

Gaziantep University Journal of Social Sciences

Vol. XVII No. I 2018

P-ISSN: 1303-0094

E-ISSN: 2149-5459

JSS
GAJUN

GAZIANTEP UNIVERSITY

JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

Aims and Scope

Gaziantep University Journal of Social Sciences (GAUN-JSS) is a double blind peer-reviewed international academic journal published quarterly. GAUN-JSS is published by the Graduate School of Social Sciences at Gaziantep University, one of the foremost research universities in Turkey.

The aims of the journal are to promote theoretical and research oriented studies, to foster excellence in research, and to encourage mutual sharing of academic research on national and international grounds. GAUN-JSS is an open access journal dedicated to the free flow of information and dissemination of knowledge. Although, GAUN-JSS is a multidisciplinary publication with a special focus on contribution from academia, we encourage submissions from professionals out-of-field and senior level graduate students.

The journal accepts articles written in English and Turkish. Articles on the field of Law written in French are also welcome.

GAUN-JSS accepts submissions and proposals in the following fields: Anthropology, Archaeology, Business Administration and Management Studies, Communication Studies, Economics, Geography, History, International Business Studies, International Relations, International Trade and Logistics, Law, Linguistics, Literature, Philosophy, and Sociology.

The objective of GAUN-JSS is to contribute to a vibrant social science and humanities environment and to promote excellence in studies reflecting the current state-of-the-art in Turkish academia while providing a robust and rigorously academic outlet for academicians from non-metropolitan universities.

A minimum of two peer reviewers, who are recognized specialists specific to the topic and area of the submissions, are appointed by the editors. All peer review reports are electronically and anonymously delivered to the contributors. Reviewers' names are withheld by the journal to protect the integrity of the double-blind peer review process. Upon request, written reports can be provided to the reviewer that attests to their contribution. All published authors accept to act as reviewers for future issues.

All submitted papers should conform to the APA writing and citation standards as indicated in the journal's submission guidelines.

The publisher is committed to the open access to all academic endeavor and as such, accepts its duty to make published content permanently available and freely accessible by all sections of worldwide academic community. The publisher does not charge any pecuniary fees for processing, submission, and publication of manuscripts. The publisher commits to the free and universal access to its published content in perpetuity.

Copyright

All articles published by GAUN-JSS are licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0).

To view a copy of the license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

For Editorial Correspondence and Subscription Inquiries

Gaziantep University, Graduate School of Social Sciences, GAUN-JSS
27310 Gaziantep, TURKEY

Tel: +90-342-318-1898 Fax: +90-342-360-1043

E-mail: editor@gantep.edu.tr

The Journal has an international editorial board.

Print

Gaziantep University Press

Abstracted and Indexed in

ULAKBİM National Academic Journals Index EBSCOHOST Academic Search Complete

Akademia Sosyal Bilimler İndeksi Türk Eğitim İndeksi

EBSCOHOST MLA International Bibliography

Directory of Open Access Journals

Gaziantep University Journal of Social Sciences

GAUN-JSS

Owner

University of Gaziantep
Rector Prof. Dr. Ali GÜR

Editor-in-Chief

Asst. Prof. Dr. Meltem MUŞLU

Section Editors

Assoc. Prof. Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU
Assoc. Prof. Dr. Gökhan GÖKGÖZ
Assoc. Prof. Dr. Rüstem YANAR
Asst. Prof. Dr. Muharrem AÇIKGÖZ
Asst. Prof. Dr. Hasan AKSOY
Asst. Prof. Dr. Lider BAL
Asst. Prof. Dr. Ragıp KALELİOĞLU
Asst. Prof. Dr. Yunus Emre TANSÜ
Asst. Prof. Dr. Fettah KUZU
Asst. Prof. Dr. Şenay Leyla KUZU
Asst. Prof. Dr. Atınç OLCAY
Asst. Prof. Dr. N. Pınar ÖZGÜNER

Editorial Board

Prof. Dr. Şehmus DEMİR
Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR
Prof. Dr. Burak GÜRBÜZ
Assoc. Prof. Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU
Assoc. Prof. Dr. Meltem KARADAĞ
Assoc. Prof. Dr. Rüstem YANAR
Asst. Prof. Dr. Mehmet BİÇİCİ
Asst. Prof. Dr. Meltem MUŞLU
Asst. Prof. Dr. Mehmet ULUKÜTÜK
Asst. Prof. Dr. Sinan Tankut GÜLHAN

Editorial Assistants

Dr. Abdullah BAYINDIR
Dr. Gamze ALMACIOĞLU
Arş.Gör.Erkan AĞYÜZ

Vol. 17, Issue 1, January 2018

Web: <http://jss.gantep.edu.tr> <http://dergipark.gov.tr/jss>

E-mail: editor@gantep.edu.tr

Gaziantep University Journal of Social Sciences

Advisory Board

Şinasi Aksoy
(METU, Türkiye)

Erman Artun
(University of Çukurova, Türkiye)

Yasin Ceylan
(METU, Türkiye)

Jean Crombois
(American University, Bulgaria)

Erdoğan Didar
(American University, Bulgaria)

Lelio Iapadre
(University of L'Aquila, Italy)

Andrejs Geske
(University of Latvia, Latvia)

B. N. Ghosh
(Eastern Med. Univ. North Cyprus)

Michael Goldman
(University of Minnesota, USA)

Şeyma Güngör
(University of İstanbul, Türkiye)

Zeynep Hamamcı
(University of Gaziantep, Türkiye)

Nazmiye Özgüç
(University of İstanbul, Türkiye)

Uli Schamilogli
(University of Wisconsin-Madison, USA)

Kemal Silay
(Indiana University, USA)

Ülkü Şişik
(University of Hacettepe, Türkiye)

Bayram Ürekli
(University of Selçuk, Türkiye)

Ercan Tatlıdil
(University of Ege, Türkiye)

Tuba Üstüner
(Cass Business School, UK)

Mustafa Yılmaz
(University of Hacettepe, Türkiye)

GAZIANTEP UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Vol. XVII Issue No. I

2018

CONTENTS

ARCHAEOLOGY

SUSTAINING CULTURAL HERITAGE BY MEANS OF MUSEUMS IN AN EVER-CHANGING WORLD (DEĞİŞEN DÜNYADA KÜLTÜREL MİRASI MÜZELERİN YARDIMIYLA SÜRDÜRMEK) 1-14

(Research Article/Araştırma Makalesi)
Ferika ÖZER SARI & Murat NAZLI

PHILOSOPHY

AKİDEDEN MİTE: ANTİKİTE'DEN 20. YÜZYILA İLERLEME KAVRAMI (FROM FAITH TO MYTH: CONCEPTS OF PROGRESS FROM ANTIQUITY TO THE 20TH CENTURY) 15-31

(Research Article/Araştırma Makalesi)
Sever IŞIK

COMMUNICATION

SOSYAL MEDYANIN GAZETECİLİKTEKİ ROLÜ: TÜRKİYE'DEKİ HABER KURULUŞLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME (THE ROLE OF SOCIAL MEDIA IN JOURNALISM: AN EXAMINATION ON TURKISH NEWS ORGANIZATIONS)32-52

(Research Article/Araştırma Makalesi)
Zafer KIYAN & Nurcan TÖRENLİ

SOSYAL AĞLARDA KOLEKTİF EYLEM EŞİK MODELİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA (A STUDY OF COLLECTIVE ACTION THRESHOLD MODEL ON SOCIAL NETWORKS) 53-69

(Research Article/Araştırma Makalesi)
Enes ABANOZ & Cem S. SÜTCÜ

GEOGRAPHY

TÜRKİYE'NİN GÜNEYBATI KIYILARINDA TURİZM İKLİM KONFORU (TOURISM CLIMATE COMFORT OF TURKEY'S SOUTHWESTERN SEASIDES) 70-87

(Research Article/Araştırma Makalesi)
Gülşen KUM & Barbaros GÖNENÇGİL

ENGLISH LITERATURE

FUTURISM IN SPANISH LITERATURE (İSPANYOL EDEBİYATINDA FÜTÜRİZM) 88-94

(Research Article/Araştırma Makalesi)
Nur Gülümser İLKER

LITERATURE

KENT FOLKLORUNA YÖNELİŞ VE TRABZON KENT KÜLTÜRÜNDE PAZARCI FOLKLORUNUN YERİ (AN ORIENTATION TOWARDS URBAN CULTURE: THE PLACE OF MARKET VENDOR FOLKLORE IN THE URBAN CULTURE OF TRABZON) 95-112

(Research Article/Araştırma Makalesi)
Mustafa AÇA

KİLİS VE ÇEVRESİNDE ZEYRAT GÜNLERİ GELENEĞİ (THE TRADITION OF ZEYRAT DAYS IN KILIS AND AROUND) 113-122

(Research Article/Araştırma Makalesi)
Mehmet EROL

LAW

L'OBLIGATION D'UNE ENQUÊTE EFFECTIVE SELON LE SYSTEME EUROPEEN DES DROITS DE L'HOMME (AVRUPA İNSAN HAKLARI SİSTEMİ BAKIMINDAN ETKİN SORUŞTURMA YÜKÜMLÜLÜĞÜ) 123-130

(Research Article/Araştırma Makalesi)
İnan SEVİNÇ

CEZA HUKUKU MÜESSESELERİNİN MECELLE'NİN KÜLLİ KAİDELERİ İLE AÇIKLANMASI (EXPLANATION OF INSTITUTION OF CRIMINAL LAW WITH THE GENERAL BASES OF MECELLE) 131-146

(Research Article/Araştırma Makalesi)
Hakan KAŞKA

TOURISM

TURİSTİK DESTİNASYONLARDA TÜKETİCİ TEMELLİ MARKA DEĞERİNİN ÖLÇÜLMESİ: ANAMUR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA (MEASUREMENT OF CUSTOMER BASED BRAND EQUITY FOR TOURISM DESTINATIONS: A RESEARCH ON ANAMUR) 147-159

(Research Article/Araştırma Makalesi)
Burçin Cevdet ÇETİNSÖZ & Gökhan KARAKEÇİLİ

ÇEVİRİMİÇİ HABERLERİN TURİZME ETKİLERİ (THE EFFECT OF THE ONLINE NEWS ON TOURISM) 160-175

(Research Article/Araştırma Makalesi)
Didem KUTLU & Eda DİŞLİ BAYRAKTAR & Hasan AYYILDIZ

SOCIOLOGY

SUÇUN SOSYOLOJİSİ VE HABER SÖYLEMİNDE TEMSİLİ (SOCIOLOGY OF CRIME AND ITS REPRESENTATION IN THE NEWS DISCOURSE) 176-195

(Research Article/Araştırma Makalesi)
O. Özgür GÜVEN

RIGHTFUL RESISTANCE: A DISCURSIVE THIRD REALM? (MEŞRU DİRENİŞ: SÖYLEMSEL BİR ÜÇÜNCÜ ALAN?) 196-209
(Research Article/Araştırma Makalesi)
Sümeyye SAKARYA

LINGUISTICS

SENTENCE-INITIAL THIS AND THESE IN ACADEMIC PROSE (BU VE BUNLAR SÖZCÜKLERİNİN AKADEMİK YAZINDA ADIL VE BELİRTEÇ OLARAK KULLANIMI) 210-220
(Research Article/Araştırma Makalesi)
Hüseyin KAFES

MOTION VERBS IN LEARNER CORPORA (ÖĞRENİCİ DERLEMİNDE DEVİNİM EYLEMLERİ) 221-228
(Research Article/Araştırma Makalesi)
M. Pınar BABANOĞLU

OVEREXTENSION OF EARLY WORDS IN COMPREHENSION AND PRODUCTION (İLK KELİMELERİ ANLAMA VE ÜRETMEDE AŞIRI GENİŞLETME) 229-238
(Research Article/Araştırma Makalesi)
Seda BANLI

ECONOMICS

BENCHMARKING INTERNATIONAL TRADE PERFORMANCE OF OECD COUNTRIES: TOPSIS AND AHP APPROACHES (OECD ÜLKELERİNİN ULUSLARARASI TİCARET PERFORMANS DEĞERLENDİRMESİ: TOPSIS VE AHP YAKLAŞIMLARI) 239-251
(Research Article/Araştırma Makalesi)
Can KARABIYIK & Büşra KUTLU KARABIYIK

TÜRKİYE'DE İMALAT SANAYİNİN İTHALATA BAĞIMLILIĞININ ANALİZİ (ANALYSIS OF THE TURKISH MANUFACTURING INDUSTRY'S DEPENDENCE ON IMPORTS) 252-266
(Research Article/Araştırma Makalesi)
Sabriye KUNDAK

TÜRKİYE'DE TERÖRİZM VE TEMEL MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER ARASINDAKİ İLİŞKİ (THE RELATIONSHIP BETWEEN TERRORISM AND BASIC MACROECONOMIC INDICATORS IN TURKEY) 267-290
(Research Article/Araştırma Makalesi)
Türker ŞİMŞEK & Yavuz ÖZKAYA

BUSINESS

TÜRK GEMİ ADAMLARININ ULUSLARARASI DENİZ İŞ GÜCÜ PİYASALARINDA İSTİHDAMI İÇİN ÖZEL İSTİHDAM BÜROLARININ ÖNEMİ (IMPORTANCE OF PRIVATE CREW MANAGEMENT COMPANIES FOR EMPLOYMENT OF TURKISH SEAFARER TO REPLACE IN INTERNATIONAL MARITIME LABOR MARKET) 291-302
(Compilation Article/Derleme Makalesi)
Aziz MUSLU

KATILIM BANKALARININ PERFORMANSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ: TOPSİS YÖNTEMİ İLE ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMA (EVALUATION OF PERFORMANCES OF PARTICIPATION BANKS: INTERNATIONAL COMPARISON WITH TOPSIS METHOD) 303-316

(Research Article/Araştırma Makalesi)

Erkan ALSU & Ahmet TAŞDEMİR & Zakaria KALLO

COOPETITION STRATEGY: A RESEARCH ON TRADITIONAL AIRLINES (ORTAKLAŞA REKABET STRATEJİSİ: GELENEKSEL HAVAYOLU ŞİRKETLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA) 317-333

(Research Article/Araştırma Makalesi)

Gökhan TANRIVERDİ & Ayşe KÜÇÜKYILMAZ

KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE SOSYAL SERMAYENİN ÖRGÜTSEL PERFORMANSA ETKİSİNDE REKABET STRATEJİLERİNİN ARACI ROLÜ (THE EFFECT OF SOCIAL CAPITAL ON ORGANIZATIONAL PERFORMANCE OF ACCOMODATION SECTOR: THE MEDIATING AND MODERATING ROLE OF COMPETITION STRATEGIES) 334-349

(Research Article/Araştırma Makalesi)

Yunus TOPSAKAL

HISTORY

BULGAR EK SARHLIĞI'NIN KURULUŞU VE STATÜSÜ (THE FOUNDATION OF BULGARIAN EXARCHATE AND ITS STATUS) 350-361

(Research Article/Araştırma Makalesi)

Ramazan Erhan GÜLLÜ

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ GAZETELERİNDE MARAŞ SAVUNMASI (DEFENSE OF MARASH IN THE NEWSPAPERS OF UNITED STATES) 362-370

(Research Article/Araştırma Makalesi)

Mustafa ÇABUK

SULTAN İZZEDDİN MESUD'UN EMİR GAZİ'NİN ÇOCUKLARI İLE MÜCADELESİ (SULTAN IZZEDDIN MESUT'S STRUGGLE WITH EMIR GAZI'S CHILDREN) 371-377

(Research Article/Araştırma Makalesi)

Abdullah BAYINDIR

MONDROS'TAN ANKARA ANLAŞMASI'NA İSKENDERUN-ANTAKYA BÖLGESİNİN DURUMU, İŞGALLERE KARŞI MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN TEPKİSİ VE TAYFUR (SÖKMEN) BEY'İN FAALİYETLERİ (1918-1921) (THE STATE OF İSKENDERUN-ANTAKYA REGION FROM MONDROS TO ANKARA AGREEMENT, THE REACTION OF MUSTAFA KEMAL PASHA AGAINST THE INVASIONS AND ACTIVITIES OF TAYFUR (SOKMEN) BEY (1918-1921)) 378-403

(Research Article/Araştırma Makalesi)

Yahya YILMAZ

TRABZON-BEŞİKDÜZÜ MEKTUPLARINDA SOSYOKÜLTÜREL YAŞAM (1932-1942) (THE SOCIOCULTURAL LIFE IN THE LETTERS OF TRABZON-BESIKDUZU (1932-1942)) 404-428

(Research Article/Araştırma Makalesi)

Mevlüt KAYA

ARCHAEOLOGY

Sustaining Cultural Heritage by Means of Museums in an Ever-Changing World

Değişen Dünyada Kültürel Mirası Müzelerin Yardımıyla Sürdürmek

Ferika ÖZER SARI*
Murat NAZLI**

Abstract

The main objective of this comparative study is to understand and analyse the sustainability perspectives of museums in France, Canada, Sweden, Turkey and Greece. By adopting a qualitative research approach, data were gathered from eleven museum officials in five different countries. As an interesting result of the study, an advanced use of technology was seen at the oldest museum of the research sample. Overall, the comparative analysis revealed that general sustainability efforts, use of technology in presenting cultural heritage and active participation of visitors to the museum activities need to be improved and paid more attention at some of the museums. The increase in the number of museum activities contributes to the understanding of how cultural heritage can be sustained. The study sheds a light on the inside of changing museology and offers suggestions to the researchers in this field.

Keywords: Museum Management, Change, Sustainability, Culture, Heritage.

Öz

Çalışmanın temel amacı, Yunanistan, Türkiye, İsveç, Kanada ve Fransa'daki müzelerin sürdürülebilirlik kavramına bakış açılarını anlamak ve analiz etmektir. Niteliksel araştırma yöntemleri kullanılmış, 5 farklı ülkede 11 müze yetkilisi ile derinlemesine görüşmeler yapılarak veriler toplanmıştır. Çalışmanın ilginç bir sonucu olarak, araştırma örneklemindeki en eski müzede, ileri teknoloji kullanımı görülmüştür. Karşılaştırmalı analizlerin ortaya çıkardığı sonuçlara göre; müze faaliyetlerine ziyaretçilerin aktif katılımının, kültürel mirası sunarken teknoloji kullanımının ve genel sürdürülebilirlik çabalarının geliştirilmesi ve bazı müzelerde daha dikkatle ele alınması gerekmektedir. Müze etkinliklerinin sayısındaki artışın, kültürel mirasın nasıl sürdürüleceğinin anlaşılmasına katkısı olmaktadır. Çalışmada, değişen müzeciliğin içyüzüne ışık tutulmaya çalışılmakta, alandaki araştırmacılara önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Müze yönetimi, değişim, sürdürülebilirlik, kültür, miras

Introduction

Today, along with the influence of globalization, advances in information technology (Joo et al., 2009), changes in expectations in the societies and organizations, our perception of cultural heritage is altering through the lens of an interactive era (Bowers, 2016). Our perception must now be redefined in the changing global cultural commons. To understand what is happening, many people are looking toward the sites where culture and history come together - that is, toward cultural heritage. The sustainability of cultural heritage is also in the process, flowing with the tide and it presents itself in several ways.

Heritage sites and museums have had to come across with the challenge of being open to entrepreneurial perspectives while meeting their heritage preservation and education activities (Silberberg, 1994). There is currently a huge debate on the scope and practice of museums in the 21st century (Alcaraz et al., 2009). Museums play an essential role in comprehending the sustainability of cultural heritage, preserving the heritage and presenting it to the next generations (Del Barrio et al., 2009). What they bring to the community, how they sustain their development and operate their practices is a worthwhile topic to discuss today.

The huge amount of present cultural heritage material, which surpasses the available space in museums, and the rising attention in making collections accessible to the public have motivated cultural heritage organizations to adjust mobile information and web-based

* Yrd. Doç.Dr. Yaşar Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksek Okulu, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, ferika.ozersari@yasar.edu.tr.

** Dr. nazli.murat@gmail.com.

applications for exhibiting their collections. Most organizations are developing web sites so as to achieve a low-cost web existence and providing mobile guides to aid visitors on site (Ardissono et al., 2012). In fact, these types of technological developments brought various perspectives to the museums in terms of sustaining the cultural heritage.

Despite all the efforts, the matter of the cultural heritage has deteriorated during recent years as a consequence of industrialization, fast urbanization, rise in environmental pollution, several climatic changes and mass tourism. Additionally, several instances of the non-physical heritage are becoming extinct due to the paralysation of economic structures and fast alterations in life-styles (Jokilehto, 2005; UNESCO, 1989). However, a concentrated effort to protect cultural heritage is crucial to community's culture, educational activities, perception of heritage values and sustainable development.

This study first reviews the concept of cultural heritage and then the relationship between sustainability of cultural heritage and changing museology. The third section on methodology describes the research question, purpose of the study, sample and methods. Next, findings of the study are discussed in terms of interview results related to the establishment dates, primary purpose and visitor numbers, preservation and sustainability efforts and active participation of visitors. The study concludes with the limitations of study and recommendations for future research subsequent to the conclusion and implications section.

Cultural Heritage Concept

The term 'cultural heritage' includes various principal categories of heritage and heritage is presented by UNESCO (2016) as cultural heritage, natural heritage and heritage related with military. *Cultural heritage*: Tangible cultural heritage (paintings, sculptures, coins; immovable such as archaeological sites, monuments and underwater such as shipwrecks, underwater remnants) and Intangible cultural heritage (oral traditions, rituals, performing arts). *Natural heritage*: Natural areas with cultural aspects such as cultural landscapes, physical, biological formations. *Heritage related with military*.

Cultural heritage is any aspect of a society's past and present that it holds to be significant and aspires to pass on to future generations. It is many times described as objects, places or practices which have been a time-honoured tradition or which have a connection to history. It isn't always about previous matters. New or recently changed, objects, areas and practices can hold cultural value for current generations and have the potential to become constituents of cultural heritage (Rio Tinto, 2011). With reference to UNESCO (1989), cultural heritage is described as the total corpus of material signs - symbolic or artistic - passed on by the past to every culture and thus, to the whole of humankind. As a component of the affirmation and enrichment of cultural identities as a legacy belonging to humanity, the cultural heritage provides each specific place its distinguishable features and is a valuable resource of human experience. The protection and exhibition of cultural heritage is thus a foundation of any cultural policy. Moreover, as Endresen (1999), Del Barrio et al. (2009) and Mortara et al. (2014) emphasized that there are various reasons for public and private sector inclusion in management of cultural heritage, containing; the confirmation that heritage resources can play an essential role in community continuity, regeneration and progress, the rising quality of life associated with heritage resources, the heritage resources in creating and preserving personal and community identity, the worth of heritage resources in the education of kids through historical videogames and virtual museum activities and the part that heritage resources can play in assuring for recreation/pleasure occasions.

Along with the management of cultural heritage, custodians play a pivotal role in sustaining the heritage places and rather than short-term views, make long-term connections with the sites. Chirikure and Pwiti (2008, p. 480) stated that cultural heritage is formed and

owned by the human beings, however one should realize the protectors related with historical sites. *Traditional keepers*: Having a straight linkage with the site, whose traditional rules have all times preserved heritage sites. *Local keepers*: Not having direct connection with the place but staying close to it. *Professional keepers*: Organizations empowered by authorities to manage heritage sites.

By this way, these traditional, local and professional custodians might help improve sustainable perspectives of the organizations and authorities. Considering changing museums in the new era together with the usage of these connections, Gilmore and Rentschler (2002) emphasized that comprehending the keeper's role and the requirement to allure more visitors is crucial. Concordantly, cultural heritage may keep alive and allure more visitors by implementation of a sustainable tourism development policy (Forga & Valiente, 2015) as well as a balanced and controlled change in the management perspectives of those organisations that represent culture such as museums.

Sustainability of Cultural Heritage and Changing Museums

The Brundtland Report which is the outcome of the work done in 1987 by the World Commission on Environment and Development, presented the concept of sustainability including economic, social and environmental perspectives. The report's sustainability definition is '*Sustainable development is the development that provides the needs of the present without compromising the capability of future generations to meet their own needs.*' (Brundtland Report, 1987; WTO, 1998; PricewaterhouseCoopers, 2012).

Cultural heritage includes all contemporary demonstrations when intangible and past proofs in the case of tangible artefacts of human creative effort that are handed down from past generations and taken into consideration by communities and thus preserved in the present and passed on to the future generations. Cultural heritage is essential as a resource of memory and inspiration while it conduces to local and national community identity which is essential for sense of place and social cohesion (Communities & Local Government, 2009). That is why sustainability of cultural heritage is essential to the survival of that identity, memory, social and inspirational factors. Accordingly, museums have a major role in understanding the sustainability of cultural heritage, preserving and presenting it to future generations. There is a current discussion on the scope and practice of museums in the 21st century (Alcaraz, 2009). It is essential for the museums to be sustainable organizations because they are considered to be a part of creating and preserving a sustainable community on the local and international arena (WGMSC, 2007). It is partly through their protection of collections and also through the provision of resources to the community that museums be a 'powerful means of achieving cultural, environmental, financial and social sustainability' (Birtley, 2006). Additionally, according to Silberberg (1994), museums and heritage sites have had to come across with the challenge of being open to entrepreneurial activities while continuing to preserve their heritage and meet educational activities for the visitors.

Traditionally, the main function of the museums has been to collect, maintain and study objects and pieces. The director was seen as the keeper of them who mainly performed the custodial role for the cultural capital of the organization: its creative works. Today, managing museums entails comprehending both the custodial part and the necessity to attract more visitors (Gilmore & Rentschler, 2002). Their above mentioned function seems to be changing as their range, reason for being, content and their target audience differentiates due to the fact that local and global trends are changing. Nowadays, museums look more people oriented, act more towards education and leisure and encourage visitors to participate in museum processes and functions (Pirnar & Sari, 2013).

According to Visser (2014), in the first decades of the 21st century, the organizations that survived the 20th century are facing new obstacles. Technological changes combined with the social changes that go along with them - altering education needs, career paths, social forms - menace the presence of those organizations that are very conservative. Organizations that equalise both stability and change can achieve a 'sustainable' precedence toward other organizations which could not be able to manage this process successfully (Burchell & Kolb, 2006). Museums and other organizations that represent culture, heritage and art are not excluded from this movement. They are actually at the very heart of it. From this point of view, we may say that museums need to manage a certain degree of change in order to sustain cultural heritage and to pass it on to the next generations. Most of the time, change refers to technological improvement but obviously that's not all. In his study, Visser (2014) claimed that there are some challenges that museums can come across in a close future as following: Technology, broader concept of value, active participating communities and social institutions.

Technology: Technological changes combined with social changes threaten the presence of the organizations that are very conservative. Use of technology, understanding social media and adaptation (Fu et al., 2015, p. 286) is critical.

Broader concept of value: Many organizations - containing museums - have a narrow concept of value like money or profit. Museums and other organizations hardly do anything about it. Value has many features such as financial, political, social, emotional, creative, and educational. Realizing these values will help museums add to society.

Active participating communities: Engagement, digitally or otherwise, is essential in the improvement of a relation between people and organizations. If museums don't activate their audience or potential visitors once every while, they will lose them to rivals who provide the opportunity to participate.

Social institutions: A social institution structurally engages its stakeholder to create value. Museums will become social institutions as the years go by or they will become extinct. However, as Sandell (2003) stated that museums in some regions are improving their societal aim and establishing associations with welfare, health and other entities and looking for delivering social outcomes.

When the subject is change, it will be useful to mention about Lewin's three phase model of organizational change through which they'll pass unfreezing, changing and refreezing phases (Vasile, 2014). However, the use of this approach was criticized for popularising the complexity of organizational change (Sandell, 2003; Kanter et al., 1992). It is mentioned by management theorists to support perspectives to change. This model provides a basis for comprehending the processes involved in repositioning the museum industry (Sandell, 2003). The unfreezing process includes creating a foundation and willingness to welcome change. Nadler (1993) emphasizes that the primary phase is to define and reveal displeasure with the present situation. By this way, resistance to change can be decreased by identifying insufficiencies of working practices. It is probable to describe the components of this phase within the museum industry currently. Livvarçin and Kurt (2012, p. 277) states that this can be done through informing human resources and showing conflicts, by this way an intentness to change can be fostered. A study, defining the potential for museums to behave as an intermediary of social inclusiveness (GLLAM, 2000) can work as a comparison against which museums can measure their performance and evaluate their museum practices. The second phase is changing which is inclining towards a new behaviour pattern and within organizational theory, includes long-term perspectives that will assist to take an organization away from its present place to its preferred position by adapting change (Livvarçin & Kurt, 2012, p. 278). This basis of managing organizational change, when practiced in the museum industry, recommends the need for a

holistic perspective with strategies that can encourage sustainable efforts. The last phase is refreezing which involves stabilizing changes or embracing a new behaviour. If individuals embrace a new behaviour, change will protect its permanency until the next planned change (Kritsonis, 2005). From an industry perspective, established structures to create and preserve standards in museum operations must be reassessed so as to support change, raise awareness of the social role of museums outside and within the industry.

The implementation of Lewin's model of change to the museum industry underlines the foundations which should support trials to build change in the industry and the industry can move towards a frame for designating the mechanisms which are likely to start and sustain the necessary alterations in business applications.

Methodology

Research Question and Purpose of the Study

Having a question like 'What is the perspective of various museums in the world in terms of presenting their activities, sustaining and protecting their cultural heritage?' in our mind, the main purpose of this study was to understand and analyse museums' sustainability perspectives and efforts in different regions of the world. The secondary aim of the study was to reveal the current situation of selected museums in terms of technology use and active participation of guests.

Sample

The research data were basically gathered from 11 randomly selected museums (see Appendix) from 5 different countries as France, Canada, Sweden, Turkey and Greece in 7 months, starting from mid-2015 (from late February to late September). These museums were chosen to give a range of subjects, sizes and various types of activities taking place in recent years. The selected museums including their countries and regions are presented in tables.

Method

Fundamentally, a face to face semi-structured interview method with open-ended questions is preferred in this exploratory research. In order to make in-depth analysis of sustainability perspectives, main purposes and activities by the museum officials, four fundamental questions including three sub-questions were asked to eleven museum officials or responsible managers. Interviews took approximately 50 minutes to get the necessary responses. A total of four questions are asked to 11 museum officials which consist of two Director of Museum Operations, one Interim President and eight Operations Supervisors. All of the 11 respondents requested that their names are kept confidential. The first three questions are related with their establishment date, fundamental purposes, activity areas, number of yearly visitors and visit fees. The last question is about the sustainability of the museums, how they approach to the subject of protecting, presenting and sustaining the cultural heritage and how they approach to the active participation of visitors in the museum.

Findings

As a result of the interviews and observations at eleven museums in five countries, the findings that are obtained are presented thoroughly within the scope of their establishment dates (Table 1), primary purpose and general activities, number of visitors and entrance fees, their way of preserving heritage and sustainability efforts (Table 2) and active participation of visitors in the museum activities (Table 3).

Establishment Dates, Primary Purpose

M1 in Canada is established in 1932 (Table1) which is the oldest museum among the researched ones. The second oldest one is the M2 in Sweden with the date of 1953. The newest one is M11 in Canada which is established in 2008. The second newest one is M10 in Turkey which opened its doors in 2002.

Table 1: Establishment dates of the museums

Country- Museum	Date of establishment	Country- Museum	Date of establishment
Canada - M1	1932	Turkey - M7	1994
Sweden -M2	1953	Greece - M8	1999
France - M3	1957	Sweden -M9	2001
Greece - M4	1974	Turkey - M10	2002
Greece - M5	1980	Canada - M11	2008
Sweden -M6	1990		

The researched museums have various purposes and activities. M1 offers a living history of man and his environment. With programs such as museum sleepovers and day camps, the aim is to educate kids with the history of man in that region and power of nature demonstrated by the science museum. 178 events took place in the last year and the museum facilitated 85.000 students to learn about human and natural history of the region, astronomy and science through at least 70 programs. M11's aim is to create a national and international destination of learning where Canadians and international people can engage in discussion and commit to taking action against hate and racism crimes. Maintaining and promoting heritage at home and overseas, investing in collective memory and identity of Canadians, inspiring learning, research and entertainment are key in their purpose and activities. M3-France aims to be a cultural, historical and touristic major leader, at a local and regional level. M8-Greece presents the island's prehistoric settlements, sculptures, inscriptions, coins, pottery collection and sanctuaries. M4 in Greece aims to be a place of knowledge, to open up the public to the folklore heritage of the island. M5's objective in Greece is the conservation of buildings while respecting its character as well as its transformation into a museum. M2's purpose in Sweden is to explain the history of dance with audio-visuals, costumes, books, largest selection of dance DVDs. M9 in Sweden tells stories of world- renowned 'Prizes' and famous people with supporting events, visuals, etc. Purpose of M6 in Sweden is to preserve the survival of the 98 % protected ship by watering wooden parts regularly for not letting it rotten and presenting it worldwide. There are activities like film auditorium, a model of the ship for visually impaired visitors, guided tours, etc. M7 in Turkey is dedicated to research, collection, protection, and exhibition of documents, objects related with industries and engineering from several countries and eras. Purpose is to spread museum visits in Turkey and support continuous research for the industrial history. M10 in Turkey also offers a sophisticated museological taste with its affluent permanent collection, comprehensive exhibitions that it hosts its conservation units, education programs and concerts.

There are various entrance fees between 1€-14€ range except the free entrances. Among the eleven museums, M6 in Sweden pulled much more visitors which are 1.2 million in 2014. The second is M1 (Canada) which had 374.961 visitors.

Preservation and Sustainability Efforts

In protecting and sustaining cultural heritage (Table 2), museums play a significant role. In M1, cultural preservation has been taken underway by teams that have taken at least 700 oral interviews. The museum's Oral History Collection is a rich resource that contains voices of locals since the 1970s. M11 protecting and sustaining cultural heritage through creating awareness of human rights issues, understanding past struggles of the ancestors of Canadians. M3-France tries to preserve cultural heritage sustainably, exhibit, welcome, communicate,

renovate and develop cultural activities. The interviewees in M8-Greece mentioned that they protect and sustain cultural heritage through security guards, cameras and police officers. The approach in M4 is that Greek culture and history (language, literature, folklore, art) as a whole considered as cultural heritage and it is not possible for the Greek state to find ways to protect it all. For preserving and sustaining heritage, government employs many people. In M5-Greece, the aim is to conserve the building while respecting its character as a monument as well as its transformation into a museum. In M2-Sweden, the purpose is to explain the history of dance. The museum has the world's 2nd largest collection of costumes from the legendary Ballets Russes of Paris between the years 1909 and 1929. In M9-Sweden, there are various activities and donations to help museum sustain the heritage. For M7-Turkey, education (primary school, kinder garden education projects, science and technology workshops, weekend workshops for technical schools and museum bus for underprivileged children) is critical for its sustainability. Similarly, in M10-Turkey, educational activities, get-acquainted tours, workshops, guided tours of exhibitions, adult workshops and others (activities for children, adults, students, yoga classes and social responsibility projects) take place.

Table 2: Protecting and sustaining cultural heritage

Name of the museum	Protecting and sustaining cultural heritage
Canada - M1	Cultural preservation has been taken underway by teams that have taken 700 interviews. The museum's Oral History Collection is a rich resource that contains voices of Manitobans since the 1970s.
Sweden - M2	To explain the history of dance. It has the world's 2 nd largest collection of costumes from the Russian Ballet in Paris for 20 years (1909-1929).
France - M3	To preserve sustainably, to exhibit, welcome, communicate, renovate, develop cultural activities (visits, activities for youngsters).
Greece - M4	Greek culture and history (language, literature, folklore, art) as a whole considered as cultural heritage, Many people are employed to preserve exhibits in Greece.
Greece - M5	To conserve the building while respecting its character as a monument as well as its transformation into a museum.
Sweden - M6	Preservation of a war ship by using several techniques such as watering wooden parts and fixing regularly for not letting it rotten.
Turkey - M7	Museum education (primary school, kinder garden projects, science, technology workshops, weekend workshops for technical schools, museum bus for underprivileged children).
Greece - M8	Security guards, cameras, close circuit camera, police officers, like banks, press the button and police arrives in 2 minutes.
Sweden - M9	Activities, donations help sustain the heritage.
Turkey - M10	Educational activities, get-acquainted & school exhibition tours, workshops, guided tours of exhibitions, adult workshops, others (activities for children, adults, students, yoga classes, social responsibility projects).
Canada - M11	Through awareness of human's rights issues, Canadians can be more cognitive towards past struggles of their ancestors across the world. Focus is the Holocaust exhibit that educates & gives respect to victims of war crime.

Active Participation of Visitors

In M1, visitors have hands on interpretive experience with artefacts learning and engaging with history and science (Table 3). Families are encouraged to come there for a quality family experience. M11 as part of the content development process did a cross-country tour from May 2009 to February 2010, where they talked to thousands of people about their human rights experiences and what they would like to see in the museum. Visitors are given an interactive presentation and multimedia technology is used along with a world-class design. Not very detailed information about active participation of visitors is given by M3 of France and M8 of Greece. However, M4 in Greece emphasized that active participation of visitors is encouraged and their goal is to further their knowledge of the history and culture of a civilization. M5 has four sections and every section is supported with commentary and printed material of general and specialized content, all exhibits have bilingual legends. Visitors can move within the exhibition following a path and wander freely. The exhibition plays an educational role, by presenting the island's rich history, stimulating the visitor to delve into thematic unities of exhibition. The Mosque and exhibition co-exist harmonically and complement each other.

In M2-Sweden (Table 3), dance performances, workshops, dancing activities for children and grown-ups take place. You can watch both dance and art and even dance yourself. There are tours for visually impaired, play rooms for kids and touchable tablets. In M9-Sweden, guests participate in activities such as guided tours, seminars and school activities for children. The ones who won the international 'Prize' usually donate at least one artefact to museum's collectives and contribute with their signatures. Interactive screens, films on ground, headphones and several languages are available. In M6-Sweden, part of real deck was imitated and there are waxed people with costumes to make you feel that you are inside the ship and there are computers loading and sailing a 17th century ship. M7-Turkey offers activities for the teachers and students, rentals such as corporate events, birthdays, professional shootings (wedding photography catalogues). At M10-Turkey there is an educational part for children and adults. Youngsters get to know the artists, learn how to observe, interpret their works, deeply think of works and intensify what they have learned in the atelier.

Table 3: The situation of visitors' active participation

Name of the museum	Active participation of visitors
Canada - M1	Having hands on interpretive experience with artefacts, learning & engaging with history & science. Families encouraged coming for a quality family experience.
Sweden - M2	Performing dance performances, workshops, dancing activities for children & grown-ups, non-stop screenings, you can watch both dance and art even dance yourself. Tours for visually impaired, play rooms for kids, you pull the drawer, music comes out, touchable tablets.
France - M3	Cultural activities for youngsters.
Greece - M4	Active participation of visitors is encouraged to further their knowledge of the history and culture of a civilization.
Greece - M5	Sections are supported with commentary, printed material of general content. The exhibition plays an educational role, by presenting island's history, stimulating the visitor to delve into thematic unities of exhibition.

Sweden - M6	Part of real deck was imitated to make you feel that you are inside the ship, waxed people with costumes, loading & sailing a 17 th century ship by computer.
Turkey - M7	Stated above (activities for teachers, students), rentals such as corporate events, birthdays, professional shootings (wedding photography, catalogues, commercial).
Greece - M8	For students and elderly people 1 or 2 times a year.
Sweden - M9	Guided tours, seminars, school activities. The ones who won the 'N' prize usually donate at least one artefact to museum's collectives, contribute with their signatures. Interactive screens, films played on ground, headphones, several languages available.
Turkey - M10	Stated above (educational part for children, students, adults). Youngsters get to know artists, learn how to observe & interpret their works, think about them, intensify what they have learned in the studio.
Canada - M11	As part of the content development process, M11 did a cross-country tour between 2009-2010, talked to thousands of people about their human rights experiences & what they want to see in the museum.

Overall Picture of the Findings

In terms of evaluation of the findings, the establishment date of museums varies. The oldest one is M1 established in 1932. In considering their primary aim and general activities, each museum has a unique approach in sustaining heritage and shows various sustainability efforts and wide range of interests for their survival. Each museum has a unique history and background, is willing to host as many visitors as it can by informing the community due to various activities. Yearly number of visitors is available in only seven museums where the other four museums lack the statistical information. The entrance fees vary depending on occupation, age, student or citizen, disabled, military personnel etc.

Furthermore, in preserving and sustaining culture, each museum has its own way of looking at sustainability and protection of cultural heritage, depending on their purposes and activities. The use of technology has more impact in museums in Sweden than those of others. A variety of preservation methods take place in the researched museums such as; renovations, security guards, donations, government support, developing cultural activities, oral records, photography and social responsibility projects.

In active participation of the visitors, several activities are offered by the museums such as; educational activities for different ages, corporate events, interactive presentations, play rooms for kids, support of technology, live performances, guided tours, seminars, playing in the imitated deck, photo shootings and events for disabled visitors.

Conclusion and Implications

As a result of the comparative analysis of eleven museums in five different countries, Table 4 is generated. It basically represents the analysis and evaluations on the basis of technology use, general sustainability efforts, protecting and sustaining cultural heritage and level of active participation of visitors.

Table 4: Comparisons between researched museums

Country- Museum- Date	Technology Use		
	In need of improvement	Progressing	Advanced
Canada - M1 - 1932			√
Sweden - M2 - 1953		√	

France - M3 - 1957		√	
Greece - M4 - 1974	√		
Greece - M5 - 1980	√		
Sweden - M6 - 1990			√
Turkey - M7 - 1994		√	
Greece - M8 - 1999	√		
Sweden - M9 - 2001			√
Turkey - M10-2002		√	
Canada - M11-2008			√
Country- Museum- Date	General Sustainability Efforts		
	In need of improvement	Progressing	Advanced
Canada - M1 - 1932			√
Sweden - M2 - 1953		√	
France - M3 - 1957		√	
Greece - M4 - 1974		√	
Greece - M5 - 1980		√	
Sweden - M6 - 1990			√
Turkey - M7 - 1994			√
Greece - M8 - 1999	√		
Sweden - M9 - 2001			√
Turkey - M10-2002			√
Canada - M11- 2008			√
Country- Museum- Date	Protecting & Sustaining Heritage		
	In need of improvement	Progressing	Advanced
Canada - M1 - 1932			√
Sweden - M2 - 1953		√	
France - M3 - 1957			√
Greece - M4 - 1974		√	
Greece - M5 - 1980		√	
Sweden - M6 - 1990			√
Turkey - M7 - 1994			√
Greece - M8 - 1999		√	
Sweden - M9 - 2001			√
Turkey - M10-2002			√
Canada - M11- 2008			√
Country- Museum- Date	Active Participation Of Visitors		
	In need of improvement	Progressing	Advanced
Canada - M1 - 1932		√	
Sweden - M2 - 1953			√
France - M3 - 1957	√		
Greece - M4 - 1974		√	
Greece - M5 - 1980		√	
Sweden - M6 - 1990			√
Turkey - M7 - 1994			√
Greece - M8 - 1999	√		
Sweden - M9 - 2001			√
Turkey - M10-2002			√
Canada - M11- 2008			√

Overall, comparative analysis revealed that general sustainability efforts, use of technology in presenting cultural heritage and active participation of visitors in museum activities need to be improved and paid careful attention at some of the museums (M3, M4, M5 and M8). However, we see an advanced usage of technology at the oldest museum (M1-Canada) which managed a certain degree of change in its 84 years of experience and existence. In

preserving and sustaining cultural heritage, each museum has its own approach and they are in the scale of 'progressing' and 'advanced'. In addition, the increased various number of museum activities stimulate the sustainability perspectives of the researched museums. The heritage resources play an essential role in the education of children in most of the museums which provide pleasure/recreation opportunities. Specifically, the level of technology and its use in the researched museums in Sweden and Canada is advanced as compared to others.

However, the influence of technology use, visual and technological advances on cultural heritage (Styliani et al., 2009; Mortara et al., 2014) is profound and pervasive. From the change-oriented perspective of today, museums are reliant on updated technology to manage their collections. They collect digital as well as material objects. New media is embedded within their exhibition spaces (Parry, 2013; Fu et al., 2015). Along with the use of technology, value additions to the museums, participative communities and specifically recognition of trends to the society's advantage, the way forward is to become more social institutions (Visser, 2014; ICOM, 2012) and also to create more engaged and satisfied visitors (Trinh & Ryan, 2013, p. 242).

From the museum industry stand point, the established structures to create and preserve the main standards in museum operations must be re-evaluated so as to support change (Forga & Valiente, 2015, p. 4) and all these efforts will serve to raise great awareness of the social role and contribution of museums in the industry. In this sense, according to Domic and Boukas (2015, p. 17) what is essential is that policies should be initiated that would incorporate the perspectives of the audiences as a pivotal part of the museum's progress. Regarding the application of Lewin's model of change to the museum industry, the approach underlines the principles which should support attempts to create industry-wide change. Along with this way, the industry can move towards a frame for identifying the mechanisms which are likely to start and sustain the necessary alterations in working practices.

In developed countries, perspectives for tourism development planning have moved from a traditional, narrow consideration of supply, demand and physical necessities to more integrated, comprehensive and environmentally conscious views for sustainable tourism development (Tosun, 2000; Bowers, 2016), through the communication of sustainable practices (Wickham & Lehman, 2015). This sensitivity and level of awareness about sustainability is actually seen in various dimensions in the researched museums. Sustainability is becoming a larger part of business life and leaders, policy makers, investors and other stakeholders are paying attention to sustainability efforts. Correspondingly, this qualitative study shows that some museums are searching for various ways to keep up with the changing trends, improve their physical, technological and operational structure and sustain their cultural heritage in a meticulous way. Additionally, the research gives museum authorities a clue on how to protect and sustain cultural heritage and notify them of sustainable practices by showing the perspectives of various museums from various regions of the world.

Limitations and Future Research

The research has some limitations. First of all, it is an exploratory analysis trying to analyse the sustainability efforts of museums in several countries. Within the bounds of possibility, only eleven museums could be selected from five different countries. As another limitation, the collection of data was difficult during the office hours of museum officials. For future research, within a specific region, city or country, museum perspectives can be gathered and made comparisons. A survey can be made to see what the organizations think crucial for their sustainability, what they consider noteworthy to measure in understanding sustainability. The survey, in review of existing government policies and regulations, can be useful for re-

evaluating the current indicators, and also it can be used as a tool for consensus on sustainability matters between the museums.

References

- Alcaraz, C., Hume, M., & Mort, G. S. (2009). Creating sustainable practice in a museum context: Adopting service-centricity in non-profit museums. *Australasian Marketing Journal (AMJ)*, 17(4), 219-225.
- Ardissono, L., Kufik, T., & Petrelli, D. (2012). Personalization in cultural heritage: the road travelled and the one ahead. *User Modelling and User Adapted Interaction*, 22(1-2), 73-99.
- Birtley, M. (2006). The Collections Council of Australia paper prepared for the 2006 Australian State of the Environment Committee, Department of the Environment and Heritage, Canberra. Retrieved from <http://www.deh.gov.au/soe/2006/emerging/collections/index.html>
- Bowers, J. (2016). Developing sustainable tourism through ecomuseology: a case study in the Rupununi region of Guyana. *Journal of Sustainable Tourism*, 24(5), 758-782. DOI:10.1080/09669582.2015.1085867.
- Brundtland Report (1987). Report of the World Commission on Environment & Development: Our Common Future. Retrieved from http://www.bneportal.de/fileadmin/unesco/de/Downloads/Hintergrundmaterial_international/Brundtlandberich.File.pdf?linklisted=2812
- Burchell, N., & Kolb, D. (2006). Stability and change for sustainability. *University of Aucland Business Review*, 8(2), 32-41.
- Chirikure, S., & Pwiti, G. (2008). Community Involvement in Archaeology and Cultural Heritage Management. *Current Anthropology*, 49(3), 467-485.
- Communities & Local Government (2009). Draft Planning Policy Statement 15: Planning for the Historic Environment, Communities & Local Government Publications, London. Retrieved from <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20120919132719/http://www.communities.gov.uk/documents/planningandbuilding/pdf/consultationhistoricpps.pdf>
- Del Barrio, M. J., Herrero, L. C., & Sanz, J. A. (2009). Measuring the efficiency of heritage institutions: A case study of a regional system of museums in Spain. *Journal of Cultural Heritage*, 10(2), 258-268.
- Domic, D., & Boukas, N. (2015). Identifying Croatian museums' indigenous visitors in a post-war era: perceptual examinations of one's own heritage. *Journal of Tourism and Cultural Change*, DOI:10.1080/14766825.2015.1120308.
- Endresen, K. (1999). Sustainable Tourism and Cultural Heritage. Report.
- Forga, J. M. P., & Valiente, G. C. (2015). Cultural change and industrial heritage tourism: material heritage of the industries of food and beverage in Catalonia (Spain). *Journal of Tourism and Cultural Change*, DOI:10.1080/14766825.2015.1108327.
- Fu, Y., Kim, S., & Zhou, T. (2015). Staging the 'authenticity' of intangible heritage from the production perspective: the case of craftsmanship museum cluster in Hangzhou, China. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 13(4), 285-300.
- Gilmore, A., & Rentschler, R. (2002). Changes in museum management: A custodial or marketing emphasis? *Journal of Management Development*, 21(10), 745-760.
- GLLAM Report (2000). Museums and Social Inclusion. Retrieved from <https://www2.le.ac.uk/departments/museumstudies/rcmg/projects/museums-and-social-inclusion-the-gllam-report/GLLAM%20Interior.pdf>
- ICOM - International Council of Museums (2012). Museums in a Changing World. Retrieved from <http://network.icom.museum/imd2012/imd-2012/museums-in-a-changing-world/>

- Jokilehto, J. (2005). Definition of Cultural Heritage - References to Documents in History. ICCROM Working Group 'Heritage and Society'.
- Joo J., Yim J. & Lee, C. (2009). Protecting cultural heritage tourism sites with the ubiquitous sensor network. *Journal of Sustainable Tourism*, 17(3), 397-406. DOI:10.1080/09669580802582498.
- Kanter, R. M., Stein, A. B., & Jick, D. T. (1992). *The Challenge of Organizational Change*. New York, Free Press.
- Kritsonis, A. (2005). Comparison of Change Theories. *International Journal of Management, Business, and Administration*, 8(1), 1-7.
- Livvarçin, O., & Kurt, D. (2012). *Yönetim Biliminde 49 İnsan 49 Teori*. Beta Yayıncılık. 2. Baskı, İstanbul.
- Mortara, M., Catalano, C. E., Bellotti, F., Fiucci, G., Houry-Panchetti, M., & Petridis, P. (2014). Learning cultural heritage by serious games. *Journal of Cultural Heritage*, 15(3), 318-325.
- Nadler, D. A. (1993). *Concepts for the Management of Organizational Change* in Mabey, C. and Mayon-White, Bill (ed.) *Managing Change*, London: Paul Chapman Publishing.
- Parry, R. (Ed.) (2013). *Museums in a digital age*. Routledge.
- Pirnar, İ., & Sari, F. Ö. (2013). The Changing Role of Museums: For Tourists or Local People?, *International Conference on Sustainable Cultural Heritage Management*, Collection of Abstracts, Roma Tre University, October 11-12 2013, Rome, Italy, pp. 45.
- PricewaterhouseCoopers (2012). *Türk İş Dünyası'nda Sürdürülebilirlik Uygulamaları Değerlendirme Raporu 2011*. Retrieved from http://www.pwc.com.tr/tr/publications/arastirmalar/pdf/pwc_surdurulebilirlik_raporu-2012.pdf
- Rio Tinto (2011). *Why Cultural Heritage Matters*. Retrieved from http://www.riotinto.com/documents/ReportsPublications/Rio_Tinto_Cultural_Heritage_Guide.pdf
- Sandell, R. (2003). Social inclusion, the museum and the dynamics of sectoral change. *Museum and Society*, 1(1), 45-62.
- Silberberg, T. (1994). *Cultural Tourism And Business Opportunities For Museums and Heritage Sites*. Retrieved from http://www.sinolord.com/Media/Artcl_Ted_CultTourismBus Opps.pdf
- Styliani, S., Fotis, L., Kostas, K., & Petros, P. (2009). Virtual museums, a survey and some issues for consideration. *Journal of Cultural Heritage*, 10(4), 520-528.
- Tosun, C. (2000). Challenges of sustainable tourism development in the developing world: the case of Turkey. *Tourism Management*, 22, 289-303.
- Trinh, T. T., & Ryan, C. (2013). Museums, exhibits and visitor satisfaction: a study of The Cham Museum, Danang, Vietnam. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 11(4), 239-263, DOI: 10.1080/14766825.2013.829481.
- UNESCO (1989). *Medium Term Plan 1990 - 1995*. Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0008/000825/082539eb.pdf>
- UNESCO (2016). *What is meant by cultural heritage?* Retrieved from <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/illicit-trafficking-of-cultural-property/unesco-database-of-national-cultural-heritage-laws/frequently-asked-questions/definition-of-the-culturalheritage/>
- WGMSC - Western Gas Measurement Short Course (2007). *Museums and Sustainable Communities*, Resource Document. Retrieved from http://worldviewsconsulting.org/uploads/3/1/1/2/3112423/wgmsc_resource_document_307.pdf

- Wickham, M. & Lehman, K. (2015). Communicating sustainability priorities in the Museum sector. *Journal of Sustainable Tourism*, 23(7), 1011-1028, DOI:10.1080/09669582.2015.1042483.
- WTO - World Tourism Organization (1998). Guide for Local Authorities on Developing Sustainable Tourism. World Tourism Organization, Madrid.
- Vasile, D. (2014). Copying With Organizational Change in the Tourism Industry. *Cactus Tourism Journal*, 10(2), 8-17.
- Visser, J. (2014). Museums in times of social and technological change. Retrieved from <http://themuseumofthefuture.com/2014/04/18/museums-in-times-of-social-%20and-technological-change/>

Appendix

Identification of the research museums in alphabetical order according to country name

Country (Alphabetical Order) And Name Of The Museum	Establishment date	Public status
Canada - Museum of Man and Nature, Manitoba	1932	Non-profit organization incorporated by an act of the Manitoba Legislature
Canada- Canadian Human Rights Museum, Winnipeg	2008	Government
France - National Navy Museum, Brest	1957	Government
Greece - Archeological Museum of Chios	1999	Government
Greece - Argentis Museum of Chios	1974	Government
Greece - Byzantine Museum of Chios	1980	Government
Sweden - Dance Museum Stockholm	1953	Private
Sweden - Nobel Museum Stockholm	2001	The Alfred Nobel Memorial Foundation
Sweden - Vasa Museum Stockholm	1990	Government
Turkey - Rahmi M. Koç Museum Istanbul	1994	Rahmi M. Koç Museology and Culture Foundation
Turkey - Sakıp Sabancı Museum Istanbul	2002	Sabancı University

PHILOSOPHY

Akideden Mite: Antikite'den 20. Yüzyıla İlerleme Kavramı

From Faith To Myth: Concepts of Progress From Antiquity to the 20th Century

Sever IŞIK*

Öz

İlerleme kavramı modern Batı düşüncesinin ve tarih felsefelerinin temel kavramlarından biridir. Bu makalenin amacı ilerleme kavramının Batı düşüncesindeki tarihsel gelişimini incelemektir. Geleceğe dönük olarak sürekli bir iyileşmeyi ifade eden ilerleme kavramı ilk olarak Hıristiyanlık ile birlikte ortaya çıkmıştır. Bilim ve teknolojinin geliştiği yeniçağla birlikte kavram seküler terimlerle yeniden formüle edildi. Aydınlanma ile birlikte kavram, doğa dünyasından kültür dünyasına taşındı ve insanlığın bir bütün olarak, tüm yönleri ile giderek ilerleyeceği ve yetkinleşeceği düşünülmüştür. İlerleme fikri 19. yüzyılda zirveye ulaştı. Bilimin öncülük ettiği ilerleme fikrini merkeze alan yeni tarih, toplum kuramları üretildi ve ilerleme politik meşruiyet aracı olarak kullanıldı. 20. yüzyılda ilerleme daha çok ekonomik gelişme ve üretimi ifade etmektedir. Bu yüzyılda yaşanan savaşlar ve yıkımlar sebebiyle ahlaki ilerleme düşüncesi inandırıcılığını kaybetmiş ve ilerleme fikrine birçok eleştiri yöneltmiştir.

Anahtar Kelimeler: İlerleme, Tarih, Akıl, Bilim, Gelişme

Abstract

The idea of progress, is one of the basic concepts of modern western thinking. The aim of this article is examine historical devolepment of the concept of progress in western thought. The concept of progress, that expresses getting better constantly toward the future, was firs born with christianity. With modern ages that one developed by science and technology, this concept has been formulated again with secular terms. With einghlitement, this concept as brought to cultural worl from nature and it was considered that humanity will improve with all its aspects. The idea of progress reached top in the 19th century in the wew era, that was founded on the edea of progress led by science, cociety theoires were made and progress was used as a means for political legitimacy. In the 20th century, progress mostly expressed economic growth and production. Because of the wars took place in the 20th century, progress of ethics lost its credibility and the notion of progress was criticised severely.

Key Words:Progress, History, Reason, Science, İmprove

Giriş

İlerleme fikri modern düşüncenin üzerine inşa edildiği temel kavramlardan biri, belki de en önemlisidir. Öyle ki ilerleme idesi varsayılmaksızın ve merkeze alınmaksızın modern zihnin işleyişi tasavvur edilemeyeceği gibi modern düşünceden de bahsetmek epey zordur. İlerleme idesi yadsındığında modern felsefi düşünce ve onun bir ürünü olan tarih tasarımları ve zamanın örgütlenmesi/bölümlenmesi kendiliğinden şüpheli hale gelir. Bugün postmodern felsefe olarak adlandırılan felsefi eğilim bunun aktüel örneği olarak görülebilir. İlerleme düşüncesi yadsındığında değişim olgusunun “iyi” veya “kötü”, “olumlu” veya “olumsuz” ne ifade ettiğine dair herhangi bir yargıda bulunmak ve değişim olgusuna “değer” atfetmek mümkün değildir. Söz konusu kavram diğer tüm insani şeyler gibi tarihin bir kesitinde varlık kazanmış ve insan düşüncesine dahil olmuş/edilmiş bir anahtar kavramdır. Dolayısıyla ilerleme idesinin kendisinin bir tarihi vardır ve bu tarih, ilerleme kavramının tarihsel olarak değişim geçiren algısının/algılanmasının ve içeriklendirilmesinin tarihidir. Bu sebeple kavramın bir soykütüğünden bahsedilebilir. Kavramın soykütüğünü ortaya koymanın en iyi yolu ise kavramın düşünce tarihindeki izini sürmektir.

Kavramın Batı düşüncesindeki merkeziliğine binaen J.B. Bury, *The Idea of Progress* başlığını taşıyan erken tarihli çalışmasında ilerlemeyi “Batı medeniyetinin hareketlendiren ve denetleyen fikir” (Bury, 1932, s.vii) olarak nitelendirir. Üç bin yıllık Batı medeniyetinde tek başına hiç bir fikrin ilerleme fikrinden daha önemli olmadığını ifade eden Robert Nisbet ise ilerleme fikrinin insanlığın geçmişte ilerlediğini, şimdi ilerlemekte olduğunu ve öngörülebilir bir gelecekte de ilerlemeye devam edeceğini ifade ettiğini belirtir (Nispet, 1980, s. 4-5). Alain

* Yrd.Doç.Dr., Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, severquista@gmail.com.

De Benoist'e göre modernitenin kuramsal varsayımlarından biri olan ilerleme düşüncesi bir neden olmaksızın "Batı medeniyetinin dini" olarak kabul edilebilir (De Benoist, 2008, s.7). Bu sebeple Batılı dünya görüşünü anlamak için ilerleme kavramı büyük önemi haizdir; çünkü ilerleme yönelimi hayatın tüm yönlerine nüfuz etmiştir ve bu durumu çağımızın neredeyse tüm entelektüel meselelerinde görmek mümkündür (Mazlish, 1996, s.7).

İnsanlığın bir bütün olarak içinde bulunduğu durumdan daha iyi, daha yüksek bir duruma geçişi düşüncesini içerdiğinden ilerleme idesi, insan yaşamının bütünsel olarak köklü bir şekilde daha iyiye gidişini/evrilişini ifade eder. Bu yüzden ilerleme; akli sorgulamayı, bilimsel araştırmayı, teknolojik ve ekonomik gelişmeyi, politik ve sosyal kurumlar ile özel ve kamusal ahlak arasındaki harmonik bütünleşmeyi, insanın, insani fakültelerinin devam eden sınırsız gelişimini, bireysel ve toplumsal mutluluğunu ifade etmektedir (Salvadori, 2006, s. 8). Geçmişten geleceğe uzanan 'sürekli iyileşme' düşüncesini içerdiğinden Collingwood haklı olarak ilerlemenin, kötünün yerine iyinin konması değil, iyinin yerine daha iyinin konması olduğunu söyler. Çünkü bir değişimi ilerleme saymak için onu yapan kişinin değiştirdiği şeyi kesin bir biçimde iyi diye düşünmesi gerekir (Collingwood, 1990, s. 314). Yani insan, iyinin yerine daha iyisini koyduğun(nu düşündüğün)den tarihsel süreç daima bir önceki halden/aşamadan daha iyi ve yetkin olmak anlamında bir ilerlemedir. Yoksa kötünün yerine iyinin konması tek başına bir sürece, yani giderek yetkinleşme-iyileşme-gelişme ve ilerlemeye gönderme yapmaz. Zira zamansallık içermez. Daima bir sürece ve tedriciliğe gönderme yapan ilerleme fikri en basit tanımıyla bugünün dünden daha iyi olduğunu ve yarının da bugünden iyi olacağı kabulünü ifade eder.

Aslında tarih boyunca ilerleme kavramının, içinde bulunulan zaman, kültür ve sosyo-politik bağlamla ilişkisi içinde farklı anlamları ortaya konulmuş ve farklı yönleri vurgulanmış olmakla birlikte kavramın uzun tarihine kısa bir bakış dahi kavrama ilişkin farklı tanım, tema ve vurgular arasında ortak temalar olduğunu gösterir. Nasıl tanımlanırsa tanımlansın ilerleme kavramı genel olarak karşılıklı bir şekilde birbirini takviye eden şu kilit öncülleri içerir: 1. İlerleme sınırsızdır, buna göre nasıl tanımlanırsa tanımlansın (ister bilgi, ister sağlık, ister zenginlik ve güç, ister ahlak ile) insanın bireysel ve toplumsal gelişiminin sınırı yoktur; 2. Bütün iyi şeyler birlikte ilerlemektedir. İnsanın teknoloji ve bilim vasıtasıyla doğaya hâkim oluşu, bilgi, sağlık, iktidar vb. alanlara da uzanır. Bu da insanın ahlaki, politik ve manevi gelişimini beraberinde getirir. Bu unsurlar birbirine bağlı olup karşılıklı olarak birbirini takviye ederler; 3. Toplumsal, psikolojik ve biyolojik kökleri olan bir ilerleme eğilimi, hatta mekanizması vardır. Bu sayede insanlık ve medeniyet ilerlemekte hem kendisini hem doğayı daha çok anlamakta/tanımakta ve kontrol etmektedir. Dolayısıyla insanlığın gidişi bir kaosa/entropiye değil, tanıma ve kontrol etmeye doğrudur. İlerleme kaçınılmaz değilse de büyük ölçüde mümkündür (Dark, 2007, s. 557).

İlerleme kavramına ilişkin olarak vurgulanması gereken diğer iki önemli kavram ise "köken/başlangıç" ve "ereklilik"tir. Zira geleceğe dönük ilerleme düşüncesi bu iki ideyi adeta zorunlu olarak gerektirir. Çünkü bir hat üzerinde geleceğe doğru "akış" olarak tarih/zaman bir "başlangıç" ve bir "son" olmaksızın tasavvur edilemez. Bu kökenden sona doğru akış olan tarihe anlam veren ve onun olumsuz anlamda bir süreç/akış ve ilerleme olduğunu anlamamızı sağlayan şey, kendisine doğru ilerlenilen erektir. Yani erek olmaksızın tarihin anlamı(nın olup olmadığı) hakkında yargıda bulunamayız. Ancak ereğe doğru atılan ve ona yaklaştıran her adım bir öncekinden "daha iyi", "daha ileri" olarak değerlendirilebilir, tasnif edilebilir. Tarihin sonunda ulaşılabileceği düşünülen ereğe (ruhsal kurtuluş, ebedi barış, özgürlük, sınıfsız toplum vb.) en yakın nokta "en ileri"yi, en uzak nokta ise "en geri"yi/ilkel ifade eder.¹ Bu tarz bir ilerleme

¹ Buradan anlaşılacağı gibi ileri/ci-geri/ci, eski-yeni, aydınlık-karanlık, ilkel-modern, geleneksel-modern, tarihin sonu, köken, başlangıç, geçmiş, şimdi, gelecek, hatta sebep ve sonuç ilişkisi gibi çoğunlukla politikbilimin,

fikri doğal olarak beraberinde geçmişin şimdiye ve geleceğe nispetle yetersiz ve olumsuz olduğu kabulü getirir. Yine her şeyin iyiye gittiğini ifade eden ilerleme fikri aynı sebeple modernliğin, bugüne ve geleceğe dair iyimserliğin de kaynağıdır.

Konuya dair bu kısa tanımlayıcı girişten sonra ilerleme kavramının tarihine bakabiliriz ki bu kavramın kendisinin “ne”yi ifade ettiğinde daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Zira bir kavramın tarihini serimlemek kavramı anlaşılır kılmanın en verimli yollarından biridir.

Antikite ve Roma: Döngüsel Zaman

Antik Yunan’da kendisinden önce kullanılan ‘gelişme’ ve ‘sürme’ kavramlarına yakın bir içeriğe sahip olmakla beraber ilerleme kavramının modern anlamında olduğu gibi geleceğe uzanan bir anlamı olmamıştır. Antikitede gelecek ufkundan yoksun olan ilerleme kavramı esas olarak teknik üzerinde odaklanmıştı (Meier, 2007, s. 28, 29). İlerleme kavramıyla eğitim yoluyla bireyin meziyetlerinin mükemmelleşmesi, şehirlerin ve zenginliğin artması gibi bazı olguların mükemmelleşmesi kastedilmekte ve kavram esas olarak şimdiki zamana dayanmaktaydı. Ahlak, ekonomi ve yönetim açısından gelecekte ilerlemeye ilişkin bir tasavvur mevcut değildi ve bu anlamıyla ilerleme kavramı Antik Yunan’da hiçbir zaman oluşmamıştır. Antik dönemde ahlaki şartların süreçsel olarak iyileştiği, hatta tarihin her şeyi kapsayan bir değişim sürecinden oluştuğu da ifade edilmemiştir. Yunanlılar için “zaman içinde iyiye doğru bütünlük arz eden bir yön bulunmamaktadır” (Meier, 2007, s.24).

Yine Antik Yunan’da bugünkü anlamıyla bir tarih felsefesi ortaya konmadığı gibi mevcut tarih algısı da tarihte ilerleme vb. bir yasallık öngörmez. Yunandaki “altın çağ” düşüncesi de insanın cennetini tarih başında varsayar ve buna göre tarihin sonraki yürüyüşü ilerlemeden çok bir alçalış ve bozulmuş sürecidir (Gökberk, 1997, s. 99; Nispet, 1980, s.12). Yunanlılar tarihsel süreci bir çürüme ve bozulma olarak gördüklerinden onlar için asıl belirleyici olan “gelecek” değil, “geçmiş” idi. “Arche” terimi bir otorite (archonte) olarak orjini/kökünü (archaic) ifade etmekteydi (De Benoist, 2008, s. 8). Yunan düşüncesi öncelikle doğaya yönelmiş ve tarihi başlı başına bir konu yapmamıştır. Çünkü asıl amaç varlığı, değişmeden yinelenen düzenliliği, doğayı kavramaktır (Gökberk, 1997, s.99). Eski Yunan’da doğa düzenli bir oluşum olarak algılanmaktadır. İnsani-toplumsal yaşam da doğal yaşamın bir uzantısı olarak genel bir düzene sahiptir. Ama doğal süreçlerden oluşan bu düzen döngüsel (Özlem,1995, s.19-20). Aynı eğilim Yunan politik düşüncesinde de görülebilir; örneğin, 5. yüzyılda Atina’da ortaya çıkan politik iyileşme genelde ve sürekli yeniden yapılanma olarak algılanmaktadır. Burada ne şimdi bir zirve, ne de gelecek muhtemel bir yükselme olarak görülür (Koselleck, 2007, s.30). Platon ve Aristo’ya göre tüm devlet modelleri gerçek ve doğru bir devlet formunun çözülmüş görüntüleriydiler ve bu formlar her zaman geçerliliklerini korumaktaydılar. Bu döngüsel tablo içerisinde tüm insani eylemler bu şekilde yorumlanmaktaydı (Fetscher, 1997, s. 442). Dolayısıyla insan ve toplum yaşamı, geleceğe doğru sürekli gelişimi olamayan yaşamlardı. Belli devlet formları çerçevesinde rastlantısal olarak dönen bu formlara göre, tekrar eden kesik ve birbirinden kopuk halkalardan ibaretti, yani tarih daima tekerrür etmekteydi (Özlem, 1996, s. 20). Onun için Yunan’da tarihsel ilerleme fikri mevcut değildi. Çünkü tarihte ilerlemenin varlığı ile anlatılmak istenen şey, her tarihsel olayın bir kezlik meydana gelmesi ve bu olayların süreklilik içinde geleceğe doğru akıyor olmasıdır (Aysevener, 2002, s.172). Özetle, Greklerin “tarih tasarımı” döngüsel bir yapıya sahipti. Doğada olduğu gibi tarihte ve toplumda ilerleme değil, yineleme söz konusuydu. Bir farkla ki doğada esas olan düzenlilik, tarihte esas olan ise rastlantısallıktı.

antropolojinin ve tarihin lügatine dahi olmuş olan kavramlar hep ilerlemeci bir tarih tasarımının mümkün kıldığı değer yüklü kavramlardır.

Yunanlılar gibi Roma’da da ilerleme kavramı görülmez. Büyük bir imparatorluğa dönüşen Roma’nın tarihini yazan Polybios bile Antikite’nin bu döngüsel/dairevi tarih ve zaman düşüncesine bağlı kalır. Buna göre tarih, öncesiz sonsuz bir dördüştür. Dolayısıyla gücünün yüceliğine ve görkemine karşın Roma da bir gün yıkılacaktır (Collingwood, 2000, s.100). Romalı Horace’ın “Zaman, dünyanın değerini düşürür” sözünde olduğu gibi Romalılar da Yunanlılar gibi tarihi sürekli bir bozulma süreci olarak gören pesimist antik düşüncüyü benimsemişlerdir (Bury, 1932, s. 11). Onların görüşüne göre önceleri güzel olan insan hayatı sonradan bozulmuştur ve “tarih sonrakinin öncekinden daha kötü olduğu çağların birbirini izlemesinden oluşuyordu”. Bu sebeple bir kimse ileriye baktığı zaman yalnızca felaket bekleyebilirdi (Collingwood, 2000, s.129). Sonuç olarak doğa ile uyumlu bir döngüsel bir zaman algısına sahip olduklarından Yunan ve Roma’da ilerleme fikri teşekkül etmemiş, tarihsel süreci bir çürüme ve bozulma olarak gördüklerinden geleceğe uzanan bir tarihsel idrakleri olmamıştır.

Hıristiyanlık: Tarihin Teolojisi ve İlerleme Düşüncesinin Doğuşu

İlerleme fikri ve tarih tasarımının Hıristiyanı bir kökene dayandığı bir çok kişi tarafından dile getirilmiştir (Nispert, 1980, s.48-49; Carr, s.1996, 131; Fetscher, 1997, s.443). Tarihin belirli bir hedefe doğru ilerlediği düşüncesi insanın, zamanın ve insani olup bitmelerin niteliğiyle ilgili yeni bir tasarıma ulaşması ilk kez Hıristiyanlık ile mümkün olmuş, Batılıların düşüncesine, belli bir sona doğru giden bir tarihsel zaman düşüncesi girmiştir. Yani, insani gerçeklik ilk kez tarihsellik kazanmış (Fetscher, 1997, s.443) ve tarih dünyevi niteliğini yitirmek pahasına da olsa bir anlam ve amaç edinmiştir (Carr, 1996, s.131). Hıristiyanlık ile birlikte geleceğe dönük yeni bir ilerleme kavrayışının ortaya çıkması ile ilk defa beklentiler tüm dünyanın iyiliğine olması gereken genel ahlaki bir ilerlemeye yönelmiştir (Koselleck, 2007, s.35). İlerleme fikrinin doğuşunu mümkün kılan şey ise Hıristiyanlıktaki “Tanrısal inayet” fikri ile birlikte döngüsel zaman anlayışının terk edilmesidir. Hıristiyanlık, inayet fikri ile insanın dünyadaki tarihine bir başlangıç ve son atfetmiş; dünya hayatını “kurtuluş” için imtihan öyküsü olarak tanımlamıştır. Buradan anlaşılacağı gibi dünyanın sonu ile sınırlı bir ilerleme ve tarih anlayışı söz konusudur (Bock, 2002, s.55). Hıristiyanlıkla birlikte tarih, dünya tarihi, insanın düşmesinden insanın kurtuluşuna dek süren bir defalık bir akış olarak kavranır (Gökberk, 1997, s.101). Görüldüğü gibi bu ilerleme fikri tümüyle teolojik temellidir. Çünkü söz konusu olan Tanrı tarafından vaat edilen ve yine Tanrı tarafından gerçekleştirilecek olan bir Tanrısal düzene doğru ilerlemedir. Yine Hıristiyanlıkla birlikte insanın birliği ve evrensellik düşüncesine ulaşılması ve tarihinin Tanrısal planın gerçekleşmesi olarak görülmesiyle birlikte dünya tarihinin felsefi bir ilke etrafında tasarlanması anlamında ilk kez tarih felsefesi mümkün olmuştur. Tarih, dünya tarihi olarak tüm insanlığı kapsayan, liner olarak aynı yöne akan, sonunda kurtuluşun olduğu bir süreç olarak ifade edilmiştir.

Şüphesiz ilerleyen zaman algısı üzerine temellenen bu Hıristiyanı tarih tasarımı, daha doğru bir ifade ile tarih teolojisi, büyük ölçüde Augustinus’un eseridir. Augustinus, *Sivitas Dei* adlı eserinde tarihi “Tanrı devleti” ile “dünya devleti” arasındaki savaş olarak anlatır ve *Civitas Dei* ve *Civitas Terrana* arasındaki mücadele olarak ilerlemeyi daima Tanrı’nın takdiri altındaki bir gelişme olarak betimler; çünkü insanın tarihine egemen olan Tanrı’dır (Maxfield, 2002, s. 353). Ona göre tarih, Tanrı’nın yeryüzünde ilerleyen vahyi ve insan soyunu kurtarmak için zaman içinde gelişen planıdır (Gökberk, 1997, s.101). İsa’nın ortaya çıkması ise bu sürecin odak noktasıdır. İsa ile birlikte Tanrı, insan dünyasına girmiş ve iyi ile kötü arasındaki savaş kesin bir sonuca bağlanmıştır. Savaş, sonunda “Tanrı devleti”nin uyrukları olan “ışığın çocukları”nın, “yeryüzü devleti”nin çocukları olan “karanlığın çocukları”nı yenmesiyle sonuçlanır. Yenilen ve yenilen *Eskatonda*, yani kıyametten sonra, Tanrı mahkemesinde belli olacaktır (Fetscher, 1997, s. 444; Gökberk, 1997, s.101). Augustinus’un bu tarih felsefesi insanlık tarihini bir dünya görüşü açısından yorumlamak yolunda yapılmış ilk büyük

denemedir. Tarihin gelişmesini *anlamlı* bir şey olarak kavramaya çalışan Agustinus, bu ilerleyen tarih algısında tüm zamanları ve tüm insanlığı Tanrı'nın tek bir planı içine yerleştirmiş bu da beraberinde “insanlığın birliği” kavramını getirmiş (Gökberk, 1997, s.103) ve kavram da “evrensellik” düşüncesine varılmasını mümkün kılmıştır. Hıristiyan evrenselciliğin simgesi ise bütün tarihsel olaylar için tek bir kronolojik çerçevenin benimsenmesidir. Söz konusu kronoloji ile her şey İsa'nın doğuşunda geriye ve ileriye doğru tarihlenir (Collingwood,1990, s.67). Agustinus'un pagan döngüsel tarih anlayışını reddeden bu tarih teolojinin merkezinde Tanrı'nın İsa'nın bedeninde inkarnasyonu vardır. Tarih maddi dünya ya da dünya toplumunun ilerlemesi değil, Tanrı'nın vahyinin açığa çıkmasıdır (Maxfield, 2002, s. 348). Sonuç olarak Augustinus'a göre ilk günahın bugüne kadar geçen ve “son yargı”yla tamamlanacak olan sürekli ve dönüşsüz bir süreç olan tarih, aynı zamanda Adem ile başlayan ve kötülüğün sınavlarından geçerek kurtarıcının ortaya çıkışıyla sonuçlanacak bir ilerlemedir (Lacoste, 2002, s. 246-247).

Bütünüyle Agustinus'un bu aşkın tarih şemasına bağlı kalmış olan Ortaçağ'da (Gökberk, 1997, s.103) tarih, ilahi takdirin açığa çıktığı alan olarak düşünülmüştür. Yine Agustinus'un temel çerçevesini ortaya koyduğu tarih teolojisi modern dönemde birçok düşünür tarafından yeniden işlenerek sekülerleştirilmiş ve modern bilincimizin bir parçasına dönüşmüştür.

Rönesans ve Yeniçağ: Seküler İlerleme Kavramının Oluşumu

Rönesans dönemine gelindiğinde tarihin genel planını *a priori* olarak belirlemek için bir temel sağlamış olan büyük teoloji ve felsefe dizgeleri onay görmez oldu ve tarihsel düşünce insanı resmin merkezine yerleştirdi (Collingwood,1990, s.72). Başka bir ifadeyle tarih, giderek teolojiden bağımsızlaştı ve seküler bir içerik edinmeye başladı. Yeniçağ'da *transcendet* düşünceden *immanent* düşünceye, dini bir kültüründen bir dünyevi kültürüne dönülmüş ve insanın ilgisi öbür dünyadan bu dünyaya kaymıştır. Bu düşünceye göre insan, artık kendisine dışarıdan yüklenen bir görevi yerine getirmek durumunda değildir. Tarih felsefesi açısından tarih, artık yasasını dışarıdan değil, doğrudan doğruya kendisinden edinen, kendi kendini yaratan bir gerçek, bütünüyle insanın olan bir dünya olmuştur (Gökberk, 1997, s.103). İnsanı merkeze alan Rönesans'la birlikte aklın önderliğindeki klasik görüş önem kazanmıştır. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki Rönesans özünde Katolik Hıristiyan değerlerine karşı bir başkaldırı olarak başlatıldığı halde Hıristiyanlığın mirasını tamamen reddetmemiş, onun temel karakterlerini bünyesine katmıştır. Mesela tarihte, özellikle efsane temelli toplumlarda önceden varolan köken inancı gereği zamanın bozulmaya yol açtığı inancından kaynaklanan gelecek hakkındaki kötümser görüşün yerine Yahudi-Hıristiyan geleneğinden kaynaklanan iyimser bir görüş geçmiştir. Ve böylece Antikite'de görüldüğü gibi bir zamanlar düşman, çürütücü, bozucu olan zaman, dost ve yaratıcı hale gelmiştir (Carr 1996, s.125) Modern dönemde ilerleme kavramını, din kökenli anlamlarından farklılaştıran nokta her zaman beklenen dünyanın sonunu, açık bir geleceğe dönüştürmesidir. Söz konusu dönüşüm ile terminolojik olarak tinsel bir “profectus” dünyevi bir “progressus” tarafından dışlanır ya da yeri alınır (Koselleck, 2007, s.49).

Yeniçağ'a egemen ethos olan ilerleme inancı, Kepler, Galile, Newton, Harvey gibi isimlerin öncülüğünde büyük başarılar göstermiş olan modern doğa bilimi tarafından beslenmiştir (Fetscher,1997, s. 447-448). Rönesans ile birlikte ortaya çıkmaya başlayan yeni düşünce ve doğa kavrayışı Yeniçağ'da gelişerek devam etmiş ve böylece Ortaçağ'ın tarihsel olaylarda Tanrısal kayranın izini görme düşüncesinin yerini giderek akla uygun bir gelişim gösteren bağımsız bir evrene duyulan inanç almıştır (Fetscher, 1997, s. 445). İlerleme de bu kendi kendine işleyen akli yasalardan biri olarak görülmüştür. İlerleme fikrinin ortaya çıkışıyla birlikte Yeniçağ'ın doğuşuna kadar tarih anlayışlarının temel belirleyicisi olan köken anlayışı yerini insanın arzuladığı düzenin geçmişte değil de gelecekte olduğu fikrine bırakmaya başladı.

Kâinatın ve insanın yaratılışına dair teolojik açıklamaların yerini evrim temelli açıklamaların almasıyla hadiseleri ve tarihi açıklamada kullanılan “aşkınlık” fikrinin yerini “içkinlik” fikri almış ve bunun doğal neticesi olarak insan ve akıl kâinatın merkezine yerleştirilmiştir (Bıçak, 2005, s. 45).

İlerleme kavramı 1680 civarında Terrasson, Charles Perrault, Abb’ of Saint-Pierre ve Fontenelle’nin katıldığı eski yeni/modern tartışması sırasında formüle edildi. Turgot, Condorcet ve Louis Sebastien Mercier’in dâhil olduğu ikinci kuşağın girişimiyle de geliştirildi (De Benoist, 2008, s.7). İlerleme düşüncesi ve bu düşüncenin geleceğe dönük dünyevi içeriğinin izleri söz konusu dönemin birçok düşünürünün eserinden takip edilebilir. Fontenelle’nin 1688’de yazdığı *Digression Sur Les Anciens Et Les Modernes*’te “dünyada her şey aklın kendini mükemmelleştireceğini gösteriyor gibidir” der (Koselleck, 2007, s. 52). Bodin, başlangıçtaki ‘altın çağ’ın ‘demir çağı’ olduğunu, bu çağın zulüm ve adaletsizlikle dolu olduğunu oysa Hıristiyanlığın yeni erdemler getirdiğini, Yeniçağ’ın ise pusula ve matbaa gibi buluşları başardığını ve yeni bir dünya açınladığını söyler (Gökberk, 1997, s.104). Ona göre insanlık bir barbarlık durumundan yavaş yavaş gelişerek, ilerleyerek şimdiki uygarlık durumuna geçmiştir. Bruno ise eskilerin bahsettiği başlangıçtaki “sözde altın çağ”da insanların hayvanlar gibi yaşadıklarını, oysa zamanla insanların akıllarının gelişmesi ve zekâlarının keskinleşmesiyle sanatların keşfedildiğini, yeni ve hayranlık verici buluşlar ortaya çıktığı düşüncesindedir (Rossi 2002, s. 81).

İnsanın görevinin tabiat yasalarını öğrenerek doğaya egemen olmak olduğunu ifade eden Francis Bacon ise ilerleme kavramını zamansal anlamda kullanmıştır (De Benoist, 2008, s. 9). Bacon’a göre tüm otorite antiklerin değil, aksine zamanın kendisindedir ve “hakikat zamanın kızıdır” (Koselleck, 2007, s.51). Tarihin ilerleyen bir yükselme olduğu anlayışı çağının başarılarından gurur duyan Bacon için bir inanç haline gelmiştir (Gökberk, 1997, s. 104).

Batı modernleşmesinin oluşumuna paralel olarak Rönesans ve Yeniçağ’da oluşan ilerleme düşüncesi ancak Aydınlanma yüzyılında gerçek felsefi hüviyetine kavuşacak ve tarih tasarımlarının omurgasını oluşturacaktır.

Aydınlanma: İlerlemenin Temellendirilmesi, Aklileşme ve Özgürlük olarak İlerleme

Aydınlanma yüzyılı, 18. yüzyılın keşiflerinin ve bilimsel başarılarının sağladığı bir iyimserlikle ilerleme inancının iyice benimsendiği bir yüzyıl olmuştur. Burjuva sınıfının da desteğiyle ilerleme idesi giderek Avrupa’nın tümüne kök saldı ve Aydınlanma’nın kendisine özgü evren tablosu bu yolla oluştu. Buna göre evren akla uygun bir gelişme süreci içinde ilerlemekteydi, evrendeki düzen, akılsal-ampirik yoldan yasaları saptanabilir bir düzendi (Fetscher,1997, s. 448). Yeniçağla başlayan dinsel açıklamalardan uzaklaşma Aydınlanma ile zirve noktasına vardı ve her türlü transcedent açıklama tarihin dışında bırakıldı. Öteki alanlarda olduğu gibi akıl, tarihte de biricik egemen sayılıyordu. Aydınlanma döneminde tarihi olaylar nedenlerle birbirine bağlanmakta, tarihin önceki basamakları, yüksek düzeyinden gurur duyulan ve şimdi içinde yaşanılan çağa bir hazırlık olarak görülmekteydi. Buna göre tarih, insanı gittikçe daha çok erginliğe ulaştıran bir süreç, tarihin anlamı ise insanı karanlıktan kurtarıp, onu bilgi ve özgürlüğün ışığına ulaştırmak ve ona amaç olarak ilerlemeyi öğretmektir (Gökberk, 1997, s. 105). Söz konusu tarihsel yönelim ve ereklere de anlaşılacağı gibi Aydınlanma çağı düşünürleri Yahudi-Hıristiyan amaçsal dünya görüşünü devralmış ve onu aklileştirip laikleştirmişlerdir. Böylece tarih insanın yeryüzündeki konumunun etkinleştirilmesi hedefine doğru bir ilerleme halini almıştır (Carr,1996, s.131). Sekülerleşmeyle birlikte ilerleme idesi insanın doğasından türetilmeye ve temellendirilmeye çalışılmış, kurtuluş fikri ise dünyanın sonunda, fakat dünya içre bir özgürlük olarak yeniden anlamlandırılmıştır.

Geçmiş akıldışı güçlerin bir oyunu olarak gören Aydınlanma tam bir tarihsel gelişme ve aklın egemenliğinin yerleştirileceği bir mutluluk çağı yaratmayı uman, bunu için çabalayan ileriye bir bakış ve pratik ve siyasal gelişme getirdi (Collingwood,1990, s.92). Aydınlanmacılara göre ilerleme 17. yüzyıl bilim adamlarının fiziğin yasalarını keşfe, insan doğasının görünüşlerini yöneten yasalarını keşfe dek giderse mutluluk çağı gerçekleşecektir. Yani 18. yüzyıl ilerleme fikri doğanın bilgisiyle zihnin bilgisi arasındaki bir benzeşime dayanmaktaydı. İnsan zihni kendisini daha iyi anlarsa yeni, farklı ve o zamana dek bilinmeyen biçimlerde eylemeye başlayacak, yeni eyleme biçimleri ise yeni ahlaki, toplumsal, siyasal sonuçlar doğuracak ve mutluluk her zamankinden kat kat fazla olacaktır (Collingwood,1990, s. 98). Bu sebeple Koselleck haklı olarak ilerlemenin aslında daha önce var olan ‘mükemmellik ideali’ nin zamansallaştırılması ile tarihsel bir kavrama dönüştüğünü söyler. Söz konusu kavram ile hareketlenen beklenti ufku tarihi dinamikleştirmiştir (Koselleck, 2007, s.75). Aydınlanma Hıristiyanlıktaki sınırlı ilerleme anlayışından farklı olarak tüm insani yetileri ve etkinlikleri içeren açık uçlu sınırsız bir ilerleme süreci öngörmüş, buna binaen pratik yaşamda da sürekli ilerleme ve gelişme düşüncesini teşvik etmiştir.

İlerlemenin ilk ve tam ifadelerinden biri Turgot tarafından *A Philosophical Review of the Successive Advances of the Human Mind* (1750) başlıklı söylevinde dile getirilmiştir. Ona göre ilerleme sadece sanat ve bilimleri değil, gelenekler, kurumlar, yasalar, ekonomi ve toplumun tamamını içerecek şekilde tüm kültürü ve toplumu kapsamaktaydı (Nisbet, 1980, s. 18). İnsanın potansiyelini belli evrelerden geçerek kademeli bir şekilde ortaya koyduğu evrensel bir insanlık tarihinin var olduğu düşünen Turgot’a göre insanlık herbiri bir öncekine koparılamaz bir neden-sonuç dizileriyle bağlı yeni aşamaların art arda gelişiyile ilerlemektedir (Bock, 2002, s. 65). İnsanlığın ilerlemesinin geri dönüşümsüz bir süreç olduğunu düşünen Condorcet (1743–1794) ise insanlığın mükemmelleşmesinin gerçekten sınırsız olduğunu ve bu ilerlemenin neticesi olan ahlaki olgunlaşmanın da yeryuvarlığının devamından başka sınırlarının olmadığını belirtir (Condorcet, 1990, s.1/5). Ona göre ilerleme neticesinde akıl tutkulara egemen olacak, bunun sonucunda toplumun rasyonel bir temele oturmasıyla sürekli büyümenin gerçekleşmesi için yeniden örgütlenecek, sonuç eşitlik ve özgürlük olacaktır (Bock, 2002, s. 67). Aydınlanma dönemi tarih anlayışının özü olan ilerleme fikrinin en ateşli taraftarı Volter, tarihsel ilerleme fikrinin sonucu olarak bilim ve akli toplumsal ilerlemenin itici güçleri olarak görmekteydi. Tarih boyunca doğma ile aklın savaştığını düşünen Volter’e göre ilerleme, aklın zaman içinde görünmesi ve özünü gittikçe daha arınmış, daha olgun biçimde göstermesidir. Ona göre tarihin anlamı hep bir ve aynı olan aklın kendisini deney dünyasındaki açmasıdır (Gökberk, 1997, s. 107). Volter, aklın tarihsel gelişimi ile ilerlemeyi neredeyse özdeşleştirmektedir.

18. yüzyılda kendi zamanına dek dile getirilen mükemmelleşme umutlarından bir ilerleme kavramının geliştirilmesi, bir anlamda Kant’ın çabalarının bir sonucudur (Koselleck, 2007, s.64). Aydınlanmanın tarih felsefesinin kendisi ile doruğuna ulaştığı kişi olan Kant, tarihin gelişmesinde özgürlük düşüncesini ölçü almaktadır. Ona göre ilerleme, özgürlük düşüncesinin tarih sahnesindeki yayılıp derinleşmesidir. Aydınlanmanın ideallerine inanan ve buna bağlı olan Kant, Aydınlanmayı bu ideallere doğru atılmış büyük bir adım olarak kabul eder (Gökberk, 1997, s. 116). Kant’a göre aklın, insan türünü ilk yeri olan cennetten/doğal durumdan çekip çıkarması “içgüdünün yönlendiriciliğinden aklın kılavuzluğuna, tek kelimeyle, doğanın koruyuculuğundan özgürlük durumuna geçişinden başka bir şey değildir” (Kant, 2006, s. 89). Tanrı’nın eseri olan ve iyilikle başlayan doğanın tarihinden farklı olarak, kötülük ile başlayan ve insanın eseri olan özgürlüğün tarihinde gidişat da Kant’a göre “bir bütün olarak tür için daha kötü olandan daha iyiye” doğru bir ilerlemedir (Kant, 2006, s. 90). Burada insanın gerçekleştirmesi gereken ahlaki ödevi bulan Kant için, “iyiye doğru olan ilerleme, doğanın bir hediyesinden ya da Tanrısal bir plandan daha çok insana ebediyen verilmiş bir görevdir”

(Koselleck, 2007, s. 64). İlerleme “insan doğasının köktenci amacı ve belirlenim ilkelerinden” birisidir (Kant 1984, s. 217). Bu ilerlemeye katkıda bulunmak bireylerin doğal görevidir (Kant, 2006b, s. 101; Gökberk, 1997, s. 135).

Kant, aklın eseri olan tarihin, “bütün türün tarihi bakımından insanın özgür yeteneklerinin yavaş ama sürekli gelişimi olarak” anlaşılabilirliğini söyler (Kant, 2006a, s. 30). Tarih, “ussallığa doğru bir ilerleme, aynı zamanda ussallıkta bir ilerlemedir” (Collingwood, 1990, s. 110). Bu gelişmede insan doğaya bağlı olmaktan gitgide kurtulup kendisinin kurduğu bir dünya içinde yerleşmektedir. İnsanların boyuna çoğalan bu özgürlüğünün son durağı, hem devlet içinde hem de uluslar arasında gerçekleşecek olan bir hak düzenidir (Gökberk, 1997, s.133). Dolayısıyla Kant için tarih geri dönüşümsüz bir iyileşme sürecidir.

Aydınlanmanın soğuk usçuluğunu eleştiren Heder’e göre de tarihte bir plan ve ilerleme vardır (Gökberk, 1997, s. 116). Heder, insanlığın büyük bir geleceğe doğru ilerlediğini, bir çürütme ve sapıtma içinden geçerek bile olsa, büyük bir sahneye çıkışın yaklaştığını söyler (Gökberk, 1997, s. 124). İçkin bir zorunluluk tarafından insan potansiyelinin açığa çıkmasıyla insanlık aşama aşama, biteviye bir evrim süreci içinde varacağı uygarlığa doğru ilerlemektedir ve çok uzun bir süre ilerlemeye devam edecektir (Nispert, 1979, s. 19-20). Ona göre ilerleme, tarihin içindeki doğal güçlerin aşama aşama tarihin en yüksek amacı olan *hümaniteye* doğru gelişimidir (Gökberk,1997, s.140). Herder’e göre tarihin ilerlemesinin gösterdiği şey ise hümanitenin artmış olduğu, insan soyunun yok edici tutkularının ise sayıca azalmış olduğudur; bu da kendini aydınlatan aklın ve siyasetin içsel doğal yasalarından dolayıdır (Özkan, 2010, s. 281).

Sistemini Kant’ın özgürlüğü tartıştığı pratik akıl üzerinde kuran Alman idealizminin filozoflarından olan Fichte, Kant’ta olduğu gibi tarihi insanlığın özgürlüğe doğru ilerleyiş süreci olarak görür. Ona göre tarihteki ilerleme akıl ve özgürlüğün gelişmesidir. Fichte’ye göre tarih beş dönemden oluşur. İlk dönem olan *suçluluk döneminde* akıl, bilinçten ve özgürlükten yoksundur. İkinci dönem *günahkârlık dönemi*dir ve bu dönemde kendisini göstermeye başlayan akıl başka bir otoritenin emri altındadır. Üçüncü dönem olan *tam günahkârlık döneminde* ise insan, kendisi dışındaki otoriteye başkaldırır, fakat bu başkaldırı akıldan değil, insanın bencilliğinden kaynaklanır; dolayısıyla burada akıl etkin değildir. Dördüncü dönem *akılsallığın yükseliş dönemi*dir. Akıl bu dönemde bencil başkaldırının verimsizliğini anlar, bundan arınmaya çalışır ve aklın önceliğini onaylar. Bu sebeple bu dönem aynı zamanda akılsallığın onaylanması dönemidir. Beşinci ve son dönem *tam arınma ve kurtuluş dönemi*dir. Bu dönem aklın kendi pratik işlevinin tüm insani yaşama egemen kılındığı tam özgürlük çağıdır (Özlem, 1996, s. 80-81). Aydınlanma döneminin ilerlemeci iyimserliğini benimseyen Fichte’nin bu dönemselleştirmesi, aydınlanmacı tarih ve ilerleme anlayışının tipik bir örneğidir.

Aydınlanma döneminin diğer bir düşünürü olan *Lessing*’te tarihte bir ilerleme olduğu görüşündedir. Din duygusunun gelişmesini bir ilerleme olarak kavrayan Lessing, “akıl dini” ile “vahiy dini”ni uzlaştırmaya çalışır. Ona göre vahiy/din Tanrı’nın insanlığı eğitmek için kullandığı bir araçtır. Tanrı, insanlığı eğitme işini üç aşamada gerçekleştirmektedir. İnsan günün birinde Aydınlanma’nın ve temizliğin en son basamağına erişecek ve o zaman insan bugün vahiy ile kavradığı doğruları usundan türetecek, iyi’yi ödül beklediği için değil, iyi olduğu için yapacaktır. Dolayısıyla öteki Aydınlanmacılar gibi Lessing’in gözünde de tarih, insanlık için boyuna artan bir yetkinleşmenin sahnesidir (Gökberk, 1997, s. 110-111).

İlerleme idesi söz konusu olduğunda akla ilk gelen isimlerden biri olan Hegel, tüm tarihi “tin”in özgürlük içinde ilerlemesi şeklinde özetlenebilecek tek bir ilke etrafında örgütleyen bir tarih felsefesi geliştirmiştir. O, tarih felsefesinde ilerleme kavramını içeriklendirir ve ilerleme olarak “tin”in ‘dünya tarihi’nde kendisini serimlemesini betimler. Hegel’e göre varlık ve akıl

türdeş olduğundan (Hegel, 1995, s. 76) akıl, dünyaya egemendir ve dünya tarihi akla uygun bir süreçtir. Bu sebeple diyalektik, hem düşüncenin formu, hem de evrenin işleyiş tarzıdır (Özlem, 1996, s. 87). Varlığın, Tin'in amacı, üç basamaklı diyalektik süreç içinde (Hegel, 1995, s. 76) özgürlüğe erişmek ve özgürlük bilincine varmaktır (Hegel, 1995, s. 65). Dolayısıyla tarih, özgürlük bilinci içinde ilerlemedir. "Tin'in kendi merkezine yaklaşmaya çalışması, özgürlüğünü eksiksiz kılmaya çalışması demektir. Bu çaba onun özüdür" (Hegel, 1995, s. 57). Tin, kendinde olduğu şeyin bilgisine varmak için kendini işler (Hegel, 1995, s. 63). Kısaca tarih, "Tin'in kendi eylemi olarak dünya tarihinde öz bilgisine doğru ilerlemesi" olup, kendi özünü açtığı ve kendini dışa vurduğu yerdir (Özlem, 1996, s. 88). "Tin, kendisini seyrettiğimiz tiyatro sahnesinde, yani dünya tarihindedir (Hegel, 1995, s. 55). Tin'in kendini açıklaması olarak kavranılan, insanlık tarihine yön veren ide ise, özgürlüğün gelişmesidir. Bu durum, daha iyiye, daha yetkine yönelme ile yani, bir yetkinleşme güdüsüyle belirlenir (Hegel, 1995, s. 146). Tin'in gidişi bir ilerleme olup (Hegel, 1995, s. 147), bu ilerleme bir bilinç basamaklanışı şeklinde gerçekleşir ve dünya tarihi, içeriği özgürlük bilinci olan ilkenin basamak basamak işleyişini sergiler (Hegel, 1995, s. 152). Tin, adım adım kendindeki eksikleri gidererek kendini gerçekleştirir. İlerleme, Tin'in "kendisini, olduğu şey olarak kavrayarak, varlığını oluşturan şeyin formundan daha yüksek bir forma" ulaşmasıdır (Hegel, 1991, s. 267).

Buradan da anlaşılacağı gibi Hegel'e göre her tarih, düşünce tarihi olduğundan ve aklın kendisini geliştirmesini sergilediğinden, tarihsel süreç aslında mantıksal bir süreçtir, başka bir deyişle tarihsel süreçler "zaman cetveline yayılmış mantıksal geçmişlerdir" (Collingwood, 1990, s.127). Dolayısıyla ilerlemenin diyalektiği Hegel'de 'olumsuzlama' ve 'olumsuzlaşma' arasındaki çelişki sonucunda Tin'in ileriye doğru bir atılımıdır. Böylece tarih, karşıt olanların çatışmasından doğan ve ilerleme olarak gerçekleşen bir süreçtir. Akıl ve ilerleme ilişkisi olarak kurulan bu tasarımda Tin'in özgürlük bilincinin erek neden olarak ilerlemeyi belirlemesi söz konusudur. Tin'in özgürlük bilinci olarak bu erek tarihteki her türlü devinime yol açarak "ilerlemeyi gerçek tarihe katar" (Koselleck, 2007, s. 96). Başka bir deyişle tarihin ilerlemesi Tin'in özgürlüğe doğru ilerlemesidir ve Tin'in tarih içindeki hareketinin zorunlu kıldığı bir ilerlemedir.

Yukarıda anlattıklarımızdan anlaşılacağı gibi Aydınlanma döneminde ilerleme idesi evrensel bir aklileşme süreci olarak anlaşılmıştır. Tüm bilim ve sanatları içeren bu aklileşmeye binaen de insanın daha iyi bir dünya inşa edeceği öngörülmüştür. Kavramın teolojiden bağımsızlaşarak sekülerleştirilmesiyle dünya içre ilerleme, bir 'umut' olduğu kadar tarihin yasası olarak da görülmüştür. Akıl ile anlaşılabilir bir aklileşme süreci olarak ilerleme insanın doğaya karşı olduğu kadar kendi irrasyonel yönüne karşı zaferini de içeriyordu.

19. Yüzyıl: İlerlemenin Tahkimi ve Akideleşmesi

İlerleme düşüncesi zirve noktasına 19. yüzyılda ulaştı. Bu dönemde endüstri devriminin optimizmi, bilimin, endüstri ve ticaretin sınırsız gelişimi sosyal gelişim konusunda da yeni bir yönelime öncülük etti. İlerleme, kısmen Darwin'in biyolojik keşiflerinin etkisiyle kaçınılmaz bir evrim türü ve organik ilerlemenin yasası olarak görülmeye başlandı. Öyle ki ilerleme tarihin itici yasası olan bilimsel bir inanç halini aldı (Salvadori, 2006). Bu dönemde tüm toplum ve hatta doğa bilimlerinin temel konusu ve dinamiği tarih boyunca ortaya çıktığına inanılan doğrusal eğilimleri bulmak ve formüllemektir (Sorokin, 1997, s. 342). Bu dönemde bütün tarihsel yaşamı kapsamaya çalışan ilerleme bir çeşit dini kategori olarak görüldü (Koselleck, 2007, s.103). Heine "bilgiden kaynaklanan yeni dinin, ilerlemeye olan inanç olduğunu" dile getirmiştir (Koselleck, 2007, s.104). İlerleme aynı zamanda siyasal bir slogana dönüştü. Söz konusu dönemde gazeteler her gün ilerleme vaazları vermiş, kavram etrafında gruplaşmalar olmuş (Koselleck, 2007, s.100-101) böylece kavram siyasal bir işlevsellik kazanmıştır.

Bu dönemde insanlığın hurafeden, efsaneden, ilkelikten teolojik düşüncelerden kurtularak bilim çağına girildiği birçok kişi tarafından büyük bir inanç ile dile getirildi. İnsanlığın artık aklın evrensel egemenliği dönemine girdiği ilerlemeyi savunanlarca sürekli olarak ifade edildi. İlerlemeciliğin merkezini teşkil ettiği büyük tarih ve toplum tasarımları geliştirildi ve ilerleme fikri bilimsellik iddiasındaki dünya görüşlerinin bir parçası haline geldi. Terimin felsefi anlamında akıldan çok bilime vurgu yapıldı. İnsan toplumlarının bilimsel olarak organize edilebilirliği umudu ve bütün toplumsal olguların kontrol edilebilirliği düşüncesi yaygınlaştı (De Benoist, 2008, s.13-14). Buna göre eğer olgular ve değerler birbirlerinden ayrılır ve sosyal bilimler doğa modeli üzerinden kurulursa sosyal bilimlerde doğa bilimlerin ulaştığı doğa yasalarına benzer şekilde toplumda cari olan yasalara ulaşabilir, böylece gelecek de öngörülebilir ve düzenlenebilirdi. Giderek neşv ü nema bulan ilerleme fikri döneme damgasını vuran pozitivism, liberalizm ve sosyalizm gibi farklı politik ve sosyal kuramlar tarafından, farklı sonuçlar öngörülerekte olsa içerildi. Her üç akıma kısa bir bakış bile ilerleme düşüncesinin söz konusu sosyo-politik kuramlar için nasıl bir düşünsel bir temel sağladığını gösterir.

İlerleme düşüncesine akide derecesine bağlılık gösteren en bilindik akım sosyal bilimlere bilimsel yaklaşımı ifaden pozitivistdir. 19. yüzyılda son derece etkili olan pozitivist ilerleme/cilik anlayışının ilk önemli temsilcisi Saint-Simon'dur. Bilimlerin başlangıçtaki fizikötesi unsurlardan arınarak sürekli ilerlediğini düşünen (Akarsu, 1979, s. 10) Simon, insanlığın kendi döneminde “pozitif bilim çağı”na girmiş olduğunu (Akarsu, 1979, s. 6) ifade eder. Pozitivist düşüncenin en ünlü siması ise hiç kuşkusuz bilime akide derecesinde bağlı olan Comte'dir. Comte göre insanlık sürekli ilerlemektedir ve insanlık tarihi boyunca işleyen bir ilerleme yasası vardır. Comte, buna “üç hal/evre yasası” der. Bu yasa tarihin gelişme ve ilerleme yasasıdır. Buna göre tüm insanlık zorunlu olarak birbirini izleyen teolojik, metafizik ve pozitif evrelerden geçer. Teolojik evrede insanlık doğallığı dinsellik altında, metafizik evrede ise kendinde şeyler ve tinsel tözler olarak tanımıştır. Son evre olan pozitivist evre ise tüm doğal olayların bir nedensellik bağı içinde ele alındığı ve özlere dayanmaktan vazgeçtiği bilimsellik çağıdır. Comte, bilimlerin pozitifleşen sürecini ‘hiyerarşi yasası’ ile dile getirir. Ona göre mitolojinin büyüünden kurtulan ilk bilim matematik olmuş, onu sırası ile astronomi, fizik, kimya biyoloji ve son olarak sosyoloji izlemiştir. Sosyolojinin pozitifleştirilmesi ile insanlık en özgün evresine tamamen girmiş olacaktır. Comte'un düşüncesinde pozitivist bilimsellik, bu bilimselliğe uygun politik bir yapıya bizi ulaştıracak olan “tin”dir (Fetscher,1997, s. 462-463). Dolayısıyla Comte'a göre bilim ve aklın gelişimi olan ilerleme zorunlu ve kaçınılmazdır.

19. yüzyılda yaşamış olan Karl Mark'ın yazdıkları da geniş bir toplumsal etkiye sahip olmuştur. İlerleme düşüncesi Marksist tarih teorisinin omurgasını teşkil eden kavramlardan biridir. Marks, yukarıda ana hatlarını vermeye çalıştığımız Hegel'in özgürlük bilincine doğru ilerleyen idealist tarih teleolojisini, içeriğini maddileştirerek temellük eder. Marks için Hegel'de olduğu gibi “tarihte akıl” vardır. Fakat bu akıl, kendini tarihte açan bir töz değil, tam tersine maddi ilişkilerin belirlediği bir bilinç durumudur. Başka bir ifade ile tarihi belirleyen şey tinsel bir töz değil, maddi ilişkiler ağı olarak toplumun sosyo-ekonomik yapısıdır (Özlem, 1996, s. 115). Marks, tarihsel materyalizmin iskeletini oluşturan bu düşüncesini *Alman İdeolojisi*'nde şöyle ifade eder, s. “Bilinç yaşamı belirlemez, yaşam bilinci belirler” (Marx, 2004, s.45).

Marks'a göre diyalektik tarzda ilerleyen tarih, sınıf savaşmaları tarihidir (Marx, Engels, 2006, s. 69). Dolayısıyla savaşım, tarihin taşıyıcıları ve ayrıcalıklı özneleri olan egemen ‘sermayedar sınıf’ı ile ona karşı koyan emeğin temsilcisi olan ‘işçi sınıf’ı arasındadır. Çatışma kaçınılmaz olarak burjuvazinin yarattığı “kendi mezar kazıcıları” (Marx, Engels 2006, s. 95) olan ve “geleceği ellerinde tutan” (Marx, Engels, 2006, s. 89) işçi sınıfının iktidarı ele almasıyla sonuçlanacaktır ve bu mukadderdir, zira tarihin yasasıdır; “kentsoyluluğun çöküşü ile

proletaryanın utkusu aynı ölçüde kaçınılmazdır” (Marx, Engels, 2006, s. 95). Kendisi hakkında bilince erişememiş olan insanlık, proletaryanın gücü sayesinde özgürlüğe ve kurtuluşa ulaşacaktır. Burjuvanın yıkımı sonrası geçilecek evre olan komünizm, Marks’a göre “insanın kurtuluşu ve iyileşmesi sürecinde tarihsel gelişmenin bir sonraki aşaması için zorunlu olan” evredir (Marx, 2003, s. 123). Karşıtlıkların aşıldığı komünist toplum ise “her bir kişinin özgür gelişiminin herkesin özgür gelişiminin koşulu olduğu” bir toplumdur (Marx, Engels, 2006, s. 117). Varılacak olan bu nokta bilimsel kesinlikte saptanabilir. Zira bunlar tarihin zorunlu gelişim aşamalarıdır. Tarihin hareketi çizgisel olup öngörülebilir olduğundan Marks, sınıf çatışmalarınca yönlendirilen bir tarihsel gelişim/ilerleme sürecinden sonra gelecek olan sınıfsız toplumu müjdelir. Geleceğin de geçmiş ile eşit ölçüde bilinebilir olduğu düşüncesinde olduğundan Mark/sizm ‘geçmişin/tarihin bilimi’ olduğu kadar ‘geleceğin bilimi’ olma iddiasındadır.

Bu yüzyılın liberal düşüncesinde ilerleme kavramını nasıl içerildiğini John Stuart Mill ve Herbert Spencer’in görüşlerinden anlamak mümkündür. John Stuart Mill, etik ve politik düşüncesinde eğitim yolu, insanın doğası ve davranışının gelişimi konusunda güçlenir inanca sahipti (Nisbet,1980, s. 224-29). Comte’nin felsefesini takdir eden, onun üç hal yasasını onaylayan Mill’e göre söz konusu yasa insanın geleceğine daha başarılı bir şekilde bakmamızı sağladığı gibi doğal ilerleme sürecini hızlandırmak için hangi araçlardan istifade edeceğimizi de göstermektedir (Nispet; 1979, s.27). İlerleme fikrinin önde gelen savunucularından biri olan Herbert Spencer (1820–1903) ise *The Principles of Sociology* (1876) ve *The Principles of Ethics* (1879) isimli çalışmalarında evrensel bir sosyo-politik gelişim yasası ilan eder. Ona göre toplumlar askeri örgütlenmeden endüstriyel üretim merkezli bir yapıya doğru gelişmektedir. Bu gelişme herkes için daha fazla bireysel hak, eşit özgürlük getirecek ve toplumların değişmesini sağlayacaktır (Nisbet, 1980, s. 229-36). Birçok çağdaşı gibi “gelişme”, “evrim” ve “ilerleme” kavramlarının aynı şeyi ifade etmekte olduğunu düşünen Spencer, hayatı boyunca doğada ve toplumda işlediğini düşündüğü ilerleme yasalarını göstermeye çalıştı. Ona göre ilerleme, tesadüfi değil, zorunludur ve medeniyette tıpkı doğadaki gibi tüm unsurlarıyla gelişim/evrim içindedir (Nispet;1979, s.27). İnsan yaşamının evrimini basitten karmaşığa, homojenlikten heterojenliğe doğru evrim olarak tanımlayan Herbert Spencer’in ilerleme anlayışının Darwin’in evrim anlayışının etkilerini taşıdığını belirtmek gerekir.

19. yüzyılda Darwin’in biyoloji merkezli evrim kuramı ilerleme düşüncesini daha da güçlendirdi. Evrim ve ilerleme kavramları çoğunlukla aynı şeyi ifade eder oldu. İlerleme anlayışının Darwin’in evrimciliği ışığında yeniden formüle edilmesiyle birlikte ilerleme anlayışı doğal seleksiyon, en iyi olanın seçimi ve yaşam için savaş, düşüncesiyle sonuçlandı ve bu yorum Batı yayılcılığını güçlendirdi. Kavram dünyanın her yerine medeniyetin faydaları götürmek/yaymak iddiasındaki Batı sömürgeciliğini meşrulaştırılması için bir araç olarak kullanıldı. Çünkü söz konusu düşünceye göre en çok gelişen/evrilen medeniyet zorunlu olarak ‘en iyi’ olandı, ilerleme ve medeniyeti aynı şeydi (De Benoit, 2008, s.14). Yine bununla bağlantılı olarak 19. yüzyılda ilerlemeye dair zamansal perspektif coğrafi olarak uzamsallaştırıldı ve ardından da dini, etnik, ırkçı açılardan zenginleştirildi. Örneğin, ilerlemenin Ari ırkının bir eğilimi olduğu, tarihin Arilere “dünya egemenliğini üstlenmek” görevini yüklediği düşünülüyordu. 18. yüzyılın sonlarında Wieland (1788) Avrupa’nın sürekli ilerleme eğilimi sayesinde en yüksek kültüre erişen dünya parçası olarak diğer uluslar üzerinde sonsuz egemenliği elde ettiğini düşünüyordu ve daha dikkatli bir şekilde de olsa Kant da aynı şeyleri ifade etmektedir (Koselleck, 2007, s.85). Hegel, Fichte, Gobineau, Houston Stewart Chamberlain, Herbert Spencer gibi bir çok filozof tarafından ilerleme idesi ile iktidar/güç, ulus ve ırk vb. kavramlar arasında ilişki kurulmuştur (Nispet, 1979, s.29).

Görüldüğü gibi Yeniçağ ve Aydınlanma dönemi filozoflarının neredeyse tamamı dünya tarihinde doğrusal bir gelişim, ilerleme olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte söz konusu

iyimserlik dönemlerinde ilerleme fikrine karşı çıkan ya da sonuçlarını olumsuzlayan düşünürlerin de var olduğunu belirtmek gerekir.

İlerlemenin Erken Dönem Eleştirisi

İlerleme idesinin muzaffer olduğu 19. yüzyılda Schopenhauer, Carlyle, Ruskin, Matthew Arnold ve Nietzsche çağın zayıflıklarını, budalalıklarını, çağın sanatsal duyarsızlığını ortaya çıkarmak ve çağın kendini beğenmişliğini yıkmak amacıyla ilerleme düşüncesine karşı azimli bir savaş sürdürdüler. Fakat 18. ve 19. yüzyıllarda ilerleme fikri Ortodoks inanca dönüştüğünden bu inançtan kopanlar asla tasvip görmemişlerdir (Collingwood, 2000, s.132). Yukarıdaki isimlere Aydınlanma dönemi düşünürlerinden olup Aydınlanma'ya eleştirel yaklaşan ya da yadsıyan Rousseau ve Burke gibi isimleri de eklemek gerekir.

İlerlemeye karşı olumsuz tavrı ile Rousseau Aydınlanma dönemi içinde ayrıksı bir konumu temsil eder. Aydınlanma'nın iyimserliğine karşı bir şekilde Rousseau tarihsel süreci insan doğasının giderek bozulması olarak betimler. Ona göre bilim ve sanatların ilerlemesi ahlaki değerlerin alçalmasına ve yok olmasına sebep olduğu gibi insanlar arasında eşitsizliğe de neden olmuştur (Rousseau, 1998, s. 45, 47). Dolayısıyla bilim ve sanatların ilerlemesi mutluluğumuza bir şey katmamıştır (Rousseau, 1998, s. 52). Aslında Rousseau'nun bu düşünceleri eski çağdaki iyi ve temiz olan "köken"den uzaklaşmayı bozulma sayan düşünceye yakınlık göstermektedir. Kökenden uzaklaştığı için zaman çürütücü bir etkiye sahiptir. Bununla beraber Rousseau'nun geri/ye dönüşü önermediğini de belirtmek gerekir. İnsan bir kere doğa durumundan çıkmıştır ve bu süreç dönüşsüzdür. Onun için çözüm medeni bir toplumun inşasıdır.

19. yüzyılın sonuna doğru Aydınlanma rasyonalizmin bir sıkı bir eleştirmeni ve muhalifi olan Nietzsche döngüsel-çevrimsel bir zaman anlayışını savunarak tarihin ilerlediği düşüncesini, evrensellik anlayışını yadsıdı ve küçümsedi. Kendi çağının Hıristiyanı değerleri gibi, tarih anlayışının da yaşamı ve oluşu değersizleştirdiğini düşünen Nietzsche'ye göre modern bir düşünce olan ilerleme "yanlış bir düşünce"dir. Gerçekte tarihsel süreç zorunlu olarak ileriye doğru bir gelişme, yükselme ve yücelme değildir. Ona göre bugünün Avrupa'sı değer bakımından fersah fersah Rönesans Avrupası'nın gerisinde kalır (Nietzsche, 1995, s.15). "Geridöndürülemez ama sonsuz zaman düşüncesiyle işe koyulan Nietzsche, sonunda geri döndürülebilirliği içeren çevrimsel zamana varır" (Dauer,1997, s.96) ve bu zaman anlayışını "ebedi dönüş" olarak formüle eder.

20. Yüzyıl: İlerleme Eleştirilerinin Yükselişi ve Mit olarak ilerleme

18. ve 19. yüzyılda öngörülen insani ilerlemenin ve yetkinleşmenin aksine 20. yüzyılda yaşanan yıkımlar, insanın, insani kapasitenin artışı takviye edeceği düşünülen teknolojinin insanlığın yıkımına sebep oluşunun görülmesi vb. durumlar ilerleme düşüncesinin altını büyük ölçüde oydu. İnsanlığın ilerlemesi düşüncesini sorgulanır hale geldi ve 19. yüzyılda siyasal projelere dönüştürülen Aydınlanmacı ilerleme düşüncesi ve siyasal iyimserlik 20. yüzyılda büyük ölçüde yok oldu. İlerlemeye duyulan hayal kırıklığı öylesine büyük oldu ki, bir yüzyıl önce farklı sosyo-politik eğilimleri birleştiren ilerleme fikri neredeyse tersi bir şekilde farklı felsefi ve politik akımları ilerlemeye eleştirel yaklaşım noktasında birleştiren bir tutum haline geldi. Bu yüzyılda insanlığın ve uygarlığın ilerlemesinden çok insanlığın sorunlarından, medeniyetin gerilemesinden hatta çöküşünden bahsedilir olmuştur.

İnsanlığın tümünden daha iyi bir insanlık durumuna doğru ilerlediğine duyulan inancın kaybolmasının en önemli göstergelerinden biri 20. yüzyıldaki tarih tasarımlarında görülen değişimdir. Yüzyılın ilk yarısında dünya savaşını yaşamış olan Spengler ve Toynbee ilerlemeci zaman algısının karşısına, döngüsel/devrevi bir zaman algısını merkeze alan tarih kuramlarını koyarak antik dönem tarih/zaman düşüncesini yeniden canlandırdılar. Tarihsel bir ereğin var

olduğunu düşünen ve tarihi bu ereğe doğru bir ilerleme olarak görenlerin aksine, Spengler'e göre tarih, kendisine yüklediğimiz anlamda hiçbir erek taşımadığı gibi, ona teorik aklın nedensellik kategorisi ile de yaklaşmayız, zira tarihte ancak kör güçlerin etkin olduğu kadersel bir zorunluluk vardır ve bu kader de yasalardan bağımsızdır (Özlem, 1996, s.161). Sebep ve neticeden uzak olarak “anlatılmaz bir iç kesinliği”ni ifade eden “kader fikri tarihin dünya görüntüsünü idare eder” (Spengler, 1997, s. 111). “Teleoloji ise kader fikrinin karikatürüdür” (Spengler,1997, s. 112). Spengler, uygarlıkları organizmalara benzetir, organik olan her şeyin temelleri ise doğum, gençlik ve ölüm mefhumlarıdır (Spengler, 1997, s.19). Kültürler ve medeniyetler bitkiler gibi gelişigüzel doğar, gelişir ve ölürlür. Bütün kültürler için bu bir kaderdir. Benzer görüşlere sahip olan Tonybee' e göre tarihsel süreçte insan türünün fiziksel ve ruhsal gelişiminin kendiliğinden olduğunu gösteren hiçbir delili yoktur. Gelişme ancak toplumsal mirasta fark edilebilir. Bu da insanın doğaya egemen olması anlamına gelen teknolojiye ne kadar etkin olduğuna bağlıdır (Tonybee, 1980, s.245). Tarihin esas obje birimi olan kültürler “meydan okuma” ve “yanıt verme” yoluyla gelişirler. Bu şekilde oluşan tüm kültürler yükselme, gelişme ve çöküş dönemleri yaşarlar. Bu dönemlerin en kesini ise çöküşdür (Özlem,1996, s.162). Hiçbir tarihsel medeniyet çözülme, gerileme ve yıkılma düzeninden döngüsünden kurtulamaz. Batı medeniyeti hariç tüm medeniyetlerin ölü veya can çekişmekte olduğu düşünen (Tonybee,1980, s.41) Tonybee'e 19. yüzyılda karşı konulamayacak bir güce sahip olan Avrupa medeniyetinin de gerileme halinde olduğu kanaatinde (Tonybee, 1980, s. 97-122).

20. yüzyılda ilerlemenin bir “mit” olduğu defaaten dile getirilmiştir. Montague David Eder 1932'de yayınlanan *Myth of Progress* isimli yazısında özellikle insanlık durumunda kaçınılmaz, zorunlu bir iyileşme olduğu fikrine karşı çıkararak ve filozoflarla bilim adamlarının uygarlığın ilerlediğine ve ilerleyeceğine dair düşüncelerinin ve iddialarının aksine uygarlığın ilerlemesinin daha fazla mutsuzluk ve kontrol kaybına sebep olduğunu ifade etmiştir (Eder, 1932). İlerlemenin bir mit olduğu düşüncesi giderek daha çok kişi tarafından benimsenmiş ve önceki yüzyılın aksine yoğun bir şekilde “uygarlığın huzursuzlukları”ndan bahsedilmiştir.²

Aydınlanma akılcılığını totaliter bulan 20. yüzyılın önemli felsefi akımlarından Frankfurt Okulu da II. Dünya Savaşı'yla ve yaşanan yıkımların da etkisiyle ilerleme düşüncesine önemli eleştiriler yöneltmiştir. Okul, “ilerleme optimizmi” olarak adlandırdığı ve Aydınlanma'nın mirası olarak gördüğü, Hegel ve Marks'ın felsefesine egemen olan çizgisel tarih anlayışını eleştirir. Çünkü onlara göre insanlığın tarihi insanın doğa üzerindeki hükmetme süreci olduğu kadar insanın insan üzerinde giderek artan hükmetme sürecidir. Metodolojik olarak da tarihi, tarihin üzerine çıkararak bir ilerleme süreci olarak görmek imkansızdır, tarih kendi içinde süreklilik göstermeyen “moment”leri ve evreleri içeren düzensiz bir akıştır (Özlem, 1996, s.165-166). Diğer yandan tarihe sadece akıl değil, tutkulu bir insan doğası yani akıl dışılık egemendir.

Tarihe eş zamanlılık temelinde yaklaşan yapısalcılığa göre de tarih belirli bir hedefe yönelmiş, bilinçli eylemler ürünü olarak çizgisel ve ereklilik taşıyan bir süreç olarak görülemez. Tarihten hiçbir yöntemle genel açıklamalar yapmamızı sağlayacak süreklilikler ve düzenlilikler çıkartılamaz. Çünkü tüm tarihe yayılmış temel olgular yoktur. Tarihte tüm olayları tek başına yönlendiren bir neden yoktur, her tarihsel olgu psikolojik ve bireysel hareketlerin bir dizisidir. Böylece yapısalcılık büyük ölçüde, Antikçağ'ın döngüsel tarih anlayışına dayanmış olur. Tarih, bu haliyle ‘sürüp giden döngüsel hareketlerin bir dizisi’nden başka bir şey değildir. Nedensellik ve süreklilik ideleriyle çalışacak bir ‘tarih bilimi’, tarihte ‘sonsuz sayıdaki

² İlerlemeye mit olarak gönderme yapan ve olumsuz sonuçlarını dile getiren başka çalışmalara birkaç örnek için bkz. Zarandi, Merhdad M. (ed). *Science and the Myth of Progress*, 2004; Wessels, Tom. *The Myth of Progress: Toward a Sustainable Future*, University of Vermont Press, 2006; Almond, Gabriel A; Chodorow, Marvin; Pearce, Roy Harvey (ed.) *Progress and Its Discontents*, Berkeley: University of California Press, 1982.

döngüler'den başka bir şey bulamayacaktır" (Özlem, 1996, s.170-171). İlerleme düşüncesini eleştiren Levi-Strauss, ilerlemenin yalnızca Batı'nın gerçekleştirdiği çizgisel ve dönüşsüz bir gelişim biçiminde değerlendirilmesine karşı çıkar; çünkü ona göre tek bir tarih değil, birçok tarih, tek bir evrim biçimi değil, birçok evrim biçimi vardır (Yücel, 1983, s.147).

İlerleme fikrine önemli bir eleştiri de Karl Popper tarafından yöneltilmiştir. Bugüne/şimdiye dair iyimser bir görüşe sahip olan Popper'a göre ne bilim ve teknik için (Popper, 2006, s. 217) ne de tarih ve toplum için bir ilerleme yasasından söz edilemez. İngiliz tarihçi H.A.L. Fisher'in "tarih kitabının sayfalarında ilerleme gerçeği açık ve seçik bir şekilde yazılmıştır. Ancak ilerleme bir doğa yasası değildir. Bir neslin elde ettikleri bir sonraki tarafından kabul edilebilir" şeklindeki sözünü içerdiği üç önermeyi de onaylayarak alıntılaman Popper'a göre burada söz konusu olan ahlaki ilerlemedir ve bunun garantisi yoktur (Popper, 2006, s.10). Ayrıca Popper tarihsel bir yasa olduğu varsayılan ilerleme fikrini, kaçınılmaz bir gelecek öngörüsüne ve bu doğrultuda otoriter politik tutumlar dayanak teşkil etmesi sebebiyle de eleştirir.

Şüphesiz ilerleme düşüncesine 20. yüzyılda en yıkıcı kuramsal saldırı postmodernistlerden gelmiştir. İlerlemenin bir söylene olduğunu iddia eden (Sarup,1995, s.67) postmodernistler zamanı kronolojik ya da çizgisel bir şey olarak gören anlayışları reddederler. Bunlar için aşağılayıcı bir kavram olarak "kronofonizm" terimini kullanırlar ve çizgisel zamana rahatsız ölçüde teknik, rasyonel, bilimsel ve hiyerarşik bir şey gözü ile bakarlar. Postmodernistler çizgisel, evrimsel ya da amaçlı değil, anarşik, bağlantısız ve hizasız bir zaman görüşü dile getirirler (Rosenau, 1998, s. 120). Postmodernizm tarihten "kısmen süreksiz çerçevelerin, zamansal ya da mekansal dünya bağlamalarını oluşturduğu bir silsile" olarak bahseder (Rosenau,1998, s.117). Yine Vattimo gibi bazı postmodernistler tarihin saptanabilir bir doğrultusu olduğu fikrine bir son vermek gerektiğini söylerler (Rosenau, 1998, s.115). Vattimo'ya göre geleneksel Batılı tarih kavramlarının temelinde yatan ilerleme fikri sekülerleştiği için krize girmiştir. Bugün ilerleme; eskiden olduğu gibi bir hedef ya da teleolojik bir süreç olarak anlaşılmamaktadır (Vattimo, 1999, 24, 86) ve günümüzde çok az tarihçi tarihin üniter organik bir süreç olduğu tezini benimsemektedir. Mikro tarih kavramında görüleceği gibi geçmişte tarih olarak anlaşılan şey, bugün 'sonsuz sayıda tarihler' olarak anlaşılmakta, bu yüzden onları ilerleme ve Aydınlanma kavramı etrafında birleştirmek uygun görünmemektedir (Vattimo, 1999, s. 20). Postmodern tarih teorileri ve zaman kavrayışı sürekli bir gelişme, ilerleme ve bütünleşmeyi onaylayan modern ilerlemeci "meta tarih" anlatılarının altını oymaya çalışırlar. Postmodernler için tarihte aklın doğa üzerindeki zaferi olarak ilerleme söz konusu olmadığı gibi, tarihin ilerleme sonucu varacağı her şeyin üstünde, aşkın bir amacı da yoktur.

Özellikle 20. yüzyılda ilerleme fikrine bunca eleştiri yöneltilmesinin bir sebebi de teknolojinin, yani insanlığın doğa üzerindeki egemenliğinin beraberinde küresel ölçekte geri dönüşsüz bazı problemleri getirmesidir. Teknolojinin doğada yarattığı tahribat bilimsel temelde ilerleme karşıtı bazı argümanların geliştirmesine sebep olmuştur. Bu argümanların en ünlüsü entropidir. Tarihin değişimini entropi kavramı ile açıklamaya çalışanlar tarihin daha kötüye doğru gittiğini ifade etmekte ve sürekli ilerleme düşüncesine karşı çıkmaktadırlar. Onların dayandığı entropi yasasının temel ilkelerine göre tarihsel gidiş düzenden düzensizliğe, varlıktan tükenişe, yaşamdan ölüme doğrudur; Doğada her şey yalnızca kullanılabilirlikten kullanılamayana dönüştürülebilir; Her olayda entropi az veya çok hızla artar, Yeni çözümler, yeni sorunlar üretir; böylece, sorunlar birikimli olarak artar (Rifkin ve Howard, 2003, s. 82-83). Düzen ve ilerleme üretmek için dünyaya her müdahale edişimizde, başka bir yerde düzensizlik ve bozulma meydana gelir (Rifkin ve Howard, 2003). Bu sebeple maddi ilerleme çürümeye, düzensizliğe ve kaosa gidiş olarak görülmektedir.

Daha da artırılabilir bu ilerleme karşıtı eleştiri külliyatına rağmen 20. yüzyılda ilerleme fikrinin hepten terk edildiği düşünülmemelidir. İlerlemeye karşı duyulan coşku eski

yoğunluğunu kaybetmekle beraber varlığını devam ettirmiştir. 20. yüzyılda daha çok iktisadi kalkınma, gelişme, refah ve insan hakları gibi kavramlarla ifade edilen ilerleme fikri/ideali geniş kitleler üzerinde tesir icra etmeye ve birçok toplum için ideal olmaya devam etmiştir.³

Sonuç

Hıristiyanlık ile birlikte ortaya çıkan teolojik karakterli ilerleme düşüncesi modern dönemde sekülerleştirildi ve insan doğasında temellendirildi. Yeniçağla birlikte doğa bilimlerinde görülen ilerleme devasa bir iyimserlik yarattı. Aydınlanma döneminde ise bilimlerdeki ilerleme fikri kültür alanına taşınmış ve aklın yetkinleştiği ve buna paralel insanın insani kapasitelerinin de (ahlak vb.) tarih boyunca tekâmül ettiği ve edeceği düşünülmüştür. 19. yüzyılda ise yerleşik hale gelmiş olan bu bilimsel ve kültürel iyimserlik siyasal alana taşındı ve tarihin, insanın politik olarak özgür olacağı bir noktaya zorunlu olarak ilerlediği iddia edildi. Söz konusu dönemde insanlığın ilerlemesi adeta kendisinden şüphe edilmeye bir dogmaya/akideye dönüştü. Öyle ki birbirine muhalif olan 19. yüzyıl ideolojilerinin neredeyse tamamı ilerleme idesini temellük etmiştir. Fakat 20. yüzyılda yaşanan olumsuz gelişmeler insanın doğuştan var olduğuna inanılan, adeta akide düzeyine çıkarılan ilerleme eğilimine büyük gölge düşürdü ve kavramın olumsal içeriğini büyük ölçüde aşındırdı. Zira yaşanan olaylar bilim ve teknolojinin insanın kontrol kapasitesini olumsuzlaştıran doğru ilerlemekten çok yıkımlara sebep olduğu gösterdi. Başka bir ifadeyle maddi alanda yaşanan gelişmelere karşın, tarihi tecrübe insanın/insanlığın diğer boyutlarının gelişimine ve ilerlemesine ilişkin bir hayal kırıklığı yarattı. Bu sebeple 20. yüzyılda medeniyetin ilerlemesi ile barbarlığın at başı gittiği defaten dillendirilmiş, insanın tüm yetileri ile tekâmül ettiği ve giderek daha yetkin bir insanlık durumuna ulaşacağı ideali ya da iyimserliği inandırıcılığını büyük ölçüde kaybetmiştir.

Bununla birlikte günümüzde ilerleme düşüncesi tümenden terk edilmiş değildir. Nisbet'in "özgürlük olarak ilerleme" ve "iktidar olarak ilerleme" kavramları arasında yaptığı ayrımı esas alırsak özgürlük olarak ilerlemeden artık eskisi kadar güvenle bahsedilememekle birlikte insanın doğa üzerinde egemen olması anlamında ilerlemenin cari olduğu ve bu egemenlik sürecinin giderek pekiştiğinden pek şüphe yoktur. İnsanın doğa üzerindeki egemen olması süreci olan teknolojik gelişim ve iktisadi büyüme kitleler nezdinde büyük ölçüde inandırıcılığını devam ettirmekte ve ilerleme fikri gündelik dilin içindeki işlevselliğini korumaktadır. Fakat, eskisinden farklı olarak günümüzde teknolojik ilerlemenin hasıl ettiği doğa üzerindeki egemenliğe ve bunun sürdürülebilirliği anlamında ilerlemeye bir kaygı eşlik etmektedir. Bunun yanında özellikle Batı dışı toplumlarda kadınların siyasal katılımının artması, okuryazarlık oranlarındaki artış, sağlık alanında görülen bazı iyileşmeler, bazı otokrat rejimlerin nispeten demokrat rejimlerle yer değiştirmesi vb. bazı sosyal ve siyasal dönüşümler de ilerleme düşüncesinin varlığını ve işlevselliğini takviye etmektedir. Dolayısıyla felsefi mahfillerde eski itibarına sahip olmakla birlikte geniş kitleler nezdinden ilerleme idesi hala canlılığını korumaktadır.

20. yüzyıl felsefi düşünce akımları ve özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve giderek yaygınlaşan postmodern felsefi düşünce modernliğin diğer temel paradigmaları gibi ilerleme düşüncesinin hırpalanmasında ve eski itibarın kaybetmesinde son derece etkili olmuştur. Tarihin geri dönüşümsüz olarak bir ereğe doğru ilerlediği düşüncesine karşın postmodernler süreksizlik ve kesinti/kopuşlar üzerine temellenen bir tarih düşüncesini ön plana çıkardılar. İlerleme idesinin de içerisinde yer aldığı modern felsefi tasarımların üzerine inşa edildiği temsil, köken, anlam, akıl, rasyonalite, hakikat, ereksellik, nedensellik, süreklilik vb.

³ 1969'da yayınlanan *UN Declaration on Social Progress and Development* ilerleme kavramının günümüzde hala üzerinde uzlaşılan tanımlarının önemli bir dökümünü ortaya koymaktadır.

Bkz. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/256/76/IMG/NR025676.pdf?OpenElement>

kavramları büyük ölçüde felsefi lügatlerinin dışına sürdüler. Bu da ilerleme kavramını 20. yüzyıl pratiğinin ardından teorik olarak da eski itibarından etmiştir.

Kaynakça

- Akarsu, B. (1979). *Çağdaş felsefe akımları*, İstanbul: MEB.
- Aysevener, K. (2001). “Bir ilerleme tasarımı olarak tarih”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 41 (1), 171-186.
- Dauer, D. W. (1997). “Nietzsche ve zaman kuramı”, Çev. Alp Tümertekin, *Cogito* 11, 83-100.
- Bıçak, A. (2005) *Tarih düşüncesi-tarih metafizikleri*, 4, İstanbul:Dergâh Yayınları.
- Bock, K. (2002). “İlerleme, gelişme ve evrim kuramları”, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, çev. Aydın Uğur, Ed. Mete Tunçay-Aydın Uğur, Ankara:Ayraç Yayınları.
- Bury, J.M.B. (1932). *The idea of progress:an inquiry into its origin and growth*. New York:The Macmillan Company.
- Carr, E. H. (1996). *Tarih nedir?* Çev. Misket Gizem Gürtürk, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Collingwood, R.G. (1990). *Tarih tasarımı*, Çev. Kurtuluş Dinçer, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Collingwood, R.G. (2000). *Tarih felsefesi üzerine denemeler*, Çev. Erol Özvar, İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Condorcet (1990). *İnsan zekâsının ilerlemeleri üzerinde tarihi bir tablo taslağı, I-II*, Çev. O. Peltek, MEB Yayınları.
- De Benoist, A. (2008). “A brief history of the idea of progress”, *The Occidental Quarterly*, 8, (1), 7-16.
- Dark, T. E. (2007). “Reclaiming the future:space advocacy and the idea of progress”, *Societal Impact of Spaceflight*, Dick, Steven J., Roger D. Launius (Ed), NASA, 555-573
- Eder, M. D. (1932). “The myth of progress”, *The British Journal of Medical Psychology*, Vol. 12., p.1 <http://www.pep-web.org/document.php?id=ijp.014.0399a>
- Fetscher, İ. (1997). “Tarih felsefesi”, *Günümüz Felsefe Disiplinleri*, Drl. ve Çev. D. Özlem, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 441-473
- Gökberk, M. (1997). *Kant ve Herder'in tarih anlayışları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hegel, G.W. F. (1995). *Tarihte akıl*, Çev. Ö. Sözer, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Kant, I. (1984). “Aydınlanma nedir? sorusuna yanıt”, *Seçilmiş Yazılar*, Çev. ve Der. N. Bozkurt, İstanbul:Remzi Kitabevi Yayınları.
- Kant, I. (2006). “İnsanlık tarihinin tahmini başlangıcı”, Çev.M. Bal-G. Ateşoğlu, *Tarih Felsefesi Seçme Metinler*, Der. D. Özlem-G. Ateşoğlu, İstanbul:Doğu-Batı Yayınları.
- Kant, I. (2006a). “Dünya yurttaşlığı amacına yönelik genel bir tarih düşüncesi”, Çev. U. Nutku, *Tarih Felsefesi Seçme Metinler*, Der. D. Özlem- G. Ateşoğlu, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- Koselleck, R. (2007). *İlerleme*, Çev. M. Özdemir, Ankara:Dost Kitabevi Yayınları.
- Lacoste, Y. (2002). *Tarih biliminin doğuşu ve İbn Haldun*, Çev. Mehmet Sert, İstanbul: Corpus Yayınları.
- Madan, S. (1995).*Post-yapısalcılık ve postmodernizm*, Çev. A. Baki Güçlü, Ankara: Ark Yayınevi.
- Marks, K. (2003). *1844 Elyazmaları*, Çev. M. Belge, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Marks, K. (2004). *Alman ideolojisi*, Çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları.
- Marks, K; F. Engels, (2006). *Komünist manifesto*, Çev. L. Kavas, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Maxfield, J. A. (2002). “Divine providence, history, and Progress in Augustine’s City of God”, *Concordia Theological Quarterly*, 66 (4), 339-360.
- Mazlish, B. (1996). “Progress: A historical and critical perspective,” in *Progress: Fact or Illusion?*, Ed. Leo Marx and Bruce Mazlish, University of Michigan Press, 27-44
- Meier, C. (2007). “Antik dönemde ilerleme”, *İlerleme* (Reinhart Koselleck) içinde 2. Bölüm, Çev. M. Özdemir, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 23-36
- Nisbet, R. (1980). *History of idea of progress*, Basic Books, Londra.

-
- Nisbet, R. (1979). "The idea of progress: a bibliographical essay". *Literature of Liberty*, s. A
Review of Contemporary Liberal Thought 2 (1), 7-37,
- Nietzsche, F. (1995). *Deccal:Hristiyanlığa lanet*, Çev. Oruç Aruoba, İstanbul: Hil Yayınları.
- Özlem, D. (1996). *Tarih Felsefesi*, İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- Özkan, C. İ. (2010). *19. Yüzyıl tarih felsefelerinde akıl ve ilerleme arasında kurulan ilişki:Hegel-Marx-Comte*, Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Popper, K. R. (2006). *Hayat problem çözmektir*, Çev. Ali Nalbant, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rifkin, J.; Howard, T. (2003). *Entropi dünyaya yeni bir bakış*, Çev. Hakan Okay, İstanbul: İz Yayıncılık
- Rossi, Paolo (2002). *Gemi batıyor, seyreden yok ilerleme fikri*, Çev. Durdu Kundakçı, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları.
- Rousseau, J. J. (1998). *Bilimler ve sanatlar hakkında nutuk*, Çev. Sabahattin Eyuboğlu, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Salvadori, M. (2006). *Progress:Can we do without it?*, London:Zed Books.
- Sorokin, P. A., (1997). *Bir bunalım çağında toplum felsefeleri*, (Çev. M. Tunçay), İstanbul: Göçebe Yayınları.
- Spengler, O. (1997). *Batının çöküşü*, Çev. Giovanni Scognamillo, Nuray Sengelli, İstanbul: Dergah Yayınları, 1997
- United Nations (1969). *UN declaration on social progress and development*, <http://www1.umn.edu/humanrts/instrree/s1dspd.htm>
- Vattimo, G. (1999). *Modernliğin sonu*, Çev. Ş. Yalçın, İstanbul: İz Yayınları
- Yücel, T. (1983). "Claude Levi-Strauss ve felsefe", *Macit Gökberk Armağanı* içinde, Ankara:TDK Yayınları.
-

COMMUNICATION

Sosyal Medyanın Gazetecilikteki Rolü: Türkiye'deki Haber Kuruluşları Üzerine Bir İnceleme¹

The Role of Social Media in Journalism: An Examination on Turkish News Organizations

Zafer KIYAN*
Nurcan TÖRENLİ**

Öz

Bu çalışma, sosyal medyanın gündelik haber rutinlerindeki rolünü, Türkiye'deki haber kuruluşlarında gerçekleştirilen uygulamaları inceleyerek anlamayı-anlamlandırmayı hedeflemektedir. Çalışmanın bu amaçla yanıtını aradığı sorulardan bazıları şunlardır: Haberciler, gündelik haber rutinlerinde, sosyal ağ sitelerinden nasıl yararlanmaktadırlar? Bunları, güvenilir birer kaynak olarak görmekte midirler? Habercilik söz konusu olduğunda, en çok hangi platformlar öne çıkmaktadır? Sıradan kullanıcıların ürettikleri içerikler, habercilik açısından ne anlama gelmektedir? Haber kuruluşları, gerçek dışı haberlerle nasıl mücadele etmektedirler? Gazeteciliğin gelecekte alacağı biçim ne olacaktır? Bu ve benzeri sorulara yanıt oluşturmak üzere on iki medya profesyoneliyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 2017 yılının Şubat ve Mart aylarında Ankara ve İstanbul'da yapılmıştır. Toplam uzunluğu 600 dakikayı aşan görüşmeler, kayıt altına alınmış ve deşifre edilerek niteliksel içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Bulgular, 'şimdilik kaydıyla', sosyal medyanın profesyonel gazetecilik üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu; buna karşın işi habercilik yapmak olan kuruluşlar açısından profesyonel gazeteciliğin geleneksel norm ve pratiklerinin önemini koruduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, Gazetecilik, Kullanıcı içerikleri, Doğrulama, Haber kaynakları, Editoryal süreçler

Abstract

This study, seeks to understand the role of social media in journalistic routines by examining Turkish news organizations, and asks: How do Turkish news organizations use social media as a newsgathering tool? Do they consider social media as a trusted source? Which social media platforms are being used most by news organisations? Do they integrate user-generated content into their news? How do they struggle with fake news? How do they evaluate the future of journalism? To answer these questions, we conducted 12 semi-structured interviews with media professionals working for newspapers, television, news agencies and the web. We carried out the interviews in Istanbul and Ankara between February and March 2017. The total length of all interviews is more than 600 minutes. All interviews were recorded, transcribed, and analyzed conducting a qualitative content analysis. The current findings illustrate that the impact of social media on journalistic routines is limited. It can be contended that professional journalistic norm and practices continue their importance in Turkish news organizations.

Keywords: Social media, Journalism, User-generated content, Verification, News sources, Editorial process

Giriş

Sosyal medya (SM), bugün düne göre daha fazla yaygınlaşmış durumdadır. Castells (2012, s. 260) internetteki gündelik aktivitelerin büyük bir çoğunluğunun sosyal ağ siteleri üzerinden gerçekleştiğini söylediğinde, Facebook ve Twitter gibi platformları kullananların sayısı bir milyardan biraz daha fazlaydı. Şu an neredeyse üç milyar insan SM kullanıcısıdır (We Are Social, 2017). Bu, oldukça yüksek bir orandır ve kullanıcıların üretimine katkıda buldukları içeriğin büyüklüğü hakkında yeterince bilgi vermektedir.

Günümüzde, her gün bir milyardan fazla insan düzenli olarak Facebook hesabına giriş yapmaktadır. Bu platform aracılığıyla, her bir dakikada beş yüz binden fazla yorum paylaşmakta, üç yüz bine yakın durum güncellemesi yapılmaktadır (Zephoria, 2017). YouTube'a her bir dakikada üç yüz saatlik video yüklenmektedir (Fourtunelords, 2017).

¹ Saha araştırmasına dayanan bu çalışmanın ön sonuçları, İstanbul'da 4-5 Mayıs 2017 tarihinde düzenlenen 'The First International Conference on New Trends in Communication' başlıklı konferansta sunulmuştur.

* Araş.Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, zkiyan@media.ankara.edu.tr

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, torenli@ankara.edu.tr

Instagram'da her gün yüz milyona yakın fotoğraf paylaşılmaktadır (Omnicores, 2017). Twitter'dan her gün beş yüz milyondan fazla tweet atılmaktadır (Internet Live Stats, 2017).

Enformasyonun bu boyutlarda üretildiği ve dolaşıma sokulduğu bir mecra olarak SM, farklı disiplinlerden birçok araştırmacının dikkatini çekmekte gecikmemiştir. Araştırmacılar SM'nin, reklamcılıkla, metalaşmayla, denetimle, hak savunuculuğuyla, siyasal katılımı ve akademik kullanımla olan ilişkisi yanında gazetecilik açısından araçsal-ortamsal rolünü-işlevini de incelemişlerdir. Aşağıda 'Bulgular ve Tartışma' kısmında da ortaya konduğu gibi şu ana kadar yapılan çalışmalar, bu rol-işlev konusunda alandaki bilgi birikimine büyük bir katkı sağlamıştır. Ancak bu konuya geçmeden önce, bu çalışmayı farklı kılan noktalara, çalışmanın kapsamı, hedefi ve sınırlılıkları bağlamında kısaca değinmek yararlı olacaktır.

Bu çalışmada, SM'nin günümüz gazetecilik pratikleri açısından oynadığı rol, gördüğü işlev, farklı ülke örnekleri incelenerek anlamlandırılmaya çalışılırken asıl hedeflenen nokta, söz konusu rol-işlevi Türkiye bağlamında özgün kılan yanları açığa çıkarma çabası olmuştur. Yanıtları bulunduğu bu çabaya zemin oluşturacak sorulardan bazıları şunlardır: Haberciler, gündelik haber rutinlerinde sosyal ağ sitelerinden nasıl yararlanmaktadırlar? Bunları, güvenilir birer kaynak olarak görmekte midirler? Habercilik söz konusu olduğunda, en çok hangi SM platformları öne çıkmaktadır? Sıradan kullanıcıların ürettikleri içerikler, habercilik açısından ne anlama gelmektedir? Haber kuruluşları gerçek dışı haberlerle nasıl ve neden mücadele etmektedirler? Söz konusu mücadele, gazeteciliğin gelecekte alacağı biçim üzerinde ne ölçüde belirleyici olacaktır?

Bu ve benzeri sorular, gerçekleştirilen bir saha araştırmasından elde edilen verilere dayanılarak yanıtlanmaktadır. Aşağıda ayrıntısı sunulan bu araştırmanın örnekleme, Türkiye'de faaliyet gösteren on iki haber kuruluşundan oluşmaktadır. Bu kapsamda, haber kuruluşlarının yönetici pozisyonundaki medya profesyonelleriyle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Kapsama dâhil edilen haber kuruluşları, gazete, televizyon, haber ajansı ve internet sektöründe faaliyet göstermektedir. Her bir sektörden üç haber kuruluşu seçilerek elde edilen sonuçların karşılaştırmalı bir perspektiften analiz edilebilmesine olanak sağlanmıştır.

SM ve gazetecilik pratikleri arasındaki ilişki, uluslararası literatürde oldukça zengin tartışmalara konu olmuştur. Twitter, bu tartışmalarda en fazla incelenen (Artwick, 2013; Hermida, 2010; Lasorsa vd., 2012; Vis, 2013) platformlardan biridir. Bu kapsamda, habercilerin Twitter ve diğer platformları kullanma alışkanlıkları irdelenmektedir (Weaver & Willnat, 2016; Weiss, 2015). Araştırmacılar, ayrıca, SM'yle ilişkili olarak haber üretim ve tüketim süreçlerinde beliren değişimleri (Newman vd., 2012) incelerken, önemi giderek artan haberin doğrulanması (Brandtzaeg, 2016; Hermida, 2012; Schifferes vd., 2014), haber kaynakları (Broersma & Graham, 2013), eşik bekleliği, yurttaş gazeteciliği (Ali & Fahmy, 2013; Knight, 2012) ve kullanıcıların ürettiği içerikler (Harrison, 2010; Johnston, 2016; Manosevitch, 2011; Tong, 2015) gibi konulara odaklanmışlardır. Bu başlıklar yanında, gazeteciliğin geleceği üzerinde de durulmaktadır (Piscina vd., 2016).

Ancak oldukça kapsamlı sayılabilecek bu literatürde, karşılaştırmalı çalışmaların eksikliği dikkat çekmektedir. Araştırmacılar çalışmalarına çoğunlukla ya tek bir sektör (genellikle gazeteler) ya da tek bir aracı-ortamı (genellikle Twitter) dâhil etmektedirler. Öte yandan, Türkiye'deki çalışmalar da son derece sınırlı sayıdadır. Bu çalışmalar da (Kurt, 2014; Sütçü & Bayrakçı, 2014) ya gazete haberlerinin Twitter'da dolaşıma sokulması konusuna ya da gazetecilerin SM kullanım pratiklerine odaklanmışlardır. Dolayısıyla çalışmamız bu yönüyle mevcut tartışmalara katkı sunarak literatürdeki eksikliği belli ölçüde doldurmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın saha araştırmasından elde edilen bulgular, SM'nin rolüne ışık tutacak niteliktedir. Şimdiden bir yargıda bulunulacak olursa, bu rol ne görmezden gelinecek oranda az, ne de gazeteciliğin geleneksel norm ve pratiklerini tümüyle değiştirecek oranda fazladır. SM, anlık olaylarda adeta bir istihbarat aracına dönüşürken, üretim sürecinden geçen haberin okuyucu-izleyici-dinleyici ile buluşturulması söz konusu olduğunda dolaşıma sokulduğu bir ortam işlevini görmektedir. Ancak sosyal medya bir haber organizasyonu olmadığından bunun ötesindeki iş süreçlerinde, çoğunlukla da kullanılma amacından-biçiminden kaynaklanan nedenlerle (örneğin gerçek dışı enformasyonun fazlalığı), gazeteciliğin geleneksel norm ve pratiklerince örülen duvarlara çarpmaktadır.

Çalışmanın bir sonraki başlığı altında, araştırma tasarımı ve kullanılan yöntem açıklanmaktadır. Burada özellikle saha araştırmasının detayları anlatılmakta ve elde edilen verilerin çözümlenmesinde kullanılan niteliksel içerik çözümlemesi üzerinde durulmaktadır. Takip eden başlıkta ise elde edilen bulgulara ve bu bulguların tartışılmasına yer verilmiştir. Burada saha araştırmasının sonuçları sunulurken, bir karşılaştırma yapabilmeyi sağlayabilecek ölçüde de Türkiye dışından araştırma sonuçlarına da yer verilmiştir. Bu bölüm kaçınılmaz olarak çalışmanın en ağırlıklı kısmı olmuştur.

Araştırma Tasarımı ve Yöntem

Çalışmamız, saha araştırmasına dayanmaktadır. Araştırma evreni, üç internet gazetesi (T24, Diken ve X.com²), üç geleneksel gazete (Hürriyet, Milliyet ve Vatan), üç haber ajansı [Anadolu Ajansı (AA), Doğan Haber Ajansı (DHA) ve Reuters] ve üç haber kanalı (CNN Türk, Habertürk ve NTV) olmak üzere, toplam on iki haber kuruluşunu kapsamaktadır. Saha araştırmasında söz konusu kuruluşların yönetici pozisyonundaki medya profesyonelleriyle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Görüşmelerde, on açık uçlu sorunun bulunduğu bir sormaca kâğıdı kullanılmıştır. İlk iki görüşme, pilot görüşmeler olarak tasarlanmıştır. Bu görüşmelerden sonra sorulardan biri, yeterli katkıyı sağlayamadığı görülerek sormaca kâğıdından çıkarılmıştır. Böylece geriye kalan on görüşmede, soru sayısı dokuza düşürülen sormaca kâğıdı kullanılmıştır.

Tüm görüşmeler sayısal ses kayıt cihazı kullanılarak kayıt altına alınmıştır. Görüşmelerin uzunlukları kırk ila seksen beş dakika arasında değişmektedir. Görüşmelerin toplamdaki uzunluğu ise neredeyse altı yüz dört dakikadır. Tablo 1, gerçekleştirilen görüşmelerin özetini sunmaktadır.

Tablo 1: Görüşmeciler listesi

	Haber Kuruluşu	Yer	Görüşmeci	Görev	Görüşme Tarihi
1	T24	İstanbul	Doğan Akın	Genel Yayın Yönetmeni	24.03.2017
2	Diken	İstanbul	Erdal Güven	Genel Yayın Yönetmeni	09.03.2017
3	X.com	İstanbul	Duygu Gökteaş	Sorumlu Yazı İşleri Müdürü	10.03.2017
4	AA	Ankara	Zekeriya Kaya	İç Haberler Müdürü	01.02.2017
5	Reuters	Ankara	Ercan Gürses	Muhabir	01.03.2017
6	DHA	İstanbul	Kemal Gürmüş	Genel Müdür Yardımcısı	25.03.2017
7	Hürriyet	Ankara	Saffet Korkmaz	Haber Müdürü	24.02.2017
8	Milliyet	Ankara	Gökçer Tahincioğlu	Haber Müdürü	25.02.2017
9	Vatan	Ankara	Murat Çelik	Ankara Temsilcisi	28.02.2017
10	NTV	Ankara	Uğur Şevkat	Haber Müdürü	01.03.2017

² Haber kuruluşu şirket isminin saklı tutulmasını istemiştir.

11	Habertürk	Ankara	Aysun Torun	Haber Müdürü	03.03.2017
12	CNN Türk	İstanbul	Erdoğan Aktaş	Genel Müdür	24.03.2017

Haber kuruluşlarının dört ayrı sektörden (yani gazete, televizyon, haber ajansı ve internette) seçilmesi bize, konuya karşılaştırmalı bir perspektiften bakabilme olanağı tanımış ve böylece kapsamlı bir analiz için de kapı aralamıştır. Haber kuruluşlarının seçiminde basım adedi (tiraj), izlenme oranı (reyting) ve tıklanma sayısı gibi haber metanın üretim ve dolaşım pratiklerinin yoğunluğu temel ölçütler olarak dikkate alınmıştır.

Araştırma süresince on görüşme yüz yüze, iki görüşme ise Skype üzerinden gerçekleştirilmiştir. T24, DHA ve CNN Türk ile görüşmeler yüz yüze ve İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. AA, Reuters, Hürriyet, Milliyet, Vatan, NTV ve Habertürk'le olan görüşmeler yine yüz yüze ve Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Diken ve X.com ile olan görüşmeler ise Skype üzerinden yapılmıştır. İlk görüşme 1 Şubat 2017'de, son görüşme ise 24 Mart 2017 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Reuters hariç tutulacak olursa, diğer görüşmecilerin tümü yönetici pozisyonundadır. Bu bize, konuyla ilgili önemli verileri 'yetkili ağızlardan' toplama olanağı sağlamıştır.

Saha araştırması tamamlandıktan sonra kayıt altına alınan görüşmeler deşifre edilmiştir. Deşifrelerin standart ölçülere sahip (Times New Roman Tur, on iki punto, tek satır aralığı) bir Word dosyasındaki toplam uzunluğu yüz otuz üç sayfa olmuştur. Deşifre metinleri, niteliksel içerik analizine tabi tutulmuştur.

Nitel araştırmalarda farklı analiz teknikleri kullanılabilir. Bunlardan birisi de içerik çözümlemesidir. İçerik çözümlemesi, Gunter'in (2000, s. 55 vd.) belirttiği biçimde, yalnızca nicel verilerin sınanmasında değil, aynı zamanda bakış açılarının ya da fikirlerin yorumlanacağı düzeylerde de kullanılabilir. Bu yolla, veriler, nicel ifadelerden çok, kelimelerle ya da temalar biçiminde sunulmaktadır, ki böylece sonuçlardan bazı nitel yorumlar çıkarmak mümkün olabilmektedir (Bengtsson, 2016, s. 10).

Deşifre metinlerinin niteliksel içerik analizinde karşılaşılan başlıca sorun, metinler arası uyumsuzluk olmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, her zaman planlanan biçimiyle gerçekleşmeyebilmektedir. Soruların sıralaması değiştiğinde, görüşmeciler bambaşka konulardan bahsettiklerinde ya da görüşmeye yeni sorular eklendiğinde ortaya içeriği zengin ama bir hayli karmaşık metinler çıkabilmektedir. Bu sorun, görüşme metinlerinin standart hale getirilmesiyle aşılmaya çalışılmıştır.

Bu kapsamda, her bir deşifre metni gözden geçirilmiş, verilen yanıtlarda birbirini tekrarlayan kısımlar atılmış, kısacası metinler olabildiğince sade ve bütünlüklü hale getirilmiştir. Ancak yanıtlarda anlam değişikliğine neden olacak müdahalelerden kaçınılmıştır. Özetlemeye çalıştığımız bu işlem, her bir deşifre metni için ayrı ayrı yapılmıştır.

Sadeleştirilen metinler ikinci bir gözden geçirmeye tabi tutulmuştur. Bu aşamada, verilen yanıtlar içinde ön bulgu niteliğinde anlamlı olan kısımlar işaretlenmiş, bunlarla ilgili kodlamalar yapılmış ve belirli tartışma kategorileri oluşturulmuştur. Ardından metinler, sektörel farklılıklarına göre ayrılmış ve karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen nihai bulgular yedi başlık altında toplanmıştır.

Çalışmamızda Türkiye örneğini özgün kılan yanları ortaya çıkarmak amacıyla her bir bulgu, daha önce benzer sorulara yanıt arayan çalışmalarda elde edilen bulgularla karşılaştırmayı sağlayacak biçimde ortaya konmuştur. Böylece çalışmadan yararlanacak araştırmacılara, Türkiye örneğinin özgün yanlarını daha açık ve anlaşılır olarak görebilme olanağı verilmeye çalışılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Sosyal Medyanın Haber Amaçlı Kullanımı

Haber kuruluşları sosyal medyayı nasıl tanımlamaktadırlar? Gündelik haber faaliyetlerinde ondan nasıl yararlanmaktadır? Habercilik açısından en çok hangi sosyal ağ platformlarını tercih etmektedirler?

SM'nin günümüzde haber kuruluşları açısından ne ifade ettiği sorusuna verilecek yanıt hiç kuşkusuz onun haber amaçlı kullanımıyla ilişkili olacaktır. Bu, Twitter söz konusu olduğunda özellikle öyledir. Yaklaşık kırk iki milyon kullanıcı profiline ve yüz altı milyon tweetin kapsama dahil edildiği bir araştırmada (Kwak vd., 2010, s. 591), gönderilen tweetlerin büyük bir çoğunluğunun (yüzde seksen beş) haber içerikli olduğu sonucuna varılmıştır. Yazarlar (2010, s. 600), buradan hareketle, Twitter'ı bir 'sosyal ağ platformu' olmaktan çok, 'haber medyası platformu' olarak tanımlamaktadırlar.

SM'nin haber amaçlı kullanımı, bu çalışmanın saha araştırmasında elde edilen ilk bulgularından biri olmuştur. Bu kullanım, olay hakkında ilk enformasyonu almak, haber için yeni hikâye bulmak, haber kaynağına erişmek ya da sok dakika gelişmelerini aktarmak (Broersma & Graham, 2013, s. 446, 448) gibi birden fazla pratiği kapsıyor olsa da, katılımcılar iki temel kullanımdan söz etmişlerdir: (i) haber kaynağı olarak kullanım, (ii) haber verme kanalı olarak kullanım.

Bizim için SM izleyiciyle kaçınılmaz etkileşim alanlarından biri. Orayı da kurumsal olarak mümkün olduğunca etkin kullanmaya çalışıyoruz. Aslına bakarsanız bizim açımızdan iki türlü etkileşim var. SM, gazeteler ve televizyonlar açısından haber kaynağı, aynı zamanda da bir haber verme kanalı. (NTV)

Haber kaynağı olarak sosyal medya

SM günümüzde, gazetecilerin haber kaynağı repertuarında yerini almıştır. Oriella (2012, s. 5) tarafından on altı farklı ülkeden altı yüz on üç gazeteciyle yapılan bir araştırmada, gazetecilerin yarısından fazlasının (yüzde elli dört) SM'yi haber kaynağı olarak kullandıkları ortaya çıkmıştır. Buradaki araştırmada da farklı bir sonuca ulaşılmamıştır. Katılımcıların tamamı SM'nin kendileri açısından haber kaynağı olduğunu belirtmişlerdir.

SM bizler açısından çok ciddi bir haber kaynağı. Olay yerinden fotoğrafıyla, videosuyla haber ajansı işlevi görüyor bizim için. Mesela Çanakkale'de deprem oluyor, bir dakika sonra Ayvacık'tan bir insanın Twitter ya da Facebook'a koyduğu fotoğraf önümüze düşüyor. (Vatan)

Bununla birlikte katılımcılar, SM'nin haber alma tarafının kendileri açısından riskli olduğunu vurgulayarak, buna temkinli yaklaştıklarını söylemişlerdir. Bu riskin nere(ler)den kaynaklandığı aşağıda kullanıcı içeriklerinin haberleştirilmesi konusu tartışılırken ele alınacaktır. Burada, SM'nin daha yaygın olan kullanımı, yani haber verme kanalı olarak kullanımı üzerinde durulacaktır.

Haber verme kanalı olarak sosyal medya

SM'nin haber verme kanalı olarak kullanılması onun kurumsal kullanımına işaret etmektedir. Vis (2013, s. 29), ana akım medyanın SM'yi daha çok kullanıcıları kendi web sayfalarına çekme amacıyla kullandığını belirtmektedir. Vis'in bu savını destekleyen başka çalışmaların varlığından da söz edilebilir. Örneğin Amerika'da on üç gazetenin Twitter kullanım pratikleri kapsamında dört bine yakın tweetin incelendiği bir araştırmada (Jesse vd., 2011), gazetelerin bu platformu büyük oranda (yüzde doksan üç) kendi haberlerini dolaşıma sokma ve verilen linklerle kullanıcıları kendi web sayfalarına çekme amacıyla yararlandıklarını ortaya koymuştur. Başka bir çalışmada (Messner vd., 2012) ise, ABD'deki gazete ve televizyon kuruluşlarının SM kullanım pratikleri incelenmiştir. Yazarlar, iki yüze yakın web sayfasıyla üç

bine yakın gönderinin analiz edildiği bu çalışmada, SM'nin ağırlıklı olarak haber öykülerine link göndermek için kullanıldığını belirlemişlerdir.

Twitter ve Facebook gibi platformlar, ana akım medya ile karşılaştırıldıklarında, haberleri geniş bir kullanıcı ağında hızlı ve görece maliyetsiz (Broersma & Graham, 2013) bir biçimde dolaşıma sokma olanaklarına sahip oluşlarıyla dikkat çekicidirler. Ancak, son zamanlarda medya kuruluşlarının kendi web sitelerindeki tıklanma oranlarındaki düşüşle kendini gösteren bir risk de giderek belirginleşmektedir. Gelirlerde azalma anlamına gelen bu risk, kullanıcıların ilgili web sitesini ziyaret etmek yerine, platform üzerinden haberlere hızlıca göz atmakla yetinmelerinden kaynaklanmaktadır (Herrman, 2016). Gelir modeli açısından bakıldığında, günümüz medya kuruluşlarının önlerinde başlıca iki seçenek bulunmaktadır. İlki, doğrudan satış ya da abonelik ücretleridir ki bunlar gelirlerin yalnızca küçük bir kısmını oluşturmaktadır. İkincisi ise medya kuruluşlarını ayakta tutan reklam gelirleridir. Tıklanma oranıyla reklam gelirleri arasında doğrudan bir ilişki olduğu düşünüldüğünde, bu riskin ne denli büyük olduğu anlaşılabilir.

İlginç bir biçimde katılımcıların hiç biri böylesi bir riskin varlığından söz etmemiştir. Dahası, Diken, sosyal ağ sitelerinin kendi haber içeriklerini yaygınlaştırmak için çok önemli fırsatlar sunduklarına vurgu yapmıştır:

Biz haberi yazıp sitede paylaştıktan sonra yaptığımız ilk iş Twitter'da duyurmak, aynı şekilde Facebook'tan duyurmak. Böylece, kendi portalımızı da yaygınlaştırmış oluyoruz. (...) İnsanların da diken.com.tr'ye girmekten ziyade, Diken'i Facebook ya da Twitter hesapları üzerinden takip ettiğini görüyoruz. Mesela biz bir haberi koyuyoruz siteye, üç-beş dakika çok fazla okunmuyor, ama biz ne zaman haberi Twitter ve Facebook'tan paylaşarsak o zaman çok daha fazla insanın girip okuduğunu görüyoruz. (Diken)

SM'nin haber verme kanalı olarak kullanımında sektörler arası farklılıkların olduğu gözlenmiştir. Gazeteler (Milliyet ve Vatan), yalnızca gündemi oluşturan rutin haberleri paylaştıklarını, özel haber niteliğindeki içerikleri ise gazetenin ertesi günkü baskısına sakladıklarını belirtmişlerdir. Televizyon kuruluşları, haber paylaşımında herhangi bir kısıtlamaya gitmediklerinden söz etmişlerdir. Haber ajansları ise (özellikle Reuters), herhangi bir haberi paylaşırken abonelerinin önceliklerini dikkate aldıklarını belirtmişlerdir. Örneğin bir haber abonelere ulaştırıldıktan hemen sonra değil, üzerinden biraz zaman geçtikten sonra paylaşılmaktadır.

Haber kuruluşları en çok hangi sosyal ağ sitelerini kullanmaktadır?

Gerek haber kaynağı, gerekse haber yayma kanalı olarak kullanımda, platformların farklı özelliklerden kaynaklı bir kullanım sıklığı söz konusudur. Katılımcıların, her iki kullanım pratiğini dikkate alarak, sosyal ağ siteleri arasında yaptıkları önem sıralaması Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Sosyal ağ sitelerinin kullanım sıklığı

Haber Kuruluşları	Sosyal Ağ Siteleri ve Sıralama						
	1	2	3	4	5	6	7
T24	Twitter	Facebook	Instagram	-	-	-	-
Diken	Twitter	Facebook	YouTube	-	-	-	-
X.com	Twitter	YouTube	Facebook	Instagram	-	-	-
AA	Twitter	Facebook	YouTube	-	-	-	-
Reuters	Twitter	-	-	-	-	-	-
DHA	Twitter	Facebook	WhatsApp	Instagram	-	-	-
Hürriyet	Twitter	-	-	-	-	-	-
Milliyet	Twitter	-	-	-	-	-	-
Vatan	Twitter	Facebook	-	-	-	-	-

NTV	Twitter	-	-	-	-	-	-
Habertürk	Twitter	WhatsApp	Periscope	Instagram	Vine	-	-
CNN Türk	Twitter	Facebook	YouTube	Instagram	Periscope	Skype	WhatsApp

Twitter, bütün katılımcılar tarafından ilk sırada gösterilmiştir. Bu platformunun kamusal erişime açıklığı, haberleri kısa ve hızlı bir biçimde dolaşıma sokmaya olanak tanıyan esnekliği (Hermida, 2010, s. 301), onu haber kuruluşları açısından kullanılabilir kılmaktadır. Diğer platformların sıralamadaki yerleri ikincil niteliktedir. Örneğin WhatsApp, özellikle televizyon haber kanallarınca ihbar hattı olarak, Periscope, canlı yayın aracı olarak, Instagram, görsellerle kısa videoları, YouTube ise haber videolarını paylaşma amacıyla kullanılmaktadır. Bu arada Facebook, dünyada en fazla kullanıcıya sahip platform olmasına karşın, haber kuruluşları tarafından öncelikli araçlardan birisi olarak gösterilmemiştir. Milliyet, Facebook'un gazete ve televizyon haber kanalları için önemli bir mecra olmadığını belirtmiştir.

Sosyal Medyanın Haberciler Açısından Gündelik Kullanımı

SM'nin haberciler açısından ayrı bir kullanımı daha söz konusudur: *gündelik kullanım*. Haberciler, sosyal ağ sitelerini, özellikle Twitter'ı kurumsal kullanımdan ayrı olarak kişisel yaşamlarında da kullanmaktadırlar. Haber amaçlı kullanımdan bütünüyle ayrılmış olmasa da bu türden bir kullanım, habercilere hem gündemi takip etme, hem de gündeme ilişkin kişisel düşüncelerini takipçileriyle paylaşma olanağı tanımaktadır.

Lasorsa vd. (2012), yirmi iki binden fazla tweeti, içerik analizi yöntemiyle inceledikleri çalışmalarında, habercilerin Twitter'da fikir ve düşüncelerini daha özgürce ifade edebildikleri sonucuna varmışlardır. Bu yalnızca platformun karşılıklı etkileşimi mümkün kılan teknik özelliklerinden (Artwick, 2013, s. 214) değil, aynı zamanda bunu teşvik eden niteliğinden de (Neuberger vd., 2014, s. 349) kaynaklanmaktadır. Sosyal ağ siteleri, habercilere kişisel düşüncelerini doğrudan paylaşma olanağı sunmakla birlikte, bunun bir bedeli olduğu da gözden kaçırılmamalıdır.

Avustralya'nın SBS kanalında görevli spiker Scott McIntyre, 2015 yılındaki Gelibolu çıkarmasının yüzüncü yıldönümüne rastlayan Anzak Günü hakkında Twitter hesabından bir dizi tweet paylaşır. Söz konusu tweetler, Avusturalya ve Yeni Zelanda askerlerinin 'yargısız infazları', 'tecavüzleri' ve 'hırsızlıkları' hakkındadır. McIntyre'nin paylaşımları, aynı gün, dönemin İletişim Bakanı, Malcolm Turnbull'un eleştirilerinin de hedefi olur. Turnbull, SBS kanalının yaklaşık yüzde yetmiş beş oranındaki gelirini finanse eden devletin hükümet yetkilisi olarak, gece yarısı kanal yöneticisi Michael Ebeid'i telefonla arar ve şirket, ertesi sabah, iş ahlakını çiğnediği gerekçesiyle McIntyre'nin görevine son verir. (Whitbourn, 2015).

Bu ve benzeri örnekler, SM'nin gündelik-kişisel kullanımı üzerindeki baskının boyutlarını yansıtmaktadır. AA dışarıda tutulacak olursa katılımcılar, biri içsel diğeri dışsal olmak üzere iki boyuttan bahsetmişlerdir. İlki, kurum içi baskıdır. Buna göre, kurumsal hesaplardan gönderilen 'uyarı-talimat' nitelikli e-postalarda çalışanlardan SM'yi 'dikkatli' kullanmaları istenmektedir. Katılımcılardan Reuters, SM kullanımının iş sözleşmelerince belirlendiğini söylemiştir. İkincisi, kurumsal ve/veya kişisel hesaplardan yapılan paylaşımların içeriklerine dönük hukuksal yaptırımlardan kaynaklanmaktadır. Gerek iş sözleşmesinin tarafları gerekse üçüncü kişiler nezdinde SM paylaşımlarının giderek artan oranda dava konusu olması, gündelik kullanım üzerindeki baskının haberciler açısından da bir kontrol ve denetim aracı haline geldiğini ortaya koymaktadır.

Kişisel düşünce ve fikirleri açıklamanın ifade özgürlüğüyle olan ilişkisi açık ise de, bu özgürlüğün sınırlarını nerede başlayıp nerede bittiği oldukça belirsizdir. McIntyre örneğine benzer vakalar, Türkiye'de de yaşanmaktadır. Kanal D'de program sunuculuğu yapan İrfan Değirmenci de 16 Nisan 2017'de yapılan referandum öncesinde Twitter hesabından bir dizi

tweet paylaşmıştı. Değirmenci, söz konusu tweetlerde referandumda 'Hayır' oyu vereceğini söylüyordu. Bunu, tarafsızlığın yitirilmesi olarak yorumlayan Doğan Medya Grubu, Değirmenci'nin görevine son verdi.

Bazı katılımcılar (Hürriyet, Habertürk, NTV), her ne kadar kurum içinden gelen 'uyarı-talimat' nitelikli baskıdan söz etmişlerse de, SM kullanımının kurumun yayın politikalarıyla uyumlu olması gerektiğini belirtmişlerdir. Örneğin Habertürk, politik içerikli paylaşımların tarafsızlığa gölge düşüreceğini söylemiştir.

Ekrana çıkıp haber anlatan bir kişinin kendi kişisel görüşünü SM'de çok rahatlıkla ifade etmesini, taraflı bir şekilde ifade etmesini, çok doğru bulmuyorum. Çünkü ben de izleyici olsam, bana haber sunan kişinin orada görüşünü verirken, örnek veriyorum, 'Hayır' oyu vereceğini bilirken -bu 'Evet' için de geçerli- ben o kişiyi dinlerken o kişi bana objektif gelmez. (...) Evet, kimse objektif değil ama sonuçta bence haberi aktaran kişinin de 'Evet' ya da 'Hayır' oyu vereceği bilinmemeli. Bu sizin inandırıcılığınıza gölge düşürüyor... (Habertürk)

Burada kolayca sonuca varmayı engelleyen bazı zorluklar vardır. Habercilerin çalıştıkları kurumun yayın politikalarına mı yoksa iş sözleşmesinin genel işlem koşulu niteliği kazanmaya başlayan SM kullanımına ilişkin maddelerine mi uygun davranmaktan sorumlu oldukları tartışması bir yana, bu sorumluluğun sınırlarının 'yorumu açıklığı', söz konusu baskının genişleme potansiyeli olduğuna işaret etmektedir. Örneğin, bu sorumluluk tüm SM hesaplarını kapsamakta mıdır? Haberciler her zaman tarafsız ve objektif olmak zorunda mıdır? SM hesapları üzerinden yapılan politik paylaşımlar, tarafsızlık ve objektifliğe gölge düşürür mü? Bu ve benzeri sorular, yanıtlanması zor sorulardır. Ancak yukarıdaki örneklerin giderek artması, bizi bu türden sorularla haberciliğin etik normları üzerinde artık çok daha fazla mesai harcamamız gerektiğine işaret etmesi açısından önem arz etmektedirler.

Kullanıcı İçeriklerinin Haberleştirilmesi: Riskler ve Olanaklar

Kullanıcı içerikleri haber kuruluşları açısından ne anlama gelmektedir? Kullanıcı içerikleri hangi zamanlarda değerli hale gelmektedir? Bu içerikleri kullanmanın doğurduğu olanaklar ve riskler nelerdir?

SM'nin haber kaynağı olarak kullanımı, anlık-ani gelişen olaylarda yoğunlaşmaktadır. SM'nin değeri, bu türden olayların ortamda hızla yer bulmasında kendini göstermektedir. Olay yerinden, sıradan insanların ürettikleri içerikleri paylaşımları, haberciler açısından 'o an' için ihtiyaç duydukları enformasyona karşılık gelmektedir (Vis, 2013, s. 28). Öyle ki, SM paylaşımları, bu gibi durumlarda, alternatif olmaya bir kaynak haline dönüşmektedir.

Katılımcılar, özellikle de haberi canlı vermek zorunda olan televizyonlar, SM paylaşımlarının anlık olaylarda kendileri açısından oldukça önemli bir enformasyon kaynağı haline geldiğini belirtmişlerdir.

Patlama gibi olaylarda, benim reaksiyon göstereceğim süreye kadar beni kurtaracak malzeme akıyor. Oraya muhabir gönder, canlı yayın gönder, onları toparlat, bilgiler gelsin, nereden bakarsan bak, yarım saat, bir saat gibi bir süre gerekiyor yayına girmek için. Ama o ana kadar bakıyorsunuz SM'den enformasyon yağmaya başlamış. (NTV)

SM olay haberciliği konusunda ciddi bir kaynak. Mesela, su baskını, terör eylemi, sosyal olaylar dünyanın herhangi bir köşesinden artık çok kolay erişilebilir halde. Bir anda size hem enerji harcamadan, hem de maliyet yaratmadan sıcak haberi verme olanağı sağlıyor. (CNN Türk)

Ne var ki, bu kaynaktan beslenmenin bazı riskleri bulunmaktadır. Johnston (2016), BBC üzerine yaptığı araştırmada, SM'nin zengin kullanıcı içeriği sunduğu için haberciler açısından olanaklar kadar zorluklar da içerdiğini gözlemlemiştir. Lecheler & Kruikemeier (2016) ise, güncel literatür üzerine yaptıkları bir incelemede, araştırmacıların birbirini desteklemeyen iki sonuca ulaştıklarını belirlemiştir. Buna göre, haberciler SM'yi önemli bir haber mecrası olarak görmekte ama iş oradan gelen enformasyonu doğrudan alıp kullanmaya geldiğinde son

derece isteksiz davranmaktadırlar. Bruno'nun (2011) tespitleri de aynı yöndedir. Muhtemelen bu isteksizliğin temelinde, kullanıcı içeriklerinin doğrulanmaya (verification) olan ihtiyacı yatmaktadır.

Doğru enformasyona ulaşmak hemen her zaman önemli bir sorun olmuştur. Vis'e (2013, s. 28) göre, 'doğrulama, gazeteciliğin köşe taşlarından birisidir'. SM söz konusu olduğunda bu özellikle böyledir. Çünkü, haber kuruluşları anlık olaylarda, deyim yerindeyse, bir 'enformasyon seli' ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu gibi durumlarda hangi enformasyonun ya da görselin doğruyu yansıttığını anlamak, zaman baskısı altındaki haberciler açısından oldukça zorlu bir süreç haline gelebilmektedir.

Biz özellikle patlama, darbe girişimi, Gezi olayları vb. olaylarda sıradan insanlardan ham bilgiyi alma konusunda yararlanıyoruz SM'den. Ama şu payı bırakıyoruz: hiç patlama görmemiş bir insan 'yüzlerce ceset vardı' diye tanımlayabilir, oysa beş, altı veya ondur (Milliyet).

Orada mesela ölü, yaralı sayısına hiç güvenmiyoruz. Birisi yazıyor, 'burada elli ölü var'... Belki doğru çıkıyor sonra, ama o dakika itibariyle bilemiyorsunuz. 15 Temmuz'da da yaşamadık mı? Ben o gece sabaha kadar Ankara sokaklarındaydım. Bir şey yazıyorlar, oraya gidiyorsunuz, öyle olmadığını görüyorsunuz. Orada da çok ciddi yönlendirmeler, kafa karıştıracak işler, tahrikler hepsi oldu... Çok ciddi bir manipülasyon ortamı ve trol denilen yeni bir kavram da girdi literatüre, yani bilinçli olarak sizi tahrik etmek için ya da sizi hataya düşürmek için yapanlar da var bunu... (Vatan)

Bu türden deneyimler, SM'nin güvenilirliğini sorgulatır hale getirmiştir. Diken dışındaki katılımcıların tamamı, SM'ye bakışlarının negatif olduğunu belirtmişlerdir.

SM bilgi kirliliğinin en yoğun olduğu yer. Çünkü insanlar kişisel görüşlerine destek sağlamak için dezenformasyon da yapabiliyorlar. Bu bilgi kirliliğinin içinden doğru bilgiye ulaşmak ve onu basın olarak yansıtmak zor. Mesela, Twitter bildiğin bilmediğin binlerce insanın kendi şahsi görüşleri doğrultusunda, belki kamuoyu oluşturmak için gazetenin görevini üstlenen insanlarla dolu... Dolayısıyla benim için orası güvenilir bir kaynak değil. Bazen öyle şeyler oluyor ki bir delinin taşıyla 40 gün uğraşıyoruz. (Hürriyet)

Esasen buradaki zorluk, gerçek dışı (fake) haberlerin SM paylaşımlarının 'doğal' bir özelliği gibi üzerine yapışmış olmasından kaynaklanmaktadır (Tandoc vd., 2017, s. 2). Bu konuda o kadar fazla örnek vardır ki, bunlar ayrı bir çalışmaya konu olacak yeterliliktedir. ABD'de iki yüz elliden fazla gazeteci ve medya profesyoneliyle gerçekleştirilen bir çalışmada (Cision, 2017), katılımcıların yüzde kırk sekizi, SM olmadan işlerini yapamadıklarını söylerken, yüzde elli biri SM'deki gerçek dışı haberleri ciddi bir problem olarak gördüklerini söylemişlerdir. Brandtzaeg vd. de (2016), Avrupa'nın önde gelen haber kuruluşlarında çalışan yirmi dört gazeteciyle yarı yapılandırılmış görüşmelerde gazetecilerin SM içeriklerini doğrulamayı birinci öncelikte gördüklerini saptamışlardır.

Gerçek dışı haberler söz konusu olduğunda, Twitter muhtemelen sicili en kabarık olan platformlardan biridir. Haberciler, bu platform üzerinden akan doğrulanmaya muhtaç enformasyonun çokluğuyla karşılaştıklarında doğru olana ulaşmayı 'sahte doktor ve tedavi yöntemlerinin olduğu sanal bir dünyada doktor tavsiyesi arama'ya benzetmektedirler (Goodman, 2009).

Kurumsal medya, gerçek dışı haberlerin neden olduğu ve fazlasıyla mahcubiyet yaşadıkları birden fazla durumla karşı karşıya kalmıştır. Örneğin BBC, 2012 yılında, bir aktivist tarafından çekildiğini iddia ettiği bir fotoğrafı Twitter'dan alarak haberinde kullanmış ancak kısa bir süre sonra SM editörü Chris Hamilton eliyle bir özür metni yayınlamak zorunda kalmıştı. Habere göre, fotoğraf, Suriye'nin Hula kentinde, 2012'de yaşanan katliamı gösteriyordu. Fotoğrafın altına "ölü çocuk bedenleri gömülmeyi bekliyor" diye bir fotoğraf alt yazısı da eklenmişti. Çok geçmeden, söz konusu fotoğrafın, profesyonel fotoğrafçı Marco Di Lauro tarafından çekildiği ortaya çıktı. Üstelik fotoğraf, Suriye'de değil Irak'ta, 2003 yılında gerçekleşen bir katliamı gösteriyordu.

Katılımcılar, dünyadaki örneklere benzer olarak, SM'nin 'haber kaynağı' olarak kullanımının kendileri açısından mutlaka üstesinden gelinmesi gerekli bir sorun ortaya çıkardığını, bunun da haberin doğrulanması sürecini işleterek aşabildiklerini vurgulamışlardır.

Gerçek olmayan haberler çok oluyor. SM o açıdan ilginç, bir bomba gibi. Tuzağa düşebilirsiniz. Örneğin 'Putin Türkiye büyükelçisini çağırıp, Erdoğan ile ilgili çok ağır ifadeler kullandı, diktatörün biridir dedi' diye yazılıyor, sonra öyle olmadığı anlaşılıyor. Biliyorsunuz, Bilal Erdoğan ile ilgili, 'İŞİD militanları ile buluştu' diye paylaşılan fotoğraf, bir ciğerci çıktı. Londra'da önceki akşam olay oldu, Independent Abu İzzettin diye ilan etti failini, ama adamın hapiste olduğu ortaya çıktı. (T24)

Katılımcılar, yine dünyadaki örneklere benzer şekilde, kendilerini zor durumda bırakan deneyimlerle de karşı karşıya kaldıklarını belirtmişlerdir. Bunlardan biri 2017'de meydana gelen Reina saldırısıyla ilgilidir.

Reina saldırısıyla ilgili örneği hatırlarsınız. Bir Kırgız vatandaşı Reina saldırıyı diye lanse edildi. Bizim de akşam ekibimiz SM'den görüp böyle bir hataya düştü. Ama herkes yapmıştı, her yerde vardı maalesef... Allahaan akşam erken fark edip yayından kaldırdık haberi. Ama sonuçta o adamın Reina saldırıyı olarak lanse edilmesi gerçeğini değiştirmede. Sonra bir sürü davalar açıldı vs. Bir taraftan bu anlamda çok tehlikeli, bir taraftan da vazgeçilmez. Dışında kalamıyorsunuz, içindeyken de biraz sıkıntılı. (X.com)

Bu ve benzeri deneyimler, haber kuruluşlarını SM içeriklerini daha temkinli kullanmaya zorlamaktadır. Bu bağlamda haberciler, özellikle anlık-ani gelişen olaylarda SM'yi enformasyonun toplanacağı bir 'istihbarat aracı-ortamı' olarak görmekte, bundan ötesini kapsayan süreçleri, yani enformasyonun işlenmesini gerektiren süreçleri, haberciliğin geleneksel norm ve pratikleri içerisinde kalarak yürütmektedirler. Örneğin bir patlama olayında, önce patlama olayının olduğunu, sonra bunun nerede gerçekleştiğini, ölü ve yaralı sayısı hakkında tahmini bilgileri SM aracılığıyla öğrenmektedirler. Ancak konu haberi yazmak (enformasyonu işlemek) olduğunda, kurumsal muhabirlerinin olay yerinden toplayıp getireceği enformasyonu beklemeyi ve resmi-kurumsal açıklamaları takip etmeyi yeğlemektedirler.

Biz SM'yi kendi haberimizi oluşturmak için bir tür istihbarat olarak kullanıp ilk enformasyonu topluyoruz. İstihbarat anlamında bize katkı sağlıyor. (...) Klasik haber servisimizde ve üretim aşamasında sosyal ağlardaki bilgileri doğrudan kullanmıyoruz. Bilgi mutlaka kendi geleneksel üretim sürecimizden geçirilerek kullanılıyor. Yani bizim biricik haber kaynağımız SM olmuyor, enformasyon ve istihbarat bağlamında değerlendiriyoruz onu. (AA)

Haberin doğrulanması: Teknolojik olanaklar

Haber kuruluşları gerçek dışı haberlerle nasıl başa çıkmaktadırlar? Sosyal medya içeriklerini nasıl doğrulamaktadırlar? Hangi tür teknolojik olanaklardan yararlanmaktadırlar?

SM içerikleri söz konusu olduğunda gelen enformasyonun hızla doğrulanması, haberciler açısından can alıcı önemdedir (Schifferes vd., 2014). Belair-Gagnon (2015), bu kapsamda, habercilerin teknolojiyi yakından takip eden meraklılar (tech-savvy) olması gerektiğini belirtmektedir. Kurumsal medya kuruluşları, kendi bünyelerinde oluşturdukları birimlerle bu sorunun üstesinden gelmeye çalışmaktadırlar. BBC Verification Hub (BBC Doğrulama Merkezi) örneği bunlardan bir tanesidir. Kanal, ayrı bir birim oluşturarak SM içeriklerini ayrıntılı bir incelemeye tabi tutmaktadır.

Tüm içeriği bir anda doğrulayacak sihirli bir araç olmasa da (Schifferes & Newman, 2013), hata payı farklı doğrulama araçları kullanılarak –örneğin kullanıcıların konum bilgisini belirleyen ve böylece bir tweetin gerçekten olay yerinden atılıp atılmadığını anlamaya olanak tanıyan Geofeedia bunlardan biridir– en aza indirilmeye çalışılmaktadır. 2011 yılında dünya genelinde pek çok haber sitesi, Bin Ladin'in cesedine ait olduğunu iddia edilen bir fotoğrafı yayımlamışlardı. BBC ekibi, TinEye (benzer olabilecek fotoğraflar arasında ayrıntılı bir

karşılaştırma yapmaya olanak tanıyan) teknolojisini kullanarak, fotoğrafın Adobe Photoshop kullanılarak hazırlandığını ortaya çıkardı.

Kurumsal medya kuruluşları, bu tür teknolojiler yanında, SM'yi daha temkinli kullanarak, gerçek dışı haber ya da görsellerden kaçınmaya çalışmaktadırlar. Örneğin, Guardian 2011 yılında Birleşik Krallık'ta meydana gelen eylemler ışığında Twitter'ı doğru kullanmanın dokuz kuralını yayımladı (Hamilton, 2011). Bunlar, o güne kadarki deneyimlerden çıkarılmış 'temkinli kullanımın' temel ilkeleri niteliğindedir: (i) gerçekleştirdiğini görmediğin şey hakkında tweet atma, (ii) söylentilere şüpheyle yaklaş, (iii) haberi doğrula, (iv) doğru olmadığını bildiğin bir şey gördüğünde, onu doğrulamaya çalış, vb.

İlginç bir biçimde, araştırmaya dâhil olan katılımcıların tamamı SM'den gelen içerikleri doğrulatacak teknolojik araçlardan yoksun olduklarını belirtmişlerdir. SM söz konusu olduğunda, gelen içeriğin doğrulanmasında çoğunlukla mesleki pratikler çerçevesinde kazanılan deneyimlere-profesyonelliğe dayanan geleneksel yöntemlere başvurulmaktadır.

Biz çok klasik doğrulama araçlarından gidiyoruz. Çevre, tanıdık gibi olağan haber kaynakları silsilesini izleyerek gidiyoruz, birisine sorma, var mıdır, yok mudur falan gibi... Bunun yanında, içeriği paylaşana erişebilirsek ararız ama zaten erişilemez birisi oluyor. Ya sahte isim kullanıyor ya da başka şeylerle girmiş oluyor, başkasının üzerinden yazmış oluyor falan... (Milliyet)

Katılımcılar, kurum içindeki çalışanlara SM kullanımı konusunda bir eğitim verilmediğini söylemişlerdir. Öte yandan, katılımcılardan bazıları (Hürriyet, Milliyet, Habertürk, NTV, AA ve X.com) SM'den sorumlu ayrı bir birimlerinin olduğundan söz etmişlerdir. AA dışarıda bırakılacak olursa, bu birimler İstanbul'da (merkezde) yapılandırılmışlardır. Katılımcıların verdikleri bilgilerden, bu birimlerin profesyonel bir kadroya sahip olmadıkları belirlenmiştir. Kurum içinden, teknolojiye daha yatkın bir ya da daha fazla çalışan, 'doğulamadan' sorumlu olmaktadır. Bu sorumluluk, kimi zaman gündemi takip etme ve kullanıcı içeriklerini süzgeçten geçirip, haberleştirmeyi de kapsamakla birlikte, genellikle kurumun kendi haberlerini SM'ye uyarlamakla sınırlı kalmaktadır.

Ayrı bir birimimiz var. (...) Bu birimin ayrı bir üretim süreci aslında sosyal ağlara yönelik oluyor. Haber anlamında bir farklılık olmuyor. Var olan haberi onlar sosyal ağlara uyarlıyorlar. Mesela hashtag koyuyorlar, özel videolar hazırlıyorlar, farklı yaptıkları tek şey o. Ama bu, bizim haber politikamızdan farklı bir şekilde ilerliyorlar anlamına gelmiyor. Bizim haber politikamıza aykırı bir şey yapmıyorlar. (Habertürk)

SM bizim ana iş kollarımızdan bir tanesi. YouTube, Facebook, Twitter üç ana mecramız. Ajansın geçtiği haberleri biz web diline ya da SM diline uygun olarak editliyoruz. Ajansın geçtiği görüntüleri, televizyon dilinden biraz daha farklılaştırılmış, SM diline uygun bir şekilde montajlayarak kullanıyoruz... SM'yi biz bir yayın platformu olarak görüp ajans haberlerini doğrudan oraya aktarıyoruz. Bunu SM konusunda uzmanlaşmış çalışanlarımızla yapıyoruz. (AA)

Bu noktada, içeriği doğrulatacak teknolojik araçların varlığı ya da yokluğuyla SM içeriklerinin haberlere yansıma oranı arasında bir ilişki olduğundan söz edilebilir. 'Emin değilsen haberi verme', 'yanlış olacağına eksik olsun', 'sürat felaket getirir' gibi bazı temel kurallara sadık kalmaya çalışan haber kuruluşları, ellerinde oldukça sınırlı doğrulama araçları olduğu için neredeyse tüm kullanıcı içeriklerine şüpheyle yaklaşmaktadırlar. Böyle olunca, kullanıcı içeriklerinin günlük haber rutini içerisindeki kullanım oranı çok düşük kalmaktadır. Örneğin CNN Türk, canlı yayınlar dışında günlük ortalama altmış beş haber yaptıklarını, SM kaynaklı haberlerin bunun yalnızca yüzde beşini oluşturduğunu belirtmiştir. Aynı oran, Reuters, T24 ve DHA tarafından da dillendirilmiştir. Diken, Hürriyet, Milliyet, Vatan ve NTV ise SM içeriklerinin istatistike yansıtılacak bir orana ulaşmadığını belirtmişlerdir. En yüksek orana ulaşılan katılımcılar yüzde otuz ile X.com, yüzde yirmi-otuz aralığıyla Habertürk olmuştur.

Peki, bu haberler en çok hangi haber kategorilerden oluşmaktadır? Broersma & Graham (2013), Almanya ve İngiltere'den gazetelerin Twitter kullanım pratiklerini inceledikleri karşılaştırmalı çalışmalarında, tweetlerin tabloid gazetelerde ve magazin ağırlıklı haberlerde daha fazla yer bulduğunu gözlemlemişlerdir.

İlginç bir biçimde, katılımcılar sosyal medyadan aldıkları içeriklerin büyük bir bölümünün, politikacılarla magazine konu olan ünlülerin yaptıkları SM paylaşımlarından oluştuğunu belirtmişlerdir. Örneğin X.com, magazin haberlerinde SM içeriklerinden ciddi oranda yararlandıklarını, çalışanlardan birisinin yalnızca bu haberleri taramakla görevlendirildiğini belirtmiştir.

Editorial Süreç

Haber kuruluşları sosyal medya içeriklerini editorial süreçten geçirmekte midirler? Bu editorial süreç haberciliğin geleneksel norm ve kurallarını içermekte midir? Yeni editorial süreçler söz konusu mudur?

Editorial süreç, haberciliğin önemli aşamalarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu önem, başka birçok unsurun yanı sıra, habercilikte 'eşik bekçiliği' (gatekeeping) olarak bilinen ve kurumsal medyanın filtreleme işleviyle olan ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Eşik bekçiliği, geleneksel-kurumsal medya açısından uzunca bir süre egemen paradigma olmayı sürdürmüştür. Klasik görüş (White, 1950) haberin, iletişim kanalları boyunca ilerleyişinde seçme ya da filtreleme işlemlerine maruz kaldığına, belli bir editorial süreçten geçtiğine vurgu yapmaktadır. Bu sürece müdahil olanlar ise eşik bekçileri (gatekeepers) olarak isimlendirilmektedir. Eşik metaforu, burada, medya kurumlarınca filtrelenen haberin yayımlandığı teknolojik araca işaret etmektedir. Bekçiler ise yalnızca eşiği geçen haberlerin izleyiciye aktarılmasını güvence altına almak üzere, eşiğe uygunluk denetimi yapan kişileri anlatmaktadır (Bruns, 2003, s. 33).

Bruns (2013), internet ve bununla bağlantılı araç ve uygulamaların enformasyonel yapısının, farklı haber kaynaklarından derlenen enformasyonun işlenerek haberleştirilmesi modelinden, birincil kaynağın kendi haber öyküsünü oluşturup yaydığı modele geçişe imkân tanıdığını öne sürmektedir. Yazara göre bu modeller arası geçişe eşik bekçiliğinden "eşik gözcülüğüne" (gatewching) geçiş eşlik etmektedir. Ancak bu argümanları kolayca kabul etmenin önünde bazı zorluklar vardır. Ali & Fahmy (2013, s. 65, 66), İran, Mısır ve Libya'da meydana gelen toplumsal hareketlerde, kullanıcılar tarafından oluşturulan ve sosyal medya yoluyla yayılan içeriğin, geleneksel-kurumsal medya tarafından kendi anlatı ve rutin pratiklerine uydurularak haberleştirildiklerini gözlemlemişlerdir. Yazarlar buradan hareketle, geleneksel eşik bekçilerinin mevcut konumlarını korumaya devam ettikleri sonucuna varmaktadırlar. Goode (2009) ise, haber portalları üzerine yaptığı araştırmada, kullanıcılarca üretilen içeriğin, çevrimiçi mecralarda ortaya çıkan eşik bekçiliğinin yeni biçimlerine seçme ya da filtreleme işlemlerinden geçirildiği sonucuna ulaşmaktadır. Yazar, bunlara özgü yeniliğin, yeni habercilik pratiklerine denk düşen yeni editorial süreçler olduğunu belirtmektedir.

Katılımcıların tamamı, sosyal medya içeriklerinin editorial süreçlerden geçirilmesi gerektiğinde hemfikirdir. Öyle ki, sosyal medyadan gelen içerikleri kendi editorial süreçlerinden geçirip geçirmedikleri sorusuna, diğer soruların hiçbirinde olmadığı kadar büyük bir uzlaşma içinde yanıt vermişlerdir.

Sosyal medya içeriklerinin editorial süreçten geçmesi gerekiyor mutlaka. (...) Mutlaka ikinci bir gözden geçirilmesi gerekiyor. Böyle bir editorial sürecimiz var bizim. (...) Çünkü çok iyi biliyorsunuz, sizin de uzmanlık alanınız, 5N 1K vasıflarını taşımayan haberlerin sadece içinizi rahatlatmak, ideolojik mesajlarınızı vermek için, içinizi boşaltmak için paylaştığımız haberlerin gazetecilik kapsamında görülmesi mümkün değil. (Reuters)

Sosyal medyada paylaşılan içerikler haber formatında değil. Onun bir şekilde haber formatına dönüştürülmesi gerekiyor, bu da editoryal bir çabayla oluyor. İçerik sözlüyse onun görüntüyle desteklenmesi lazım. Bunların hepsi editoryal süreç. O da bizim işimiz. (NTV)

Doğal olarak editoryal süreçten geçmesi gerekiyor... Çünkü, sizin amacınız kullanıcının post ettiği ya da koyduğu linkteki olayı sunarken kullandığı cümleleri kullanmak değil... Sosyal medyada yayınlanmış bir unsurun kendi bültenlerinizde yer alması için elbette sizin editörlerinizin diliyle olacak... (CNN Türk)
Bence yüzde yüz editoryal süreçten geçmesi lazım. Çünkü dil... Haber dili diye dünyada bir gerçek var. Şu anda sizinle konuştuğum dilde haber yazmıyorum ben. Haberin ayrı bir dili var. Dolayısıyla kuralları var, o çok klasik 5N 1K var. Fotoğraf kullanıyorsan fotoğraf altı var, o var bu var. (Vatan)

Ben sosyal medyada bir kural olduğunu düşünmüyorum. Yüzde yüz kendi editoryal sürecimizden geçmesi gerektiğini düşünüyorum. (Milliyet)

Elbette. Çünkü gazeteciliğin tarihsel süreçlerden geçmiş, kuralları oluşmuş, dünyada da evrensel olarak kabul görmüş, bir mesleki birikim, deneyim ve kurallar bütünü var. Sosyal medyanın böyle bir geçmişi yok. (Hürriyet)

Bizim haber dilimizin içerisinde olmaması gereken şeyleri kullanmıyoruz. İçeriği aktarırken kendi dilimizle aktarıyoruz. (T24)

Katılımcıların anlatımları, sosyal medya içeriklerinin iki aşamalı editoryal bir süreçten geçirildiğini göstermektedir. Bu aşamalardan ilki, hangi içeriğin haber değeri taşıdığına belirlenerek onun seçilip alınması, böylece diğerlerinin dışarıda bırakılmasıyla, ikincisi seçilen içeriğin ‘standart’ haber diline uyarlanmasıdır.

Sürecin her iki aşaması da haber kuruluşunun yayın politikasından doğrudan etkilenmektedir. Seçme işlemi söz konusu olduğunda, Reuters yalnızca politikacıların piyasayı etkileyebilecek açıklamalarının kendileri açısından haber değeri taşıdığını vurgulamıştır. Bunun önemli bir gerekçesi vardır. Reuters, günümüz klasik haber ajanslarından oldukça farklı olarak abonelerine veri işlemeciliğine dayanan haber hizmeti sunmaktadır. Bu türden haberler kuruluşun tüm haberleri içinde neredeyse yüzde doksan beş civarında bir orana sahiptir. Geri kalan yüzde beşlik dilim, geleneksel ajans haberlerinden oluşmaktadır. Bu açıdan, SM kullanıcılarınca oluşturulan içeriğin günlük haber rutini içerisinde yer almaması şaşırtıcı değildir. T24, SM içeriklerini kullanırken, söz konusu içerikte çok önemli bir konu ve ‘yetkili ağız’ gibi kıstasları dikkate almaktadır. Diken ve AA ise sıradan kullanıcıların yaptıkları paylaşımların kendileri açısından yalnızca ‘bilgi notu’ değeri taşıdığını söylemişlerdir.

Lewis vd. (2010, s. 169), Amerika’nın Texas eyaletinde, bölgesel gazete editörleriyle (toplamda yirmi dokuz kişi) yarı yapılandırılmış görüşmelere dayalı çalışmalarında, bazı editörlerin kullanıcı tarafından oluşturulan içeriği haber olarak görmediklerini, buna karşın haberciliği yalnızca işin uzmanı tarafından yapılabilecek profesyonel bir iş olarak tanımladıklarını gözlemişlerdir. İlginç bir biçimde, araştırmaya dâhil olan katılımcılar da haberciliğin standart bir dili olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla, bu dilin dışında kalan içeriklerin, haber değeri taşımadığını vurgulamışlardır. Onlara göre habercilik, uzmanlık gerektiren mesleki pratikler bütünüdür.

Seçilen içeriğin standart haber diline uyarlanması her ne kadar haber kuruluşlarının yayın politikalarıyla yakından ilişkiliyse de, içeriğin haber diline uyarlanmasıyla anlamın yeniden inşası arasında doğrudan bir bağ olduğundan söz edilebilir. Haberin bir olaya veya duruma ilişkin öykü olduğu düşünüldüğünde bu özellikle böyledir. Artwick (2013, s. 225), sayısal teknolojilerin haberciliğin geleneksel norm ve pratiklerini pekiştirdiği kadar dönüştürdüğünü de öne sürmektedir. Artwick, buradan hareketle, haberin inşasının, yurttaşlar, resmi kaynaklar ve haberciler tarafından ortaklaşa gerçekleştirildiğini öne sürmektedir. Bu ortak inşaa, sıradan kullanıcıların kendi görgü tanıklıklarına, resmi kaynakların verdikleri bilgilere ve en sonunda işi habercilik olan profesyonellerin bunların hepsini kendi penceresinden yeniden yorumlamasına dayanmaktadır. Böyle düşününce, değişen şeyin ne

olduğu sorusu kaçınılmaz olarak gündeme gelmektedir. Kullanıcıların, örneğin patlama olaylarında ya da toplumsal eylemlerde olay yerinden aktardıkları enformasyon, doğrudan haber olmak yerine, gerek resmi kaynaklarca yapılan açıklamalarla ve gerekse de gazetecilerin yeniden yorumlarıyla standart haber diline çevrildiği zaman, anlam yeniden üreilmeye açık hale gelmektedir. İçerik, haber kuruluşunun yayın politikalarına uygun formata sokuldukça, her aşamada ilk andaki anlamından bir şeyler kaybetme ve en sonunda da bağlamından kopuk bir biçimde okuyucuyla buluşma riskini taşımaktadır.

Haber Kaynakları

Haber kuruluşları hangi kaynaklardan yararlanmaktadırlar? Onlara göre güvenilir haber kaynakları hangileridir? Güvenilirlik söz konusu olduğunda resmi haber kaynakları ile sosyal medya arasında bir farklılık söz konusu mudur?

Broersma & Graham (2013), habercilerin haber üretim süreçlerinde her zaman uzman bilgisine ihtiyaç duyduklarını belirtmektedirler. Schudson (1989, s. 271), haberciliğin hikâyesinin resmi kaynaklar ve haberciler arasındaki etkileşimin hikâyesi olduğunu belirtirken doğru bir noktaya temas etmektedir. Başta Hall vd. (1978) klasikleşmiş araştırmaları olmak üzere yapılan birden fazla çalışmada, haberlerin resmi kaynaklara dayanılarak çerçevelendiği tezi sıkça işlenmiştir. Bugün bunun ne kadar uzağında olduğumuz sorusunun yanıtı yeni çalışmalarda da aranmaktadır. Örneğin Knight (2012), 2009'da yoğun protestolara neden olan İran seçimlerini incelediği çalışmasında, haberin hala resmi kaynaklardan alınan enformasyonla çerçevelenmeye devam ettiğini gözlemiştir.

Knight (2012, s. 62), bu ilginç çalışmasında İran seçimlerini protesto edenlerin genç ve sayısal iletişim araçlarını ve özellikle de sosyal medyayı yoğun kullanan insanlar olduklarına dikkat çekerken, sokaktaki göstericilerin seçimlerde neler yaşandığını an be an aktardıklarını belirtmektedir. Knight, Guardian ve Independent gibi önde gelen İngiliz gazetelerinden yüzlerce haberi inceledikten sonra, başlayan protestolarla ilgili haberlerin politikacıların açıklamaları ya da uzman görüşleriyle çerçevelenmeye devam ettiği sonucuna ulaşmıştır. Yazara göre (2012, s. 62), medya yeni olmasına karşın, kaynaklar hala eskidir. Buradan hareketle Knight (2012, s. 71), internetin bir çeşit idealize edilmiş kamusal alan (tüm seslerin eşitçe duyulduğu ve kamusal konuşmaya eşitçe katıldığı) olarak ilan edilmesine karşın, geleneksel seslerin ve kaynakların hala hepsinden fazla duyulduğunu öne sürmektedir. Bir başka çalışmada ise AlMaskati (2012), 2011'deki Mısır protestolarında gazetecilerin yazdıkları haberlerle ilişkili olarak kaynak seçimi söz konusu olduğunda, tercihlerini sosyal medya yerine geleneksel medyadan yana kullandıklarını belirlemiştir.

Görüşmeler sırasında, katılımcılardan resmi-geleneksel kaynaklarla sosyal medyanın haber kaynağı olarak karşılaştırılması istenmiştir. Katılımcıların sosyal medyanın güvenilirmez bir kaynak olduğu noktasında hemfikir oldukları görülmüştür.

Sosyal medya şüphesiz bir haber kaynağı olarak kabul edilebilir. Fakat çok dikkatli olmak gerekir. Çünkü spekülasyona açık bir alan. Aynı zamanda insanlar kendi politik görüşleri açısından her türlü bilgi ve belgeyi speküle ederek yayınlamakta hiç tereddüt etmiyor. Özellikle politik olaylarda... (CNN Türk)

Bununla birlikte, Habertürk dışarıda tutulacak olursa, katılımcıların hiçbiri, resmi-geleneksel haber kaynaklarını açıkça güvenilir kaynaklar olarak tanımlamamışlardır.

Bizim için bütün haber kaynakları güvenilir değildir. Sonuçta haber dediğimiz şey kullanım ilişkisiyle ortaya çıkar. Birisi size bir şey fısıldıyorsa bunu bir nedeni vardır. Yani bir polis size bir şey söylüyorsa bunun bir nedeni vardır, onu duyurmasının bir amacı vardır, kendisiyle ilgili bir yönü vardır. Bizim için sosyal medyadan gelen şeyin de farkı yok ama oradaki doğruluk iddiası yüksek. Diyor ki, 'böyle olmuştur'. Bunu paylaşıyor halkla, herkese yayıyor. Size fısıldanan bir şeyse siz onu unutabilirsiniz, kuluçkaya da yatırabilirsiniz ama o anlık paylaşıyor, siz o gün çözmek ve kullanıp kullanmayacağınıza karar vermek durumundasınız. Genellikle de çok doğru çıkmıyor. (Milliyet)

Yine de, katılımcılar, ne kadar güvenilir olduğundan bağımsız olarak, haberin yetkili ağızlara dayandırılmasının önemine vurgu yapmışlardır. Örneğin Reuters, haberi yetkili ağızlara dayandırmanın kendileri açısından son derece önemli olduğunu söylerken, Vatan, bu önemin nereden kaynakladığını ayrıntılı olarak açıklamıştır.

Habercilikte manipülasyon ve dezenformasyon hep vardı, hep var ve hep de olacak... İşin doğası gereği, yani bir siyasetçi size yalan söyler, yanlış demiyorum... Siz de bazen tırnak içi ağızından yazdığınız için yalanını haberleştirirsiniz. Yalan olduğunu bilirsiniz ama siyasetçi öyle söylüyor, ne yapalım? Yani dediğim gibi yanlış size göre yanlış olabilir, bunu tartışırım, ama yalan söylediği zaman yapacak bir şey yok. Eğer inisiyatifinizi kullanabiliyorsanız, 'bu kişi yalan söylüyor, kamuoyunu yanlış bilgilendirmeyim, bu haberi kullanmayım', diyebilirsiniz ama kullanmak zorunda olduğunuz haberlerde de bu kişinin yalanına sadece ayna tutarsınız. (Vatan)

Bu yorumun bize söylediği çok şey varsa da, en dikkat çekici olanı sorumluluğun kime yükleneceğiyle ilişkili olanıdır. Kurumsal medya, başka hiçbir gerekçe aramadan, tam da 'yetkili' oluşları nedeniyle haberleri bu türden akredite kaynaklara dayandırmakla sorumluluk almaktan kaçınmış olmaktadır. Nitekim haberciler bir patlama olayında görgü tanıklarının SM üzerinden paylaştığı enformasyonu kullanmak yerine, yetkili ağızların açıklamalarını beklemeyi yeğlemektedirler. Çünkü ilkinde sorumluluk tamamen kendilerine aitken, ikincisinde yetkililerdir.

Gazeteciliğin Geleceği

Haber kuruluşları gazeteciliğin geleceğini nasıl görmektedirler? Sosyal medyayı geleneksel habercilik açısından bir tehdit unsuru olarak mı değerlendirmekte midirler? Geleneksel habercilik yaşamaya devam edecek midir? Edecekse, onu ayakta tutan şeyler neler olacaktır?

Kuşkusuz gazeteciliğin geleceği yalnızca SM bağlantılı bir konu değildir. Özellikle reklam ve diğer gelir modellerindeki değişimler ötekilerle birlikte gazeteciliğin de gelecekte alacağı biçim hakkında belirleyici olacaktır. Ancak bu, daha geniş bir tartışmanın konusudur. Burada, dar bir çerçeve içinde kalarak gazeteciliğin SM ile ilişkisi üzerinden bir gelecek tartışmasına yer verilecektir.

Twitter ilk ortaya çıktığında haber kaynağı olup olmayacağına ilişkin tartışmalarda habercilerin 'ünlüler için geliştirilmiş bir oyuncak' (Dowd, 2009) ya da 'kullanılmaması gereken bir çöp yığını' (Stelter, 2009) şeklindeki küçümseyici yorumlarıyla karşılaşmıştı. Bu yorumlar günümüzde yerini Twitter'ın geleceğin haber medyası olup olmayacağına dair tartışmalara bırakmıştır. Gerçekten de SM geleceğin medyası mı? Bu, Alejandro'nun da (2010) çoktandır yanıtını aradığı sorudur.

SM şu ya da bu şekilde habercilik pratiklerine eklenmiştir. Bu eklenişin habercilik açısından olanakları ve sınırlılıkları şimdiden araştırmacıların ilgi odağı haline gelmiş; iyimser ve şüpheli yaklaşımların argümanları dillendirilmeye başlanmıştır. Hermida (2010, s. 300), kendi medya mantığı ve formu içinde bir iletişim sistemi olan Twitter'ın yeni habercilik biçimleri üreterek gazeteciliğin doğasını kökten değiştirdiğini vurgulamakta ve 'sanal ortam gazeteciliği'nin (ambient journalism) doğuşunu müjdelemektedir. Artwick (2013, s. 212), SM'nin ama en çok da Twitter'ın geleneksel-kurumsal medya için 'ezber bozucu' (game changer) olduğunu belirtmektedir. Kovach & Rosenstiel (2010, s. 165 vd.) ise, SM'nin gazeteciliği daha kökten bir değişime sürüklediğini öne sürmektedirler. 'Geleceğin gazeteciliği'nin (next journalism) neye benzediğini açıklamaya girişen yazarlar, link paylaşma, retweet, olay yerinden tweet ve benzeri süreçlerin gazeteciliği bir üretim pratiği olmaktan çıkarıp, onu bir 'hizmet' (service) biçimine dönüştürdüğünü öne sürmektedirler. Öte yandan Newman (2009), İngiltere ve ABD'deki gazete ve televizyonlar üzerine yaptığı araştırmada

SM'nin gazeteciliğin kurallarının yeniden yazılmasına neden olacak bir etkide bulunmadığını, değişimin oldukça sınırlı kaldığını gözlemlemiştir.

Bu çalışma kapsamında katılımcıların hiç biri SM'yi bir tehdit unsuru olarak tanımlamamıştır. SM üzerinden akan enformasyonun doğrulanmaya muhtaç oluşu kurumsal medyanın mevcut haber üretim ve dağıtım süreçlerindeki varoluşunun sigortası niteliğindedir.

Piscina vd. (2016), elli dört medya profesyoneli ve beş yüz sayısal medya kullanıcılarını kapsayan çalışmalarında, katılımcıların neredeyse tamamının gazeteciliğin gelecekte daha etkileşimli olacağına hemfikir olduklarını, buna karşın konu haberin niteliğinin ne olacağına geldiğinde, medya profesyonellerinin daha kötümser bir tutum sergilediklerini belirlemiştir. Tong (2015) ise, 51 medya profesyoneli kapsama dâhil ettiği çalışmada, gazetecilerin yaptıkları işin değerini, sosyal medyadaki içeriklerin değersizliğiyle ölçtüklerini gözlemlemiştir.

Araştırmaya dâhil olan katılımcıların benzer argümanlara sahip oldukları gözlenmiştir. Örneğin, T24 SM'nin gazeteciliğin profesyonel standartlarını daha önemli hale getirdiğini belirtmiştir. Buna göre, neyin haber olduğu, neyin olmadığı ya da nitelikli ve nitelsiz haber arasındaki fark SM ile daha belirgin hale gelmiştir.

Lasorsa vd. (2012), kendi çalışmalarında ana akım medyadan gazetecilerin SM'ye olumsuz bakışlarının altında kendi otoritelerini sağlamlaştırmaya dönük olarak profesyonel gazeteciliğin normlarını koruma çabalarının yattığına dikkat çekmektedirler. İlginç bir biçimde, bazı katılımcılar SM'nin haber amaçlı kullanımını kastederek, profesyonel haberciliğin değil SM'nin geleceğinin haberciliğin profesyonel kurallarını benimsediğinde ayakta kalabileceğini savunmuştur. Örneğin Hürriyet, SM'nin ayakta kalmasının profesyonel habercilik ilkelerini ne kadar benimseyeceğine bağlı olduğunu söylemiştir.

Katılımcılar, değişimin ne yönde olacağı sorusuna değişmeden kalacak olanı belirterek yanıt vermeyi tercih etmişlerdir. 'Katı olan her şeyin hızla buharlaştığı' bir dönemde değişimin ne yönde olacağını kestirmek çok güçtür. Buna karşın katılımcılar, karşılıklı etkileşimin değişmez ilkesi niteliğindeki güven unsurunun haberciliğin de temel bir ilkesi olmaya devam edeceğinde hem fikir olmuşlardır. Katılımcılar, değişimin daha çok haberin sunum ya da dağıtım gibi 'tali' süreçlerinde ortaya çıkacağını belirtmişlerdir. Örneğin AA şu değerlendirmede bulunmuştur:

Geleneksel medya kendi kültürüyle mesleki birikimi ile etik çerçevesiyle temel değerleriyle var olmaya devam edecektir. Üretim içeriği değişebilir, ürünler değişebilir. Bu bağlamda SM yeni bir mecra olabilir. Ürünlerin servis edildiği, geleneksel medyanın ürünlerinin servis edildiği mecra olabilir. Ama bu kurumsal çerçeve her zaman var olacaktır diye düşünüyorum. (AA)

NTV ise, profesyonel haberciliği, SM üzerinde akan enformasyonun çokluğu karşısında kamusal yarar adına yapılacak 'eşik gözcülüğünün' ayakta tutacağını belirtmiştir.

Facebook ya da Twitter hiçbir şekilde tehdit unsuru olmaz. Sonuçta oralar belli bir bütünlüğü olmayan, neyin doğru olup olmadığını bilmediğiniz bir karmaşa. (...) Bence mutlaka insanlar haber değeri yüksek, içerik konusunda güvendiği, bu kargaşayı toparlayıp doğru olduğu inancıyla sunduğu mecralara ihtiyaç duyacak. Bu anlamda ben televizyonları etkileyeceğini düşünmüyorum. Hatta tam tersi daha da önemli olacağını düşünüyorum televizyon ve haber kanallarının. Milyonlarca bilginin, hangisi doğru hangisi eğri bilmediğiniz koca bir şeyin içine daldığımızda kayboluyorsunuz. Bunları süzen, belli bir formata sokan, sizin ilgi alanlarınıza göre sunan mecralar daha popüler olacak. (NTV)

Gelecek tartışmasında bir araç-ortam olarak SM'yi habercilik pratiklerine eklemeyen bir diğer nokta da haberin geleneksel üretim sürecinin devamında SM'nin bu sürece katacağı zenginlik-çeşitlilik olmuştur.

Geleneksel medya organlarının SM'den çok daha ağır, çok daha içerikli, çok daha ciddi, çok daha kalıcı olduğu bir gerçek. Fakat şu da var tabii; SM'nin de geleneksel medyanın da SM vasıtasıyla kendini bir güncelleme durumu gibi bir şey çıktı ortaya. (Vatan)

Sonuç

Bu çalışmada, sosyal medyanın gündelik haber rutinleri içindeki rolü, Türkiye örneği üzerinden belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, gazete, televizyon, ajans ve internet alanlarında faaliyet gösteren on iki haber kuruluşuyla yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar, sosyal medyanın oynadığı rolü anlamaya olanak tanıyacak niteliktedir.

SM, haber kuruluşlarının repertuarında ön sıralarda yerini almıştır. Haber amaçlı kullanım söz konusu olduğunda, SM uygulamaları içinde Twitter fazlasıyla öne çıkmaktadır. Bu platform, haber kuruluşlarının bütün bölümlerinde kullanılmaktadır.

SM'nin haber amaçlı kullanımı, iki ayrı hatta gerçekleşmektedir. İlki, haberin kurumsal dolaşıma sokulması amaçlı kullanımdır. Bu tür kullanım, son dakika haberlerinin SM dolayısıyla hızla duyurulmasını kapsamaktadır. İkincisi ise, SM'nin haberin kurumsal üretimi sürecinde, haber kaynağı olarak kullanımdır. Bu tür kullanım, SM'den bir istihbarat hattı olarak yararlanılmasını kapsamaktadır. Ancak bu hatta olan güvenilirliğin düşüklüğü bundan fazlasını sınırlamaktadır. Olaya ilişkin haber öyküsü yine profesyonel haberciliğin geleneksel norm ve pratikleri içerisinde kalınarak kurgulanmaktadır.

SM'nin gerek haberleştirme gerekse haberin dolaşıma sokulması açısından ön koşul niteliğindeki temel ilke, önce haberin doğrulanması ardından da doğrulanmış haberin dolaşıma sokulmasıdır. Katılımcılar, özellikle anlık olaylarda sıradan kullanıcıların ürettikleri içerikleri doğrulanmaya 'mutlak' muhtaç içerikler olarak görmektedirler. Ancak son derece duyarlı olduğu gözlemlenen bu konuda, sahip olunan olanakların kısıtlılığı dikkat çekici olduğu kadar düşündürücüdür. Mevcut durum, ister istemez 'güvenlik yazılımcıları, kötü amaçlı yazılımcılara (hackerler) karşı' senaryosunu akla getirmektedir. Haber kuruluşları, haberin doğrulanmasında daha çok 'el yordamına' dayanan, geleneksel yöntemlere başvurumaktadırlar. Böyle olduğunda, SM içerikleri günlük haber rutini içerisinde kendisine düşük bir oranda yer bulabilmektedir.

SM üzerinde kullanıcıların ürettiği içeriklerinin 'haber değeri', büyük ölçüde haber kuruluşlarının yayın politikaları ölçüt alınarak belirlenmektedir. Yayın politikalarına uygun düşen içeriklerin seçilip alınması, diğerlerinin dışarıda bırakılması, haber kuruluşlarında artık editöryal sürece dâhil olmuş ve onun ayrılmaz bir bileşeni haline gelmiştir. Bu dâhil oluş, editöryal süreçleri hem iş yükü hem de iş tanımı açısından daha da genişletmiştir.

SM'nin haber amaçlı kullanımı, resmi kaynakların-yetkili ağızların önemini azaltmamıştır. Aksine, resmi kaynakların-yetkili ağızların kişisel SM hesaplarından yaptıkları paylaşımlar, geleneksel basın açıklamalarına, demeçlere, bildirimlere eklenerek, haberciler açısından kaynak çeşitliliği oluşturmuştur. Tam da bu nedenle haberciler, SM'yi profesyonel haberciliğe yönelik bir tehdit unsuru olarak algılamamaktadırlar. Haberin profesyonel tarzda geleneksel üretim ve dolaşım sürecinin devam edeceğini, SM'nin bu sürece eklenmesi ile onu zenginleştireceğini, çeşitlendireceğini dolayısıyla yeni iş ve görev tanımlarıyla profesyonel habercileri daha yoğun bir mesainin beklediğini düşünmektedirler.

Sonuç olarak, SM, en çok da Twitter, haberciliğin içinde yer aldığı karmaşık ekosistemin önemli bir parçası (Vis, 2013, s. 44) olmuş görünmektedir. Ancak, haberciler, yeni araçlarla eski şeyleri yapmaya devam etmektedirler. Diğer bir ifadeyle, sosyal medyayı gazeteciliğin geleneksel norm ve pratiklerine adapte etmeye çalışmaktadırlar. Bu açıdan, sözü edilen önemi tanımlarken, SM'nin haber amaçlı kullanımı ve bu kullanımla devreye giren

olanakların haberciliği ve onun toplumsal yarara odaklı-güvene dayalı asli işlevini kökten değiştirecek ölçüde belirleyici olmadığını ifade etmek gereklidir. SM, geleneksel-kurumsal haber üretim ve dolaşım pratiklerini kökten dönüştürmemiştir. Tersine, bu pratiklere eklenerek, hem haberin toplanması, hem de haberin dolaşıma sokulması açısından faaliyet alanının seçeneklerini artırmıştır.

Kaynakça

- Alejandro, J. (2010). Journalism in the age of social media. *Reuters Institute Fellowship Paper*. Oxford: University of Oxford. Erişim tarihi: 15 Nisan 2017, <http://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/research/files/Journalism%2520in%2520the%2520Age%2520of%2520Social%2520Media.pdf>.
- Ali, S. R. & Fahmy, S. (2013). Gatekeeping and citizen journalism: The use of social media during the recent uprisings in Iran, Egypt, and Libya. *Media, War & Conflict*, 6(1), 55–69. doi:10.1177/1750635212469906
- Artwick, C. G. (2013). Reporters on Twitter: Product or service?. *Digital Journalism*, 1(2), 212–228. doi:10.1080/21670811.2012.744555
- Bengtsson, M. (2016). How to plan and perform a qualitative study using content analysis. *NursingPlus Open*, 2, 8–14. doi:10.1016/j.npls.2016.01.001
- Brandtzaeg, P. B., Lüders, M., Jochen Spangenberg, Rath-Wiggins, L. & Følstad, A. (2016). Emerging journalistic verification practices concerning social media. *Journalism Practice*, 10(3), 323–342. doi:10.1080/17512786.2015.1020331
- Broersma, M. & Graham, T. (2013). Twitter as news source: How Dutch and British newspapers used tweets in their news coverage, 2007-2011. *Journalism Practice*, 7(4), 446–464. doi:10.1080/17512786.2013.802481
- Bruns, A. (2003). Gatewatching, not gatekeeping: Collaborative online news. *Media International Australia*, 107, 31–44.
- Castells, M. (2012). *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*. Cambridge: Polity.
- Fortunelords (2017). *YouTube facts, figures and statistics–2017*. Erişim tarihi: 16 Aralık 2017, <https://fortunelords.com/youtube-statistics/>.
- Goode, L. (2009). Social news, citizen journalism and democracy. *New Media & Society*, 11(8), 1287–1305. doi:10.1177/1461444809341393
- Goodman, E. (5 Temmuz 2009). *Journalism needed in twitter era*. *Columbia Daily Tribune*. Erişim tarihi: 16 Aralık 2017, <http://www.columbiatribune.com/9409a1ef-48d2-57f4-935b-fd51e95f6cf2.html>.
- Gunter, B. (2000). *Media Research Methods*. London: Sage Publications.
- Hall, S., Critcher, C., Jefferson, T., Clarke J. & Roberts, B. (1978). *Policing the Crisis: Mugging, the State, and Law and Order*. London: Macmillan.
- Hamilton, C. (29 Mayıs 2012). *Houla massacre picture mistake*. BBC. Erişim tarihi: 25 Ocak 2017, http://www.bbc.co.uk/blogs/theeditors/2012/05/houla_massacre_picture_mistake.html.
- Harrison, J. (2010). User-generated content and gatekeeping at the BBC hub. *Journalism Studies*, 11(2), 243–256. doi:10.1080/14616700903290593

- Hermida, A. (2010). Twittering the news: The emergence of ambient journalism. *Journalism Practice*, 4(3), 297–308. doi:10.1080/17512781003640703
- Hermida, A. (2012). Tweets and truth: Journalism as a discipline of collaborative verification. *Journalism Practice*, 6(5-6), 659–668. doi:10.1080/17512786.2012.667269
- Herrman, J. (17 Nisan 2016). Media websites battle faltering ad revenue and traffic. *The New York Times*. Erişim tarihi: 17 Haziran 2017, <https://www.nytimes.com/2016/04/18/business/media-websites-battle-faltering-ad-revenue-and-traffic.html>.
- Internet Live Stats (2017). *Internet usage & social media statistics*. Erişim tarihi: 16 Aralık 2017, <http://www.internetlivestats.com/>.
- Jesse, H., Gross, K. & Mitchell, A. (2011). How Mainstream Media Outlets Use Twitter. *Pew Research Center's Project for Excellence in Journalism*. Erişim tarihi: 12 Eylül 2016, <http://www.journalism.org/2011/11/14/how-mainstream-media-outlets-use-twitter/>
- Johnston, L. (2016). Social news = Journalism evolution? How the integration of UGC into newswork helps and hinders the role of the journalist. *Digital Journalism*, 4(7), 899-909. doi:10.1080/21670811.2016.1168709
- Knight, M. (2012). Journalism as usual: The use of social media as a newsgathering tool in the coverage of the Iranian elections in 2009. *Journal of Media Practice*, 13(1), 61–74.
- Kurt, H. (2014). Gazetecilik pratiği ve sosyal medya. *Gaziantep University Journal of Social Science*, 13(4), 821–835.
- Kwak, H., Lee, C., Park, H. & Moon, S. (2010). What is Twitter, a social network or a news media? Proceedings of the 19th International Conference on World Wide Web, 591–600. Erişim tarihi: 23 Temmuz 2017, <http://www.ambuehler.ethz.ch/CDstore/www2010/www/p591.pdf>
- Lasorsa, D. L., Lewis, S. C. & Holton, A. E. (2012). Normalizing Twitter: Journalism practice in an emerging communication space. *Journalism Studies*, 13(1), 19–36. doi:10.1080/1461670X.2011.571825
- Lecheler, S. & Kruike-meier, S. (2016). Re-evaluating journalistic routines in a digital age: A review of research on the use of online sources. *New Media & Society*, 18(1), 156–171. doi:10.1177/1461444815600412
- Lewis, S. C., Kaufhold, K. & Lasorsa, D. L. (2010). Thinking about citizen journalism: The philosophical and practical challenges of user-generated content for community newspapers. *Journalism Practice*, 4(2), 163-179. doi:10.1080/14616700903156919
- Manosevitch, I. (2011). User generated content in the Israeli online journalism landscape. *Israel Affairs*, 17(3), 422–444. DOI:10.1080/13537121.2011.584670
- Messner, M., Linke, M. & Esford, A. (2012). Shoveling tweets: An analysis of the microblogging engagement of traditional news organizations. *#ISOJ The Journal of the International Symposium on Online Journalism*, 2(1), 74-87. Erişim tarihi: 30 Ekim 2017, https://isoj.org/wp-content/uploads/2016/10/ISOJ_Journal_V2_N1_2012_Spring.pdf
- Neuberger, C., vom Hofe, H. J. & Nuernbergk, C. (2016). The use of Twitter by professional journalists: Results of a newsroom survey in Germany. K. Weller, A. Bruns, J. Burgess, M. Mahrt & C. Puschmann (Ed.), *Twitter and society* (385–398). New York: Peter Lang.

- Newman, N. (2009). *The Rise of Social Media and Its Impact on Mainstream Journalism. Reuters Institute for the Study of Journalism*. Oxford: University of Oxford. Erişim tarihi: 18 Mayıs 2017, <http://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/fileadmin/documents/Publications/>
- Newman, N., Dutton, W. H. & Blank, G. (2012). Social media in the changing ecology of news: The fourth and fifth estates in Britain. *International Journal of Internet Science*, 7(1), 6–22.
- Omnicores (2017). *Instagram by the numbers*. Erişim tarihi: 16 Aralık 2017, <https://www.omnicoreagency.com/instagram-statistics/>.
- Oriella PR Network (2012). *The Influence Game: How News is Sourced and Managed Today*. Erişim tarihi: 10 Eylül 2017, <http://journalismdegree.org/wp-content/uploads/2013/01/Oriella-Digital-Journalism-Study-2012-Final-US-copy.pdf>
- Piscina, T. R., Zabalondo, B., Aiestaran, A. & Agirre, A. (2016). The future of journalism—Who to believe? Different perceptions among European professionals and internet users. *Journalism Practice*, 10(1), 71–92. doi:10.1080/17512786.2015.1006932
- Schiffers, S. & Newman, N. (2013). Verifying News on the Social Web: Challenges and Prospects. *Proceedings of the 22nd international conference on World Wide Web companion*, 875–878. Erişim tarihi: 21 Nisan 2017, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.402.250&rep=rep1&type=pdf>
- Schiffers, S., Newman, N., Thurman, N., Corney, D., Göker, A. & Martin, C. (2014). Identifying and verifying news through social media: Developing a user-centred tool for professional journalists. *Digital Journalism*, 2(3), 406–418. doi:10.1080/21670811.2014.892747
- Schudson, M. (1989). The sociology of news production. *Media, Culture & Society*, 11(3), 263–282.
- Sütçü, C. S. & Bayrakçı, S. (2014). Sosyal medya gazeteleri nasıl etkiliyor? Haberleri Twitter'da yayılması üzerine bir araştırma. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 4(2), 40–52.
- Tong, T. (2015). Chinese journalists' views of user-generated content producers and journalism: a case study of the boundary work of journalism. *Asian Journal of Communication*, 25(6), 600–616. doi:10.1080/01292986.2015.1019526
- Vis, F. (2013). Twitter as a reporting tool for breaking news: Journalists tweeting the 2011 UK riots. *Digital Journalism*, 1(1), 27–47. doi:10.1080/21670811.2012.741316
- We Are Social (2017). *Digital in 2017: Global overview*. Erişim tarihi: 19 Ocak 2018, <https://wearesocial.com/special-reports/digital-in-2017-global-overview>
- Weaver, D. H. & Willnat, L. (2016). Changes in U.S. journalism: How do journalists think about social media?. *Journalism Practice*, 10(7), 844–855. doi:10.1080/17512786.2016.1171162
- Weiss, S. A. (2015). The digital and social media journalist: A comparative analysis of journalists in Argentina, Brazil, Colombia, Mexico, and Peru. *The International Communication Gazette*, 77(1), 74–101. doi:10.1177/1748048514556985
- Whitbourn, M. (26 Nisan 2015). *SBS presenter Scott McIntyre sacked over 'inappropriate' Anzac Day tweets*. *Sydney Morning Herald*. Erişim tarihi: 15 Ağustos 2017,

<http://www.smh.com.au/national/ww1/sbs-presenter-scott-mcintyre-sacked-over-inappropriate-anzac-day-tweets-20150426-1mtbx8.html>.

White, D. M. (1950). The 'Gatekeeper'. A case study in the selection of news. *Journalism Quarterly*, 27, 383–390.

Zephoria (2017). *The top 20 valuable Facebook statistics*. Erişim tarihi: 16 Aralık 2017, <https://zephoria.com/top-15-valuable-facebook-statistics/>.

Sosyal Ağlarda Kolektif Eylem Eşik Modeli Üzerine Bir Çalışma¹

A Study of Collective Action Threshold Model on Social Networks

Enes ABANOZ*
Cem S. SÜTCÜ**

Öz

Kolektif eylem; iki veya daha fazla bireyin bir amaca ulaşmak için, ortak hareket etme ihtiyacının bulunduğu anlarda ortaya çıkar. Toplumsal yapıdaki değişimler, küreselleşme ve dijital ağların günlük yaşamın unsurlarını her geçen gün bünyesine katması, kolektif eylem yapısını değiştirmiştir. Kolektif eylem, üzerinde gerçekleştiği ağın yapısal özellikleri ile ölçülebilir hale gelmiştir. Bireyler; kolektif eyleme katılma kararını, eylemin farklı zamanlarında almaktadır. Bireye göre değişen bu psikolojik sınır “eşik değeri” olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada; bireylerin kolektif eyleme katılma eşik değerlerinin, ağ yapısı özellikleri kullanılarak belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda; bireylerin hukuki ve toplumsal yaptırımlar ile karşılaşma olasılıklarının olduğu politik konularda daha yüksek eşik değere sahip iken çevre ve temel haklar konularında daha düşük eşik değere sahip oldukları gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kolektif Eylem, Çizge Teorisi, Eşik Değeri, Sosyal Ağ

Abstract

Collective action occurs when two or more individuals need to act jointly in order to reach a goal. The configuration of collective action has affected by the changes in social structure, globalization and digital networks that includes all aspects of daily life in. Collective action has become measurable by the structural characteristics of the network that it has taken place. Individuals take the decision to participate in a collective action at the different times of process. This psychological level, which varies according to individual, is defined as “threshold value”. The aim of this study is to determine the threshold value of collective action participants by using network structure properties. The study results show that participants have high threshold value for political subjects where they are likely to face legal and social sanctions, while they have lower threshold value for subjects such as environmental and fundamental rights.

Keywords: Collective Action, Graph Theory, Threshold Value, Social Network

Giriş

İnsanın, bireysel yaşam boyutundan toplumsal yaşam boyutuna geçişi ile birlikte ortaya çıkan önemli sosyolojik olgulardan biri de *kolektif eylem* olgusudur. Kolektif eylemin nedenleri, başarısı veya başarısızlığı ile ilgilenen sosyologlar; kolektif eylemlerin oluşma oranı ve özellikle zamanlamaları üzerine önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. John William Atkinson (1964), kişiyi kolektif eyleme bulmaya iten içsel dürtülerin varlığından söz etmiştir. Bu dürtüler; bireyin bir yoksunluk veya sorun hissetmesi, eyleme katılmak için bir dış teşvikin –para gibi maddi veya benimsenme gibi manevi– varlığı ve eylemin amacına ulaşma başarısıdır (Tillock & Morrison, 1979; Oberschall, 1993). Kolektif eylemin; protestodan devrimci faaliyetlere kadar çeşitlilik göstermesinden dolayı, kolektif eylem çalışmalarında farklı analiz yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmalarda kullanılan bu yöntemlerin bazıları; olay analizi (Olzak, 1989), tarihi veri analizi (Spilerman, 1970; Markoff, 1986), matematiksel modelleme (Hamblin, Miller, & Jacobsen, 1973), zaman serisi (Snyder & Tilly, 1972) ve derinlemesine mülakattır. Bu yöntemler; genel olarak kolektif eylemi ortaya çıkaran unsurlar ve bu unsurların gelişim süreci üzerine odaklanırken, bazı çalışmalar da *eşik değeri* kavramı üzerine odaklanmıştır. Bireyin kolektif eyleme katılmasını motive eden dürtüler, her bir bireyde farklı seviyede etkili olmaktadır. Kolektif eylem teorisyenleri; her bir birey için var olan bu psikolojik sınırı, *eşik*

¹ Bu çalışma; yazar Enes Abanoz’un, Prof. Dr. Cem S. Sütcü tarafından yönetilen doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

* Arş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İletişim Fakültesi, enes.abanoz@omu.edu.tr.

** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Bilişim Anabilim Dalı, csutcu@marmara.edu.tr.

değer olarak tanımlamaktadırlar (Granovetter, 1978; Oliver, Marwell, & Teixeira, 1985; Macy, 1991; Olson, 2003).

Eşik değer kavramı konusundaki en önemli çalışma, Mark Granovetter (1978) tarafından yayımlanan *Kolektif Davranış Eşik Modelleri* adlı çalışmadır. Granovetter, bu çalışmada eşik değer kavramı ve kolektif eylemin gerçekleşmesinde eşik değerinin etkisini açıklamıştır. Bu çalışmada; kararların sıralı olduğu, yani bireylerin kararlarını birer birer yerine getirerek değiş tokuş ettikleri varsayımı ortaya konulmuştur (Oliver vd., 1985; Oliver, 1993; Chwe, 1999). Bu varsayım; bir kolektif eylemin gerçekleşmesinde katkıda bulunanların, daha sonraki katkıda bulunanlar üzerinde olumlu veya olumsuz etkilerinin olup olmadığının belirlenmesini olanaklı kılmaktadır. Bu özelliği nedeniyle eşik değeri; davranışsal bulaşma tanımını çeşitlendirmek, yeniliklerin yayılım modelini tahmin etmek ve iki aşamalı akış hipotezini daha iyi anlama sürecinde, kanaat önderleri ile takipçilerini belirlemek için kullanılabilir (Valente, 1996, s. 71).

Mark Granovetter tarafından ortaya konulan eşik değer modeli, kolektif eylem çalışmalarının odağını; bireyin karar verme sürecinden, grup yapısı ve etkileşime doğru değiştirmiştir (Oliver, 1993). Bu değişim ile birlikte, eşik değer çalışmaları birçok farklı bilim alanı tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Eşik değer modeli siyaset bilimciler tarafından özellikle seçim sürecinde, azınlığı çoğunluğa çeviren tek oyu belirleyebilmek için kullanılmıştır (Hardin, 1982). Sosyolog Ralph Prahl ve arkadaşları (1991); bireylerin, kolektif eyleme katılmasını sağlayan erişim ve seçicilik arasındaki dengeyi araştırmış ve çalışma sonuçları, kolektif eylem gerçekleşmeden önce aşılması gereken çok boyutlu eşik değerlerin varlığını göstermiştir. Oyun teorisi kapsamında gerçekleştirilen bilgisayar simülasyon çalışmalarında; bir topluluk içinde hastalığın veya yeniliğin dağılımı eşik değeri üzerinden incelenmiş, sahip olunan bağlantıların eşik değerini nasıl etkilediği ortaya konmuştur (Macy, 1991; Pacheco, Santos, Souza, & Skyrms, 2009). Marwell, Oliver ve arkadaşları tarafından yapılan teorik çalışma; ağ yoğunluğu ve merkezi olma özelliklerinin, kolektif eylem konusunda öngörülerde bulunmada önemli bir kaldıraç etkisi gösterdiğini ortaya koymuşlardır (Oliver vd., 1985; Oliver, 1993). Roger Gould (1993), bir sosyal ağdaki bireyler arasındaki ilişkileri; var ve yok şeklinde kodlayarak oluşturduğu matris ile ağ içinde eşik değeri teorik olarak ölçmüştür. Gould, bireylerin ağ içinde sahip oldukları pozisyonların da eşik değerini ve dolayısıyla kolektif eylemi etkilediğini göstermiştir. Benzer şekilde sosyolog Ronald Burt (1980, 1987); ağ içinde sahip olunan yapısal eşdeğerliliğin (ağ konumundaki eşitlik derecesinin), bireyin kolektif eyleme katılma eşik değerini etkilediğini göstermiştir. Bu çalışmalarda kullanılan sosyal ağ; bir sosyal sistem üyeleri arasında var olan dostluk, tavsiye, iletişim veya destek örüntüsüdür (Valente, 1996, s. 70).

Toplumsal yapıya ait unsurlarının her geçen gün sosyal paylaşım ağ yapısına taşındığı modern toplumlarda, kolektif eylemler de ağ üzerinden örgütlenme ve gerçekleşme eğilimindedir. Ağın karakteristik özelliği, üzerinde gerçekleşen kolektif eylemin analiz edilmesi için araştırmacılara önemli araçlar sağlamaktadır. Bu çalışma kapsamında önerilen model; daha önceden önerilen sistem düzeyinde analizlere dayanmak yerine, sosyal paylaşım ağlarında gerçekleşen kolektif eylemlerde eşik değerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmanın literatürde yer alan diğer çalışmalardan temel farkı; tüm ağ verisinin elde edilemediği, sosyal paylaşım ağı üzerinde gerçekleşen kolektif eylemlere ait veri ile eşik değeri belirlemeye çalışmasıdır. Burada belirtilen, tüm ağ verisinin olmaması durumu; sosyal paylaşım ağını kullanan, eyleme geçen veya geçmeyen tüm kullanıcı bilgilerine ulaşmanın mümkün olmamasıdır. Çalışma kapsamında oluşturulan araştırma soruları şöyle ifade edilmiştir;

AS₁: Sosyal paylaşım ağında gerçekleşen kolektif eylemedeki eşik değer, ağ yapısına ait sınırlı veri ile belirlenebilir mi?

AS₂: Elde edilen değerler istatistiksel olarak anlamlı mıdır?

Bu soruların cevaplarının arandığı bu makalede, kullanılan temel davranış modeli iki varsayım üzerinde durmaktadır. Birincisi, bireylerin kolektif eyleme katılmaları için çeşitli motivasyonları vardır. İkincisi, bireyler; yerel ağlar aracılığıyla bağlı oldukları kişilerin davranışlarına tepki olarak, arzularını zamanla eyleme geçeme yönünde düzenler.

Kolektif Eylem, Eşik Değer ve Ağ Kavramları

Kolektif Eylemin Mantığı

Kolektif eylem, iki veya daha fazla bireyin çabalarının, sonuca ulaşmak için gerekli olduğu durumlarda ortaya çıkar (Ostrom, 1990). Kolektif eylemin doğasında; bir kişinin katkılarının veya çabalarının diğer kişilerin eylemlerini etkilediği bireyler arasındaki karşılıklı bağımlılığı içerir, böylece stratejik bir etkileşim söz konusudur. Toplum daha karmaşık hale geldikçe, kolektif eylem için ihtiyaç artmakta ve küreselleşme bu ihtiyacı yeni boyutlara taşımaktadır (Sandler, 2004).

Kolektif olgular; çok sayıda bireyin ve grubun aynı yerde ve zamanda gösterisini, görece benzer morfolojik özelliklerin bulunduğu davranışları içeren, sosyal olay dizinleridir. Bu olgular, sosyoloji literatüründe *kolektif eylem*, *toplumsal hareketler*, *protesto gösterileri*, *topluluk davranışları* gibi çok çeşitli adlarda tanımlanmışlardır. Tüm bu toplumsal pratiklerin bazı ortak özellikler taşıdığı ve bu ortak *kolektif* karakterin, salt olarak bu eylemlerin çabuk anlaşılmasına olanak sağladığı varsayılır. Kolektif Eylem Teorisi'nin önemli isimlerinde Alberto Melucci (1996); *Kolektif Davranış* ve *Kolektif Eylem* arasında, farklı teorik çerçeve kullanımı ima eder ve bu durumun açıkça belirtilmesi gerektiğini vurgular. Kolektif eylem; (i) aynı anda birkaç bireyin veya grubun katıldığı, (ii) zaman ve mekan bitişikliği içinde benzer morfolojik karakteristikler sergileyen, (iii) ilişkilerin toplumsal alanını içeren ve (iv) yaptıkları eylemin anlamlı olduğunu düşünen insan kapasitesin yer aldığı, toplumsal pratikler olarak tanımlanmıştır (Hardin, 1982; Melucci, 1996; Olson, 2003; Francisco, 2010). Kolektif eylem, bu özellikleri ile kolektif davranıştan farklı bir desen çizmektedir. Bireyler ve gruplar, kolektif hareket ederek; olasılıklar alanında kavramsal ve etkili koşullar tanımlar, algıladıklarını sınırlandırır, ortak davranışlarından anlam oluşturmak için ilişkilerini aynı anda aktif hale getirir, böylelikle *birlikte olma* ve peşinde oldukları amaçlar için bir anlam kazandırır.

Kolektif eylemin mantığı her ne kadar sonuçta Thomas Hobbes ve diğer toplumsal aydınlanma filozoflarından türetilmiş olsa da, teorinin modern şekli ilk kez ekonomist Mancur Olson tarafından belirlenmiştir. Bireysel refaha karşıt olarak, bireylerin ortak refahlarını sürdürme zorunluluğu ile ilgili bir görüş, Mancur Olson tarafından, *Kolektif Eylemin Mantığı* (2003) kitabında ifade edilmiştir. Grup içindeki bireylerin sayısı az olmadıkça veya bireyleri, ortak çıkarları doğrultusunda hareket ettirecek bir başka teşvik (zorunluluk) olmadığı sürece; “akılcı, kendi menfaatini düşünen bireyler ortak veya grup çıkarılarını gerçekleştirmek için harekete geçmeyecektir” (Olson, 2003, s. 2). Bu önermede de belirtildiği gibi; bireylere sağlanacak bir teşvik (zorunluluk) ile bireylerin kolektif eyleme katılmalarını sağlamak her zaman mümkündür. Kolektif eylemin başarıya ulaşması, aynı sınıftaki herkes için fayda sağlayabilir ve aktif üyelerin eyleme katılması için teşvikin büyük olması gerekir. Olson; kişisel faydada, parada ve mallarda özel ödemeler olarak aktif üyeler için var olan ve bedavacılar için var olmayan bu unsurları “seçici teşvik” olarak adlandırmıştır. Bu teori, kendinden önceki teorilerden temel bir unsurda farklılık göstermektedir; yapısal modeller insanları durumlara göre hareket etmeye zorlarken, Olson bireylere odaklanmıştır. Bireyler, bir grup içinde koordineli hareket ederek faydalı sonuçlara ulaşabildiklerinde, koordineli hareket etme eğilimde olacaklardır. Koordinasyonun sağladığı potansiyel fayda artıkça (ya da maliyet azaldıkça), bu bireyler koordineli hareket etmeye devam edecek ve buna karşılık potansiyel

Fayda azaldıkça (ya da maliyet artıkça) bireyler koordineli hareket etmeyeceklerdir (Schelling, 1978; Medina, 2007).

Kolektif eylemin; belirgin ilişkiler yapısını, karar verme mekanizmalarının varlığını, hedeflerin belirlenmesini, bilginin dolaşımını, sonuçların hesaplanmasını ve geçmişten ders alınmasını içinde barındıran bir mantığı vardır (Melucci, 1996). Bu mantıksal yapı içinde, bireyin eyleme geçmesi için ihtiyaç duyduğu psikolojik bir eşik bulunmaktadır. Bu eşik; olaya, yere, zamana ve bireye göre farklılık göstermektedir.

Eşik Değer

Kolektif eylem teorisine göre; bireyler kısıtlı imkanlara sahiptir ve bir fayda elde etmek için harekete geçmeden önce, kullanacakları imkanlar ile fayda arasında rasyonel bir değerlendirmede bulunur (Reisman, 1990; Lichbach, 1996, 1998; Olson, 2003). Bu durumun varlığından dolayı, bazı bireyler grup içindeki diğer bireylerin çabası sonucunda ortaya konulacak faydanın finansmanı için çabada bulunmayacaktır. Bu değerlendirme sürecinin önemli bir unsuru da bireyin, bir eylem sonucunda karşılaşılabileceği yaptırımın gücüdür (Reisman, 1990; Olson, 2003). Bu durum, bireylerin eyleme geçme sürelerini doğrudan etkilemektedir ve bu sosyolog Mark Granovetter tarafından, *Kolektif Davranış Eşik Modelleri* (1978) adlı çalışmasında ele alınmıştır. Bu çalışmadaki anahtar kavram eşik; bir aktörün eyleme geçmesi için kendisinden önce eyleme geçmesi gereken birey sayısı veya oranıdır (Granovetter, 1978, s. 1420). Bu kural; bir bireyin bir eylemi gerçekleştirmek için algıladığı yararın, algıladığı maliyeti aşması için eyleme katılması gereken diğer birey sayısını ifade eder (Barabási, 2002; Watts & Dodds, 2007; Easley & Kleinberg, 2010). Örneğin bir ayaklanma olayında; bireyin ayaklanmaya katılma maliyeti, ayaklanmaya katılanların sayısı artıkça azalır. Grup içindeki katılımcı sayısı artıkça, bireyin tutuklanma ihtimali azalacaktır. Bireylerin bir ayaklanmaya katılımı için farklı güvenlik seviyesi ve fayda algısı bulunmaktadır. Bireyler arasındaki böyle bir varyasyonu tanımlamak için eşik kavramı kullanılır. Radikal –ayaklanma faydasının yüksek, tutuklanma maliyetinin düşük olduğu– bir birey için eşik değeri düşükken, ölçülü –ayaklanma faydasının düşük veya negatif, tutuklanma maliyetinin yüksek olduğu– bir birey için yüksektir (Granovetter, 1978, s. 1422).

Kavramın daha iyi anlaşılması için bir örnek olay üzerinden hareket etmek faydalı olacaktır. Bir topluluk içinde S kamu muhalefetinin boyutunu, mevcut popülasyona oranını yüzde olarak ifade etmek üzere; 100 genel halk desteğini, 0 ayaklanmayı temsil etmektedir (Kuran, 1991). Bu toplulukta, 10 kişiden oluşan bir gruptaki bireylere ait eşik değeri dizini şöyledir;

$$A = \{0, 20, 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90, 100\}$$

Bu dizindeki birinci kişi P_1 ; iktidarın tutumu ne olursa olsun muhalefet etmekte iken, onuncu kişi P_{10} ; her ne olursa olsun iktidarı desteklemektedir (Kuran, 1991, s. 10). Diğer bireylerin tutumu, S değerine göre değişiklik göstermektedir. Örneğin; P_4 (30), $0 \leq S < 30$ durumda iktidarı desteklerken $30 \leq S \leq 100$ durumda ayaklanmayı desteklemektedir. Başlangıçta $S = 10$ olduğu kabul edildiğinde, bu durumda sadece bir birey ayaklanmayı desteklemektedir. Diğer bireyler ayaklanmaya destek vermeyeceklerinden grup içinde bir hareket söz konusu değildir. P_2 'ye ait değer, iktidarın tutumundan dolayı 20'den 10'a düştüğü durumda; P_2 de ayaklanmayı destekleyecek ve $S = 20$ olacaktır. Bu iki bireyin ayaklanma için ortaya koyacağı olumsuz davranışlar, diğer kullanıcıların da harekete geçmesine neden olacak S değerinin oluşmasını sağlayacaktır (Granovetter, 1978; Kuran, 1991; Kadushin, 2012). Eşik değeri grup içinde bireylerin eyleme geçme değerleri hakkında bilgi vermektedir.

Kolektif Eylemde Ağ Etkisi

Kolektif eylem sürecinde ağ etkisinin değerlendirilmesi için, öncelikle ağın ne olduğu tanımlanmalıdır. Bir iletişim ve değişim ağı, birbiri ile iletişim kurabilen ayrı yarı özerk hücreleri bulundurur (Melucci, 1996, s. 114). Ağ; bilgisayarları birbirine ve çeşitli harici aygıtlara bağlayan, böylece kullanıcıların birbiri ile iletişim kurmasını ve bilgi alışverişini sağlayan bir altyapıdır (Gane & Beer, 2008, s. 16). Herhangi bir ağın çalışabilmesi için, ağdaki düğümlerin iletişim kurmasını sağlayan standartlar veya protokoller gereklidir (Castells, 2009). Bu tanımlar üzerinden, ağın; belirli standart ve protokoller doğrultusunda, içindeki nesnelere arasında iletişim kurulmasına veya bilgi iletilmesine olanak sağlayan bir yapı olduğu anlaşılmaktadır.

Bilgi ve davranış kalıpları, ağ üzerinde bir parçadan diğerine geçerek ve bütüne bir homojenlik derecesi kazandırarak dolaşır. Manuel Castells (2003), ağ altyapısının; örgütsel iletişimin geleneksel meydan okumalarını ve diğer kurumsal kısıtlamalarını aşacak şekilde kullanabilen *dağıtılmış* şebekeler olduğunu ve büyük bir ağın çevresindeki bireylerin fikir paylaşması, koordinasyonu ve birbirleriyle iletişim kurabilmelerini ima ettiğini belirtmiştir. Teorisyenlerin ağ aracılığıyla kolektif eylem hakkında yazdıkları ana nokta, etkin kolektif eylemin örgütlenmesinin dikey yapılar gerektirmediği veya en azından geçmişte yaptığı kadar uzun yapılar gerektirmediğidir (Earl & Kimport, 2011; Lievrouw, 2011; Bimber, Flanagin, & Stohl, 2012; Bennett & Segerberg, 2013).

Günümüzde bir konu ya da sorun nedeniyle harekete geçme, sembolik kodlar üzerine örgütlenme anlamını taşımaktadır. Bu kodların değişimi ve dolaşımı mevcut ağ yapıları üzerinden sağlanmaktadır. Bundan dolayı, ağlar; kolektif eylemlerin şekillenmesine katkı sağladığı oranda, bu eylemlerin kimliklerinin de oluşmasına etki etmektedir. Kolektif eylemleri, birer ağ hareketi olarak tanımlamak oldukça mümkündür. Bununla birlikte ne İnternet ne de başka bir teknoloji, kolektif eylem konusunda toplumsal bir nedensellik kaynağı olarak görülmemelidir. Kolektif eylemler; toplumların belirli çelişkilerinden ve çatışmalarından kaynaklanır (Castells, 2015). Kolektif eylemlerde, ağ yapısının doğası gereği bir model ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu modelde; internet ve mobil iletişim ağlarının kullanılması zorunludur, ancak ağ oluşturma biçimi çok modellidir: çevrimiçi ve çevrimdışı sosyal ağları, önceden var olan sosyal ağları ve hareketin eylemleri sırasında oluşan ağları içerir (Castells, 2015, s. 249). Bununla birlikte, sembolik yapının tüm süreçlerinde ortak olan bir özellik vardır: bunlar, multimedya iletişim ağlarında oluşturulan, biçimlendirilen ve yaygınlaştırılan mesajlara ve çerçevelere büyük ölçüde bağımlıdır. Her bir insan zihninin; kendi ifadelerini, kendi terimleriyle yorumlayarak kendi anlamını oluşturmasına rağmen, bu zihinsel işleme, iletişim ortamı tarafından şartlandırılır. Böylece, iletişim ortamının dönüşümü doğrudan anlam oluşturma biçimlerini ve dolayısıyla güç ilişkileri üretimini etkiler (Castells, 2015, s. 6).

Metodoloji

Veri Toplama

Sosyal paylaşım ağı üzerinde gerçekleşen kolektif eylemlerde, eşik değerinin belirlenmesi amaçlayan bu çalışma kapsamında; *Twitter* sosyal paylaşım ağı tercih edilmiştir. Bu tercihin yapılmasında; sosyal paylaşım ağında politik görüşlerin yer alması, kullanıcı paylaşımlarının büyük bölümüne ulaşılabilir olması ve kolektif eylemlerin gözlemlenmesi etkili olmuştur. Burada tanımlanan kolektif eylem, Manuel Castells (2003, 2015) ve diğer yeni toplumsal hareket teorisyenleri tarafından belirtildiği gibi; iktidarı ortadan kaldırmayı amaçlamayan, talep doğrultusunda hızlıca ortaya çıkan ve hedefe ulaşılması durumunda aynı hızla kaybolan ve lidersiz eylemlerdir.

Twitter üzerinde gerçekleşen kolektif eylemlerin belirlenmesi için, 7 Haziran 2015 tarihinde gerçekleştirilen 25. Dönem Milletvekili Genel Seçimi sürecinde ülke gündemin yer alan sosyo-politik konular incelenmiştir. Bu konuların belirlenmesi sürecinde; kolektif eylemin gözlenme olasılığının bulunması, ülkenin gündeminde daha önceden yer almış veya almakta olması, temel haklar ve hürriyetler konularını içermesi ve seçim süreci ile ilgili olması kıstasları kullanılmıştır. Bu değerlendirmeler sonucunda, çalışma kapsamında belirlenen konu başlıkları;

- Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Seçim Kampanyası
- Çevre Sorunları
- Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Seçim Kampanyası
- Dış Politika
- Hakların Demokrat Partisi (HDP) Seçim Kampanyası
- İşçi Hakları
- Kadın Hakları
- Kürt Barış Süreci
- Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Seçim Kampanyası
- Seçimle İlgili Olaylar
- Sivil Haklar
- Siyasal Kutuplaşma

Bu konuların birbirinden farklı olması, bireyin farklı konularda eyleme geçme eşiğini anlamayı mümkün kılmaktadır. Böylelikle, bireyin hangi konuda çevresine göre daha erken veya geç eyleme geçtiği belirlenmektedir. Konu başlıklarının belirlenmesinin ardından, konular kapsamındaki etiketler (#hashtag) belirlenmiştir. Bu etiketlerin belirlenmesi sürecinde, konu başlıkları ile örtüşen ve Twitter’da daha önce kullanılmış etiketler aranmıştır. Arama sonucunda bulunan etiketler çalışmaya dahil edilmiştir. Konu başlıklarına göre etiketler ekler kısmında Tablo 5’te yer almaktadır.

Seçim sürecinde gerçekleşen kolektif eylemlerin belirlenmesi ve analiz edilmesi için; veri toplama süreci, seçim tarihinden 30 gün öncesini ve sonrasını kapsayacak şekilde 8 Mayıs 2015 – 8 Temmuz 2015 tarihleri arasında yapılmıştır. Veri toplama sürecinde günlük olarak ülke gündemi takip edilmiş ve gelişmeler doğrultusunda veri setine yeni etiketler eklenmeye devam edilmiştir.

Twitter, araştırmacıların sunucularından veri çekebilmesi için, iki *Uygulama Programlama Arabirimi* (API) yöntemine izin vermektedir. Bunlardan ilki; veriyi sınırlı bir süre diliminde geriye dönük olarak elde etmeye olanak sağlayan *REST*² API iken ikincisi; anlık olarak sunucu üzerinde bulunan veriye; istenilen ayrıştırma, filtreleme ve/veya depolama işlemlerinin uygulanabildiği *STREAM API*’dir. Bu iki yöntemden, sağladığı özelliklerle araştırma için daha uygun olan *STREAM API* yöntemi tercih edilmiştir.

Analiz Modeli

Twitter üzerinden bir kolektif eyleme katılan bireyin; tüm takip ettiği ve takipçisi olan kullanıcılarının elde edilmesi, sorgulama sınırlaması ve her sorgulamada elde edilebilecek sayının da sınırlı olmasından dolayı uzun bir zaman almaktadır. Twitter sosyal paylaşım ağının dinamik bir yapıya sahip olduğu ve değişim gösterdiği de (takibi bırakma veya ekleme) göz

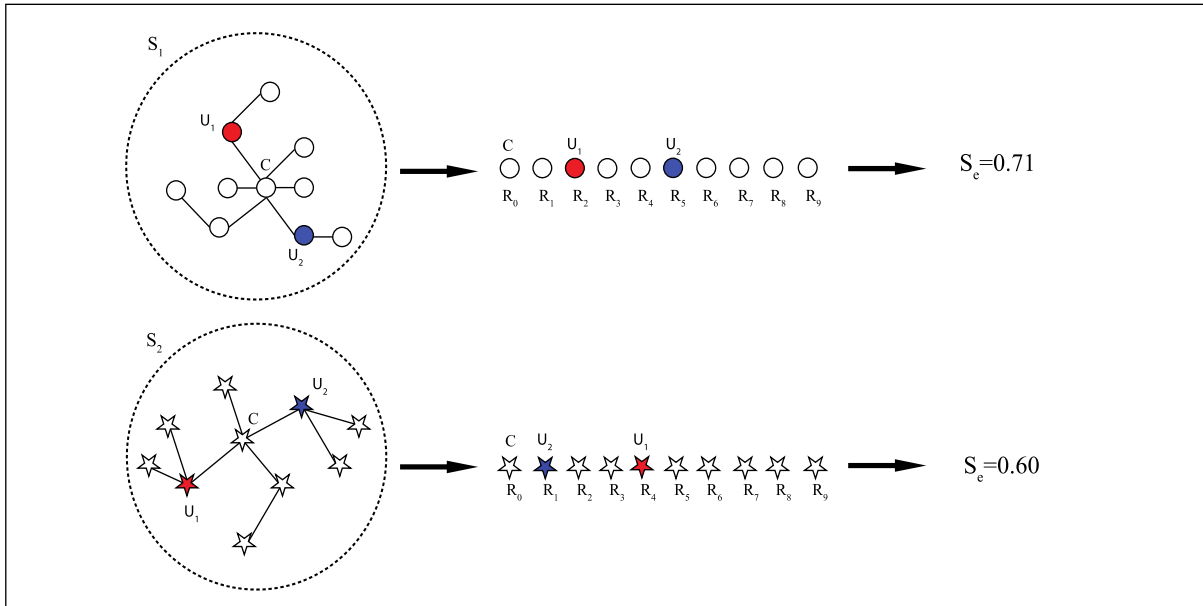
² REST, temsili durum transferi (*Representational State Transfer*) kelimelerinin kısaltılmasından oluşmaktadır.

önünde bulundurulduğunda, kolektif eylemin gerçekleştiği ağın tümüne bu çalışma kapsamında ulaşmak mümkün değildir. Bundan dolayı, bireylerin bir konuda harekete geçme eşik değerlerini bulmak için aşağıdaki denklem kullanılmıştır:

$$S_e = 1 - \left[\beta \frac{\prod_{i=1}^n U_i}{\sum R_{ij}} \right] \quad (1)$$

Bu denklemde; β sabit katsayıyı, \cap kesişimi, i konuyu, n toplam konu sayısını, U konudaki kullanıcı sayısını, j ortak kullanıcı sayısını ve R kullanıcıların sıra sayılarını ifade etmektedir. Bu denklem sonucunda elde edilen değer, bireylerin bir konuda eyleme geçme eşik değerini göstermektedir. Bu değer yüksek olması durumunda; bireyin eyleme geçmesi için, çevresinde bulunan öncül (kendisinden önce eyleme geçen birey) sayısının fazla olması gerekmektedir. Eğer bu değer düşük ise; bireyin eyleme geçmesi için daha az öncülün varlığı söz konusudur

Denklemin, kolektif eylem sürecinde kullanımına ait örnek Şekil 1’de yer almaktadır. Şekil 1’de, iki farklı konuda eyleme katılan ortak iki kullanıcı yer almaktadır. Bu iki kullanıcının, S_1 konusundaki eyleme geçme sıraları 2 ve 5 iken, aynı iki kullanıcının; S_2 konusunda eyleme geçme sıraları 1 ve 4’tür. Bu kullanıcılar üzerinden, S_1 konusu için eşik değeri denklem (1) doğrultusunda; $S_e = 1 - \frac{2}{7} = 0.71$ iken, S_2 konusu için $S_e = 1 - \frac{2}{5} = 0.60$ ’dır. Bu sonuç doğrultusunda; S_1 konusuna ait eşik değer, S_2 konusuna ait eşik değerinden yüksek olduğu ve dolayısıyla bu iki kullanıcı için, S_1 konusunda eyleme geçmek için daha fazla öncüle ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Şekil 1: Eşik değer hesaplama yönteminin görsel temsili. C eylemin başladığı Tweet'i, U kullanıcıyı ve R 'de kullanıcının eylem zamanını göstermektedir.

Çalışma kapsamında belirlenen 12 konuya ait Retweet ağları; R programlama dilinde (R Core Team, 2016) yer alan *igraph* (Csardi & Nepusz, 2006) ağ analiz paketi yardımıyla, ağ içinde yer alan kullanıcı ilişkilerinin incelenmesine olanak sağlayacak şekilde oluşturulmuştur. Bu yöntemde; bir kullanıcının oluşturduğu bir Tweet'in diğer kullanıcılar tarafından Retweet edilmesi durumunda, Retweet eylemini gerçekleştiren kullanıcılardan Tweet eylemini gerçekleştiren kullanıcıya yönlü bir bağlantı oluşturulmuştur. Bu yöntem, ağ içindeki tüm Tweet ve Retweet eylemleri için tekrarlanmıştır. Kullanıcıların, Tweet ve Retweet gerçekleştirme rollerinin değiştiği durumda; ilgili kullanıcılar arasında belirtilen yönlü ilişki

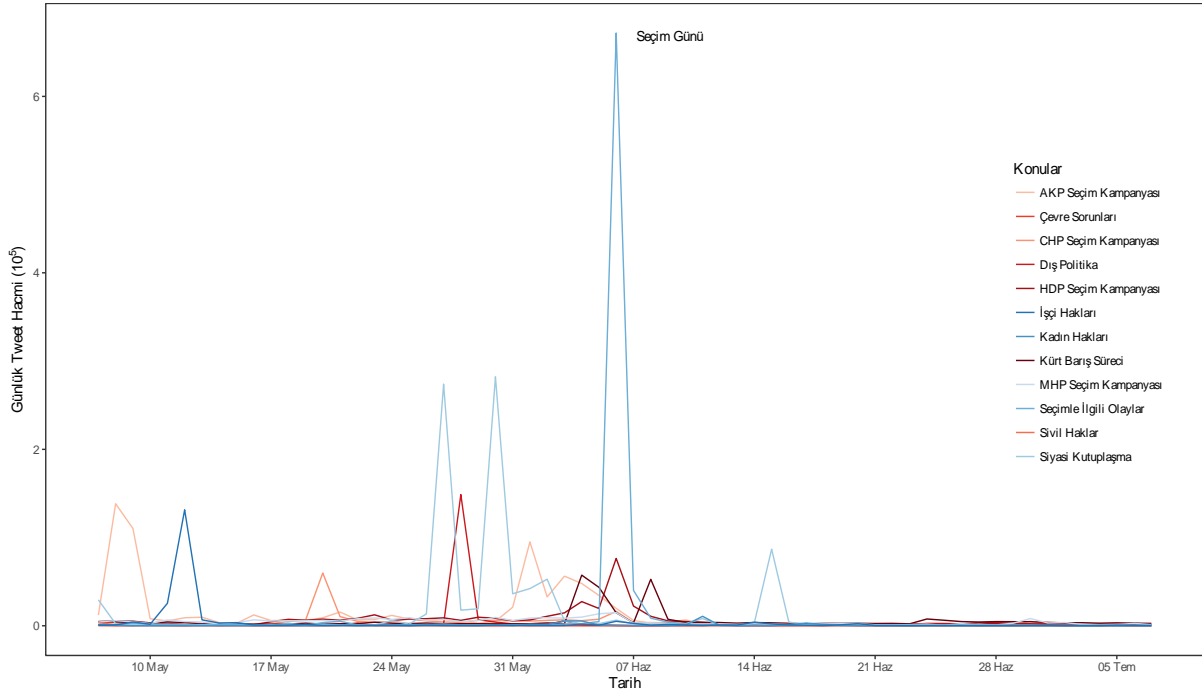
kurulmuştur. Böylelikle, tüm kullanıcılar arasında; belirtilen ilişkinin varlığında bir yönlü bağlantıyı içeren Retweet ağı oluşturulmuştur.

Analiz sürecinde, bu ağ yapılarındaki *Dev Bileşen*³ (DB) bünyesinde bulunan kullanıcılar ve bu kullanıcılar arasındaki Tweet ve Retweet ilişkileri çalışma kapsamında tutulmuştur. Bu tercihin temel nedeni, sosyal paylaşım ağının doğası gereği oluşan ve gürültü olarak tanımlanabilen sahte (robot) kullanıcılar ile konuyla ilgili olmayan içeriklerin temizlenmesidir. Organik olarak gelişmeyen bu ilişkiler, dev bileşen dışında kendilerine ait bir alt küme oluşturma eğilimindedir (D. Centola, 2010; D. Centola, 2013; González-Bailón vd., 2014).

Kullanıcılar arasındaki Tweet ve Retweet ilişkisi ile Dev Bileşen içindeki kullanıcıların belirlenmesine ait yöntemin detayı ek kısmında Şekil 4’te yer almaktadır.

Bulgular

8 Mayıs – 8 Temmuz 2015 tarihleri arasındaki veri toplama süreci sonucunda; belirlenen 12 konuda; 1,293,116 tekil kullanıcı tarafından oluşturulan 4,365,179 adet Tweet toplanmış ve veri seti içinde 2,923,390 adet Retweet bulunmaktadır. Konulara ait günlük Tweet hacmi Şekil 2’de yer almaktadır.

Şekil 2: 8 Mayıs – 8 Temmuz 2015 tarih aralığında, konulara göre günlük Tweet hacmi.

Günlük Tweet hacmi incelendiğinde; kullanıcıların hem anlık gelişen sansasyonel olaylara hem de uzun süre önce gerçekleşmiş olayların yıl dönümlerine tepki verdiği gözlenmektedir. Örneğin; AKP Seçim Kampanyası konusuna ait veride, 8 – 10 Mayıs 2015 tarihleri arasında gözlemlenen artış; partinin seçim kampanyasında kullandığı “onlar konuşur AKP yapar” sloganının kullanıcılar tarafından Twitter’da paylaşmasındandır. Yine aynı veride, 29 Mayıs – 7 Haziran 2015 tarihleri arasında görülen artış; #AKP etiketinin, Gezi olaylarının yıldönümünde kullanılan etiketlerle aynı anda kullanılmasındadır. Seçimle ilgili Olaylar

³ Çizge; birbiri arasında bağlantı olmayan birden fazla alt kümeye sahip olabilir. Bu alt küme grupları arasında, çizge içinde bulunan düğüm ve bağlantıların büyük bir bölümünü barındıran alt küme “dev bileşen” olarak adlandırılır.

konusunda; 5 – 7 Haziran 2015 tarihleri arasında görülen hızlı artış ise, kullanıcıların seçim günü ile ilgili etiketleri kullanmalarından dolayıdır.

Günlük Tweet hacmi, çalışma kapsamında belirlenen etiketler doğrultusunda elde edilen veriyi göstermektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, veri setinin temizlenmesi sürecinde; konulara göre oluşturulan ağlar içinde yer alan dev bileşen bünyesindeki veri kullanılacaktır. İki veri seti arasındaki değişimin, çalışmanın kapsamını etkileyeceği düşünülebilir. Bundan dolayı iki veri seti arasındaki değişim Tablo 1’de incelenmiştir.

Tablo 1: Ana veri seti ve dev bileşen (DB) veri setine göre Retweet ve tekil kullanıcı sayısı (TKS) değişimi

Konu	Retweet	DB Retweet	Değişim Oranı	TKS	DB TKS	Değişim Oranı
AKP Seçim Kampanyası	319,141	313,173	98.13	119,988	88,910	74.10
Çevre Sorunları	4,889	4,045	82.74	4,915	3,003	61.10
CHP Seçim Kampanyası	179,130	175,922	98.21	76,666	59,089	77.07
Dış Politika	18,5857	183,937	98.97	83,606	66,248	79.24
HDP Seçim Kampanyası	261,169	255,680	97.90	121,449	89,313	73.54
İşçi Hakları	150,223	143,044	95.22	133,458	83,556	62.61
Kadın Hakları	29,447	27,121	92.10	30,751	20,817	67.70
Kürt Barış Süreci	253,398	249,286	98.38	117,508	92,672	78.86
MHP Seçim Kampanyası	216,164	213,399	98.72	78,343	61,398	78.37
Seçimle İlgili Olaylar	586,206	579,997	98.94	261,000	191,379	73.33
Sivil Haklar	21,802	18,694	85.74	19,404	13,028	67.14
Siyasi Kutuplaşma	715,964	710,082	99.18	246,028	186,758	75.91
	2,923,390	2,874,380	98.32	1,293,116	956,171	73.94

İki veri seti arasındaki fark incelendiğinde; Retweet sayısında en önemli değişim %82.74 ile Çevre Sorunları konusunda görülmektedir. Bu oran, ilgili konu için; ana veri setinde yer alan Retweet toplamının %82.74’ünün dev bileşen veri setinde yer aldığını ifade etmektedir. Tekil kullanıcı sayısında gözlemlenen en önemli değişim ise %61.10 ile yine Çevre Sorunları konusundadır. İki veri seti arasında Retweet sayısındaki en küçük değişim; %99.18 ile Siyasal Kutuplaşma konusunda iken, tekil kullanıcı sayısı açısından %79.24 ile Dış Politika konusundadır. Dev bileşende yer alan Retweet ve tekil kullanıcı sayılarının toplamı, ana veri setinde yer alan tüm Retweet’in %98.32’sini ve tüm tekil kullanıcı sayısının %73.94’ünü içermektedir. İki veri seti arasındaki oransal değişim, özellikle Retweet oranı, dev bileşen veri setinin konunun genel özelliklerini taşıdığını ortaya koymaktadır. Böylelikle, çalışmaya dev bileşen üzerinden devam edilmesinin araştırma kapsamını etkilemeyeceği sonucuna varılmıştır.

Dev bileşenler doğrultusunda oluşan ağlara ait temel ağ bilgileri, ağ yapısının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Ağ yapılarına ait bu bilgiler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: Konulara göre temel ağ bilgileri

Konu	N	M	<k>	Mak _{gelen}	Mak _{giden}	l	d
AKP Seçim Kampanyası	91,640	313,147	6.83	18,275	2,152	6.47	0.00004
Çevre Sorunları	3,077	4,044	2.63	1,201	38	2.01	0.00043
CHP Seçim Kampanyası	61,539	175,903	5.72	9,144	629	6.27	0.00005
Dış Politika	68,792	183,932	5.35	9,331	344	8.36	0.00004
HDP Seçim Kampanyası	93,024	255,615	5.50	11,397	478	7.00	0.00003
İşçi Hakları	87,094	143,032	3.28	4,697	120	7.10	0.00002
Kadın Hakları	21,925	27,120	2.47	2,565	50	2.74	0.00006
Kürt Barış Süreci	98,008	249,267	5.09	5,192	2,035	9.10	0.00003
MHP Seçim Kampanyası	63,035	213,367	6.77	19,586	845	5.19	0.00005
Seçimle İlgili Olaylar	201,342	579,919	5.76	12,542	235	8.31	0.00001
Sivil Haklar	13,524	18,694	2.76	3,404	71	7.23	0.00010
Siyasi Kutuplaşma	195,678	710,044	7.26	23,477	471	6.62	0.00002

Not: Tabloda; N: Düğüm sayısını, M: Bağlantı sayısını, $\langle k \rangle$: Ortalama dereceyi, M_{gelen} : Maksimum gelen derece sayısını, M_{giden} : Maksimum giden derece sayısını, l : Ortalama mesafeyi, d : Ağ yoğunluğunu ifade etmektedir.

Temel ağ bilgileri incelendiğinde; en düşük düğüm ve bağlantı sayısı Çevre Sorunları konusundadır. En yüksek düğüm sayısı Seçimle İlgili Olaylar konusunda iken en yüksek bağlantı sayısı ise Siyasi Kutuplaşma konusundadır. Ağ içindeki bağlantı sayısı, mevcut düğüm sayısı ile ilişkilidir. Düğüm sayısı arttıkça oluşabilecek bağlantı sayısı da artmaktadır. Ancak ağ içinde oluşabilecek muhtemel bağlantı sayısının tümü, ağ içinde mevcut olmayabilir. Bu durum, Seçimle İlgili Olaylar ve Siyasi Kutuplaşma konularında görülmektedir. Düğüm ve bağlantı ilişkisi, ağın yoğunluğunu etkilemektedir. İki konunun ağ yoğunlukları karşılaştırıldığında; Siyasi Kutuplaşma konusunun ağ yoğunluğunun, Seçimle İlgili Olaylar konusundan daha fazla olduğu görülmektedir. Konular arasında, en yüksek ağ yoğunluğu Çevre Sorunları konusundadır.

Ortalama derece, ağ içindeki düğümlerin sahip olduğu bağlantı sayısının ortalamasını ifade etmektedir. Ortalama derece, ağ içindeki düğüm ve bağlantı sayısı arasındaki oran hakkında fikir vermektedir. Siyasi Kutuplaşma konusu en yüksek ortalama dereceye sahip iken Kadın Hakları konusu en az ortalama derecesine sahiptir. Maksimum gelen ve Maksimum giden derece, ağ içinde bir düğümün sahip olduğu en yüksek gelen ve giden bağlantı sayısını ifade etmektedir. Maksimum gelen derecesi, ağ içinde içeriği en çok paylaşılan aktörü göstermektedir. Bu aktörün sahip olduğu bağlantı sayısının, tüm bağlantı sayısına oranı değerlendirildiğinde; Çevre Sorunları %29.69 ile en yüksek orana sahip iken Kürt Barış Süreci konusu %2.08 ile en düşük orana sahiptir. Bu sonuçlar doğrultusunda, Çevre Sorunları konusundaki eylemin büyük bölümü bir aktörün içeri doğrultusunda gelişmiştir. Ortalama mesafe, ağ içinde düğümler arasındaki en kısa mesafenin ortalamasıdır. Bu değer, ağın genişliği hakkında bilgi vermektedir. Kürt Barış Süreci ağı en geniş ağ yapısına sahip iken Çevre Sorunları konusu en dar ağ yapısına sahiptir.

Çalışma kapsamında oluşturulan denklem (1), konular arasındaki ortak kullanıcı sayısını baz almaktadır. Bundan dolayı, çalışma kapsamındaki konular arasındaki ortak kullanıcı sayıları belirlenmiştir. Bunun için, seçilen iki konuda; Retweet eylemi gerçekleştiren kullanıcı adları belirlenerek listelenmiş ve bu iki listenin kesişimi alınarak ortak kullanıcı sayısına ulaşılmıştır. Konular arasındaki ortak kullanıcı sayıları Tablo 3’de yer almaktadır.

Tablo 3: Konular arasındaki ortak kullanıcı sayı matrisi

	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	K ₇	K ₈	K ₉	K ₁₀	K ₁₁	K ₁₂
K ₁												
K ₂	6,358											
K ₃	2,730	6,356										
K ₄	6,561	14,667	6,963									
K ₅	9,634	36,213	13,165	33,147								
K ₆	5,192	20,358	5,597	12,254	29,657							
K ₇	6,875	22,700	6,888	15,276	37,465	35,131						
K ₈	587	1,230	724	1,413	2,155	1,150	1,406					
K ₉	7,253	30,286	9,991	27,724	61,317	34,377	41,024	1,710				
K ₁₀	4,777	21,174	5,926	14,243	30,916	17,527	27,384	1,211	29,299			
K ₁₁	5,756	24,642	6,704	16,394	35,071	21,822	29,974	1,173	35,365	30,583		
K ₁₂	4,495	17,731	5,093	14,699	26,051	13,685	24,103	838	27,674	25,568	27,013	

Not: Konu adları yerine K₁-K₁₂ kısaltmaları kullanılmıştır. K₁:Sivil Haklar, K₂:Dış Politika, K₃:Kadın Hakları, K₄:İşçi Hakları, K₅:Siyasi Kutuplaşma, K₆:Kürt Barış Süreci, K₇:HDP Seçim Kampanyası, K₈:Çevre Sorunları, K₉:Seçimle İlgili Olaylar, K₁₀:CHP Seçim Kampanyası, K₁₁:AKP Seçim Kampanyası, K₁₂:MHP Seçim Kampanyası.

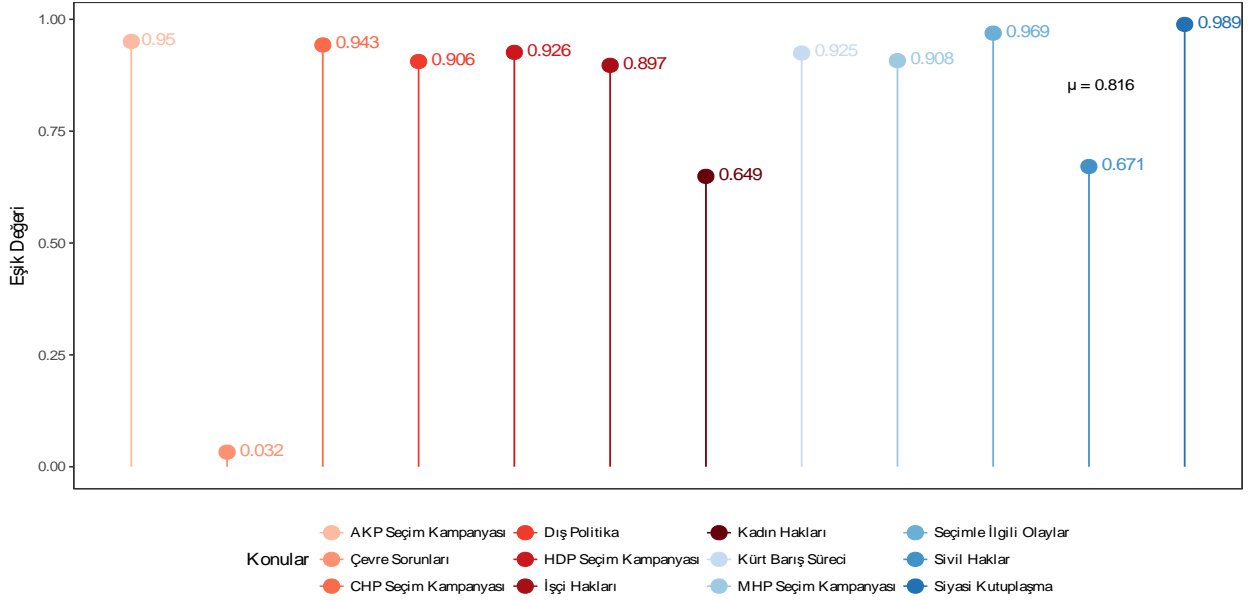
Konular arasındaki ortak kullanıcı matrisi incelendiğinde; en az ortak kullanıcı sayısının 587 ile Çevre Sorunları ve Sivil Haklar konuları arasında olduğu görülmektedir. İkinci en düşük

ortak kullanıcı sayısı, 724 ile Kadın Hakları ve Çevre Sorunları konuları arasında ve üçüncü en düşük ortak kullanıcı sayısı ise 838 ile MHP Seçim Kampanyası ve Çevre Sorunları konuları arasındadır. Çevre Sorunları konusunda eyleme geçen kullanıcılar, en çok 2,155 ile Siyasi Kutuplaşma konusunda eyleme geçmeyi tercih etmektedir. Çevre Sorunları konusunda görülen düşük ortak kullanıcı sayısının nedeni, bu konuda eyleme geçen kullanıcı sayısının diğer konularda eyleme geçen kullanıcı sayılarına göre düşük olmasıdır. Çevre Sorunları ağında sadece 3,077 düğüm bulunurken, düğüm sayısı açısından bu konuya en yakın olan Sivil Haklar konusuna ait ağda 13,524 düğüm bulunmaktadır. Bu iki konunun, diğer konular ile olan kullanıcı kesişim değerleri incelendiğinde; Çevre Sorunları konusunun Sivil Haklar konusundan düşük değerlere sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuç, kullanıcı sayısı ile kesişim değeri arasında pozitif yönlü doğrusal bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Konular arasında en yüksek ortak kullanıcı sayısı, 61,317 ile Siyasi Kutuplaşma ve Seçimle İlgili Olaylar konuları arasındadır. İkinci en yüksek ortak kullanıcı sayısı, 41,024 ile HDP Seçim Kampanyası ve Seçimle İlgili Olaylar konuları arasında gözlemlenmektedir. Üçüncü en yüksek değer ise, Siyasi Kutuplaşma ve HDP Seçim Kampanyası konuları arasındadır. Seçimle İlgili Olaylar konusunun en yüksek iki değer sahip olması; en yüksek kullanıcı sayısına sahip olmasıyla ilgilidir. Seçimle İlgili Olaylar konusunda, kolektif eyleme katılan bireyler en çok Siyasi Kutuplaşma ve HDP Seçim Kampanyası konularında eyleme geçmeyi tercih etmiştir.

Siyasi partilerin seçim kampanyaları dikkate alındığında; en yüksek ortak kullanıcı sayısına 30,583 ile AKP ve CHP Seçim Kampanyası konuları arasındadır. İkinci en yüksek değer ise, 29,974 ile AKP ve HDP Seçim Kampanyası konuları arasında görülmektedir. Üçüncü en yüksek değer de 27,384 ile CHP ve HDP Seçim Kampanyası konuları arasındadır. Siyasi parti seçim kampanyaları arasında en düşük değer ise 24,103 ile MHP ve HDP Seçim Kampanyası konuları arasında gerçekleşmektedir. AKP'nin iktidar partisi ve CHP'nin de ana muhalefet partisi olduğu göz önünde bulundurulursa, bu iki kampanya arasında ortak kullanıcı sayısının yüksek olması beklenen bir durumdur. AKP ve HDP arasındaki ortak kullanıcı sayısının yüksekliği ise, iki partinin seçim kampanyasında birbirlerine karşı argümanlar kullanmasın dolaydır.

Araştırma denklemi (1), çalışma kapsamındaki 12 konunun tümünde eyleme geçen ortak kullanıcı sayısını dikkate almaktadır. Bu kullanıcıların, bir konu içinde eyleme geçme sıraları üzerinden, konunun eşik değeri belirlenmektedir. Tüm konularda eyleme geçen ortak kullanıcı sayısı 126'dır. Bu kullanıcılar üzerinden, konulara göre hesaplanan eşik değeri (S_e) Şekil 3'te yer almaktadır.

Şekil 3: Konulara göre eşik değeri. Gri çizgi, tüm eşik değerlerinin ortalamasını (μ) göstermektedir.

Tüm konulara ait eşik değerlerinin ortalaması $\mu = 0.816$ ve standart sapması $\sigma = 0.26$ 'dır. Çevre Sorunları (0.032), Kadın Hakları (0.649) ve Sivil Haklar (0.671) konuları, ortalamanın altında bir eşik değere sahiptir. Çalışma kapsamındaki 12 konuda kolektif eyleme katılan bireyler için; Çevre Sorunları konusundaki düşük eşik değeri, kullanıcıların Retweet eylemini gerçekleştirmek için diğer konulara göre en az öncüle ihtiyaç duyduklarını göstermektedir. Bir başka ifade ile tüm konularda eyleme geçen ortak kullanıcılar; Çevre Sorunları konusunda Retweet eylemi gerçekleştirmek için, ilişkide oldukları kullanıcılardan daha az sayıda kişinin eyleme geçmesine ihtiyaç duymaktadır. Bu durumun tam tersi ise, 0.989 eşik değeri ile Siyasi Kutuplaşma konusunda görülmektedir. Siyasi parti seçim kampanyalarına bakıldığında; AKP Seçim Kampanyası 0.95 ile en yüksek eşik değere sahip iken MHP Seçim Kampanyası 0.908 ile en düşük eşik değere sahiptir.

Bu sonuç; "AS₁: Sosyal paylaşım ağında gerçekleşen kolektif eylemedeki eşik değeri, ağ yapısına ait sınırlı veri ile belirlenebilir mi?" sorusunun mümkün olduğunu göstermektedir. Ancak bu değerlerin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı sorusunun, bu çalışma kapsamında cevaplanması gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda; 12 konuda eyleme geçen 126 ortak kullanıcının, her konuda sahip oldukları eyleme geçme sıra sayıları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı belirlemek için *Tek Yönlü Varyans Analizi* (ANOVA) uygulanmıştır. Bu analiz yönteminin seçilme nedeni, grup sayısının ikiden fazla olması ve kullanıcıların eyleme geçme sıra sayıları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığının test edilmek istenmesidir. Analiz kapsamında, bağımsız değişken konular iken bağımlı değişken ortak kullanıcıların eyleme geçme sıra sayılarıdır. Bu analiz için oluşturulan sıfır ve alternatif hipotez şu şekildedir;

H_0 : Ortak kullanıcıların konulara göre eyleme geçme sıra sayıları arasında anlamlı bir fark yoktur.

H_1 : Ortak kullanıcıların konulara göre eyleme geçme sıra sayıları arasında anlamlı bir fark vardır.

Tablo 4: Konulara göre Tek Yönlü ANOVA

	N	Ortalama	Standart Sapma	F	P
AKP Seçim Kampanyası	123	45.84	102.606	2.001	.025
Çevre Sorunları	122	41.57	81.760		
CHP Seçim Kampanyası	122	41.57	81.760		
Dış Politika	122	41.57	81.760		

HDP Seçim Kampanyası	125	34.92	74.234
İşçi Hakları	125	34.92	74.234
Kadın Hakları	122	56.33	160.391
Kürt Barış Süreci	124	54.65	123.954
MHP Seçim Kampanyası	122	57.08	128.989
Seçimle İlgili Olaylar	124	22.56	63.121
Sivil Haklar	125	75.55	225.847
Siyasi Kutuplaşma	125	45.19	99.025
Toplam	1485	45.52	121.379

Tek Yönlü ANOVA ile ortak kullanıcıların konulara göre eyleme geçme sıra sayıları karşılaştırılmış ve kullanıcıların konulara göre eyleme geçme sıra sayıları arasında istatistiksel fark bulunmuştur ($F_{11,1473} = 2.001, p < 0.05$). Bu sonuç doğrultusunda H_0 hipotezi ret edilerek, H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Alternatif hipotezin kabul edilmesi, çalışma kapsamındaki “AS₂: Elde edilen değerler istatistiksel olarak anlamlı mıdır?” sorusunun cevabının olumlu olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Modern toplumsal yapı; siyasal alanda, sivil toplum yapısında ve kültürel alanda kolektif eylem için büyük bir arena oluşturmaktadır (Cohen, 1985; Melucci, 1989). Dijital iletişim ağları, bireylerin bu arenaya erişimini ve örgütlenmelerini kolaylaştırıcı bir etki sağlamaktadır. Rasyonel birey; bu arenada meydana gelen kolektif eylemlerin bazılarında harekete geçmeye meyilli iken, bazılarında da harekete geçmemeye meyillidir (Habermas, 1981; Cohen, 1985; Melucci, 1989). Kolektif eylem ve toplumsal hareket üzerine çalışan bilim insanları, bireyin; bir kolektif eylemde harekete geçmesi için var olan psikolojik sınırı *eşik değer* olarak tanımlamışlardır. Bireyin, bu psikolojik sınırı aşmasındaki temel unsur, eylem sonucunda elde edeceği başarı veya yaptırımın boyutu ile eyleme katılan öncüllerin sayısıdır. Kolektif eylem sonucunda karşılaşılabilecek yaptırımlar; toplumsal dışlama, yasal ceza ve psikolojik baskı şeklinde olabilir. Bu tür bir yaptırım ile karşılaşma olasılığı, bireyin eyleme geçmesi için gerekli olan eşik değerinin yükselmesine neden olur.

Kolektif eylem sürecinde; bireyin eşik değerini belirlemeye yönelik çalışmalar, kolektif eylem olgusu kadar uzun bir tarihe sahiptir. Bu çalışmalarda, kolektif eylemi gerçekleştiren bireyler ile anket ve mülakat yapılmasından kolektif eylemin sürecindeki bireylerin sahip oldukları sosyal ağ yapılarının incelenmesine kadar çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Kolektif eylemler; toplumsal yapının, teknolojik gelişmeler doğrultusunda sosyal paylaşım ağlarına taşınması sonucunda bu ağ yapıları üzerinde gözlemlenmeye başlanmıştır.

Bu çalışmada, sosyal paylaşım ağı üzerinde gerçekleşen kolektif eylemde; bireyin sahip olduğu eşik değer, tüm ağ verisinin elde edilemediği durumda ölçülmesi amaçlanmıştır. Ağ içinde bireyin, diğer bireyler ile oluşturduğu Tweet ve Retweet ilişki aracılığıyla bireyin eyleme geçme sıra sayısı belirlemek için; çalışma kapsamında denklem (1) oluşturulmuştur. Bu denklem ile konulara ait eşik değerlerin elde edilebileceği ve elde edilen bu değerlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır.

Elde edilen bu sonuçlarda; bireylerin Retweet eylemini gerçekleştirirken, ideal eşit bir ortama sahip oldukları öngörülmüştür. Bireyin mesajı görme zamanının ve mesajın dolaşım sıklığının bireyler için aynı olduğu varsayılmıştır. Bu yaklaşımın temel nedeni, çalışma başlangıcında da belirtildiği gibi ağ yapısının ve her bir bireye ait bilgilerin tümü elde edilmesinin bu çalışma kapsamında mümkün olmamasıdır. Bireyin; Retweet eylemini gerçekleştirmesini etkileyebilecek başka faktörlerin varlığı göz önünde bulundurulmakla birlikte, bu faktörlerin belirlenmesinin bu çalışmasının amaç ve kapsamı dışında kaldığı da unutulmamalıdır.

Bireylerin; farklı konularda gerçekleştirilen kolektif eylemlerde, sahip oldukları eşik değerleri tespit etmek için 12 konu belirlenmiştir. Bu konular içinde, bireylerin eşik değerlerinin değişimi incelendiğinde; çevre ve temel haklar konularında düşük eşik değer gözlemlenirken politik konularda yüksek eşik değer gözlemlenmiştir. Bu konularda görülen eşik değer farklılığında; gerçekleştirilen kolektif eylem sonucunda bireyin karşılaşılabileceği ödül ve yaptırım önemli bir etkidir. Bununla birlikte, içeriğin de bunda etkili olabileceği göz ardı edilmemelidir. Bu çalışmanın amacı ve kapsamı, bu sorunun cevaplanması için uygun değildir. Bu sorunun cevabı için gelecek çalışmalarda içeriğin de incelenmesi faydalı olacaktır.

Çalışma sonucunda; araştırma soruları cevaplandırılmış ve ağ üzerinde gerçekleşen kolektif eyleme ait tüm ağ verisinin mümkün olmadığı durumlarda bireylerin eyleme geçme eşik değerlerinin belirlenebileceği gösterilmiştir.

Kaynakça

- Atkinson, J. W. (1964). *An Introduction to Motivation*. Princeton, New Jersey: Van Nostrand.
- Barabási, A.-L. (2002). *Linked: The New Science of Networks*. Cambridge, MA: Perseus Publishing.
- Bennett, P. W. L., & Segerberg, D. A. (2013). *The Logic of Connective Action: Digital Media and the Personalization of Contentious Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bimber, B., Flanagin, A., & Stohl, C. (2012). *Collective Action in Organizations: Interaction and Engagement in an Era of Technological Change*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Burt, R. S. (1980). Innovation as a structural interest: rethinking the impact of network position on innovation adoption. *Social Networks*, 2(4), 327–355. [https://doi.org/10.1016/0378-8733\(80\)90002-7](https://doi.org/10.1016/0378-8733(80)90002-7)
- Burt, R. S. (1987). Social Contagion and Innovation: Cohesion versus Structural Equivalence. *American Journal of Sociology*, 92(6), 1287–1335.
- Castells, M. (2003). *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Castells, M. (2009). *Communication Power*. New York, NY: Oxford University Press.
- Castells, M. (2015). *Networks of outrage and hope: Social movements in the Internet Age*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Centola, D. (2010). The Spread of Behavior in an Online Social Network Experiment. *Science*, 329(5996), 1194–1197. <https://doi.org/10.1126/science.1185231>
- Centola, D. M. (2013). Homophily, Networks, and Critical Mass: Solving the start-up Problem in Large Group Collective Action. *Rationality and Society*, 25(1), 3–40. <https://doi.org/10.1177/1043463112473734>
- Chwe, M. S. (1999). Structure and Strategy in Collective Action. *American Journal of Sociology*, 105(1), 128–156. <https://doi.org/10.1086/210269>
- Cohen, J. L. (1985). Strategy or Identity: New Theoretical Paradigms and Contemporary Social Movements. *Social Research*, 52(4), 663–716.
- Csardi, G., & Nepusz, T. (2006). The igraph software package for complex network research. *InterJournal, Complex Systems*, 1695.
- Earl, J., & Kimport, K. (2011). *Digitally Enabled Social Change: Activism in the Internet Age*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Easley, D., & Kleinberg, J. (2010). *Networks, crowds and markets: Reasoning about a highly connected World*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Francisco, R. A. (2010). *Collective Action Theory and Empirical Evidence*. New York, NY: Springer.

-
- Gane, N., & Beer, D. (2008). *New Media: The Key Concepts*. New York, NY: Bloomsbury Academic.
- González-Bailón, S., Wang, N., Rivero, A., Borge-Holthoefer, J., & Moreno, Y. (2014). Assessing the bias in samples of large online networks. *Social Networks*, 38, 16–27. <https://doi.org/10.1016/j.socnet.2014.01.004>
- Gould, R. V. (1993). Collective Action and Network Structure. *American Sociological Review*, 58(2), 182–196. <https://doi.org/10.2307/2095965>
- Granovetter, M. S. (1978). Threshold Models of Collective Behavior. *American Journal of Sociology*, 83(6), 1420–1443.
- Habermas, J. (1981). New Social Movements. *Telos*, 1981(49), 33–37. <https://doi.org/10.3817/0981049033>
- Hamblin, R. L., Miller, J. L. L., & Jacobsen, R. B. (1973). *A mathematical theory of social change*. New York, NY: Wiley.
- Hardin, R. (1982). *Collective action*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Kadushin, C. (2012). *Understanding Social Networks: Theories, Concepts and Findings*. New York, NY: Oxford University Press.
- Kuran, T. (1991). Now out of never: The element of surprise in the East European revolution of 1989. *World Politics*, 44(01), 7–48. <https://doi.org/10.2307/2010422>
- Lichbach, M. I. (Ed.). (1996). *The Cooperator's Dilemma*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Lichbach, M. I. (1998). *The Rebel's Dilemma*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Lievrouw, L. (2011). *Alternative and Activist New Media*. Malden, MA: Polity.
- Macy, M. W. (1991). Chains of Cooperation: Threshold Effects in Collective Action. *American Sociological Review*, 56(6), 730–747. <https://doi.org/10.2307/2096252>
- Markoff, J. (1986). Literacy and Revolt: Some Empirical Notes on 1789 in France. *American Journal of Sociology*, 92(2), 323–349. <https://doi.org/10.1086/228503>
- Medina, L. F. (2007). *A Unified Theory of Collective Action and Social Change*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Melucci, A. (1989). *Nomads of the Present: Social Movements and Individual Needs in Contemporary Society*. Philadelphia, PA: Hutchinson Radius.
- Melucci, A. (1996). *Challenging codes: Collective action in the information age*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Oberschall, A. (1993). *Social Movements: Ideologies, Interests, and Identities*. New Brunswick, NJ: Transaction Cop.
- Oliver, P. (1993). Formal Models of Collective Action. *Annual Review of Sociology*, 19, 271–300.
- Oliver, P., Marwell, G., & Teixeira, R. (1985). A Theory of the Critical Mass. I. Interdependence, Group Heterogeneity, and the Production of Collective Action. *American Journal of Sociology*, 91(3), 522–556.
- Olson, M. (2003). *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Olzak, S. (1989). Analysis of Events in the Study of Collective Action. *Annual Review of Sociology*, 15(1), 119–141. <https://doi.org/10.1146/annurev.so.15.080189.001003>
- Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Pacheco, J. M., Santos, F. C., Souza, M. O., & Skyrms, B. (2009). Evolutionary dynamics of collective action in N-person stag hunt dilemmas. *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*, 276(1655), 315–321. <https://doi.org/10.1098/rspb.2008.1126>
-

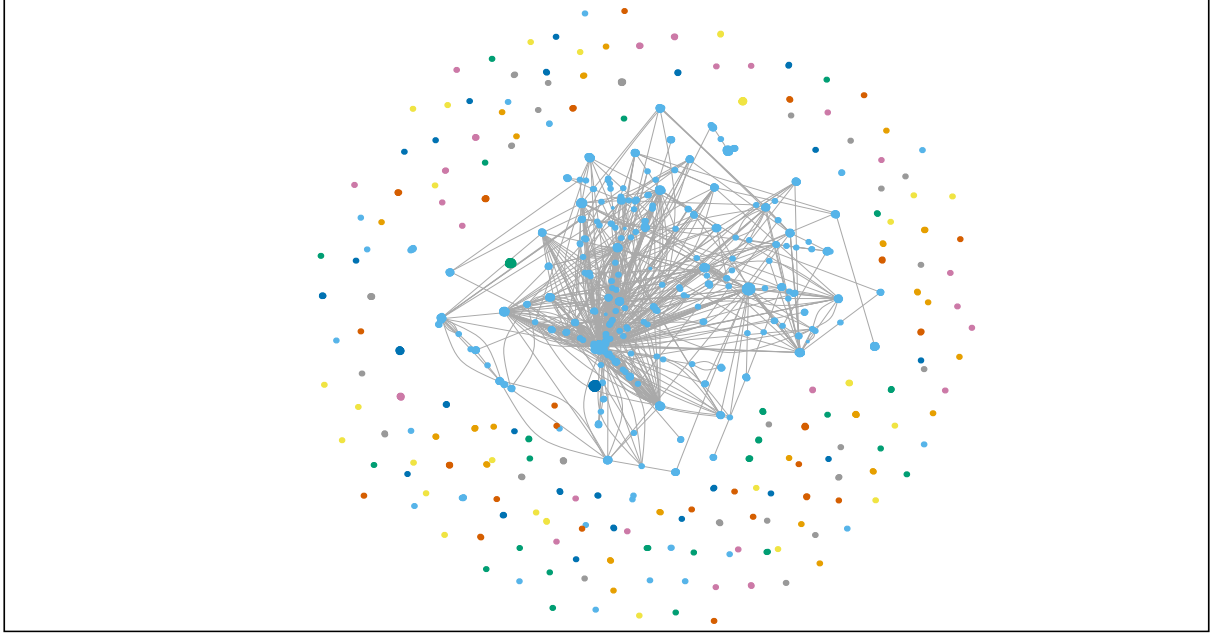
- Prahl, R., Marwell, G., & Oliver, P. E. (1991). Reach and selectivity as strategies of recruitment for collective action: A theory of the critical mass, V*. *The Journal of Mathematical Sociology*, 16(2), 137–164. <https://doi.org/10.1080/0022250X.1991.9990083>
- R Core Team. (2016). *R: A language and environment for statistical computing*. Vienna, Austria: R Foundation for Statistical Computing.
- Reisman, D. A. (1990). *Theories of Collective Action: Downs, Olson, and Hirsch*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Sandler, T. (2004). *Global Collective Action*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Schelling, T. C. (1978). *Micromotives and Macrobehavior*. New York, NY: W. W. Norton & Company.
- Snyder, D., & Tilly, C. (1972). Hardship and Collective Violence in France, 1830 to 1960. *American Sociological Review*, 37(5), 520–532. <https://doi.org/10.2307/2093448>
- Spilerman, S. (1970). The Causes of Racial Disturbances: A Comparison of Alternative Explanations. *American Sociological Review*, 35(4), 627–649. <https://doi.org/10.2307/2093941>
- Tillock, H., & Morrison, D. E. (1979). Group Size and Contributions to Collective Action: An Examination of Olson's Theory Using Data from Zero Population Growth, Inc. *Research in Social Movements, Conflict and Change*, 2, 131–158.
- Valente, T. W. (1996). Social network thresholds in the diffusion of innovations. *Social Networks*, 18(1), 69–89. [https://doi.org/10.1016/0378-8733\(95\)00256-1](https://doi.org/10.1016/0378-8733(95)00256-1)
- Watts, D. J., & Dodds, P. S. (2007). Influentials, networks, and public opinion formation. *Journal of Consumer Research*, 34, 441–458. <https://doi.org/10.1086/518527>

Ek

Tablo 5. Çalışma kapsamında belirlenen konulara ait etiketlerin dağılımı.

Konu	Etiket
AKP Seçim Kampanyası	#yeniturkiysozlesmesi, #akp, #saglamirade, #kasetlegelenalkislagider, #onlarkonusurakpartiyapar, #kinciyyaribasliyor
Çevre Sorunları	#nukleerehayir, #nukleer, #nukleereisyan, #akkuyu, #termiksanztral, #hes, #kuzeyormanlari, #validebag
CHP Seçim Kampanyası	#milletcealkisliyoruz, #chp, #yasanacakbirturkiye, #yuzyilinprojesi
Dış Politika	#israil, #suriye, #isid, #filistin, #mittirlarindansilahcikti
HDP Seçim Kampanyası	#obarajyikalacak, #hdp, #ittifakbarajyikacak, #bizlerhdp, #bizlermeclise, #senibaskanyaptirmayacagiz, #senibaskanyaptirmadik
İşçi Hakları	#somafaciasi, #somadavasi , #somaicinadalet, #iscinayeti, #kazadegilkatliam, #ermenek, #fitrat, #soma
Kadın Hakları	#taciz, #ozgecanaslan, #kadinassiddet, #kadinassiddetehayir, #kadinkatillerineagirlastirilmismuebbet, #kadincinayetleri, #sirtimizidonuyoruz
Kürt Barış Süreci	#kck, #pkk, #teror, #kurt, #kurdistan, #gerilla, #pesmerge, #imrali, #abdullahocalan, #ocalan, #hakanfidan, #diyarbakirdafasistsaldirivar, #aytacbaran, #bariskazanacak
MHP Seçim Kampanyası	#bizimleyuruturkiye, #mhp
Seçimle İlgili Olaylar	#oy, #sandik, #secim, #7haziran, #muhalefet, #genelsecim, #iktidar, #secim2015, #sandiginasahipcik, #elektrikkesintisi
Sivil Haklar	#erisimengeli, #icguevenlikyasasi, #yasak, #engel, #sansur, #cumartesianneleri, #alevi, #demokrasi
Siyasi Kutuplaşma	#berkinelvanolumsuzdur, #berkinelvan, #aliismailkorkmaz, #abdullahcomert, #ethemsarisuluk, #gezi, #geziyihatirla, #geziyunutma , #capulcu, #kabat, #yetmezamaevet, #burakcankaramanoglu, #burakcan, #firatcakiroglu, #mehmetselimkiraz, #ergenekon, #balyoz, #hasanferitgedik, #gezi2yasinda, #benakplidegilim, #hukukbittiysehaziranbaslar, #birlesikhaziranhareket, #haziranhareketi, #akperiyor

Not: Gündemdeki günlük gelişmeler doğrultusunda, veri toplam sürecinde eklenen yeni etiketler kalın yazılmıştır.

Şekil 4: Çevre Sorunları konusuna ait ağ görseli. Düğümler arasındaki bağlantı Tweet-Retweet ilişkisini göstermektedir. Ağ merkezinde yer alan açık mavi renkli düğümler, dev bileşen içinde yer alan kullanıcıları ifade etmektedir.

Kullanıcıların eyleme geçme sıralarının belirlenmesi için; öncelikle ilgili konuda gerçekleştirilen Tweet ve Retweet ilişkisini içeren Retweet ağı oluşturulmuştur. Şekil 4'te Çevre Sorunları konusunda oluşturulan Retweet ağı görülmektedir. Görselde, ağ içinde bireylerin sahip olduğu Tweet-Retweet ilişkisi yönlü bir bağlantı ile temsil edilmektedir. Ağ merkezinde yer alan açık mavi renkli düğümler, dev bileşen içinde yer alan kullanıcıları ifade etmektedir. Kullanıcılara ait düğümlerin boyutları, kullanıcının sahip olduğu bağlantı sayısı ile doğru orantılıdır.

Dev Bileşen içinde yer alan ve Retweet eylemi gerçekleştiren kullanıcılar, eylem zamanı dikkate alınarak bir zincir şeklinde listelenmiştir. Çalışma kapsamındaki tüm ağlar için bu işlem tekrarlanmıştır. Böylelikle, kullanıcıların eyleme geçme sıraları tanımlanmıştır. Daha sonra, tüm konulara ait listeler içinde; sadece ortak kullanıcıların yer aldığı sıralamalar dikkate alınarak, ortak kullanıcıların her birinin farklı zincirlerdeki sıraları belirlenmiştir. Tüm ortak kullanıcılara ait bu değerler toplamı, ortak kullanıcı sayısına bölünerek konuya ait eşik değere ulaşılmıştır.

GEOGRAPHY

Türkiye'nin Güneybatı Kıyılarında Turizm İklim Konforu¹

Tourism Climate Comfort of Turkey's Southwestern Seasides

Gülşen KUM*
Barbaros GÖNENÇGİL**

Öz

Bu çalışmada ülkemizin Güney ve Güneybatı sahillerinde yer alan kıyı destinasyonlarındaki turizm konfor şartları araştırılmıştır. Mieczkowski (1985) tarafından geliştirilen ve *Turizm İklim İndeksi (TCI)* olarak bilinen turizm faaliyetlerine uygun bir konfor ölçeği istasyonların iklim parametrelerine uygulanmıştır. TCI ölçeğinden elde edilen sonuçlar şu şekildedir: 1) Tüm istasyonlarda bahar yükseği turizm konfor modeli görülmüştür. 2) "Zayıf" kategoride adlandırılan -TCI değerlerinin tüm aylarda 40 ve altında olduğu- bir istasyona rastlanılmamıştır. 3) "Optimum" kategoride olan -TCI değerlerinin tüm aylarda 80 ve üzeri olduğu- bir istasyon bulunmamaktadır. 4) İstasyonların genelinde yaz mevsimi turizm konfor değerlerinin en düşük olduğu mevsim olmuştur. Bu durum yaz mevsimindeki sıcaklık artışı ve nem koşullarından kaynaklanmaktadır. 5) Turizm konfor şartlarının kış mevsiminde de yüksek değerlere sahip olması çalışma sahasında turizmin on iki aya yayılmasına olanak sağlamaktadır. 6) İstasyonlar arasında turizm konfor şartlarının en uygun olduğu destinasyon Mayıs ayı ile Marmaris ve Nisan ayı ile Bodrum olmuştur. 7) İstasyonların hiçbirinde TCI değerlerinin 90 ve üzeri olduğu, "Mükemmel" kategoride yer alan bir aya rastlanmamıştır. Gerek sürdürülebilir turizm planlamaları uygulamaları, gerekse de iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini azaltmak için bu ve benzeri çalışmaların sonuçlarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kıyı Turizmi, Turizm İklim İndeksi (TCI), Turizm Konfor Şartları, Güneybatı Akdeniz.

Abstract

In this study, tourism comfort conditions of Turkey's southwestern seasides, located in coastal destinations are investigated. The Tourism Climatic Index (TCI), developed by Mieczkowski (1985) and known as a comfort scale suitable to tourism activities was applied to the climate parameters. The outcomes of TCI are; 1) *Bimodal-shoulder peak (spring peak)* tourism comfort classification is seen in all stations. 2) "Weak" category (TCI scores are 40 and less) is not seen in any of stations. 3) "Optimal" category (TCI scores are 80 and above) is not seen in any of stations. 4) For all stations summer season has the lowest tourism comfort. This situation is related with the temperature rising and moisture affect. 5) The high values of tourism comfort conditions in winter season provide the spreading of tourism through 12 months. 6) The most suitable destinations among the stations are Marmaris in May and Bodrum in April. 7) "Excellent" category (TCI scores are above 90) is not seen in any month for any station. Both implementations of sustainable tourism plans and to decrease the negative impacts of climate changes this and such studies are needed to be considered.

Keywords: Climate Change, Coastal tourism, Tourism Climatic Index (TCI), Tourism Comfort Conditions, Southwestern Mediterranean.

Giriş

İnsanoğlunun, bilinçli olarak, yerel iklimik şartları değiştirme ve yapay yollarla iklimin doğal dengesine müdahaleleri artık kendi isteği dışında etkisi ile ne yazık ki mümkün hale gelmiştir. Antropojenik kökenli iklimdeki bu değişimlerin sadece sıcaklıklardaki artış ve yağışlardaki azalma şeklinde sonuçlanmayacağı, beraberinde iklimle ilgili olan her şeyi değişime zorlayacağı bilinmektedir. Her ülke bu değişimlerin artık sadece delillerini değil; tarımdan enerjiye, ulaşımdan sanayiye, hayvancılıktan turizme kadar tüm sektörlerde etkilerini de görmeye başlamıştır (Cline, 2007; Ebinger, Wilbanks, vd, 2008; Vergara, 2011). Turizm, iklim değişikliğinin etkilerinin hissedilmeye başladığı sektörlerin başında gelmektedir.

¹ Bu çalışma birinci yazarın ikinci yazarın danışmanlığında hazırladığı "İklim Değişikliğinin Türkiye'nin Güneybatı Kıyılarında Turizmin Konfor Şartlarına Etkileri" adlı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

* Yrd. Doç.Dr., Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Fiziki Coğrafya ABD., E-mail: gulsenkum@gantep.edu.tr

** Prof.Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Fiziki Coğrafya ABD., E-mail: barbaros@istanbul.edu.tr

Kıyı ve deniz turizminde en önemli faktör iklimdir. İklim konfor şartlarının uygun olduğu destinasyonlar bu avantajları ile önemli cazibe merkezleri haline gelirler. Güneybatı Anadolu'nun en önemli fonksiyonel özelliği, ülkemizin çok tanınan ve gelişmiş turizm yöresi olmasıdır. Yörede, turizm faaliyetleri için elverişli iklim şartları, tabiat güzellikleri ve tarihi eserlerin bulunması, gerek turizm açısından talep edilen bir yer durumuna gelmesini gerekse de turizm sektörünün gelişmesini sağlamıştır. Turizm faaliyetlerinin coğrafi ve iklimik şartlara bağlı olarak genellikle kıyı şeridinde yoğunlaşmış olduğu görülür. Genel olarak kıyı turizmi iklime bağlı olarak yazın yoğunlaşmaktadır. Turizmde mevsim süresini belirleyen faktörler hava sıcaklıkları ve deniz suyu sıcaklıklarıdır. İnsan sağlığı %70 üzerindeki bağıl nemden rahatsız olur (ASHRAE, Standards, 2001). Bu bağlamda bağıl nemin %50-%70 olduğu Güneybatı Anadolu kıyıları ülkemizde turizm için en uygun destinasyonlardır. Yağış miktarı ve yağışın mevsimsel dağılımı turizmi olumsuz etkiler. Güneybatı Anadolu kıyılarının büyük bir bölümü kurak yaz şartları dolayısıyla yağışsız turizm garantisi verebilen şartlara sahiptir. Rüzgar hızı, kıyı ve yat turizminde 7 m/sn den fazla olmamalıdır (Doğaner, 2001, s.4-5). Ancak denizde esen hafif rüzgar yelken, windsurf gibi rekreasyonel faaliyetler için uygun koşullar sağlar. Ayrıca hafif rüzgar deri nemini buharlaştırarak sıcağa dayanıklılığı artırır. Kıyı turizminde havanın açık/bulutsuz olması gerekir. Bu anlamda yine Güneybatı Anadolu en uygun koşullara sahiptir. Güneşlenme süresi güney sahillerimizde 3000 saat/yıl civarındadır. Deniz suyu sıcaklığı da yine kıyı turizmi ve deniz-kum-güneş üçlemesinin önemli bir bileşenidir (Doğaner, 2001, s. 4-5).

Bu çalışmanın amacı, iklim senaryolarına göre iklim değişikliğinden olumsuz etkileneceği öngörülen Akdeniz havzası içerisinde yer alan Güneybatı Anadolu'nun önemli kıyı turizmi alanlarında, turizm iklimik konforunun durumunu ortaya koymak ve bu çerçevede coğrafi bir bakış açısı ile öneriler geliştirmektir. Ülkemizde kıyı turizminin en yoğun olduğu alan olması nedeni ile bu bölge çalışmada tercih sebebidir.

Materyal ve Metot

Materyal olarak Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü (DMİ) arşivinden alınan, Muğla ve Antalya sınırları içerisinde kalan Bodrum, Marmaris, Fethiye, Finike, Antalya ve Alanya istasyonlarına ait aylık sıcaklık (maksimum ve ortalama), toplam yağış, toplam güneşlenme süresi, ortalama rüzgar hızı ve bağıl nem (minimum ve ortalama) verileri değerlendirilecektir. Yöntem olarak ise Mieczkowski (1985) tarafından geliştirilen ve Turizm İklim İndeksi (TCI) olarak bilinen bir iklim indeksi kullanılmıştır:

Turizm İklim İndeksi (TCI)

İnsanoğlunun iklim algılaması, turizm gibi faaliyetlerle yakından ilişkilidir. İklim parametreleri ve eşik değerler hakkında edinilen bilgilerin turizm ve rekreasyon faaliyetleri için uygunluğunu belirlemek önemlidir (Matzarakis vd., 2014). İklimik faktörlerin insan üzerinde etkileri ayrı ayrı olmayıp, yüksek sıcaklıktaki bir hava, daha düşük sıcaklıkta fakat nemli olan havadan daha az sıcak olarak algılanır. Yazın havanın bağıl nem derecesinin %5 ile %7 kadar artması, sıcaklığın 1°C artmasına eşittir. Sıcaklık sabit kalıp hava hareketi arttığında, serinlik hissi söz konusu olur ve ortamın sıcaklığı birkaç derece daha düşük olarak algılanır (Öztürk, 1993, s. 92). Bireysel farklılıklardan ötürü herkesi tatmin edecek bir termal çevrenin belirlenmesi mümkün değildir (Toksoy, 2007, s.25). Termal konforun eşik değerleri kişiye, zamana ve mekana göre değişmekle birlikte, bu konuda çalışma yapan birçok araştırmacıya göre iklim elemanlarından sıcaklık, nem, rüzgar ve radyasyon termal konfor üzerinde en önemli etkiye sahip parametrelerdir (Fanger, 1972; Olgyay, 1973; Ashrae, 1966; Ashrae, 2001). Termal konforla ilgili yapılan çeşitli çalışmalarda (Olgyay, 1973, Thom, 1959) eşik değerler farklılık göstermekle birlikte, genel olarak birbirine yakındır. İklim değişikliği ve turizm ilişkisi çerçevesinde turizm iklim indeksi ve termal konforu konu alan çalışmalar sonuçları itibarıyla

yaz döneminde turizm konfor şartlarında bozulmalar meydana geldiğini ortaya koymaktadırlar (Öztürk, 1993; Harrison, vd., 1999; Matzarakis, 2001; Hamilton, 2003; Scott vd., 2004; Topay, Yılmaz, 2004; Matzarakis, vd, 2006a; Matzarakis, vd, 2006b; Viner, 2006; Amelung, Viner, 2007; Hein, 2007; Perch-Nielsen, Amelung, 2007; Topay, 2007; Amelung, Viner, 2008; Cengiz, vd., 2008; Matzarakis, vd., 2008). TCI'nın yurtdışında önemli çalışmalarda yöntem olarak kullanılmasına rağmen, Türkiye kıyı turizm çalışmalarında uygulandığı çalışmaların sayısı az olmakla birlikte (Cengiz vd, 2008; Güçlü, 2009; Güçlü, 2010; Kum, 2011) sonuçların kantitatif olması yönünden önem taşımaktadır.

(Cengiz vd, 2008; Güçlü, 2009; Güçlü, 2010; Kum, 2011) oldukça az olup İklim-turizm ilişkisini belirlemek ve bölgenin turizm konforunu ortaya koymak amacıyla Mieczkowski (1985) tarafından geliştirilen ve TCI olarak bilinen, kıyı turizm faaliyetlerine uygun bir konfor indeksi, istasyonlara ait aylık sıcaklık (maksimum ve ortalama), toplam yağış, toplam güneşlenme süresi, ortalama rüzgar hızı ve bağıl nemin (minimum ve ortalama) 1983–2006 yıllarını kapsayan verileri kullanılarak hesaplanmıştır. Parametrelere ait veri kayıtlarının (özellikle de güneşlenme süresi) tüm istasyonlarda devamlılık göstermemesi, kontrol süresinin 2006 yılıyla sınırlandırılmasını zorunlu kılmıştır. TCI, gerek turizme etki eden birçok iklim elemanının bir arada kullanılması, gerekse de hem kıyı hem de yat turizmi için uygulanabilir olması yönüyle oldukça kullanışlı olup, iklim- turizm ilişkisini belirlemede önemli bir metot olarak bilinmektedir. Turizm konforunu belirlemede TCI dışında kullanılan farklı yöntemler de bulunmakla birlikte bu yöntemlerin daha çok parametrelerin yıl içerisindeki frekanslarına dayalı olması, gerçek durumları ortaya koymakta yetersiz kalmaktadır. TCI'da parametrelerin her değeri için ölçekte bir karşılığının olması sonuçların daha kantitatif olmasını sağlamaktadır. TCI uluslararası literatürlerde turist konforunun uygun olduğu dönemlerin tespitinde oldukça sık kullanılan bir yöntemdir. TCI hesaplaması şu yöntemle dayanmaktadır:

$$TCI = 2[(4 * CID) + CIA + (2 * P) + (2 * S) + W]$$

Burada, CID (Daytime comfort index-gündüz konfor indeksi); maksimum sıcaklık ve minimum bağıl nem oranlarından oluşan bir hesaplamayı, CIA (Daily comfort index- günlük konfor indeksi); ortalama sıcaklık ve ortalama nem oranlarından oluşan bir hesaplamayı, P (Precipitation-yağış); toplam yağış oranlarından oluşan bir hesaplamayı, S (Sunshine-güneşlenme süresi); toplam güneşlenme sürelerinin oranından oluşan bir hesaplamayı, W (Wind-rüzgar hızı) ise ortalama rüzgar hızlarının oranından oluşan bir hesaplamayı ifade etmektedir. Parametrelere ait klimatik veri değerleri formülde doğrudan kullanılmayıp, her parametre ölçekte -3 ile 5 arasında değer almaktadır (Tablo 1). Dolayısıyla bir parametrenin alabileceği en yüksek değer 5'tir. Örneğin; aylık toplam yağış miktarı 10 mm olan bir yerde bu değer TCI ölçek karşılığı 5'tir ve kıyı turizmi için en uygun şartlara sahip anlamına gelir.

Tablo 1: Turizm iklim indeksi değişim tablosu (Mieczkowski,1985; McBoyle, Scott, 2007'den yeniden düzenlenerek)

Ölçek Değeri	Efektif Sıcaklık(C°)	Toplam Aylık Yağış (mm/ay)	Ortalama Aylık Güneşlenme Süresi (sa/gün)	Rüzgar Hızı (km/sa)			Rüzgarın Soğutucu Etkisi (windchill) Watts/m ² /sa
				Normal	Alize	Sıcak	
5	20-27	0-14,9	>10	<2,88	12,24-19,79		
4,5	19-20 27-28	15-29,9	9-10	2,88-5,75			
4	18-19 28-29	30-44,9	8-9	5,76-9,03	9,04-12,23		<500
3,5	17-18	45-59,9	7-8	9,04-12,23	19,8-24,29		
3	15-17	60-74,9	6-7	12,24-19,79			500-625
2,5	10-15	75-89,9	5-6	19,8-24,29			
2	5-10	90-104,9	4-5	24,3-28,79		2,88-5,75	625-750
1,5	0-5	105-119,9	3-4	24,3-28,79		5,76-9,03	750-875

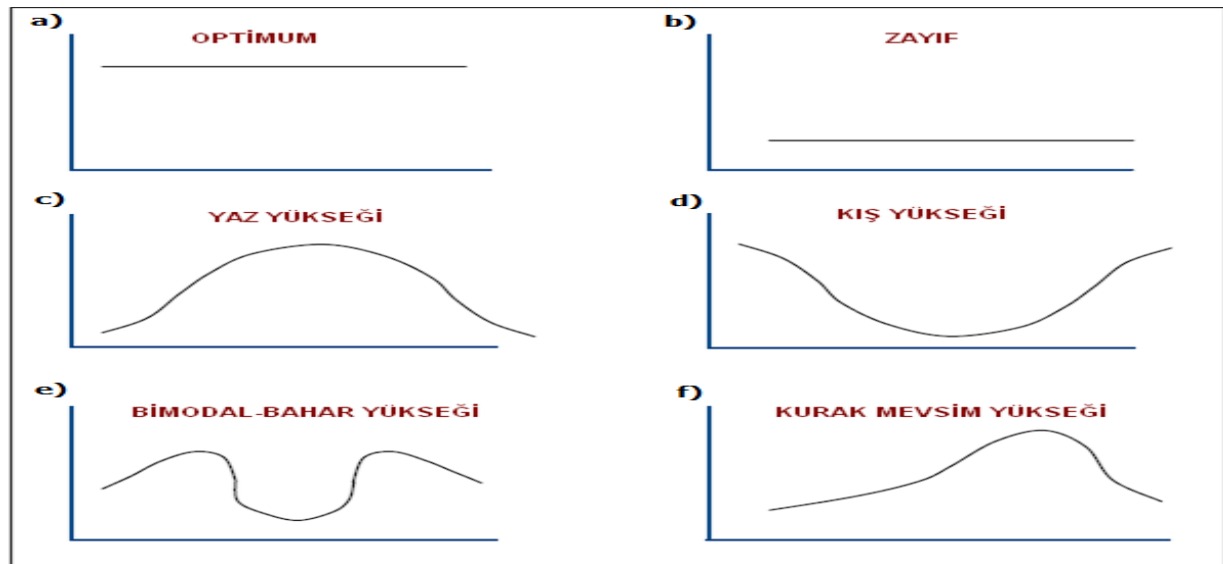
1	-5-0	120-134,9	2-3	28,8-38,52	9,04-12,23	875-1000
0,5		135-149,9	1-2			1000-1125
0,25					>12,24	1125-1250
0	-10-5	<150	<1	>38,52	>38,52	>1250
-1	-15-10					
-2	-20-15					
-3	<-20					

Formülde yer alan katsayılar her parametrenin formüldeki ağırlığını göstermektedir. Buna göre en fazla ağırlığı olan parametre CID değerlerindedir (%40). Çıkan sonuç, daha sonra 2 katsayısı ile çarpılarak, formül rakamsal sonuçlarının 100 üzerinden değerlendirilmesi sağlanmıştır. Elde edilen sayısal değerler -30 ile 100 arasında olup, bu değerlerin de TCI ölçeğinde bir turizm konfor kategorisi karşılığı bulunmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2: Turizm konfor kategori değerleri (Mieczkowski, 1985)

TCI Sayısal Değeri	Turizm Konfor Kategorisi
90-100	mükemmel
80-89	ideal
70-79	çok iyi
60-69	iyi
50-59	kabul edilir
40-49	sınırdadır
30-39	elverişsiz
20-29	hayli elverişsiz
10-19	son derece elverişsiz
9-(-30)	olanaksız

McBoyle ve Scott (2007), TCI'ya ek olarak, TCI dağılımlarını yorumlayan bir grafik sistemi geliştirmişlerdir. Dağılıma göre bir turizm lokasyonunda tüm aylar TCI'ya göre 80 değerinin üzerinde ise "optimum", hiçbir ay 40'ın üzerine çıkmıyorsa "zayıf" olarak kabul edilir. TCI değerleri yaz aylarında aylarında maksimum ise "yaz yükseği", kış aylarında maksimum ise "kış yükseği" adını alır. Maksimum TCI'lar bahar mevsimlerinde ise "bahar yükseği" dağılım sınıfına girer (Şekil 1).

Şekil 1: Mevsimlik TCI dağılımları

CID: "Gündüz konfor indeksi" olan CID, gün içindeki maksimum sıcaklık ve minimum bağıl nemin efektif sıcaklık olarak karşılığını ifade etmektedir. CID, TCI formülünde %40'lık bir oranla en fazla ağırlığı olan parametredir. Bunun nedeni; turizme yönelik aktivitelerin en yoğun olarak gün içinde 12:00–16:00 saatleri arasında gerçekleşmesidir. Bu zaman dilimi

sıcaklığın maksimum, bağıl nemin ise minimum olduğu dönemdir ki rekreasyonel faaliyetler için de sıcaklık ve nemin insanı rahatsız etmeyecek bir değerde, başka bir deyişle termal konfor değerleri arasında olması gerekir.

CIA: "Günlük konfor indeksi" olarak bilinen CIA, uyku zamanlarını da kapsayan 24 saatlik termal konforu ifade etmektedir. CIA, ortalama sıcaklık ve ortalama nemin efektif sıcaklık olarak karşılığını gösterir. Gece iç ortamda gerçekleşen turizm aktivitelerinde hava koşulları çok önemli olmadığından CIA'nın TCI'daki ağırlığı sadece %10 dur. Ancak turistler için, termal konforun uygun koşullarda olduğu bir uyku, sonrasında yapılacak turizm aktivitelerine olumlu yansıtacağından, CIA, TCI'da mutlaka bulunması gereken bir parametredir.

P (Yağış): Özellikle kıyı turizminde yağışın miktarı ve aylık dağılımı önemlidir. Dışarıda gerçekleşen turizm aktiviteleri için yağış negatif etki gösterir. TCI'da ağırlığı % 20'lik bir oranla önemli bir faktör durumundadır. Aylık toplam 0-14,9 mm arasında olan yağış miktarı ölçekte maksimum değeri (5) alırken, 150 mm'nin üzerindeki yağışlar kıyı turizminde turizm konforu için negatif etki eder ve minimum değeri (0) alır.

S (Güneşlenme Süresi): Kıyı turizminde, turistlerin yer seçiminde güneşlenme süresi oldukça önemli bir faktördür. Turist konforuna sıcak iklim faaliyetlerinde pozitif, soğuk iklim faaliyetlerinde ise negatif yönde etki eder. Çöl bölgeleri dışında, sıcaklığın 33 °C'yi aşmadığı zamanlarda güneşlenme süresi ne kadar fazlaysa turizm için o bölgenin çekiciliği de artar. Güneşlenme süresi TCI formülünde yağış gibi %20'lik bir orana sahiptir.

W (Rüzgar Hızı): Rüzgar hızının turist konforunda kritik bir rolü vardır. Sıcaklığın arttığı dönemlerde görülen hafif rüzgar, buharlaşma ile ısı kaybına neden olarak turizm konforu açısından olumlu bir etki yapar. Turistlerin tekneyle yapılan günlük turları tercih etmesinin nedeni, deniz üzerinde esen hafif şiddette rüzgarın ferahlatıcı etkisidir. Şiddetli bir rüzgar ise, yat turizmi için olumsuz bir etmendir. Yat turizmine uygun aylar, rüzgar hızına göre belirlenir. Öte yandan rüzgarın hızının fazla olması turizm aktivitelerine negatif etki eder (Doğaner, 1993, s.24). Bu nedenle TCI formülünde rüzgar hızının ağırlığı %10 olup, lokasyonun aylık ortalama maksimum sıcaklığına göre ölçek değeri farklılık göstermektedir (Mieczkowski, 1985).

Çalışma Alanının Morfoloji ve İklim Özellikleri:

Çalışmaya konu olan alan Anadolu'nun güneybatısında, kıyı kesimdeki turizm destinasyonları olup, Antalya ve Muğla il sınırları içerisinde kalmaktadır. Çalışma sahasının sınırlarını belirlemede kullanılan kriter fiziki şartlardan ziyade turizm potansiyelinin yüksek olduğu kıyı turizm destinasyonları olmuştur. Araştırma, çoğunlukla deniz ve kıyılara bağlı olarak sürdürülen turistik etkinliklerin gerçekleştirildiği, işletmelerin yoğunlaştırıldığı ve nüfusun büyük bir bölümünün yaşadığı kıyı bölgesi üzerinde yoğunlaşmıştır. İnceleme alanında verileri kullanılan istasyonlar Bodrum, Marmaris, Fethiye, Antalya, Finike ve Alanya'dır (Tablo 3) .

Tablo 3: İstasyonların coğrafi koordinatları ve rakımları (DMI):

İstasyon	Enlem (K)	Boylam (D)	Rakım (m)
BODRUM	37° 02'	27° 26'	27
MARMARIS	36° 51'	28° 16'	19
FETHİYE	36° 37'	29° 07'	3
FİNİKE	36° 18'	30° 09'	2
ANTALYA	36° 42'	30° 44'	54
ALANYA	36° 33'	32° 00'	6

Güneybatı Anadolu, genel olarak Batı Toroslar olarak bilinen dağlık alan ve onun kenar kısmını oluşturan kıyı kesimleri olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Bu nedenle sahada 0 m. ile 3070 m. arasında değişen farklı yükselti değerleri ile karşılaşılır. En yüksek yer Antalya'da Kızlarsivrisi Tepesi (3070 m), Muğla'da ise Sandras Tepesi (2295 m)'dir. Kıyı ile

dağlık alan arasında ise yükselteleri değişen ova ve plato sahaları, akarsularla parçalanmış bir topografya görünümü sunar (Şekil 2). Antalya ve Muğla illeri birlikte Türkiye yüzölçümünün %4'ünü oluşturur. Muğla ilinin kuzey, kuzeybatı kesimini oluşturan Menteşe Yöresinin batısında, Güllük Körfezi ile Gökova Körfezi arasında yükseltinin doğuya doğru arttığı Bodrum yarımadası yer alır. Muğla'nın güneyinde biri batıya diğeri güneybatıya yönelmiş iki yarımada bulunur. Batıya uzayan yarımada Datça (Reşadiye) yarımadası, güneybatıya uzanan ise Bozburun (Daraçya) yarımadasıdır. Bu iki yarımadanın birleştiği kesiminin güneyinde Marmaris koyu yer alır. Çalışma sahasının doğu kesiminde ise Antalya ovası ve bu ovanın iç kesimlerinin doğu ve batı yakasında yükselen Batı Toroslar genel morfolojik yapıyı oluşturur (İkiel, 2004,s.15).

Kıyı turizminde özellikle de deniz turizminde kıyının özellikleri (alçak/yüksek oluşu) önem arz eder. Kıyının doğal güzelliği, sağladığı çeşitli rekreasyonel faaliyetler turizmde ilgiyi denizlere çekerek, iklime bağlı olarak, yılın belirli bir döneminde yapılan deniz turizmini ortaya çıkarmıştır. Deniz turizminin gelişimi, öncelikle iklime ve güneşlenme olanağı veren kumsal ve rekreasyonel faaliyetlere olanak tanıyan koyların varlığına bağlıdır. Fiziki şartlar bakımından ülkemizin güneybatı kıyıları, deniz turizmi ve deniz turizmine bağlı rekreasyonel faaliyetler için gerek iklim gerekse morfoloji bakımından uygun şartlara sahiptir. Akdeniz kıyılarında yat turizmi için en uygun koylar, girintili çıkıntılı kıyılarıyla enine yapılı kıyı özelliği gösteren Fethiye Körfezi'nde ve boyuna yüksek yapılı dalmaçya tipi kıyı özelliği gösteren Kaş çevresinde ve bir yarımada ile hakim rüzgarlara karşı korunmuş yerlerde bulunmaktadır (Doğaner, 2001,s.39-52). Muğla; Bodrum başta olmak üzere ülkemizde yat turizminin başladığı ve en çok gelişme gösterdiği kıyılara sahiptir. Gökova körfezi, Datça yarımadasının karaya bağlandığı kıyı kesimi ve Fethiye'ye kadar olan girintili çıkıntılı, koyların bulunduğu kıyılara yat turizmi için uygun coğrafi şartlar sunmaktadır. Bodrum, Datça Yarımadası, Marmaris ve Fethiye körfezi kıyılarında deniz istilasına göre meydana gelmiş Menteşe tipi kıyıları görülür (Darkot ve Erinc, 1954, s.187). Taşeli ve Teke Yarımadası'ndaki kıyıları genel olarak Pasifik tipi bir kıyı manzarası sunarlar. Batıda Köyceğiz'den Kemer'e kadar uzanan kıyıları girintili çıkıntılı ve falezli yüksek kıyılarıdır (Atalay, 1987, s.62). Fethiye Körfezi'nin doğu ve batı tarafında kalan, Dalyan-Kalkan kıyıları yüksek, genellikle faylı ve falezli kıyıların, alçak ve genellikle plajlı kıyıları ile ardalanmalı olarak uzandığı, oldukça girintili ve çıkıntılı bir görünüm sunar (Güçlü, 2004, s.392). Teke yarımadasının güneyinde, kabaca Kaş ile Kale yerleşmeleri arasında kalan kıyı kesimi dalmaçya tipi kıyı özelliği göstermektedir. Burada en büyüğü Kekova adası olan adaların bir kısmı tombololarla karaya bağlanmışlardır (Hoşgören, 1998, s.71). Antalya-Manavgat arasındaki kıyı bölgesi genişlemekte olup, plajlı kıyıları hakim duruma geçmektedir. Bu kuşak dahilinde Antalya civarında traverten ve bunların oluşturduğu taraçalar, kıyı kumulları, okları, plajlar ve yüksek kıyıları falezler ve ölü falezler yer almaktadır. Antalya-Altinkum arasında yaklaşık 17 km'yi bulan falezli bir kıyı tipi görülmektedir. Bu kıyıda falezler genel olarak dalga aşındırması ile oluşmamış, yalancı falezdir. Altinkum'dan Alanya'ya kadar olan kıyı ise değişik birikme şekillerinden oluşmuş, alçak bir kıyı manzarası arz eder. Ayrıca bu kıyı bölgesinde plajlar, falezler ve kıyı taraçaları görülmektedir (Atalay, 1987, s.63)

Şekil 2: Çalışma alanının lokasyon ve sayısal yükseklik haritası

Araştırma için seçilen bölgede Akdeniz termik rejimi görülmekte olup, genel olarak kış ayları ılık, karışık atmosfer olaylarının olduğu bol yağışlı bir mevsim, yaz ayları ise sıcak, sakin bir atmosfer ve kurak bir mevsim şeklindedir (Tablo 3 ve 4). Çalışma alanı Erinç indisine göre nemli, yarı nemli; Köppen iklim sınıflandırmasına göre ise yazı sıcak ve kurak, kışı ılık (Csa) Akdeniz iklimi içerisinde yer almaktadır. Planeter faktörler bakımından kış mevsiminde Akdeniz, çevresine göre alçak basınç alanı haline gelir (frontojenez), Akdeniz havzası bir konverjans sahası halini alır. Yazın ise tamamıyla tropikal hava kütlelerinin etkisinde kalır. Yaz mevsiminde bölgede frontoliz hakimdir. Batı Toroslar dağ sırasının içerisinde yer alan çalışma sahası bu dağların yükseltisi ve uzanış doğrultuları nedeniyle, Akdeniz üzerinden gelen sıcak ve nemli hava kütlelerinin dağ yamacı boyunca yükselerek soğuması ve havanın neme doyararak bölgenin frontal yağışlardan sonra ikinci derecede önemli olan orografik yağışlarla da beslenmesine neden olurlar. Kış mevsiminin sıcaklık bakımından ılıman özellikler göstermesi; gezici depresyonların çalışma sahasına sık sık yağış getirmesi dışında denizin ılımanlaştırıcı etkisi ve zaman zaman yüksek dağlık kütle boyunca yükselip kıyıya inen fön karakterli rüzgarlardan dolayıdır (Sür, 1977, s. 32).

Tablo 4: 1960-2016 yılları arası istasyonlara ait aylık ve yıllık ortalama sıcaklık değerleri (C°)

İstasyon/Ay	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık
Bodrum	11,2	11,3	13,0	16,3	20,8	25,4	28,0	27,7	24,3	20,2	16,0	12,8	18,9
Marmaris	10,7	10,8	12,7	16,1	20,8	25,7	28,5	28,3	25,0	20,3	15,3	12,0	18,8
Fethiye	10,0	10,6	12,7	15,9	20,2	24,7	27,4	27,2	23,6	19,0	14,2	11,3	18,1
Finike	11,0	11,2	13,1	16,3	20,5	24,9	27,7	27,4	24,1	19,8	15,4	12,4	18,7
Antalya	9,7	10,2	12,6	16,0	20,4	25,2	28,2	27,9	24,5	19,8	14,7	11,2	18,4
Alanya	11,6	11,7	13,6	16,7	20,6	24,7	27,3	27,5	25,0	20,9	16,2	13,1	19,1

Tablo 4: 1960-2016 yılları arası istasyonlara ait aylık ve yıllık toplam yağış değerleri (mm)

İstasyon/Ay	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık
Bodrum	143,9	112,4	77,5	38,6	14,3	5,1	0,3	0,8	10,7	43,5	94,8	158,2	700,1

Marmaris	213,1	143,0	102,7	44,2	24,8	5,5	3,5	1,3	8,4	66,8	145,7	240,0	999,1
Fethiye	161,7	133,1	81,3	47,4	24,2	3,2	1,2	1,1	14,4	62,3	123,0	190,6	843,6
Finike	223,5	145,1	89,3	45,5	19,7	9,0	2,4	1,6	6,7	60,1	123,0	227,4	953,3
Antalya	240,7	161,0	107,2	58,5	32,7	8,9	5,3	4,2	14,0	79,3	159,2	265,0	1136,0
Alanya	209,1	158,4	101,2	66,7	33,8	7,9	4,6	2,7	14,7	86,4	175,8	232,7	1093,9

Bulgular

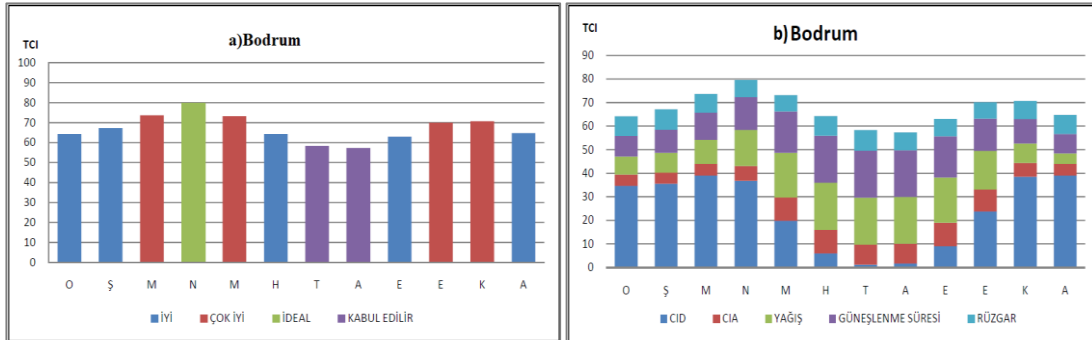
TCI parametrelerinden olan "güneşlenme süresi" çalışma alanındaki istasyonların rasatlarının ancak 1983 yılından itibaren düzenli olarak kaydedildiğinden formülde uygulanan zaman periyodu da buna bağlı olarak 1983'den başlatılmış, yine formülde yer alan parametrelere ait veri kaydının her istasyonda devamlılık göstermemesi nedeniyle de homojenliğin sağlanması açısından 2006 yılında zorunlu olarak sonlandırılmıştır.

İstasyonların Turizm İklim İndeksi (TCI) Bakımından İncelenmesi

TCI, Bodrum, Marmaris, Fethiye, Finike, Antalya ve Alanya istasyonlarına ait aylık maksimum sıcaklık, ortalama sıcaklık, ortalama nem, minimum nem, toplam yağış, toplam güneşlenme süresi ve ortalama rüzgar hızı verilerine uygulanmış, elde edilen sonuçlar her istasyon için ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Bodrum

Bodrum TCI'ya göre turist konforu açısından yıl içerisinde bahar aylarında yükselen, yaz ve kış aylarında ise azalan değerler göstermektedir. En yüksek TCI değeri 80 ile Nisan ayı, en düşük TCI değeri ise 57 ile Ağustos ayı olarak belirlenmiştir (Şekil 3a).

Şekil 3: a) TCI kategorilerinin aylık dağılımı, b) İklim elemanlarının TCI aylık ağırlıkları

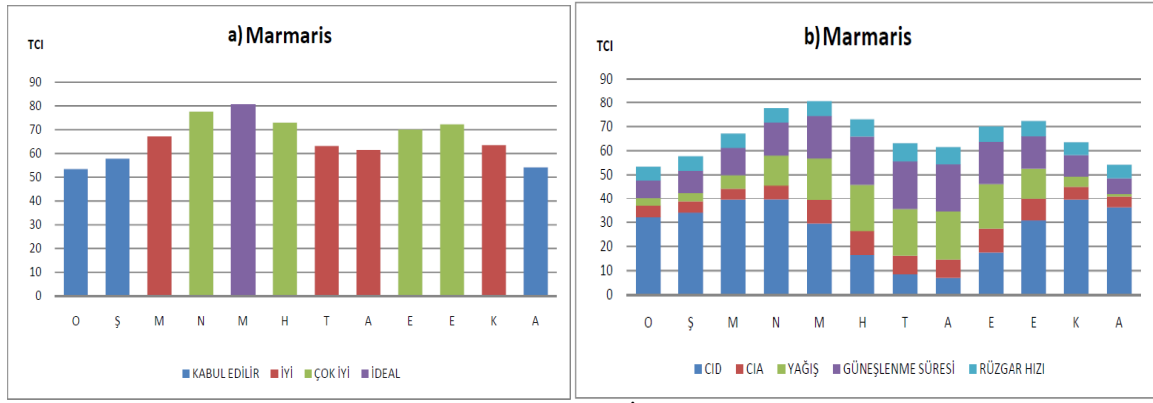
Bodrum'da Nisan ayı ideal kategorisi ile turizme en müsait aydır. Bunun yanı sıra Mart ve Eylül, Ekim aylarında da çok iyi TCI kategorisi dağılımı görülmektedir. Bodrum'da ilkbahar yükseği sınıfı TCI dağılımı görülür ve yılın her dönemi turizm için uygundur (Şekil 3a).

Bodrum için turizmi etkileyen iklim elemanlarının her ay için TCI'daki ağırlığına baktığımızda (Şekil 3b); CID, kış ve ilkbahar mevsimlerinde uygun değerler gösterirken, yazın, CID, efektif sıcaklıktan dolayı, özellikle güneşten alınan enerjinin arttığı Temmuz ve Ağustos aylarında neredeyse yok görünmektedir. Ortalama sıcaklık ve ortalama nemin etkisini gösteren CIA değerleri yaz, sonbahar ve ilkbahar aylarında artarak turizme olumlu etki yaparken, kış döneminde TCI'ya katkısı azalmıştır. Yağış miktarı, kış aylarında artarak TCI'daki olumlu etkisi azalmış, kurak dönemler olarak adlandırabileceğimiz yaz ve bahar dönemlerinde ise yağış azalarak, turizme uygun koşullar yaratmıştır. Güneşlenme süresi değerleri Bodrum'da beklenildiği şekilde, yazın maksimum olmak üzere tüm aylarda turizme olumlu yönde katkı yapmış ve TCI değerlerini arttırıcı bir faktör olmuştur. Yaz aylarında TCI değerlerinin artışında etkili olan en önemli faktörler yağış ve güneşlenme süresidir. Rüzgar hızları tüm aylarda Bodrum'da turizm aktiviteleri için ideal koşullar sağlamaktadır. Bu durum rüzgarın önemli bir faktör olduğu yat turizminde Bodrum için önemli bir artı olarak kabul edilebilir.

Marmaris

TCI kategorilerinin aylık dağılıma göre (Şekil 4a) kış ayları olan Aralık, Ocak ve Şubat'ta en düşük olarak kabul edilir, diğer aylarda ise *iyi* ve üzeri kategoriler görülmektedir. Özellikle Mayıs ayı hem tüm aylarda hem de diğer istasyonların kategori dağılımında en yüksek değerle (80) ideal turist konforu kategorisine sahip ay olmuştur. Yaz ayları kategori sınıflamasına göre ise turist konforu diğer istasyonlara göre daha iyi durumdadır. Özellikle Haziran ayında, yazın ilk ayında turist konforunun ideal kategoride olduğunu görmekteyiz. Dağılım olarak Marmaris, *bahar yükseği* kategorisi içerisinde yer almaktadır.

TCI kategorilerinin aylık dağılıma göre ise (Şekil 4b) CID değerlerinin bahar aylarında maksimuma ulaştığı, yazın ise efektif sıcaklığın etkisiyle düştüğü görülmektedir. Bununla birlikte yaz aylarında yine de *kabul edilir* ölçüde uygun konfor sıcaklıklar mevcuttur. CIA değerleri CID dağılımında olduğu gibi bahar aylarında artmış, kışın ise ortalama sıcaklığın azalmasına bağlı olarak düşmüştür.

Şekil 4: a) TCI kategorilerinin aylık dağılımı, b) İklim elemanlarının TCI aylık ağırlıkları

Fethiye

Fethiye'de aylık dağılımda en yüksek TCI değeri 75 ile Nisan ayında görülmektedir. En düşük değer ise 54 ile Temmuz ayındadır (Şekil 5a). Grafikte Fethiye genel olarak her ayın turizm konforuna uygun olduğu bir lokasyon olarak görülmektedir. İlkbahar aylarında maksimum olmak üzere bahar ayları turist konforunun en uygun olduğu aylardır. Dikkat çeken bir başka durum ise beklenenin aksine, en düşük TCI değerlerinin kış değil, yaz aylarında görülmesidir. TCI kategorilerinin aylık dağılımında ilkbahar ayları "çok iyi", sonbahar ve kış ayları ile Haziran ayı "iyi", yaz aylarında özellikle CID değerlerinin olumsuz etkisiyle Temmuz ve Ağustos ayları, uygun olmakla birlikte, "kabul edilir" kategorisine girmektedir. Neticede, Fethiye turist konforu açısından tüm ayların uygun olduğu, tüm yılın turizme müsait koşullar gösterdiği bir lokasyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Fethiye için kategori anlamında ilkbahar yükseği ve bimodal dağılımın olduğunu söylemek mümkündür.

TCI değerlerinin aylara göre farklılık göstermesinin nedenlerini TCI faktörlerinin aylık dağılımlarından görmek mümkündür (Şekil 5b). CID değerleri, özellikle kış ve ilkbahar aylarında turist konforu için oldukça uygun koşullara sunmaktadır. Ancak yaz aylarında özellikle Temmuzda efektif sıcaklıktan dolayı (maksimum sıcaklık ve nemin etkisi) CID değerlerinin etkisinin fazlasıyla azaldığı görülmektedir. TCI'da %40'lık bir ağırlığı olan CID'in etkisinin azalması turist konforunu açık bir şekilde düşürmektedir. CIA (ortalama sıcaklık ve ortalama nemin efektif sıcaklık olarak karşılıkları) değerleri yaz aylarında ve bahar aylarında turistler için uygun koşullar sağlarken, geç sonbahar ve kış aylarında sıcaklığın düşmesine bağlı olarak olumsuz etki yaratmıştır. Yağış değerleri yaz ve bahar aylarında beklenildiği üzere turist konforunu olumlu etkilerken kışın yağışın artması turizm için negatif bir ortam yaratmıştır. Güneşlenme mevsime göre yaz aylarında maksimum olmak üzere kış aylarında azalmış, ancak

tüm yıl genelinde TCI değerlerini olumsuz etkilememiştir. Rüzgar koşulları tüm yıl için uygun görülmektedir.

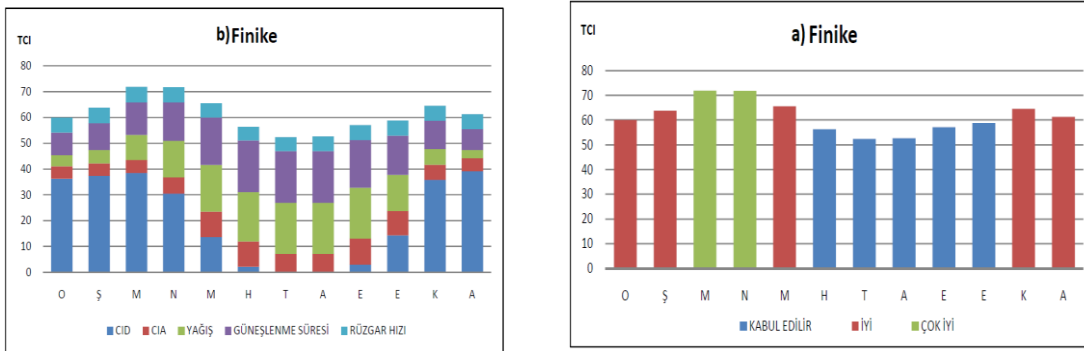

Şekil 5: a) TCI kategorilerinin aylık dağılımı, b) İklim elemanlarının TCI aylık ağırlıkları

Finike

Finike'de TCI kategorileri olarak değerlendirme yapıldığında özellikle ilkbahar aylarının maksimum seviyede olduğu görülür (Şekil 6a). İlkbaharda TCI kategorisine göre Mart ve Nisan ayları çok iyi kategorisine girmektedir. Kış ayları CID değerlerine bağlı olarak iyi kategorisiyle mevsim bakımından ikinci sırada turist konforuna sahiptir. Yaz ayları ve sonbahar ayları turizme uygun koşullara sahip olmakla birlikte kabul edilir kategori içerisinde yer alır. Genel olarak dağılıma baktığımızda Finike'de *ilkbahar yükseği* ve *bimodal* TCI sınıfı görülmektedir.

TCI'ya etki eden faktörlerin aylara göre ağırlığına bakıldığında (Şekil 6b) CID değerlerinin kış ve ilkbahar aylarında maksimum olduğu görülür. Yazın CID değerlerinin efektif sıcaklığa bağlı olarak ağırlığı yok denecek seviyeye inmiştir. CIA değerleri ise yaz ve bahar aylarında olumlu, kışın ise ortalama sıcaklık ve nemin değişimine bağlı olarak olumsuz bir etki göstermektedir. Yağış değerlerine bakıldığında; yazın ve bahar aylarında yağış miktarının az olması, turizm için iyi koşullar oluşturmuş, ancak kış aylarında yağışın artması TCI'ya olumsuz yansımıştır.

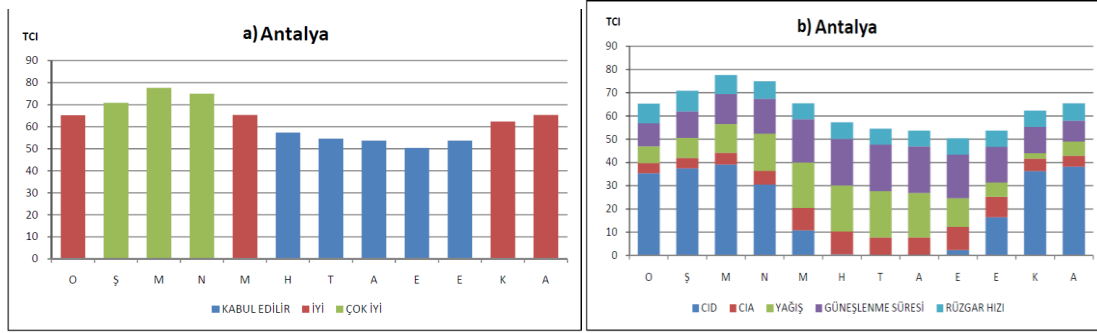

Şekil 6: a) TCI kategorilerinin aylık dağılımı, b) İklim elemanlarının TCI aylık ağırlıkları

Antalya

Antalya'da en yüksek TCI değeri 78 ile Mart ayı, en düşük TCI değeri ise 50 ile Eylül ayı olmuştur. Genel olarak turizme uygun olmayan dönem görülmemektedir. TCI değerleri ilkbaharda ve Kasım, Aralık aylarında maksimum, yaz sonu ve sonbahar başlarında ise minimum düzeydedir (Şekil 7a). TCI kategorilerinin dağılımına göre Antalya'da Şubat, Mart ve Nisan ayları çok iyi kategorisine girmektedir. Mayıs'tan Kasım'a kadar olan turizm sezonunda değerler kabul edilir kategorisine girmektedir. En uygun koşullar, çok iyi ve iyi kategorileri ile ilkbahar ve kış aylarındadır. TCI dağılım sınıfına göre Antalya da ilkbahar yükseği görülür.

CID değerlerinin, bahar dönemlerinin yaza yakın ayları ve yaz aylarında efektif sıcaklığın etkisiyle turizm konforunu olumsuz etkilediği, hatta yazın bu olumsuz etkinin maksimum düzeye ulaştığını görmekteyiz. CIA değerleri sıcaklığın mevsime göre değişimine bağlı olarak sıcak dönemde olumlu, soğuk dönemde ise olumsuz etki etmektedir. Yağış, kurak dönemden yağışlı döneme doğru olumsuz etki göstermekle birlikte en olumsuz etki ettiği ay yağış miktarının arttığı Kasım ayı olmuştur. Kasım ayında TCI değerinin düşmesinde yağış miktarının etkisi fazladır. Güneşlenme süreleri yaz aylarında maksimum olmak üzere tüm aylarda turizmi olumlu etkileyecek değerler göstermiştir. Rüzgar hızı kış ve ilkbaharda maksimum olmak üzere turist konforuna uygun koşullar sunmaktadır (Şekil 7b).

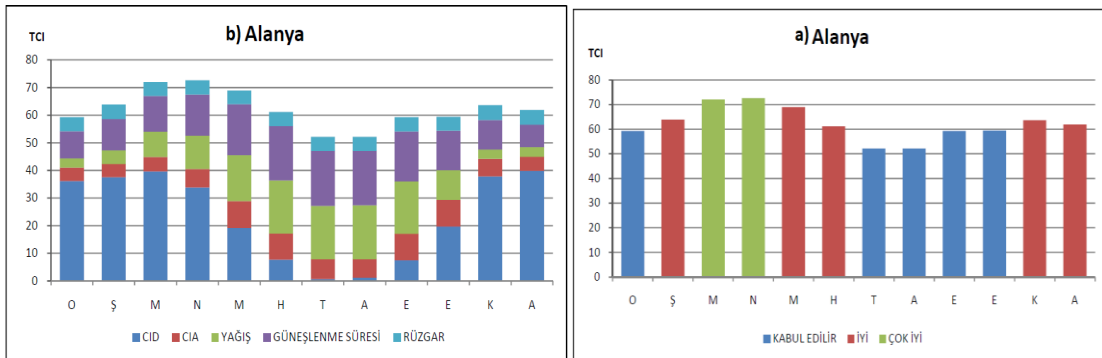

Şekil 7: a) TCI kategorilerinin aylık dağılımı, b) İklim elemanlarının TCI aylık ağırlıkları

Alanya

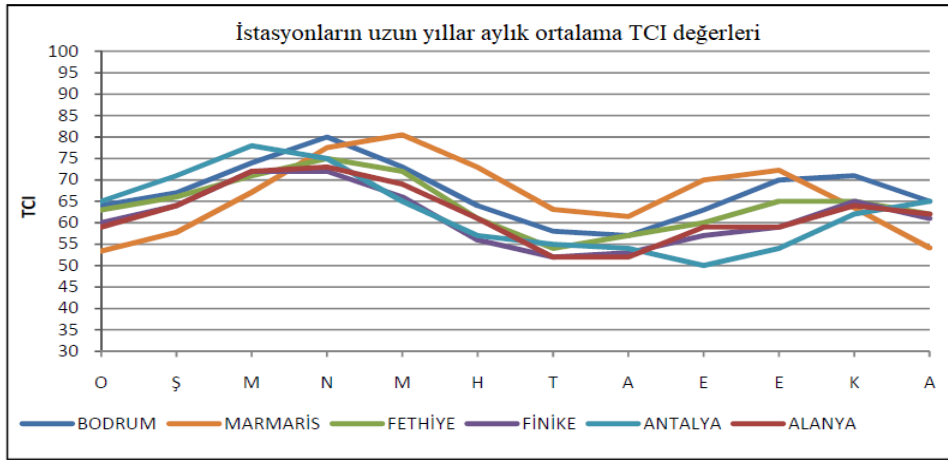
Alanya’da en yüksek TCI, 73 ile Nisan ayıdır. En düşük TCI lar ise Temmuz ve Ağustos olup değeri 52’dir. Baharda TCI değerleri yükselişe geçmiş, yaz aylarında ise minimum değer göstermiştir (Şekil 8a). Alanya’da TCI kategorisi bakımından en uygun koşullar Mart ve Nisan ayları olup çok iyi kategorisi içerisinde yer almaktadır. Bunun dışında ikinci maksimumlar Mayıs, Haziran, Kasım ve Aralık ayları olup "iyi" kategorisindedirler. Yaz ayları yine istasyonların çoğunda olduğu gibi CID etkisiyle turizm konforunun düştüğü ancak yine de "kabul edilir" kategoride olduğu bir sezondur. Genel olarak dağılıma bakıldığında *ilkbahar yüksekliği, bimodal dağılım* görülmektedir.

CID değerleri Eylül’den Mart’a kadar oldukça iyi koşullar sunarken, özellikle yaz döneminde konfor sıcaklığı minimum düzeye düşmüş ve TCI değerlerini olumsuz etkilemiştir (Şekil 8b). Bu durumda efektif sıcaklık olarak bağıl nem ve maksimum sıcaklıkların negatif yansıması etkili olmuştur. CIA değerleri yazın maksimum olmak üzere kışa doğru turizm koşullarını kötüleştirmektedir. Yağış kurak dönemde TCI değerlerine olumlu yansımış, ancak sonbahar ve kış aylarındaki yağış fazlalığı turist konforunu olumsuz etkilemiştir. Güneşlenme süresi her ay uygun olup, özellikle yaz mevsiminde maksimum düzeyde konforu artırmaktadır. Rüzgar koşullarında aylar arası anlamlı bir fark oluşmamıştır.

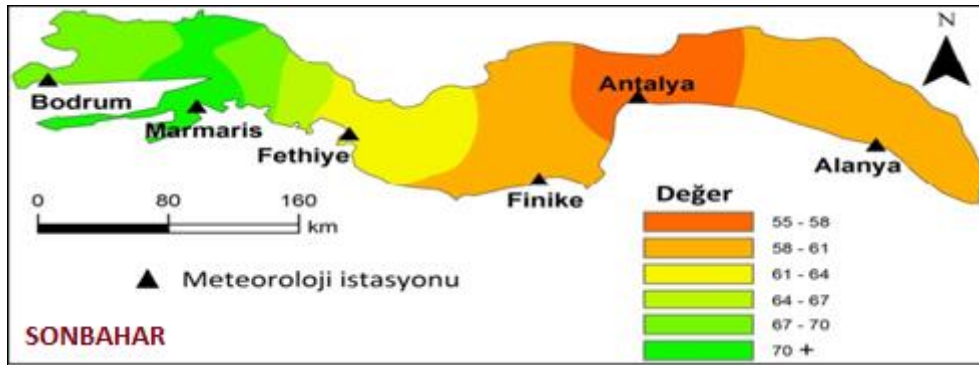
Şekil 8: a) TCI kategorilerinin aylık dağılımı, b) İklim elemanlarının TCI aylık ağırlıkları

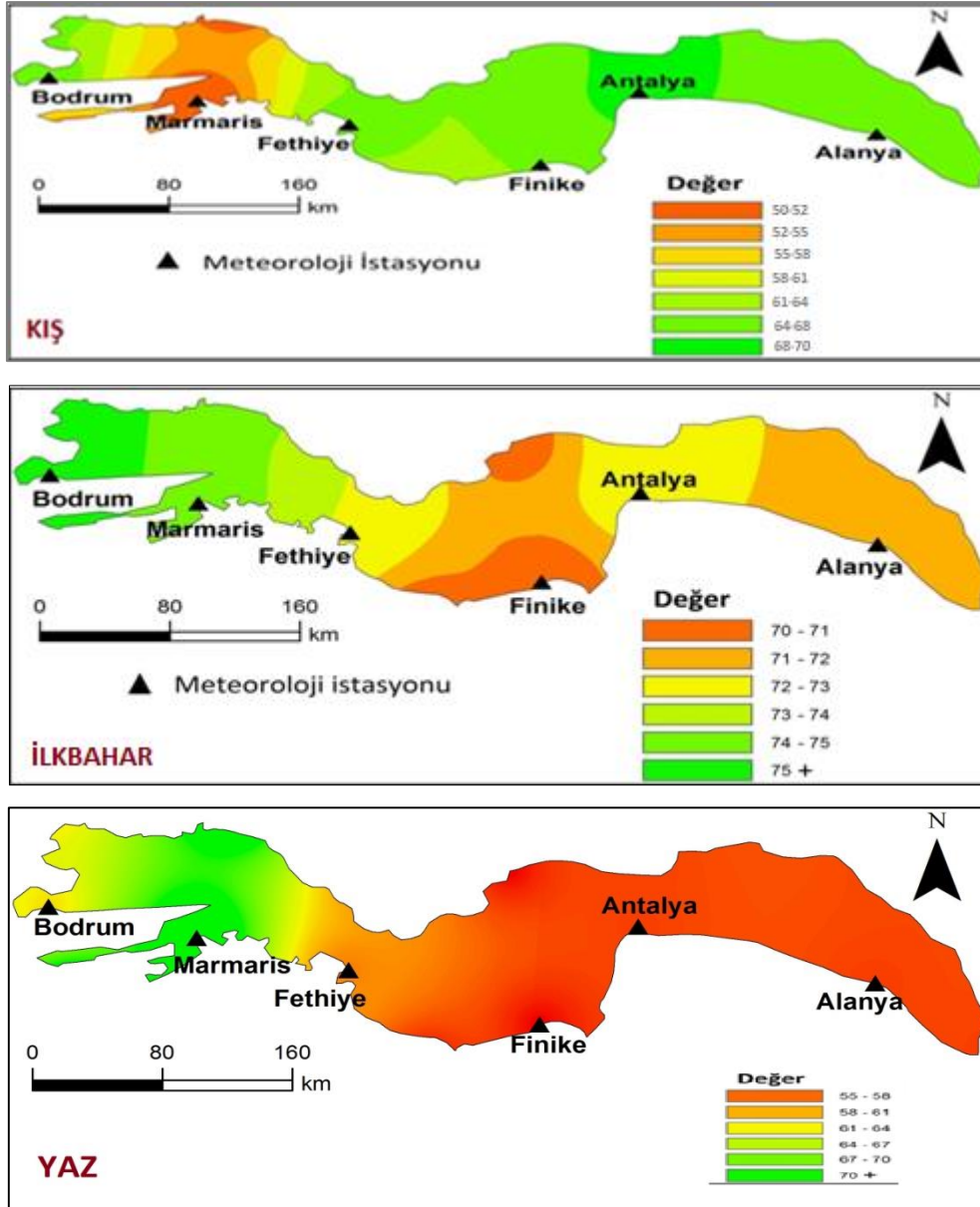
İstasyonların 1983–2006 yılları arası aylık ortalama TCI değerleri Şekil 9'da bir arada gösterilmiştir. Grafikte en dikkat çekici durum Marmaris istasyonunun diğer istasyonlardan farklı bir aylık TCI dağılımı göstermesidir. Diğer dikkat çekici durum ise tüm istasyonların tüm yıl turizm konforuna uygun şartlarda olmasıdır. TCI ölçeğinde 50-59 arasındaki değerler "kabul edilir" kategorisine girmektedir. Tüm istasyonların aylık minimum TCI değeri 50'nin üzerindedir. Diğer yandan Güneybatı Anadolu kıyı turizm lokasyonları ülkemizin turizm potansiyelinin en yüksek olduğu destinasyonları olarak değerlendirilmektedir. Hatta Alanya-Antalya arası kıyılar "Türk Rivierası" olarak dikkat çekmektedir. Grafikte bu durum "zayıf" sınıfı diye adlandırılan TCI dağılımına sahip – tüm aylarda TCI'nın 40 değerinin altında olduğu istasyonun olmamasından da anlaşılmaktadır. Buna rağmen beklenenin aksine, yapılan analiz sonuçlarından oluşan grafikte seçili istasyonların hiç biri iklim konforu açısından "optimum" turizm sınıfı dağılımı göstermemektedir. Başka bir deyişle her ayın 80 TCI değerinin üstünde olduğu bir istasyon bulunmamaktadır.

Şekil 9: İstasyonların uzun yıllar aylık ortalama TCI değerleri

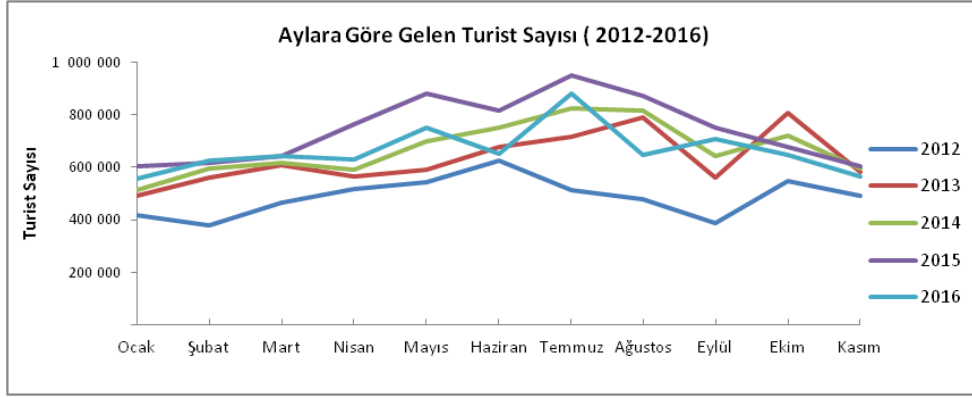
İstasyonların her biri için mevsimsel TCI değerlerinin alansal dağılımına baktığımızda genel olarak bimodal sınıf TCI dağılımına girdiğini söylemek mümkündür. İklim konforu açısından turizme en uygun aylar daha çok ilkbahar ve sonbahar aylarına denk gelmektedir. Yaz mevsimi ise istasyonların özellikle efektif sıcaklıktan dolayı, yüksek sıcaklık ve nem etkisiyle düşük TCI değerleri göstermesine neden olmuştur (Şekil 10).

Şekil 10: Çalışma alanında mevsimlik TCI değerleri

Kıyı turizmi, Güneybatı Anadolu turizm destinasyonları için diğer turizm türlerinden daha ağır basmaktadır. İklim ise kıyı turizminin önemli bir malzemesi olması yönünden önemli bir etkidir. Çalışmada seçilen istasyonların tamamında TCI sonuçlarına göre bahar ayları turist konforuna en uygun dönem olarak belirlenmesine karşın, bu destinasyonlara turist akışı en yoğun olarak yaz aylarında gerçekleşmektedir. Örneğin Antalya iline turist akışları en yoğun Temmuz ve Ağustos aylarında gerçekleşmektedir (Şekil 11).

Şekil 11: Antalya ili Aylara göre gelen turist sayısı (Turizm Bakanlığı)

Bu durum bize turistlerin tatil zamanı tercihlerinde, aslında iklim faktörünün ilk öncelikler arasında yer almadığını düşündürmektedir. Bununla birlikte, bu durumun bir başka ve en önemli nedeni tatil anlayışının boş zamanlarda gerçekleşen bir olgu olması ve bu zamanların da daha çok yaz aylarına denk gelmesi, ayrıca kalıplaşmış bazı alışkanlıkların neticesi olduğu da ortadadır. Bununla birlikte, turizmin geliştiği ülkelerde GSMH'nın belirleyici alt sektörlerinden birisi konumuna gelmiş olan turizm sektörüne ilişkin yeni eğilimler incelendiğinde; tatilcilerin tercihlerinin artık deniz-kum-güneş üçlüsünden (3S), eğlence, eğitim, çevre (3E) üçlüsüne doğru kaydığı gözlenmektedir. Bu durum, ülkelerin, turizm faaliyetlerini sezonluk olmaktan çıkarıp tüm yıla yayma zorunluluklarını da beraberinde getirir (DPT,2007). Muhtemelen bu yeni eğilimler kıyı turizmi için de turizm sezonunun değişmesine veya uzayarak yılın diğer dönemlerine kaymasına neden olacaktır. Eski alışkanlıklar ise iklim bakımından daha uygun turizm konfor koşullarının olduğu mevsimlerin görülmesiyle değişebilecektir.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'nin Güney ve Güneybatı kıyılarındaki turizmin konfor şartlarının belirlendiği bu çalışmada, 1983-2006 yılları arası sıcaklık, nem, yağış, güneşlenme süresi ve rüzgar hızı parametreleri kullanılarak TCI analizleri yapılmıştır. TCI analizi ile aşağıdaki değerlendirmeler elde edilmiştir:

Kıyı turizmi, beklenenin aksine, efektif sıcaklık açısından yaz mevsiminin olumsuz özellikler göstermesi nedeniyle, ilkbahar ve sonbahar dönemlerinde daha uygun olacaktır. Dolayısıyla turist konforu bakımından, turizmin uygun olduğu dönemler yazdan ilkbahara doğru yön değiştirmiştir.

İstasyonların tümünde ilkbahar turizm iklim konforu açısından sonbahara göre daha uygun şartlar sunmaktadır. İstasyonların tamamı TCI'ya göre ilkbahar yükseği olarak adlandırılan *bimodal* kategoride yer almaktadır. Bu durumda, sonbaharın yazdan sonraki dönem olması, yazın ısı birikiminin sonbaharda da etkisini sürdürmesi ve böylece yaz mevsimi turist konforundaki olumsuz şartların sonbahara da yansımalarının etkili olduğu düşünülmektedir.

Zayıf kategoride yer alan (TCI değerinin tüm aylarda 40'ın altında olduğu) istasyon bulunmamaktadır. Başka bir ifadeyle, Türkiye'de kıyı turizminin can damarını oluşturan Güney ve Güneybatı sahillerimizde tüm yıl kıyı rekreasyonel faaliyetleri için uygundur. Güney ve Güneybatı Anadolu kıyılarımızda, beklenenin aksine, hiçbir istasyon *optimum* (tüm aylarda TCI değerinin 80 ve üzeri olduğu) turizm kategorisi içerisine girmemektedir. Marmaris istasyonu dışında, tüm istasyonlarda TCI değerlerinin en düşük olduğu mevsim *kabul edilir* kategorisi ile turizmin en yoğun olduğu yaz mevsimi olmuştur. Marmaris'te ise TCI değerlerinin

en düşük olduğu mevsim kışıdır. Marmaris'teki bu farklılık, iklim parametrelerinin formüldeki ağırlıklarına bakıldığında, kış yağışlarının turizm konforuna olumsuz yansımındandır.

İstasyonlar arasında turizm konfor şartlarının en uygun olduğu destinasyon Marmaris (Mayıs) ile Bodrum (Nisan) olmuştur. İstasyonların hiç birinde *mükemmel* kategoride yer alan, diğer bir ifadeyle TCI değerlerinin 90 ve üzeri olduğu bir aya rastlanmamıştır.

İklim değişikliği ile birlikte Akdeniz yağış rejiminde yağış azalması öngörülmektedir (Türkeş, 1996; Apak ve Ubay, 2007; Bahadır, 2011). Yapılan istatistik değerlendirmeler sonucunda, genel olarak istasyonların kış mevsimi konfor şartları yaz mevsiminden daha iyi koşullar sağlamaktadır. Kıyı turizminde ılık geçen kış mevsimi turizm sezonunun on iki aya yayılmasına olanak sağlayacaktır. Yapılan istatistiklere göre yaz mevsimindeki sıcaklık artışı ve kış mevsimindeki yağış azalması kıyı turizminin mevsiminin değişmesi olasılığını ortaya çıkarmaktadır.

Çalışmada turizm konforunun bölgedeki durumunun analizi yapılmıştır. TCI da yer alan parametrelerden biri olan güneşlenme süresi verilerinin ancak 1983 yılından itibaren kaydedilmesi ve iklim parametrelerine ait rasatların istasyonlarda düzenli tutulmaması veri değerlendirme aralığının kısılmasına neden olmuş, geçmiş dönemler ile günümüzdeki konfor şartların kıyaslanmasını güçleştirmiştir.

Çalışmada yöntem olarak kullanılan TCI, nicel değerlendirmelere dayalı sonuçlar içermesi bakımından turist konforu-iklim ilişkisi araştırmalarında sık kullanılan bir yöntem olarak dikkati çekmekle birlikte, en önemli eksiği daha çok kıyı turizmi, yat turizmi gibi deniz-kum-güneş üçlemesi çerçevesinde yapılan turizm türlerine uygulanabilir olmasıdır. Bununla birlikte kıyı turizminin önemli bir ayağı olan deniz suyu sıcaklık şartlarının da ortaya konulması indisin geçerliliğini arttıracaktır.

İklim değişimindeki olası belirsizlikler, hammadde iklim olan turizmde, uzun süreli stratejilerin ve planlamaların yapılmasını zorlaştırmakta ve geleceğe yönelik turizm problemlerine karşı geçimini turizme dayandıran bölgeleri savunmasız bırakmaktadır. Bu bağlamda iklim değişikliklerine hazırlıklı olarak yapılan planlamalar turizmde beklenmedik olayların meydana gelmesini de önleyecektir. Dolayısıyla, TCI sonuçlarının önümüzdeki yıllar için ne yönde değişeceğini belirlemek amacıyla gelecekteki turizm iklimik konfor şartları hakkında da öngörü edinilmesi kaçınılmazdır. Bununla birlikte, mevcut projeksiyonlarda Akdeniz havzasında beklenen sıcaklık artışlarının konfor değerlerini olumsuz etkileyeceği beklenmektedir. Termal konfor sistemine göre sıcaklıktaki önemsiz sayılabilecek artışlar dahi bağıl nem ile birleştiğinde olumsuz konfor şartları ortaya çıkarabilmektedir. Dolayısıyla gelecekte iklim değişikliğinin Akdeniz havzası için beklenen değişimlerinden turizm konfor şartları da mutlaka etkilenenecektir. Çalışma alanı, yükselti, enlem, denize göre konum, orografik özellikleri nedeniyle iklim değişikliklerinden farklı şekillerde etkilenecek hassas özelliklere sahiptir. Bölgenin turizm kimliğinin ülke ekonomisi bakımından çok önemli bir artı olması iklim-turizm etkileşiminin mutlaka dikkate alınması gerektiğini ortaya çıkarmaktadır.

Bu çalışmada sadece kıyı turizm destinasyonlarındaki konfor şartları incelenmiştir. Ülkemizin sahip olduğu turizm çeşitliliği ve bu alanların ekonomiye sağladığı artılar düşünülerek, bu tür çalışmaların tüm turizm çeşitlerine uygulanması ve planlarda göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Kaynakça

Amelung, B., & Viner, R. D. (2007). The Vulnerability to Climate Change of the Mediterranean as a Tourist Destination. in: Amelung B, Blazejczyk K, Matzarakis A, Viner D (eds). *Climate change and tourism: assessment and coping strategies*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.

- Amelung, B., & Viner, D. (2008). *The Implications of Greenhouse Gas Stabilisation for International Tourism Flows*. (Çevrimiçi) http://stabilisatio.metoffice.com/poster/Viner_David.pdf Erişim: 01.05.2009.
- Apak, G., & Ubay, B. (2007). Türkiye İklim Değişikliği Birinci Ulusal Bildirimi, www.meteor.gov.tr.
- ASHRAE, (1966). Thermal Comfort Condition, *ASHRAE Standard*, 55-66, New York. USA.
- Cengiz T., Akbulak, C., Çalışkan, V., Kelkit A. (2008) *Climate Comfortable for Tourism: A Case Study of Çanakkale*, Balwois 2008 Conference, Ohrid, Republic of Macedonia, 148.
- Ashrae, Standard 62 (2001). Ventilation for Acceptable Indoor Air Quality, American Society of Heating, Refrigerating and Air-Conditioning Engineers, Atlanta, (2001).
- Atalay, İ. (1987). *Türkiye Jeomorfolojisine Giriş*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No:9
- Bahadır, M. (2011) Akdeniz Bölgesi'nde Sıcaklık Ve Yağışın Gelecekteki Eğilimleri Ve Olası Sonuçları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (19), 364-378.
- Cline, William R. (2007). *Global Warming and Agriculture: Impact Estimates by Country* (Washington: Center for Global Development and Peterson Institute for International Economics).
- Darkot, B., & Erinç, S. (1954). Güneybatı Anadolu'da Coğrafi Müşahadeler, *İstanbul Üniv. Coğ. Enst. Derg.* 5(6), 179-196, İstanbul.
- DPT (2007). *Dokuzuncu Kalkınma Planı Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara (çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/turizm/oik679.pdf>
- Doğaner, S. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Doğaner, S. (1993) "Köyceğiz-Dalyan Çevresinde Coğrafi Özelliklerin Turizm Açısından Değerlendirilmesi", *İ.Ü. Coğrafya Dergisi*, 4, 23-25.
- Ebinger, J., Vergara, W. (2011) *Climate Impacts on Energy Systems: Key Issues For Energy Sector Adaptation*. Washington, DC: World Bank
- Fanger, P. O. (1972) *Thermal Comfort*, McGraw Hill Book Comp., New York.
- Güçlü, Y. (2004) Dalyan-Kalkan Arasındaki (Güneybatı Türkiye) Kıyı Yapısı ve Yapıdan Kaynaklanan Sorunlar, Türkiye Kıyıları 04, *Türkiye'nin Kıyı ve Deniz Alanları V. Ulusal Konferansı Bildiriler Kitabı*: 1. Pelin Ofset.
- Güçlü, Y. (2009) Batı Karadeniz Kıyı Kuşağında Klimatik Konfor ve Deniz Turizmi Mevsiminin İklim Koşullarına Gore Belirlenmesi. *Türk Coğrafya Dergisi*, 53, 1-14.
- Güçlü, Y. (2010) Ege Bölgesi Kıyı Kuşağında İklim Konforu Şartlarının Kıyı Turizmi Yönünden İncelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* (çevrimiçi) <http://www.insanbilimleri.com>
- Hamilton, M., J. (2003) *Climate and the Destination Choice of German Tourists*, Centre for Marine and Climate Research, Hamburg University, Hamburg, Germany Research Unit Sustainability and Global Change FNU-15 (revised), DINAS-COAST Working Paper Number 2 (Revised).
- Harrison, S., Winterbottom, S., & Sheppard, C. (1999) The Potential Effects of Climate Change on the Scottish Tourist Industry. *Tourism Management*, 20, 203-211.
- Hein, L. (2007) *The Impact of Climate Change on Tourism in Spain*, Cicero Working Paper 2007, 2.
- Hoşgören, Y. (1998). Jeomorfolojinin Ana Çizgileri - II. Çantay Kitabevi, İstanbul.
- İkiel, C. (2004) *Muğla İlinin Coğrafi Özellikleri, Muğla Kitabı (Arkeoloji, Tarih, Coğrafya)*, 15-25, Printer Ofset Matbaacılık, İzmir (kitapta bölüm)
- Kum, G. (2011). *İklim Değişikliğinin Türkiye'nin Güneybatı Kıyılarında Turizmin Konfor Şartlarına Etkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

- Matzarakis, A. (2001). *Climate and Bioclimate Information for Tourism in Greece*, Proceedings of the 1st International Workshop on Climate, Tourism and Recreation. Meteorological Institute, University of Freiburg Werderring 10, D-79085 Freiburg, Germany.
- Matzarakis, A., Rudel, E., & Koch, E. (2006a). *Summer Tourism in Austria and Climate Change*. Oxley, L. and Kulasiri, D. (eds) MODSIM 2007 International Congress on Modelling and Simulation. Modelling and Simulation Society of Australia and New Zealand, pp. 1934-1939.
<http://www.urbanclimate.net/matzarakis/papers/SummerTourism1.pdf>
- Matzarakis, A., Zaninovic, K., & Cegnar, T. (2006b) Thermal Comfort Trends and Variability In The Croatian and Slovenian Mountains, *Croatian Meteorological Journal*, 40, 198-201.
- Matzarakis, A., Amiranashvili, A., Kartvelishvili, L. (2008). Tourism Climate Index in Tbilisi, *Transaction of The Georgian Institute of Hydrometeorology*, 115(115), 27-30.
- Matzarakis A., Endler C. & Nastos P.T (2014). Quantification of Climate-Tourism Potential For Athens, Greece – Recent And Future Climate Simulations, *Global NEST Journal*, 16(1), 43-51.
- McBoyle, G., & Scott, D. (2007) *2007 Using a 'Tourism Climate Index' To Examine The Implications of Climate Change For Climate as a Tourism Resource*, Adaptation and Impacts Research Group, Environment Canada, at the Faculty of Environmental Studies, University of Waterloo, Waterloo, Ontario, Canada, N2L 3G1
- Mieczkowski, Z. (1985) The Tourism Climatic Index: A Method of Evaluating World Climates for Tourism. *Canadian Geography*. 29, 220–233.
- Olgyay, V. (1973). *Design with Climate, Bioclimatic Approach to Architectural Regionalism*, Princeton University Press, New Jersey.
- Öztürk, B. (1993) *İzmir-Anamur Kıyı Kesiminin Termal Konfor Açısından İncelenmesi. İstanbul Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Klimatoloji ve Meteoroloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.*
- Perch-Nielsen, S., & Amelung, B. (2007). *Climatic Resources for Tourism in Europe, International Conference on Climate Change Impacts on Tourism*. Clitop Conference, September 2007, Lisbon, Portugal.
- Scott, D., Mcboyle, G., & Schwartzentruber, M. (2004) Climate Change and The Distribution of Climatic Resources for Tourism in North America, Department of Geography, *Climate Research*, 27, 105–117.
- Sür, A. (1977). Alanya'nın İklimi, *A.Ü.Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay. No: 270*, Ankara.
- Topay, M. (2007). The Importance of Climate For The Recreational Planning of Rural Areas; Case Study of Muğla Province, Turkey. *Developments in Tourism Climatology*. A. Matzarakis, C. R. de Freitas, & D. Scott., 3rd International Workshop on Climate, Tourism and Recreation, Alexandroupolis, Greece, 19-22 September 2007, p:29-36. (çevrimiçi)
www.urbanclimate.net/cctr/ws3/report/dtc_2007_topay.pdf
- Thom, E.C. (1959). *The Discomfort Index*. Weatherwise, 12, 57-60.
- Toksoy, M. (2007) Termal Konfor. *Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, (çevrimiçi) www.mmo.org.tr/resimler/ekler/ace49c7d80767cf_ek.pdf?dergi=152
- Topay, M., & Yılmaz, B. (2004). 'Bioklimatik Konfora Sahip Alanların Belirlenmesinde CBS'den Yararlanma Olanakları: Muğla İli Örneği. *Proceeding of 3rd. GIS Days in Turkey*, 425-434.
- Türkeş, M. (1996). Spatial and Temporal Analysis of Annual Rainfall Variations in Turkey, *Journal of Climatology*, 16, 1057-1076.
- Viner, D. (2006). Climate Change and Its Interactions With Tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 1747-7646, 14 (4), 317- 322, (Cevrimici)

<http://www.matkailu.org/Teemoja/vinerdavid.pdf>

Wilbanks, T. J., Bhatt, V., Bilello, D. E., Bull, S. R., Ekmann, J., Horak, W. C., Huang, Y. J., Levine, M. D., Sale, M. J., Schmalzer, D. K. & Scott, M.J. (2008). *Effects of Climate Change on Energy Production and Use in the United States*, Washington, DC: US Climate Change Science Program. Synthesis and Assessment Product 4.5.

ENGLISH LITERATURE

Futurism in Spanish Literature

İspanyol Edebiyatında Fütürizm

Nur Gülümser İLKER*

Abstract

At the beginning of the 20th century, a group of authors, poets and artists known as “Vanguardistas” (modernists) paved the way for modern movements in art and literature in Spain. Inspired by the Italian poet Filippo Tomasso Marinetti, the Futurism movement quickly showed its influence in Spain as well as other countries. It rose to prominence due to its original and dynamic perceptions as well as its appreciation of modernism. As the world is constantly changing, old traditions, lifestyles, outdated ideas as well as previous attitudes, perceptions, styles and movements in literature and art should be abandoned in favor of newer, more original and current ones. This point of view is especially clear in the works of Ramón Gómez de la Serna. Italian Futurism suggests that previous ideas, literary styles and lifestyles cannot have strong links with the present and it is a challenge that makes it difficult to open the doors for the future. Based on this idea and adding different points of view, the Spanish writers aimed at building an original Futurism with its roots in the past but focusing on the future. Spanish intellectuals protested the oppression and censorship of the ruling order in that period, benefiting from the innovative style and perceptions of Futurism in literature.

Keywords: Futurism, Spanish Literature, Ramón Gómez de la Serna, Gabriel Alomar, Marinetti.

Öz

XX. yüzyılın başlarında İspanya’da “Vanguardistas”(yenilikçiler) diye adlandırılan bir grup yazar, şair ve sanatçı, İtalyan şair Filippo Tomasso Marinetti’nin etkisiyle, sanatta ve edebiyatta yenilikçi akımlara kapı açmışlardır. Sürrealizm, Dadaizm, Ultraizm gibi akımların başını çeken Fütürizm, yenilikçi algının öncülerindedir. İtalya kökenli Fütürizm akımı, etkisini diğer ülkelerde olduğu gibi İspanya’da da çok geç olmadan göstermiştir. Özgün ve dinamik bir algıya sahip olan akım, aynı zamanda Modernizme olan övgüsüyle ön plana çıkmaktadır. Dünya sürekli değişmektedir. Eski gelenekler, yaşam biçimleri, fikirler, edebi ve sanatsal alandaki önceki tutumlar ve anlayışlar, tarzlar, akımlar devam ettirilmemeli; daha yeni, daha özgün ve daha güncel olana yönelinmelidir. Bu düşünce yapısı üzerine kurulmuş olan Fütürizm, kısa zamanda -Ramón Gómez de la Serna’nın eserleri başta olmak üzere- etkisini İspanyol Edebiyatında da göstermeye başlar. İtalyan Fütürizmine göre geçmişten gelen düşüncelerin, edebi tarzların ve yaşantıların güncellikte güçlü bir bağlantısı olamaz ve bu geleceğe açılan kapıları zorlayacak bir unsur olacaktır. Özgün ve yeni olana yönelen Fütürizm, bu yönüyle isyankâr tutum ve kurulu düzene bir başkaldırı niteliğindedir. 1908 senesinden itibaren Serna ile kendini gösteren akım, aydın yazarların düzenledikleri edebi toplantılarda başlayarak çeşitli dergilerle ismini duyurmaya ve kabul görmeye başlar. İspanyollar tarafından, geçmişle bağıni tümenden koparmadan geleceğe yönelmiş özgün bir Fütürizm inşa etmek amaçlanmıştır. Dönemin baskıcı ve sansürcü yönetimine karşı çıkan İspanyol aydınları, edebiyatta Fütürizmden faydalanarak, süregelen düzene yenilikçi bir tarz ve anlayışla karşı koymayı amaçlamışlardır.

Anahtar Sözcükler: Fütürizm, İspanyol Edebiyatı, Ramón Gómez de la Serna, Gabriel Alomar, Marinetti.

Introduction

Having its roots in Italy, Futurism made its name in the *Manifesto del Futurismo* of Filippo Tomasso Marinetti, an Italian poet. At first popular only in Italy, the Futurism movement started to expand and gain more attention when *Manifesto del Futurismo*, first published in *Le Figaro* magazine in 1909, was translated into other languages and published in other European countries and when Marinetti’s other works were published in political and literary magazines. After the work of Marinetti, who was a revolutionist and non-fascist, was translated into Spanish and published in that country, the Italian author wrote another work entitled *Proclama Futurista a los Españoles* in order to appeal to the Spanish public. Marinetti highlighted his view of Futurism that change and evolution are inevitable and we should adapt ourselves to this evolution as the living conditions, political dynamics, scientific research and technology change. He also underlined that Futurism is an important movement for more liberal and combative communities. The Italian poet’s work influenced the whole country and planted the seed that would expand the movement in Spain in a short time.

* Öğr. Gör., TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Yabancı Diller Bölümü, gulumserilker@gmail.com.

Ramón Gómez de la Serna and Futurism

Being one of the most important authors of Spanish literature in the 20th century thanks to his hardworking, determined, revolutionist character as well as his literary and intellectual creativity, Ramón Gómez de la Serna's works led to the Futurism movement being known, adopted and expanded in Spain. By supporting Modernism while appreciating Spanish traditions and values, Serna suggests that the Futurism movement supports development. "Futurism is one of the most beautiful calls which shows us permissiveness and courage which we need for leaping forward" (Gómez de la Serna, 1909, p. 91). Although Serna was born between the 98 and 27 generations of Spanish literature (composed of authors who took part in the republican struggle), he remarked that he was not included in any specific generation (Gómez de la Serna, 1988, p. 80). He derived much benefit from the experiences of the 98 generation authors, had a remarkable admiration for them and was inspired by them while building his strong character and literary works. Serna's knowledge of the classical movement, experiences in the fields of history and policy, journeys to many countries, experiences on these journeys and skills of elaborated observation not only made him an original and valuable author but also played an important role in the intellectual formation of his country. While the way for the 27 Generation due to the impact of his works, meetings and conferences on the intellectual class, Serna also appreciated the ideas and words of Marinetti, published his *Manifiesto del Futurismo* in *Prometeo*, the Spanish cult magazine of that period, and shed light upon them through his own works published in the same magazine, thus making Futurism known to the Spanish people.

Published between 1908 and 1912, *Prometeo* magazine was both a platform where new ideas and movements were promoted and a publication where Republicans intellectually held sway. As Futurism started to expand in the Spanish platform with Marinetti's *Manifiesto* and Serna's works, the Spanish author held various *tertulias*, gave speeches in at conferences and lessons and finally became "the envoy of Futurism in Spain having roots in Italy" (Mancebo Roca, 2006, p. 3). Highly excited and determined, Serna continued to work non-stop with the excellent intellectual infrastructure and support of Gutierrez Solana (the Painter), Joan Miró (the author), Luis Buñuel (the film producer and screenwriter José Ortega y Gasset (the philosopher), as well as Azorín, Valle-Inclán and Lorca from the 98 Generation. Thus, he enabled the Futurism movement to be known, interpreted and restructured in Spanish Literature. Number of participants attending the *Tertulia de Pombo* meetings held in 1915 increased day by day. Republican and revolutionary ideals were dealt with at these meetings, where Futurism gained momentum under the guise of Modernism, which still had links with the past.

Futurism turned out to be a perception where such contradictions as national elements-foreign elements, tradition-modernism, socialization-alienation, national sources-foreign sources were handled and evaluated collectively (Mancebo Roca, 2006, p. 4).¹

In addition to his essays, conferences, meetings and *tertulias*, Serna also participated in radio programs and spontaneous interviews. These liberal platforms brought together painters, sculptors, men of letters, musicians, film producers and architects in their appreciation of Modernism. Then Futurism veered from Marinetti's original examples when it started to become more Spanishized as ideas were shaped in accordance with Spanish traditions and culture over time.

It can be said that Futurism evolved in two phases – the first being when Marinetti's *Manifiesto* was published in Spanish (1909). The second began when Spanish intellectuals became idealistically more mature (1928). In this period, Marinetti visited Spain and participated in *tertulias* and conferences. Spanish authors and artists started to interpret

¹ Translated into English by the author.

Futurism with a more original point of view and style. The unilateralism in Marinetti's first work was substituted by a combination of different values in Spain.

Works on Futurism

Catalan author Gabriel Alomar's work named *el Futurismo* is important as it was written (though not published) in 1905, four years before Marinetti's *Manifesto*. Even though Futurism was brought to Spain by Marinetti, it had been handled in literary terms a few years before –It suggests that Spanish Literature had developed its own Futurism.

Gabriel Alomar's *el Futurismo* reflects the idea that inspiration from the past travels into the future in the form of a new movement and this weak link with the past lies behind the future. Alomar's "work does not sacrifice tomorrow; on the contrary, it focuses on living today for tomorrow" (Alomar, 1990, p. 22). It is important to live today for the gains and hopes of the future, not under the impact of traditional and conventional frame of mind, political experiences and attitudes of the past. It is possible to build the future only with innovations, discoveries and inventions in the fields of literature, art, science, policy, technology and architecture.

Alomar's Futurism emphasizes a liberal and modern spirit while criticizing imprisoned and narrowed frames of mind which cannot break the walls. He suggests that Futurism is not a simple discipline, does not belong to one single era, will make its way towards constant progress and will evolve with the changes by integrating with the humans to be purified of the beliefs and ideas of previous centuries. He believes that Futurism indicates a dynamic, energetic and progressive attitude. It needs a perception which is directed towards the ideas, forecasts and visions integrated with "tomorrow".

The articles entitled *El Futurismo en París* and *Pequeña Historia de Mi Palabra* published in Alomar's *El Poble Catalá* magazine in 1909 are valuable literary works of Spanish Futurism. In these, Alomar criticizes some Spanish journalists for believing that modernism and Futurism exist only in Paris by focusing attention on Spain and Catalonia, which should also be regarded as promoters of Futurism. Futurism cannot be a movement adopted only by the Italians or the French. Spanish intellectuals can also create an original and native Futurism – different and unique with its own cultural, historical, literary and political infrastructures and values.

Inspired by the works of Alomar, Marinetti and Serna, the Spanish author Andrés Gómez Blanco published his article entitled *El Futurismo: una escuela nueva literaria* (Futurism: A new school of letters) on in the *Nuestro Tiempo* magazine in 1910, in which he criticizes the traditional frame of mind that is strictly bound to the past while underlining the necessity a strong and academic background as well as progress. Emphasizing the importance of academic studies and scientific developments, he claims that there should be more artistic and cultural elements such as museums and theaters. Development is possible through the personal efforts of individuals as well as the intellectual and artistic developments of the society. In his *Llamamiento a los intelectuales*, published in *Prometeo* magazine, he expressed the same ideas to encourage Spanish intellectuals like Alomar. Emphasizing the need for original intellectual creations, Blanco invites Spanish intellectuals conduct literary, artistic, technological and scientific developments with courage, virtue, honor, determination and belief.

Silverio Lanza, another Spanish author who was inspired by the 98 Generation and Serna, contributed much to the literary background of Spanish Futurism with his work *Arte Joven*, published in *Prometeo* in 1909. He puts forward the view that people, hence societies, always need to develop in order to attain happiness and an easy life and only with the help of science and technology can this happen.

Philosophy of Futurism

Although Futurism has an intellectually rich background, it is unfortunately weak in implementation because of the impacts of that period. This movement sparked and burst into flames but was unfortunately blown out in the end. Even so, it was still appreciated and welcomed by the intellectuals. Claiming that it is necessary to be dynamic and impetuous against fascist and oppressive regimes, Futurism tells young people that they can live with the danger. Futurism also criticizes the frame of mind of a society which is monotonous, superficial and lacking in foresight and commonsense as well as cowardly. Society is overwhelmed by the unfair administration and order which is like an insult to its spirit. "Denial of the past" which is one of the fundamental concepts of Futurism is indeed a reference to the people's suffering. It is possible in Modernism and innovation (in other words, Futurism) to hope, recover and keep going ambitiously; as can be seen in "Raise your heads. "Standing, towards the sky, we challenge the stars again" (Marinetti, 1909, p. 1). Adopting the concepts of rebelling and holding one's head high against injustice, Futurism (with the help of its dynamic structure) aims at destroying the monotony which hurts the mentality and spirit of the society. "We would like to sing the song of love for danger, strength and courage" (Marinetti, 1909, p. 1).

Famous for his work entitled *Julepe de Menta*, the Spanish author and philosopher Ernesto Giménez Caballero invited Marinetti to Spain in 1928 to deliver a speech at a conference. In this conference, regarded as the second phase of Futurism in Spain, the Italian poet shed light on the philosophy of Futurism through his words "we will cleanse the world of the war by destroying it" (Marinetti, 1909, p. 1) and also explained why Futurism did not have any link with the past. He introduced to Spain once again this modern movement with its hopeful view of the future. Since Futurism had a dynamic, innovative and modern structure which is closed to the old and past, it could include all the colors, technological elements, liberal and idealist mentality, light and energy in the fields of cinema, literature, music, sculpture and painting.

In *Manifesto*, the work of Marinetti which is regarded as the beginning of Futurism, dangerous, brave, rebellious, impudent and aggressive attitudes are dignified while technology, desire for victory, ideal of revolution, unity as well as courageous individuals and societies are also appreciated. His premise of "few words more works", the Italian poet touches upon the importance of action and movement in his *Manifesto*. Old things should be transformed into new ones: villages, counties and cities as well as beliefs and behaviors should be renewed; machines, tools, etc. should be included in our lives and the number of inventions should be increased; Transportation and communication should be improved; technologies for cars, trains, vessels and aircrafts should be developed; and industry and trade should be expanded in the cities and relevant centers should be established.

Inspired by the patriotic ideas of the Italian poet Serna suggests in *El Movimiento Intelectual: Futurismo* (Futurism as an Intellectual Movement) that this movement can put the lives of people into order. It is able to provide the change which is needed by people and societies. In this regard, "Futurism is an excellent call" (García García, 1998, p. 18). Serna and other intellectual authors were ready to take the necessary steps for Spain to lose blood because of the disaster in 1898. Setting off to build a new and strong country, the Spanish author focuses attention on individual liberalism, epic feelings, national dignity, intellectual depth, development in science and technology, innovations in industry as well as commercial initiatives. Pointing out that a military ideology and system should be reinforced in order to protect territories, Serna also puts forward that everybody should be prepared for war and victory at any time. It is necessary to run the risk of danger and be courageous in difficult situations. It is also necessary for the society to feel emotions such as love while being motivated towards art, literature and beauty. He also calls on clergymen and landlords, who feel

the pulse of traditions and are considered to be more open-minded with a larger and deeper point of view, to support tourism for the commercial development of the country. They are also asked to abandon hyper nationalism and pay attention to the welfare and development of the country because it would be impossible to do so with the old and outdated frames of mind.

Intellectual Differences

Although the Futurism introduced by Marinetti was welcomed by Spanish intellectuals, they viewed some points differently and the movement was re-interpreted with original values. In Alomar's work, there is an attitude which protects traditions and history much more compared to the ideas of the Italian poet. It emphasizes achieving today and the future "through ideas and beliefs which existed for ages" (Alomar, 1990, p. 22). In this regard, Alomar's *El Futurismo* is different from Italian rooted Futurism. The Catalan author suggests that it may be wrong to completely turn one's back on history and turn one's head only towards the future as expressed by Marinetti's Futurism. It cannot have an organic link with Spanish society because it could cause damage in a society which currently depends on its traditions and appreciates its own national values. Based on this idea, Alomar puts forward the view that it would be more appropriate to head towards the future based on the inspiration and specific disciplines remaining from the past as well as an important historical infrastructure. He believes that "the future should be conquered by maintaining values of the past" (Mancebo Roca, 2006, p. 8).

Futurism and Romanticism

In *El Futurismo* of the Catalan author, we witness a post-romantic attitude. rebellious and daring character while never relinquishing its links with the past, Romanticism also has traditional characteristics. Emphasizing the importance of emotional and spiritual values, Alomar also adds these characteristics to his own Futurism. "In contrast to Marinetti, he states that it is necessary to have knowledge traditions and have links with the past in a sense, so that it will be easier to attain the concepts presented by Futurism" (Lentzen, 1986, p. 4). If we describe Romanticism as "coincidentia oppositorum" (Löwy, Sayre, 2016, p. 9) (unity of contrasts) as defined by the sociologist Michael Löwy and Robert Sayre, a man of letters, we can understand the intellectual structure which lies behind the attitude of the Catalan author.

It is both revolutionist and anti- revolutionist, individualist and communalist, cosmopolitan and nationalist, realist and visionary, retroactivist and utopianist, rebel and melancholic, democrat and aristocrat, activist and thinker, republican and monarchist, red and white, mystic and sensual (Löwy, Sayre, 2016, p. 9).

In that case, there is a balance in Alomar's ideas, having an undeniable importance in the establishment of Spanish Futurism, in which contrasts are evaluated appropriately and new values are obtained. There are tracks of Romanticism in Spanish Futurism –especially those established and interpreted by Alomar.

Futurism in Poems

Having impacts on many areas, Futurism is especially remarkable in poems. Originally aimed at achieving innovations, it would foreshadow a new style, even new and different themes, in poems as well. A free style began to be adopted with "liberal words" (Ilie, 1964, p. 210) in order to reflect this idea. Guillermo de Torre, the Spanish poet, wrote poems in free verse with diverse themes. He sometimes included automobiles in his futurist poems in which he talks about dynamic and energetic issues and strength.

Automobile

In a dynamic happiness

Leaving a track

From its exhaust fumes (Foard, 1975, p. 78).

Francisco Vighi and León Felipe were other Futurist Spanish poets who wrote poems in verse libre. León Felipe, a Spanish poet participating in the *tertulias* (the literary, political and ideal meetings in which intellectuals of that period came together) wrote a poem called “Drop A Star”, which also had traces of Futurism.

The world is a slot machine,
 With a groove in the front of the sky,
 On the head of the sea.
 The machine has stopped,
 The rope is gone
 The world is something that works
 Like the mechanical piano of a bar.
 (The rope is gone,
 The machine has stopped ...
 Sailor,
 You have a star in your pocket
 Drop a star (Pliego, 2002, pp. 34-35).

In Futurist poems, there is a tendency to write lines of two or three words in addition to verse libre. In these Futurist poems, which may have only a single word in a line, the aim is to express “few words more works” (Marinetti, 1909, p. 1).

Conclusion

With the publication of Marinetti’s manifesto and his call to Spanish writers, in addition to Serna’s efforts to introduce the movement of Futurism and the inclusion of this movement in publications by many Spanish authors and poets, Spanish intellectuals adopted Futurism and created an original style different from Italian poets’ works. A different Futurism was developed comprising their new frames of mind as well as the traditional and historical infrastructure. Thus, it would be reasonable to discuss the existence of an original Spanish Futurism. Even so, there is always a feeling of appreciation for Marinetti, who had the greatest influence on this movement. “Marinetti, we greet you with an eternal Spanish appreciation” Lentzen, 1986, p. 4). Although it had a short life, Spanish Futurism will always preserve its value and importance in the history of Spanish Literature thanks to its targets and direction.

Bibliography

- Alomar, G. (1990). *Il Futurismo*, Palermo: Novecento.
- Foard, W. D. (1975). *Ernesto Giménez Caballero (o la revolución del poeta); estudio sobre el Nacionalismo*. Madrid: Cultural Hispánico en el siglo XX.
- García García, I. (1998). Orígenes de las Vanguardias Artísticas en Madrid (1909-1922). *DPTO Historia del Arte Contemporáneo: 1(1)*. Universidad Complutense de Madrid, Facultad de Geografía Historia.
- Ilie, P. (1964). *Futurism in Spain*, Madrid: En Criticism.
- Lentzen, M. (1986). Marinetti y el Futurismo en España. *Centro Virtual Cervantes: IX*. AIH, Universitát Münster.
- Löwy, M. Sayre, R. (2016). *İsyen ve Melankoli: Moderniteye Karşı Romantizm*. Çev. Işık Ergüden. İstanbul: Alfa İnceleme.

- Mancebo Roca, J. A. (2006). *La Influencia del Futurismo en España*. Castillo-La Mancha: Facultad de Humanidades, Universidad de Castillo-La Mancha, XVI. Congreso Nacional de Historia del Arte, 20/24 de Noviembre.
- Marinetti, F. T. (1909). *Manifiesto del futurismo*. Italia: Le Figarò.
- Pliero, B. (2002). *León Felipe*. España: Ediciones Eneida.
- Serna, R. G. (1988). *Una Teoría Personal del Arte, Antología de Textos de Estética y Teoría del Arte*. Madrid: Tecnos.
- Serna, R. G. (1909). Movimiento intelectual, El Futurismo, *Prometeo (I) abril*. Madrid.
-

LITERATURE

Kent Folkloruna Yöneliş ve Trabzon Kent Kültüründe Pazarcı Folklorunun Yeri

An Orientation Towards Urban Culture: The Place of Market Vendor Folklore in the Urban Culture of Trabzon

Mustafa AÇA*

Öz

Türkiye merkezli kent kültürü araştırmalarında kent tarihi, kent mimarisi, kent arkeolojisi ve sanat tarihi konuları öncelikle dikkate alınan konular arasında olmuştur. Kent folklorunu oluşturan kültürel yaratım ve aktarım grupları ve ortamları henüz yeterince keşfedilebilmiş değildir. Bütüncül kent kültürü araştırmalarında kent ve kentli kimliğini inşa eden tüm bileşenlerin birlikte değerlendirilmesi gerekliliği aşikârdır. Kentin taşınmaz/somut kültürü kadar kent yaşamını oluşturan sosyal gruplara ait günlük süreçler, üretim ve pazarlama teknikleri, kimi zaman ritüel karakterleriyle dikkat çeken uygulamalar, enformel kurallar, hafıza ve paylaşım alanları, gizli diller ve jargonlar, inanış ve kabuller ve lakaplar gibi hususlar, bütüncül bir bakış açısı ile değerlendirilmelidir. Batı ve Kuzey Avrupa ile Kuzey Amerika merkezli kent folkloru araştırmalarında bu hususların titizlikle ele alındığı görülmektedir. Kent kültürünün temsilcileri konumunda olan pek çok farklı zümrenin katılımıyla oldukça renkli uygulamaların ortaya çıktığı pazar yerleri, kent dokusu içinde önemli bir kültürel sahne işlevi görmektedir. Çalışmada Doğu Karadeniz sözlü kültürünün önemli temsil alanlarından biri olan Trabzon'un kent kültüründe değişen sosyo-kültürel ve ekonomik yapıyla uyumlu biçimde sürekliliğini koruyan pazarcılığın meslek uygulamaları kapsamında gelişen kültürel hafızası tespit edilmeye çalışılmıştır. Alan araştırmaları sırasında kullanılan gözlem ve mülakat yöntemleri ile tespit edilebilen nispete pazarcıların mesleki süreçler içinde yarattıkları ve icra ettikleri folklorik unsurlar, kent folkloruna etkileri de dikkate alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Değerlendirmeler, meslek hukukundan inançlara, iletişim teknikleri ve davranış kalıplarından jargona kadar zengin bir içeriğe sahip olan pazar yerlerinin kent folklorunun dinamik temsil alanlarından biri olmayı sürdürdüğünü göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, kent kültürü, meslek folkloru, pazar yerleri, pazarcılık

Abstract

Urban history, urban architecture, urban archeology and art history have been among the subjects that were given priority in urban cultural studies focusing on Turkey. Cultural creation and transmission groups and environments that are essential components of urban folklore have not been given the same priority. It is an obvious fact that all components of urban identity and city dwellers need to be taken account in general urban culture studies. As important as tangible urban cultural components, the everyday lives social groups, production and marketing methods, partly ritualistic practices, informal rules, memorial and shared spaces, jargons and secret codes, beliefs and nicknames should be evaluated in a holistic perspective. The urban studies in Western and Northern Europe and in North America have been taking these issues into account in meticulous ways. The urban marketplaces provide venues as cultural scenes in urban landscapes where colorful practices come into being with active participation of various social classes and groups that are the agents of urban culture. This study subjects the cultural memory of market vendors and their folk practices in Trabzon. Trabzon is one of the most important urban centers of Eastern Black Sea region where oral culture is peculiar. The marketplaces and vendors of Trabzon have kept their continuity in harmony with the rapidly changing socio-cultural and socio-economic structure. The folk elements, which were created and practiced by the market vendors in their professional lives were recorded by observation and interviews during field study and evaluated in their relation with and impact upon the urban culture. It was concluded that the marketplaces, which have been among the dynamic venues of the urban culture continue to represent the occupational rules, beliefs, communication techniques, behavior patterns and jargons in a rich content.

Keywords: Trabzon, urban culture, occupational law, marketplaces, market vendors

Giriş

18. yüzyılın sonlarından itibaren ilmî çerçevede gelişmeye başlayan kültür bilimleri, çalışma sahalarını başlangıçta toplumların tarihsel ve kültürel derinliklerine göre belirlemişlerdir¹. Örneğin antropoloji ve onun şubeleri olarak kabul edilen etnografya ve

* Öğr. Gör. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mustafaaca@hotmail.com.

etnoloji daha ziyade tek katmanlı toplumlara yönelirken folklor, Türk toplumu gibi çok katmanlı toplulukları incelemeyi amaç edinmiştir. Öte yandan antropologlar başlangıçta halkı ilkel kavimlerle bir düşündüklerinden çoğunlukla folkloru kendi alanlarının bir alt şubesi olarak kabul etmişlerdir (Günay, 1987, s. 24).

Türk folklorunu, konuları, araştırma yöntemleri ve yaklaşımları gibi yönleri itibariyle yabancı folklor ekollerinin nazariyeleriyle değerlendirme eğiliminde olan geleneksel anlayış, folkloru uzun süre sosyoloji ve kültürel antropolojinin yöntem ve malzemeleriyle ortak bir zeminde buluşturamamıştır. Bu yaklaşımın günümüz Türk folkloru araştırmalarında da büyük oranda devam ettiğini söylemek mümkündür. Oysa 1930'lu yıllarda Amerikalı antropologlar arasında gündeme gelmeye başlayan ve 1970'li yıllara kadar devam eden bir tartışma, kültürel antropoloji ve paydaşlarının folklorla birlikte Amerika'nın değişen sosyo-kültürel hayatına yönelişe vesile olmuştur. Antropoloji, tek katmanlı topluluk tanımına dâhil edilen ilkel (primitive) topluluklar üzerinde tatbik etmekte ısrarcı olan kimi Amerikalı antropolog ve etnologlar (Kushner, 1969; Spicer, 1974; Weaver ve White, 1972) ile bu ilim şubelerini folklorun da yardımıyla endüstriyel çevreler de dâhil olmak üzere Amerikan toplumunun çeşitli bölümlerine tatbik etmek gerekliliğini vurgulayanlar (Steward, 1950; Clinton, 1977) arasında yaşanan bu tartışma, folkloru antropolojinin bir alt dalı olarak görme düşüncesini değiştirmemiş olsa da bu bilim şubelerinin bağımsız veya ortaklaşa biçimde endüstriyel veya kentsel alanlar çoğunlukta olmak üzere karmaşık toplumsal yapıya sahip alanlara yönelmesinde etkili olmuştur. Amerikan antropolojisi ve etnolojisi karmaşık toplumsal yapıyla, semtler ve topluluklar gibi yerel birimlerden, devlet memurları, sosyal sınıflar ve özel meslekî gruplar gibi ortak kesimlerden ve hukuk sistemi ve ideolojiler gibi resmî kurumlardan oluşan kolektif sosyal yapıyı kastetmiştir (Clinton, 1977, s. 39).

Umay Günay, sosyal değişme ile kültürel değişme arasındaki ilişkiyi irdelerken sosyal değişmeyi bir cemiyetin mevcut nizamını, yani içtimaî, maddî ve manevî medeniyetini bir tipten başka bir tipe dönüştüren bir süreç şeklinde ifade etmiştir. Sosyal değişme, kültürü konu alan bilim dallarını da dönüştürmektedir. Konusu kültür olan ve millî kültürün unsurlarını özel olarak ele alan folklor, kültür değişmelerine paralel olarak çerçevesini genişletmiştir. Sözlü kültür çağından yazılı kültüre ve daha sonra bilgisayar çağına geçen kültürün tarihi akışında folklorla konu olabilecek malzeme daima insanlık tarafından üretilecektir. Dolayısıyla kültürün dinamik sürecine paralel olarak folklor da dinamik bir yapıya sahiptir ve sürekli yenilenmektedir (Günay, 1987, s. 23-30).

Türk toplum hayatında 1950'li yıllardan sonra takip edilir hale gelen ve 1980'li yıllardan itibaren giderek hız kazanan sosyo-kültürel dönüşüm ve buna bağlı tabakalaşmanın, folklor araştırmalarının saha ve yöntem kabullerinde düzenlemeler yapmayı artık kaçınılmaz kılmasından sonra, konuyu bu zaruret itibariyle gündeme getiren isimlerden Dursun Yıldırım'ın şu sözleri (1991, s. 15), folklor araştırmalarının kadroları ve araştırma sahaları gibi konulara dönük yöntem tartışmalarının hız kazanmasında etkili olmuştur: Folklorun, köylülerin geleneklerinde yaşayan eski devirlerin kültür kalıntıları olduğu görüşü, günümüzde artık geçerliliğini kaybetmiştir. Çünkü folklor sahasında yapılan çalışmalar göstermiştir ki zamanın ihtiyaçlarına göre yeni ürünler meydana gelmektedir ve bu ürünler sadece köylülerin değil, toplumun bütün sosyal grupları arasında yaşamaktadır. Bu gözlemler ve tespitler, folklorun ve onu yaratan, yayan, taşıyan, kullanan ve paylaşanların yeniden tanımlanmaları ihtiyacını doğurmuştur.”

Öcal Oğuz da konuyla ilgili olarak, bilhassa imparatorluktan ulus devlete geçiş sürecinde gerçekleştirilen Türk halk bilimi çalışmalarında görülmeye başlanan ve bugün de devam eden kenti ulusal kültürleri yok eden bir yozlaşma sürecinin mekânı olarak görme ve kır veya köy yaşamını bu yozlaşma sürecine direnişin simgesi olarak yüceltme temayülünün halk bilimi araştırmalarının kırsal alanlara odaklanmasında etkili olduğu ifade etmiştirⁱⁱ (Oğuz, 2001,

s. 46). Derin tarihsel süreçleri ve geniş kültür coğrafyası bağlamında zengin bir sözlü kültür birikimini içinden çıktığı toplumun geleneksel yaşam kodları paralelinde incelemeyi amaç edinen Türk folklor araştırmalarında bu tavrın yadırganacak bir tarafı yoktur. Ancak teknoloji ile hızla dönüşen ve yeni sosyal grup ve kurumlarla tanışan kırsal ve özellikle de endüstriyel ve kentsel alanlara dönük günümüz folklor araştırmalarında, ortaya çıkan yeni kültürel süreçleri tüm unsurlarını takip etmeye yardımcı olan antropoloji, sosyoloji ve etnoloji gibi bilim şubeleri ile yeterli münasebetin kurulamamış olması, Türk folkloru araştırmalarının yöntem ve yaklaşım geliştirmenin yanı sıra sosyal ve kültürel politikaları belirleme gibi önemli işlevlerden uzak kalmasında etkili olmuştur. Nitekim endüstriyel veya diğer bir ifadeyle kentsel alanlara yönelmeyi amaçlayan günümüz halk bilimi araştırmalarında kırsal alan araştırmalarında tatbik edilen yöntemlerin uygulanmaya çalışılması, Türk folklor araştırmalarının bu saha algısını henüz kavrayamadığını ve dolayısıyla ihtiyaç duyduğu yöntemleri henüz geliştiremediğini göstermektedir.

Kırsaldan kente sosyo-ekonomik beklentilerle gösterilen yoğun ilgi, kırsalın homojen kimliğini kentte sürdürmeye çabalaması gibi bir tercihle yeni kent modelleri oluşturmuştur. Bu kimliğin yeni kuşaklara aktarılması düşüncesiyle kent yaşamında yeni mekânlar ve bu mekânlara bağlı yeni bağlamlar oluşmaya başlamıştır. Kentlerin önemli sorunlarından biri, kırsal kökenli kültürel unsurların aktarılamaması üzerine ortaya çıkmıştır. Mehmet Emin Dede ve Mehmet Ali Yolcu (2016, s. 208) bu durumun, halk bilgisi ürünlerinin statik yapısına bağlı olarak kırsal alandan kentsel alana göç edenlerin yeni yaşama alanlarında kırsaldaki kimi bilgi, birikim ve kültürel kimliklerini oluşturan uygulamaların çeşitli nedenlerle sürdürülememesinin veya eski küçük kentsel alanda var olan kültür unsurlarının yeni kentsel kültür üretimi ve tüketimi ilişkileriyle uygunlaştırılmamasının, yeni kentsel kültürü kendilerine model alan kırsalın da eski uygulamalarını terk etmesi gibi etkenlerin, kültür kaybının telafisine ve bu kaybın yarattığı çevresel veya kültürel sorunlara çözüm üretilmesine sebep olduğunu belirtmişlerdir. Daryush Shayegan (1991, s. 66-67) kentlerin yeni modellerinden bahsederken öncelikle kentleşmenin, toplumsal uygulamalar ve ritüellerin gündelik hayata ait olan geçiş ve organizasyonlarını bozmayacak ve aksatmayacak bir biçimde meydana gelmesi gereken bir olgu olduğunu belirtir. Kentleşme sürecinde gösterilen çabalara bağlı olarak geleneksel üretim ortamları değişmiş, belirli bir ölçüde önceki yaşam biçiminde sosyo-kültürel sistem kaynaklı kopuşlar yaşanmıştır. Bu duruma bağlı geleneksel olgular, kentleşmenin doğal ortamına uyumlu olarak revize edilmiş bir kültürel ortam oluşturmuştur

Kırsal ve kentsel alanlardaki çeşitli halk grupları üzerine gerçekleştirilen yöntem ve içerik bakımından gelenekçi bir karaktere sahip sınırlı sayıdaki folklor bağlamı çalışmaya zaman zaman pazarcılar da konu edilmişlerdir. Türkiye'nin çeşitli bölgelerindeki pazarcı grupları üzerine yapılan bu çalışmalarda, çoğu zaman meslek folkloru araştırmalarının önemli başlıklarından biri olan meslek argosuna odaklanıldığı görülmektedir. Örneğin, Ahmet Caferoğlu (1952) başta olmak üzere Ahmet Edip Uysal (1968), Nail Tan (1976, 1979), Arslan Kaynaradağ (1984), Hande Birkalan (2002) ve Fahrünnisa Bilecik (2002), Nuh Doğan (2008) çeşitli biçimlerde (seyyar veya sabit) mesleklerini icra eden pazarcılarının meslekî dillerini tespit etme yoluna giden araştırmacıardan bazıları olmuşlardır.

Doğu Karadeniz bölgesi sözlü kültürü araştırmaları içinde meslekî folklor bağlamında gerçekleştirilen yine az sayıdaki çalışmada da, tüm bileşenlerin dikkate alınmadığı gelenekçi yaklaşımlar sergilenmiş; meslekî kültürün pek çok önemli unsuru dikkatlerden kaçmıştır. Bölgenin geleneksel ve modern nitelikler taşıyan meslekleri etrafında toplanan zümreler üzerine yapılan araştırmalara dönük bir tarama yapıldığında, H. Cemal Karataş'ın Artvin'in Şavşat ilçesi pazarcılarının eğlence kültürleri üzerine hazırladığı küçük bir araştırma (1970) haricinde, pazarcı folkloru bağlamında başkaca bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Trabzon'un Kent Kimliği Kazanması Süreçlerinde Pazarlar ve Pazarcular

Antik kaynaklarda *Trapezos* ve *Trapezunt* adlarıyla zikredilen Trabzon, takip edilebilen en eski tarihlerden itibaren liman kenti kimliğiyle Doğu Karadeniz'in şah damarı konumunda olmuştur. Kentin geçmişinin çok daha eskilere dayandığından şüphe duyulmasa da (Telliöglü, 2007, s. 45) kuruluş tarihini kolonizasyonla birlikte değerlendiren yaklaşımlar, Trabzon kentleşme tarihi olarak MÖ. 756 yılınıⁱⁱⁱ işaret etmektedirler (Drews, 1991, s. 315-316; Hahanov, 2004, s. 9). Kolonizasyon sürecinde bölgenin otokton topluluklarından Makronlar, Kolkhlar, Tibarenler ve nispeten Khalypler ve Drillerin hâkimiyetinde olan Trabzon ve havalisi, Helen^{iv} unsurlar tarafından bu süreçte kolonileştirilmiştir (Özsait, 1999, s. 38; Telliöglü, 2007, s. 46-47). Bölgede Kimmer akınlarıyla başlayıp İskitlerle devam eden kültürel tabakalaşma, isimleri zikredilen otokton halklar tarafından çeşitlendirilirken Helen akınları, bölgedeki kültürel tabakalaşmanın daha da derinleşmesine sebep olmuştur. Bu tabakalaşmanın somut verilerini dil ve folklor gibi unsurlar üzerinden hem kıyılarda hem de kıyıları art alanlara bağlayan vadilerde bugün de takip etmek mümkündür. Topografik yapısı itibarıyla hem doğu ile batıyı hem de kuzey ile güneyi birbirine bağlayan bir kavşak noktası konumunda olan ve bu itibarla özellikle limanı hayati önem taşıyan Trabzon^v, en eski tarihi dönemlerden itibaren bu vasfından ötürü pek çok kez istilaya uğramıştır^{vi}. Trabzon'un sadece denizden değil karadan da ticaret yollarının kavşağında yer alıyor olması, stratejik önemini korumasında etkili olmuştur (Gül, 2003, s. 421). Miladi dönemlerde de bu vasıflarıyla önemini koruyan Trabzon, kalıcı Türk hâkimiyetinden sonra da Kafkasya'nın yanı sıra İran'a ve oradan da Hindistan'a kadar uzanan ticaret yollarının kavşak noktası olmayı sürdürmüştür. Binlerce kilometrelik transit kara ticaretinin denizle buluşma noktasındaki kent, sosyo-kültürel ve ekonomik bakımdan gelişmeye devam etmiştir. Alternatif geçim kaynaklarının artması hasebiyle bölgenin cazibe merkezi haline gelen kentin nüfusu da zaman içinde artış göstermiş, kent kültürünü oluşturan kültürel oluşum ve aktarım ortamları da çeşitlilik kazanmıştır. Bu bağlamda kent hayatının önemli kültürel aktarım ortamları içinde yer alan çarşılar ve pazar yerleri, tarihsel süreç içinde kentin Aşağı Hisar bölgesinde yoğunlaşmıştır (İnan, 2013, s. 47). Şehri ziyaret eden yerli ve yabancı gezginlerle çeşitli ülkeleri temsil eden elçiliklerin faal olduğu dönemlerdeki elçilerin notlarının yanı sıra *Trabzon Vilayeti Salnamesi* başta olmak üzere Osmanlı dönemine ait pek çok önemli kayıta Trabzon'daki çarşı ve pazar yerlerinden bahis açıldığı görülmektedir.

Kent hayatında görülen sosyal ve ekonomik katmanlaşma paralelinde pazar yerleri ve bu alanların sakinleri konumunda olan pazarcuların profillerinde de değişimler yaşanmıştır. Bu anlamda pazarcuların meslekî folklorunun takip edilmesine imkân tanıyan aktarım ortamları, bugün örneğine hemen tüm kentlerde rastlanan biçimde, her gün aynı alanda kurulan pazar yerleri ve haftanın belli günlerinde farklı semtlerde kurulan pazar yerleri şeklinde ikili bir yapı arz etmektedir. Kentin önemli ticaret alanlarından Mumhaneönü'nde mutad şekilde faaliyet gösteren Kadınlar Pazarı^{vii}, Mumhaneönü'yle birleşen sokaklardan birinde kurulan Bitpazarı^{viii}, yine aynı muhitteki Balık Pazarı kentin sabitkadem pazar yerleridir.

Tablo 1: Trabzon ili merkezinde semt pazarı tanımına uygun pazarların güncel listesi

Kurulduğu Gün	Adı	Semti/Mahallesi	Kuruluş Tarihi ^{ix}
Pazartesi	Değirmendere Pazarı	Değirmendere Semti	1985
	Kuruçeşme Pazarı	Kuruçeşme Mah.	1992
Salı	Salı Pazarı	İnönü Semti	1970
Çarşamba	Erdoğdu Pazarı	Erdoğdu Mahallesi	1970
	Kalkınma Pazarı	Kalkınma Mahallesi	1987
Perşembe	Çömlekçi Pazarı	Çömlekçi Mahallesi	1960
	Aydınlıkevler Pazarı	Aydınlıkevler Mah.	2005
Cuma	Yenicuma Pazarı	Yenicuma Mahallesi	1970
	Karşıyaka Pazarı	Karşıyaka Mahallesi	2005
Cumartesi	Fatih Pazarı	Fatih Mahallesi	1970
Pazar	Bahçecik Pazarı	Bahçecik Mahallesi	1980

	Çukurçayır Pazarı	Çukurçayır Mah.	2011
	Pelitli Pazarı	Pelitli Mahallesi	1996

Pazarci Folklorunun Bileşenleri ve Örnekleri**

Semt pazarları özelinde gerçekleştirilen alan araştırmaları sonucunda ulaşılan verilerle hazırlanan bu makalenin odağında yer alan pazarcuları, sosyo-ekonomik profilleri, sattıkları ürünler ve bu ürünleri temin etme biçimlerine göre çeşitli biçimlerde sınıflandırmak mümkündür:

Sosyo-Ekonomik Profillerine Göre:

1) Geçimlik ölçekte pazarcılık yapan, başkaca bir geçim kaynağı bulunmayan ve kent merkezinde veya merkeze yakın yerleşimlerde ikamet eden pazarcular.

2) Başka geçim kaynakları bulunan, pazarcılık yaparak ek gelir elde eden ve kent merkezinde veya çoğunlukla Akçaabat^x havalisi köylerinde ikamet eden pazarcular. (Köylü kadınlar, emekliler vb.)

Sattıkları Ürünlere Göre:

1) Beslenmelik ürünler satan pazarcular. (Sebze, meyve, bakliyat, zeytin, peynir, balık, baharat, yumurta, ekmek, peynir, yağ vd.)

2) Giyimelik ürünler satan pazarcular.

3) Tefrişatlık veya tadilatlık ürünler satan pazarcular. (Mutfak araç gereçleri, hırdavat, oyuncak, vd.)

Ürünleri Tedarik Usullerine Göre:

1) Akdeniz Bölgesi başta olmak üzere çeşitli bölgelerden Trabzon'a nakledilen ve hal üzerinden kente dağıtılan beslenmelik ürünleri satan pazarcular.

2) Giyimelik gruba dâhil ürünleri İstanbul'dan, beslenmelik gruba dâhil kimi ürünleri Samsun'un Çarşamba ve Bafra gibi tarım bölgelerinden bizzat getirerek satan pazarcular.

3) Çoğunluğu Akçaabat'ın köylerinde ikamet eden, kendi yetiştirdikleri bitkisel ve hayvansal ürünleri pazarlayan ve katılımcıları çoğunlukla kadınlardan oluşan pazarcular.

Geçimlik ölçekte pazarcılık yapanlar, faaliyet gösterdikleri pazar alanlarına göre farklı biçimlerde güne başlarlar. Her gün düzenli olarak faaliyet gösteren pazar yerlerinde sabit tezgâhlara sahip olan pazarcular, ilk saatlerinden itibaren meyve-sebze halinden aldıkları ürünleri tezgâhlarına yerleştirmeye başlarlar. Trabzon halindeki pazarlama hukuku, diğer pek çok haldeki ile aynıdır. Gecenin erken saatlerinde şehre ulaşan kamyonlardan indirilip kabzımallara teslim edilen ürünlerden en kaliteli olanları gecenin bu erken saatlerinde hale gelen pazarcular ve diğer esnaf tarafından seçilerek alındığı için fiyatlar daha yüksektir. Günün erken saatlerinde hale ulaşan ürünlerin büyük bölümü bu suretle dağıtıldıktan sonra geriye kalan ürünler kaliteleri ile uyumlu biçimde biraz daha düşük fiyattan alıcı bulabilmektedirler. Pazarcular, satacakları gıda ürünlerini alırken faaliyet gösterdikleri semtlerin ekonomik profilini de dikkate alırlar. Sabitkadem pazarlarda kalite vazgeçilmez kriterlerden biri iken semt pazarlarında ahalinin alım gücüne uygun ürün kalitesine ve çeşitliliğine dikkat edildiği görülmektedir. Semt pazarlarında faaliyet gösteren pazarcular satacakları ürünleri sabit tezgâhlarında faaliyet gösteren meslektaşları ile benzer biçimlerde temin ediyor olsalar da sabah koşuşturması onlar için henüz bitmemiştir. Semt pazarının kurulacağı yerlerde erken saatlerde toplanmaya başlayan pazarcular, belirli bir ücret karşılığında kendilerine tahsis edilen yerlerde tezgâhlarını kurma telaşına girerler. Trabzon'da muayyen bir yağmur mevsimi olmadığından pazarcular ürünlerini ve kendilerini hem yağmurdan hem de güneşten korumak amacıyla özenle

brandalarını gerer, şemsiyelerini hazırlarlar. Gün içerisinde birden ortaya çıkan “kaçık” rüzgârları şemsiyeleri devirebilir, özenle hazırlanmış tezgâhların düzenini bozabilir. Pazarcılar bu sebeple yağmurdan ziyade rüzgârdan çekinirler. Hava bozup yapraklar hafifçe uçuşmaya başlayınca “Ellezine vesvese yağmur yağsa da esmese!” (KK-1) biçiminde dua karakteri de taşıyan temenni cümleleri kurarlar.

Pazar yerlerinin diğer sakinleri arasında yer alan ve uzun yıllardır kendi ürettikleri mahsulleri satan çoğunluğu kadınlardan oluşan köylüler, ürünlerin hazırlanması ve pazar yerlerine ulaştırılması süreçlerinde mesleğin profesyonel katılımcılarından çok daha farklı bir safahata sahiptirler. Uzun yıllardır kendi yetiştirdiği ürünleri pazar yerlerinde satarak aile bütçesine katkıda bulunmaya çalışan Neriman Akpınar’ın (KK-2) şu sözleri, bu safahatı özetler türdendir: “Biz kırk senedir buralara Akçaabat’tan birlikte geliriz. Aynı zamanda gelin olduk. Ha bu önümüzde gördüğün her şeyin üstünde parmağımız var. Hepsini tek tek ekiyoruz. Büyüdiler mi sabahtan tarlaya iniyoruz. Akşama kadar önce bunları topluyoruz. Eve gidip otunu pisliğini ayırıyoruz. Akşama kada canımız çıkay. Ertesi gün da arabalara binip pazara geliyoruz. İlla araban olacak diye bi şey yok. Dolmuşa biniysin. Buriye gada getiriy. Eskiden arabamız yoğdı. Tarladan topladuklarımızı sırtımızda getururduk buralara. Sabah nemazında burda olurduk.”

Pazarcılar arasında meslek hukukuna dönük en belirgin enformel uygulama, fiyatların belirlenmesi hususunda dikkati çekmektedir. Kendi ürettikleri sebze-meyve gibi ürünleri pazarlarda satan üretici pazarcılar, aynı türden mahsullerin satış fiyatını çoğu zaman birlikte belirlerler. Aynı ürünü herkes dört liraya satarken birisi üç liraya satarsa muhtemelen onun tüm ürünü bitecektir ve erkenden evine gidecektir. Böyle bir uygulama sonucu kişinin kazançlı çıkması muhtemeldir. Ancak bir hafta bu üretici pazarcı kadınlardan biri herkesten daha ucuza ürününü satıp evine erken gittiyse sonraki hafta pazara girdiğinde kimse ona selam vermeyebilir ya da pazar yerinin sevilmeyen kadını olabilir. İşte burada sosyal hukuk devreye girer. Kadın daha evden çıkarken aynı pazara giden komşusuna sorar: “Lahanayı bugün kaçdan veriyruk kız?” Komşularla ve pazaryerindeki diğer kadınlarla konuşulduktan sonra, ürünün piyasadaki fiyatı da göz önünde bulundurularak bir fiyat belirlenir.

Üretici kadınların ürünlerine sabah koyduğu fiyatla akşam koyduğu fiyat birbirinden farklıdır. Onlar tezgâh üstünde satış yapan ve aldıkları malı satan pazarcılara nispetle bir miktar daha fazla bedel belirlerler. Bu tasarrufta, zahmetli üretim ve nakliye süreçlerinin yanı sıra son yıllarda gıda pazarlamacılığının “organik” ürün söyleminin de etkisi vardır. Çoğunluğu kadınlardan oluşan bu pazarcıların ortak iddiasına göre hal ürünleri ilaçlı ve gübreli iken kendi ürünlerinde ilaç ve gübre asla bulunmamaktadır. Üretici pazarcıların amacı, ürünlerini çabucak satıp evlerine geri dönmektir. Çünkü kendi evlerinde de onları bekleyen işleri vardır. Sabah satabildikleri kadarını istedikleri fiyattan satarlar ve pazarlıklarını yaparlar. Akşama doğru pazara gelen müşteriler iyice azalır. Kadınları ürünlerini bitirememeye korkusu sarar. Onlar sebze-meyvelerinden kendilerine lazım olanını zaten ayırmışlardır. Pazarda satamadığı sebze-meyveler ziyan olacaktır. Ertesi gün başka pazara gitmek onlar için zordur. Bu evdeki işlerin bir gün daha bekleyeceği anlamına gelir. Ertesi gün tekrar pazara gitmeleri halinde ise müşteriler ürünleri muhtemelen beğenmeyecek ve almayacaktır. Bu sebeple tüm kadınlar ürünlerini o gün içerisinde bitirmeye çalışırlar. Bu yüzden fiyatlar akşama doğru düşer ve kadınlar müşterileriyle sıkı pazarlık etmezler, müşterilerin indirim taleplerini kabul ederler. Akşama doğru yapılan pazarlıktan galip çıkan müşterilerdir. Satılmayan ürünlerin içerisinde ezilmiş veya çürümüş olanlar ayıklandıktan sonra bazen evlerde beslenen birkaç baş ineğe yedirilmek üzere çuvallara konulur; bazen de fakir fukara faydalansın düşüncesiyle pazar yerinde bırakılır.

Üretici pazarcıların koyduğu fiyatlar iklim özelliklerine bağlı olarak bile değişir. Sağanak yağmur halinde yerde çuvallar üzerinde oturan kadınlar ıslanırlar. Köyde oturan

kadınlar için evlerine gitmek iyice zorlaşır. Eğer güneş o gün çok olursa terlerler. Bu gibi iklim olayları esnasında kadınlar fiyat konusunda esnek davranırlar, pazarlıktan müşterinin galip çıkmasına izin verirler. Üretici kadınlar düşük maliyetle ürün elde ettikleri için ürünlerinden her şekilde kâr ederler. Ürün yetiştirme süreçlerindeki asgari masraflarına ek olarak ürünün pazara getirilmesi sürecinde ödenen minibüs parası ve sergi yeri için zabıtaya verilen ücret ile 10-15 lira kadar giderleri olur (KK-2, KK-3, KK-4). Sebze-meyve halinden aldıkları ürünleri pazarlayan tezgâh üstü pazarcılarının fiyatları belirlemelerinde ürünün alış fiyatı, pazar yeri kirası, işe ve ambalaj masrafları belirleyici olur. Tüm bu harcama kalemleri hesaplandıktan sonra satılan üründen beklenen kâr oranında etiket asılmaktadır. Bu türden pazarcılar arasında da çoğu zaman ciddi fiyat farklılıkları ile karşılaşılmamaktadır.

Pazarlama sürecinde dikkat çeken bir diğer enformel düzenleme pazar yerlerinde faaliyet gösteren kantarcılarla üretip satan kadın pazarcılar arasındaki ilişkide görülmektedir. Kadınlar Pazarı'nda üretici kadın pazarcıların bulunduğu alanda karşılıklı oturan iki tane kantarcı vardır. Bu kantarcılar yıllardır buradadır. Her gün hizmet veren bu pazarın sürekliliği söz konusudur, ama pazara her gün aynı üreticiler gelmez. Ürünlerini köylerinden pazara taşıma konusunda zorluklar yaşayan kadınlar yanlarında kantar/tartı taşımazlar. Bu sebeple köylülerin ürünlerini bu iki kantarcı tartar. Kantarcılar, tarttıkları her ürün başına 25 ile 50 kuruş arasında değişen meblağlarda para alırlar. Üretici kadınlar, kantarcıya verecekleri ücreti, kantarcıya tarttırdıkları ürünün küsuratını yuvarlayarak müşteriden temin ederler. Örneğin 1 kg tereyağının ücreti 23 lira 70 kuruş tutmuşsa üretici bunu müşteriye 24 liradan satar. Böylece kantarcının ücretini de müşteri karşılamış olur. Kışın çok fazla tartılacak ürün olmadığından kantarcılar yazın gelmesini dört gözle beklerler. Kış mevsiminde en fazla yağ, peynir ve baklagiller tartılır. Kadınlar Pazarı'nda yıllardır kantarcılık yapan bu kişiler, pazara kimin ne zaman, nereden geldiğini, kimin ürününün iyi olduğunu, kimin çürük mal sattığını bilirler. Onlar bu hâkimiyetleri ile pazarcı kadınlar için bir referans kaynağıdır. Kendi ürünlerini kantarcılara tattırmak isteyen kadınlar, kantarcıların kendilerine müşteri göndermesi beklentisi içindedirler.

Pazarcılar, pazarlama yöntem ve teknikleri konusunda da özel yöntemler geliştirmişlerdir. Günümüzde önemli bir pazarlama yöntemi haline alan “organik” söylemi pazarlardaki köylü kadınlar tarafından da benimsenmiştir. Ürünlerinin doğal olduğunu ve sağlık için yararlı olduğunu iddia ederken bu organik söyleminin insanlar üzerindeki olumlu etkilerinden yararlanırlar. Kadınlar Pazarı'ndaki kadın pazarcılar, bu söylem sayesinde neredeyse tüm mallarını satmayı başarmaktadırlar. Üretici kadınlar, ürünlerini bebekleri gibi görürler. Gelen müşterilere ürünlerinin doğal ortamda yetiştiğini anlatmak için “Bebek gibin baktım ben bunları.” cümlesini sık sık kurarlar. Fiyatın yüksekliğinden şikâyet eden müşteriler genelde “Git daha ucuza hormonlularını al da ye o zaman.” türünden ifadelerle terslenir. Organik ürün söyleminin cazibesine kapılan müşteri, bu terslemeye rağmen ürünü yine aynı kadından alır.

Müşteriler, üretici kadınların ürünlerinin ıslak olmasına sıcak bakmazlar. Zira üretici kadınlar, ürünlerini çoğu zaman yerde bir çuval veya naylon sergi üzerinde sergilerler. Islak olan ve yere yakın olan ürüne toz yapışması kaçınılmazdır. Seyyar pazarcılar ve sabit tezgâh sahipleri de ürünlerini ıslatırlar, ancak onların ürünleri yerden yüksekte olduğu için bu müşteri açısından bir sorun teşkil etmez.

Gıda satışı yapılan yerlerde, bazı sebze-meyvelerin yetiştiği yer önemlidir. Her yerleşim yerinin meşhur bir ürünü vardır. Müşteriler ürünleri satın alırken sihirli bir soru sorarlar: “Bu nerenundur?” Bu sebeple olacak etiketler üzerinde “Antalya yatak portakal”, “Çarşamba fasulyesi”, “Amasya elması” yazıları sık sık görülür. Öte yandan tezgâhlarda ürünlerin üzerine konan etiketler satıcıların müşteriye ulaştırmak istedikleri mesajları içerir. Satıcıların satış yapabilmeleri için ürünleri tanıtmaları gerekir. Etiketlerin üzerinde yazanlar, ürünlerin tanıtım filmi gibidir ve ürünün en önemli özelliğini yansıtır türdendir. Amasya

elmasının ne kadar güzel olduğunu bilmeyen yoktur. Bu sebeple elma mevsiminde mutlaka “Amasya elması” etiketleri görülür. Bir elma üzerinde Amasya elması yazması için o elmanın mutlaka Amasya elması olmasına gerek yoktur. Burada önemli olan gerçeği yansıtmak değil, müşterinin ilgisini çekmektir. Biraz dikkat edilse aynı cins elmanın ikiye bölünerek tezgâhın farklı yerlerinde sergilendiğine şahit olunabilir. Bu elmaların birinci kısmında “Kumlu elma” yazarken ikinci kısmında “Sulu elma” yazabilmektedir. Bu, tamamen bir satış tekniğidir. Kumlu elma isteyen de sulu elma isteyen de isteğini karşılamaya yönelik bir tutumdur. Gün içerisinde sulu elmanın kumlu elmaya göre daha çok satılması durumunda kumlu elma etiketinin sulu elma etiketine dönüştüğü görülebilir. Talebe göre değişen etiketlere en çok fasulyede rastlanır. Havalar ısındığında fasulyeye büyük ilgi olur. Çünkü fasulye kışın mevcut olsa da güzel pişmez, sert olur. Tüm kış mevsimi boyunca fasulyeyi özleyen insanlar havaların ısınmasıyla fasulyeye yönelirler. Çubuk fasulye, ayşekadın fasulye ve sarıkız arasındaki rekabet etiketlere bol bol yansır. Bazı tezgâhlarda fasulyenin cinsi etikete yansıtılmaz ve sadece “Yerli” yazılır. Eğer “Yerli” etiketli fasulyenin satışı iyi olursa “Sarıkız”lar bir anda “Yerli” oluverir.

Fasulyenin yeni çıkmaya başladığı dönemlerde kilosu on iki liraya kadar çıkar. Bir kilo fasulye için bu meblağ insanlara fazla gelir. Etiket üzerinde on lira yazması, müşterinin fasulyeye yaklaşmaması demektir. Bu durumun üstesinden gelmeye çalışan bir satıcı, fasulyenin üzerindeki etikette kocaman puntıyla “5 lira”, sol üst köşede ise belli belirsiz küçük puntuyla “yarım kilo” yazmaktadır. Fasulyenin etiketindeki beş lira yazısını gören yaşlı bir müşteri, hayretle fasulyeye doğru yaklaşır. Eğer etiketi iyice incelerse kendini kurtarabilir; ancak çok dikkatli bir insan değilse bir kilo fasulyeyi çoktan istemiş demektir. Satıcı bir kilo fasulyeyi poşete doldurur. Müşteriye uzatır, on lira der. Fiyatı duyunca şaşırın müşteri satıcıyı uyarır:

- Bi’ kilo dedük sana on lira nedı?
- (Satıcı kendinden emin şekilde) Bir kilo koydum zaten anacum.
- Beş lira yazay orda!
- Yarım kilosu beş lira teyze okumay mısın? Neyse senden sekiz lira alayım. Yaniş anlaşılma olmuş.

Bu cevabın ardından on liralık fasulyeyi sekiz liraya alma fırsatı yakalamış olan müşteri itiraz etmez ve parasını verip uzaklaşır.

Pazarlama tekniklerine dönük bir başka tasarrufta da bazı üretici kadınların satışı artırma amacıyla sebze-meyvelerini çuvallarından hiç çıkarmadıkları görülür. Lahaneları bir çuvala dolduran satıcıyı müşterilerinin gözü önünde “bağ yaparken” görmek mümkündür. Bir başka örnekte de yıllardır pazara ürün getiren Emine Öztürk’ün (KK-4) bahçesinden topladığı maydanozları baş parmağı ile işaret parmağını birleştirdiğinde tutabileceği kalınlıkta bir araya getirip bağ yaparken sergilediği pratiklik müşteriyi tezgâha çekivermektedir. Pazar yerinde ayıklama ve bağ yapma işi yapan pazarcı kadınlar ürünlerin ayıklandığı ve çürüklerin ayrıldığı yolunda bir izlenim bırakırlar. Bağ yapma ile meşgul kadın satıcıların önünden geçen müşteri, bu bağların içinde çürük, sararmış yaprak olmadığını anlar ve lahana, maydanoz, pazı gibi ürünleri bu kadınlardan almayı tercih eder. Bu türden bağ hesabına göre satılan yeşilliklerin fiyatını soran müşterilere normal fiyattan birkaç kuruş daha fazlası söylenir. Müşterinin fiyatı fazla bulması durumunda ise cevap hazırır: “Ama bi denesini atmiycasın ha bunlardan.” Bu cevaptan sonra galip gelen üretici kadındır. Müşteri daha az uğraş ve daha kaliteli ürün için birkaç fazla kuruşu gözden çıkarır.

Pazaryerine giden insanlar önce bir pazaryerini tamamen dolaşır, fiyat alırlar. Sonra tekrar geri dönerler ve alışveriş asıl o zaman başlar. Bu göz gezdirme esnasında ise satıcılara

büyük iş düşmektedir. “Buyrun!”, “Buyur emice!”, “Hoş gedin anacım!”^{xi}, “*Ispanak çok güzel!*” gibi sözlerle müşteriyle göz göze gelinmeye çalışılır. Müşteriyle göz göze gelindikten sonra müşteri, tezgâhın üzerine şöyle bir göz atar. Göz teması kuran müşteri sessiz sedasız tezgâhın önünden geçemez ve bir şeylerin fiyatını sorar. İşte burada bitirici hamle satıcıdan gelir:

- Domates kaç lira?

- Üç lira hanımefendi çok güzel, buyrun, seçin alın. (Poşet uzatır.)

Göz teması kurmuş olan ve kendisine poşet uzatılan müşteri poşeti geri çeviremez ve kendisini poşete domates doldururken bulur. Üretici kadınların bulunduğu bölümlerde farklı sebze- meyvelere rastlanır. Bağlarında kendiliğinden yetişen ısırgan otu (sırkan), tomara gibi sebzeleri önlerinde ayrı bir yere koyarlar. Önünde farklı sebzeleri olan üretici kadınlara o gün çok daha fazla iş düşer. Daha çok göz teması kurmaları gerekir. Bunun yanı sıra o farklı sebzelerle ne yapacağını bilmeyen halkı bilinçlendirmek yine onlara düşer. Tüketici hassasiyetlerinin farkında olan köylü kadınlar sattıkları sebzelerin yararlarından bahsederek insanlar üzerinde etkili olmaya çalışırlar. Bu tarz farklı sebzelerin tadından bahsederlerken mutlaka çok bilindik bir yemekle bağlantılarını kurarlar. Örneğin ısırgan otunun suyunun kaynatıp içilmesi gerektiğini söylerler^{xii}.

Kudret narı, altın çilek gibi meyvelerin popüler olmasından sonra köylü kadınlar bunu da hemen fırsata dönüştürmüşler, altın çilek ve kudret narı yetiştirmeye başlamışlardır. Bu tarz popüler meyvelerin asıl alıcısı da pazara saat beşten sonra gelen memur kesimidir.

Tezgâh sahipleri yemek tarifi vermezler. Yemek tarifi verecek olsalar da “... yapıyorlarmış teyze.” derler. Onlar daha çok sattıkları ürünü pişirenlerin övgülerinden bahsederler:

- Nasi bu fasulye güzel mi?

- Vallahi ablacım geçen hafta da aynısını sattım. O zaman alanlar biraz önce geldi bir daha aldı. Pişirmiş yemişler, çok beğenmişler. Hiç şikâyet almadım bu fasulyeden. Hemen pişiyormuş. Lokum gibi oluyormuş.

Sattığı portakalı Antalya’dan kendi elleriyle topladığını iddia eden satıcıya ise müşterinin tepkisi şöyle:

- Ya, ya! Kesin sen toplamışsındır.

- (Gülerek) Evet abla ben topladım; çok güzel.

- Eminim, eminim. (Gülerek) Ver bakalım bir kilo.

Müşterilerin tavır ve sözlerinden anlaşıldığı kadarıyla insanlar satıcıların söylediklerinin yüzde yüz doğru olmadığını farkındalar, ancak bunu işin bir güzelliği olarak görmekteler. “Kızım öviy malını ama göz var da görüysin, kötüysa almazsun.”

Pazarlarda sebze ve meyvenin dışında yumurta gibi tüketim ürünleri de satılır. Yumurta tezgâhları üzerindeki rengârenk etiketlerde “organik yumurta”, “köy yumurtası”, “taze yumurta”, “süper kalite yumurta” ifadeleri yer almaktadır. Bunların içinde en ilgi çekici olan etiket ise mısırla beslenen tavuğun yumurtasının üzerine iliştirilen etikettir. Mısırla beslenen tavuk doğal yollarla beslenmiş demektir. Doğa yollarla beslenmiş olan tavuğun yumurtası da doğaldır. Daha önce ifade edildiği gibi burada da “organik ürün” söyleminin insanlar üzerindeki olumlu etkilerinden yararlanılmaya çalışılmaktadır.

Pazarların en iyi müşterileri ev hanımlarıdır. Ev hanımları genellikle ev işlerini bitirdikten sonra çocuklarıyla birlikte pazara gelirler. Yeni yeni okumaya başlamış çocuk tüm

etiketleri okumaya çalışır. Bundan yararlanmak isteyen bir satıcının çileklerinin üzerine iliştirdiği etikette şunlar yazıyor: “Anne baba bana çilek al!” Bu etikette yazanlarla çocuğu okulda olan annenin ya da babanın aklına çocuğunu mutlu etme fikri gelebilir. Böylelikle çilek satışlarına etiket yoluyla çocuklar üzerinden bir katkı sağlanmaktadır.

Satıcıların en iyi yönlendirebildiği müşteri tipi almak istediği üründen kaç kilo alacağına karar vermemiş olan ya da karar veremeyen müşteridir. Annesine çilek reçeli yaptırma fikri ile bir genç kız çileklere yaklaşır:

- Buyrun hanımefendi!
- Merhabalar, çilek ne kadar?
- Altı lira... Kaç kilo olsun? (Çilekler poşete atılmaya başlanmıştır.)
- Bilmem ki çilek reçeli yapmak istiyordu annem... Bir buçuk, iki kilo olsun.
- Kasa olarak vereyim mi? Paket hiç açılmamış. (Satıcı kasayı çoktan eline almıştır.)
- Onda kaç kilo var ki?
- 2 kilo falan. Çok güzel ama ha!
- Peki alayım ben o zaman. Ne kadar?
- On dört lira.
- Aa çokmuş!
- Al tadına bi bak. Böyle güzelini bul, ben sana üç buçuk liradan vercem. Bak hiç açılmamış kasa veriyorum sana.
- Peki peki, haklısınız. Güzel gözüküyor gerçekten. (Parayı uzatır.)

Günümüzde bazı pazarcıların ürünlerini seçtirmiyor olmalarından sıkça şikâyet edilir. Şok Market’in yakın geçmişte yayınlanan bir reklam filminde (<http://www.youtube.com/watch?v=cryRFumswE4>) bu hassasiyete vurgu yapılarak “Şok’ta meyve sebzeler hem ucuz hem de seçmece.” cümlesinin kullanılması tüketici tercihlerini ortaya koyar türdendir.

İnsanlar sebze meyvelerini satın alırken alacakları ürünü seçmek isterler. Çünkü bu işlem satıcıya bırakıldığında satıcı çoğunlukla elinde kalan ezik, şekli bozuk ürünü poşete el çabukluğuyla doldurur. Bu iyi niyeti suistimal edilen, eve gittiğinde bozuk ürünle karşılaşan insanlar bir daha pazara gittiklerinde ürünleri seçerek almak isterler. Bu gibi sebeplerden dolayı ürününü seçtirmeyen satıcının sattığı malın bozuk olduğu kanaatine varılmıştır. Hal böyle olunca ürününü seçtirmeyen satıcının satışları düşer. Son dönemlerde insanlardaki seçme arzusunun farkında olan ve satışlarının düşmesini istemeyen pazarcılar artık ürünlerini seçtirdiklerini bağıra bağıra söylerler: “Seçmece bunlar seçmeceeeee!” , “Seçiyorsunuz ablaa!” , “Seçmeden almak yok!” , “Al bir tadına bak!” Satıcının ürününü seçtirmesi demek şekli bozuk patlıcanların, yumuşamış domateslerin, kırık havuçların çöpe atıldığı anlamına gelmez.

Pazarcılar arasında hesaplar hep yuvarlaktır. On lira yirmi kuruş ya da bir kilo üç yüz gram gibi küsuratlı rakamlarla satış yapılmaz. Yapılan satışlarda hep yuvarlama tekniği kullanılır. Tezgâha yanaşan müşteriye poşet verilir ve seçerek alabileceği söylenir. Müşteri istediği ürünü seçerek alır. Bu işlemin sonucunda poşeti satıcıya vermesi gerekir. Satıcı usta bir tavırla önce poşeti tartar. Küsuratlı bir rakam söyler ve onu yukarıya tamamlamak için hamlede bulunur. Genellikle müşteri satıcının bu isteğini geri çevirmez. Müşterinin bu teklifi kabul etmesi durumunda iş satıcının el çabukluğuna kalmıştır. Rakamı yuvarlaması için

gerekli ürünü işte bu kırık, yamuk, ezik ürünlerden seçer. Böylece ürün seçtirilerek müşterinin gönlü yapılmış olur. Küsurlü fiyatları hep büyük sayıya yuvarlama durumu bir satış tekniğidir. Yuvarlama işlemi yapılırken limonlar sıklıkla kullanılır. Limonlar bakkalların para üstü yerine verdikleri sakız gibi iş görür. Alışveriş esnasında satın alınan ürünlerin fiyatının dört lira elli kuruş tutması halinde satıcı müşteriye elli kuruş vermek yerine poşetin içine iki tane limon atmaya tercih etmektedir. Böylece satıcı domates salatalığının yanında iki tane de limon satmış olur. Limondan elde edilen kâr öteki sebze meyvelere göre çok daha fazladır. İçinde iki yüz tane limon bulunan elli liraya toptan fiyatıyla alınır, tanesi elli kuruştan müşteriye satılır. Bu durumda elli liraya alınan bir kasa limon yüz liraya satılmış olur. Limonlar satıcıların jokerleri gibidir. Müşterinin indirim talebi üzerine satıcı, indirim yapmayı yerine iki üç tane limonu müşteriye hediye edebilir.

Satıcılar müşterilere kaç kilo istersiniz sorusunu sormaktan kaçınırlar. Fiyat üzerinden işlem yapmaya çalışırlar. Şöyle ki: Kilosu iki lira olan salatalıktan iki kilo isteyen bir müşteriye “İki buçuk kilo yapayım mı?” diye soran bir satıcı muhtemelen müşteri tarafından reddedilir. Ancak, “Teyzeciğim beş liralık yapayım mı?” diye sorduğunda müşteri buna karşı çıkmaz. Pırasa ince uzun ve öteki sebzelere göre çok daha ağırdır. İki kilo pırasadan söz ederken gözümüzde bir kucak pırasa canlanabilir ama işin aslı böyle değildir. “Pırasaaa pırasa dağlarına kar yağsaaa!” diye bağırarak pırasalarının ne kadar beyaz olduğunu anlatmaya çalışan satıcının yanına müşteri yaklaşır:

- Ver bakalım oradan bir kilo pırasa.

Bir kilo pırasanın müşteriye tatmin etmeyeceğinin farkında olan satıcı pırasaların üzerinden iki avucunun arasına sığabilecek kadar pırasayı tutar ve göstererek sorar:

- Yeter mi abla?

- (Müşteri pırasanın miktarından memnun bir şekilde) Yeter yeter.

Müşteriden onayını alan satıcı tezgâhın arkasındaki düzlüğe gider ve pırasaları ikiye böler, poşete koyar. Böylece bir kilo pırasa talep etmiş olan müşteri tezgâhtan yaklaşık beş kilo pırasayla ayrılır.

Pazarda çok canlı bir alışveriş ortamı vardır. Tiyatrovari bir ortam içinde satıcılar en canlı konuşma dillerini kullanırlar. Pazar, Rebelais’ in karnaval kavramına benzer. Rebelais eserlerinde pazaryeri ile karnavallar arasında bağlantılar kurar (Birkalan, 2002, s. 42). Karnavallar ile pazar yeri arasındaki bağlantının birinci ayağı söz oyunları, kelimelere yeni anlamla yükleme durumu iken ikinci ayağı tezgâh görselleridir. Müşterinin ilgisini çekmek için tezgâhın bir gelin gibi süslenmesi gerekir:

- Hamdiiiiiii.

- Ne var lan öküzi gaybolmuş dana gibi bağırsın.

- Ne biçim tezgâh açmışsın oğlum. Yayla gada tezgâhın var; bi kasa havuç dökmüşsün. Ah o tezgâh bende olacak ki bak nasıl gelin gibi süsliyim oni.

- Çalış senin de olur haydiii, zoruna gitmesin.

Tezgâh süslemesi demek, yalnızca istiflenen ve temizlenen ürünler anlamına gelmez. Pazar yerlerinde dolaşırken çok yaratıcı satıcıların tezgâhlarıyla karşılaşmak mümkündür. Satıcıların mallarını düzenlemesi ünlü sosyolog Ferdinand Tönnies’in fikirlerini hatırlatır. Tönnies köylünün, zanaatkârın ve sanatçının çalışmasının bir amaç olmadığını, ancak bunun bir hayat tarzı olduğunu söyler, sattığı nesnelere birer sanat aracı olduğunu ifade eder (Birkalan, 2002, s. 43).

Alışveriş esnasında müşterileri tezgâha çekme çalışmalarında tezgâh süslemesi büyük

rol oynar. Bir tezgâhın ilgi çekebilmesi için öncelikle o tezgâhtaki ürünlerin müşterinin gözünü doyurması gerekir. Tezgâh ne kadar kalabalık olursa müşteri o kadar çok gelir. Tezgâhın kalabalık olmasıyla birlikte bu kalabalığın bir düzen içerisinde olması şarttır. Sebze meyvelerin kendi aralarında sınıflandırılması gerekir. Domates salatalık her yerde yan yanadır ve hemen onların yanında yeşillikler yer alır. Domates, salatalık alan bir müşterinin aklına hemen salata yapma fikri gelir ve yan sıradan marulunu alır. Sebze meyveler tezgâhın büyüklüğüne ve ürünlerin çeşitliliğine göre sergilenir. Eğer tezgâh yeterli büyüklükte ise her üründen üç dört kasa dökülür. Bu dökme işlemi rastgele bir şekilde yapılmaz. Tezgâh düzeninden satıcılar sorumludur. Sabaha karşı evlerinden çıkıp pazaryerine gelirler. Halk uyanıp pazara gelinceye kadar onlar tezgâhlarını düzenlerler. Ürünler sırasıyla istiflenir. Ürünlerin ezik olanları genellikle arka kısımlarda müşterinin ilk bakışta göremeyeceği yerde yer alır. Ezik ürünler her müşteriye birer ikişer dağıtılarak bitirmeye çalışılır. Ürünler istiflenirken aynı zamanda temizlenir. Temizleme işlemi gerçekleşen tezgâhların parlaklığını fark edemeyecek müşteri yoktur. Tezgâhın kendi içinde bir düzeninin olması müşteri üzerinde olumlu etkiler yaratır. Bu durum tezgâh sahiplerinin işini ne kadar iyi yaptığını ve önemseydiğini gösterir. Tezgâhın kalabalık olması ürünün taze olduğu yolunda bir izlenim oluşturmada da etkili olur. Eğer tezgâhta ürünler bitmek üzereyse müşterilerde “*kalmış mal*” izlenimi oluşur ve oraya fazla yaklaşmaz.

Pazarda satış yapabilmek müşterinin ilgisini çekebilmekle doğru orantılıdır. Müşterinin ilgisi, ilk etapta satıcıların mallarını överek bağırımlarıyla çekilir. Bu bağrışlar şiirseldir. Cümle içi kafiye mutlaka vardır. Pazarcılar bazen öyle şeyler söylerler ki bunlar aynı anda farklı anlamlara gelebilir. Yenicuma Pazarı’ndaki bir pazarcının “Elma var nar, var yarı yarıya kâr vaaarr.” nidası bu türdendir. Bu nida ilk önce elma ve nar fiyatlarında yarı yarıya indirim olduğunu düşündürmektedir. Ancak tezgâha dikkatle bakıldığında elma ve nar fiyatında bir değişiklik olmadığı görülür. Satıcının kastının kendi kârı olduğu bu şekilde anlaşılabilir.

Söz cambazlığının bir başka örneği ile Erdoğan Pazarı’nda karşılaşmıştır. “Akçaabat fasulyee, yeni geldiii!” diye bağırarak bir satıcıya Akçaabat fasulyesini tanıyan bir müşteri yaklaşarak “Böyle Akçaabat fasulyesi mi olur? Bu Akçaabat fasulyesi değil.” der. Satıcının cevabı ise “Ben Akçaabat’ta yetişen fasulye demedim ki. Akçaabat fasulye dedim. Samsun’dan geldi bu fasulye. Akçaabat’ tan geçti da geldi.” şeklinde olur.

Pazar konuşmalarından biri de pazarlıktır. Pazarlık alım satım olayının en eğlenceli kısmıdır. Pazarlık etmek bir pazarlama stratejisidir. Pazarlık etmenin içine dualar, dua gibi görünen beddualar, beddua gibi görünen dualar, yeminler, kelime oyunları da girer.

Cumartesi Pazarı’nda bir müşteri satıcıya “Biberler acı mı?” diye sorar. Aynı bibere daha sonra tatlı diyecek olan satıcı “Evet ablacım acı.” cevabını verir. Müşteri daha önce aynı satıcıdan alışveriş yapmış olacak ki “Geçen da oyle dedin hiç acı değildi.” der. Bunun üzerine satıcı “Gâvur dinime dönsün ki acı abla, niye yalan konuşayım.” diyerek kendini savunur. Müşteri hızlı konuşan satıcının söylediklerine çok dikkat etmemiş olacak ki satıcının ettiği yemindeki kelime oyunu fark etmez ve biberlerden iki kilo satın alır.

Pazarlardaki satıcılar etkili bir satış için çeşitli argo tarzlarını kullanırlar. Pazar dili erkek orijinli, abartmalı, tasvirlerle süslü, figüratif, espritüel ve şakacı tonlamalarda yüklü bir dildir. İşte o dil, içinde bir dini söylemi, anlamı değiştirilen “cins”sel konuşmaları, argoyu ve şiirselliği aynı anda içinde barındırır (Birkalan, 2002: 41-42). Müşteriye hitap konusunda olmasa bile pazar esnafının meslek jargonundaki tasarruflara dönük bir örnek şöyle tespit edilmiştir. Tecrübeli pazarcılardan Dursun Kurt (KK-1) cumartesi akşamı malların bitmediğini görünce tezgâhtakilere “Pazar günü de pazara gidilecek bu mallar bitecek!” emrini verir. Bunu duyan satıcılar üzülürler çünkü tek tatil günleri pazar günüdür. Özellikle tezgâhın genç satıcıları bir araya gelir ve malı bitirmek için ne yapsak diye konuşurlar. Çözüm Sedat Kurt’tan (KK-5)

gelir: “Malın başına vuralım.” Malın başına vuralım demek fiyatları indirelim anlamına gelir. Bu çözüme göre malın fiyatları indirilecek ve tüm mal bitirilmeye çalışılacaktır. “Malın başına vurmak” tabiri çift anlamlıdır. Maldan kasıt erkek cinsel organıdır. Başına vuralım yani indirelim diyerek diğer satıcılarla birbirlerine bakıp gülerler. Bu çözümü şimdi satıcıların başı olan Dursun’a sunmak gerekir. Çünkü onun onayı olmadan böyle bir şey yapılamaz. Hüseyin, Dursun’a gider ve “Amca malın başına vuralım da sabaha bir şey kalmasın.” der. Dursun amca sert sert Hüseyin’in yüzüne bakar sonra kendini tutamayıp güler, “E hadi bakalım vuralım.” “Patlıcan biber bi lira bi lira bi liraaaaa” diye bağırmağa başlar. Patlıcan ve biberin bir lira olduğunu duyan müşteriler patlıcan ve biberlere saldırırlar.

Pazarcılar çoğu zaman birbirlerini kızdırmak isterler. Karşı satıcının kızması onların eğlenceleridir. Bu tarz söylemler cinsel tabirlerin ağırlıklı olarak kullanıldığı söylemlerdir. Karşılıklı iki muz satıcısından biri, ötekine elindeki muzları sallayarak bağırır:

- Parası olan iyi muz alır, olmayan da ‘bunu’ alır.

Diğer bir başka “açık” mesajlar veren sebze ise salatalıktır. Satıcılar birbirlerine bağırır:

- Onun hıyarları para etmez, benimkini al.

Salatalıkların tezgâh üzerindeki dizimleri de “açık” mesaj veren cinsten olabilir. Pazaryerlerindeki tezgâhlar eğimlidir. Salatalıklar sıra sıra dizilir. Tezgâhlar eğimli olduğundan salatalıklar arka taraflara doğru gittikçe yükselmiş olur. Tam da zirveye iki üç tane iri salatalık dik bir şekilde koyulur. Bu durum müşteriler tarafından anlaşılacak bir şey değildir. Bunu yapan satıcıların müşterileri taciz etmek, müşterilere mesaj vermek gibi bir amacı yoktur. O üç salatalıkla verilen mesaj tam olarak karşı tezgâhın satıcılarıyla ilgilidir. Bunun yanı sıra aynı tezgâhtaki satıcıların gün sonuna kadar eğlenmelerini sağlar.

Pazarcılar ürünlerini tanıtırken yukarıda bağlamları ile belirtilen satıcı sözlerinden ayrı olarak şu türde sözler de sarf ederler:

Hey gidi bostan, yeni geldi Hos’tan^{xiii} (Sümerkan, 2011: 27)

Benim adım Deli Bekir beğenmezsen geri getir.

Bu armud bal abula bal, ya armudu al ya da burada gal.

Bu patlıcanı koy tencereye geç pencereye.

Çek uzansun birak toplansun don lastiği bi lira.

Gel abula hiyara gel! Tadına bakmadan alma abula.

Gözüme bakma üzüme bak abla.

Şeftali yariliy, almayan dariliy. Ula şeftaliye bak ha maşala. (KK-6)

Bu tavuğu yiyen bebekler altı ayda emekler. (KK-7)

Pazarcılık etrafında oluşan folklorik birikim içinde meslekî inanışların önemli bir yer vardır. Bu inanışların pek çoğunda bereket temennisi görülür. Pazarcılığın devam etmesini sağlayacak unsur berekettir. Pazarcılığın risk yönü zayıftır. Bu işle uğraşan insanlar risk taşımazlar. Satışlarını yaparken korunmaya çalıştıkları tek şey bereketlerini engelleyecek, onlara uğursuzluk getirecek olaylardır. Bu olaylardan korunmaya çalışırken çeşitli uygulamalara yönelirler. Bu uygulamalar bereket ekseninde şekillenmiştir.

“Bir işe nasıl başlarsan öyle devam eder.” şeklindeki yaygın inanış, Trabzon pazarcıları arasında da etkindir. Pazarcılar sabaha karşı yola çıkarlar. Daha önceden halden aldıkları sebze-meyveleriyle birlikte sabahın ilk ışıklarıyla pazaryerinde olurlar. Müşteriler uyanıp pazara gelmeden önce pazaryerini bir karnaval ortamına çevirirler. Mallar tezgâha özenle dizilir,

etiketler düşünülerek yazılır ve satıcılar birbirleriyle şakalaşarak uyku sersemliğini üzerlerinden atıp enerjik bir hale gelmeye çalışırlar (KK-1, KK-8, KK-9, KK-5). “Bismillah” diyerek müşterilerini beklemeye başlarlar. İlk gelen müşteri her zaman çok önemlidir. Çünkü o gün başlayacak olan işin devamı ilk işlerine bağlıdır. Nihayet müşteri gelir. İlk müşteri olması sebebiyle satıcı ona özel ilgi gösterir. Müşteri alacağını alır. Sıra pazarlık etmeye gelmiştir. Günün ilerleyen saatlerinde sıkı pazarlık yaparak müşteriler karşısında her zaman galip gelecek olan satıcı, ilk müşterisine karşı cömert davranır. Onun indirim isteğini geri çevirmez. Çünkü ilk müşterinin indirim isteğini geri çevirse diğer müşterileri küstüreceğine inanır. Daha ilk müşterisinin isteğini geri çeviren satıcı o gün bereketli bir satış yapamayacaktır. Bu sebeple ilk müşterinin isteği geri çevrilmez. Müşteri parayı satıcıya uzatır. Bu para “siftah”tır. Satıcı müşterinin gözlerinin içine bakar, gülümseyerek “Siftesi senden bereketi Allah’tan. Allah bereket versin.” der. Satıcı hem kendisi için hem de müşterisi için Allah’tan bereket ister. Bu ifade müşterinin yüzüne söylenmeli ve müşteri kendisinden siftah edildiğini bilmelidir. Belki bu sayede müşteri, satıcının bütün gün yapacağı satışın bereketinden kendini sorumlu hissedecek ve ona göre satıcıya içten bir dua edecektir (KK-1, KK-10, KK-11, KK-12).

Siftah edilen bu para daha sonra kazanılacak olan paralar gibi rastgele kasaya atılmaz. Satıcı parayı alır, sakalına sürer (KK-1). Argo tabirle pazarcılar arasında “sakal atmak” diye bir deyim vardır. Buradaki sakal para ile ilişkilendirilmiştir. Sakalın para, bereket olarak algılanması sakalın sayılamayacak kadar çok kıldan oluşmasıyla ilgili olabilir. Temas büyüyle ilişkilendirilebilecek bir uygulama söz konusudur. Siftah sakala sürülerek bereket beklentisinin devam etmesi dlenir. Bereket olan para sakala sürülerek tıpkı sakal gibi çoğalacak ve sayılamayacak kadar fazla olacaktır. Siftahla ilgili bir başka uygulama, siftah edilen paranın malın üzerine sürülmesidir. Para o üründen elde edilmiştir. Üründen alınan ilk para yine ürünün üzerine sürülerek ilk paranın bereketinin aynısını diğer malların da getirmesi beklenir. Siftahattan elde edilen paranın yüze sürülmesi de ürünün üzerine sürülmesi de aynı beklentiyle gerçekleştirilir. Ancak, siftah herkesten edilmez. Genellikle yaşlı teyzelerden ve erkek müşterilerden siftah edilir. Genç ve orta yaşlı kadınlardan siftah edilmez. İlk müşterilerin bu kadınlardan biri olması halinde yine satış yapılır ancak alınan para normal bir paraymış muamelesi görür. Kadının yüzüne ondan siftah edildiği söylenmez. O satış gerçekleşmemiş gibi davranılır. Kadın cinsiyete bağlı bir tabuyu ifade eder. Çünkü kadın müşterinin o anki halini bilmek mümkün değildir. Kadın o gün muayyen gününde olabilir. Hiçbir satıcı bu riski göze almak istemez. Alıp onun parasını bereket beklediği malın üzerine sürmez çünkü mekruh olan bir durumdan edilen siftahattan bereket beklenmez. Yaşlı kadınlardan gelen paranın siftah olarak kabul edilme sebebi budur. Yaşlı kadın menopoza girmiştir. Onun halinden şüphe edilmez ve verdiği para siftah olarak kabul edilir. Erkek ya da yaşlı kadın müşteriden siftah edilmesi demek, tüm gün işlerin iyi gideceği anlamına gelmez. “Ayağı iyi gelmesi” gerekir. Kişilerin ayaklarının iyi gelip gelmediği yani uğurlu olup olmadıkları ise siftah sonrası işlerin iyi gidip gitmemesiyle anlaşılır. Günün sonunda işlerin iyi gidip gitmediğine bakılarak bir karar verilir. Böylece kişinin “ayağı sınanmış” olur. Siftah edilen kişinin ayağı iyi gelmişse ne ala. Ancak eğer ayağı iyi gelmemişse ve o gün işler çok kötü gitmişse bir daha o kişiden siftah edilmez (KK-1, KK-10, KK-11, KK-5).

Pazara gelen müşteriler genellikle aynıdır. Satıcılar ve müşteriler çoğunlukla birbirlerini tanırlar. Haftaya aynı gün pazar tekrar kurulur ve ayağı iyi gelmeyen müşteri ilk müşteri olmak üzere tezgâha yanaşır. Alacağı ürünün fiyatını sorar. Satıcı müşteriye aynı ilgiyle davranır ancak fiyatları biraz arttırarak söyler. Satıcı fiyatı arttırarak müşterinin fiyatı fazla bulup ürünü satın almamasını temenni eder. Bunu yaparken müşteriye kötü davranmaz onu kırmaktan çekinir. Çünkü o müşteriye kötü davranırsa gelecek müşterileri küstüreceğini düşünür. Tüm bunlara rağmen ilk müşteri ürünü satın alırsa satıcı onun yüzüne bakmaz ve ondan siftah etmez (KK-1, KK-10, KK-12) Ayağı daha önce iyi gelmeyen bu adam artık muayyen günündeki bir

kadın muamelesi görür. Bir kere ayağı iyi gelmemiş kimseden bereket getirmesi beklenmez. Çünkü onun ayağı sınanmıştır. Ayağı kötü olan bir kişinin sonradan ayağının iyi gelmesi mümkün değildir. Kaynak kişilerden pazarcı Sevim Kasap konu bağlamında (KK-12) şöyle bir anekdottan bahsetmiştir: “Hau arkadaki apartmanda otururdu. O zamanlar gençti. Hiç evlenmemiş idi. Namazında niyazındaydı. Ayağı da çok eydi. Ne zaman ondan sifte etsak işlerimiz çok iy giderdi. Biz bunun ayağını sınıaduk. Her sabah buriye gelurduk. Mallarumuzi dizdukden sonra ziluni çalarduk. O aşşa sebet uzaturdi. Bi kaç gurus goyardi işte. Herkes onun parasuni alurdi. Karşuluğunda da ne istiyse oni verurduk. İsteduklerini bi gişiden almazdi. Hepimizden bişe alurdi. Biz oni çok severduk. Ucuz ucuz verirduk ona. Gerçi o tok gözli bi kızdı. Tam parasini uzaturdi. Şimdi seksen yaşında kanser oldi. Hala da evlenememişdur.”

Ayağı iyi olan kişiden illa siftah edilmesine de gerek yoktur. O kişinin satıcılar henüz yeni çalışmaya başlamışken yanlarından geçerek kolay gelsin demesinin bile yeterli olduğu kişiler vardır. Bu kişiler genelde namazını kılan, dini bütün, becerikli ve çalışkan insanlardır.

Sonuç ve Öneriler

Üretimden pazarlamaya veya alımdan satıma uzanan çizgide çeşitli usul ve tekniklerin kullanıldığı pazar yerleri, kent yaşamının ve kültürünün önemli kültürel sahneleri iken pazarcılar bu sahnelerin önemli icracıları olmuşlardır. Marketlerin hızla çoğalması, pazar yerlerinde dolaşmak için zaman bulunamaması ve kredi kartı kullanımının yaygınlaşması gibi sebeplerle zayıflamış olsa bile pazarcılık, kent folklorunun dinamik temsil alanlarından biri olmayı sürdürmektedir. Kent kültürünü oluşturan kentli insan tipinin tüm çeşitliliğinin görülebildiği pazar yerlerinde modern ve geleneksel iç içedir. Geleneksel dünya görüşünün modern dünya görüşü içinde güncellenmiş temsilleri pazarcıların tekniklerinde, dillerinde ve inanışlarında yansıma bulurken bu unsurlar kentli insanın kabullerini de temsil eder türdendir.

Öte yandan pazarcı nidalarında takip edilen söz oyunları ve diğer iletişim teknikleri, oyunsal bir mekân olarak düşünülebilecek pazar yerlerinin dinamik bir icra ortamı olmaya devam ettiklerini göstermektedir. Pazar yerleri, bu özelliği ile, özellikle de icra ortamı ile performansa odaklanan halk bilimi araştırmaları için önemli bir gözlem alanıdır.

Pazar yerleri, kent hayatının insan ilişkilerini büyük oranda devre dışı bırakan alışveriş kültürüne söz, hareket ve en önemlisi de yüz yüze oluş odaklı bir alışveriş kültürüyle bir alternatif sunmaktadır. Zira pazar yerlerinde toplumsal ilişkiler ve kişiler arası etkileşimler ön plandadır ve bazen ekonomik olmayan etkinlikler ekonomik etkinlikleri geride bırakabilmektedir. Bu yönüyle pazar yerleri, basit bir alışveriş mekânı olmaktan çıkarak insanların alışveriş yaparken sosyalleşebildikleri, kent hayatının neden olduğu sıkıntılardan bir süreliğine de olsa sıyrılabildikleri, hoşça vakit geçirerek eğlenebildikleri, pazarcıların genellikle yüceltici ve tatmin edici sözleri ve eylemleri üzerinden onore olabildikleri, kırsaldan gelen üreticiler üzerinden kendi kırsal kökenlerini hatırlayarak nostalji yaşayabildikleri kültürel mekânlara dönüşmektedirler. Bütün bu özellikleri, pazar yerlerini, kent kültürünün özgün bir icra alanına dönüştürmenin yanı sıra, halk bilimciler için vaz geçilmez bir araştırma alanı haline getirmektedir.

Kaynakça

- Bilecik, F. (2002). Satıcı Argosu, *Türk kültüründe argo*, Emine Gürsoy Naskali ve Gülden Sağol (Ed.), 123-127, Haarlem: Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi (SOTA).
- Birkalan, H. (2002). Pazar konuşmaları: argoya halkbilimsel bir yaklaşım, *Türk Kültüründe Argo*, Emine Gürsoy Naskali ve Gülden Sağol (Ed.), , s. 41-47, Haarlem: Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi (SOTA).
- Caferoğlu, A. (1952). Erkilet çerçilerinin argosu ‘dilce’, *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 4 (4), 334-344.

- Clinton, C. A. (1977). The use of cultural ecology in an urban occupational group, *Anthropological Quarterly (Golden Anniversary Special Issue on Industrial Ethnology)*, 50 (1), 39-44.
- Çiğdem, S. (2007). Eski çağ'da Trabzon limanı: askeri ve ekonomik yönden gelişimi ve doğu-batı ilişkilerindeki rolü, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2), 133-155.
- Dede, M. E. ve Yolcu, M. A. (2016). Eskişehir kent kimliğinde Kırım Tatar mutfağının etkisi, *Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi (Sempozyum Özel Sayısı)*, 2 (7), 207-214.
- Degh, L. (1965). Folklore and related disciplines in eastern Europe, *Journal of the Folklore Institute*, 2 (2), s. 103-119.
- Doğan, N. (2008). Bir Toplumsal katman olarak Samsun pazarcılarının dil edimleri üzerine toplumdilbilimsel inceleme, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (2), s. 102-113.
- Drews, R. (1991). Karadeniz'de En Eski Grek Yerleşmeleri, Ömer Çapar (Çev.), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 15 (26), 303-327.
- Emir, O. (2011). *Prehistorik dönemden Roma dönemine kadar Trabzon ve çevresi*, Trabzon: Serander.
- Gül, M. (2003). XIII.-XV. Yüzyıllarda Anadolu Türkleri ile Trabzon imparatorluğu arasındaki ilişkiler, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (12), 421-37.
- Günay U. (1987). Folklor nedir?, *Türk Folkloru Araştırmaları 1987*, 23-30.
- Hahanov, A. (2004), *Panaret'in Trabzon tarihi*, Enver Uzun (Çev.), Trabzon: Eser Ofset.
- İnan, K. (2013). "Mahmiye-i Trabzon mahallâtından" *On Yedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Sosyal ve İktisadi hayat*, Trabzon: Trabzon Belediyesi.
- Karataş, H. C. (1970). Artvin Şavşat'ın pazarcı eğlenceleri, *Türk Folklor Araştırmaları*, 12 (253), s. 5702-5703.
- Kaynar dağ, A. (1984). Tarihi değişen yönleri ve gizli diliyle İstanbul Bitpazarı/Bitpazarı'nın Gizli Dili ve Argosu, *Folklor ve etnografya araştırmaları 1984*, s. 267-283, İstanbul: Anadolu Sanat.
- Kushner, G. (1970). The Antrophology of complex societies, *Biennial Review of Antrophology* 1969, 6, 80-131, Stanford: Stanford University.
- Oğuz, M. Ö. (2001). Kentlerin oluşumu ve gelişimi süreçlerinde Türk halkbilimi, *Millî Folklor*, 7 (52), 46-49.
- Oğuz, M. Ö. (2007). Folklor ve kültürel mekân, *Millî Folklor*, 76, 30-32.
- Öksüz, M. (2006). *Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında Trabzon: Toplum-Kültür-Ekonomi*, Trabzon: Serander.
- Özsait, M. (1999). İlkçağ tarihinde Trabzon ve çevresi, *Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım 1998) Bildiriler*, Kemal Çiçek vd. (Ed.), 35-45, Trabzon: Trabzon Belediyesi.
- Shayegan, D. (1991), *Yaralı bilinç, geleneksel toplumlarda kültürel şizofreni*, Haldun Bayrı (Çev.), İstanbul: Metis.
- Spicer, E. H. (1974). The problem and meaning of structural change in AAA., *Anthropology News*, 15 (2), 1-13.
- Steward, J. H. (1950). *Area research, theory and practice*, New York: Social Science Research Council.
- Sümerkan, M. R. (2011). *Trabzon'un yaşlı bakkalı Mumhaneönü*, Trabzon: Heyamola.
- Tan, N. (1976). Satıcı sözleri, *Türk Folklor Araştırmaları*, 16 (321), s. 7624-7627.
- Tan, N. (1979). Satıcı sözleri-II, *Sivas Folkloru*, 78, 7-8.
- Telliöğlü, İ. (2007). *Osmanlı hakimiyetine kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, Trabzon: Serander.

Uysal, A. E. (1968), Street cries in Turkey, *The Journal of American Folklore*, 81 (321), s. 193-215.

Weaver, T. ve White, D. J. (1974). *The anthropology of urban environments*, Colorado: Society for Applied Anthropology.

Yıldırım, D. (1991). “Türk folklor araştırmalarının problemleri”, *Millî Folklor*, 2 (11), s. 13-20.

Sözlü Kaynaklar

KK-1: Dursun Kurt, Trabzon 1965, İlkokul, Pazarcı

KK-2: Neriman Akpınar, Akçaabat 1952, İlkokul, Çiftçi/Pazarcı

KK-3: Melahat Ergü, Akçaabat 1953, Okuryazar değil, Çiftçi/Pazarcı

KK-4: Emine Öztürk, Trabzon 1963, İlkokul, Çiftçi/Pazarcı

KK-5: Sedat Kurt, Trabzon 1989, Üniversite, Pazarcı

KK-6: Mümin Demir, 1953 Trabzon, İlkokul, Esnaf

KK-7: Şaban Şahin, 1955 Trabzon, İlkokul, Hademe

KK-8: Muammer Yurtsever, Trabzon 1952, İlkokul, Pazarcı

KK-9: Özer Uçar, Trabzon 1954, İlkokul, Pazarcı

KK-10: Narin Altuntaş, Trabzon 1964, İlkokul terk, Çiftçi/Pazarcı

KK-11: Neriman Kurnaz, Trabzon 1958, Okuryazar değil, Çiftçi/Pazarcı

KK-12: Sevim Kasap, Trabzon 1960, İlkokul, Çiftçi/Pazarcı

Notlar

ⁱ Batı Avrupa’da folklorun ve ilişkili olduğu bilim dallarının gelişimi hakkında pek çok araştırma mevcuttur. Bu araştırmalar arasında karşılaştırmalı bakışıyla önemli bir yere sahip olması sebebiyle bk. (Degh, 1965).

ⁱⁱ Öcal Oğuz’un bir başka çalışmasında ifade ettiği gibi Türk folklor araştırmaları kendisine model edindiği XIX. yüzyıldaki ürün merkezli yaklaşımların etkisinde kalmış; Avrupa’da olduğu Türkiye’de de uzun süre folklorun kendi yatağında sonsuza kadar akıp gideceği yönünde bir kabul ortaya çıkmıştır. Bu anlayışa göre ürün her şeyin temelidir ve adeta ürün ortaya çıkmak için insanları araç olarak kullanmaktadır. Nitekim insanlar bu geçişin sadece basit bir köprüsü olmuşlardır. Ancak üreten ve üretim yeri yok olunca üretimin durduğu yani ürünün ortaya çıkmadığı ve bunun kültürel süreklilik ve çeşitlilik açısından büyük bir risk teşkil ettiği henüz yeni anlaşılmıştır (Oğuz, 2007: 31).

ⁱⁱⁱ Helen kolonizatörlerin Trabzon ve çevresindeki ilk faaliyetlerinin eleştirel bir değerlendirmesi için bk. (Emir, 2011, s. 90-96).

^{iv} Helenlerin Doğu Karadeniz’e yönelmelerinin sebepleri tartışılmaya devam etmektedir. Bu tartışmalarda Giresun ve Trabzon çevresindeki zengin maden ve orman kaynaklarının yanı sıra köle ticaretinin de içinde yer aldığı zengin deniz yolu ticaretinin ve bu sulardaki balık çeşitliliğinin ve bolluğunun önemli motivasyon unsurları olduğu kabul edilmektedir (Drews, 1991, s. 319-324).

^v Trabzon limanının antik dönemlerdeki önemi hakkında bk. (Çiğdem, 2007).

^{vi} Doğu Karadeniz’de MÖ.7. yüzyılda başlatılan kolonileşme faaliyetleri sırasında oluşturulan diğer yerleşimlerin bir kısmı sadece kaleden ibaretken, diğer bir kısmı kale ile birlikte pazarların da olduğu küçük kentlerden meydana gelmiştir (Çiğdem, 2007, s. 137; Öksüz, 2006, s. 22).

^{vii} Ahali, bu pazar yerini ifade üzere “Dam Altı” tabirini de kullanmaktadır. Geçmişe nispetle sayıları azalmış olmakla birlikte bugün de Sera vadisinden, Beşirli, Toklu, Soğuksu, Bengisu, Bulak, Çilekli, Çimenli yörelerinden gelen köylüler ürettikleri tarım ürünlerini bu daimi pazar yerinde satmaktadırlar.

^{viii} Bitpazarı ibaresi, halk arasında zaman içinde “Bat Pazarı”na dönüşmüştür. Bu tasarrufla pazarla ilgili olası olumsuz kanaatlerin önüne geçilmeye çalışılmış olsa gerektir.

^{ix} Semt pazarlarının kuruluş tarihlerine, Trabzon Pazarcılar Odası’ndan temin edilen bilgiler üzerinden ulaşılmıştır.

^{**} Konuyla ilgili malzemenin toplanması sürecine alan araştırmaları destek veren Büşra Kalfa’ya şükranlarımı sunarım.

^x Coğrafi yapısından ve ikliminden ötürü meyve ve sebze üretim alanlarının oldukça sınırlı olduğu Trabzon’da, Yomra ve Akçaabat havalileri ekilebilir alanlara ve uygun mikro-iklim koşullarına sahip olmalarından ötürü geçmişten beri önemli ekim-dikim alanları olmuşlardır. Yakın geçmişe kadar meyve bahçeleri ile meşhur olan Yomra, bu vasfını bugün büyük oranda yitirmişken, Akçaabat havalisinde küçük çapta da olsa sebze tarımı sürdürülmektedir. Semt pazarlarına gelen Akçaabatlı köylülerin ürün çeşitlilikleri ve miktarları oldukça sınırlıdır. Çoğu zaman 3-4 farklı sebze türünden ve az miktarda yoğurt veya peynirden oluşan bu ürünler, kimi zaman bir sepete kimi zaman da bir çuvala sığdırılabilecek nispettedir.

^{xi} Pazar söylemlerinde akrabalık terimlerinin de önemli bir yeri vardır. Beyefendi, hanımefendi gibi hitap şekilleri çoğu zaman samimi bulunmaz. Bu tarz hitap kelimeleri, iyi giyimli ya da genç insanlara karşı kullanılır. Aynı

tezgâhta çalışanlar genellikle akrabadırlar. Tezgâh içerisinde aile dışından olan kişiler çalıştırılmaz. Bu işi yapanlar genelde kendi işlerini yapan insanlardır. Sermaye, gelir, kâr, zarar hep bu insanlara aittir. Satıcılar kendi aralarındaki akrabalık terimlerini müşterilere de yansıtırlar. Orta yaşlı bir kadına “ana (anne değil) veya teyze” denirken orta yaşın üzerindeki erkeklere “emice, dede, dayı” denir. Eğer tezgâha yaklaşan şık giyimli kadın ya da erkekse “hanfendi” veya “beyfendi” kelimeleri kullanılır. Eğer satıcı çok yaşlıysa ve tezgâha genç bir kız gelmişse genç kız “kızım, kardeşim” oluverir. Pazaryerlerinin en tatlı müşterileri küçük çocuklardır. Tezgâha annesiyle ya da babasıyla yaklaşan küçük kız çocuğu “küçük hanım” olurken erkek çocuğu “koca adam, paşam” olur. Özellikle genç satıcılar tamamen müşteriye göre davranırlar. Bir memur tezgâha yanaştığında İstanbul Türkçesi konuşurken bir köylü kadınla karşı karşıya geldiğinde Trabzon ağzının tüm özelliklerini kullanır. Tezgâha kim gelirse gelsin ondan biri olduğunu, farklı olmadığını gösterir. Ortak amaç müşteriyle iyi iletişim kurmaktır. Anne, emice gibi terimlerin kullanılması, pazardaki sıcak ortamı ve onun satış için önemini hatırlatır. Nasıl ki bir satıcı akrabasına -teorik olarak- kazık atmazsa, pazarda yarattığı sembolik akrabasına da kazık atmayacaktır.

^{xii} Pazarcı köylü kadınların ürünlerini satarken müşterilerine yaptıkları yemek tariflerinden bazıları şu şekilde tespit edilmiştir:

Isırgan otlı kuymak: İstedüğün gada sırkani alıysin eziysın oni mutfak robotuyla bile. Tavaya goyaysın oni, tereyağ gataysın. Sonra mısır ununu ekeliysın üstine. Sonra su katıp bişiriysın. Yeşil oliy rengi ama çok güzel, çok sağlulukli.

Tomara tavası: Tomaraları alıb ikiye üçe bölüp güzel yıkayıp ovup ovup tencereye goyaysın. Suyi tomaranın istine gelecek şekilde goy haşlansın. Duzini da at. Sonra süzdür oni süzgece soğusun. Soğuduktan sonra balık unlar gibi unla oni. Mısır unıyla unla, normal unlan değil. Unladıktan sonra bi de bi yumurta kır istine. Tavayı yağla, gızdır. Onları sıra sıra tavaya yerleştir. Kızart. Yarıya kadar kızarıncı tavayı çevirmeden bi yumurta çırp kaşıkla istine gezdir. Tavayı çevir öbür tarafı kızarıncı onun da istine yumurtayı gezdir. Bitti. (KK-4)

^{xiii} Trabzon havaalanının inşasından sonra ortadan kalkan önemli ekim alanlarından biri olan Hos'tan getirildiği için.

Kilis ve Çevresinde Zeyrat Günleri Geleneği¹

The Tradition of Zeyrat Days in Kilis and Around

Mehmet EROL*

Öz

Kilis ili ve köylerinde her yıl Nisan sonu veya Mayıs başlarında zeyrat adı verilen geleneksel bir uygulama yaşatılmaktadır. Bu günlerde köy halkı en yakındaki ziyaret yerine giderek kurbanlar kesmekte, burada hazırladıkları yemekleri davetlilerle birlikte topluca yemektirler. Bazı köylerde duruma göre yağmur duası yapılmakta, dualar edilmekte, dilekler dilenmektedir. Yörede zeyrat (ziyaret sözcüğünden bozulma) denilen bu yerlerin bazılarında bir türbe, bir mezar yahut ağaçlık bir alan olduğu görülmektedir. Türk kültüründe takvime bağlı geçiş dönemleri Nevruz, Hıdırellez gibi adlarla geniş coğrafyalarda yaygın şekilde kutlanmaktadır. İlk bakışta zeyrat günleri de takvime bağlı olarak düzenlenen bu tür törensel uygulamalardan biri gibi görünse de mezarların ziyaret edilmesiyle atalar kültürünü, ağaçlık alanların ziyaret edilmesiyle de ağaç kültürünü ve kurban ritüelini barındıran sentez bir uygulamadır. Bu yönüyle halk kültürü bağlamında önem arz eden geleneksel bir uygulama niteliğindedir. Bazı köylerde zeyrata çıkılan yerlerdeki dua edilen mezarların kime ait olduğu bilinmemektedir. Hatta mezar bile olup olmadığı belli olmayan bu yerler taşlarla çevrilerek kutsanmıştır. Bu yaygın olarak karşılaştığımız atalar kültürüne ait bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine belli ağaçların kutsanması, bu ağaçlara dualar edilmesi de mitolojik kökenli uygulamalardandır. Çalışmada zeyrat günleri geleneği tanımlanarak rituel uygulamalar analiz edilmiş; eski ve günümüz uygulamaları karşılaştırılacak toplum hayatındaki fonksiyonları tespit edilmiştir. Zeyrat günleri geleneği ile ilgili veriler gözlem ve görüşme yöntemiyle elde edilmiş olup bu veriler kültür analizi deseni yaklaşımıyla değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: ziyaret yerleri, mevsimsel törenler, atalar kültürü, ağaç kültürü.

Abstract

Every year in Kilis province and its villages, a traditional practice called zeyrat is being held in late April or early May. In this days, people go to their nearest places instead of going to sacrifices and eat the food they prepare here together with the guests. According to the situation in some villages, a prayer for rain is made, prayers are made, wishes are made. It is seen that some of these places called zeyrat in the region are a tomb, a grave or a wooded area. The transitional periods connected with season such as Nevruz, Hıdırellez are widely celebrated in wide geographical areas in Turkish culture. At first sight, the days of Zeyrat seem to be one of these ceremonial practices depending on the season. But this practice is a synthesis practice involving ancestors cult, tree cult, and sacrifice ritual. In this direction, the practice is a traditional practice which is important in the context of folk culture. In some villages, it is not known who belongs to the graves in the places where they are visited. These places, which are not even known as graves, are blessed by turning them with stones. This situation emerges as an application of ancestral cults. In addition, the blessing of certain trees is mythological origin. In this article, ritual practices were analyzed by introducing the tradition of zeyrat days; old and present practices are compared and their functions in society life are revealed. The data in the study were obtained by observation and interview. This data has been evaluated using the approach of culture analysis.

Keywords: Visit to the grave, seasonal ceremonies, ancestor cult, tree cult.

Giriş

Türkiye'nin nüfus bakımından dördüncü en küçük (130.000), yüz ölçümü bakımındansa (1427 km²) ikinci en küçük ili olan Kilis, 137 köy ve 88 mahalle şeklinde bir idari yapılanmaya sahiptir. Şehrin ve bağlı birimlerin coğrafi konumu ile nüfusunun azlığı geleneksel kültürün korunması ve sürdürülmesi bağlamında, görece olarak, etkili olmuştur. Sanayileşmemiş oluşu, göç almaması (son yıllardaki Suriyeli mültecileri hariç tutarsak), bir kavşak noktasında olmaması gibi hususların da etkisiyle Kilis'te hayatın her safhasıyla ilgili belirgin bir geleneksellik göze çarpar. Diğer bir ifadeyle belli oranlarda dış tesirlere kapalı olan Kilis şehrinde zengin ve canlı bir halk bilgisi birikimi mevcuttur. Kilis ve çevresinde yaşatılan bu

¹ Bu çalışma, 20-23 Kasım 2017 tarihleri arasında Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğünce Ordu'da düzenlenen 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresinde aynı isimle sunulan bildinin gözden geçirilmiş şeklidir.

* Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Böl. merol@gantep.edu.tr.

geleneksel uygulamalardan biri de kökleri eski Türk inanç sistemindeki pratiklere kadar giden *zeyrat* günleridir.

Zeyrat, ziyaret kelimesinin yerel söyleyişidir. Her ne kadar “birini görmeye, biriyle görüşmeye gitme, görüşme” anlamlarına gelse de halk bilgisinde ziyaret kavramı; velî, evliya, eren, ermiş, âbid, zâhid, âlim, sofu, seyyid, şeyh, gâzi, mübarek, pîr, dede, baba, abdal, şehit gibi sıfatları taşıyan ve kendilerine mânevî bir güç izafe edilmiş kimselerin medfun olduğu düşünülen türbe, yatır, kümbet, tekke, mezar, ziyaret vb. (Günay v.d., 2011, s.10) olarak bilinen yerlerin genel bir adlandırması olarak anlam kazanmıştır. Diğer yandan adı belli ya da belirsiz herhangi bir şahsa bağlanmayan bazı ağaç, taş, tepe, dağ, mağara vb. varlıklar da ziyaret olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla ziyaret yerleri, geniş anlamda “olağanüstü kutsal gücün tezahür merkezleri veya kaynakları” (Günay, 2003, s.14) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımlamalardan anlaşılacağı üzere ziyaret olgusu dinî unsurların yanında din dışı, en azından İslâmî olmayan, unsurları da ihtiva etmektedir.

Kutsalın tezahür ettiği yerler olarak kabul edilen ziyaretler insanlar tarafından çeşitli sebeplerle ziyaret edilmekte ve ziyaretler sırasında birtakım uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Ziyaret fenomeni¹ olarak adlandırılan bu kutsal yerler ve etrafında gerçekleştirilen geleneksel uygulamalar bütünü kurumsal bir yapı arz eder. Oldukça yaygın olan bu kurumsal yapının Türkiye sahasında on binlerle ifade edilen sayılarda örneği bulunmakta ve Türk dünyasının genelinde de halk dindarlığının oldukça fonksiyonel kutsal odakları olarak karşımıza çıkmaktadır (Günay, 2003, s. 6-7).

Çalışmamız ziyaret olgusunun Kilis ve çevresinde nasıl gerçekleştiği ile ilgili olup ziyaret eyleminde ortaya konan davranış, tutum ve inançlardaki kültürel kodları anlamaya ve anlamlandırmaya odaklanmaktadır. Ancak yöredeki bütün ziyaret yerleri çalışmaya dahil edilmemiştir. Belli bir tarihe bağlı olan ve bu günlerde topluca yapılan ziyaret uygulamaları (*zeyrat* günleri) örneklem olarak seçilmiştir. Kullanılan veriler 2007-2017 yılları arasında nitel araştırma yöntemiyle bölgeden derlenmiştir.

Genel Olarak Kilis'teki Ziyaretler

Küçük bir il olmasına rağmen Kilis'te kutsal kabul edilen çok sayıda türbe ve mezar bulunur. Bunun sebebi olarak da Kilis'in Müslümanlar tarafından kuşatılması sırasında çok sayıda şehit verilmesi gösterilir. Bu şehitler aynı zamanda sahabedirler. Evliya Çelebi, Halid bin Velid komutasındaki askerlerden üç bininin şehit olduğunu ve kabirlerinin Kilis'te bulunduğunu nakleder (Konyalı, 1968, s.16, 475). Bu bilgi sözlü kaynaklar tarafından “Hz. Ömer zamanında Kilis'te olan savaşta çok sayıda şehit verilmiş.” ifadesiyle doğrulanmaktadır.

Kilis ve çevresindeki ziyaret yerleri genel olarak iki temel özellik göstermektedir. Bunlardan özellikle şehir merkezinde bulunanlar her zaman ziyaret edilirken köylerdeki ziyaretler genel olarak senede belli bir günde topluca ziyaret edilmektedir. Şehir merkezindekiler geneli itibarıyla belli bir şahsa bağlanmıştır ve o şahsa ait türbe olarak adlandırılmaktadır. Bu çerçevede şehir merkezinde toplam 21 türbe tespit edilmiştir². Bunlar senenin her vaktinde bireysel olarak ziyaret edilen mekânlardır. Ancak dini bayramlarda ve cuma günlerinde ziyaretçi sayıları artmaktadır. Buralar; şifa bulma, borçtan kurtulma, kısmet açma, çocuk sahibi olma, bolluk dileme gibi yaygın bilinen dilekler için ziyaret edilmektedirler³. Bu ziyaret yerleri konumuz dışındadır.

Belirli Günlerde Ziyaret Edilen Yerler ve Uygulamalar

Kilis merkez ve ilçe köylerinde 41 ziyaret yeri tespit ettik. Bu yerlerin büyük çoğunluğu *zeyrat* olarak adlandırılmakta ve herhangi bir şahsa bağlanmamaktadır⁴. Bazılarında üzeri kapatılmış (türbe) isimsiz mezarlar bulunurken bir kısmında mezar bile yoktur (Yılanca köyü,

Belenözü köyü, Karacaören köyü vb. gibi). Bunlardan pek çoğu da çalışmamızın konusu olan ve belli günlere bağlı olarak çıkılan ziyaret yerleridir.

Zeyratlar genel olarak çevrelerindeki en yüksek tepede konumlanmışlardır. İsimsiz mezarlarla ilgili olarak çoğunlukla orada bir şehidin yattığı ifade edilmektedir (Topdağı, Beşikkaya, Polatbey köyleri gibi). Ancak şehitlere atfedilen bu kabirlerde yatanların ne zaman hangi savaşta öldükleri bilgisi yoktur. Bir kısmı da köyde birilerinin gördüğü bir rüya sonucunda taşlarla çevrilerek mezar haline getirilmiştir⁵. Sonradan yapılan bu mezarlardan bir isme bağlananlar da yine rüyada ismini bildiren ve bir mezar isteyen kişinin adını taşımaktadır (Şeyh İzzettin Türbesi, Tilhabeş Türbesi, Kutemen Dede Türbesi, Şih Mehmet Mezarı gibi). Yüksek bir tepede bulunan bazı zayrat yerlerinde meşe koruluğu denebilecek köylüler tarafından kutsallık atfedilen ağaçlar bulunmaktadır.

Zeyrat gününün belirlenmesi ve hazırlıklar

Zeyrata çıkmadan bir hafta kadar önce “Ey ahali, bu Cuma / Cumartesi / Pazar günü zeyra çıkılacaktır.” anonsuyla camilerden ziyaret günü köylülere duyurulmaktadır (Polatbey köyü, Belenözü köyü, Hasancalı köyü vd.). Şehir merkezine bağlı köylerin bazılarının zeyrat günleri ise belediye tarafından anons edilmektedir (Oylum köyü, Beşikkaya köyü vd.). Zeyrat günleri Nisan ayının son haftası veya Mayıs ayının ilk iki haftası içindeki Cuma günlerinde düzenlenmekle birlikte son zamanlarda bazı köylerde hafta sonuna denk getirilmektedir. Zeyrat gününün Nisan sonu mu Mayıs başı mı olacağına köyün ileri gelenleri karar vermektedir. Ancak diğerlerine göre neredeyse bir festival havasında gerçekleşen merkeze bağlı Oylum köyünün zeyrat günü Nisan ayı içindeki son Cuma günü olarak sabitlenmiş durumdadır. Yine Belenözü (Ravanda) köylüleri de Mayıs ayının ilk Cuma gününde zeyrata çıkmaktadır.

Her aile zeyratta pişirilecek yemeklerin ön hazırlığını bir gün önceden tamamlar. Eğer kesilecekse ailenin zeyrat kurbanı da o gün için hazır edilir. Çıkılan zeyratta bir mezar ve etrafında kutsal sayılan ağaçlar var ise yemek pişirmek için yakılacak odunlar önceden hazırlanır. O gün öncesinde evde temizlik yapılır, herkes yıkanır ve giyilecek kıyafetler de özenle seçilir⁶.

Zeyrata çıkış ve oturma düzeni

Zeyrat günü toplanma alanına gün doğumundan sonra çıkılmaya başlar. Eğer zeyrat yakınsa yaya olarak, uzaksa araçlarla çıkılır. Zeyrat yerinde ailelerin oturma düzenleri zeyratın konumlandığı yerin özelliklerine göre değişiklik göstermektedir. Zeyrat yeri ağaçlık ise her ailenin ocak kurduğu bir ağaç altı vardır. Genellikle meşe türü olan bu ağaçların altı taşlarla çevrilmiştir ve ağaca zarar vermeyecek bir noktada taşlardan ocak kurulmuştur. Bu ağaçlar kutsal kabul edilmişlerdir ve bunlardan her ne sebeple olursa olsun dal koparılmaz; koparanların başına bir şey geleceğine inanılır. Polatbey köyünde ağaç altında belirlenmiş bu alana *barhana* denmektedir. Bu barhanalar bir aileye aittir ve başkası buraya oturmaz⁷. Buradaki sahiplenme ağaç üzerinden değil de ocak üzerinden olmaktadır. Hiç kimse başkasına ait ocağı yakmaz ve oraya oturmaz. Ancak aile o yıl zeyrata çıkmamışsa izin almak suretiyle bir başka aile orayı geçici olarak kullanabilir.

Yine aynı köydeki dik bir tepe üzerindeki ziyarete çıkış yolunda bulunan diğer ağaçların hepsinden yaşlı ve en büyük ağaca köylülerin ta’zimde buldukları görülür. Köylülerin mazı dediği bu büyük meşe ağacının toprak yüzeyinde kalmış kökleri dizler yere konularak üç kere⁸ öpülür ve zeyrat alanına girilir. Burada kimileri fatiha okur, kimileri ise “başın dışın ağrıya” sözlerini tekrarlar⁹.

Getirilen kap kacak, yiyecek ve yakacak malzemeleri ailenin ocağı çevresine yerleştirildikten sonra ziyaret yerinde mezar varsa önce erkekler sonra kadınlar tarafından mezar başında Fatiha okunur ve dilekler dilenir. Türbe olan yerlerde ise genellikle erkekler

dışarıda dua okurken kadınlar içeride okuyup dileklerde bulunurlar. Daha sonra aile büyüğü tarafından “Hak için” kurban kesilir. Zeyrat gününde kurban kesme zorunluluğu yoktur. Aile reisi imkânları dahilinde koyun, keçi, tavuk kesebilmekte maddi gücü olmayanlar ise kasaptan et yahut tavuk alarak ziyarete çıkmaktadır. Geçmiş zamanlarda daha çok kurban kesildiği, şimdilerde azaldığı ifade edilmektedir.

Bazı yerlerde zeyrata çıkılan günlerde yukarıdaki hiyerarşik düzene rastlanmaz. Bir kısım köylerde eski çıkılan ziyaret yerleri terk edilmiş, ortak sofraya kurulamaz olmuştur. Örneğin Belenözü köylüleri köye biraz uzak ve ulaşımı zor yerdeki meşelik alandaki ziyaret yerlerini bırakıp hemen köyün yanındaki tarihi çınarların altında, Yılanca köyü ise yine uzak noktadaki Beğsekisi mevkiindeki ziyaret yerini bırakıp köy okulunun bahçesine çıkmaktadırlar. Bu örnekler ulaşımın zorluğundan kaynaklı gibi görünse de kutsallık ve mekân ilişkisinin zayıflanmasına bağlanabilir. Geleneksel uygulama düzeninin terk edilme göstergelerinden biri de ortak sofraya kurulamamasıdır. Muhtarlık seçimlerindeki tarafgirlik, bunda parti taraftarlığı ve akrabalık bağları etkilidir, ortak hareket edememenin en belirgin sebebi olarak görülmektedir.

Zeyrata çıkma özellikle sağlık sebeplerinden dolayı zeyrat yerine değil de ulaşımı kolay yakındaki bir ağaçlık alana da yapılabilmektedir. Bu aile arasında yapılan bir faaliyet olsa da zeyrata çıkma olarak adlandırılmaktadır.

Zeyratta pişirilen yemekler ve kurulan sofraya

Yörede zeyrat günlerinin en karakteristik özelliği pişirilen yemeklerdir. Bütün zeyrat günlerinde geleneksel yemekler ziyaret yerinde pişirilmektedir. Bunlar haşlanmış et (küçükbaş veya tavuk eti), bulgur pilavı ve lebeniye¹⁰ çorbasıdır. Kurban kesilip etler haşlandıktan sonra bütün ocaklarda yemeğin aynı anda pişmesini ve ortak kurulacak sofraya getirilmesinde aksama olmaması için alandakilerin duyacağı şekilde “herkes burgulu atsin” anonsuyla bütün ocaklarda bulgur pilavı pişirmeye başlar. Bu arada köyün gençleri alan içindeki düz bir yerde büyük bir yer sofrası kurarlar. Pilavın da hazır olmasıyla bütün ocaklarda pişen yemeklerden sofraya en az birer kap yemek getirilir. İhtiyarların ve varsa davet edilmiş kimselerin baş köşeye oturtulduğu sofrada sadece erkekler yemek yer. Kadınlar ve çocuklar kendi ocaklarının başında karınlarını doyururlar. Yemek sonrasında genellikle köyün imamı tarafından sofraya dua okunur.

Daha önce bir festival havasında geçtiğini ifade ettiğimiz Oylum köyü zeyrat gününde kalabalık katılımlardan dolayı ortak hareket edilememektedir. Her aile boş bulunduğu bir yere kurduğu ocakta yemeğini pişirmekte, dağıtabildiğini dağıtmaktadır. Hatta buradaki zeyrat günü “Lebeniye Günü” olarak anılır hâle gelmiştir. Bu adlandırmada 2008’den beri Kilis Belediyesi’nce sürdürülen uygulamanın da etkili olduğunu düşünüyoruz. O tarihten beri belediye, zeyrat gününde köy meydanında büyük çadırlar kurarak insanlara yemek dağıtmaktadır. Dolayısıyla yakın olan şehir merkezinden çok sayıda insan buraya gelmektedir. Bu karışıklık ve kalabalıktan dolayı Oylum Köyü sakinleri zeyrata çıkmadan evinde yemeklerini pişirmekte ve misafirlerini evlerinin bahçesinde ağırlamaktadırlar.

Yağmur duası

Zeyrat ritüelinde öne çıkan uygulamalardan biri de yağmur duasıdır. Bütün zeyratlarda yapılmamakla birlikte bazı yerlerde yemekten önce yahut sonrasında zeyrat alanındaki erkeklerin katılımıyla köyün imamı tarafından yağmur duası yaptırılmaktadır (Hasancalı, Belenözü, Polatbey, Yılanca, Yedigöz köyleri gibi). Türkçe yapılan duada hazır olan cemaat kibleye dönmekte, ceketler ters çevrilmekte ve eller aşağı doğru açılmaktadır. Yağmur duası yapılan yerlerde katılımcılardan bazıları zeyrat günü için “yağmur duasına çıkmak” tabirini kullanmaktadırlar. Buralarda yağmur duası zeyrata eklenmiş bir uygulama olup mevsimin

kurak olup olmamasına bakılmaksızın dua yapılmaktadır. Yedigöz köyünde yağmur duasıyla birlikte zeyratın etrafında küçükbaş hayvanlar mezar etrafında üç kere dolandırılmaktadır.

Diğer uygulamalar

Genel olarak zeyrat günleri uygulamalarında olmayan ancak bazı köylerde rastlanan uygulamalar da söz konusudur. Bunlardan, özellikle türbe hâline getirilmiş mezar örtülerinden yeşil adı verilen bez parçası almak veya türbeye bez, süpürge, tespih gibi nesnelere bırakmak şeklindeki uygulamalar dini içerikli uygulamalar olarak kabul edilebilir. Yine mezar şeklindeki ziyaretlerde taşların arasına küçük miktarlarda para yahut şeker bırakılır. Ziyaret bitiminde çocuklar bunları toplar.

Tek örnek olsa da din dışı sayılabilecek bir uygulama da söz konusudur. Polatbey köyünün ziyaret alanının yakınındaki düzlük alanda yemekler hazırlanırken yahut yemek sonrasında gençlerin yöreye has halay çektikleri ifade edilmiştir. Yine aynı köyde herhangi birinin düğünüyle ziyaret aynı güne denk gelirse düğün sahibi düğün alayıyla ziyarete çıkar ve zeyrat dışındaki alanda davul zurnayla halay tutulduğu belirtilmiştir.

Yemeğin ve ardından yapılan yağmur duasının tamamlanmasından sonra katılımcılar ocak yahut barhanalarının etrafını temizlemeye koyulurlar. Artık yemekler ve kurbandan arta kalan kemik vs. parçalar hayvanların yemesi için zeyrat alanı dışında uygun bir yere dökülür. Artan yakacak odunlar ocakta bırakılır. Çevrede genel bir temizlik yapıldıktan sonra ikinci vaktinde köye dönülür, böylece zeyrat tamamlanmış olur.

Takvime bağlı zeyratlar üzerinde tespit edilen değişimler

Kilis ve çevresindeki takvime bağlı ziyaret olgusu farklılıklara rağmen geleneksel bir yapıya sahiptir. Belli değerler / kodlar üzerinde anlaşarak örgütlü toplulukların devam ettirdikleri bu geleneksel uygulamada zaman içinde bazı değişiklikler olmuştur. Gelenekselin yahut geleneğin değişimi dinamik yapılarından dolayı her kuşakta gözlenebilen normal bir süreçtir (Ekici, 2010, s. 20).

İlk değişim zaten atalar kültürünün, ata mezarlarının İslamlaşma süreciyle veli, şeyh, şehit vs. mezarlarına dönüşmesinde olmuştur. Bu hususa ileride değinileceğinden burada eski uygulamalar ile günümüz uygulamaları arasındaki tespit edilen farklar üzerinde durulacaktır. Öncelikle takvime bağlı zeyratları kime sorsanız “nerde eski zeyratlar” diye söze başlamaktadırlar. Bu serzeniş daha çok insanların artık ziyaretleri önemsemediklerini ifade eden sözlerle devam etmektedir. Günümüzdeki ziyaretlerin kalabalık ve coşkulu geçmediğine dair yakınmalar pek çok kimse tarafından dile getirilmektedir.

Katılımın azlığının başlıca iki nedeni üzerinde durulmaktadır. İlki ailedeki çocukların şehre yerleşip orada çalışmalarıdır. Bu zorunluluk ziyaret günlerinin Cuma gününden Pazar gününe alınmasına da sebep olmuştur. Bu tür ailelerde özellikle yaşlanmış olanların o gün en yakın uygun bir ağaç altında ziyarete çıkmasına sebep olmaktadır. İkinci husus ise muhtarlık seçimlerinin rekabet ortamının yarattığı gruplaşmadır. Önceleri sıkıntılı olmayan bu süreç son zamanlarda belirginleşmiş, seçimi kaybeden taraflar neredeyse ziyarete çıkmaz olmuşlardır. Bunlar da eğer çıkacaklarsa bahçesindeki bir ağaç altını seçmektedirler. Bazı köylerde muhtarlık seçimleriyle birlikte siyasi görüşlerin de etkili olduğu da gözlenmiştir.

Tek örnek de olsa Oylum köylüleri de köye ait Şeyh İzzettin ziyaret yerinde geleneksel şekilde düzen alamamaktadırlar. Belediyenin 2008’den beri buraya müdahil olması ve insanları taşıyarak yemek dağıtması pek çok köylünün ziyaret yerine gitmemesine sebep olmaktadır. Hatta ziyaret gününün adı burada Lebeniye Günü’ne dönüşmüştür.

Bir başka husus da ziyaret yerlerinde seküler sayılabilecek eğlenme uygulamalarının ortadan kalkmasıdır. Önceleri düğün alaylarının katıldığı, halayların çekildiği ziyaret örnekleri mevcutken bunlar terkedilmiştir.

Zeyrat Günlerinin Amacı, İçerik ve Yapısal Analizi

Zeyrat günlerinin amacı

Katılımcılara zeyrat günlerinin “geçmişi, niçin düzenlendiği, zamanı, beklentiler, söz konusu yerin tercih edilme sebebi, kurban kesme sebepleri” gibi sorular yöneltildiğinde;

- Örf âdet kurulmuş, gelin bunu bozmayalım diye toplanır gideriz. Bize atamızdan kaldı, biz de devam ediyoruz. Orda bir araya geliyoruz. Dua etmek için ziyarete gideriz. Fetha vermek için gideriz. Orda yatan kişiyi ziyaret ederiz. Ocağımızı yakmak için çıkarız. Yağmur duasına gideriz. Bereket için gideriz.
- Nisan / Mayıs ayında her yer yeşillenir, çiçek açar; ağ (süt-yoğurt) bol olur. Bu ayda yağmura ihtiyaç çok olur ekin için, ondan bu zaman gideriz.
- Zeyrattan bişey beklemeyiz, hayır için, bolluk için, ekinler bol olsun diye gideriz. Bazıları borçtan kurtulmak için dua eder, şifa için dua eder.
- Zeyrat dediğimiz yer, adet olmuş, ondan ora çıkarız. Orda mezar var, şehit diyorlar, onun için oraya çıkarız. Eskilerden rüya görenler olmuş, orada yatan kişi rüyasına girmiş birilerinin.
- Hak için bir kan akıtmaya keseriz kurbanı. Şimdi kesen çok azaldı, milletin gücü kalmadı. Mezara kesmeyiz... yönünde cevaplar verilmektedir.

Zeyrat günlerine katılanların verdiği cevaplardan söz konusu yerlere çıkma amacının dinî bir gerekliliğin yerine getirilmesi, mevsimsel bir geçişin örtük şekilde kutlanması ve kutsanması, geleneği devam ettirme zorunluluğu gibi sebeplere bağlandığı görülmektedir.

Zeyrat Günlerinin İçerik ve Yapısal Analizi

Geleneksel uygulamalar, ait oldukları toplumların sosyokültürel yapısının analizinde önemlidir. Geleneklerin yapısında ise, dinî, millî veya bunların senteziyle oluşmuş kabullerin etkili olduğu şüphesizdir.

Geleneksel uygulamalar içinde, en eski inanç kalıntılarıyla, en son sahip olunan dinî unsurların arasında bir senteze gidildiği ve pek çok geleneksel uygulama içinde bu unsurların benzer görev ve işlevlere sahip olduğu görülür” (Ekici, 2002, s. 47).

Kilis ve çevresinde çok sayıda ziyaret yeri olmasına rağmen bunlardan bir kısmı belli bir zaman bağlı olarak topluca ziyaret edilmektedir. Nisan ayının sonu veya Mayıs ayının ilk iki haftasındaki Cuma yahut Pazar günleri gerçekleştirilen ziyaret uygulamalarını ele aldığımız çalışmada bu türden yerlerin fiziki durumları ile buralarda gerçekleştirilen uygulamaların çeşitlilik arz ettiği ve belli oranda uygulamaların değişim sürecinden geçtiği gözlemlenmiştir.

Öncelikle takvime bağlanmış olanların şehirden uzak olan yerlerdeki ziyaretler olduğunu vurgulamak gerekir. Bunlardan bir kısmında bir isme bağlanmış yahut isimsiz mezarlar bulunduğu, bazılarında ise herhangi bir mezar olmadığı; bazıları tepe veya dağ başlarında iken bazılarının düzlük alanda oldukları, bazılarının etrafında kutsanmış ağaçlar yahut taşlar olduğu, bazılarında ise mezar dışında hiçbir şeyin bulunmadığı, kiminin kırk elli yıllık bir geçmişi olmasına rağmen kiminin ne zamandan beri var olduklarının bilinmediği gibi hususlar tespit edilmiştir.

Günlerle ilgili uygulamalarda da mezara yahut ağaca ta’zimde bulunup bulunmama, yağmur duası yapıp yapmama, kurban kesip kesmeme gibi farklılıklar mevcuttur. Ziyaretlerin yeri ve uygulamadaki çeşitliliğe rağmen zamana bağlı ziyaretlerle ilgi yapısal birtakım özellikleri ortaya koymak ve uygulamaların kökeniyle ilgili yorumlarda bulunmak mümkündür.

Ziyaret her şeyden önce dini bir olgudur ve ziyaret yerleri kutsalın tezahür ettiği yerlerdir. Eliade’ye göre kutsal, kendisi dışında bir başka şey aracılığıyla ortaya konur ve nesnelere, mitlere yahut sembollere (Hiyerofaniler) aracılığıyla tezahür eder. Bunlar, yani hiyerofaniler, kutsalın açığa çıkmasını sağlayarak onun yapısının, modelinin yahut ne

olduğunun anlaşılmasında önemlidirler. Dolayısıyla kutsalın yapısının anlaşılmasında ister dini olsun isterse tarihi olsun her belge (ayin, mit, kozmogoni ya da Tanrı) inananların zihninde kutsalın bir tezahürü, bir ifadesi olarak kabul edilmelidir. Bir ağaç ya da taş da hiyarofani olarak kabul edilebilir. Bu nesnelere kutsalın tezahür ettiği şeyler olarak kabul edildiğinde benzerlerinden ayrılırlar. Kutsallaşma gerçekleştiğinde ise nesne kendisinden farklı bir şeye dönüşmüştür ve farklı bir şeyi ifade ettiği için kutsaldır (2003, s. 35, 49). Bu bir anlamda kavranması zor olan soyut kutsalın bilinen nesnelere üzerinden somutlaştırılması ve anlaşılır kılınması durumudur.

Ziyaret yerlerini Türk halk dindarlığının önemli çekim merkezlerinden biri olarak niteleyen Prof. Dr. Ünver Günay (2003, s. 9-14), yapısal olarak ziyaret olgusunun bütün Türk dünyasında *mezar, ağaç, taş, su, dağ-tepe gibi mevkiler ile ev ve mağara* gibi bir takım varlık ve yapılarda tezahür ettiğini ortaya koymuştur. Bu çerçevede çalışma alanımızdaki ziyaretleri oluşturan yapısal unsurdan ön plana çıkanlarla (mezar, tepe ve ağaç) ilgili şunları söylemek mümkündür.

Mezar: Ziyaret günlerinde insanları belli bir mekâna çeken unsurların başında mezarlar gelmektedir ve ziyaret yerlerinin pek çoğunda mezar bulunmaktadır. Yörede eğer bir isme ve üzeri kapatılmış bir yapıya bağlanmamışsa mezarlar için zeyrat/ziyaret denmektedir. Buralarda gerçekten birinin yatıp yatmadığı bilgisine sahip olunmadan kutsanmakta ve belli günde ziyaret edilmektedirler. Genel olarak bunlarla ilgili bilgi üç şehit, üç kardeş, bir şehit gibi sıfatlar verilmiştir. Dede ve baba adlandırmasına birer örnek dışında rastlanmayan bu mezarların atalar kültürüyle ilgisi açıktır (Güngör, 2007, s. 1-2).

Genellikle Alevi kültüründe daha yaygın olan ve eski Türk inançlarının süreği niteliğindeki dede-baba mezarları ve bunların ziyaretinin yörede şehit mezarlarına ve bunların ziyaretine dönüştüğü söylenebilir. Böylelikle en eski zamanların bir inancı, kutsal kabul edilen ve masumiyeti de ifade eden şehitlik olgusuyla bütünleştirilmiştir. Yörede görülen sonradan mezar inşa etme konusu da yine ata ruhunun dağı mekân tutması inancıyla açıklanabilir (Esin, 2001, s. 37-38).

Her ne kadar ziyaret yerinde kesilen kurbanlar doğrudan orada yatanlarla ilişkilendirilmiyor olsa da eski Türk inancında görülen ataların ruhuna kurban sunma (Selçuk, 2010) ritüelini çağrıştıran bir durum söz konusudur. Pek çok ziyaret örneğinde görülen adak adama yöredeki takvime bağlı ziyaretlerde söz konusu değildir. Buna rağmen güne özel Allah için kurbanlar kesilmektedir.

Az da olsa görülen türbe-mezardan bir nesne alma olayı teması büyü olarak değerlendirilebilir. Parça bütüne aittir ilkesi (Örnek, 1966, s. 37) gereğince kutsalın tezahür ettiği mezara yahut mezarda yatana ait bir parçayı taşımak söz konusu kutsaldaki gücün kendisine geçmesi inancı olarak yorumlanabilir. Son zamanlardaki uygulamalarda rastlanmayan daha sonra çocukların toplaması için mezara para ve şeker bırakma uygulamasının bir kansız kurban uygulaması olduğunu düşünmek mümkündür.

Tepe-Dağ: Yöredeki pek çok ziyaret yeri tepelik alanlardadır pek çok yerin adı Zeyrattepe olarak bilinmektedir. Bir tepenin mezar üzerinden yahut mezarsız şekilde ziyaret hâline gelmiş olması, başka bir deyişle kutsalın tezahürünün bir tepede gerçekleşmesi de eski Türk inancının izlerini taşır. Eski Türklerde yer-su kültürünün içinde kabul edilen dağ kültürleri Gök Tanrı inancıyla ilgiliydi. Türklerin Gök Tanrıya kutsal kabul edilen dağların zirvelerinde kurban sundukları ve hemen her Türk topluluğunda kutsal dağ inancının varlığı bilinmektedir. Bu kült Türklerin Müslümanlaşmalarından sonra da varlığını devam ettirmiştir (Günay ve Güngör, 1997, s. 46-47; Esin, 2001, s. 111-113).

Ağaç: Yöredeki ziyaretlerde ağaç da önemli bir kutsiyet merkezi olarak görülmektedir. Bazı yerlerde ziyaretin kutsal alanı içindeki ağaçların kutsandığı, bazılarında ise ağaçların doğrudan ziyaret yeri kabul edildiği görülür. Özellikle Polatbey ziyaret yerindeki büyük meşe ağacının (mazı) dışarıdaki kökleri öpülerek bu ağaca ta'zimde bulunmaktadır. Aynı şekilde her ağacın bir aile tarafından sahiplenilmesi ve buraya ocak kurulması söz konusudur. Bütün Anadolu'da olduğu gibi ağaçlara atfedilen kutsallık bunlarla ilgili bir koruma davranışı da geliştirmiştir. Yörede bir örnek dışında (Karababa zeyratı sadece incir ağacıdır) meşe olan bu ağaçların kesilmesi, yakılması, bunlara konan hayvanların avlanmasının iyi olmayacağı inancı vardır. Ağaçların kutsanması yahut tabulaştırılmasıyla ilgili inançlar, büyük bir yangında bunların yanmamış olmasına, ziyarette yatan şehitlerin atlarının zikkelerinin yeşermesiyle olduklarına dair anlatılardan kaynaklanmaktadır.

Bilindiği üzere Türk kültüründe kutsal kabul edilen ağaçlar; *yalnız, yapraklarını dökmeyen, heybetli, geniş ve koyu gölgeli ağaçlardır* (Ergun, 2000, s. 23-24). Ağaçlara kutsallık atfetme ise Türk mitolojisindeki hayat ağacıyla ilişkilendirilir ve ağaç kültü Tanrı kutunun kaynağı olarak görülür (Ergun, 2004, s. 16, 187, 246). Kutsal ağaç inancının toplayıcılık, avcılık ve ilkel tarım dönemlerindeki hayat tarzından doğduğu; kutsal kabul edilen ağacın biz kavramının teşekkülünde etkin rol oynadığı; bunların, barınılan, gölgesinde kutsalın uygulandığı ilk tapınaklar, ilk toplanma merkezleri ve kutsalı yaşama mekanları oldukları; dolayısıyla Türk mitolojisindeki yaratılış mitlerinin prototipi olarak kabul edilen ağaçtan yaratılma mitinin de bu dönemlerde ortaya çıkmış olabileceği yönünde görüşler mevcuttur (Çobanoğlu, 2001, s. 32-33). Çalışma alanımızdaki ağaçlara gösterilen saygı, tabulaştırma, altında toplanma ve aile ağacı olarak benimseme gibi hususiyetler, Türk mitolojisinin kökenlerine kadar inen kutsal bu ağaç inancıyla ilgili olmalıdır.

Zaman/Takvime Bağlılık: Daha önce ifade edildiği üzere Kilis ve çevresindeki ziyaret geleneğinin belli bir takvime bağlı olanları konuya dahil edilmiştir. Belli bir takvime bağlanmış ve topluca yapılıyor olması söz konusu ziyaretleri törensel hâle getirmekte ve benzerlerinden ayırmaktadır. Bilindiği gibi Türk kültüründe mevsim geçişleriyle ilgili Nevruz ve Hıdırellez günlerinde geleneksel uygulamalar yaygındır. Nisan sonu ve Mayıs başında kararlaştırılan bir günde yapılan zeyratların da bu günlerle birleştirildiğini düşünmek mümkündür.

Tarım toplumları doğanın ve mevsimin şartlarına göre üretim faaliyetlerini planlamak zorundadırlar. Dolayısıyla doğanın üreme ve üretmeye izin verdiği zamanlar bu tür toplumlarda önemsenmiş, kutsanmış ve kutlana gelmiştir. Kilis ve çevresinde Nevruzla ilgili bir kutlama görülmezken sadece şehir merkezinde az sayıda insan yeşillik alanlara çıkarak piknik mahiyetinde Hıdırellez'e çıkmaktadır. Yine 5 Mayıs akşamı, konumuz dışındaki türbelere gidilmekte, dilekler dilenmektedir.

Köylerde insanların genel olarak Nevruzla ve Hıdırellezle ilgili bilgileri yoktur ve ziyaret günlerini bu günlere bağlı olarak planlamamaktadırlar. Nevruz yahut Hıdırellez'in tarihsel kökleri ve özellikle köylülerin tarıma dayalı bir hayat sürdükleri göz önüne alındığında ziyaret geleneği ile Hıdırellez kültürünün tarihin bir noktasında birleştirilmiş olabileceğini varsaymak mümkündür. Hızır-İlyas kültürünün atalar ve ağaç kültürleriyle olan ilgisi düşünüldüğünde bu varsayım kuvvetlenmektedir.

Sonuç

Kilis ve çevresindeki ziyaret yerleri her zaman edilebilen ve belli bir zaman aralığında takvime bağlı ziyaret edilenler olmak üzere iki grupta toplanabilir. Şehir merkezindekiler daha çok belli şahsa bağlanmış ve her zaman ziyaret edilebilirken, köylerdeki daha çok isimsiz mezarlar (şehit mezarları) yahut kutsalın tezahür ettiği yerler olup Nisan sonu ve Mayıs başında geleneksel olarak ziyaret edilmektedirler. Toplumun genelinde görülen sosyo kültürel değişimler bu geleneksel uygulamayı da etkilemiştir. Önceleri daha coşkulu ve kalabalık

katılımcılarla gerçekleşen ziyaret günleri anlam ve içerik daralmasıyla da olsa varlığını sürdürmektedir.

Takvime bağlanmış ziyaretlerde, kökleri eski Türk inancına dayanan atalar, dağ ve ağaç kültürünün izlerini taşıyan birtakım uygulamalar görülmektedir. Özellikle bir tepede bulunan isimsiz ve sonradan oluşturulmuş mezarların ziyaret edilişi, buralara ve etraflarındaki ağaçları kutsayarak tazimde bulunma gibi uygulamaları eski Türk inancının bir devamı olarak görmek mümkündür. Yörede mevsimsel geçişlerle ilgili yaygın bilinen uygulamalar görülmezken ziyaret günlerinin belli bir takvimde gerçekleşiyor olması ise söz konusu kültürün mevsimsel uygulamalarla birleştirildiğini düşündürmektedir.

Kaynaklar

- Ataşağın, G. (2006). Ziyaret fenomeni, *SÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21, 33-60.
- Benlioğlu, A. (2007). *Kilis'te türbeler ve türbeler etrafında anlatılan menkıbeler*, Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi.
- Çobanoğlu, Ö. (2001). Türk mitolojisi, *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi-I*, Ankara: AKM Yayınları, 1-85.
- Durbilmez, B. (2005). Türk kültüründe ve fütüvvet-nâmelerde üç sayısı, *Ahilik Araştırmaları Dergisi*, 1/ 2, 1-22.
- Durbilmez, B. (2007). Kırım Türk halk anlatılarında sayı simgeçiliği, *Millî Folklor*, 76, 177-190.
- Durbilmez, B. (2008). Nahçıvan Türk halk inanışlarında mitolojik sayılar, *Turkish Studies*, 3(7), 340- 352.
- Durbilmez, B. (2010). Romanya Sözlü Türk edebiyatı ürünlerinde mitolojik sayılar, *Folklor/ Edebiyat*, 16/ 64, 245-257.
- Durbilmez, B. (2011). Batı Trakya Türk halk kültüründe mitolojik sayılar, *Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks*, 3(1), 77-93.
- Ekici, M. (2010). *Halk bilgisi (folklor) derleme ve inceleme yöntemleri*, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Ekici, M. (2002). Tire yöresi yağmur duası gelenekleri, *Milli Folklor*, 56, 46-52.
- Eliade, M. (2003). *Dinler tarihine giriş* (çev. Lale Arslan), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Erdiç, Ş. (2017). Bir inşa süreci olarak fenomenolojik perspektifte kutsal ve kutsallaşma - ziyaret fenomeni örneği-, *Millî Folklor*, 114, 39-51.
- Ergun, M. (2000). Türk ağaç kültü inancının Dede Korkut hikayelerindeki yansımaları, *Milli Folklor*, 47, 22-30.
- Ergun, P. (2004). *Türk kültüründe ağaç kültü*, Ankara: AKM Yayınları.
- Esin, E. (2001). *Türk kozmolojisine giriş*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Gültekin, M. (2014). Sarılar köyü Çıralık Çepni Alevi ziyareti ve Türk ağaç kültürüne bağlı bazı inanış ve uygulamalar, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 70, 73-95.
- Günay, Ü. (2003). Türk halk dindarlığının önemli çekim merkezleri olarak dini ziyaret yerleri, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 5-36.
- Günay, Ü., Güngör H., Taştan, V., ve Sayım, H. (2001). Ziyaret fenomeni üzerine bir din bilim araştırması-kayseri örneği- Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Günay, Ü. ve Güngör, H. (1997). *Başlangıçtan günümüze Türklerin dinî tarihi*, Ankara: Ocak Yayınları.
- Güngör, H. (2007). Geleneksel Türk dininden Anadolu'ya taşınanlar, *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 1-6.
- Kıyak, A. (2012). Halk dindarlığı bağlamında kutsal mekân anlayışı -Baskil Örneği-, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 159-181.
- Konyalı, İ. H. (1968). *Âbileri ve kitâbeleri ile Kilis tarihi*, İstanbul: Fatih Matbaası.

- Örnek, S. V. (1966). *Sivas ve çevresinde hayatın çeşitli safhalarıyla ilgili batıl inançlar ve büyüsel işlemlerin etnolojik tetkiki*, Ankara: Ankara Ü., DTCF Yay.
- Selçuk, A. (2010). Dede mezarındaki sır: ziyaret fenomeni ve kutsalın tezahürleri, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 56, 61-72.

Notlar

¹ Araştırmacılar kutsalın tezahür ettiği yerler ve bu yerlerde yapılan uygulamalar için ziyaret fenomeni kavramını kullanmaktadırlar. Bu kullanımlar için bkz. (Erdiç, 2017; Kıyak, 2012; Selçuk, 2010; Atasagun, 2016; Günay, 2003).

² Kilis merkezde bulunan ve çeşitli sebeplerle ziyaret edilen türbeler/mezarlar şunlardır: Şih Efendi Tekkesi ve Haziresi, Şurahbil Hasene Türbesi, Şeyh Muhammed Bedevi Türbesi, Şeyh Ahmed Malhut Efendinin Mezarı, Şeyh Mansur Simati Türbesi, Talha ve Zübeyr Türbesi, Kütküt Dede veya Şemun Nebi Türbesi, Köfteci Bekir Dede Türbesi, Sudanlı Abdullah Karababa'nın Mezarı, Şeyh Halil Türbesi, Hulk Dede Türbesi, Şeyh Kırbeç Türbesi, Şeyh İzzettin Türbesi, Şeyh Muhammed Ensari Türbesi, Açık Türbe, Altun Dede Türbesi, Hacı Ali Baba Türbesi, Canbolat Türbesi, Hocaşâde Abdullah Efendi Türbesi, Şeyh Ahmed ve Şeyh Muhammed Türbesi, Şeyh Muhammed Bahaeddin ve Şeyh Muhammed Şahabeddin Türbeleri (Konyalı, 1968, s. 473-529; Benlioğlu, 2007, <http://www.kilispostasi.com/kilis-te-inanc-turizmi/202319/> 10.11.2017).

³ Kilis merkezdeki en fazla ziyaret edilen Şih Efendi Tekkesi ve bahçesindeki mezarlardır. Özellikle Hıdırellez günü bahçedeki gül fidanlarının altına istenen şeylerin sembolik çizimleri yapılmakta; fidanlara beşik maketleri asılmaktadır.

⁴ Kilis merkez köyleri ve ilçe köylerindeki ziyaret edilen yerlerin yaygın adları şu şekildedir:

Merkeze bağlı köyler: Kutti Zeyratı (Gözkaya), Akmezar (Uzunlu), Habeşkabir (Kocabeyli), Zeyrat (Gülbaba / Martavan), Zeyrattepe (Gümüşsuyu), Karababa Tepesi (Mısırcık), Zeyrat (Güvenli), Şeyh İzzettin Türbesi (Oylum), Tilhabeş Türbesi (Yavuzlu), Zeyratmezar (Topdağı / Kefiz), Zeyrat (Kuskuran / Çakallı), Zeyrat (Beşikkaya / Anez), Zeyratmezar (Acar), Karababa Zeyratı (İçeribağçe mevkii), Zeyrat (Mağaracık).

Musabeyli ilçesine bağlı köyler: Zeyrat Tepe (Balıklı), Zeyrat Tepe (Haskanlı köyü), Şih Mehmet Mezarı (Kaynaklı), Zeyrat (Fırlaklı), Karazeyrattepe (Seydorehanlı), Zeyrat (Geçitboyu), Zeyrat (Zengül), Karababa Zeyratı (Yastıca), Zeyrat (Hacılar), Kutemen Dede (Tahtalıklaradut), Karadağ Zeyratı (Tokaçgemriği), Zeyrat (Zengül Köyü Hüyüktepe mevkii), Kürt Zeyratı (Fizge), Yedigöz Zeyratı (Yedigöz / Vijlı), Zeyrat (Süngütepe / Bavuk), Ağcazeyrat (Hasancalı), Zeyrat (Karacaören ile Kızılkent arası).

Polateli ilçesine bağlı köyler: Zeyrat Tepe (Bektaşoğlu), Zeyrat tepe (Sögütlü), Zeyrat (Polatbey/Cercik), Eskizeyrat (Polatbey / Cercik), Zeyrat (Ömercik), Zeyrat (Karapınar), Zeyrat (Yılanca köyü Beğ Sekisi mevkii), Zeyrat (Belenözü / Ravanda).

Elbeyli ilçesine bağlı köyler: Zeyrat (Alahan köyü Çamurluhöyük).

⁵ Danışmanlığımızda yapılan bitirme tezinde Oylum köyündeki Şeyh İzzettin Türbesi'yle ilgili şu bilgiler yer almaktadır: “Şaban Bozkurt anlatıyor: “Benim halam vaktiyle bir rahatsızlık geçirir ve yüzü felç olur. Bunun üzerine halam bugün Halep'te kalan Yelbaba Köyü'ndeki Veysilerin dergâhına gider. Bu dergâhta gelen hastalar yüzükoyun yere yatarlar sonra şeyh atla üzerlerinden geçer. Hastalar bu olaydan sonra dergâhın hamamına gider yıkanır. Kimi bu hamamda yeşil balıklar, kimi de yılanlar görür. Yeşil balıkları veya yılanları görenler iyileşir. Ben küçükken şeyhin hastaların üzerinden atla geçme olayına bir kere şahit oldum. Evvelce gidip geldik.” Sonra halam oradan döndükten birkaç gün sonra rüyasında Şeyh İzzettin'i görür. Şeyh İzzettin halam, “beni bırakıp oralara gittin. Hani ne oldu? Bak gene iyileşmedin.” Ve halama elinin tersi ile çarparak yarın bir kan akıt ve benim kabrimi yaptırın.” der. Halam sabah kalktığı vakit yüzündeki felcin geçtiğini görür. Buna benzer bir rüyayı da başka bir köylümüz görür. O rüyada da Şeyh İzzettin kendisine türbe yapılmasını ister bunun üzerine hemen hemen bütün köylü el birliği ile türbeyi yaparlar. Çatısı direklerle örtülü basit yapı bakarlardı ki, sabah darmadağın olmuş, direkleri etrafa saçılmış. Bundan anlarlardı ki, Şeyh bu yapıyı beğenmemiş. Bu olaydan bir süre sonra köylü dışardan da yardım toplayarak türbeyi bugünkü hali üzere yaptırır (Benlioğlu, 2007).

⁶ Polatbey köyündeki hazırlıklar için şunlar anlatılmıştır: “Ora gidecek kaplar kacaklar, yemeklikler bir gece evel hazırlanırdı. O gün özel giyim giyilirdi. Gecesine ellere kına yakılırdı. Millet zeyrata bir dırmandı mı her yer cıvı cıvı, renk rek olurdu her yan. Ziyarete çıkılıcı diye düğün bayramdı. Şimdi eski zeyratlar kalmadı. Ben önceden içli köfte, sarma yapardım. Ordaki yemeklerden başka...”

⁷ Ziyaret olgusu içinde aile ağacı ve bu ağaçlara ta'zim gösterme Gaziantep Çepnileri arasında da görülen bir uygulamadır. Çepnilerin de takvime bağlı (Mayıs ayının ikinci Pazar günü) olarak Çıralık denen yere ziyarete çıktıkları ve kutsal ağaç inanışıyla ilgili bir takım pratikler gerçekleştirildikleri bilinmektedir. Bu pratiklerle ilgili Mustafa Gültekin (2014) tarafından yazılmış “Sarılar Köyü Çıralık Çepni Alevi Ziyareti Ve Türk Ağaç Kültüne Bağlı Bazı İnanış Ve Uygulamalar” başlıklı makaleye bakılabilir.

⁸ Bir nesnenin üç kere öpülmesi sayı simgeliğiyle ilgili bir davranış olup mitolojik ve dini kökleri olan bir uygulamadır. Çeşitli halk inançları ve halk anlatılarında da yer bulan Türk kültüründeki üç sayısının sembolik anlamları ve bu sayıya bağlı uygulama örnekleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz (Durbilmez, 2005, s.1-22. Türk dünyasının farklı bölgelerindeki uygulama ve örnekler için ayrıca bkz. Durbilmez, 2007, s.177-190; Durbilmez, 2008, s.340-352; Durbilmez, 2010, s. 245- 257; Durbilmez, 2011, s.77-93).

⁹ “Başın dışın ağrıya” şeklinde tekrar edilen bu söz ziyaret alanındaki yılan, akrep gibi yırtıcıları uzaklaştırmak için söylenir.

¹⁰ Lebniye; Gaziantep ve Kilis'te yaygın bir yemek olup yoğurt, et / köfte, pirinç ve nohutla yapılır.

LAW

L'Obligation D'Une Enquête Effective Selon Le Systeme Europeen Des Droits De L'Homme

Avrupa İnsan Hakları Sistemi Bakımından Etkin Soruşturma Yükümlülüğü

İnan SEVİNÇ*

Abstract

Une enquête effective figure parmi l'obligation incombant aux États en cas de violations flagrantes du droit international des droits de l'homme puisque la tenue d'une nouvelle enquête est indispensable afin de remédier aux préjudices subis par les victimes. En tant qu'obligation prévue dans la Convention EDH, elle découle de l'article 1 combiné avec les articles 2 ou 3 de la Convention et impose une obligation de moyens mais non de résultat. Lors que la Cour EDH constate l'absence d'une enquête effective, il incombe à l'État défendeur de mener celle-ci à la lumière des lacunes dénoncées par la Cour EDH. Ainsi, une enquête effective est très importante pour les victimes et leurs proches étant donné que la divulgation des faits et la punition de l'auteur peuvent aider la victime, surtout en cas de torture, à surmonter ses sentiments d'isolement et de douleur.

Mots-Clés : Enquête effective, Cour européenne des droits de l'homme, Droit international des droits de l'homme, Impunité, Droit à la vérité

Öz

Uluslararası insan hakları hukukunun ağır biçimde ihlal edildiği durumlarda, mağdurun maruz kaldığı eylemin sonuçlarının telafi edilmesi amacı devletlere etkin yeni bir soruşturma yapma yükümlülüğünü yükler. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yükümlülük olarak öngörüldüğü üzere, bu yükümlülük sözleşmenin 1. Maddesi ile birlikte 2. ve 3. maddelerinden kaynağını alır ve sonuçsal değil araşsal bir ödevi gerekli kılar. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi etkin bir soruşturmanın bulunmadığını tespit ettiği durumda, davalı Devlet, soruşturmayı mahkemenin tespit ettiği eksiklikler ışığında gerçekleştirmekle yükümlüdür. Dolayısıyla, etkin bir soruşturmaya hakikatın ortaya çıkarılması ve failin cezalandırılması, özellikle de işkence vakalarında mağdurun tecrit ve ıstırap hissini üstesinden gelmede, mağdura yardımcı olabilecek önemli bir araçtır.

Anahtar Kelimeler : Etkin soruşturma, Avrupa insan hakları mahkemesi, Uluslararası insan hakları hukuku, Cezasızlık, Hakikatı bilme hakkı

Introduction

La tenue d'une nouvelle enquête effective figure parmi l'obligation incombant aux États en cas de violations flagrantes du droit international des droits de l'homme et doit être menée « de manière efficace, rapide, exhaustive et impartiale sur les violations ». En d'autres termes, les violations « résultant d'actes de torture, de traitements inhumains, de destruction de biens, d'homicides illégaux et de disparitions » sont des violations à caractère grave. Pour ce genre de violations, au titre de la réparation, la tenue d'une nouvelle enquête est indispensable afin de remédier aux préjudices subis par les victimes. Ce constat est avalisé par le droit international et est reconnu dans plusieurs textes ou conventions relatives aux droits de l'homme. A cet égard, l'État concerné doit « (...) prendre, le cas échéant, des mesures contre les personnes qui en seraient responsables, conformément au droit interne et au droit international »¹ et cette « enquête sur les causes (...) [de l'acte incriminé] qui est l'origine du dommage ou préjudice »² est considérée comme l'une des formes de la satisfaction, qui est nécessaire « dans la mesure où [le préjudice en cause] ne peut pas être réparé par la restitution ou l'indemnisation ». Cette obligation d'enquête devrait donner lieu le cas échéant à d'autres mesures de satisfaction, comme la « vérification des faits et [la] divulgation complète et publique de la vérité (...) », ainsi que la

* Dr. İstanbul Bilgi Üniversitesi, Adalet MYO, Hukuk Bölümü, inan.sevinc@bilgi.edu.tr.

¹ Résolution n 60/147, 2005.

² Crawford, 2003, p. 280.

recherche des personnes disparues, de l'identité des enfants qui ont été enlevés et des corps des personnes tuées, et l'assistance pour la récupération, l'identification et la réinhumation des corps conformément aux vœux exprimés ou présumés de la victime ou aux pratiques culturelles des familles et des communautés.³

Ainsi, une enquête effective est très importante pour les victimes et leurs proches étant donné que la divulgation des faits et la punition de l'auteur peuvent aider la victime, surtout en cas de torture, à surmonter ses sentiments d'isolement et de douleur.⁴ La punition des responsables des actes est un facteur qui permet la diminution du stress et des angoisses subies par les victimes. De surcroît, la procédure visant à la vérité et à la justice est essentielle pour un effacement efficace des effets psychologiques (« psychological closure »).⁵ Aussi, la punition des auteurs est également très importante, car dans le cas contraire, cette situation risque de produire des conséquences psychologiques et sociales sur la société et surtout sur la victime.⁶ Parallèlement, ne pas punir les responsables signifie en quelque sorte la négation des faits entourant la violation. Dans ces cas, quelle que soit la forme de réparation appliquée, elle restera inadéquate⁷ et par conséquent, une enquête effective s'imposera.

Une enquête effective au service de la réparation ?

Dans les cas où la Cour européenne des droits de l'homme (ci- après « Cour EDH ») a constaté des violations graves des droits de l'homme, comme la violation du droit à la vie, la torture ou la disparition, dans leurs aspects procéduraux, sa pratique traditionnelle est d'indiquer, dans ses arrêts une réparation et une satisfaction équitable. Toutefois, le paiement de cette satisfaction équitable ne peut pas réparer les conséquences des violations graves subies par la victime et donc ne libère pas totalement l'État défendeur de son obligation de remplir ses obligations découlant de l'arrêt, car l'État reste également tenu de pallier aux lacunes constatées par la Cour EDH. Par conséquent, d'un constat de violation en raison des lacunes dénoncées par la Cour EDH surgit l'obligation incombant à l'État en cause de mener une enquête effective en fonction des circonstances de chaque affaire.⁸ Il est clair que la réparation à accorder aux préjudices d'une victime de ce genre de violations doit être le remède à apporter à l'ensemble des lacunes retracées par la Cour EDH dans son arrêt. Selon celle-ci, lorsqu'elle constate une violation procédurale des articles 2 ou 3 de la Convention que ce soit la mort, la disparition, la torture ou un mauvais traitement ou un traitement dégradant, il incombe à l'État défendeur d'ouvrir une enquête effective à la lumière des principes dégagés par la Cour EDH en ce sens. Cette obligation découle avant tout de l'article 1 de la Convention qui charge les États de « reconna[ître] à toute personne relevant de [sa] juridiction les droits et libertés définis [dans] la (...) Convention », combiné avec les articles 2 ou 3 de la Convention. De surcroît, « il s'agit là d'une obligation non de résultat, mais de moyens ».⁹ Une enquête effective est définie par la Cour EDH comme étant l'enquête qui « doit être de nature à permettre, premièrement, de déterminer les circonstances ayant entouré les faits et, deuxièmement, d'identifier et de sanctionner les responsables ».¹⁰

Quant à la question de savoir s'il est probable que, de son plein gré, la Cour EDH a prescrit la tenue d'une enquête effective à l'État, la position de la Cour EDH ne nous permet pas de donner une réponse affirmative à cette question. A l'appui de ce constat, il faut relever que parfois, même lorsque les requérants ont demandé à la Cour EDH d'ordonner une nouvelle

³ Résolution n° 60/147, 2005.

⁴ Sveaass, 2001, p. 15.

⁵ Roth-Arriaza, 1995, pp. 13-23.

⁶ Blaauw, Lahteenmaki, 2002, p. 781.

⁷ Dalton, 2002.

⁸ Larralde, 2010, p. 205 et s.

⁹ Dink c. Turquie, 2010, §78.

¹⁰ Makaratzis c. Grèce, 2004, § 74 et Kelly et autres c. Royaume-Uni, 2001, §§ 96-97.

enquête effective, celle-ci a opposé un refus¹¹. De ce fait, elle laissait entendre, à l'image de sa politique générale, qu'il appartient au Comité des ministres de déterminer les mesures nécessaires. Par ailleurs, cette position de la Cour EDH semble avoir changé récemment, à l'occasion de l'arrêt *Association « 21 Décembre 1989 » et autres c. Roumanie*¹², dans lequel, en se fondant sur l'article 46 de la Convention, elle a indiqué au titre du redressement de la violation que l'État défendeur doit mener une enquête effective conformément aux principes évoqués par la Cour EDH en l'espèce.¹³

Les exigences d'une enquête effective

Un constat d'absence d'enquête effective, en fonction de l'affaire, engendre pour l'État défendeur deux obligations à la fois distinctes et dépendantes l'une de l'autre. En premier lieu, l'État condamné, doit divulguer les faits entourant la violation afin de se conformer aux exigences du droit à la vérité et ensuite, identifier et punir les responsables de l'acte incriminé.

La mise en œuvre du droit à la vérité

Le droit inaliénable à la vérité consiste en l'existence d'un

droit de demander et d'obtenir des renseignements sur les causes de la victimisation de la personne concernée, les motifs et les modalités des violations flagrantes du droit international relatifs aux droits de l'homme et des violations graves du droit international humanitaire, les progrès et résultats de l'enquête, les circonstances et les raisons de la commission de crimes au regard du droit international et de violations flagrantes des droits de l'homme, les circonstances qui ont entouré les violations et, en cas de décès, de disparition ou de disparition forcée, le sort des victimes et l'endroit où elles se trouvent ainsi que l'identité des auteurs.¹⁴

Alors qu'initialement ce droit était strictement lié à la matière de la disparition, de nos jours, il a vu son champ d'application s'élargir et englober d'autres matières, dont notamment les violations graves des droits de l'homme,¹⁵ c'est-à-dire les atteintes au droit à la vie, la torture, etc. Aussi, le droit à la vérité pour les victimes individuelles, en tant que droit autonome au niveau international,¹⁶ n'étant introduit que dans le contexte des disparitions forcées, a trouvé, de plus en plus, une place importante dans les textes du droit international en cas de violations graves et, récemment, ce droit a été pour la première fois intégré dans un instrument conventionnel relatif aux droits de l'homme, à savoir dans la convention des Nations Unies pour la protection de toutes les personnes contre les disparitions forcées.¹⁷ En relation avec cette dernière, tant au niveau international que régional, le droit à la vérité, malgré l'extension de son champ d'application, reste un droit particulièrement lié à la matière des disparitions.

A partir de l'examen des affaires, on peut constater qu'il est important de mettre l'accent sur le fait que la position prise par la Cour EDH se distingue de celle retenue par le droit international et les instances internationales en matière des droits de l'homme. Le droit international énumère le droit à la vérité parmi l'une des mesures de satisfaction ; la « jurisprudence/les constatations » du Comité des droits de l'homme des Nations Unies¹⁸ et surtout les arrêts de la Cour interaméricaine des droits de l'homme s'alignent le plus sur les évolutions du droit international en la matière en adoptant une approche évolutive s'inspirant du droit international, en ce que « le droit à la vérité constitue une forme importante de la

¹¹ *Ülkü Ekinci c. Turquie*, 2002, §§176-179.

¹² *Association « 21 Décembre 1989 » et autres c. Roumanie*, 2011.

¹³ *Ibid*, §194.

¹⁴ Haut Commissariat des Nations Unies aux droits de l'homme, 2006, §38.

¹⁵ *Ibid*, §38.

¹⁶ *Ibid*, p.1.

¹⁷ De Frouville, 2007, p. 82.

¹⁸ *Elena Quinteros Almeida et Maria del Carmen Almeida de Quinteros c. Uruguay*, 1983.

réparation »¹⁹ et « la satisfaction du droit à la vérité ne se limite donc pas à établir les conditions de la disparition, voire à localiser les corps, elle implique aussi le jugement des responsables et, le cas échéant, la restitution des corps aux familles »²⁰. Toutefois, la Cour EDH ne fait pas référence explicitement au droit à la vérité dans sa jurisprudence. Ce droit ne figure pas dans sa convention et encore moins comme une forme de réparation, toutefois, ce droit est déduit par la Cour EDH des manquements procéduraux constatés dans ses arrêts au regard de l'obligation d'une enquête effective.²¹ Aussi, ce droit constitue une des exigences qui doivent être satisfaites par l'enquête grâce à la divulgation des circonstances entourant la violation.

Quant à la solution retenue en pratique au regard des affaires concernant la disparition, pour la première fois, avec l'arrêt *Taş c. Turquie*²², la Cour EDH a intégré l'obligation d'enquêter dans des affaires portant sur la disparition. A cet égard, la Cour EDH se contente de conclure à un constat de violation, au motif de l'absence d'une enquête effective « en vue de faire la lumière sur le sort » des personnes. Cela étant, la position adoptée par la Cour EDH dans des affaires touchant à la disparition est très critiquable au moins sur deux points. Premièrement, les évolutions intégrées par les exigences du droit à la vérité et les mesures spécifiques à prendre par l'État en cause en cas de disparition en droit international et dans la jurisprudence des instances indiquées plus haut sont négligées par la Cour EDH et les affaires portant sur la disparition sont réduites à un simple constat de violation au motif de l'absence d'« investigations effectives visant à faire la lumière sur le sort » des victimes. Parallèlement, la Cour EDH n'a jamais donné une valeur exceptionnelle à ces affaires au regard de la réparation à octroyer par les États afin d'expliquer l'importance des mesures à prendre sur la question de la réparation des préjudices subis par les victimes et ses proches. Deuxièmement, la Cour EDH ne s'est pas montrée résolue à ordonner des mesures, tout comme dans sa réponse d'ailleurs dans l'affaire *Varnava* suite à la demande de l'ONG Redress de prescrire des mesures individuelles spécifiques en se fondant sur le caractère déclaratoire de ses arrêts et se contentant de dire que cette tâche appartient au Comité des ministres, elle s'était déclarée incompétente sur ce sujet et avait rejeté la demande. D'autre part, alors qu'« une injonction qu'une enquête prompte, minutieuse et impartiale est effectuée, elle est vraiment la seule mesure qui pourrait être prise pour remédier à la violation de droits multiples résultant d'un cas de « disparition »²³ et même si elle a plusieurs fois conclu à la violation du fait de la disparition des victimes,²⁴ elle n'a jamais ordonné une mesure telle que la localisation des corps des victimes.²⁵

La punition des responsables

Sans toutefois connaître une définition consensuelle,

l'impunité se définit par l'absence, en droit ou en fait, de la mise en cause de la responsabilité pénale des auteurs de violations des droits de l'homme, ainsi que de leur responsabilité civile, administrative ou disciplinaire, en ce qu'ils échappent à toute enquête tendant à permettre leur mise en accusation, leur arrestation, leur jugement et, s'ils sont reconnus coupables, leur condamnation à des peines appropriées, y compris à réparer le préjudice subi par leurs victimes.²⁶

La sanction des auteurs d'actes contraires à la Convention est une obligation des États selon la jurisprudence de la Cour EDH. Cette obligation n'est pas autonome en soi, mais découle de l'obligation incombant aux États de mener une enquête effective suite à une grave

¹⁹ *Carpio nicolle c. Guatemala*, 2004, §128.

²⁰ *Ibid.*

²¹ Altıparmak, 2003, p. 22.

²² *Taş c. Turquie*, 2000.

²³ Leach, 2010, p. 307.

²⁴ *Cakıcı c. Turquie*, 1999.

²⁵ Benzimra-Hazan, 2001, pp. 771-772.

²⁶ Question de l'impunité des auteurs des violations des droits de l'homme, 1997.

violation. Parmi l'un des résultats attendus d'une enquête, il y a celui de la punition des responsables. Il est important de constater que cette obligation n'a pas un caractère absolu. Par conséquent, il a été constamment souligné par la Cour EDH que la Convention ne contient pas un droit en faveur du requérant « de faire poursuivre ou condamner des tiers »²⁷, malgré la demande explicite du requérant qui estime qu'« en tant que victime, une sanction disciplinaire sévère [à l'encontre de la responsable] lui aurait donné beaucoup plus de satisfaction »²⁸ ou que l'on ne peut déduire « une obligation positive de résultat supposant que toute procédure pénale doive se solder par une condamnation, voire par le prononcé d'une peine déterminée »²⁹. Toutefois, cela ne doit pas être entendu comme une liberté des États de décider de juger ou non des auteurs présumés des violations.

Quant à la relation existant selon la Cour EDH entre la réparation et l'impunité, elle se distingue du droit international et de la doctrine³⁰ sur au moins deux aspects. Selon la Cour EDH, la punition des auteurs ne constitue pas en soi une forme de réparation³¹ au titre de la réparation individuelle, contrairement à l'idée défendue affirmant qu'« il existe un lien évident entre l'impunité des auteurs de violations graves des droits de l'homme et le fait que l'on ne puisse assurer à leurs victimes ou aux proches de celles-ci une réparation juste et adéquate ».³²

Parallèlement, les avis des experts vont dans ce sens.³³ De plus, « la réparation de certaines violations graves des droits de l'homme considérées comme des crimes en droit international comporte l'obligation de poursuivre et de punir leurs auteurs. L'impunité va à l'encontre de ce principe ».³⁴ Le deuxième aspect est celui qui considère les « sanctions judiciaires et administratives à l'encontre des personnes responsables des violations » comme une forme de satisfaction. Le point de vue de la Cour EDH sur ce sujet est qu'elle considère moins la sanction des responsables comme un élément important d'une forme de satisfaction ou qui remettrait en cause les effets psychologiques et sociaux de l'impunité sur la victime³⁵, sans toutefois nier que la mise en œuvre de cette obligation puisse produire des effets réparateurs pour les victimes sur la souffrance et l'angoisse venant du déni de justice et de l'absence d'une enquête effective, elle reconnaît son utilité eu égard à la prévention de la répétition des violations. Comme elle souligne de façon récurrente dans sa jurisprudence en la matière, « (...) la Cour estime que, loin d'être rigoureux, le système pénal tel qu'il a été appliqué en l'espèce ne pouvait engendrer aucune force dissuasive propre à assurer la prévention efficace d'actes illégaux tels que ceux dénoncés par le requérant ».³⁶

Néanmoins, la Cour EDH se montre plus sensible et plus sévère au sujet des actes internes rendant les responsables impunis et se rapproche alors du droit international. Elle prend ce point comme un élément d'appui important dans le processus d'évaluation de la violation. Selon la Cour EDH, l'article 2 de la Convention se place parmi les articles primordiaux de la Convention et, combiné avec l'article 3, il consacre l'une des valeurs fondamentales des sociétés démocratiques qui forment le Conseil de l'Europe et ainsi « les autorités nationales se doivent de conduire une « enquête officielle et effective » de nature à permettre d'établir les faits et de mener à l'identification et à la punition des éventuels responsables ».³⁷ Elle adopte une position

²⁷ *Perez c. France*, 2004, § 70; *Tanlı c. Turquie*, 2001, §111.

²⁸ *Okkāl c. Turquie*, 2006, §64.

²⁹ *Üzer c. Turki*, 2010, §53.

³⁰ Roth-Arriaza, 1995, p. 21.

³¹ Philip-Gay, 2010, p. 267.

³² Van Boven, 1993, p. 55.

³³ Dalton, 2002.

³⁴ Van Boven, 1993, p. 61.

³⁵ Kordon, 1994, pp. 12-17.

³⁶ *Okkāl c. Turquie*, 2001, §78.

³⁷ *Slimani c. France*, 2004, §§30 et 31 et *Assenov et autres c. Bulgarie*, 1998, §102.

encore plus sévère « lorsqu'un agent de l'État est accusé de délits graves impliquant des actes contraires aux articles 2 et/ou 3 de la Convention ». Dans ce cas, « il est difficilement concevable qu'il puisse continuer à exercer ses fonctions pendant l'instruction le concernant ou son procès ». ³⁸ Aussi, dans ces cas, une enquête effective devrait identifier et punir les responsables. ³⁹ De surcroît, la condamnation doit être effective dans le sens où les responsables ne peuvent pas bénéficier d'une prescription, d'une amnistie ou d'une grâce, qui laisseraient les actes incriminés impunis. ⁴⁰

Compte tenu de la politique de la Cour EDH sur la question de l'impunité consistant à examiner, sous l'angle de la question de la conduite d'une enquête effective, si les responsables présumés de la violation ont été condamnés et compte tenu de son refus d'exiger expressément de l'État de punir les auteurs présumés de la violation, la position du Comité des ministres est plus sévère. Sa politique en la matière a évolué à l'occasion de l'affaire *Mc Kerr et autres c. Royaume Uni*, position qui peut être appliquée également aux affaires ayant trait à l'article 3. Depuis cela, il indique à toutes les occasions que l'État défendeur a l'obligation continue de conduire des enquêtes effectives.

Conclusion

Tout en sachant que les arrêts de la Cour EDH sont de caractère déclaratoire et si elle n'est pas habilitée à ordonner des mesures contre les États parties, la pratique récente indique une nouvelle volonté de la Cour EDH d'assister le Comité des ministres dans le processus d'exécution et également de donner des directives dans ses arrêts aux États défendeurs pour réparer les conséquences d'une violation de la Convention. Par conséquent, il est possible qu'à l'avenir la Cour EDH n'accorde pas seulement des réparations pécuniaires aux victimes, surtout en cas de torture, mais qu'elle indique également des mesures spécifiques que les États peuvent prendre pour remédier à la situation entraînant la violation, telles que la réouverture des procédures pénales contre les auteurs d'actes de torture ⁴¹ ou encore plus important la réadaptation, en premier lieu, de la victime et ses proches. Bien entendu les violations graves des droits de l'homme, telle que la torture et les traitements inhumains ou dégradants, créent des effets particuliers d'ordre physique et psychologique sur la victime, voire sur ses proches. ⁴² Quelle que soit la forme de réparation choisie en cas de violations graves, rien ne sera comme préalablement à la violation. Toutefois, même si une restitution est impossible, il reste évident que certaines mesures afférentes aux formes de la restitution, de la satisfaction et des garanties de non-répétition peuvent contribuer, de manière accessoire ou complémentaire, à la réparation des victimes des graves violations comme par exemple, au titre des mesures individuelles, une nouvelle enquête effective débouchant sur la divulgation des faits entourant le cas ainsi que la punition des auteurs présumés.

Bibliographie

Livres, Articles et Etudes

- Altıparmak K. (2003). Application of the concept of continuing violation to the duty to investigate prosecute and punish under international human rights law. *Turkish yearbook of human rights*. 21/25, 3-50.
- Amnesty International (2001). End impunity, justice for the victims of torture. London, 1-139.

³⁸ Abdülsamet Yaman c. Turquie, 2004, §55 et Türkmen c. Turquie, 2006, §53.

³⁹ Nevruz Koç c. Turquie, 2007, §53.

⁴⁰ Teren Aksakal c. Turquie, 2007, § 88.

⁴¹ REDRESS, 2006, p. 31.

⁴² Amnesty International, 2001, p. 19.

- Benzimra-Hazan J. (2001). Disparitions forcées de personnes et protection du droit à l'intégrité : La méthodologie de la Cour interaméricaine des droits de l'homme. *Revue trimestrielle des droits de l'homme*, 2001, 765-796.
- Blaauw M., Lahteenmaki V. (2002). 'Denial and silence' or 'acknowledgement and disclosure'. *Revue Internationale de la Croix Rouge*. (848)84, 767-782.
- Crawford J. (2003). Les articles de la Commission du Droit International sur la responsabilité de l'État. Introduction, textes et commentaires, Pedone, Paris.
- Dalton P. (2002). Some perspectives on torture victims, reparation and mental recovery. *Article 2*. (6)01, 32-39. <http://www.article2.org/mainfile.php/0106/63/>
- Haut Commissariat des Nations Unies aux droits de l'homme (2006). Etude sur le droit à la vérité. Rapport. E/CN.4/2006/91.
- De Frouville O. (2007). La Convention des Nations Unies pour la protection de toutes les personnes contre les disparitions forcées : les enjeux juridiques d'une négociation exemplaire. Première partie : les dispositions substantielles. *Droits fondamentaux*, 1-93. <http://www.droits-fondamentaux.fr>
- Kordon D. R. (1991). Impunity's psychological effects: its ethical consequences. *Journal of Medical Ethics*. 17, 9-32.
- Joinet M. L. (1997). Question de l'impunité des auteurs des violations des droits de l'homme (civils et politiques). Rapport de la Commission des Droits de l'Homme des Nations Unies. <http://undocs.org/fr/E/CN.4/Sub.2/1997/20/Rev.1>
- Larralde J.-M. (2010). L'article 2 de la Convention européenne des droits de l'homme et la violence publique meurtrière. In M. Levinet (dir.), *Le droit au respect de la vie au sens de la Convention européenne des droits de l'homme*, 53-189 : Bruxelles, Bruylant.
- Leach P. (2010). Quelles sont les réparations adéquates dans les affaires de « disparitions » ? Leçons issues des affaires sur la Tchétchénie. In E. Lambert Abdelgawad, K. Martin-Chenut (éd.). *Réparer les violations graves et massives des droits de l'homme : la Cour interaméricaine, pionnière et modèle?*, 291-307: Paris. Société de Législation Compare.
- Philip-Gay M. (2010). La poursuite des auteurs de graves violations de droits de l'homme: Une influence de la jurisprudence interaméricaine sur le système européen. In E. Lambert Abdelgawad, K. Martin-Chenut (éd.). *Réparer les violations graves et massives des droits de l'homme : la Cour interaméricaine, pionnière et modèle?*, 263-290: Paris. Société de Législation Compare.
- Redress (2006). *Mettre en œuvre les droits des victimes. Principes fondamentaux et directives concernant le droit à un recours et à réparation des victimes*. London. 1-50.
- Roth-Arriaza N. (1995). Punishment, Redress, and Pardon: theoretical and psychological approaches. In N. Roth-Arriaza (éd.). *Impunity and human rights in international law and practice*, 13-23: New York. Oxford University Press.
- Sveass N. (1994). The psychological effects of impunity. In N J Navik et al. (eds). *'Pain and Survival', in Human Rights Violations and Health*, 211-220: Oslo. Scandinavian University Press.
- Van Boven T. (1993). Etude concernant le droit à restitution, à indemnisation et à réadaptation des victimes de violations flagrantes des droits de l'homme et des libertés fondamentales, 1993. UN doc. E/CN.4/Sub.2/1993/8, 3-56.
- Zur J. (1994). The Psychological impact of impunity. *Antropology Today*. 10(3), 12-17.

Decisions

Cour européenne des droits de l'homme

Abdülsamet Yaman c. Turquie, req. 32446/96, arrêt du 02 novembre 2004.

Assenov et autres c. Bulgarie, req. 24760/94, arrêt du 28 octobre 1998.

Association « 21 Décembre 1989 » et autres c. Roumanie, reqs. 33810/07 et 18817/08, arrêt du 24 mai 2011.

-
- Cakıcı c. Turquie, req. 23657/94, arrêt (G.C.) du 8 juillet 1999
- Dink c. Turquie, reqs. 2668/07, 6102/08, 30079/08, 7072/09 et 7124/09, arrêt du 14 septembre 2010.
- Evrin Öktem c. Turquie, req. 9207/03, arrêt du 4 novembre 2008.
- Kelly et autres c. Royaume-Uni, req. 30054/96, arrêt du 4 mai 2001.
- Makaratzis c. Grèce, req. 50385/99, arrêt (G.C.) du 20 décembre 2004.
- Nevruz Koç c. Turquie, req. 18207/03, arrêt du 12 juin 2007.
- Okkalı c. Turquie, req. 52067/99, arrêt du 17 octobre 2006.
- Perez c. France, req. 47287/99, arrêt (G.C.) du 12 février 2004.
- Slimani c. France, req. 57671/00, arrêt du 27 juillet 2004.
- Tanlı c. Turquie, req. 26129/95, arrêt du 10 avril 2001.
- Taş c. Turquie, req. 24396/94, arrêt du 14 novembre 2000.
- Teren Aksakal c. Turquie, req. 51967/99, arrêt du 15 février 2007.
- Türkmen c. Turquie, req. 43124/98, arrêt du 19 décembre 2006.
- Ülkü Ekinci c. Turquie, req. 27602/95, arrêt du 16 juillet 2002.
- Üzer c. Turquie, req. 9203/03, arrêt du 21 septembre 2010.
- Cour interaméricaine des droits de l'homme**
- Carpio nicolle c. Guatemala, série C n° 117, arrêt du 22 novembre 2004.
- Comité des droits de l'homme des Nations Unies**
- Elena Quinteros Almeida et Maria del Carmen Almeida de Quinteros c. Uruguay du 21 juillet 1983, Comm. n° 107/198, CCPR/C/19/D107/1981.
-

Ceza Hukuku Müesseselerinin Mecelle'nin Külli Kaideleri ile Açıklanması

Explanation Of Institution Of Criminal Law With The General Bases Of Mecelle

Hakan KAŞKA*

Öz

İslam hukukunun dönemlerinden biri, kanunlaştırma dönemidir. Mecelle, bu dönemde yapılan kanunlardan biridir. Mecelle, İslam hukuku kuralları esas alınarak hazırlanmıştır; ancak içerisinde yalnızca Hanefi mezhebine ait içtihatlar yer almaktadır. Mecelle'nin mukaddime kısmında, iki makale bulunmaktadır. Mecelle'nin birinci maddesi, ilk makaledir. İlk makalede, fıkıh ilminin tanımı ve kapsamı açıklanmıştır. Mecelle'nin ikinci maddesiyle yüzüncü maddesi arasında, külli kaideler olarak adlandırılan ilkeler bulunmaktadır. Bu ilkeler, hukukun tüm disiplinlerinde uygulanabilecek soyut ilkelerdir. Bu bağlamda, Mecelle'nin külli kaidelerinin, ceza hukuku alanında da uygulanması mümkündür. Örneğin ceza hukukunda, suçsuzluk karinesi, şüpheden sanığın yararlanması, kıyas yasağı, eski hâle iade, zorunluluk hâli, suça iştirak türü olarak azmettirenin sorumluluğu, özgürlüğü daha az kısıtlayan koruma tedbirinin tercih edilmesi, suç olmaktan çıkarma akımı, delillerin önemi, hukuka uygunluk sebepleri, Mecelle'nin külli kaideleri ile açıklanabilir. Bu çalışmada, Mecelle'nin külli kaidelerinin, ceza hukuku alanında uygulanabilirliği meselesi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İlm-i fikh, Külli kaideler, Norm, Varsayım kuralı, Ceza hukuku.

Abstract

One of the periods of Islamic law is codification period. Mecelle is one of the codes which was legislated in this period. Mecelle was prepared based on Islamic law rules; but there is only precedents of the Hanafi sect within it. In the introduction part of Mecelle, there are two paragraphs. The first article of Mecelle is the first paragraph. In first paragraph, description and scope of the Islamic law are explained. Between the second and the hundredth article of Mecelle, there are principles which are named as general bases. These principles are abstract principles that can be applied in all disciplines of the law. In this context, the general bases of Mecelle can be applied in criminal law, too. For example, in criminal law, presumption of innocence, in dubio pro reo, the ban of analogy, restitution, state of necessity, responsibility of abettor which is the kind of complicity, preference of protection measures that less restricted the freedom, decriminalization, the importance of evidences, lawfulness reasons can be explained with the general bases of Mecelle. In this work, the problem of applicability of the general bases of Mecelle in the field of criminal law will be examined.

Keywords: Islamic law, General bases, Norm, Assumption rule, Criminal law.

Giriş

Hukuk, bir ilimdir. Nitekim *Kâmûs-ı Türki*'de, hukuk kelimesinin, hakk kelimesinin çoğulu olduğu ve kelimenin ilk anlamının, “*1. herkesin hakkından ve alacağından bahseden ve adâletten bahseden ilim, ... ilm-i hukuk*” şeklinde olduğu ifade edilmiştir.¹ Öğretide Bilmen de *Fıkıh Terimleri Ansiklopedisi* adlı eserinde, hukuk ilmi tabirini kullanmakta ve hukuk ilmiyle ilgili şu açıklamaları yapmaktadır: “*İslam alimleri, hukuk yerine fıkıh, hukuk ilmi yerine fıkıh ilmi ifadelerini tercih etmişlerdir. ... Şöyle ki, hukuk ve hukuk ilmi ile insanlar arasında olagelen ilişkilere dair bir ilim kastedilir. ...*”² Yine öğretide Bilmen'e göre,

Hak, bir kimseye özgü manevi bir güçtür ki bununla tasarruf yetkisini ve sahip olma sıfatını kazanır. Başka bir deyimle hak, bir şer'i kudrettir ki, insanlar bununla bazı şeyleri yürütmeye ve istemeye yetkili olurlar. Çoğulu, “hukuk”tur. Bu haklardan sözedilen ilme de “Hukuk İlmi” denir.³

Mecelle'nin ilk maddesinde de İslam hukukunu ifade eden fıkıh için *ilm-i fikh* ibaresi kullanılmıştır. Bu bağlamda, Mecelle'nin ilk maddesi hükmü, “*İlm-i fikh mesâ'il-i şer'iyye-i*

* Öğr.Gör.Dr., Gaziantep Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, kaska.hakan09@gmail.com.

¹ Gündoğdu vd., 2011, s. 434; Bilmen, 1996, 1. Cilt, s. 16, 20.

² Bilmen, 1996, 1. Cilt, s. 16.

³ Bilmen, 1996, 1. Cilt, s. 20.

amelıyyeyi bilmektir. ...” şeklindedir.⁴ Bir ilim olmasına binaen, hukuk, nasıl ki, sistemli bilgi bütünüyse aynı şekilde, objektif hukukun muhtevasında yer alan normlar ve kurallar da sistemli bir bütündür. Diğer ifadeyle, objektif hukukun muhtevasında yer alan ve hukukçunun mütemadiyen kendisine başvurduğu eczayı teşkil eden normlar ve kurallar, gelişigüzel bir arada bulunan bir yığın mahiyetinde değil, bilakis birbiriyle ahenk içerisinde bulunan, düzenli, sistemli bir bütün hâlinindedir.⁵ Bahis konusu ahenk ve düzenli, sistemli olma hâli, özel hukuk ve kamu hukuku gibi, hukukun eğitiminde kabul edilen pratik bir tasnif veya normlar hiyerarşisi olarak kabul edilen ve hukuk normları arasında astlık-üstlük ilişkisinin bulunduğunu ve bu ilişkide, alttaki normun, üstteki norma aykırı olamayacağı görüşünü serdeden bir kuram veya özel normun, genel normun uygulanmasını engellediği veya sonraki tarihli genel/özel normun, önceki tarihli genel/özel normu yürürlükten kaldırdığı gibi, hukuk ilminin, nevi şahsına münhasır özellikleri olarak da ifade edilebilecek kuramlar, ilkeler vb. yoluyla sağlanmaktadır.⁶ Örneğin, öğretide Gözler’in belirttiği gibi, normlar hiyerarşisi kuramı, hukukun, kendi içinde tutarlı bir bütün olduğu sonucundan çıkarılmış, mantıklı bir sonuçtur.⁷

Hukuk ilminin nevi şahsına münhasır özelliklerinin bulunması gibi, hukuk ilminin alt dallarının da nevi şahsına münhasır özellikleri bulunmakla birlikte, *hukuk, bir bütündür, külldür*. Bu cümleden olmak üzere, hukuk normları ve kuralları⁸ arasındaki düzeni, bunların sistemli olmasını sağlayan kuramların ve ilkelerin, hukukun tüm disiplinlerinde, bu disipline uygun düştüğü nispette uygulanması mümkündür. Mecelle’nin külli kaidelerinin, bu yargıdan vareste tutulması, mümkün değildir.

Mecelle’nin ilk maddesinde, münakehat ve muamelat ile birlikte, fikhın, dünya hayatına ilişkin kısımlarından birinin, ukubat olduğu ifade edilmiştir.⁹ Evvela, sözcüğe ilişkin bir inceleme yapılması icap ederse ukubat, Arapça ukubet kelimesinin çoğuludur.¹⁰ *Kâmûs-ı Türki*’de, ukubet kelimesinin ilk karşılığı, ceza, mücazat şeklinde, ikinci karşılığı ise eziyet, azap, işkence şeklinde belirtilmiştir.¹¹ *Türk Hukuk Lügati*’nde ise ukubet kelimesinin anlamı, şu şekilde açıklanmıştır: “*UKUBET ... Ceza ve azap demektir, ki darp ile, hapis ile, kat-ı uzuv ile veya recm ve katil ile icra edilebilir. Cemi <<ukubat>> tır. Ukubatta niyabet caiz değildir.*”¹² Öğretide Bilmen, ukubet kelimesinin anlamı için şu açıklamayı yapmaktadır: “*Ukubet : Ceza ve azap anlamındadır. Dövme, haps ve organ kesme ile veya öldürmek ve recm ile yapılır. ...*”¹³ Ukubat, İslam hukuku literatüründe, suç karşılığındaki yaptırım için kullanılmıştır.

Saniyen, bununla da bağlantılı olarak belirtilmelidir ki, Türk hukukunda, suç karşılığında uygulanacak bir yaptırım türü olarak ceza kavramı kullanılmaktadır. Bu bağlamda,

⁴ Akgündüz, 2013, s. 55; Gür, 1993, s. 110; Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 12; İlhan, 2003, s. 1; Köse, 2016, s. 271; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 85. İlm-i fikh tabiri için ayrıca bk. Ansay, 1953, s. 15; Gündoğdu vd., 2011, s. 774; Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 11.

⁵ Hafizoğulları, 1987, s. 49.

⁶ Öğretide Işıқтаç ve Metin, bu yöndeki açıklamalarını, *Hukukun Sistemleştirilmesi* başlığı altında yapmaktadır. Işıқтаç & Metin, 2013, s. 248-278.

⁷ Gözler, 2016a, s. 181.

⁸ Norm, emir ve yaptırım olmak üzere, mutlaka iki unsurdan müteşekkildir. Yaptırım unsuru bulunmayan düzenlemeler ise kural olarak adlandırılabilir. Anlaşılabilirliği üzere, buradaki norm ve kural tabiri, bilinçli bir tercihin sonucu olarak kullanılmıştır. Norm ve kural hususundaki bu açıklama için bk. Kunter, 1989, s. 3’te dipnot 1.

⁹ Mecelle’nin ilk maddesi için bk. Akgündüz, 2013, s. 55; Ansay, 1953, s. 16; Gür, 1993, s. 110; Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 12, 13; İlhan, 2013, s. 1; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 76, 85.

¹⁰ Bilmen, 1996, 3. Cilt, s. 123; Erdoğan, 2016, s. 586; Gündoğdu vd., 2011, s. 729; Türk Hukuk Kurumu, 1991, s. 346.

¹¹ Gündoğdu vd., 2011, s. 729.

¹² THK, 1991, s. 346.

¹³ Bilmen, 1996, 3. Cilt, s. 123; Aynı açıklama için bk. Erdoğan, 2016, s. 586.

ukubetin veya cezanın, birbirinin ikamesi niteliğinde kelimeler olduğunun söylenmesi mümkündür. Nitekim öğretide Akşit, ceza kavramının tanımına ilişkin açıklamalarının başlangıcında, “*Ceza veya ukubet birkaç şekilde tarif edilmiştir.*” ifadesini kullanmaktadır.¹⁴ Mamafih, ceza, Arapçada gerek iyi gerek kötü karşılık anlamına gelip, ödül yerine dahi kullanılsa da Türkçede, yalnızca kötülükle karşılık anlamında kullanılmaktadır.¹⁵ Bu bağlamda, cezanın, Türkçede, daha çok ukubet anlamında kullanıldığının söylenmesi mümkündür.¹⁶

Salisen, fıkıhın kısımlarından birinin ukubat; diğer ifadeyle, ceza hukuku olarak ayrıca ifade edilmiş olmasının, toplumsal düzeni sağlayan kuralların bir türü olarak hukuk kurallarına¹⁷ uyulmasında, ceza hukukuna mutlaka başvurulması gerektiğine bir delil teşkil ettiği söylenmelidir.¹⁸

Öğretide Akşit’in şu ifadesinin zikredilmesi, serdedilen görüşün açıklanması hususunda, iktifa edecektir:

İslâm Hukuku, insanları doğru yola sevk etmek, fertlerin kurtuluş yollarını sağlamak amacını güder. Bunun için insanları emir ve yasaklara kendi ihtiyarlarıyla uymaya teşvik eder. Dini şuurlarını uyarmaktan, âhiret gününü hatırlatmaktan yararlanır. Fakat herkesin inancı aynı kuvvette değildir. İnançlara hitap etmek, emirlere uymayı sağlamaya yetmez. Dünyevî cezalar da gerekir.¹⁹

Öğretide Zeydân, aynı yönde olarak şu ifadeleri kullanmaktadır:

Dinin emirler ve yasaklarının konuluşunda, açıklanmasında bir hayır ve insanların o anda ve ileride yararları bulunmaktadır... Fakat o emir ve yasakların hepsi herkesi eşit şekilde, toptan uymaya yetmez, dinî şuur, imânın kuvvetliliği ve âhireti hatırlamada insanların tamamı eşit değildir. Meselâ insanlardan bazısına kötü duyguları, hırs ve arzular, bencillik, başkalarının zararına da olsa menfaatperestlik hâkimdir. Bütün bunlardan dolayı, kötülüğü işlemeyi isteyen korkutmak, nefsinin suç işlemeye yönlendirmekten alıkoymak, suçları işlemekten ve onlara yaklaştırmaktan uzaklaştırmak için hukukî yasaklara karşı dünyevî cezalar koymak gerekir. ...²⁰

Öğretide Ünver ise bu hususta, aynı yöndeki şu görüşü serdetmektedir:

Ceza hukuku, yaptırım tehditleri aracılığıyla toplumsal düzenin korunması açısından küçümsenmeyecek bir fonksiyonu yerine getirmektedir. Bugün doktrinde, ceza hukukunun katkısı olmaksızın düzenli ve yararlı birlikte yaşamanın olanaksız olacağı savunulmaktadır. Ceza hukukuna sahip olmayan veya ondan kendi iradesiyle vazgeçen bir hukuk devleti yoktur.²¹

Bu bağlamda, ceza hukuku alanında ister uyuşmazlık önleyici hukukçuluk ister uyuşmazlık çözücü hukukçuluk faaliyeti²² gerçekleştirilecek olsun, Mecelle'nin külli kaidelerinden yararlanılması mümkündür ve gereklidir.²³ Öğretide Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, meseleye ilişkin olarak, şu ifadeleri kullanmaktadır: “*Kavâ'id-i mezkûrenin ibâdât kısmına dahi âid kavâ'id olduğu bâlâda iş'âr olunmuş idi.*”²⁴ Bu ifade yorumlandığında, Mecelle'nin külli kaidelerinin, Mecelle'nin birinci maddesinde belirtilen fıkıhın kısımlarının tümünde uygulanabileceğinin söylenmesi mümkündür.²⁵ Öğretide İlhan'ın şu ifadesinin, aynı

¹⁴ Akşit, 2015, s. 79.

¹⁵ Gündoğan vd., 2011, s. 374.

¹⁶ Bilmen, 1996, 3. Cilt, s. 109; Erdoğan, 2016, s. 73.

¹⁷ Öğretide, toplumsal düzeni sağlayan kuralların, din kuralları, ahlâk kuralları, örf ve âdet kuralları ve hukuk kuralları olduğu ifade edilmektedir. Atay, 2014, s. 11, 12; Esener, 2015, s. 25; Gözler, 2016b, s. 16; Sezer, 2013, s. 17; Tosun, 1981, s. 1.

¹⁸ Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 14, 16; Ünver, 2003, s. 436-470, 678-715.

¹⁹ Akşit, 2015, s. 57.

²⁰ Zeydân, 2015, s. 543, 544.

²¹ Ünver, 2003, s. 445.

²² Öğretide Serozan, *Hukukta Yöntem* adlı eserinde, uyuşmazlık önleyici hukukçuluk ve uyuşmazlık çözücü hukukçuluk kavramlarına ilişkin açıklamalarda bulunmaktadır. Serozan, 2015, s. 3.

²³ Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 21.

²⁴ Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 21.

²⁵ İlhan, 2003, s. xx-xxvi.

yönde görüş olarak yorumlanması mümkündür: “*Başta da söylediğimiz gibi hukuku bir bütün, ... kabul ediyoruz.*”²⁶ Keza, öğretide İlhan, Mecelle’nin külli kaidelerinin, hukuk mantığının geliştirilmesi, hukuki düşüncenin oluşturulması ve derinleştirilmesi bakımından önemli olduğunu da ifade etmiştir.²⁷ Bu ifadeler yorumlandığında, Mecelle’nin külli kaidelerine, yalnızca özel hukuk alanında değil, kamu hukuku alanında ve bunun içerisindeki ceza hukuku alanında da başvurulmasının mümkün ve gerekli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Örneğin, özel hukuka ve daha spesifik olarak ifade edilecek olursa medeni hukuka ilişkin bir kod olduğundan bahisle, Mecelle’nin 8. ve 9. maddelerinin,²⁸ ceza hukuku alanında geçerli olmadığı söylenemeyecektir. Bilakis, Mecelle’nin mezkûr maddelerindeki hükümler, ceza hukukunda, suçsuzluk karinesi ve şüpheden sanığın yararlanması şeklinde tezahür etmektedir. Diğer ifadeyle, suçsuzluk karinesinin ve şüpheden sanığın yararlanmasının açıklanmasında, Mecelle’nin mezkûr maddelerindeki hükümlerden yararlanması mümkündür; hatta mezkûr maddelerdeki hükümler, ceza hukuku alanında, suçsuzluk karinesinin ve şüpheden sanığın yararlanmasının geçerliliğine ilişkin gerekçe niteliğindedir. Buna göre, kişinin suçsuz olması, bir suçla ilişkisinin olmaması, bir suç işlemekten berî olması, asıldır. Suçluluk, yani bir suç işlemiş olma, sonradan ortaya çıkan, sonradan edinilen bir hâldir. Bu nedenle, suçsuzluk asıl olduğu gibi, suçluluk hususunda asıl olan da yokluktur. Bunun tabii bir sonucu olarak, suçluluğu kesin hükümlerle sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamayacaktır (*suçsuzluk karinesi*). Nitekim 1982 Anayasası m. 38/4’te, “*Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.*” şeklindeki hükümlerle, aynı husus tasrih edilmiştir. Suçluluk hususunda asıl olanın yokluk olması sebebiyle, bir kişinin, bir suç işlediği iddiasında bulunulduğunda, bu kişiden suçsuz olduğunu savunması beklenmeyecektir.²⁹

Çalışmada, açıklamalar doğrultusunda, ceza hukuku alanında olmak üzere, ceza hukuku müesseselerinin, Mecelle’nin külli kaideleri ile açıklaması yapılacaktır. Çalışmada izlenecek yöntem, listesi çıkarılan hükümlerin, mezkûr alandaki müesseselerin açıklanması bakımından, tek tek incelenmesi şeklinde olacaktır.

Şüphe Hâlinde Mahkûmiyete Karar Verilememesi: Mecellenin 4. maddesi³⁰

Türk Hukuk Lügati’nde, Mecelle’nin 4. maddesinde geçen yakîn kelimesi, şu şekilde açıklanmıştır: “*Bir şeyin vuku veya ademi vukuunu cezmetmek, yani kanaat getirmek veya zannı galip ile zannetmektir.*”³¹ Kelimenin, *Kâmûs-ı Türkî*’deki açıklaması ise şu şekildedir: “*şekk ü şüpheden ârî olarak bilme, kanmış olma, itminân. ...*”³² Öğretide Erdoğan, yakîn kelimesine ilişkin olarak, şu açıklamayı yapmaktadır: “*Yakîn: ... Kesinlik, %100 kesin bilgi. İnançlar ancak bu tür bilgilerle sabit olur. “Şek ile yakîn zail olmaz”*”³³

Mecelle’nin 4. maddesinde, bir şeyin varlığı veya yokluğu hususunda kesin bilgi varsa bu bilginin şüphe ile ortadan kaldırılamayacağı belirtilmiştir. Madde hükmünün, şüphe ile bir şeyin varlığı veya yokluğu hususunda kesin karar verilemeyeceği, bir ifadeyle, yargıda

²⁶ İlhan, 2003, s. xxvi.

²⁷ İlhan, 2003, s. xx-xxvi; Belgesay, 1946, s. 561-608, 564; Bilmen, 1996, 1. Cilt, s. 16, 282.

²⁸ Mecelle’nin 8. maddesi, şu şekildedir: “*Berâ’et-i zimmet asıldır. ...*”; Mecelle’nin 9. maddesi, şu şekildedir: “*Sifât-ı ârizada asl olan ademdir. ...*” Mecelle’nin mezkûr maddeleri için bk. Akgündüz, 2013, s. 56; Gür, 1993, s. 118, 119; Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 33, 34; İlhan, 2013, s. 13, 14; Köse, 2016, s. 273, 274; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 77, 95, 96.

²⁹ İlhan, 2013, s. 13, 14.

³⁰ Mecelle’nin 4. maddesi, şu şekildedir: “*Şek ile yakîn zâil olmaz.*” Mecelle’nin mezkûr maddesi için bk. Akgündüz, 2013, s. 56; Gür, 1993, s. 117; Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 28; İlhan, 2013, s. 8; Köse, 2016, s. 272; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 77, 92; Zeydân, 2015, s. 135.

³¹ THK, 1991, s. 362.

³² Gündoğdu vd., 2011, s. 1195.

³³ Erdoğan, 2016, s. 609.

bulunulamayacağı³⁴ şeklinde yorumlanması da mümkündür.³⁵ Mecelle'nin 4. maddesi,³⁶ bu yönleri itibarıyla, ceza muhakemesi hukukundaki, şüpheden sanığın yararlanması ilkesini ve suçsuzluk karinesini açıklayıcı niteliktedir. Buna göre, bir kişinin suçlu olduğu hususunda şüphe varsa şüphe ile yargıda bulunulamayacağı için mahkûmiyet hükmü verilemeyecektir. Bu durumda, ceza muhakemesi hukukuna özgü olarak, verilmesi icap eden karar, beraat kararıdır. Öğretide, ceza muhakemesi hukukunun amacının, şüphelinin ve sanığın haklarına saygılı bir biçimde, maddi gerçeğe ulaşılması olduğu, ifade edilmektedir. Buna göre, ceza muhakemesi hukukunda, hâkimin, uyuşmazlığı çözerken, şekli yani görünürdeki gerçek ile yetinmemesi, maddi yani %100 kesinlikteki gerçeğe ulaşması gerekmektedir. Eğer sanığın, suçu işlediği hususunda, %1 oranında dahi bir şüphe kalmışsa şüpheden sanığın yararlanması ve sanık hakkında, beraat kararı verilmesi gerekmektedir.³⁷ Keza, suçluluğu, yargı ile saptanıncaya yani şüphesiz bir şekilde ortaya konuluncaya kadar herkes, suçsuz sayılacaktır.³⁸

Öğretide Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi'nin ve Şimşirgil ve Ekinci'nin, Mecelle'nin 4. maddesine ilişkin açıklamaları ile Mecelle'nin 8. ve 9. maddeleri birlikte değerlendirildiğinde, suçsuzluğun asıl ve kesin bilinen olduğu, şüphe ile asıl ve kesin bilinen hâlin ortadan kalkmayacağı yönünde görüş serdedilmesi mümkündür.³⁹

Suçsuzluk Karinesi: Mecelle'nin 8. maddesi

Mecelle'nin 8. maddesinde, kişinin herhangi bir borçla veya herhangi bir suçla ilişkisinin bulunmamasının asıl olduğu, ifade edilmiştir. Ceza hukuku açısından değerlendirilecek olursa kişinin, bir suç işleme hâlinden varestede olması, ceza hukukuna özgü bir tabirle, berî olması asıldır.⁴⁰ Hüküm, hiç şüphesiz, ceza muhakemesi hukuku alanında, bir kişinin, bir suçu işlediği iddiasının ispatlanması noktasında etkili olacaktır. Belirtilmelidir ki, ceza muhakemesi hukukunda ispat yükü, öğretideki tartışmalı konulardan biridir. Bir görüşe göre, ceza muhakemesi hukukunda ispat yükü hem iddia hem yargılama makamına ait olan ortak bir yüküdür.⁴¹ Öğretide bu görüşü serdeden Özen, Cumhuriyet savcısının ve mahkemenin resen delil araştırma yetkisinin ve yükümlülüğünün bunu gösterdiğini ifade etmektedir.⁴² Öğretide karşıt

³⁴ Yakın kelimesinin hem Türk Hukuk Lügatindeki kesin karar şeklindeki anlamı hem Kâmûs-ı Türkîdeki şüpheden tamamen ari olarak bilme şeklindeki anlamı nazarı itibara alındığında, şüphe ile hüküm verilemeyeceği ifadesinden ziyade, şüphe ile kesin karar olan yargıda bulunulamayacağı ifadesi, daha isabetlidir. Çünkü hüküm, verildiği anda kesin olmayıp, kanun yollarına götürüldükten sonra kesinleşmiş olabilir. Buna karşılık, yargı, yarmak kökünden gelip hem kesin kararı hem kesinleşmiş kararı ifade etmektedir. Anlaşılabilirliği üzere, yargı kelimesinin karşılığı, kaziye-i muhkemedir. Hüküm ve yargı kelimeleri arasındaki bahis konusu farklılık ve bu açıklamalar için bk. Kunter, 1989, s. 43-45.

³⁵ Gür, 1993, s. 117; Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 28; İlhan, 2003, s. 9.

³⁶ Öğretide Bilmen, Mecelle'nin 4. maddesini takip eden sekiz maddenin, bu maddeden çıkarıldığını ifade etmektedir. Bilmen, 1996, 1. Cilt, s. 284.

³⁷ Beroje, 2007, s. 109-111, 154, 158; Bıçak, 2013, s. 117-119, 126, 406; Centel & Zafer, 2014, s. 6, 7, 710, 711; Donay, 2015, s. 122-124; Erem, 1978, s. 374, 381, 382; İlhan, 2003, s. 9; Karakehya, 2016, s. 9, 11, 12; Kunter, 1989, s. 27, 28, 593, 594-596, 597, 598; Özbek vd., 2017, s. 43, 79, 80, 91; Özen, 2017, s. 61-65, 301; Öztürk vd., 2013, s. 140, 145, 146, 155; Şahin & Göktürk, 2017, s. 23, 25, 26; Bu bağlamda, öğretide Taner, ceza muhakemesinde, medeni muhakemede olduğu gibi, şekli gerçeğin değil, maddi gerçeğin arandığını ifade etmektedir. Taner, 1950, s. 157, 158; Toroslu & Feyzioğlu, 2016, s. 6, 7; Tosun, 1981, s. 37, 39, 311, 313, 597; Ünver & Hakeri, 2014, s. 8-10, 60-66; Yenisey & Nuhoglu, 2016, s. 69, 70, 73, 74; Yurtcan, 2017, s. 5, 70-72, 75-77, 275.

³⁸ Bıçak, 2013, s. 117, 119; Centel & Zafer, 2014, s. 711; Erem, 1978, s. 383; Kunter, 1989, s. 30; Özbek vd., 2017, s. 65, 91; Öztürk vd., 2013, s. 155; Toroslu & Feyzioğlu, 2016, s. 7; Tosun, 1981, s. 313; Ünver & Hakeri, 2014, s. 19, 20, 60-66; Yenisey & Nuhoglu, 2016, s. 70, 74; Yurtcan, 2017, s. 75, 76. 1982 Anayasası m. 38/4 – "Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz."

³⁹ Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 28; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 92, 93.

⁴⁰ Gür, 1993, s. 119; Köse, 2016, s. 273; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 95; Zeydân, 2015, s. 137.

⁴¹ Bıçak, 2013, s. 117; Köse, 2016, s. 274; Özen, 2017, s. 61; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 95, 96; Ünver & Hakeri, 2014, s. 62.

⁴² Özen, 2017, s. 61.

görüŖe göre, ceza muhakemesi hukukunda ispat yükü, bir mesele teşkil etmemektedir.⁴³ Diğer ifadeyle, istisnalar dışında, iddia, savunma veya yargılama makamlarının, belli bir olguyu ispat yükü bulunmamaktadır.⁴⁴ Bununla birlikte, öğretide üzerinde mutabık kalınan husus, sanığın, suçsuz olduğunu ispatlamak zorunda olmamasıdır; zira suçsuzluk asıldır.⁴⁵ Bu bağlamda, ceza muhakemesi hukukunda, sanığa tanınan susma hakkının, onun, suçsuzluğunu ispat etmek zorunda olmamasını sağladığı, ifade edilmektedir.⁴⁶

Suçsuzluk hâlinin asıl olması, bir hukuk devletinde, ceza hukukuna hâkim ilkeler olarak, şüpheden, sanığın yararlanması⁴⁷ ve suçsuzluk karinesini ortaya çıkarmaktadır. Buna göre, 1982 Anayasası m. 38/4'teki, suçluluğu, hükmen sabit oluncaya kadar kimse suçlu sayılamaz şeklindeki hüküm, suçsuzluğun asıl olduğunu belirten, Mecelle'nin 8. maddesi hükmünün, aynı anlama gelen; fakat farklı bir ifade edilmiş şeklidir.⁴⁸

Suçsuzluğun Asıl Olması: Mecelle'nin 9. maddesi

Mecelle'nin 9. maddesine ilişkin isabetli bir değerlendirme yapılabilmesi için öncelikle sıfat kavramının ve sıfat türlerinin açıklanması gerekmektedir. Hukuk literatüründe sıfat, bir şeyin veya bir kişinin taşıdığı nitelikleri belirtmek için kullanılan bir kavramdır. *Türk Hukuk Lügati*'nde, sıfat kelimesi için şu açıklamalar yer almaktadır: “*SIFAT ... Bir şahıs veya bir şeyin hâlidir. Bu şahıs veya şeye <<mevsuf>> denir. Bazan sıfata vasıf dahi denir. Filân adamın <<vasfi doğrudur>> denildiği zaman <<sıfat>> ı yani hâli bildirilmiş olur.*”⁴⁹

Bu bağlamda, asıl, yani bir şeyin veya bir kişinin varlığına bağlı olarak var olan, onda tabii olarak bulunan sıfatlar ve arızı, yani bir şeyin veya bir kişinin varlığına bağlı olmayıp, sonradan edinilen sıfatlar olmak üzere, iki tür sıfat bulunmaktadır.⁵⁰ Mecelle'nin 9. maddesinin, ceza hukuku ile ilişkisinin tespit edilmesi icap ettiğinde, bu maddenin, Mecelle'nin 8. maddesi ile birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Şöyle ki, Mecelle'nin 8. maddesinde, borçsuz olmanın, keza, suçsuz olmanın, asıl olduğu belirtilmiştir. Bu durumda, bir kişiye ilişkin sıfat-ı asliyelerden biri de suçsuz olmaktır. Mefhumu muhalifinden hareketle, bir kişinin suçlu olması, bu kişiye ilişkin bir sıfat-ı arıza olabilir. Sıfat-ı arızada ise asıl olan yokluk olduğuna göre, suçlu olma hâli bakımında, asıl olan, yokluktur. Hüküm, Mecelle'nin 8. maddesi gibi, hiç şüphesiz, ceza muhakemesi hukuku alanında, bir kişinin, bir suç işlediği iddiasının ispatlanması noktasında etkili olacaktır. Kişinin suçlu olması, sıfat-ı arıza olduğuna ve bu sıfatta asıl olan yokluk olduğuna göre, bir suç işlediği iddiası üzerine, bu iddianın kendisine yöneltildiği

⁴³ Özbek vd., 2017, s. 693; Öztürk vd., 2013, s. 146; Turhan, 2006, s. 152; Yurtcan, 2017, s. 286.

⁴⁴ Centel & Zafer, 2014, s. 709; Özbek, Doğan, Bacaksız, & Tepe, 2017, s. 693; Yurtcan, 2017, s. 286, 287.

⁴⁵ Bıçak, 2013, s. 117; Centel & Zafer, 2014, s. 709; Gözler, 2016a, s. 314; Özbek vd., 2017, s. 66; Özen, 2017, s. 60, 61; Öztürk vd., 2013, s. 146; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 96; Ünver & Hakeri, 2014, s. 60; Yurtcan, 2017, s. 287.

⁴⁶ Bıçak, 2013, s. 119; Erem, 1978, s. 383; Özbek vd., 2017, s. 66; Özen, 2017, s. 60; Öztürk vd., 2013, s. 146, 294; Turhan, 2006, s. 153.

⁴⁷ Eğer sanığın, suç işlediği hususunda şüphe varsa kaide olarak, bu kişi suçsuz olduğu için kişinin, asıl nitelikteki beraati yönünde tercihte bulunulacak; diğer ifadeyle, kişi hakkında beraat kararı verilecektir. Zeydân, 2015, s. 136, 137.

⁴⁸ Borçsuzluk açısından aynı görüş için bk. Belgesay, 1946, s. 606; Beroje, 2007, s. 158; Bilmen, 1996, 1. Cilt, s. 286; İlhan, 2003, s. 14; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 95; Zeydân, 2015, s. 136, 137; Borçsuzluk ve suçsuzluk açısından aynı yönde görüş için bk. Bıçak, 2013, s. 118; Gözler, 2016a, s. 314; Köse, 2016, s. 273, 274.

⁴⁹ THK, 1991, s. 297; Ayrıca bk. Köse, 2016, s. 274.

⁵⁰ Bilmen, 1996, 1. Cilt, s. 286; Erdoğan, 2016, s. 506; Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 35; Köse, 2016, s. 274; THK, 1991, s. 297.

kişinin, sıfat-ı asliye olan suçsuzluk hâlini ispatlaması beklenmeyecektir.⁵¹ Böylelikle, bireyler, kanuni güvence altına alınmış olmaktadır.⁵²

Ceza Hukukunda Kıyas Yasağı: Mecelle'nin 14. maddesi⁵³

Mecelle'nin 14. maddesinde, hakkında, İslam hukukunun asli kaynaklarında hüküm bulunan bir hususta, içtihat yapılamayacağı, ifade edilmiştir. Kıyas yapılacak olursa hâkimin, bir uyuşmazlığı çözerken, hakkında pozitif hukukta hüküm bulunan bir hususta, bu hükmü, somut olaya doğrudan uygulaması gerekir. Hâkimin, bahis konusu uyuşmazlığı çözerken, içtihat yoluyla, bu olaya, başka bir somut olay için vazedilmiş hükmü uygulaması, mümkün değildir.⁵⁴ Mecelle'nin 14. maddesi, bu yönü itibarıyla, suçta ve ceza hukuku yaptırımlarında kanunilik ilkesinin geçerli olduğu ceza hukuku alanında, kendisine başvurulması gereken bir hüküm niteliğindedir. Şöyle ki, suçta ve ceza hukuku yaptırımlarında kanunilik ilkesinin unsurlarından olan kıyas yasağı, Mecelle'nin 14. maddesi hükmünün, ceza hukuku alanındaki tezahürüdür. Bu cümleden olmak üzere, ceza hukuku alanında, hâkimin, kanunda, suç olarak düzenlenmemiş bir fiili, kanunda, suç olarak düzenlenmiş bir fiile benzeterek, yani kıyas yaparak, bu fiilin, suç teşkil ettiği yönünde karar vermesi, mümkün değildir.⁵⁵

Eski Hâle İade Müessesesi: Mecelle'nin 17. ve 18. maddeleri⁵⁶

Mecelle'nin 17. ve 18. maddelerinin, ceza muhakemesi hukukundaki bir müessese olarak, eski hâle getirmenin açıklanmasında kullanılması mümkündür. Buna göre, ceza muhakemesinde, bir süreyi kusursuz olarak, bir zorluk/zorda olma hâli dolayısıyla geçiren kişiye, sürenin ilişkin olduğu işlemi, eski hâle getirme isteminde bulunarak yapabilme imkânı verilmiştir.⁵⁷ Böylelikle, Mecelle'nin 17. ve 18. maddelerinde belirtildiği gibi, bir zorluk/zorda olma hâli dolayısıyla bir süreyi geçiren kişinin, sürenin ilişkin olduğu işlemi yapabilmesi bakımından, bu kişiye, bir kolaylık/bir esneklik/bir genişlik tanınmıştır.

⁵¹ Bıçak, 2013, s. 117, 119; Centel & Zafer, 2014, s. 709; Gözler, 2016a, s. 314; Özen, 2017, s. 60, 61; Öztürk vd., 2013, s. 146; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 96; Ünver & Hakeri, 2014, s. 60.

⁵² Bk. Gür, 1993, s. 119.

⁵³ Mecelle'nin 14. maddesi, şu şekildedir: “*Mevrid-i nassda ictihâda mesâğ yoktur.*” Mecelle'nin mezkûr maddesi için bk. Akgündüz, 2013, s. 56; Gür, 1993, s. 121; Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 43; İlhan, 2003, s. 18; Köse, 2016, s. 275; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 78, 99; Zeydân, 2015, s. 135.

⁵⁴ Bilmen, 1996, 1. Cilt, s. 288; Gür, 1993, s. 121; Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 43 (Öğretide Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, nassa aykırı olan böyle içtihada itibar edilemeyeceğini ve onunla amel olunamayacağını ifade etmektedir. Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 43.); İlhan, 2003, s. 18, 19; Köse, 2016, s. 275; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 100; Zeydân, 2015, s. 135.

⁵⁵ Artuk vd., 2016, s. 94, 95, 107-110; Centel vd., 2011, s. 46, 47, 54, 55; Demirbaş, 2013, s. 107, 114, 115; Dönmezer & Erman, 1987, I. Cilt, s. 16, 17, kn. 30-32, s. 19; Hafizoğulları & Özen, 2015, s. 19-21; Hakeri, 2016, s. 12-14, 27-30; İçel, 2014, s. 89, 90, 96-103; Koca & Üzülmöz, 2016, s. 54-58, 61-66; Önder, 1992, s. 56, 57, 65-69; Özbek vd., 2016, s. 71-73, 74-76; Özgenç, 2016, s. 106-108, 117, 119, 120; Toroslu & Toroslu, 2016, s. 39-46, 65, 66; 5237 numaralı Kanun m. 2/3 – “(3) Kanunların suç ve ceza içeren hükümlerinin uygulanmasında kıyas yapılamaz. Suç ve ceza içeren hükümler, kıyasa yol açacak biçimde geniş yorumlanamaz.”

⁵⁶ Mecelle'nin 17. maddesi, şu şekildedir: “*Meşakkat teysîri celbeder. ...*”; Mecelle'nin 18. maddesi, şu şekildedir: “*Bir iş zîk oldukda müttesi olur. Yani bir işde meşakkat görülünce ruhsat ve vüs 'at gösterilir.*” Mecelle'nin mezkûr maddeleri için bk. Akgündüz, 2013, s. 57; Gür, 1993, s. 123, 126; Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 46, 48; İlhan, 2003, s. 23; Köse, 2016, s. 277; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 78, 103, 105.

⁵⁷ Ceza muhakemesi hukukundaki süreler açısından eski hâle getirme müessesesi ile ilgili hükümler, 5271 numaralı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda yer almaktadır. 5271 numaralı Kanun m. 40 (Eski hâle getirme) – “(1) Kusuru olmaksızın bir süreyi geçirmiş olan kişi, eski hâle getirme isteminde bulunabilir. ...”; 5271 numaralı Kanun m. 41 – “(1) Eski hâle getirme dilekçesi, engelin kalkmasından itibaren yedi gün içinde, süreye uyulduğunda usule ilişkin işlemleri yapacak olan mahkemeye verilir. ...”; 5271 numaralı Kanun m. 42 – “(1) Süresi içinde usul işlemi yapılsaydı, esasa hangi mahkeme hükmedecek idiyse, eski hâle getirme dilekçesi hakkında da o mahkeme karar verir. ...”

Zorunluluk Hâli: Mecelle'nin 21. maddesi⁵⁸

Mecelle'nin 21. maddesinde, zorunlulukların, yasak olan şeyleri, yapılmasında sakınca görülme­yen bir hâle tahvil edeceği hükmü yer almaktadır. Zorunlulukların söz konusu olması hâlinde, yasak olan şeyleri yapan kişinin, ceza hukuku açısından sorumluluğu söz konusu olmayacaktır.⁵⁹ Anlaşılabileceği üzere, Mecelle'nin 21. maddesinin, ceza hukukundaki tezahürü, zorunluluk hâli şeklinde adlandırılan müessesedir.⁶⁰ Bu bağlamda, müesseseyi düzenleyen bir pozitif hukuk kuralı olarak, 5237 numaralı Türk Ceza Kanunu m. 25/2'de, şu hüküm yer almaktadır:⁶¹ “(2) *Gerek kendisine gerek başkasına ait bir hakka yönelik olup, bilerek neden olmadığı ve başka suretle korunmak olanağı bulunmayan ağır ve muhakkak bir tehlikeden kurtulmak veya başkasını kurtarmak zorunluluğu ile ve tehlikenin ağırlığı ile konu ve kullanılan vasıta arasında orantı bulunmak koşulu ile işlenen fiillerden dolayı faile ceza verilmez.*” 5237 numaralı Kanun m. 25/2'de, her ne kadar, zorunluluk hâli altında işlenen fiillerden dolayı faile ceza verilmeyeceği belirtilmiş olsa da 6098 numaralı Türk Borçlar Kanunu m. 64/2'de,⁶² bu hâlde, failden, başkasının mallarına vermiş olduğu zararı, hâkimin, hakkaniyete göre belirleyeceği şekilde giderme yükümlülüğünün bulunduğu dair hüküm yer almaktadır. Aynı hüküm, Mecelle'nin 33. maddesinde de bulunmaktadır.⁶³

Zorunluluk Hâlinde Tehlike ve Savunma Arasındaki Oran: Mecelle'nin 22. maddesi⁶⁴

Zorunluluk hâli altında işlenen fiiller dolayısıyla failin ceza hukuku sorumluluğuna gidilememesinin koşullarından birini de maruz kalınan tehlikenin yönelik olduğu hukuki değer ile verilen zararın yönelik olduğu hukuki değer eşit olması veya birinci değer, diğerinden daha üstün olması ve maruz kalınan tehlike ile verilen zararın orantılı olması oluşturmaktadır.⁶⁵ Mecelle'nin 22. maddesinde de bu orantıya işaret edilmiştir.

⁵⁸ Mecelle'nin 21. maddesi, şu şekildedir: “*Zarûretler memnû' olan şeyleri mübah kilâr.*” Mecelle'nin mezkûr maddesi için bk. Akgündüz, 2013, s. 57; Gür, 1993, s. 128; Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 50; İlhan, 2003, s. 27; Köse, 2016, s. 278; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 78, 107; Zeydân, 2015, s. 142.

⁵⁹ Belgesay, 1946, s. 578; Bilmen, 1996, I. Cilt, s. 290; Gür, 1993, s. 128, 129; Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 50, 51; İlhan, 2003, s. 27, 28; Köse, 2016, s. 278; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 107; Zeydân, 2015, s. 142.

⁶⁰ Artuk vd., 2016, s. 491-501; Centel vd., 2011, s. 312-318; Demirbaş, 2013, s. 284-297; Dönmezer & Erman, 1986, II. Cilt, s. 132-150, kn. 816-837; Hafizoğulları & Özen, 2015, s. 221-226; Hakeri, 2016, s. 403-422; İçel, 2014, s. 328-340; Koca & Üzülmöz, 2016, s. 333-339; Önder, 1992, s. 249-256; Özbek vd., 2016, s. 404-422; Özgenç, 2016, s. 405-410; Toroslu & Toroslu, 2016, s. 169-175).

⁶¹ 5237 numaralı Kanun m. 25/2'de düzenlenen zorunluluk hâlinin, Mecelle'nin 21. maddesindeki esastan kaynaklandığı ifade edilmektedir. Zeydân, 2015, (mütercimim notu) s. 142'de dipnot 38.

⁶² 6098 numaralı Kanun m. 64/2 – “*Kendisini veya başkasını açık ya da yakın bir zarar tehlikesinden korumak için diğer bir kişinin mallarına zarar verenin, bu zararı giderim yükümlülüğünü hâkim hakkaniyete göre belirler.*”

⁶³ Mecelle m. 33 – “*İztırar gayrın hakkını ibtâl etmez. // Binâen-alâ-zâlik bir adam aç kalıb da birinin ekmeğini yese ba'dehû kıymetini vermesi lazım gelir.*” Mecelle'nin mezkûr maddesi için bk. Akgündüz, 2013, s. 58; Belgesay, 1946, s. 579, 580; Bilmen, 1996, I. Cilt, s. 294, 295; Gür, 1993, s. 133; Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 58, 59; İlhan, s. 36, 37; Köse, s. 282; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 79, 114.

⁶⁴ Mecelle'nin 22. maddesi, şu şekildedir: “*Zarûretler kendi miktarlarınca takdir olunur.*” Mecelle'nin mezkûr maddesi için bk. Akgündüz, 2013, s. 57; Gür, 1993, s. 128; Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 51; İlhan, 2003, s. 29; Köse, 2016, s. 279; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 78, 108.

⁶⁵ Artuk vd., 2016, s. 499, 500; Belgesay, 1946, s. 578, 579; Bilmen, 1996, I. Cilt, s. 290; Centel vd., 2011, s. 318; Demirbaş, 2013, s. 296; Dönmezer & Erman, 1986, II. Cilt, s. 149, 150, kn. 836; Gür, 1993, s. 129; Hafizoğulları & Özen, 2015, s. 225, 226; Hakeri, 2016, s. 417, 418; Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 52; İçel, 2014, s. 338, 339; İlhan, 2013, s. 29; Koca & Üzülmöz, 2016, s. 339; Köse, 2016, s. 279; Önder, 1992, s. 254, 255; Özbek vd., 2016, s. 421; Özgenç, 2016, s. 409; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 108; Toroslu & Toroslu, 2016, s. 175 (Nitekim öğretilde Toroslu ve Toroslu, bu orantı, 5237 numaralı Kanun m. 25/2'de, her ne kadar, tehlikenin ağırlığı ile konu ve kullanılan vasıta arasında orantı olarak ifade edilmiş olsa da bunun, tehlikenin yöneldiği zarar ile failin davranışının oluşturduğu zarar arasındaki oran şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtmektedir. Toroslu & Toroslu, 2016, s. 175.); Zeydân, 2015, s. 142.

Mecelle'nin 22. maddesine, hırsızlık suçunun zorunluluk hâli altında işlenmesi hususunda özel bir düzenleme niteliğindeki, 5237 numaralı Kanun m. 147 hükmünün⁶⁶ örnek verilmesi mümkündür.

Koruma Tedbirlerinde Özgürlükleri Daha Az Sınırlayanın Tercih Edilmesi: Mecelle'nin 29. maddesi⁶⁷

Mecelle'nin 29. maddesinin, ceza muhakemesi hukukundaki koruma tedbirlerinden olan, tutuklama ve adli kontrol arasındaki ilişkinin açıklanmasında kullanılması mümkündür. Buna göre, her iki koruma tedbiri de bireyin temel hak ve hürriyetlerini sınırladığı hâlde, eğer koruma tedbirinin uygulanmasıyla istihdaf edilen sonuca, adli kontrol koruma tedbirinin uygulanmasıyla ulaşılabilecekse bu koruma tedbiri uygulanır. Tutuklamanın, bireyin temel hak ve hürriyetlerine en ağır müdahaleyi içeren koruma tedbiri olmasına karşılık, adli kontrolün, bireyin temel hak ve hürriyetlerine daha hafif müdahalede bulunması, bu uygulamayı gerekli kılmaktadır.⁶⁸ Bu durumda, Mecelle'nin 29. maddesinde de belirtildiği gibi, iki kötülükten daha hafif olanı tercih edilmiş olmaktadır.⁶⁹ Keza, anayasa hukukundaki, temel hak ve hürriyetlerinin sınırlandırılmasında, eğer sınırlamayla istihdaf edilen amaca, daha hafif bir müdahaleyle ulaşılabilecekse bu müdahalenin gerçekleştirilmesi gerektiği şeklindeki anlayış da Mecelle'nin 29. maddesinin bir tezahürüdür.⁷⁰

Çok Failli Suç Türü Olarak Karşılaşma Suçlarında Sorumluluk: Mecelle'nin 34. maddesi⁷¹

Mecelle'nin 34. maddesinin, ceza hukukunda, çok failli suçlar içerisinde incelenen, karşılaşma suçlarının bir örneği niteliğindeki rüşvet suçunun açıklanmasında kullanılması mümkündür.⁷² Öğretide Zeydân'ın ifadesiyle, "*Haram (yasak) bir şeyin başkasına verilmesi*

⁶⁶ 5237 numaralı Kanun'da, zorunluluk hâline ilişkin genel düzenleme, Kanundaki m. 25/2 hükmüdür. Bu hükümde, zorunluluk hâli, yalnızca kusurluluğu ortadan kaldıran bir hâl olarak düzenlenmiş ve bu hâl altında işlenen fiiller dolayısıyla faile, ceza verilmeyeceği belirtilmiştir. Bununla birlikte, 5237 numaralı Kanun'da, bazı suç tiplerinin zorunluluk hâli altında işlenmesi hususunda özel düzenlemeler de bulunmaktadır. Bu düzenlemeler, 5237 numaralı Kanun m. 92 ve m. 147'dir. Bu düzenlemelerde, 5237 numaralı Kanun'da, zorunluluk hâline ilişkin genel düzenleme niteliğindeki m. 25/2'den farklı olarak, zorunluluk hâline, yalnızca kusurluluğu ortadan kaldıran bir hâl niteliği değil, kusurluluğu azaltan bir hâl niteliği de atfedilmiştir. Diğer ifadeyle, bu düzenlemelerde, zorunluluk hâlinin, kusurluluğu etkileyen bir hâl olduğu, kabul edilmiştir. Bu nedenle, 5237 numaralı Kanun m. 92 ve m. 147'de, maddelerin ilişkin olduğu suçların zorunluluk hâli altında işlenmesi dolayısıyla failin cezasında indirim yapılabileceği gibi, faile, ceza verilmekten vazgeçilmesi kararının da verilebileceği ifadesi, yer almaktadır. 5237 numaralı Kanun m. 92 (Zorunluluk hâli) – "(1) Organ veya dokularını satan kişinin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik koşullar göz önünde bulundurularak, hakkında verilecek cezada indirim yapılabileceği gibi, ceza vermektense de vazgeçilebilir."; 5237 numaralı Kanun m. 147 (Zorunluluk hâli) – "(1) Hırsızlık suçunun ağır ve acil bir ihtiyacı karşılamak için işlenmesi hâlinde, olayın özelliğine göre, verilecek cezada indirim yapılabileceği gibi, ceza vermektense de vazgeçilebilir." Bu açıklamalar için bk. Özgenç, 2016, s. 407, 408; 5237 numaralı Kanun m. 92 ile ilgili açıklamalar için bk. Aydın, 2008, s. 138-140.

⁶⁷ Mecelle'nin 29. maddesi, şu şekildedir: "*Ehven-i şerreyn ihtiyâr olunur.*" Mecelle'nin mezkûr maddesi için bk. Akgündüz, 2013, s. 57; Gür, 1993, s. 131; Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 56; İlhan, 2003, s. 33; Köse, 2016, s. 280; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 79, 112.

⁶⁸ Bıçak, 2013, s. 641, 643, 653; Erem, 1978, s. 466; Taner, 1950, s. 132; İnci, 2014, s. 33, 43, 90, 91; Özbek vd., 2017, s. 326, 351, 352; Öztürk vd., 2013, s. 47, 57, 78, 79; Öztürk vd., 2013, s. 466, 468, 489, 490; Soyaslan, 2014, s. 320, 329; Şahin, 2016, s. 286, 303; Toroslu & Feyzioğlu, 2016, s. 218, 220, 230; Ünver & Hakeri, 2014, s. 365, 367, 391; Yurtcan, 2017, s. 344, 364, 366.

⁶⁹ Bilmen, 1996, 1. Cilt, s. 293; Gür, 1993, s. 131; Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 56; İlhan, 2003, s. 34; Köse, 2016, s. 281; Şimşirgil & Ekinci, s. 112.

⁷⁰ Özbudun, 2013, s. 114, 115.

⁷¹ Mecelle'nin 34. maddesi, şu şekildedir: "*Alması memnû' olan şeyin vermesi dahi memnû' olur.*" Mecelle'nin mezkûr maddesi için bk. Akgündüz, 2013, s. 58; Gür, 1993, s. 133; Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 59; İlhan, 2003, s. 37; Köse, 2016, s. 282; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 79, 115; Zeydân, 2015, s. 137.

⁷² Bilmen, 1996, 1. Cilt, s. 295; Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 59; İlhan, 2003, s. 37, 38; Köse, 2016, s. 282; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 115; Zeydân, 2015, s. 138.

veya başkasından haram bir şeyin alınması yasaklıkta eşittir. ...”⁷³ Ceza hukuku literatüründe, birden fazla kişinin, fail olarak katılımının zorunlu olduğu suçlar, çok failli suçlar olarak adlandırılmakta ve çok failli suçların, yakınsama ve karşılaşma suçları olmak üzere iki türünün bulunduğu, ifade edilmektedir. Karşılaşma suçlarında, suçun işlenmesine fail olarak katılmasının zorunlu olduğu kişiler, aynı amacın gerçekleşmesi için farklı yönlerden hareket etmektedirler. Buna göre, suçun işlenişine katkıda bulunan bu kişiler, suçun mağduru değildir; bilakis işlenen suç dolayısıyla fail olarak sorumlu tutulacaklardır. Örneğin rüşvet suçunda, rüşvet veren de rüşvet alan gibi, fail olarak cezalandırılacaktır.⁷⁴ Anlaşılabilirliği üzere, alınması yasak olan rüşvetin, verilmesinin de yasak olduğunu düzenleyen, 5237 numaralı Kanun m. 252/1,⁷⁵ Mecelle'nin 34. maddesinin, ceza hukukundaki bir görünümü niteliğindedir.

Suçta İştirakte Azmettirenin Sorumluluğu: Mecelle'nin 35. maddesi⁷⁶

Mecelle'nin 35. maddesi, ceza hukukunda, cezai sorumluluğun sınırlarını genişletici hükümler, bir ifadeyle, genişletici norm örneği olarak, suçta iştiraki açıklayıcı niteliktedir.⁷⁷ Genişletici normlar, bağımlı, yani tek başlarına uygulanamayan; ancak bağımsız nitelikteki asıl ceza normlarıyla birlikte uygulanabilen normların bir türüdür.⁷⁸ Suçta iştirak ise cezai sorumluluğun sınırlarını genişletici hükümlere, yani genişletici normlara örnek teşkil etmektedir.⁷⁹

Ceza hukukunda, suçta iştirak için yapılan faillik ve şeriklik tasnifinde, şerikliğin bir türü olarak azmettirenin⁸⁰ de fail gibi, ceza hukuku yaptırımlarına tabi tutulacağı ifade edilmektedir.⁸¹ Nitekim 5237 numaralı Kanun'da, suçta iştirakin türü olarak şerikliğin bir görünümü niteliğindeki azmettirmenin, ceza hukuku yaptırımlarına tabi tutulacağına yönelik, m. 38 hükmü vazedilmiştir.⁸² Keza, 5237 numaralı Kanun'da, dolaylı failliğe ilişkin olarak da müstakil bir hüküm bulunmaktadır.⁸³

⁷³ Zeydân, 2015, s. 137.

⁷⁴ Çok failli suçlara ilişkin açıklamalar için bk. Artuk vd., 2016, s. 685-687; Centel vd., 2011, s. 473, 474; Demirbaş, 2013, s. 466-469; Dönmezer & Erman, 1986, II. Cilt, s. 471-477, kn. 1185-1192; Hakeri, 2016, s. 529; İçel, 2014, s. 479-481; Koca & Üzülmöz, 2016, s. 429; Önder, 1992, s. 433, 434; Özbek vd., 2016, s. 551, 552; Özgenç, 2016, s. 494, 495, 496; Tosun, 1982, s. 292, 293).

⁷⁵ 5237 numaralı Kanun m. 252/1 – “(1) Görevinin ifasıyla ilgili bir işi yapması veya yapmaması için, doğrudan veya araçlar vasıtasıyla, bir kamu görevlisine veya göstereceği bir başka kişiye menfaat sağlayan kişi, dört yıldan on iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.”

⁷⁶ Mecelle'nin 35. maddesi, şu şekildedir: “İşlenmesi memnû olan şeyin istenmesi dahi memnû olur.” Mecelle'nin mezkûr maddesi için bk. Akgündüz, 2013, s. 58; Gür, 1993, s. 133; Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 60; İlhan, 2003, s. 38; Köse, 2016, s. 282; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 79, 115.

⁷⁷ Belgesay, 1946, s. 580; Bilmen, 1996, I. Cilt, s. 295; Gür, 1993, s. 133; Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 60; İlhan, 2003, s. 38; Köse, 2016, s. 282; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 115.

⁷⁸ Hafizoğulları, 1987, s. 289, 290; Hafizoğulları & Özen, 2015, s. 68, 69; Işıktaç & Metin, 2013, s. 153, 157.

⁷⁹ Centel vd., 2011, s. 475; Demirbaş, 2013, s. 470, 471; Dönmezer & Erman, 1986, II. Cilt, s. 486, kn. 1203; Hafizoğulları, 1987, s. 290; Hafizoğulları & Özen, 2015, s. 325; İçel, 2014, s. 482; Koca & Üzülmöz, 2016, s. 431; Önder, 1992, s. 415; Özbek vd., 2016, s. 552; Özgenç, 2016, s. 497, 529.

⁸⁰ Artuk vd., 2016, s. 632, 636, 653; Demirbaş, 2013, s. 473, 486; Hakeri, 2016, s. 533, 572; Koca & Üzülmöz, 2016, s. 432, 455, 465, 473; Özbek vd., 2016, s. 555; Özgenç, 2016, s. 529.

⁸¹ Artuk vd., 2016, s. 632, 636, 653; Centel vd., 2011, s. 488, 489; Demirbaş, 2013, s. 473, 486, 491; Dönmezer & Erman, 1986, 2. Cilt, s. 564, kn. 1289; Hafizoğulları & Özen, 2015, s. 350; Hakeri, 2016, s. 572; İçel, 2014, s. 496; Koca & Üzülmöz, 2016, s. 432, 455, 465, 473; Önder, 1992, s. 436; Özbek vd., 2016, s. 555, 576; Özgenç, 2016, s. 529.

⁸² 5237 numaralı Kanun m. 38 (Azmettirme) – “(1) Başkasını suç işlemeye azmettiren kişi, işlenen suçun cezası ile cezalandırılır. (2) Üstsoy ve altsoy ilişkisinden doğan nüfuz kullanılmak suretiyle suçta azmettirme hâlinde, azmettirenin cezası.”

⁸³ 5237 numaralı Kanun m. 37/2 – “(2) Suçun işlenmesinde bir başkasını araç olarak kullanan kişi de fail olarak sorumlu tutulur. Kusur yeteneği olmayanları suçun işlenmesinde araç olarak kullanan kişinin cezası, üçte birden yarısına kadar artırılır.”

Fiilin Suç veya Kabahat Olarak Düzenlenmesi veya Suç Olmaktan Çıkarılması: Mecelle'nin 39. maddesi⁸⁴

Mecelle'nin 39. maddesi, belli bir zamanda suç olarak düzenlenmiş fiillerin, daha sonra suç olmaktan çıkarılmasını,⁸⁵ ⁸⁶ belli bir zamanda suç olarak düzenlenmemiş fiillerin, daha sonra suç olarak düzenlenmesini,⁸⁷ belli bir zamanda suç olarak düzenlenmiş fiillerin, daha sonra kabahat olarak düzenlenmesini⁸⁸ açıklayıcı niteliktedir.

Ceza Hukuku Uyuşmazlığının Deliller Yoluyla Çözülmesi: Mecelle'nin 68. maddesi⁸⁹

Mecelle'nin 68. maddesi, hukuk ilminin nevi şahsına münhasır özelliklerinden birini açıklamaktadır. Uyuşmazlık çözücü hukukçuluk faaliyeti gerçekleştirilirken, hâkim, huzurunda gerçekleşen bir uyuşmazlığı çözmekte; bilakis daha önce gerçekleştiği iddia edilen bir olay ve bu olay dolayısıyla ortaya çıktığı iddia edilen bir uyuşmazlığı çözmektedir. Hâl böyle olunca, hâkimin, uyuşmazlığı çözmesi; ancak deliller yoluyla mümkün olmaktadır.⁹⁰ Mesele, ceza muhakemesi hukuku açısından ele alındığında, failin, suç teşkil eden bir fiili, kasten mi işlediğinin ve fiilin, hangi suçu oluşturduğunun tespit edilmesinde, delillerden yararlanılacaktır. Nitekim Yargıtay kararlarında, failin iç dünyasını ilgilendiren kastının belirlenmesinde, failin, olayın öncesindeki, olay sırasındaki ve olaydan sonraki dışa yansıyan davranışlarının ölçü olarak alınması gerektiği ifadesi, yer almaktadır. Örneğin, Yargıtay Ceza Genel Kurulunun,

⁸⁴ Mecelle'nin 39. maddesi, şu şekildedir: “*Ezmanın tegayyürü ile ahkâm'ın tagayyürü inkâr olunamaz.*” Mecelle'nin mezkûr maddesi için bk. Akgündüz, 2013, s. 58; Gür, 1993, s. 135; Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 65; İlhan, 2003, s. 41; Köse, 2016, s. 283; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 79, 119; Zeydân, 2015, s. 145.

⁸⁵ Bu bağlamda, suç olmaktan çıkarma akımı için bk. Dönmezer & Erman, 1987, I. Cilt, s. 34; İçel, 1984, s. 117-131; Donay, 1971, s. 424, 425; Bayraktar, 1984, s. 199; Mahmutoğlu, 1995, s. 13-52; Koca & Üzülmüş, 2016, s. 37, 44.

Bk. 765 numaralı Türk Ceza Kanunu m. 143, m. 151, m. 154, m. 172, m. 173, m. 184, m. 185, m. 186, m. 187, m. 198, m. 234, m. 239, m. 244, m. 247, m. 248, m. 250, m. 282, m. 294, m. 295, m. 297, m. 317, m. 325, m. 327, m. 328, m. 329, m. 336, m. 337, m. 344, m. 346, m. 350, m. 351, m. 352, m. 353, m. 355, m. 356, m. 357, m. 360, m. 374, m. 377, m. 379, m. 387, m. 388, m. 390, m. 396, m. 398, m. 410, m. 420, m. 422, m. 423, m. 464, m. 466, m. 480/a, m. 518, m. 520. 765 numaralı Kanun'da düzenlendiği hâlde, 5237 numaralı Kanun'da yer almayan bu suçlar için şu listeye bk. Özgenç, 2005, s. 1133-1141.

⁸⁶ Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 119.

⁸⁷ Bk. 5237 numaralı Kanun m. 90 (İnsan üzerinde deney), m. 91 (Organ veya doku ticareti), m. 118 (Sendikal hakların kullanılmasının engellenmesi), m. 121 (Dilekçe hakkının kullanılmasının engellenmesi), m. 122 (Nefret ve ayrımcılık), m. 133 (Kişiler arasındaki konuşmaların dinlenmesi ve kayda alınması), m. 134 (Özel hayatın gizliliğini ihlal), m. 135 (Kişisel verilerin kaydedilmesi), m. 146 (Kullanma hırsızlığı), m. 164 (Şirket veya kooperatifler hakkında yanlış bilgi), m. 173 (Atom enerjisi ile patlamaya sebebiyet verme), m. 179 (Trafik güvenliğini tehlikeye sokma), m. 181 (Çevrenin kasten kirletilmesi), m. 183 (Gürültüye neden olma), m. 184 (İmar kirliliğine neden olma), m. 194 (Sağlık için tehlikeli madde temini), m. 224 (Kıt'a sahanlığında veya münhasır ekonomik bölgedeki sabit platformların işgali), m. 233 (Aile hukukundan kaynaklanan yükümlülüğün ihlali), m. 241 (Tefecilik), m. 245 (Banka veya kredi kartlarının kötüye kullanılması), m. 268 (Başkasına ait kimlik veya kimlik bilgilerinin kullanılması), m. 278 (Suçu bildirmeme), m. 282 (Suçtan kaynaklanan malvarlığını değerlerini aklama), m. 285 (Gizliliğin ihlali), m. 287 (Genital muayene), m. 288 (Adil yargılamayı etkilemeye teşebbüs), m. 324 (Seferberlikle ilgili görevin ihmali). 5237 numaralı Kanun'da düzenlendiği hâlde, 765 numaralı Kanun'da yer almayan bu suçlar için şu listeye bk. Özgenç, 2005, s. 1145, 1152.

⁸⁸ Bir örnek için bk. Özgenç, 2016, s. 109, 111.

⁸⁹ Mecelle'nin 68. maddesi, şu şekildedir: “*Bir şeyin umûr-ı bâtınada delili ol şeyin makâmına kâim olur.*” Mecelle'nin mezkûr maddesi için bk. Akgündüz, 2013, s. 60; Gür, 1993, s. 147; Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 95; İlhan, 2003, s. 64; Köse, 2016, s. 295; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 81, 138; Zeydân, 2015, s. 145.

⁹⁰ Belgesay, 1946, s. 575; Bıçak, 2013, s. 465, 466, 467; Bilmen, 1996, I. Cilt, s. 308; Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 95; Köse, 2016, s. 295; Kunter, 1989, s. 585, kn. 322, s. 592, kn. 326; Özbek vd., 2017, s. 693; Şahin & Göktürk, 2017, s. 26, 27; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 138; Toroslu & Feyzioğlu, 2016, s. 172; Ünver & Hakeri, 2014, s. 600; Yurtcan, 2017, s. 273, 274.

Esas: 2006/1-97, Karar: 2006/132 numaralı ve 02.05.2006 tarihli kararında, şu ifadeler yer almaktadır:

... TÜRK MİLLETİ ADINA // CEZA GENEL KURULU KARARI // Sanığın, resmî nikahlı eşini öldürmeye kalkışmak suçundan cezalandırılmasına karar verilen somut olayda Özel Daire ile Yerel Mahkeme arasındaki uyuşmazlık, sanığın sabit olan eyleminin öldürmeye kalkışma suçunu mu yoksa yaralama suçunu mu oluşturduğunun belirlenmesi noktasında toplanmaktadır. // Eylemin hangi suç tipine uyduğunun belirlenebilmesi, sanığın kastının saptanması ile mümkündür. Esasen failin iç dünyasını ilgilendiren kastının belirlenmesinde, olay öncesinde, olay sırasında ve sonrasında failin dışa yansıyan davranışları ölçü olarak alınmalıdır. Yerleşmiş yargısal kararlarda da vurgulandığı üzere, adam öldürmeye kalkışma ve yaralama suçlarını birbirinden ayıran başlıca ölçütler; fail ile mağdur arasındaki husumetin nedeni ve derecesi, failin cürümde kullandığı saldırı aletinin niteliği, atış veya darbe sayısı ile mesafesi, mağdurun vücudunda meydana getirilen yaraların yerleri, nitelik ve nicelikleri, hedef seçme olanağı olup olmadığı, olayın akışı ve nedeni, failin işlemeyi kastettiği cürümün meydana gelmesine iradesi dışında engel bir nedenin olup olmadığıdır. Tüm bu olgular olaysal olarak değerlendirilip sanığın kastı belirlenmelidir. ...⁹¹

Mecelle'nin 68. maddesinin, ceza hukuku uygulamasında, kastın tespiti ile ilgili olduğu, ifade edilmektedir.⁹² Mesele, İslam ceza hukuku açısından ele alındığında, fiilin, öldürme suçlarından hangisini teşkil ettiği, failin, fiili işlerken kullandığı alete göre tespit edilecektir.⁹³ Öğretide Şimşirgil ve Ekinci, meseleye ilişkin olarak, şu ifadeleri kullanmaktadır:

Kâtilin kasıt ile davranıp davranmadığı, kullandığı âletin öldürücü olup olmadığından anlaşılır. Kasden ve teammüden adam öldürmenin cezâsı kısastır. Bunun dışındaki adam öldürme suçlarının cezâsı kısas değildir. Kâtilin kasdı, tabanca, bıçak, balta gibi öldürücü bir âletle suçu işlemesinden anlaşılır. Küreğin sapı ile vurma ve adam ölmüşse, kâtilde öldürme kasdı değil, dövme kasdı vardır, denir.⁹⁴

Mecelle'nin 68. maddesinde de hukuk ilminde, görünmeyen hususlarda, görünenden, yani delillerden yararlanılacağı, delillerin ilişkin olduğu hususun, onun kendisiyle aynı olduğu hükmüyle, bu duruma işaret edilmiştir.⁹⁵

Hukuka Uygunluk Sebepleri: Mecelle'nin 91. maddesi⁹⁶

Mecelle'nin 91. maddesi, bir fiilin, hukuka uygun olması hâlinde, bu fiili işleyen kişinin, yani failin, hiçbir hukuk disiplini bakımından sorumluluğunun söz konusu olmayacağını açıklayıcı niteliktedir. Hukuka uygunluk nedenleri, fiilin, hukuka aykırılığını baştan itibaren ortadan kaldırmakta, bu fiilin işlenmesine, kanun koyucu tarafından cevaz verilmektedir. Fiilin, hukuka uygun olması, onun, tüm hukuk disiplinlerinde hukuka uygun olması anlamına gelir.⁹⁷

⁹¹ Karar, UYAP Mevzuat ve İçtihat Programı'ndan alınmıştır. Yargıtay'ın aynı ifadeleri içeren kararları için bk. Yargıtay Ceza Genel Kurulu, Esas: 2007/1-269, Karar: 2008/1 numaralı ve 22.01.2008; Yargıtay Ceza Genel Kurulu, Esas: 2006/1-158, Karar: 2006/212 numaralı ve 17.10.2006 tarihli karar; Yargıtay Ceza Genel Kurulu, Esas: 2008/1-177, Karar: 2008/165 numaralı ve 10.06.2008 tarihli karar.

⁹² Gür, 1993, s. 147; İlhan, 2003, s. 65; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 138.

⁹³ Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 95; Bilmen, 1996, 1. Cilt, s. 309; Akşit, 2015, s. 174, 175; Bilmen, 1996, 3. Cilt, s. 164, 167, 168; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 138.

⁹⁴ Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 138.

⁹⁵ Mecelle'nin 68. maddesine, idare hukukundan da bir örnek verilmesi mümkündür. Öğretide Çağlayan, idari işlemin unsurlarından biri olan amaç unsurunun, idari işlemi yapan kamu görevlisinin niyeti, yani zihninden geçirdikleri ile ilgili olduğunu, bu nedenle, tespitinin yapılmasının ve denetiminin güçlüklerle dolu olduğunu ifade etmektedir. Buna göre, görünmeyen bu hususun tespitinde, görünenden, örnek açısından ele alınacak olursa işlemin oluşumu aşamasındaki açıklamalardan, dolaylı dolaysız belgelerden, işlemin konusundan ve şeklinden, dosyadaki belgelerden, yani delillerden yararlanılacaktır. Çağlayan, 2013, s. 324.

⁹⁶ Mecelle'nin 91. maddesi, şu şekildedir: "*Cevâz-ı şer'î zamâna münâfi olur. ...*" Mecelle'nin mezkûr maddesi için bk. Akgündüz, 2013, s. 62; Gür, 1993, s. 155; Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 121; İlhan, 2003, s. 78; Köse, 2016, s. 301; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 83, 156.

⁹⁷ Artuk vd., 2016, s. 378-385; Centel vd., 2011, s. 279-288; Demirbaş, 2013, s. 254-259, 260, 263, 264; Dönmezer & Erman, 1986, II. s. 1-3, kn. 665-666, s. 8-11, kn. 676-679, s. 19, kn. 691; Önder, 1992, s. 213, 214, 217, 219-221; Hafizoğulları & Özen, 2015, s. 193-197, 210-213; Hakeri, 2016, s. 301-303; İçel, 2014, s. 279-291; Koca &

Bu bağlamda, hakkın kullanılması veya görevin ifası veya meşru müdafaa hukuka uygunluk nedenleri kapsamında gerçekleştirilen fiiller dolayısıyla ortaya çıkan zararın, fail tarafından tazmini istenemeyecektir.⁹⁸

Sonuç

Esas itibarıyla, çalışmanın sonunda ifade edeceğimiz hususları, girişte ifade etmiş bulunmaktayız; fakat vurgulanması icap ederse Mecelle'nin, birçok hükmü,⁹⁹ özellikle de çalışmanın konusunu oluşturan külli kaideleri ile hukukun birçok disiplinde uygulanabilecek bir metin niteliği arz ettiği söylenmelidir. Mecelle'nin bu yönü itibarıyla, hukukçuların, hukuki zevklerini okşayan bir metin olduğu yönünde görüş serdedilmesi mümkündür. Nitekim (Yargıç-Yazar) H. Necati Demirtaş, öğretide İlhan'ın, Hukukun Doksan Dokuz İlkesi adlı eseri için kaleme aldığı, "Hukukun Doksan Dokuz İlkesi"nin Düşündürdükleri başlıklı yazısında, Ord. Prof. Dr. Ebû'lulâ Mardin'in bu tabiri kullandığını ifade etmektedir. "... *Bu bütünleşme bizzat Ebû'lulâ Mardin'in müstesna kişiliğinde de vardı. ... Fakat en önemlisi, o, anlattıklarından büyük zevk alırdı. Zaman zaman öğrencilerine dönüp: "Hukuki zevkinizi okşadı mı?" diye sorması bu zevki onlarla paylaşmak arzusundandı.*"¹⁰⁰

Mecelle'nin külli kaidelerinden, çalışma içerisinde incelediklerimiz ile ilgili olarak, iki esas sonuca ulaşılmıştır. Evvela, Mecelle'nin külli kaidelerinden birçoğunun gerek doğrudan gerek dolayısıyla kamu hukuku alanında uygulanmasının mümkün olduğu belirtilmelidir. Diğer ifadeyle, kamu hukuku alanındaki birçok ilkenin, müessesenin, pozitif hukuk kurallarının açıklanmasında, Mecelle'nin külli kaidelerinden yararlanılması mümkündür. Saniyen, Mecelle'nin, çalışma içerisinde incelediğimiz külli kaideleriyle, bir hukuk devleti için en önemli ilke olan, hukuki güvenlik ilkesinin gerçekleştirilmesinin amaçlandığı söylenmelidir ve mezkûr kaideler, hakikaten, bu amaca ulaşılmasını sağlayacak niteliktedir. Öyle ki, bahis konusu külli kaideler, hukuk düzeninde, belirsizliklerin, şüphelerin giderilmesine, tüm bunların yerini ise belirliliğin, kesinliğin, bir ifadeyle, güvenliğin almasına yöneliktir.¹⁰¹

Kaynakça

- Akgündüz, A. (2013). *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye: (Mecelle ta'dilleri ve gerekçeleriyle birlikte)*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayını.
- Akşit, C. (2015). *İslâm ceza hukuku ve insânî esasları (2. Baskı)*. İstanbul: Gümüşev Yayıncılık.
- Altundiş, M. (2008, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık). Hukuki güvenlik ilkesi. *Yasama Dergisi (10)*, 60-94. Erişim tarihi: 02.07.2017, http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2008/sayi10/Hukuki_Guvenlik_Ilkesi.pdf.
- Ansay, S. Ş. (1953). *Hukuk tarihinde: İslâm hukuku (2. Bası)*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstiklâl Matbaacılık.
- Artuk, M. E., Gökçen, A. ve Yenidünya, A. C. (2016). *Ceza hukuku: genel hükümler (10. Baskı)*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Atay, E. E. (2014). *Hukuk başlangıcı*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Üzülmez, 2016, s. 255-258, 263, 264; Özbek vd., 2016, s. 286, 288, 289; Özgenç, 2016, s. 287-294; Toroslu & Toroslu, 2016, s. 154-156.

⁹⁸ Belgesay, 1946, s. 580, 591, 593; Bilmen, 1996, 1. Cilt, s. 319; Gür, 1993, s. 156; Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi, t.b., s. 122; İlhan, 2003, s. 78, 79; Köse, 2016, s. 301; Şimşirgil & Ekinci, 2009, s. 156, 157.

⁹⁹ Örneğin, Mecelle'nin hâkimin evsafına ve adabına yönelik m. 1792-1799 hükümleri, yargılama düzenlerinin tümünde görev yapan hâkimler için geçerlidir. Mezkûr hükümler için bk. Akgündüz, 2013, s. 374; Bilmen, 1996, 8. Cilt, s. 334-342.

¹⁰⁰ Demirtaş, 2003, s. x.

¹⁰¹ Aynı anlamda olduğu ileri sürülebilecek açıklamalar ve daha ayrıntılı bilgi için bk. Altundiş, 2008, s. 60-94; Çağlar, 2015, s. 25-139; Katoğlu, 2015, s. 141-151.

- Aydın, M. (2008). *Tıbbi müdahale olarak: organ ve doku nakli ve ceza sorumluluğu*, Ankara: Adalet Yayınevi.
- Bayraktar, K. (1984). Ceza hukukunda suç olmaktan çıkarma akımı. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (1-4)*, 50, 197-212.
- Belgesay, M. R. (1946). Mecelle'nin külli kaideleri ve yeni hukuk. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (2-3)*, 12, 561-608.
- Beroje, S. (2007). *Ceza muhâkemesi hukuku açısından: İslam ispat hukuku*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Bıçak, V. (2013). *Suç muhakemesi hukuku (3. Baskı)*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Bilmen, Ö. N. (1996). *Fıkıh terimleri ansiklopedisi: -istilahat-ı fıkhiyye kamusu-* (1. Cilt). (H. Yücesoy, M. Kılıç, R. Tığ ve D. Tarı, Sadeleş.) Ankara: Gündüz Gazetesi.
- Bilmen, Ö. N. (1996). *Fıkıh terimleri ansiklopedisi: -istilahat-ı fıkhiyye kamusu-* (3. Cilt). (H. Yücesoy, M. Kılıç, R. Tığ ve D. Tarı, Sadeleş.) Ankara: Gündüz Gazetesi, Alıç Okul Yayınları Matbaacılık.
- Bilmen, Ö. N. (1996). *Fıkıh terimleri ansiklopedisi: -istilahat-ı fıkhiyye kamusu-* (8. Cilt). (H. Yücesoy, M. Kılıç, R. Tığ ve D. Tarı, Sadeleş.) Ankara: Gündüz Gazetesi.
- Centel, N. ve Zafer, H. (2014). *Ceza muhakemesi hukuku (11. Bası)*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Centel, N., Zafer, H. ve Çakmut, Ö. (2011). *Türk ceza hukukuna giriş (7. Bası)*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Çağlar, S. (2015). Hukuk devleti açısından hukuki belirlilik - hukuk güvenliği ilişkisi. E. Göztepe (Haz.), *Kamu hukukçuları platformu: hukuk güvenliği* (ss. 25-139). Ankara: 8-9 Kasım 2013, Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Çağlayan, R. (2013). *İdare hukuku dersleri*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Demirbaş, T. (2013). *Ceza hukuku: genel hükümler (9. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Demirtaş, H. N. (21 Nisan 2003). Hukukun doksan dokuz ilkesi'nin düşündürdükleri. içinde: İlhan, C. (2003). *Hukukun doksan dokuz ilkesi* (ss. x-xiv). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını.
- Donay, S. (1971). İdarenin ceza verme yetkisi konusunda Anayasa Mahkemesinin bir kararı üzerine düşünceler. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (1 – 4)*, 37, 411-427.
- Donay, S. (2015). *Güncelleştirilmiş ceza yargılaması hukuku*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Dönmezer, S. ve Erman, S. (1987). *Nazari ve tatbiki: ceza hukuku: genel kısım (10. Bası)* (I. Cilt). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Dönmezer, S. ve Erman, S. (1986). *Nazari ve tatbiki: ceza hukuku: genel kısım (9. Bası)* (II. Cilt). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Erdoğan, M. (2016). *Fıkıh ve hukuk terimleri sözlüğü (6. Baskı)*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Erem, F. (1978). *Ceza usulü hukuku (5. Bası)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası.
- Esener, T. (2015). *Hukuka giriş (11. Baskı)*. İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Gözler, K. (2016). *Hukuka giriş (13. Baskı)*. Bursa: Ekin Yayıncılık.
- Gözler, K. (2016). *İngilizce karşılıklarıyla: hukukun temel kavramları (14. Baskı)*. Bursa: Ekin Yayıncılık.
- Gündoğdu, R., Adıgüzel, N. ve Önal, E. F. (2011). *Kâmûs-ı Türkî: (Latin harfleriyle): Şemseddin Sami*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Gür, R. (1993). *Hukuk tarihi ve tefekkürü bakımından: Mecelle: hukuk sosyolojisi ve felsefesi üzerine bir kalem denemesi (3. Baskı)*. İstanbul: Sebil Yayınevi.
- Hafizoğulları, Z. (1987). *Ceza normu: normatif bir yapı olarak ceza hukuku düzeni*. Ankara: Seçkin Kitabevi.
- Hafizoğulları, Z. ve Özen, M. (2015). *Türk ceza hukuku: genel hükümler (8. Baskı)*. Ankara: US-A Yayıncılık.

- Hakeri, H. (2016). *Ceza hukuku: genel hükümler (19. Baskı)*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Hocaeminefendizâde Ali Haydar Efendi. (t.b.). *Dürrü'l hukûm: şerhu Mecelleti'l-ahkâm (1. Cilt)*. (R. Gündoğdu ve O. Erdem, Çev.) İstanbul: Osmanlı Yayınevi.
- Işıқтаç, Y. ve Metin, S. (2013). *Hukuk metodolojisi (4. Baskı)*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- İçel, K. (1984). İdarî ceza hukuku ve kabahatleri suç olmaktan çıkarma eğilimi. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (1-4)*, 50, 117-131.
- İçel, K. (2014). *İçel: ceza hukuku: genel hükümler (6. Bası)*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- İlhan, C. (2003). *Hukukun doksan dokuz ilkesi*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını.
- İnci, Z. Ö. (2014). *Bir koruma tedbiri olarak: Türk ceza muhakemesi hukukunda: tutuklama (3. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Karakehya, H. (2016). *Ceza muhakemesi hukuku (2. Bası)*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Katoğlu, T. (2015). Ceza ve ceza muhakemesi hukuku bakımından hukuki güvenlik ilkesi. E. Göztepe (Haz.), *Kamu hukukçuları platformu: hukuk güvenliği* (ss. 141-151). Ankara: 8-9 Kasım 2013, Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Koca, M. ve Üzülmöz, İ. (2016). *Türk ceza hukuku: genel hükümler (9. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Köse, S. (2016). *İslâm hukukuna giriş (8. Baskı)*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Kunter, N. (1989). *Muhakeme hukuku dalı olarak: ceza muhakemesi hukuku (9. Bası)*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Mahmutoğlu, F. S. (1995). *Kabahatleri suç olmaktan çıkarma eğilimi ve düzene aykırılıklar hukukunda (idari ceza hukukunda) yaptırım rejimi*. İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları.
- Önder, A. (1992). *Ceza hukuku dersleri*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Özbek, V. Ö., Doğan, K., Bacaksız, P. ve Tepe, İ. (2016). *Türk ceza hukuku: genel hükümler (7. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Özbek, V. Ö., Doğan, K., Bacaksız, P. ve Tepe, İ. (2017). *Ceza muhakemesi hukuku (9. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Özbudun, E. (2013). *Türk anayasa hukuku (14. Baskı)*. Ankara: Yetkin Yayıncılık.
- Özen, M. (2017). *Ceza muhakemesi hukuku dersleri*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Özgenç, İ. (2005). *Türk ceza kanunu: Gazi şerhi: (genel hükümler) (2. Bası)*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Özgenç, İ. (2016). *Türk ceza hukuku: genel hükümler (12. Bası)*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Öztürk, B. (1991). *Ceza muhakemesi hukukunda kovuşturma mecburiyeti: (hazırlık soruşturması)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Öztürk, B., Eker Kazancı, B. ve Soyer Güleç, S. (2013). *Ceza muhakemesi hukukunda: koruma tedbirleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Öztürk, B., Tezcan, D., Erdem, M. R., Sırma, Ö., Saygılar Kırıt, Y. F., Özyayın, Ö., Alan Akcan, E. ve Erden, E. (2013). *Nazari ve uygulamalı: ceza muhakemesi hukuku (6. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Serozan, R. (2015). *Hukukta yöntem*. İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Sezer, Ö. (2013). Toplumsal düzen kuralları ve hukuk. M. Akıncı & B. Özbey (Ed.), *Hukukun temel kavramları* (ss. 15-38). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Soyaslan, D. (2014). *Ceza muhakemesi hukuku (5. Baskı)*. Ankara: Yetkin Yayıncılık.
- Şahin, C. (2016). *Ceza muhakemesi hukuku: -I- (7. Bası)*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Şahin, C. ve Göktürk, N. (2017). *Ceza muhakemesi hukuku: - II - (6. Bası)*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Şimşirgil, A. ve Ekinci, E. B. (2009). *Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle (2. Baskı)*. İstanbul: KTB Yayınları.

-
- Taner, M. T. (1950). *Ceza muhakemeleri usulü (2. Bası)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Duygu Matbaası.
- Toroslu, N. ve Feyzioğlu, M. (2016). *Ceza muhakemesi hukuku (16. Baskı)*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Toroslu, N. ve Toroslu, H. (2016). *Ceza hukuku: genel kısım (22. Baskı)*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Tosun, Ö. (1981). *Türk suç muhakemesi hukuku dersleri: genel kısım (3. Bası) (1. Cilt)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Fakülteler Matbaası.
- Tosun, Ö. (1982). *Suç hukuku el kitabı (2. Baskı)*. İstanbul: Ar Basım Yayım Dağıtım.
- Turhan, F. (2006). *Ceza muhakemesi hukuku*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Türk Hukuk Kurumu. (1991). *Türk hukuk lûgatı (3. Baskı)*. Ankara: Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Yayını, Başbakanlık Basımevi.
- Ünver, Y. (2003). *Ceza hukukuyla korunması amaçlanan hukuksal değer*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Ünver, Y. ve Hakeri, H. (2014). *Ceza muhakemesi hukuku (9. Baskı)*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Yenisey, F. ve Nuhoglu, A. (2016). *Ceza muhakemesi hukuku (4. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yurtcan, E. (2017). *Ceza yargılaması hukuku (14. Bası)*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Zeydân, A. (2015). *İslâm hukukuna giriş (11. Baskı)*. (A. Şafak, Çev.) İstanbul: Kayıhan Yayınları.
-

TOURISM

Turistik Destinasyonlarda Tüketici Temelli Marka Değerinin Ölçülmesi: Anamur Üzerine Bir Araştırma

Measurement of Customer Based Brand Equity for Tourism Destinations: A Research on Anamur

Burçin Cevdet ÇETİNSÖZ*
Gökhan KARAKEÇİLİ**

Öz

Araştırmada turistik bir destinasyon üzerinde tüketici temelli marka değeri modelinin geçerliliğini ve boyutlar arasındaki ilişkiyi sınamak amaçlanmaktadır. Araştırmanın örneklem grubu, Anamur ilçesine Haziran ve Temmuz aylarında ziyaret eden yerli ziyaretçilerden oluşmaktadır. Araştırma için veri toplama aracı olarak turistik destinasyonlar için tüketici temelli marka değerini ölçen anket kullanılmış olup, elde edilen verilerin analizinde aritmetik ortalama ve frekans analizi gibi betimsel analizler, yapı geçerliliği için doğrulayıcı faktör analizi ve güvenilirlik analizi gibi istatistiksel tekniklerden yararlanılmıştır. Ayrıca belirlenen boyutlar arasındaki ilişkiler Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, turistik destinasyonlar için tüketici temelli marka değerini oluşturan boyutlar arasında anlamlı pozitif yönde ilişki olduğu belirlenmiştir. Ancak algılanan destinasyon kalitesi ve destinasyon sadakati arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Tüketici Temelli Marka Değeri, Yapısal Eşitlik Modellemesi, Destinasyon Marka İmajı, Destinasyon Marka Sadakati, Algılanan Destinasyon Kalitesi, Destinasyon Marka Farkındalığı

Abstract

It is aimed to investigate the validity of the consumer based brand value model and the relationship between dimensions on a tourism destination in the research. The sample group of the study consisted of a domestic visitors to Anamur district in June and July. As a data collection tool for research, a questionnaire was used to measure customer brand values for tourism destinations. In order to analyze the data statistical techniques such as descriptive analysis such as arithmetic mean and frequency analysis, confirmatory factor analysis to construct validity and reliability analysis were used. In addition, relations between the determined dimensions were analyzed by Structural Equation Modeling (YEM). As a result of the research, it was determined that there is a significant positive relationship between the dimensions that constitute customer-based brand value for tourism destinations. However, there was no significant relationship between the perceived destination quality and destination brand loyalty.

Keywords: Customer-Based Brand Equity, Structural Equation Modeling, Destination Brand Image, Destination Brand Loyalty, Perceived Destination Quality, Destination Brand Awareness

Giriş

Markalaşma kavramı 1940'lı yıllarda pazarlama literatürüne girmesine rağmen (Guest, 1942), 2000'li yıllarda turistik destinasyonlar üzerinde markalaşma çalışmaları literatürde yer almaya başlamıştır (Konecnik & Gartner, 2007; Murphy vd., 2007; Konecnik & Go, 2008; Pike vd., 2010). İlk olarak 1998'de turistik destinasyon bağlamında markalama, *Travel and Tourism Research Association's Annual Conference*'de destinasyon markalaması odak konusu olarak görünürlük kazanmaya başlamıştır. Daha sonra bu kavram akademik literatürde *Destinasyon Branding* (Morgan vd., 2002) adlı bir kitap ve *Journal of Brand Management*'in özel sayısı (Hall, 2002; Harrison, 2002; Kotler & Gertner, 2002; Morgan vd., 2002) ile uygun şekilde daha ilerilere taşınarak önemli bir araştırma konusu olmuştur (Blain vd., 2005).

Markalama konusu literatürde yaygın olarak bölünmüşlük gösterse bile, marka değeri iki farklı açıdan bölünmüştür: Finansal ve tüketici temelli (Keller, 1993; Vinh & Nga, 2015). Finansal açıdan, marka değeri bir firma markasının finansal değeri olarak değerlendirilmektedir. Tüketici açısından marka değeri, bir marka ismine karşı tüketici

* Doç.Dr., Mersin Üniversitesi, Anamur Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu, Turizm ve Seyahat Hizmetleri, chetinsoz@yahoo.com.

** Öğr.Gör., Mersin Üniversitesi, Anamur Meslek Yüksekokulu, Turizm ve Otel İşletmeciliği, gokhankarakecili@hotmail.com.

tepkisinin değerlendirilmesidir (Chang vd., 2008). Bir firmanın veya destinasyonun marka değeri ne kadar çok yüksek olursa, tüketicinin zihninde tercih etme olasılığı daha yüksek olacak, bu durum daha yüksek pazar payının yanısıra daha yüksek karlılığa sebep olacaktır (de Mortanges & van Riel, 2003; Chang vd., 2008).

Sonuç olarak yüksek değerde bir markayı nasıl inşa edilebileceği hem akademisyenler hem de yöneticiler tarafından önemli bir araştırma konusu olmuştur (Keller, 1993; Aaker, 1991; Pike, 2005; Ritchie & Ritchie, 1998). Mevcut araştırmada da turistik bir destinasyon üzerinde tüketici temelli marka değeri modelinin geçerliliğini ve boyutlar arasındaki ilişkiyi sınamak amaçlanmaktadır. Araştırma bulgularının hem turizm pazarlaması literatürüne hem de destinasyonların yerel yönetici ve paydaşlarına katkı sağlayacağı beklenilmektedir.

İlgili Literatür

Destinasyon Markası

Marka kavramı İngilizcede "*branding*" anlamına gelen kelimeden türetilmiş ve ilk kez dünyada 19. yüzyılın sonlarında kullanılmış olup (Giritlioğlu & Öksüz, 2016), İtalyanca "*marca*" sözcüğünden dilimize geçmiş ve TDK (2017) tarafından "*bir ticari ürünü, herhangi bir nesneyi tanıtmaya, benzerlerinden ayırmayı sağlayan özel ad veya işaret*" şeklinde ifade edilmektedir. Amerikan Pazarlama Birliği (AMA) markayı, "*bir satıcı veya satıcı grubunun mal ve hizmetlerini tanımlamayı ve rekabet ortamında farklılaştırmayı amaçlayan isim, logo, işaret, slogan, tasarım veya bunların bileşimleri*" şeklinde tanımlamıştır (Fan, 2006). Markalama teknikleri genellikle tüketici ürünleri ile ilgiliydi ancak destinasyon pazarlamacıları bu pazarlama tekniğini turizm ürünlerine adapte etmeye çalışmaktadırlar (Henderson, 2000; Pike, 2005; Murphy vd., 2007; Maumbe, 2015). Destinasyon markalama süreci turizm pazarında rekabetçi bir avantaj sağlamak için hükümet çabalarında önemli rol oynamaktadır (Aziz vd., 2012); ve destinasyon markalaşması, turistik bir destinasyonun eşsizliğini sağlamlaştırmak, olumlu imaj oluşumunu ve gelişimini güçlendirmek ve sonrasında hedef pazarlara olumlu imajları yansıtmak amaçlanmaktadır (Baker & Cameron, 2008). Stratejik marka yönetimi, rekabetin hızlı ve zor bir olduğu bir dönemde, firmalar ve turistik çekim yerleri için önemli bir avantaj sağlayabilecekleri hayati bir öneme sahiptir (Taşkın & Akat, 2010). Pike (2005) ayrıca pazarlamanın geleceğini markaların birbirleri ile mücadelesi olarak görmekte ve turistik destinasyonların ise seyahat endüstrisinin en büyük markaları olacağını belirtmiştir.

Literatürde destinasyon markalamasının 6 avantajının var olduğu görülmektedir (Clarke, 2000):

1. Turizmde birden çok destinasyonlarda, seçenekleri azaltmaya yardımcı olmaktadır,
2. Soyut ürünün etkisini azaltmaya yardımcı olmak,
3. Zamanla ve birden çok satış noktalarında tutarlı şekilde yayılmasını sağlamak,
4. Tatiller hakkında karar vermeye ek olarak risk faktörlerini azaltmaktadır,
5. Kesin ve doğru bölümlendirmeyi kolaylaştırır,
6. Üretici çabasının bütünlüğünün sağlanmasına yardımcı olur ve insanların aynı hedefe karşı çalışmalarına yardım eder.

Marka, turistlerin destinasyon hakkında duygusal bir bağlantı kurarak, olumlu kimlik ve destinasyon imajı yaratabilmesinden dolayı, markalaşma teknikleri destinasyon pazarlamacıları için güçlü bir araçtır (Cai 2002; Gnoth vd., 2007; Lim & Weaver, 2014). Destinasyon markasını Cai (2002), *bir turistin zihninde oluşturduğu bir yer hakkındaki algılamaları* olarak tanımlamaktadır. Ritchie ve Ritchie (1998) destinasyon markasını, *bir isim, logo, işaret veya başka grafik bileşenleri ile bir destinasyonun tanımlanması ve farklılaştırılması* olarak tanımlamaktadırlar. Taşcı ve Kozak (2006) marka ve imaj kavramlarını tartışmışlardır ve markanın "destinasyon yetkililerinin pazarlama faaliyetlerinin bir ürünü" olarak belirtmişlerdir, imajı ise "tüketici algılamasının bir ürününün fazlası" olarak değerlendirmişler ve destinasyon markalamasında alt kavram olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca

Cai (2002) bir destinasyon imajı olumlu olursa, markanın pazarda daha etkili olacağını ve markanın farkındalığı, seçimi, memnuniyeti, tavsiyeyi ve sadakati etkileyeceğini belirtmiştir. Vinh ve Nga (2015) çalışmalarında bir turizm destinasyonuna yönelik tüketici temelli marka değeri unsurları üzerine yaptıkları çalışmalarında, Aaker (1991) tarafından geliştirilen modeli test etmişlerdir. Araştırma bulgularında, 1. Destinasyon marka farkındalığının, destinasyon marka imajı, algılanan destinasyon kalitesi ve destinasyon marka sadakati üzerine anlamlı ve pozitif bir etkisi bulunmaktadır, 2. Destinasyon marka imajının, algılanan destinasyon kalitesi ve destinasyonun marka sadakati üzerine doğrudan anlamlı ve pozitif bir etkisi bulunmaktadır, 3. Algılanan destinasyon kalitesi, destinasyon marka sadakati üzerinde doğrudan pozitif bir etkisi bulunmaktadır. Chi, Yeh ve Yang (2009) algılanan kalitenin marka sadakati üzerine pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğunu belirlemişlerdir.

Tüketici Temelli Marka Değeri

Aaker (1991) marka değerini *bir mal veya hizmet vasıtasıyla bir satıcıya veya satıcının müşterilerine sunulan değeri yükselten veya azaltan, bir marka ismine veya logosuna bağlı varlık ve yükümlülükler dizisi*, Keller (1993) tüketici temelli marka değerini, *markanın pazarlanmasında müşterinin zihnindeki marka bilgisinin tüketici üzerindeki farklı etkisi* olarak tanımlamıştır. Yoo, Donthu ve Lee (2000) ise tüketici temelli marka değerini, *marka adı tarafından bir mal veya hizmete eklenen değer veya artan yararlar* şeklinde tanımlamışlardır. Günümüzde firmalar gerçekleştirdikleri pazarlama faaliyetleri ile tüketici temelli marka değeri oluşturma çabası içerisindeyler. Tüketici temelli marka değeri; marka farkındalığı, marka imajı, algılanan kalite ve marka sadakati gibi temel boyutlardan oluşmaktadır. Marka değerinin değerlendirilmesinde üç farklı yaklaşım bulunmaktadır: tüketici temelli yaklaşım, finansal yaklaşım ve birleştirilmiş yaklaşım. Tüketici temelli yaklaşım ise, marka gücü ve marka değeri gibi çok boyutlu iki kavramı kapsamaktadır (Srivastava & Shocker, 1991). Burada marka gücü, rekabetçi avantajları farklılaştıran ve markanın sürdürülebilirliğine izin veren tüketicilerin davranışlarına ve algılamalarına bağlıdır. Marka değeri ise mevcut ve gelecekteki karlılığı daha fazla sağlamak için stratejik eylemler ile marka gücünü arttırmak için yönetimin yeteneğinin finansal sonucudur.

Keller (1993) turistik bir destinasyon için kavramsal olarak tüketici temelli marka değerinin temelini attı, Konecnik (2006) ise turistik bir destinasyon için tüketici temelli marka değerinin ölçülebilmesinden ilk kez bahsetmiştir. Konecnik (2006) çalışmasında marka değeri yapısının tüm sürecinde en önemli boyutun Slovenya'nın imajı olduğunu belirlemiştir. Konecnik ve Gartner (2007) turistik bir destinasyon için tüketici temelli marka değerinin dört alt boyutunu ilk kez çalışmışlar ve geliştirmişlerdir. Bu boyutları destinasyon farkındalığı, imaj, kalite ve sadakat olarak belirlemişlerdir. Konecnik ve Gartner (2007) araştırma bulgularında yine imajın marka değeri boyutları içerisinde hayati bir öneme sahip olduğunu belirtmişlerdir. Yuwo, Ford ve Purwanegara (2013) Endonezya'nın Bandung kentine yönelik tüketici temelli marka değerini araştırmışlardır. Çalışmalarında farkındalık, imaj, kalite ve sadakat boyutlarını belirlemişlerdir. Bu boyutların mevcut ve gelecekteki turistlerin zihinlerinde başarılı bir destinasyon konumlandırması için stratejik bir önem sağlayacağını belirtmişlerdir. Vinh ve Nga (2015)'de bir destinasyonun tüketici temelli marka değerinin boyutları arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Boo, Busser ve Baloğlu (2009) marka değeri ve marka deneyimi boyutlarını ilave olarak eklemişlerdir. Ancak marka değeri ile ilgili boyutun farkındalık ve marka kalitesi gibi diğer önemli boyutlar ile anlamlı bir ilişki bulunmadığından, tartışılabilir olabileceğini belirtmişlerdir. Özoğul ve Özel (2015) Eskişehir'de yerli turistlerin marka değerine yönelik demografik ve davranışsal özellikleri ile olan farklılıklarını araştırmışlardır. Araştırma sonucunda tüketici temelli marka değerinin temel boyutları ile birlikte "etkinlik ve destek hizmetleri", "temel yeterlilikler" ve "benzersiz çekicilikler imajı" boyutlarını belirlemişlerdir.

Destinasyon Marka Farkındalığı

Marka farkındalığı müşterilerin zihinlerinde bir markanın varlığının yansımasıdır ve farklı seviyelerde ölçülebilmektedir (Aaker,1991; Keller,1993; Kapferer, 1998; Konecnik, 2006). Marka farkındalığı, *hali hazırda bir müşterinin markanın mevcut bir ürün sınıfına bağlı olduğunu belirleme ve anımsama becerisidir* (Aaker, 1991). Çoğunlukla marka farkındalığı ya markayı tanıma yada markayı anımsama olarak tanımlanmaktadır (Keller,1993). Marka farkındalığı ayrıca marka değerinin bir alt boyutu (Keller, 2003) ve bir markanın ana niteliğidir (Boo vd., 2009; Motameni & Shahrokhi, 1998). Konecnik ve Gartner (2007) marka farkındalığını tüketici temelli marka değeri modelinde bir boyut olarak belirlemişlerdir. Çalışmalarında marka farkındalığını ölçmek için destinasyonun “isim” ve “özellikleri”ni kullandılar ve model üzerinde marka farkındalığının önemli bir boyut olduğunu belirtmişlerdir.

H1: Destinasyon Marka farkındalığının destinasyon marka imajı arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.

H2: Destinasyon Marka farkındalığının destinasyon marka sadakati arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.

H3: Destinasyon Marka farkındalığının algılanan destinasyon kalitesi arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.

Destinasyon Marka İmajı

Destinasyon imaj turisti çeken kaynakların (gidilen yerdeki kayda değer aktiviteler ve manzaralar gibi), destinasyonu yansıtarak akla getirmesidir (Camarero vd., 2010). Diğer yandan bu çekicilikler belirlenen yeri ziyaret etmek için bireylere ikna edici bir dürtü sağlar. Blain, Levy ve Ritchie (2005) destinasyon imajının destinasyon tanımlamasına dahil edilmesi gerektiğini önermişlerdir. Destinasyon marka imajın destinasyon markası boyutları içerisinde en önemli boyut olduğu vurgulanmaktadır (Konecnik & Gartner, 2007; Kim & Kim, 2005; Cai, 2002).

H4: Destinasyon Marka imajının algılanan destinasyon kalitesi arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.

H5: Destinasyon Marka imajının destinasyon marka sadakati arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.

Algılanan Destinasyon Kalitesi

Kalite, tüm marka değeri boyutları arasında, ölçeklerin çeşitliliğine rağmen oldukça subjektif bir değerlendirme içermektedir (Konecnik & Gartner 2007; Konecnik, 2010). Hatta Pike (2002) kalitenin subjektif değerlendirmeden dolayı sık sık imajın bir parçası olarak görüldüğünü iddia etmektedir. Aaker (1991) algılanan kaliteyi, *niyet edilen amaca uygun şekilde bir mal veya hizmetin tüm kalite ve üstünlükleri üzerinde tüketicilerin algıları* olarak tanımlamaktadır. Pike, Bianchi, Kerr ve Patti (2010), turizm ve ağırlama endüstrisinde, algılanan destinasyon kalitesi, bir destinasyonun altyapısı, ağırlama hizmeti, konaklama konforu gibi hizmetler üzerine algıladıkları kalite ile ilgilidir. Gartner ve Ruzzier (2011)'e göre bir destinasyon için algılanan kalite, tüketicilerin o destinasyon ile ilgili beklentilerin karşılanması ya da aşılması olarak görülmektedir.

H6: Algılanan destinasyon kalitesinin destinasyon marka sadakati arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.

Destinasyon Marka Sadakati

Aaker (1991), marka sadakatini, *bir tüketicinin bir markaya bağlılığı* olarak tanımlamaktadır. Baker ve Crompton (2000) turizm bağlamında destinasyon sadakatini, *turistlerin tekrar ziyaret etme niyetleri ve pozitif sözlü aktarımlar* olarak tanımlamaktadırlar. Turizm literatüründe davranışsal destinasyon sadakati ve tutumsal destinasyon sadakati olarak iki şekilde sınıflandırılmaktadır. Tutumsal destinasyon sadakati turistlerin bir çekimyerini diğer kişilere önermesi ve tekrar ziyaret etme niyeti olarak tanımlanırken (Myagmarsuren & Chen, 2011; Pike & Bianchi, 2013; Vinh & Nga 2015), davranışsal destinasyon sadakati turistlerin o destinasyona yönelik tatili tekrar satın almasıdır (Chi vd., 2009; Vinh & Nga 2015).

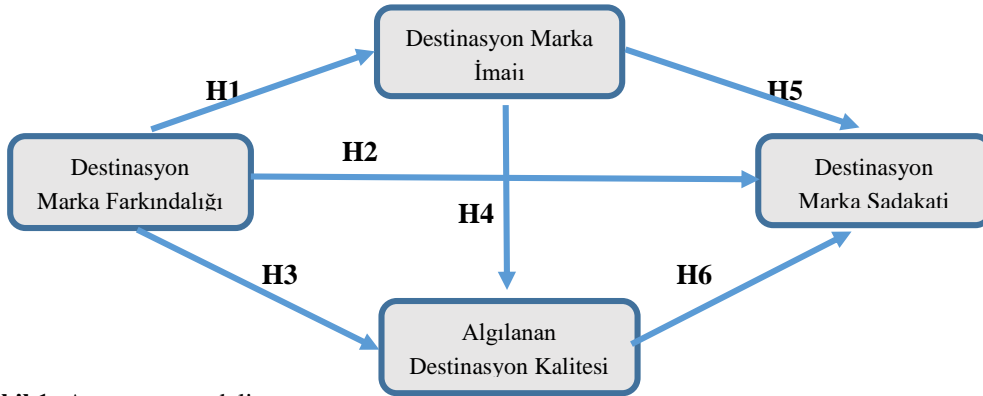
Anamur

Anamur temel ekonomik kaynağı tarım sektörü olmasına rağmen sahip olduğu doğal, tarihi ve kültürel değerlerden dolayı turizm sektörü de ilçe ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. 2016 yılında toplam 16.828 kişi turistik ören yerlerini ziyaret etmiştir. Anamur'da Kültür ve Turizm Bakanlığı işletme belgeli otel sayısı 2 adet 2 yıldız ve 1 adet 1 yıldızlı toplam 3 olup 123 oda ve 223 yatak kapasitesine sahiptir. Belediye belgeli toplam 31 tesis bulunmakta ve 521 oda ve 1431 yatak kapasitesine sahiptir. Ayrıca 200 çadır ve 600 yataklı kamp alanı bulunmaktadır (ANTSO, 2016).

Yöntem

Araştırma Modeli ve Hipotezler

Turistik bir destinasyon için tüketici temelli marka değeri üzerine yapılan literatür analizi çerçevesi altında araştırma modeli şu şekildedir;

Şekil 1: Araştırma modeli

Araştırma Amacı

Araştırmada turistik bir destinasyon üzerinde tüketici temelli marka değeri modelinin geçerliliğini ve faktörler arasındaki ilişkiyi sınamak amaçlanmaktadır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için, faktörler arasındaki nedensellik ilişkilerini belirleyen YEM kullanımı tercih edilmiştir.

Araştırmanın Örnekleme

Araştırma örneklemini Anamur'a 2017 yaz tatili için Haziran-Temmuz aylarında gelen 395 yerli turistten oluşmaktadır. Yerli turistlerin birçoğu apart otel, pansiyon ve yazlık evler kiralamalarından dolayı Anamur'a gelen yerli turistlerin sayıları rakamsal olarak verilememektedir. Bu yüzden evreni oluşturan yerli turistlerin sayısı tam olarak tahmin edilememektedir. Araştırmada, evreni oluşturan kişilerin hepsinin yerine isteyen kişinin örnekleme yer alabildiği örnekleme yöntemi olan "*kolayda örnekleme*" yöntemi (Yıldırım

vd. 2001; Ural & Kılıç 2011) ile kullanılmıştır. Bu kapsamda veri toplama tekniği olarak kullanılan anket için 400 kişiye uygulanmış olup 395 anket değerlendirilmiştir.

Araştırma anketi iki bölümden oluşmaktadır. Anketin ilk bölümünde katılımcıların demografik özelliklerine (cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu ve Anamur'a kaçınıcı ziyaretiniz) yer verilirken, ikinci bölümde 23 madde ve dört temel boyuttan (destinasyon marka sadakati, algılanan destinasyon kalitesi, destinasyon marka imajı ve destinasyon marka farkındalığı) oluşan tüketici temelli marka değeri ölçeği bulunmaktadır. Mevcut ölçek için Boo vd. (2009), Pike vd. (2010) ve Çetinsöz & Artuğer (2013) tarafından önceden uygulanmış ölçeklerden yararlanılmıştır. Katılımcıların bu bölümde yer alan her bir ifadeye ait katılım düzeyleri "hiç katılmıyorum=1..... "tamamen katılıyorum=5" şeklinde 5'li likert ölçeği doğrultusunda derecelendirilmiştir.

30 kişiye uygulanan pilot çalışma sonrası, daha anlamlı ve yorumlanabilir bir çözüm elde etmek için düşük yüklü (0.40'tan az) ya da aynı anda birden fazla faktöre yük veren ifadelerin silinmesi (Hair, Black, Babin & Anderson, 2009,s.116) ile 28 maddeden oluşan tüketici temelli marka değeri ölçeği 23 maddeye düşmüş olup ankete son hali verilmiştir.

Bulgular

Araştırmanın dahil olan örneklem grubuna bireysel özelliklere ilişkin dağılım Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Katılımcıların bireysel özelliklerine ilişkin dağılım

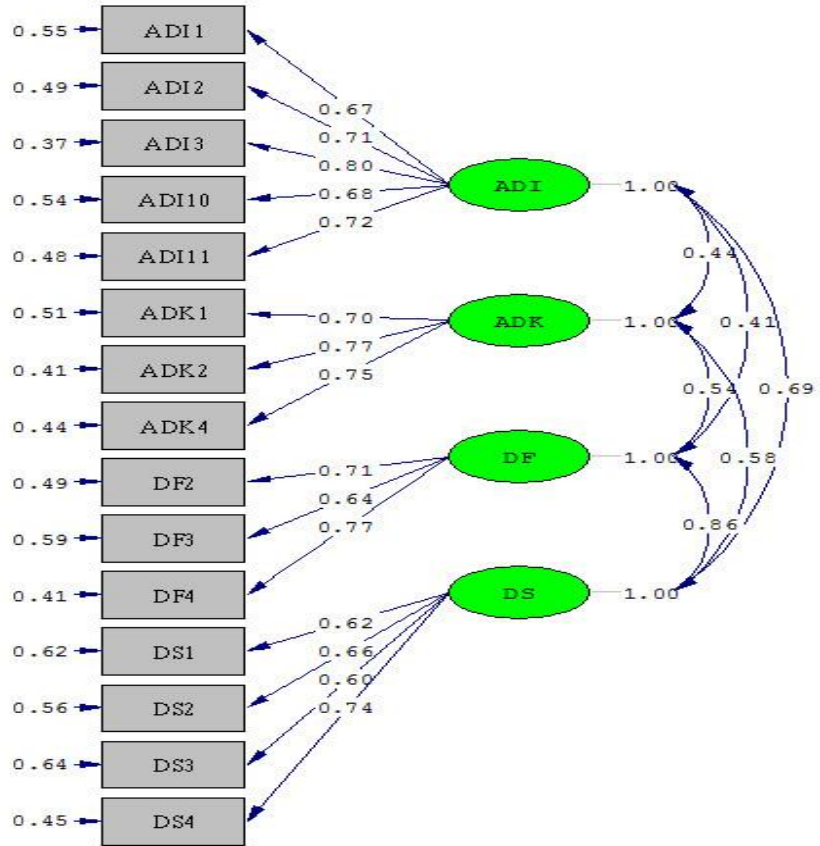
Değişken	Grup	Sayı (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	229	58,0
	Kadın	166	42,0
Medeni durum	Evli	188	47,6
	Bekar	207	52,4
Yaş	25 Yaş ve altı	154	39,0
	25-40 Yaş	166	42,0
	41-55 Yaş	38	9,6
	56 Yaş ve Üzeri	37	9,4
Eğitim Düzeyi	İlköğretim	55	13,9
	Lise	99	25,1
	Önlisans	123	31,1
	Lisans	107	27,1
Anamur'u Kaçınıcı Ziyaretiniz?	Lisansüstü	11	2,8
	İlk Ziyaretim	52	13,2
	İkinci ziyaretim	67	17,0
	Üçüncü ziyaretim	43	10,9
	Dört ve daha fazla	233	59,0
	Toplam	395	100,0

Tablo 1'e göre, katılımcıların %58,0'ini erkek, %52,4'ünü bekar, %81,0'i 40 yaş ve altında, %61,0'i önlisans ve üstünde eğitime sahip ve ankete katılan ziyaretçilerin %59,0'u Anamur'a dört ve daha fazla geldiklerini ifade etmişlerdir.

Araştırmada bazı nedensel ilişkiler anlamlı sonuçlanmamıştır. Bundan dolayı anlamlı olmayan ilişkiler ve χ^2 değerini arttıran 8 madde modelden çıkartıldığında bulunan ikinci model kabul edilebilir uyum ölçüleri sınırları içerisine gelmektedir. Böylece tüketici temelli marka değeri ölçeği 15 maddeye indirilmiştir.

Araştırma örnekleminin yeterliliği değerlendirildiğinde YEM'de "kritik N" (Critical N-CN) değeri modelin uyumluluğunun ötesinde örnekleme oluşturan sayının mikrarının yeterliliği için değerlendirilmektedir (Jöreskog & Sörbom, 1996). Ölçüm modeli için kritik N değeri 139.29 tespit edilmiştir. Bu sonuca göre 395 kişilik örneklem kitlesi yeterli seviyededir.

Araştırmada DFA'nın uyumluluğuna ilişkin ki kare değeri 334,46(sd:84;p<0,001) ve (χ^2 / sd) ise 3,98 olarak tespit edilmiştir. Yapısal eşitlik modellemesinde model uyumu için hesaplanan ki kare değeri, örneklem hacminin büyüklüğünden ve değişken sayısından etkilenerek yanlış kararlar vermeye sebep olabileceğinden, bu değer yerine, (χ^2 / sd) ölçütüne bakılarak karar verilir (Hair vd., 2009; Jöreskog & Sörbom, 1996; Schermelleh-Engel, Moosbrugger, 2003; Raykov & Marcoulides, 2006). Araştırmada (χ^2 / sd) 3,98 şeklinde tespit edilmiştir. Bu sonuç “Kabul Edilebilir Uyum” sınırları içerisindeydir.

Chi-Square=334.46, df=84, P-value=0.00000, RMSEA=0.087

Şekil 2: Tüketici temelli marka değeri üzerine doğrulayıcı faktör analizinin ölçüm modeli Path Diyagramı (LISREL V 8.72 Çıktısı)

Tüketici temelli marka değeri üzerine yapılan DFA sonuçlarında Tablo 2’de gözlenen değişkenler ile ilgili olduğu gizil değişkenler arasındaki korelasyonlar sınanmıştır. Algılanan Destinasyon İmajı gizil değişkenini en fazla ADI3’ün (0.80^2) $R^2=0.63$ ile açıklandığı görülmektedir. Algılanan Destinasyon Kalitesi faktörünü en çok ADK2 gözlenen değişkeni tarafından (0.77^2) $R^2=0.59$, Destinasyon Marka Farkındalığı faktörünü en çok DF4 (0.77^2) $R^2=0.59$ ve Destinasyon Marka Sadakati faktörünü ise en fazla DS4 (0.74^2) $R^2=0.55$ gözlenen değişkenleri tarafından açıklandığı görülmektedir. Dört faktörlü önerilen bu modelin uyum değerleri Tablo 2.’de gösterilmektedir.

Tablo 2: Tüketici temelli marka değeri üzerine yapılan DFA ölçüm modeli sonuçları

Faktörler/Maddeler	CA	t-Değeri	Std. Yük.	R ²	CR	AVE
Algılanan Destinasyon İmajı $\bar{X}=3,66$	0.83				0.84	0.51
ADI1 Anamur huzur veren bir atmosfere sahiptir.		14.03**	0.67	0.45		
ADI2 Anamur doğal güzelliklere sahip bir şehirdir.		15.31**	0.71	0.51		
ADI3 Anamur tarihi önemi olan bir şehirdir.		17.82*	0.80	0.63		

ADI10Anamur'da tarihi yerler ve eserler görülmeye değerdir.		14.31**	0.68	0.46		
ADI11Anamur'da yaylalar ve mağaralar görülmeye değerdir.		15.45**	0.72	0.52		
Algılanan Destinasyon Kalitesi $\bar{X}=3,06$	0.78				0,78	0,55
ADK1Anamur'da sunulan turistik mal ve hizmetlerin fiyatları uygundur.		14.27**	0.70	0.49		
ADK2Anamur'daki yerel yiyecek içecek sunan işletmeler kalitelidir.		15.80**	0.77	0.59		
ADK4Anamur yüksek kalitede konaklama olanaklarına sahiptir.		15.38**	0.75	0.56		
Destinasyon Marka Farkındalığı $\bar{X}=3,31$	0.80				0,75	0,50
DF2Anamur'un sahip olduğu çekiciliklerin farkındayım.		14.75**	0.71	0.51		
DF3Anamur'da boş zamanımı değerlendirebileceğim kaliteli olanaklar bulunmaktadır.		12.90**	0.64	0.41		
DF4Tatil düşündüğümde aklıma hemen Anamur gelir.		16.25**	0.77	0.59		
Destinasyon Marka Sadakati $\bar{X}=3,45$	0.74				0,75	0,45
DS1 Gelecekte Anamur'a tekrar gelmeye niyetindeyim.		12.66**	0.62	0.38		
DS2 Anamur'u başka insanlara öneririm.		13.88**	0.66	0.44		
DS3 Anamur'u diğer tatil beldeleri ile kıyasladığımda tekrar ilk seçimim Anamur olur.		12.19**	0.60	0.36		
DS4 Anamur, tatil yapmak için tercih edebileceğim bir şehirdir.		15.99**	0.74	0.55		

**p<.01(t >2,58), * p<.05(t >1,96) ; AD: Anlamlı Değil

CA: Cronbach Alpha Değeri; CR: Yapı Güvenilirliği; AVE: Açıklanan Varyans

Yapı geçerliliğini sağlamak için üç kriter göz önüne alınmıştır. İlk olarak gizil değişkenlere ait her bir gözlenen değişkenin standart faktör yükü 0,5'den büyük ve istatistiksel olarak anlamlı olması gerekmektedir. İkinci olarak her bir yapı için yapı güvenilirliğinin (CR) ve Cronbach Alpha değerinin (CA) değerinin 0,7'den büyük olması gerekir. Üçüncü olarak ise her yapı için Açıklanan Varyans'ın (AVE) 0,5'den yüksek olması gerekmektedir (Fornell & Larcker, 1981; Hair vd., 2009). Boyutların aritmetik ortalamaları değerlendirildiğinde "Algılanan Destinasyon İmaji" $\bar{x}=3,66$ en yüksek değere sahip iken "Algılanan Destinasyon Kalitesi" $\bar{x}=3,06$ en düşük ortalama değere sahip olduğu belirlenmiştir. Bunun temel nedeninin Anamur'da turizm işletmelerinde kurumsallaşma sorununun yaşanması ve geleneksel bir işletme (aileye dayalı) anlayışının bulunması ziyaretçilerin kalite algılarını olumsuz etkilemektedir.

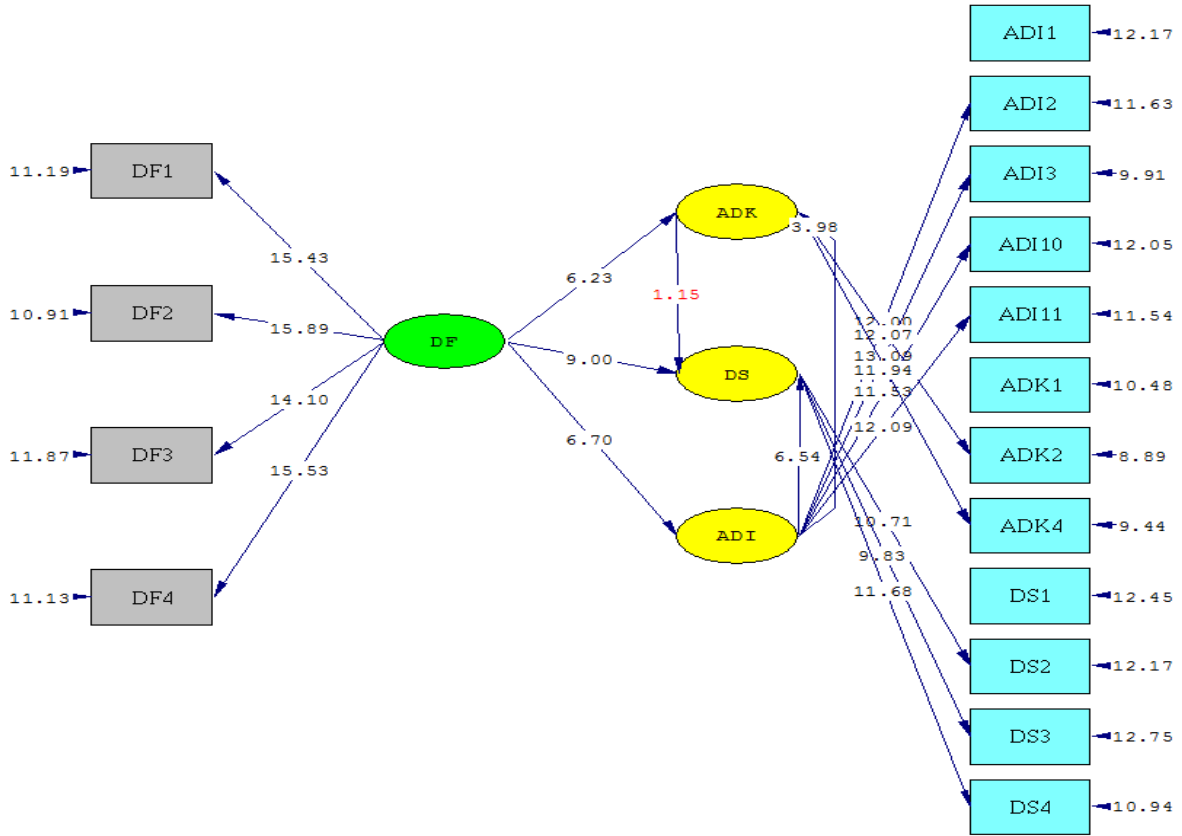
Tablo 3: Doğrulayıcı faktör analizi standart Uyum ölçüleri ve sonuçları

Uyum Ölçüleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Model
χ^2 / df	-	-	334.46(sd=84,p<0,00000)
χ^2 / sd	$0 < \chi^2 / sd < 2$	$2 \leq \chi^2 / sd \leq 5$	3,98
RMSEA	$0 < RMSEA < 0.05$	$0.05 \leq RMSEA \leq 0.10$	0,087
NFI	$0.95 \leq NFI \leq 1$	$0.90 \leq NFI \leq 0.95$	0,93
NNFI	$0.97 \leq NNFI \leq 1$	$0.95 \leq NNFI \leq 0.97$	0,94
CFI	$0.97 \leq CFI \leq 1$	$0.95 \leq CFI \leq 0.97$	0,95
GFI	$0.95 \leq GFI \leq 1$	$0.90 \leq GFI \leq 0.95$	0,90
AGFI	$0.90 \leq AGFI \leq 1$	$0.85 \leq AGFI \leq 0.90$	0,85

Kaynak: Schermelleh-Engel ve Moosbrugger, 2003

Hipotez Testi

Araştırmada tüketici temelli marka değerini oluşturan boyutlar arasındaki ilişkiyi belirleyen araştırma modelini test etmek için YEM kullanılmıştır. ölçülerek Şekil 3 de veriler gösterilmektedir.

Chi-Square=375.20, df=98, P-value=0.00000, RMSEA=0.085

Not: DF: Destinasyon Marka Farkındalığı; ADK: Algılanan Destinasyon Kalitesi; ADI: Algılanan Destinasyon İmajı; DS: Destinasyon Marka Sadakati

Şekil 3: Araştırma Modelinin Path Diyagramı (LISREL V 8.72 Çıktısı)

Tablo 4: Uyum ölçüleri standart değerleri ve sonuçlar

Uyum Ölçüleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Model
χ^2 / sd	-	-	375.20(sd=98,p<0,00000)
χ^2 / sd	$0 < \chi^2 / sd < 2$	$2 \leq \chi^2 / sd \leq 5$	3,82
RMSEA	$0 < RMSEA < 0.05$	$0.05 \leq RMSEA \leq 0.10$	0,085
NFI	$0.95 \leq NFI \leq 1$	$0.90 \leq NFI \leq 0.95$	0,94
NNFI	$0.97 \leq NNFI \leq 1$	$0.95 \leq NNFI \leq 0.97$	0,94
CFI	$0.97 \leq CFI \leq 1$	$0.95 \leq CFI \leq 0.97$	0,95
GFI	$0.95 \leq GFI \leq 1$	$0.90 \leq GFI \leq 0.95$	0,90
AGFI	$0.90 \leq AGFI \leq 1$	$0.85 \leq AGFI \leq 0.90$	0,85

Kaynak: Schermelleh-Engel ve Moosbrugger, 2003

Araştırma modeli incelendiğinde tüketici temelli marka değeri boyutlarının birbirleri ile olan ilişkileri sınanmıştır. Destinasyon Marka Farkındalığı içsel gizil değişkeni ile Algılanan Destinasyon İmajı aracı gizil değişkeni arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur (0.42). Bu değer Algılanan Destinasyon İmajında bir puanlık artışın Destinasyon Marka Farkındalığında 0.42 puanlık bir artışa veya tam tersi Algılanan Destinasyon İmajındaki azalışın Destinasyon Marka Farkındalığında da azalışa neden olacağını ifade etmektedir. Ayrıca Destinasyon Marka Farkındalığı içsel gizil değişkeni ile Destinasyon Marka Sadakati dışsal gizil değişkeni arasında (0.64) ve Algılanan Destinasyon Kalitesi aracı gizil değişkeni arasında (0.43) pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca Algılanan Destinasyon İmajı aracı gizil değişkeni ile Algılanan Destinasyon Kalitesi aracı gizil değişkeni arasında (0.26) ve Destinasyon Marka Sadakati dışsal gizil değişkeni arasında (0.40) pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki

bulunmuştur. Aracı gizil değişken Algılanan Destinasyon Kalitesi ve Destinasyon Marka Sadakati dışsal gizil değişkeni arasında istatistiksel olarak zayıf ve anlamlı olmayan bir ilişki mevcuttur (0.07). Bu sonuçlara göre **H1, H2, H3, H4** ve **H5** hipotezleri **desteklenmekte**, **H6** hipotezi ise **desteklenmemektedir**.

Yapısal Eşitlik	R²
$DS=0.068*ADK + 0.40*ADI + 0.64*DF$	0.85

Araştırma bulgularında bağımsız gizil değişkenimiz olan Destinasyon Marka Farkındalığı, aracı içsel değişkenler Algılanan Destinasyon Kalitesi ve Algılanan Destinasyon İmajının, dışsal gizil değişken Destinasyon Marka Sadakatinin %85'ini açıkladığı görülmektedir.

Hipotezler	Std.Fak.Yük.	t-değeri	Sonuç
H1:DF → ADI	0.42	6.70**	Desteklendi
H2:DF → DS	0.64	9.00**	Desteklendi
H3:DF → ADK	0.43	6.23**	Desteklendi
H4: ADI → ADK	0.26	3.98**	Desteklendi
H5: ADI → DS	0.40	6.54**	Desteklendi
H6: ADK → DS	0.07	1.15^{AD}	Desteklenmedi

**p<.01(t >2,58), * p<.05(t >1,96) ; AD: Anlamlı Değil

Sonuç ve Öneriler

Araştırmada turistik bir destinasyon üzerinde tüketici temelli marka değeri modelinin geçerliliğini ve boyutlar arasındaki ilişkiyi sınamak amaçlanmıştır. Literatürden elde edilen bulgulara göre tüketici temelli marka değerinin dört temel boyutu belirlenmiş olup öncelikle boyutların yapı geçerliliğini sınamak amacıyla doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Sonrasında araştırma modeli çerçevesinde oluşturulan boyutlar arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere oluşturulan hipotezler yapısal eşitlik modeli yardımıyla test edilmiştir.

Araştırma bulguları sonucunda tüketici telli marka değeri ölçeğini dört boyutta (*Destinasyon Marka Farkındalığı, Algılanan Destinasyon İmajı, Algılanan Destinasyon Kalitesi ve Destinasyon Sadakati*) ve 15 değişkenden oluşmaktadır. Araştırma hipotezlerinden sadece H6 hipotezi desteklenmemiştir. Yani Algılanan destinasyon kalitesi ve destinasyon marka sadakati arasında anlamlı pozitif bir ilişki tespit edilememiştir. Özellikle Anamur gelişmekte olan bir turizm destinasyonu olmasından dolayı, kurumsallaşma ve işletmecilik sorunlarının turistlerin kalite algılamalarına olumsuz yansıdığı görülmektedir. Ulusal ve uluslararası literatürde algılanan destinasyon kalitesi ile marka sadakati arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Vinh ve Nga (2015) çalışmalarında mevcut hipotez sonucunun aksine algılanan destinasyon kalitesinin destinasyon marka sadakati üzerinde doğrudan anlamlı bir etkisi bulunduğunu tespit etmişlerdir. Konecnik ve Gartner (2007) çalışmalarında tüketici temelli destinasyon marka değeri boyutları belirleyip aralarında olumlu ilişkiler tespit etmişlerdir. Konecnik ve Gartner (2007) uygun bir stratejik pazarlama için destinasyon marka farkındalığının, destinasyon imajının ve/veya destinasyon kalitesinin artırılması ve destinasyon sadakatini olumlu etkilemesi gerektiğini belirtmişlerdir. Konecnik ve Gartner (2007) ayrıca farklı yabancı pazarlar için farklı pazarlama stratejileri uygulanması

gerektiğini ancak tüm pazarlama stratejilerinin mutlaka destinasyon marka kimliğini değerlendirerek hazırlanması gerektiğini belirtmişlerdir. Yuwo, Ford ve Purwanegara (2013) çalışmalarında bir turistik destinasyonun tüketici temelli marka değerini oluşturan dört temel boyutu (farkındalık, sadakat, kalite ve imaj) belirlemişlerdir. Pike, Bianchi, Kerr ve Patti (2010) bir ülke destinasyon için tüketici temelli marka değeri boyutlarının geçerliliğini test etmişlerdir. Boyutlar arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu belirlemişlerdir. Ayrıca çalışmalarında marka farkındalığı ifadesini marka belirginliği olarak adlandırmışlardır.

Mevcut araştırma yeni gelişmekte bir turizm destinasyonu olan Anamur ilçesinde tüketici temelli marka değeri ölçeğinin yapı geçerliliği ve boyutları arasındaki ilişkiler test edilmiştir. Bundan sonraki araştırmalar için tüketici temelli marka değeri ölçeğinin farklı destinasyonlarda pazarlamadaki tüketicilerin davranışsal niyetlerini belirleyen diğer olgular ile olan ilişkileri ölçülmelidir. Ayrıca demografik özellikler ile tüketici temelli marka değeri ölçeği arasında anlamlı farklılıklar olup olmadığı araştırılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Aaker, A. D. (1991). *Managing brand equity*, The Free Press, Macmillan, Inc.: New York, USA.
- ANTSO (2016). Anamur Ticaret ve Sanayi Odası “2016 Yılı ekonomik raporu”, Erişim tarihi: 20.09.2017. <http://www.anamurtsso.org.tr/tr/!!48/bilgi-bankasi-yillara-gore-ekonomik-beklenti-ve-raporlar>
- Aziz, N., Kefallonitis, E., & Friedman, B.A. (2012). Turkey as a destination brand: Perceptions of United States visitors. *American International Journal of Contemporary Research*, 2 (9), 211-221.
- Baker, D., A., & Crompton, J.L. (2000). Quality, satisfaction and behavioural intentions. *Annals of Tourism Research*, 27 (3), 785-804.
- Baker, M., J., & Cameron, E. (2008). Critical success factors in destination marketing. *Tourism and Hospitality Research*, 8 (2), 79-97.
- Blain, C., Levy, S. E., & Ritchie, R. B. (2005). Destination branding: Insights and practices from destination management organizations. *Journal of Travel Research*, 43, 328–338.
- Boo, S., Busser, J., & Baloglu, S. (2009). A model of consumer-based brand equity and its application to multiple destinations. *Tourism Management*, 30, 219-231.
- Cai, L. (2002). Cooperative branding for rural destinations. *Annals of Tourism Research*, 29 (3), 720–742.
- Camarero, C., Garrido, M.J., & Vicente, E. (2010). Components of art exhibition brand equity for internal and external visitors. *Tourism Management*, 31, 495-504.
- Chang, H., H., Hsu, C., H., & Chung, S. H. (2008). The antecedents and consequences of brand equity in service markets. *Asia Pacific Management Review*, 13 (3), 601-624.
- Chi, H., K., Yeh, H., R., & Yang, Y.T. (2009). The impact of brand awareness on consumer purchase intention: The mediating effect of perceived quality and brand loyalty. *The Journal of International Management Studies*, 4 (1), 135-144.
- Clarke, J. (2000). Tourism brands: An exploratory study of the brands box model. *Journal of Vacation Marketing*, 6 (4), 329–345.
- Çetinsöz, B., C., & Artuğer, S. (2013). Antalya il'inin marka değerinin ölçülmesine yönelik bir araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24 (2), 200-210.
- de Mortanges, C., P., & van Riel, A. (2003). Brand equity and shareholder value. *European Management Journal*, 21(4), 521-527.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18 (1), 39-50.
- Gartner, W. C., & Ruzzier, M.K. (2011). Tourism destination brand equity dimensions: Renewal versus repeat market. *Journal of Travel Research*, 50 (5), 471– 481.

- Giritlioğlu, İ., & Öksüz, E.N. (2016). Turizmde destinasyon marka imajı ve destinasyon aidiyeti: Gaziantep ili üzerine bir alan araştırması. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6 (15), 270-290.
- Gnoth, J., Baloglu, S., Ekinci, Y., & Sirakaya, E.T. (2007). Introduction: Building destination brands. *Tourism Analysis*, 12 (5/6), 43-55.
- Guest, L.P. (1942). The genesis of brand awareness. *Journal of Applied Psychology*, 26, 800-808.
- Fan, Y. (2006). Branding the nation: What is being branded?. *Journal of Vacation Marketing*, 12 (1), 6-14.
- Hair, J., F., Black, W.,C., Babin, B.,J., & Anderson, R.E. (2009). *Multivariate data analysis a global perspective*. (7th ed.), Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall.
- Hall, D. (2002). Brand development, tourism and national identity: The re-imaging of former Yugoslavia. *Journal of Brand Management*, 9 (4/5), 323–334.
- Harrison, S. (2002). Culture, tourism and local community: The heritage identity of the Isle of Man. *Journal of Brand Management*, 9 (4/5), 355–371.
- Henderson, J. (2000). Selling places: The new Asia-Singapore brand. *The Journal of Tourism Studies*, 11 (1), 36–44.
- Jöreskog, K.,G., & Sörbom, D. (1996). *LISREL 8: User's reference guide*. Scientific Software International, Chicago.
- Kapferer, J. N. (1998). *Strategic brand management: Creating and sustaining brand equity long term*. 2nd ed., Kogan Page, London.
- Keller, K.L. (1993). Conceptualizing, measuring, and managing customer-based brand equity. *Journal of Marketing*, 57 (1), 1-22.
- Kim, H., B., & Kim, W. G. (2005). The relationship between brand equity and firms' performance in luxury hotels and chain restaurant. *Tourism Management*, 26,549–560.
- Konecnik, M., & Gartner, W.C. (2007). Customer-based brand equity for a destination. *Annals of Tourism Research*, 34 (2), 400-421.
- Konecnik, M., & Go, F. (2008). Tourism destination brand identity: The case of Slovenia. *Brand Management*, 15 (3), 177-189.
- Konecnik R., & M. (2010). Extending the tourism destination image concept into customer-based brand equity for a tourism destination. *Economic Research*, 23 (3), 24–42.
- Kotler, P., & Gertner, D. (2002). Country as brand, product, and beyond: A place marketing and brand management perspective. *The Journal of Brand Management*, 9, 249-261.
- Lim, Y., & Weaver, P.A. (2014). Customer-based brand equity for a destination: The effect of destination image on preference for products associated with a destination brand. *International Journal of Tourism Research*, 16, 223-231.
- Maumbe, K. (2015). Destination brand Cape Town & Western Cape: An assessment of consumer-based brand equity (CBBE). *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 4 (2), 1-20.
- Morgan, N., Pritchard, A., & Pride, R. (2002). *Destination branding: Creating the unique destination proposition*. Oxford, UK: Butterworth-Heinemann.
- Motameni, R., & Shahrokhi, M. (1998). Brand equity valuation: A global perspective. *Journal of Product & Brand Management*, 7 (4), 275–290.
- Murphy, L., Moscardo, G., & Benckendorff, B. (2007). Using brand personality to differentiate regional tourism destinations. *Journal of Travel Research*, 46, 5-14.
- Myagmarsuren, O., & Chen, C. (2011). Exploring relationships between destination brand equity, satisfaction, and destination loyalty: A case study of Mongolia. *Journal of Tourism, Hospitality & Culinary Arts*, 3 (2), 81-94.

- Özoğul, T., & Özel, Ç. H. (2015). Destinasyonlara yönelik tüketici temelli marka denkliği algılarının ölçümü: Eskişehir örneği. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7 (3), 137-151.
- Raykow, T., & Marcoulides, G. A. (2006). *A first course in structural equation modeling*. London: Lavrance Erlbaum Associates. Publishers.
- Pike, S. (2002). Destination image analysis—A review of 142 papers from 1973 to 2000. *Tourism Management*, 23 (5), 541-549.
- Pike, S. (2005). Tourism destination branding complexity. *Journal of Product & Brand Management*, 14 (4), 258-259.
- Pike, S., Bianchi, C., Kerr, G., & Patti, C. (2010). Consumer-based brand equity for Australia as a long-haul tourism destination in an emerging market. *International Marketing Review*, 27 (4), 434-449.
- Pike, S., & Bianchi, C. (2013). Destination brand equity for Australia: Testing a model of CBBE in short haul and long haul markets. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 20 (10), 1-21.
- Raykov, T., & Marcoulides, G.A. (2006). *A first course in structural equation modeling*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Ritchie, J. R. B., & Ritchie, R.J.B. (1998). The branding of tourism destinations: Past achievements and future challenges. The 1998 Annual Congress of The International Association of Scientific Experts in Tourism, Marrakech, Morocco.
- Schermelleh-Engel, K., & Moosbrugger, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8 (2), 23-74.
- Srivastava, R., K., & Shocker A. D. (1991). *Brand equity: A perspective on its meaning and measurement*. Cambridge Mass U.K.: Marketing Science Institute.
- Tasci, A.D.A., & Kozak, M. (2006). Destination brands vs destination images: Do we know what we mean?. *Journal of Vacation Marketing*, 12 (4), 299-317.
- Taşkın, Ç., & Akat, Ö.(2010). Tüketici temelli marka değerinin yapısal eşitlik modelleme ile ölçümü ve dayanıklı tüketim malları sektöründe bir araştırma. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 1-16.
- TDK (2017). Marka. Erişim Tarihi: 01.07.2017, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=MARKA
- Vinh, T. T., & Nga, V.T.Q. (2015). The relationship between components of customer-based brand equity for destination: Conceptual framework and preliminary testing for scales. *South East Asia Journal of Contemporary Business, Economics and Law*, 7 (2), 47-53.
- Ural A., & Kılıç İ. (2011). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldırım E., Altunışık, R., Coşkun R., & Bayraktaroğlu S. (2001). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Adapazarı: Sakarya Kitabevi.
- Yılmaz, V., Çelik, H. E., & Ekiz, E. H. (2006). Kuruma bağımlılığı etkileyen faktörlerin yapısal eşitlik modelleriyle araştırılması: Özel ve devlet bankası örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2), 171-184.
- Yoo, B., Donthu, N., & Lee, S. (2000). An examination of selected marketing mix elements and brand equity. *Journal of Academy of Marketing Science*, 28 (2), 195–211.
- Yuwo, H., Ford, J.B., & Purwanegara, M.S.(2013). Customer-based brand equity for a tourism destination (CBBETD): The specific case of Bandung city, Indonesia. *Organizations And Markets In Emerging Economies*, 4 (1) 7, 8-22.

Çevrimiçi Haberlerin Turizme Etkileri

The Effect of the Online News on Tourism

Didem KUTLU*
Eda DİŞLİ BAYRAKTAR**
Hasan AYYILDIZ***

Abstract

Due to the technological developments, people are able to quickly reach the information and the news about destinations where they have planned to go on their holidays. Online news websites are important and reliable tools which deliver up-to-date information about a destination to broad masses. It is indisputable that the media is a significant influence on public awareness, tourist purchase decision, destination image and tourist behavior. A tourist who chooses a holiday destination decides among countless destinations according to the information he receives from various sources. Therefore, in this study, the news in the two foreign online news sites are interpreted according to the touristic arrival statistics from the Ministry of Culture and Tourism. The two countries to be included in the study, Germany and England, were selected among the countries that sent the most tourists to Turkey. In these countries, news web sites with the highest number of daily visitors were determined and the news related to Turkey in the 7 years period between 2010 and 2016 were analyzed by content analysis.

Keywords: Destination Image, Tourism, Online News Sites

Öz

Gelişen teknolojiye bağlı olarak, insanlar tatillerini geçirmek istedikleri destinasyonla ilgili bilgiye ve haberlere hızlı bir şekilde ulaşabilmektedirler. Çevrimiçi haber siteleri, geniş kitlelere bir destinasyonla ilgili güncel bilgiler veren önemli ve güvenilir araçlardır. Medyanın kamu bilinci oluşturma, turistin satın alma kararı, destinasyon imajı ve turist davranışına önemli etkileri olduğu göz ardı edilmez bir gerçektir. Turist, çeşitli kaynaklardan aldığı bilgiye göre sayısız destinasyon arasından bir tatil yerine karar vermektedir. Dolayısıyla bu çalışmada Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan alınan ülkemize geliş istatistiklerine göre, yurt dışındaki iki çevrimiçi haber sitesindeki haberlerin turist gelişlerine etkisi yorumlanmıştır. Çalışmaya dahil edilen iki ülke, Almanya ve İngiltere, ülkemize en çok turist gönderen ülkeler arasından seçilmiştir. Bu ülkelerdeki haber siteleri ise günlük ziyaretçi sayılarına göre belirlenmiş ve Türkiye ile ilgili haberler, 2010-2016 yılları arasındaki yedi yıllık dönemde içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Destinasyon İmajı, Turizm, Çevrimiçi Haber Siteleri

Introduction

Destination image is one of the important factors that increase the competitive power in the international tourism market of Turkey and it has been a subject for researchers for the last 30 years. Destination image is the entire perception of individuals in a destination. People form this image with the information they receive from various sources. According to Gunn (1997), this image consists of stimulated image and organic image. Organic image evolves over time in the human mind, with information that people receive from media, education, popular culture. Nowadays people are exposed to numerous information from various sources before the travel decision process. According to the studies, it has been confirmed that the media has an effect on the formation of the destination image due to its high reliability and broad mass reachability (Castelltort & Maeder, 2010). The media is undoubtedly an important source of information on risk minimization, because it provides tourists up-to-date news about a destination that they can not have from other sources, such as travel guides. Some of the news on the media has a positive impact on potential tourists, while some news on tourists have the opposite effect. The role of the media in the purchase decision, public awareness, in the perception and behavior of people is crucial. Therefore, it is expected that the news that spread rapidly all over the world will affect tourists' choice of travel and destination selection. Tourists

* Okutman, Akdeniz Üniversitesi, MYO, didemkutlu76@yahoo.com.

** Öğretim Görevlisi, Gümüşhane Üniversitesi, İrfan Can Köse MYO, edisli@gumushane.edu.tr.

*** Doç.Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, ayyildiz@ktu.edu.tr.

choose from countless destinations before deciding to buy. This choice is one of the stages in the destination decision process. Any new and unfamiliar news that the potential destination has decided on, whether it has been booked, whether it will be booked, will affect the decision process of the individual and the decision of destination will result in the cancellation of the reservation. In other words, the risk perception of a destination affects the travel decision process (Sonmez & Graefe, 1998: 10).

The purpose of the study is to investigate the relation between the news about Turkey in the German and English news sites and the tourist arrival statistics. Another goal is to determine in which category of the news is most likely to appear in German and English online news sites. It is also another purpose to determine which of the positive or negative news in the foreign press is more effective. In order to achieve these goals, the news sites most frequently followed in the two countries are determined according to the number of visitors. Then, preliminary analysis of the related news in Turkey and taking into consideration the previous studies, five categories were identified as politics, culture / history, sports, security and social issues. Finally, positive, negative and neutral classification of the news in this category was made according to the effect of the news readers, and the news was interpreted as having an impact on the tourism arrivals.

Destination Image

UNWTO defined tourism as “Tourism comprises the activities of persons traveling to and staying in places outside their usual environment for not more than one consecutive year for leisure, business and other purposes.” Tourism, which is a growing sector, has become remarkable in terms of its contribution to the economy through its added value, employment and foreign exchange income (Bilgen, 2009). Referring to the data for Turkey in 2014, it is seen that the share of tourism revenues in GNP is 4.3% (Turkish Statistical Institute). Due to the large impact on the economy of the country, tourism has been the subject of many studies and research. The role of the destination image in the development of the tourism sector and in the increase of the tourism share in the world market is great. Destination image is the sum of beliefs, impressions and thoughts that an individual has about the destination (Crompton, 1979). Destination image attracted the attention of many researchers because it affected tourists decision process, general satisfaction and destination perception.

Image formation is the development of a mental construct based upon a few impressions selected from a flood of information (Etchner & Ritchie, 1991). This flood is coming from the media and from different channels such as “television, books, magazines, movies, newspapers, brochures, posters” (Matos, Mendes & Valle, 2012). According to Gunn (1997), the destination image consists of two components, the stimulated image and the organic image. A stimulated image is an important element that triggers visits to a destination, such as advertising and promotion. Organic image is formed through media, popular culture and non-commercial sources of information during training and can not usually be controlled. Studies show that people have been exposed to the media for a certain period of time, resulting in organic image (Wang, HweeLeng & Pan, 2015). The media helps tourists minimize risk by offering up-to-date news for tourists that a tour guide can not provide. The news media has a significant impact on the image formation, especially when it gives a striking picture of a distant country. The high reliability of news and the ability to reach large masses are important in image formation (Castelltort & Maeder, 2010). It has also been observed that the news is also influential in the tourist’s selection process. Every new and unfavorable information a tourist gets, even though they have chosen a destination, will cause the tourist to make a change in the decision process. For instance, the presence of a terrorist attack in or near a selected destination

or a political rebellion will lead to a change in the assessment of the travel decision (Sönmez & Graefe, 1998).

The Effects of News on Tourism

Global and regional events, including terrorism, epidemics, and political unrest, are represented in the media and affect the imaginations and perceptions related to a destination. The coverage of disasters by the media may result in negative publicity for the destination, diminishing its overall reputation for comfort, attractiveness and safety (Sönmez et al., 1999).

In many researches, it has been seen that negative events such as terrorism, outbreaks, political revolts, which are developing on the local and global scale, are reflected through the media and these reports affect the perceptions of the destination (Sönmez & Graefe, 1998; Drakos & Kutan, 2003; Koyunsağan, 2008; Alvarez & Korzay, 2008; Okcu, 2009; Emsen & Deger, 2004). Research on the effects of tourism on mega events, such as world cups, olympics, or expos, were also conducted (Solberg and Preus, 2007; Fourie and Santana-Gallego, 2011; Bob & Potgieter, 2013; Kim, Lee, Mjelde & Lee, 2014; Küçüktaş, 2015).

Sönmez & Graefe (1998) used decision-making models and risky decision-making theories for consumers and tourists who have traveled internationally in the past or intend to travel internationally. In the study, demographic factors (age, sex, education, and international travel etc.) as well as economic factors (income level of the tourists) and the risk factor defined as the type and amount of potential tourism risk related to international tourism as were included in the model as explanatory variables. In horizontal regression analysis with multiple horizontal regression analysis, there was a negative and significant relationship between the level of risk taking and the presence of tourism activity. On the other hand, it has been found that social resources are more preferred than formal sources during information searches (Sönmez & Graefe, 1998, p. 122-134).

In 2006, Alvarez and Korzay conducted a survey of 157 people in October and December, exploring the role of politics and media in perceiving Turkey as a tourism destination. In the study, it was found out that word of mouth communication was the most frequently used in the search for information by the Spanish tourists, secondly the printed press and television were used, and despite the negative perception of the political situation of Turkey, this situation did not affect the destination image. Researchers have found that some political issues, such as membership in the European Union, have a strong influence on the participants' sense of destination.

Drakos and Kutan, using monthly tourism data from January 1991 to December 2000, have found that in three popular Mediterranean countries (Israel, Greece, Türkiye), terrorism has reduced tourist arrivals. They also found that the frequency of the emergence of terrorist acts in a country would lead tourists to the competing alternative country, which would also affect relative market shares. It has also been investigated whether the decreasing market shares due to terrorist acts are reflected in the shares of their competitors in these countries at the same percentage.

Koyunsağan conducted a survey with 90 travel agency managers and hotel managers in Istanbul and 97.8% of the participants stated that negativity such as terrorism, security, bird flu affects the tourism. In the years when terrors were experienced, 58.92% of companies faced cancellations in their businesses. Forty percent of the administrators said they were hesitant about the arrival of tourists, while 1,1% of them said that tourist arrivals stopped completely.

Fourie and Santana-Gallego (2011) examined the effects of mega-sport events on tourist arrivals by using two-sided tourism flows in 200 countries in 1995-2006 using the gravity model. According to their results, they found that mega sport events increased tourism by an

average of 8%, but that the gain could vary depending on the mega event, the country where the event took place, and whether the event occurred in low or high season. For example, the Summer Olympics and the FIFA World Cup are effective in tourism, the Cricket World Cup and the Lions Tour are less influential, and the Winter Olympics and the Rugby World Cup are not affected.

Bob and Potgieter (2013) have studied the impact of tourism on mega events in their work in South Africa, from a visitor's point of view. A face-to-face meeting was held with foreign visitors from 11 June to 11 July in Africa's first mega event, the 2010 FIFA World Cup. The majority of participants stated that they are satisfied, they perceive the country as a good tourism destination and they intend to visit again. However, they also expressed concern about crime and cost. The researchers came to the conclusion that positive experiences and the South African image should be integrated into a suitable destination marketing strategy.

In a study by Kim and the others (2014) examining the influence of newspaper reports on Korea's EXPO, a polynomial distributed lag model was used. The factors influencing daily attendance at the Expo were tried to be estimated with two variables (newspapers and promotions). The data were extracted from 295 news items by scanning the word "expo" in six daily Korean internet newspapers. As a result, newspaper reports is an important influence on the participation of expo, as well as high season, promotion and media are found to be effective. In addition, the newspaper reported that during the first four days of publication, expo participation increased, but on the fifth day it began to decline. It is also referred to in literature as "the carryover effect".

Çolakoğlu and Çolakoğlu (2005) studied the image of Turkey in the world press with the example of South Korea. The Korea Times and The Korea Herald daily newspapers were selected as samples of this work and these newspapers were examined during 1999-2000. The news about Turkey in these newspapers are divided into categories under the headings of "politics", "economy", "sports", "history / culture" and "others" and evaluated by content analysis method. As a result of the research, it was determined that in the South Korean press, Turkey is on the agenda with political news. The two most favorite categories in Korean media are politics and sports. Moreover, political news about Turkey has a negative effect on the reader; Sports, and history / culture related news leave a positive impression. Although the intensity of the economic news is low, the effect left on the reader is attributable. Therefore, according to researchers, the presence of news about Turkey in South Korea, a country that does not have an intense relationship with Turkey, is an indication that Turkey has an important place in world press.

Mercille (2005) tried to explain the influence of the image of media presentations made up of films, guide books and magazines with the example of Tibet. The analysis was based on data from tourists who came to Tibet for the first time. In 2002, a questionnaire was organized to 397 participants and they were asked what information source they benefited from before they arrived to the destination. Secondly, the previous perceptions of the destination and the subsequent perceptions of the destination were asked. The fact that 43% of the respondents were influenced by the film "Seven Years in Tibet" and 27% was influenced by a guidebook, "Lonely Planet", is an indication that both visual and written media influence the destination image.

In their study, Stepchenkova and Eales (2011) measured media messages related to a tourist destination in the form of time series and then measured the tourism demand effect of the news using these series as variables in the tourism demand model. Three influential newspapers in the UK were scanned for the words "Russia", "Moscow" and "Saint-Petersburg", and 2439 articles were reached in the result of the study covering 1992-2007. News in seven

categories, namely Culture and History, Economic Development, Social Issues, Interior Affairs, Foreign Affairs, Security and Tourism, are classified and subdivided into positive, negative and neutral within themselves. In order to prevent the prejudices that may occur in the coding, control coding with the second author has been done. Dependent and independent variables for the tourism demand model were determined based on the consumer behavior theory according to previous tourism demand studies and data availability. According to the research result, it is found that the news about economic developments has a positive effect on tourist arrivals, the tourism category has a positive effect and the culture category has a negative effect on Russia's Soviet past. Interestingly, the security category has not been an influence on tourism demands. News about the Interior and Foreign Affairs has been determined to have a very small impact on travel decisions.

In the tourism literature, it is known that media reporting of catastrophic news in a sensational way negatively affects the destination image. Walters and the others (2016) have examined how a disaster-affected destination is presented in the media. They examined the content of 260 print and online media articles that reported the Blue Mountains Bushfires, a small scale disaster that occurred in 2011. They found that the media's representation or misrepresentation of this particular disaster may contribute to the estimated loss of over \$100 million in tourism related revenue experienced by this destination.

As a result of the literature review, it was seen that the print media was used as the data in the studies and the content analysis was used as a method. In some researches, survey method was applied to tourists and the role of information sources in destination image was tried to be revealed. A group of researchers have also conducted studies to identify potential tourist images of the country. Some important events (terrorism, epidemic disease, natural disaster, world cups, expos, etc.) have been investigated both in domestic and foreign sources on the effect of tourism. From 1992 to 2007, Stepchenkova, through the LexisNexis Akademic Database, one of the most important database companies in the world, has linked news about Russia to three major British newspapers (the Times, the Guardian, the Independent). However, no similar work has been found in our country. Moreover, it is thought that this study will be different because news websites provide information at all times and users can access different communication tools (tablet, smart phone, computer). Therefore, as the use of the two countries in the research will expand the research limit, the use of the most preferred web sites as the sample in these two countries will fill the gap in the literature. The countries that send the most tourists to our country have been determined through the Ministry of Culture and Tourism and the news that have been reflected in the news sites in these countries have been analyzed by means of content analysis during the period of 2010-2016.

Methodology

Content analysis method was used in the study. Content analysis is a way of gaining a meaning by examining the raw information obtained from archives, documents and mass media (Böke, Ed., 2009: 344). Because news sites are published daily, they are regarded as appropriate data sources. Bbc.com, the most visited news site in England, and dw.com in Germany were selected as the sample of this study, according to the daily number of visits. In order to determine these sites, the main news sites were identified for each country. Through the "website.informer.com" website, the sites that received the most visitors for each country were found and sampling included. The news from 2010 to 2016 was examined by selecting the words "Turkey, Antalya, Istanbul, Ankara" in these news sites. The reason for the election of a seven-year term is to compare the numbers of tourist arrivals with previous years, and the effect of the news, as learned from previous studies, does not last for many years. In order to determine the reflections of foreign media reports, foreign entry statistics were taken from the website of

the Ministry of Culture and Tourism according to nationalities and compared for the previous seven-year periods.

The reason for the selection of the England and Germany in the study is due to the fact that they are from the countries that send the most tourists to our country according to the statistics of the Ministry of Culture and Tourism.

484 news on BBC website and 1942 news on Deutsche Welle website were examined. Despite the fact that these news sites are Turkish versions, the news has been scanned in English and German so that the format of the news is more accurate.

Content analysis is a categorization process based on the researchers' assumptions (Cited in Colakoglu and Colakoglu, 2005, p. 143). Therefore, 5 categories have been determined by preliminary analysis of the news about Turkey and taking into consideration the previous studies: Politics, culture / history, sports, security and social.

Under the political title, there are reports on Turkey's internal and external political developments, news about presidential and municipal elections, news about political trips to Turkey (Table 1).

Table 1: Examples of Political News

Political		
The Subject of the Article	Source	Date
Nuclear talks with Iran started positively	bbc.com	21.01.11
Pope Francis visit to Turkey	bbc.com	28.11.14
Russia and Turkey remain close despite ambassador's murder	bbc.com	21.12.16
Turkey has been waiting for 25 years as an Ab member	dw.com	13.04.12
Visit of Iranian President Ruhani	dw.com	09.06.14
Turkey after the coup	dw.com	27.07.16

In the Culture/History category, art, history, traditions, film and music festivals, information related to Turkish cultural dishes are included. In addition, the news that Istanbul was a cultural capital in 2010 and tourism was also evaluated in this category (Table 2).

Table 2: Examples of Culture/History News

Culture/History		
The Subject of the Article	Source	Date
The Real Istanbul: Büyükkada	bbc.com	05.10.10
Unesco proposed improvements in world heritage management	bbc.com	29.08.10
Rick Stein: From Venice to Istanbul: Series1: Episode 7	bbc.com	18.11.15
The music journey of DJ Ipek	dw.com	19.10.11
Turkish National Youth Philharmonic Orchestra was a guest of Beethoven Fest	dw.com	27.01.12
Camel wrestling in Turkey	dw.com	11.03.15

In the sports category, there are news about sports such as golf, football, boxing, news about Istanbul Grand Prix and transfers of some football players (Table 3).

Table 3: Examples of Sports News

Sports		
The Subject of the Article	Source	Date
Çağla Büyükakçay and Elena Baltacha's tennis match	bbc.com	26.07.10
Turkish Grand Prix	bbc.com	08.05.11
Istanbul Basaksehir: From crowds of 100 to top of the Turkish league	bbc.com	25.11.16
Istanbul short course swimming championship	dw.com	14.12.12
Galatasaray – Juventus football match	dw.com	10.12.13
Germany outplayed by Turkey at EuroBasket	dw.com	08.09.15

Reports in the security category were compiled from terrorist incidents, riots, political or non-political protests, workplace fires, mine disasters, ferry hijacking (Table 4).

Table 4 : Examples of Security News

Security		
The Subject of the Article	Source	Date
The Turkish security forces killed the man who kidnapped the ferry	bbc.com	12.11.11
DEVSOĞ claimed responsibility the explosion as a cop died	bbc.com	11.09.12
Istanbul bomb attack “kills 11”	bbc.com	07.06.16
Gezi protests spread from Istanbul to Ankara	dw.com	01.06.13
Soma mine disaster protests	dw.com	17.05.14
Dozens dead after explosions near Besiktas stadium in Istanbul	dw.com	10.12.16

Social issues consist of news including freedom of expression, media issues, women's rights, religion, education and health. In addition, natural disasters, ongoing court or court decisions, interviews with journalists were also evaluated within this scope (Table 5).

Table 5: Examples of Social News

Social Issues		
The Subject of the Article	Source	Date
Van earthquake: Rescue teams are searching	bbc.com	10.11.11
The families are worried about the earthquake hazard in Istanbul.	bbc.com	01.01.12
Istanbul transgender murder prompts Istanbul protest	bbc.com	22.08.16
Baha Güngör: Turkey is not a model for the Arabs	dw.com	10.02.11
The developments related to Fazıl Say case	dw.com	18.02.13
Turkey leads rise in journalist detentions	dw.com	13.12.16

The impact of the news on the readers is positive, negative or neutral. If the news makes a negative impact on the person reading it, or if it is presented in a way that does not appeal to the reader, it is considered negative (Çolakoğlu & Çolakoğlu, 2005, p.142). For example, despite the fact that the ongoing court proceedings on the Gezi protesters were actually impartial, the disproportionate use of force by the police during the protests led to a negative perception of the news. The news covered in the Culture / History category generally seems to give a positive impression. The reason is that art, music, festivals, traditional subjects will leave a positive mark on the reader. However, very rarely, some culture / history news has been adversely affected. For example, Fatih Akin's news about the so-called Armenian genocide is thought to be positive because it relates to cinema, but it is negative in terms of its effect. Likewise, most sports news is made up of news that leave a positive impression on the reader. News about football, which is a popular sport especially in England and Germany, not only makes a positive impact on readers but also contributes to the promotion of Turkey. Amateur Golf Championship held in Antalya in 2011, Turkey Grand Prix held in Istanbul and Archery World Cup held in Antalya have been reported in many countries because they are international organizations. On June 10, 2013, UEFA's evaluation of Fenerbahçe and Beşiktaş clubs as a "direct or indirect effect on the match result" was considered negative news. The Presidential election held on August 10, 2014, and local elections were considered neutral news. The fact that the wounded soldiers in Afghanistan were brought to Turkey on 17.04.2010 has also been evaluated as neutral in terms of its effect. The refugee problem, which has occupied the agenda of Turkey for many years, is one of the issues that leave a positive and negative impression on the audience evaluated in social issues. The fact that Turkey hosts millions of Syrian refugees left a positive impression on the reader. However, in the treaty signed between the European Union and Turkey on 18.03.2016, the issue of bargaining of refugees was perceived negatively.

Statistics on the website of the Ministry of Culture and Tourism were used as a secondary data source to assess the impact of the news on tourism. A seven-year term was chosen to assess change over previous years. In June 2013, especially when news related to the Gezi Protesters took place frequently, the German tourist rate decreased by 7.89% compared to June of the previous year and decreased by 2.14% for British tourists in the same period (Table 6). In particular, the number of British tourists in 2015 has fallen during the first nine months

of the year. When we assessed the year 2016, the number of German and British tourists decreased compared to previous years. The reason for this is thought to be the increase in security concerns following the terrorist attacks in Turkey, as well as the geopolitical risks created by the Syrian civil war in the region. The years 2015 and 2016 are the greatest declines for both the number of British and German tourists. These years are indicated that international political crises and security concerns have had a negative impact on tourism demand (Table 6).

Table 6: Arrivals to Turkey from Germany and England: 2010 – 2016

		Germany	England	Total Foreigner	German in Total (%)	English in Total (%)	Compared to prev.(Ger.)(%)	Compared to prev.(Eng.)(%)
2010	JANUARY	115.844	22.935	809.974	14,30	2,83		
	FEBRUARY	148.741	31.246	953.848	15,59	3,28		
	MARCH	260.932	49.157	1.414.616	18,45	3,47		
	APRIL	254.364	108.026	1.744.628	14,58	6,19		
	MAY	479.574	373.355	3.148.337	15,23	11,86		
	JUNE	423.703	419.674	3.500.024	12,11	11,99		
	JULY	649.887	471.732	4.358.275	14,91	10,82		
	AUGUST	533.185	451.868	3.719.180	14,34	12,15		
	SEPTEMBER	501.356	386.510	3.486.319	14,38	11,09		
	OCTOBER	619.550	278.155	2.840.095	21,81	9,79		
	NOVEMBER	248.727	48.016	1.491.005	16,68	3,22		
	DECEMBER	149.400	32.931	1.165.903	12,81	2,82		
	TOTAL	4.385.263	2.673.605	28.632.204	15,32	9,34		
		Germany	England	Total Foreigner	German in Total (%)	English in Total (%)	Compared to prev.(Ger.)(%)	Compared to prev.(Eng.)(%)
2011	JANUARY	111.296	26.196	975.723	11,41	2,68	-3,93	14,22
	FEBRUARY	161.454	33.959	1.079.505	14,96	3,15	8,55	8,68
	MARCH	264.267	45.200	1.617.782	16,34	2,79	1,28	-8,05
	APRIL	392.873	155.984	2.290.722	17,15	6,81	54,45	44,39
	MAY	457.645	339.830	3.283.125	13,94	10,35	-4,57	-8,98
	JUNE	528.156	365.521	3.780.637	13,97	9,67	24,65	-12,90
	JULY	602.511	435.143	4.597.475	13,11	9,46	-7,29	-7,76
	AUGUST	626.570	425.521	4.076.783	15,37	10,44	17,51	-5,83
	SEPTEMBER	570.384	383.532	3.923.546	14,54	9,78	13,77	-0,77
	OCTOBER	684.908	273.732	3.039.754	22,53	9,01	10,55	-1,59
	NOVEMBER	271.367	64.461	1.596.295	17,00	4,04	9,10	34,25
	DECEMBER	154.884	32.975	1.194.729	12,96	2,76	3,67	0,13
	TOTAL	4.826.315	2.582.054	31.456.076	15,34	8,21	10,06	-3,42
		Germany	England	Total Foreigner	German in Total (%)	English in Total (%)	Compared to prev.(Ger.)(%)	Compared to prev.(Eng.)(%)
2012	JANUARY	113.055	25.805	981.611	11,52	2,63	1,58	-1,49
	FEBRUARY	153.915	32.077	997.571	15,43	3,22	-4,67	-5,54
	MARCH	255.448	56.539	1.460.563	17,49	3,87	-3,34	25,09
	APRIL	347.567	128.047	2.168.715	16,03	5,90	-11,53	-17,91
	MAY	513.168	294.878	3.232.926	15,87	9,12	12,13	-13,23
	JUNE	540.955	358.012	3.882.592	13,93	9,22	2,42	-2,05
	JULY	697.864	410.170	4.571.389	15,27	8,97	15,83	-5,74
	AUGUST	681.786	400.534	4.470.202	15,25	8,96	8,81	-5,87
	SEPTEMBER	625.571	374.264	3.991.415	15,67	9,38	9,68	-2,42
	OCTOBER	677.797	278.429	3.050.981	22,22	9,13	-1,04	1,72
	NOVEMBER	263.034	56.514	1.631.647	16,12	3,46	-3,07	-12,33
	DECEMBER	158.585	41.250	1.343.220	11,81	3,07	2,39	25,09
	TOTAL	5.028.745	2.456.519	31.782.832	15,82	7,73	4,19	-4,86

Table 6 Continued

		Germany	England	Total Foreigners	German in Total (%)	English in Total (%)	Compared to prev.(Ger.)(%)	Compared to prev.(Eng.)(%)
2013	JANUARY	101.807	28.654	1.104.754	9,22	2,59	-9,95	11,04
	FEBRUARY	152.183	36.375	1.268.440	12,00	2,87	-1,13	13,40
	MARCH	307.265	65.288	1.841.154	16,69	3,55	20,28	15,47
	APRIL	356.621	122.282	2.451.031	14,55	4,99	2,60	-4,50
	MAY	573.495	314.254	3.810.236	15,05	8,25	11,76	6,57
	JUNE	498.249	350.352	4.073.906	12,23	8,60	-7,89	-2,14
	JULY	636.024	407.372	4.593.511	13,85	8,87	-8,86	-0,68
	AUGUST	713.982	417.972	4.945.999	14,44	8,45	4,72	4,35
	SEPTEMBER	617.273	380.165	4.266.133	14,47	8,91	-1,33	1,58
	OCTOBER	678.292	290.072	3.402.460	19,94	8,53	0,07	4,18
	NOVEMBER	244.966	59.471	1.709.479	14,33	3,48	-6,87	5,23
	DECEMBER	161.166	37.100	1.442.995	11,17	2,57	1,63	-10,06
	TOTAL	5.041.323	2.509.357	34.910.098	14,44	7,19	0,25	2,15
		Germany	England	Total Foreigners	German in Total (%)	English in Total (%)	Compared to prev.(Ger.)(%)	Compared to prev.(Eng.)(%)
2014	JANUARY	97.495	29.775	1.146.815	8,50	2,60	-4,24	3,91
	FEBRUARY	140.322	42.350	1.352.184	10,38	3,13	-7,79	16,43
	MARCH	228.242	54.404	1.851.980	12,32	2,94	-25,72	-16,67
	APRIL	421.573	148.618	2.652.071	15,90	5,60	18,21	21,54
	MAY	493.436	326.637	3.900.096	12,65	8,38	-13,96	3,94
	JUNE	520.455	359.346	4.335.075	12,01	8,29	4,46	2,57
	JULY	733.862	423.226	5.214.519	14,07	8,12	15,38	3,89
	AUGUST	808.554	434.454	5.283.333	15,30	8,22	13,25	3,94
	SEPTEMBER	645.938	400.443	4.352.429	14,84	9,20	4,64	5,33
	OCTOBER	723.834	287.622	3.439.554	21,04	8,36	6,71	-0,84
	NOVEMBER	254.624	54.065	1.729.803	14,72	3,13	3,94	-9,09
	DECEMBER	181.701	39.420	1.580.041	11,50	2,49	12,74	6,25
	TOTAL	5.250.036	2.600.360	36.837.900	14,25	7,06	4,14	3,63
		Germany	England	Total Foreigners	German in Total (%)	English in Total (%)	Compared to prev.(Ger.)(%)	Compared to prev.(Eng.)(%)
2015	JANUARY	115.993	30.868	1.250.941	9,27	2,47	18,97	3,67
	FEBRUARY	152.911	44.651	1.383.343	11,05	3,23	8,97	5,43
	MARCH	279.179	69.251	1.895.940	14,73	3,65	22,32	27,29
	APRIL	381.346	136.536	2.437.263	15,65	5,60	-9,54	-8,13
	MAY	623.685	310.840	3.804.158	16,39	8,17	26,40	-4,84
	JUNE	556.649	358.167	4.123.109	13,50	8,69	6,95	-0,33
	JULY	798.295	421.556	5.480.502	14,57	7,69	8,78	-0,39
	AUGUST	842.024	430.760	5.130.967	16,41	8,40	4,14	-0,85
	SEPTEMBER	664.300	364.013	4.251.870	15,62	8,56	2,84	-9,10
	OCTOBER	730.227	255.803	3.301.194	22,12	7,75	0,88	-11,06
	NOVEMBER	258.613	53.141	1.720.554	15,03	3,09	1,57	-1,71
	DECEMBER	177.570	36.553	1.464.791	12,12	2,50	-2,27	-7,27
	TOTAL	5.580.792	2.512.139	36.244.632	15,40	6,93	6,30	-3,39

Table 6 Continued

		Germany	England	Total Foreigner	German in Total (%)	English in Total (%)	Compared to prev.(Ger.)(%)	Compared to prev.(Eng.)(%)
2016	JANUARY	114 208	31 177	1 170 333	9,76	2,66	-1,54	1,00
	FEBRUARY	138 338	37 196	1 240 633	11,15	3,00	-9,53	-16,70
	MARCH	231 244	68 537	1 652 511	13,99	4,15	-17,17	-1,03
	APRIL	246 226	103 208	1 753 045	14,05	5,89	-35,43	-24,41
	MAY	427 219	219 277	2 485 411	17,19	8,82	-31,50	-29,46
	JUNE	345 714	233 686	2 438 293	14,18	9,58	-37,89	-34,76
	JULY	660 532	277 857	3 468 202	19,05	8,01	-17,26	-34,09
	AUGUST	551 380	275 552	3 183 003	17,32	8,66	-34,52	-36,03
	SEPTEMBER	424 447	234 710	2 855 397	14,86	8,22	-36,11	-35,52
	OCTOBER	491 059	166 099	2 449 948	20,04	6,78	-32,75	-35,07
	NOVEMBER	131 217	34 692	1 353 280	9,70	2,56	-49,26	-34,72
	DECEMBER	128 490	29 490	1 302 157	9,87	2,26	-27,64	-19,32
	TOTAL	3.890.074	1.711.481	25.352.213	15,34	6,75	-30,30	-31,87

Results

In the study, two online news sites with the highest number of visitors were identified and news about Turkey was evaluated in 5 categories. These categories have been identified under political, cultural / historical, sports, security and social topics, using preliminary analysis of news sites and previous similar studies. Moreover, news in each category is categorized as positive, negative, and neutral, according to the impression that the reader has left.

Between 2010 and 2017, 484 news on BBC website and 1942 news on Deutsche Welle website were examined. When the distribution of the news according to the topics was examined, the security news was found more widely in the bbc news site (45,87% with 222 news). Political news reports are in the second place with 16,94%, while sport news is in the third place with 14,26% (Table 7). As it is thought that the effect of the news is important as well as the number of the news, it is determined that the negative news in bbc news site finds more place with 60,12%. When we look at the evaluation of the Deutsche Welle news site, it is seen that political news ranks first with 48,25%, secondly social news reports (9,63%) and thirdly security news with 7,21%. One of the reasons for the large number of political reports about Germany is that the German government approves the so-called Armenian genocide allegations on June 2, 2016, and the other reason is the refugee agreement signed between the European Union countries and Turkey. Another element that is subject to political news is the military coup attempt carried out on July 15, 2016 by a group of soldiers who define themselves as the Peace Corps in the Turkish Armed Forces. In the German news site, when we look at the influence of the news on the reader, it is seen that 33,57% is a positive perception and 52,11% is a negative perception. However, it should not be forgotten that these rates are evaluated over a period of 7 years.

Table 7: Distribution of News by Subject in 2010/2016

		bbc.com				dw.com			
		Negative	Positive	Neutral	Total	Negative	Positive	Neutral	Total
Political	Number of News	23	43	16	82	401	323	213	937
	%(In Total)	4,75	8,88	3,31	16,94	20,65	16,63	10,97	48,25
Culture / History	Number of News	27	23	1	51	13	115	0	128
	%(In Total)	5,58	4,75	0,21	10,54	0,67	5,92	0,00	5,15
Sports	Number of News	1	68	0	69	7	58	1	66
	%(In Total)	0,21	14,05	0,00	14,26	0,36	2,99	0,05	2,78
Security	Number of News	216	4	2	222	332	51	1	384
	%(In Total)	44,63	0,83	0,41	45,87	17,10	2,63	0,05	7,21
Social	Number of News	24	24	12	60	259	105	64	428
	%(In Total)	4,96	4,96	2,48	12,40	13,34	5,41	3,30	9,63
Total	Number of News	291	162	31	484	1012	652	278	1942
	%	60,12	33,47	6,40	100,00	52,11	33,57	14,32	100,00

When we examine the positive news, we can say that sports and cultural news are widely available in both countries. Cultural news seems to have increased in number in the German news site, especially in September and October of 2012. The reason for this is that the Turkish National Youth Philharmonic Orchestra participated in the "International Beethoven Festival" held every year in Bonn, Germany. When the tourist arrivals statistics for September and October 2012 are examined, it is observed that the number of German tourists increased by 9,68% in September compared to the previous year but decreased by 1,04% in October (Table 8).

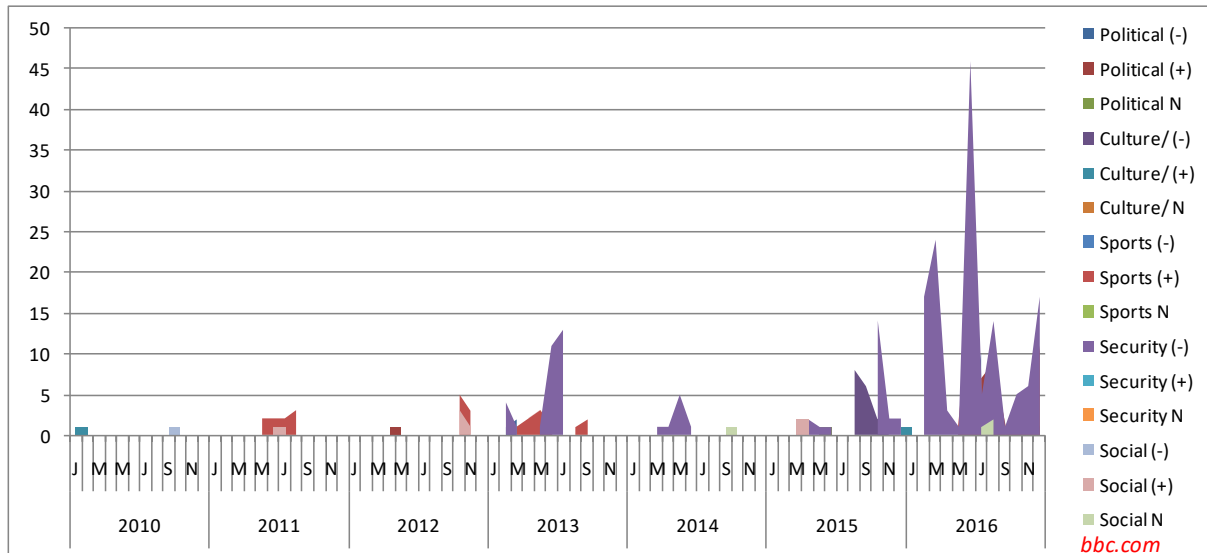
Table 8: Change Rates of German and British Tourists Compared to the Previous Year

	2011		2012		2013		2014		2015		2016	
	By previous year(Ger.)(%)	By previous year(Eng.)(%)	By previous year(Ger.)(%)	By previous year(Eng.)(%)	By previous year(Ger.)(%)	By previous year(Eng.)(%)	By previous year(Ger.)(%)	By previous year(Eng.)(%)	By previous year(Ger.)(%)	By previous year(Eng.)(%)	By previous year(Ger.)(%)	By previous year(Eng.)(%)
	JANUARY	-3,93	14,22	1,58	-1,49	-9,95	11,04	-4,24	3,91	18,97	3,67	-1,54
FEBRUARY	8,54	8,68	-4,67	-5,54	-1,13	13,40	-7,79	16,43	8,97	5,43	-9,53	-16,70
MARCH	1,28	-8,05	-3,34	25,09	20,28	15,47	-25,72	-16,67	22,32	27,29	-17,17	-1,03
APRIL	54,45	44,39	-11,53	-17,91	2,60	-4,50	18,21	21,54	-9,54	-8,13	-35,43	-24,41
MAY	-4,57	-8,98	12,13	-13,23	11,76	6,57	-13,96	3,94	26,40	-4,84	-31,50	-29,46
JUNE	24,65	-12,90	2,42	-2,05	-7,89	-2,14	4,46	2,57	6,95	-0,33	-37,89	-34,76
JULY	-7,29	-7,76	15,83	-5,74	-8,86	-0,68	15,38	3,89	8,78	-0,39	-17,26	-34,09
AUGUST	17,51	-5,83	8,81	-5,87	4,72	4,35	13,25	3,94	4,14	-0,85	-34,52	-36,03
SEPTEMBER	13,77	-0,77	9,68	-2,42	-1,33	1,58	4,64	5,33	2,84	-9,10	-36,11	-35,52
OCTOBER	10,55	-1,59	-1,04	1,72	0,07	4,18	6,71	-0,84	0,88	-11,06	-32,75	-35,07
NOVEMBER	9,10	34,25	-3,07	-12,33	-6,87	5,23	3,94	-9,09	1,57	-1,71	-49,26	-34,72
DECEMBER	3,67	0,13	2,39	25,09	1,63	-10,06	12,74	6,25	-2,27	-7,27	-27,64	-19,32
TOTAL	10,06	-3,42	4,19	-4,86	0,25	2,15	4,14	3,63	6,30	-3,39	-30,30	-31,87

When we examine Table 8, there has always been a tendency for British tourists to fall in this seven-year period. However, especially in 2011, 2012, 2015 and 2016, the decline seems to be more. Bbc.com posted 10 negative news in 2010 and 11 negative news in 2011. When we look at the source of this negative news, it appears that there was a terrorist attack on October 31, 2010. However, the tendency to fall is not only observed in October, but also in the other six months. Therefore, it can not be assumed that negative news in these years caused tourists to fall. Again, the number of positive news in 2010 was 24, and in 2011 it was 13. It is not possible to say that the number of positive news contributed to the increase in the number of tourists. When we evaluate 2012 for British tourists, it can be said that the year in which we experienced the greatest decrease in percentage (- 4.86%) in total. The reason for this is that the global economic crisis experienced in 2008 is spreading to Europe in 2009 and 2010. As a result of this economic crisis, the number of British tourists has decreased (Islamoglu & Ozbay, 2012).

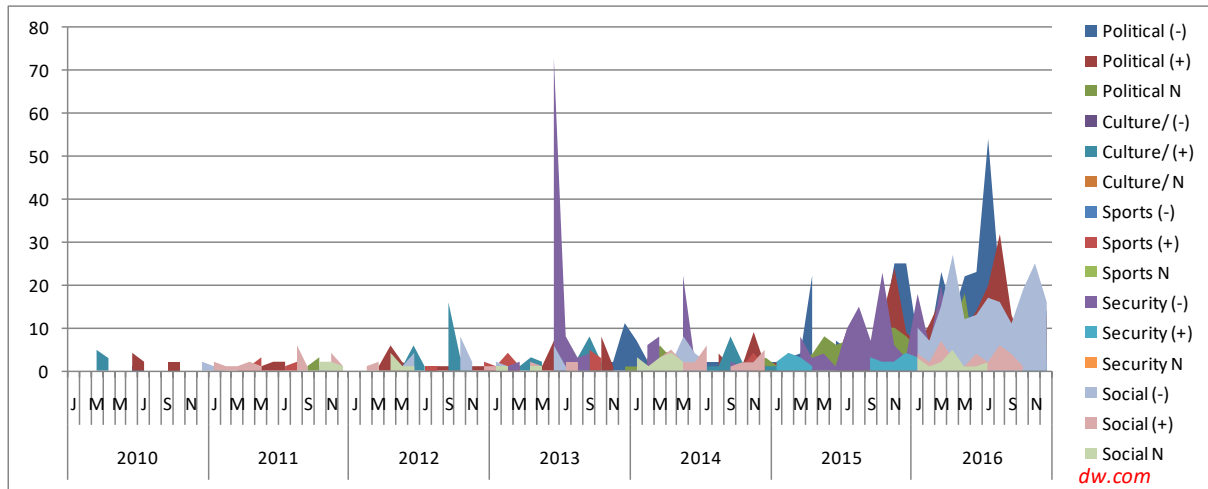
In 2013, 35.8% (38) of the news on the British news website and 61.9% (143) of the news in the German news website were observed to leave a negative impression. Therefore, it is thought that the negative and large number of the news affect the tourism negatively. When analyzed monthly, the month in which the number of British tourists fell most was August of 2016 compared to the previous year. When the news published on BBC.com in August was reviewed, it appears that there were 9 positive news stories about politics, 14 negative news related security and 1 neutral news about social issues. Therefore, the decrease in the number of tourists observed in August can be considered as an effect of security concerns in this period. In this seven-year period, security-related news is observed to peak especially in 2013, 2015 and 2016. In 2013, it is the protests of Gezi Park, the reason why security news takes place much in the media. The Gezi Park protests began as part of a longstanding campaign against the destruction of the park, as part of the redevelopment of the Taksim area. It continued with anti-government protests in the following days. However, the use of disproportionate force by the police, the deaths in the actions have been subject to world press for many days. As a result, these protests have caused an insecure image about Turkey. In this period, tourism-related cancellations have been observed in all of Turkey and a decrease of 7,89% in German tourists and 2,14% in British tourists compared to the previous year. The terrorist attacks in 2015 took place in Diyarbakir, Şanlıurfa and Ankara. Especially in Ankara, 101 people lost their lives in the attack of ISID on October 10th. Considering the number of British tourists, it is observed that October was the month with the highest decrease of 11.06% (Table 8). When we look at the year 2016, it is seen that there are 26 major terrorist attacks in Turkey. The realization of these terrorist attacks in major cities has caused security concerns for tourists. In addition, the military coup that took place the night of July 15 is one of the negative developments affecting the arrival of western tourists. Moreover, when we look at the general tourism numbers, it is obvious that the sanctions imposed by Russia after the shooting of the Russian aircraft is also the reason of this decrease.

Looking at the distribution of the news according to the categories in Graph 1, it is seen that security news and political news are leading especially on bbc.com news websites. The security news is thought to have adversely affected the image of the destination, as it consists of protest, terrorist events, and news that negatively affects the reader, such as accidents that occur because the necessary precautions are not taken. Especially in 2016, both political news(49) and security news (141) appear to be in large numbers. The July 15 military coup attempt and terrorist attacks are the ones that are most engaged in the media in 2016. The impression that these events were left on the reader was negative and caused the image of the country to be damaged. It can be said that the negative news affects the reader more, as the negative word of mouth communication affects far more people than positive word of mouth communication. (Charlett vd., 1995, p.2).

Graph 1 : Distribution of news by category on bbc.com

When we review the German online news site, it appears that the number of news is considerably higher than that of BBC.com. Researchers attributed this to the fact that the number of Turks living in Germany is close to three million (dw.com) compared to 2016 data, and that economic relations with Germany are greater than in the United Kingdom. According to 2015 data, Germany export value to Turkey was 22.4 billion euro and import value was 14.4 billion euro (hurriyet.com.tr). The Turkish - German University, which was established in Istanbul on April 10, 2010, is also an indication of mutual cooperation between Germany and Turkey in both education and culture. As seen in Graph 2, in 2013 the German online news websites reported more security news. 93 of the 231 reports (40.26%) examined in 2013 are security news that constitute negative perceptions in the reader. As can be understood from Table 8, in June 2013, the number of tourists decreased by 7.89% compared to the previous year and by 8.86% in July. When we compare the total number on a yearly basis, it is seen that in 2016, there has been a decline in the number of German tourists all year round. These declines are due to terrorist attacks in 2015 and 2016. It is also believed that the German government's security warning to its citizens also affected these declines. Thus, it can be said that security news affects tourism negatively due to both the high number of news and the negative effect. Moreover, the reason why the negative news is found more in the media is that the media see these negative news as an opportunity to increase the publication rates. Therefore, it is not a matter that the media attaches importance to the impact of the presentation forms on the destination image (Walters et al., 2016; Kapuscinski & Richards, 2016). On the German news website, the categories of politics and social issues are the most positive news categories. The year 2016 was the year in which both the positive (231) and negative (512) news numbers were the most. In total, 33.57% of the news was positive while the politics category was 16.63%. However, the fact that the number of positive news is so high does not lead to an increase in the number of German tourists, on the contrary, the number of tourists has dropped. The highest increase in the number of German tourists in the seven-year period was observed in April 2011 (54.45%). Looking at the year 2011, 35 positive, 12 negative and 17 neutral articles were found. However, positive news numbers have been observed to be more numerous in particular since April. Therefore, it is seen that positive news does not play an important role in the advent of tourism. From Figure 2 we examine the social issues seem to have an important place in 2016. Freedom of the press, the arrest of the Cumhuriyet newspaper writers, the start of the trial in relation to the coup attempt of July 15, and the living conditions of the refugees are among the topics that are at the head of the press. There are 188 negative, 36 positive and 17 neutral news on these topics.

Graph 2: Distribution of news by category on dw.com

Conclusion

The aim of this study is to examine news related to Turkey in certain online news sites (bbc.com, dw.com) in the England and Germany between 2010 and 2016; To determine the categories that the news topics concentrate on and to interpret the tourism effects of the news about Turkey by examining the number of tourists coming from these two countries.

According to the results of this research, the most intense news in the German online news site was seen in the political category. The number of political news seems to have peaked in 2015 and 2016 (716 news). The issues of the refugee agreement between the European Union and Turkey, the so-called Armenian genocide, the July 15 military coup attempt, the shooting of the Russian plane, and the Incirlik base were the topics on the agenda in this period. It is also seen that the security news in these years is both too many and negative. Therefore, in these years, it is seen that the image of the country is reflected as insecure. It can be said that the security category negatively affects the image of the destination due to its negative effect on the reader. In the British online news site, news about security category is in the first place with 45.87% and political news in the second place with 16.94%. Consistent with the previous studies, it is seen that the security category negatively affected the tourism demand (Sonmez & Graefe, 1998; Sonmez, Apostolopoulos and Tarlow, 1999; Hall, 2003; Drakos & Kutun, 2003; Lexow & Edelheim, 2004; Emsen & Deger, 2004; Kim and Wong, 2006; Ertuna & Ertuna, 2009; Kapuscinski & Richards, 2016). It is also seen in this work that the international political crises and security concerns have had a negative effect on the tourism demand because the tourism industry is sensitive and mostly based on political stability and trust. Moreover, it is obvious that although the news presented in the category of culture / history is generally perceived positively by the reader, there is no positive effect when the tourist arrival statistics are examined.

Since the security category negatively affects the destination image and tourism demand, the media have important tasks in the presentation of the news in these categories. Since online news sites are aware of the importance of delivering negative news to mass media, it is necessary to ensure that the media is more moderate in the presentation of the news to readers, and the negative perception can be reduced by establishing an internal control mechanism. It should also be noted that there are some limitations in the study. It is very difficult to determine which period of cancellations are included, even if the negative impact of the online news sites affects the purchase decision or even if the booking is canceled. In addition, only German and British online news websites have been included in the search. However, Russia, which is one of the first three countries to send the most tourists to Turkey,

has not been included in the survey. The reason for this is that authors dominate German and English languages and do not know Russian language. In addition, the effects of economic incomes, personal characteristics, habits and past experiences, which are influential in decision making of destinations and purchasing tourist products, are ignored.

References

- Alvarez, M. D. & Korzay, M. (2008). Influence of politics and media in the perceptions of Turkey as a tourism destination. *Tourism Review*, 63(2), pp. 38 – 46, <http://dx.doi.org/10.1108/16605370810883932>
- Alvarez, M. D. & Campo, S. (2011). Controllable versus uncontrollable information sources: effects on the image of Turkey. *International Journal Of Tourism Research*, 13, 310–323, DOI: 10.1002/jtr.838
- Bilgen, P. (2009). Türk turizm sektörü, *General Management Turizm ve Yönetim Dergisi*, 30(2009)
- Bob, U. and Potgieter, C. (2013). Mega-events and tourism impacts: foreign visitor perceptions of the 2010 Fifa World Cup in South Africa. *Journal of Human Ecology*, 43(1), 71-82
- Böke, K. (Ed.) (2009). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
- Castelltort, M. & Mäder, (2010). Press media coverage effects on destinations – A Monetary Public Value (MPV) analysis. *Tourism Management*, 31 (2010, 724–738, doi:10.1016/j.tourman.2009.06.007
- Charlett, D., Garland, R. et al. Marr, N. (1995). How damaging is negative word-of-mouth? *Marketing Bulletin*, 6,42-50, Research Note 1
- Crompton, J. L. (1979). An assessment of the image of Mexico as a vacation destination and the influence of geographical location upon that image. *Journal of Travel Research*, 17, 18–23
- Çolakoğlu, S. and Çolakoğlu, B.E. (2005). Dünya basınında Türkiye imajı: Güney Kore örneği. *Selçuk İletişim*. 4(1), 141-148
- Drakos, K. & Kutun, A.M. (2003). Regional effects of terrorism on tourism in three mediterranean countries. *Journal Of Conflict Resolution*, 47(5), 621-641, DOI: 10.1177/0022002703258198
- Emsen, Ö.S. & Değer, M. K. (2004). Turizm üzerine terörizmin etkileri: 1984-2001 Türkiye deneyimi. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (7) 2004, 67-83
- Ertuna, C. & Ertuna, Z. (2009). The sensitivity of German and British tourists to news shocks. *Tourism Review*, 64(3), 19 – 27, <http://dx.doi.org/10.1108/16605370910988809>
- Echtner, C. & Ritchie, J. (2003). The Meaning and Measurement of Destination Image. *The Journal of Tourism Studies*, 14 (1): 37-48
- Fourie, F. & Santana-Gallego, M. (2011). The impact of mega-sport events on tourist arrivals. *Tourism Management* 32 (2011), 1364-1370, <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2011.01.011>
- Gunn, C. A. (1997). Vacationscape: Developing tourist areas. Washington, DC: Taylor & Francis
- Hall, Michael C. (2002). Travel Safety, Terrorism and the Media: The Significance of the Issue-Attention Cycle. *Current Issues in Tourism*, 5(5), 458-466
- İslamoğlu, M. & Özbay, H. (2012). Euro Bölgesinde yaşanan borç krizinin Türk turizmine etkileri. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 3(6), 35-62
- Kapuscinski, G. & Richards, B. (2016). News framing effects on destination risk perception. *Tourism Management*, 57(2016), 234-244, <http://dx.doi.org/10.1016/j.tourman.2016.06.017>

- Kim, T-K., Lee, C-K., Mjelde, J.W. et al. Lee, H-M. (2014). The carryover effect of newspaper reports on a mega event: ex post analysis of the 2012 expo Yeosu Korea. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 19(9), 1009–1022, <http://dx.doi.org/10.1080/10941665.2013.833126>
- Kim, Samuel S. & Wong, Kevin K.F. (2006). Effects of news shock on inbound tourist demand volatility in Korea. *Journal of Travel Research*, 44(4), 457-66, DOI: 10.1177/0047287505282946
- Koyunsağan, N. (2008). Türkiye'de terörizmin turist davranışlarına etkisi üzerine bir araştırma. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Küçüktaş, R. (2015). Büyük ölçekli etkinliklerin ev sahibi ülkelere ve kentlere olan etkileri. (Uzmanlık tezi). T.C. Kalkınma Bakanlığı, Yayın No:2925
- Lexow, M., & Edelman, Johan R. (2004) Effects of Negative Media Events on Tourist's Decisions. *International Tourism and Media Conference Proceedings*. 24th-26th November 2004. Melbourne: Tourism Research Unit, Monash University. 51-60.
- Matos, N., Mendes, J. et al. Valle, P. (2012) A Model Development Of Relationships Between Tourism Experiences And Destination Image. *2nd Advances in Hospitality and Tourism Marketing & Management Conference*, Greece
- Mercille, J. (2005). Media effects on image: The case of Tibet. *Annals of Tourism Research*, 32(4), 1039–1055, doi:10.1016/j.annals.2005.02.001
- Okçu, D. (2009). Uluslar arası terör ve Türkiye'ye etkileri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Stepchenkova, Svetlana (2009), A Proposal For A Dynamic Destination Image Index: Concept, Construction, & Validation, Doctoral Dissertation, Purdue University, West Lafayette, Indiana
- Stepchenkova, S. and Eales, J.S. (2011). Destination image as quantified media messages: the effect of news on tourism demand. *Journal of Travel Research*, 50(2), 198–212, DOI: 10.1177/0047287510362780
- Solberg, H.A. & Preuss, H. (2007). Major sport events and long-term tourism impacts. *Journal of Sport Management*, 2007,21,213-234
- Sönmez, S. & Graefe, A.R. (1998). Influence of Terrorism Risk on Foreign Tourism Decisions. *Annals of Tourism Research*, 25(1),112-144
- Sönmez, S., Apostolopoulos, Y. and Tarlow, P. (1999). Tourism in crisis: managing the effects of terrorism. *Journal of Travel Research*, 38,13-18
- Walters, G., Mair, J. et al. Lim, J. (2016). Sensationalist media reporting of disastrous events: Implications for tourism. *Journal of Hospitality and Tourism Management*. 28(2016), 3-10, <http://dx.doi.org/10.1016/j.jhtm.2016.04.008>
- Wang, D., HweeLeng, C. et al. Pan, S. (2015). The impacts of mass media on organic destination image: a case study of Singapore, *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 20:8, 860-874, <http://dx.doi.org/10.1080/10941665.2014.948464>

SOCIOLOGY

Suçun Sosyolojisi ve Haber Söyleminde Temsili

Sociology of Crime and Its Representation in the News Discourse

O. Özgür GÜVEN*

Öz

Bu çalışmada, suça ilişkin perspektifler ve suçun haber söyleminde inşa ve temsili tartışmaları ele alınmaktadır. Fiziksel özelliklere, biyolojik kalıtıma ve zihinsel hastalıklara odaklanan bireysel patoloji düşüncesinin tayin edici olduğu 19. yüzyıldaki suç tartışması ilk kez 20. yüzyıl başlarında sosyoloji alanında temayüz etti. Suç tartışmasındaki bu evrim, 1970'li yıllara kadar akademide kriminolojik görüş üretmenin çerçevesini belirleyecekti. Sosyolojik bir perspektif oluşturmaktan ziyade pozitivist tahayyülün sınırları dahilinde kalan tartışmalar, birey üzerinden suçun nedenlerini keşfetmeye odaklandı. Bu paradigma, 1960'lı yıllardan itibaren irdelendi ve 1970'lerle birlikte sosyo-ekonomik sistemsel eleştiri ile sosyolojik çözümleme ve önermeler ortaya çıktı. Esas olarak "egemen ideoloji" tezine dayanan eleştirel medya çalışmalarıyla kesişen tartışmalarda, suçun toplumsal inşa süreçleri ve temsil biçimleri inceleme konusu edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: suç, kriminoloji, yoksulluk, haber söylemi

Abstract

This study discusses the perspectives on crime and the debates about the construction and the representation of crime in the news discourse. During the 19th century, debates about crime were mostly shaped by individual pathology which concentrated on physical characteristics, biological heritage and mental disorders. However, these debates became distinguished in the sociology field by the beginning of 20th century for the first time. This shift in the debates about crime would set the framework of the mainstream criminology approach in academy until the 1970s. Rather than relying on a sociological perspective, this approach remained within the boundaries of positivist understanding and focused on exploring the causes of crime via individual. However, the 1960s witnessed the questioning of this paradigm and by 1970s, sociological analyses and resolutions of crime came to existence with the help of socio-economical system criticisms. These discussions which intersect with the critical media studies relying mainly on "dominant ideology" focus on the sociological construction processes and the representation patterns of crime.

Keywords: crime, criminology, poverty, news discourse

Giriş

Modern öncesi dönemde cezai adalet idaresi, oldukça sınırlı yazılı kanunların değişken yorumlarına ve çoğunlukla da ruhani suç açıklamalarına dayanmaktaydı. Genellikle taraflar arası bir çatışma sorunu olarak görülen suç, tarafların hesaplaşma ritüelleri ile çözülmekteydi. Feodal otoritenin ihlali durumunda ise cezalandırma, belli bir mantık ve yönteme dayanmayan, sistemsiz ve çoğu zaman suçlu bulunan kişilere uygulanan keyfi ve sert yaptırımlar şeklinde tecelli etmekteydi. Sanıkların fiziksel bedeni hedef alınmak suretiyle işkence esaslı bir cezai seçenek olarak görülmekteydi ve cezalar halka açık alanlarda infaz edilirdi. Suç ve cezanın anlamları modern çağın başlaması ve kuruluşu ile radikal bir dönüşüme uğradı. Egemen ulus-devlet paradigmasına içkin, sistemli bilgi ve rasyonel yöntemlere dayanan bir suç ve ceza politikası ortaya çıktı.

Batı Avrupa'da Ortaçağ toplumunun çöküşüyle ortaya çıkan düşünce ve eylem biçimleri olarak modern düşünce üç ana başlık altında karakterize edilebilir: 1) Geçimlik ekonomiden ziyade, kâr için üretim artışını içeren piyasa ekonomisi ve yoğun nüfus hareketleri ile kentleşme gelişti. Endüstriyel teknoloji, işbölümü ve ücretli emek için temel form haline geldi. 2) Merkezi ulus-devlet ortaya çıktı ve tahkim edildi. Bürokratik yönetimin genişlemesiyle sistematik gözetim ve denetim biçimleri, temsili demokrasi ve siyasi parti sistemleri ortaya çıktı. 3) Seküler bir rasyonelliğe dayanan modern düşünce, bilimsel ve teknik bilgiye vurguyla geleneğe meydan okudu.

* Yrd.Doç.Dr., Gaziantep Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, TV ve Sinema Bölümü, ozoguvan@gmail.com.

Ticaret, sanayi ve tarım rasyonalizasyonu ile kazançlarını artıran ve böylece güçlenen burjuva sınıfı; yetkileri, doğal üstünlük iddiaları ve politik uygulamaları nedeniyle sorgulanan aristokrasilerin yerini aldı. Bu sınıfın ekonomik ve politik etkinliğinde kurulmakta olan toplum, modern öncesi ilişki formları içinde önemli sorunlara yol açan akışkanlık ve deneyim farklılaşması ile karakterize olmaktadır. İtibara ve yerelliğe dayalı standart ilişki formları sarsılırken, henüz tanımlanmamış etkileşim biçimleri ortaya çıktı. Sosyo-ekonomik dönüşümler, repertuarı genişletilmiş bir siyasal tahayyülü ve bu tahayyüle içkin gözetim ve kontrol mekanizmaları gerektirmekteydi. Dolayısıyla, feodal rejimlerin savaş hukuku pratiklerinin yerini “meşru şiddet tekeli”ne sahip egemen ulus-devlet ve onun bürokratik gözetimi aldı. Yargısal pratikler üzerinde mutlak hakimiyet kuran egemen devlet; temsil ettiği toplumsal düzen ve bu düzenin kurallarını ihlal eden birey ikiliği ile suç ve cezanın anlamlarını kökten dönüştürerek, modern cezai adalet politikasını belirledi. Taraflararası hesaplaşma ritüeli ile çözülen bir çatışma sorunu olmaktan çıkan suç, egemenin temsil ettiği ekonomik, sosyal ve ahlaki düzeni tehdit eden bir fenomen olarak kurgulanarak, toplumsal ve siyasal düşüncenin merkezine yerleşti. Suç, sapma, kontrol ve adalet üzerine bilgi ve söylem üreten bir uygulama biçimi olan modern kriminoloji ortaya çıktı.

Suç ve cezai davranışa ilişkin tartışmaların 20. yüzyıl başlarında pozitivist bir tahayyülle akademi sosyolojisinde temayüz etmesi, esasen egemen ulus-devletin bürokratik yoğunlaşma eğilimi bağlamında anlaşılabilir. Çoğu kriminolojik araştırma, modern çağın ortaya çıkardığı dünyayı görme ve buna cevap verme yolunda *toplumsal düzeni* tesis etme gayreti ile suç ve cezai davranışları tanımlayıp, kavramsallaştırarak yeni kontrol mekanizmalarına öncülük etti. Kriminolojik bilgi ve söylem üretiminin, güç ve kaynaklar üzerindeki “çatışma ve rekabet alanında” gerçekleştiği (Bourdieu & Wacquant, 2016, s. 26) değerlendirilirken; kriminolojinin kendinden menkul bir disiplin olma iddiaları da sorgulanmaktadır. Ekonomik, siyasal ve kültürel bağlamların sınırlarını belirsizleştirdiği (Chan, 1996) kriminoloji, “bileşik, eklektik, multidisipliner bir girişim” (Garland, 1997, s. 19) olarak görülmektedir.

Suçun basitçe ceza hukuku ile çelişen bir davranış şeklinde tanımlanamayacağına dikkat çeken Burke, suç tanımlarının ve suçluluğun sosyo-politik faktörlerle ve bir toplumun doğasını nasıl gördüğümüzle yakından ilişkili olduğunu söyler (Burke, 2009, s. 5). Genel bir tanımlama yaparsak, geleneksel davranış standartlarından farklı davranmayı ifade eden sapma, kişinin sosyal normları ihlal ettiğini belirten ahlaki bir imayı; suç ise yönetsel otoritelerin failine bir ceza öngörebildiği ceza hukukunun ihlal edilmesi durumunu anlatır. Bu belirlenimler, hırsızlık, soygun, yolsuzluk, saldırı, tecavüz ve cinayet gibi pek çok farklı fiili içerir. Bu fiiller, hem ceza hukukunun hem de ahlaki belirlenimlerin kesiştiği alandaki *hata işleyen* faili işaret eder. *Hata* veya *ayıp* gibi ortak belirlenimlerle normalden ya da normdan ayrılmayı ifade eden sapma ve suç, çoğu zaman birbirinin yerine geçer (bu fenomenler burada da birbirinin yerine kullanılmaktadır). Ancak, ahlaka aykırı sayılabilecek tüm eylem veya davranışlar her zaman suç sayılmaz. Örneğin, yoksulluk ve sosyal mahrumiyet ‘insanlığa karşı suçlar’ olarak düşünülür fakat ceza hukukunda suç olarak görülmez. Baklava “çalın” çocuğun eylemi sebebiyle yıllarca hapis yatması¹ gibi. Park ihlali veya kimi durumlarda vergi kaçakçılığı gibi bazı eylemler ise suç olarak görülmelerine karşın, ahlaksızlık sayılmazlar. Diğer taraftan, sinyalizasyon “hata”larının sebep olduğu ölümlü trafik vakaları veya inşaat alanlarında rutinleşen işçi ölümleri gibi durumlarda ise çoğu zaman *kusur*, *felaket*, *kaza* gibi faili belirsizleştiren ifadeler kullanılır. Ne ceza hukukunun ne de ahlaki yaptırımlar alanına girecek bir *sorumlu* yoktur burada. Suç/sapma basitçe ceza hukuku ile çelişen bir davranış biçimi olmadığı gibi her zaman gayri-ahlaki olarak da kodlanmaz. Ceza hukukunun ve/veya ahlaki normalin ihlaline rağmen *hata işleyen* ya da *ayıp eden* belirsizdir çünkü. Özetle, normdan sapan,

¹ Bkz. Baklava mahkumu Ali’nin dramı, <http://www.milliyet.com.tr/baklava-mahkumu-ali-nin-drami-gundem-1506367/> (Erişim: 27 Ağustos 2017).

kimi zaman ceza hukukunun, kimi zaman ahlaki otoritenin alanına çekilir; kimi zaman her ikisinin, kimi zaman ise hiçbirinin. Normun uygulanmasındaki bu *tutarsızlığa* ilk elden verilecek yanıt; Bourdieucu terminolojiyle söylersek, “bürokratik alan”ın her zaman belli bir “belirsizlik derecesi” içeren, olasılık, ödül, tazminat, fayda ya da cezalandırma mantığında (Bourdieu & Wacquant, 2016, s. 28) aranmalıdır. Kapitalist sosyo-ekonomik sistemin işleyişini aksatabilecek veya müesses siyasi ve ahlaki otoritenin hiyerarşik konumlarını zaafa uğratabilecek kimi karşılaşmalar, tahakküm edenin özel çıkarları doğrultusunda nesnel zorunluluk görünümü ile dayatılır.

Aşağıda, suç meselesine ilişkin tartışmalar iki temel hat üzerinden incelenmektedir. Bireysel patoloji düşüncesinin tayin edici olduğu suç tartışmasının 20. yüzyıl başlarında sosyoloji alanında temayüz etmesi, suçun toplumsal rasyonellerinin keşfi açısından geniş bir tartışma alanı açtı. Suç politikasının egemen anlamlarının inşası bağlamında üretilen kriminolojik referanslar, önemli ölçüde sosyal yapı perspektifinden esinlendi. Söz konusu kriminolojik araştırmaların çoğunluğu, “ceza hukuku kapsamında cezalandırılan davranış” tartışmasının odağına “yoksul nüfusların davranışları”nı yerleştirdi. Bu ana akım hatta karşın, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yükselen eleştirel çalışmalarda ise suç, politik ve ideolojik bir belirlenim olarak ele alındı. Eleştirel medya çalışmalarıyla kesişen bu tartışmalarda; suç belirlenimlerinin sosyal düzenleme ve kontrol mekanizmalar bağlamı vurgulanarak, toplumsal inşa süreçleri ve temsil biçimleri analiz edilmekte.

Çalışmanın devamında, haber medyasının suç tartışması ele alınıyor. Medyanın, suçun yaygın ifade ve kullanım şekillerine ilişkin temsiller üretmek suretiyle kamu kaygılarını genel tüketime hazır hale getirdiği değerlendirilmektedir. Medyadaki suç tartışmasının faileri, genellikle yoksullar, işsizler, göçmenler ve gençlerdir. “Suç sorunu” gündeminin esas aktörleri olan söz konusu nüfuslar, çoğunlukla şiddet içeren sokak suçu veya hırsızlık gibi popüler hikayelerin konusudurlar. Suçun inşasında müesses nizamı eksen alan bu eğilim, mevcut eşitsizlik ve hiyerarşilerin yeniden üretilip, teyit edildiği temsil alanına işaret eder.

Sosyal Yapı Teorileri

Sosyal yapı teorileri, insanların sosyo-ekonomik konumlarının suçlu olma ihtimallerini etkilediği görüşünü ortaya atar. Bireyden hareketle suçun nedenlerini keşfetmeye odaklanan önermelerine göre, yoksul insanların suç işlemeleri daha olasıdır, çünkü başka şekilde maddi kazanç veya sosyal başarı elde edemezler. Sosyal yapı perspektifi; gerinim (*strain*), sosyal düzensizlik ve alt kültür teorileri olmak üzere üç düşünce okuluna sahiptir. Gerinim teorisine göre, suç meşru sosyal ve ekonomik başarıya ulaşamama konusundaki deneyimin yol açtığı öfkeden kaynaklanır. Ortak değer ve inançlara karşın, çoğu insanın başarıya ulaşma becerisi sosyal yapı içinde farklılaşmaktadır. Sosyal düzensizlik teorisi yoksul mahalle sakinlerinin yasaları ihlal ettiğini ileri sürer, zira buralar sosyal kontrolün bozulduğu bölgelerdir. Kültürel sapma teorileri ise, “alt sınıf” alanlarında farklı değerler sisteminin geliştiğini savunur. Bu değerler, onları suç işleme yönünde motive ederken, suç içeren davranışların da onaylanmasına yol açar.

İşlevselci Yaklaşım ve Gerinim

Modern kriminolojinin kurucusu kabul edilen İtalyan pozitivist kriminolog Lombroso (1835-1909) sapkın davranışları biyolojik determinizm referansı ile açıklıyordu. Lombroso, biyolojik soyaçekim (*atavism*) kuramında suçluların fizyolojik gelişimlerinin ilk evrelerinde soyaçekim olduğunu savundu. Çevresel faktörleri göz ardı eden Lombroso, biyolojik normlardan hareketle belirlenen sapkın-normal ikiliğiyle ‘bireysel farka’ odaklanarak, suçlunun patolojik kusurlarını sıralıyordu: Doğuştan suçlular büyük köpek dişleri, büyük çeneleri, eğimli alınları, belirgin elmacık kemikleri gibi benzer yüz özelliklerine sahiptiler (Lombroso, 1891).

Bireysel patoloji paradigmasının baskın olduğu bu koşullarda kimi reformcular anomik toplumsal düzenin sapma üzerindeki etkisine dikkat çekerek, bu paradigmayı sorguladı. Ancak sapma fenomeninin argümantatif olarak sosyoloji alanında temayüz etmesi, Fransa’da akademik sosyolojinin kurucusu olan Durkheim’le başlatılır (Traub & Little 1999). Lombroso’nun biyolojik determinizmine karşın Durkheim (1858-1917) sapma fenomenini ilişkin yaklaşımında sosyal çevresel koşulları referans aldı ve böylece suç meselesi sosyal yapı perspektifi dahilinde ele alınmaya başladı. Durkheim’e göre, insanların iyi veya kötü davranışları toplum veya grup ilişkileri içinde açıklanabilir. Suç ve suçluların tüm toplumlarda bulunan evrensel bir olgu olduğunu anlatan Durkheim, bu olgunun bireyin fiziki yapısında veya ruhunda patoloji üreten anomaliler aramadan açıklanabileceğini söyler (Durkheim, 1982). Durkheim, sapma tartışmasını “anomi” tasviri üzerinden sürdürür. Anomi ile ahlaki erezyon ve “kolektif vicdan” eksikliğinin neden olduğu sosyal kuralsızlık durumuna anlatan Durkheim’e göre, meşru bir otoritenin varlığında anomi istisnadır. Bu Hobbesçu tasavvurda sapma, sosyal bir işleve sahiptir: Bir toplumun sağlıklı olmasına ve ayakta kalmasına yardımcı olan sapma, topluluk ahlakının öfkesine hedef olan üyeler sağlayarak ahlaki normların teyit edilmesine katkıda bulunur ve toplumsal uyumu büyütür. Ahlakın ve yasanın normal evrimi için vazgeçilmez olan sapmanın yargılanıp cezalandırılması, toplumun kurallarını tüm üyelerine duyurmak için tesirli bir fırsat yaratır (Durkheim, 1982, s. 101-102). Dolayısıyla suçlu, topluluğa sızan, asosyal bir varlık, bir tür parazit unsur, tuhaf ve uyumsuz bir vücut değil; aksine ahlaki normların teyit edilmesindeki araçsallığı ve böylece sosyal hayattaki işlevi itibariyle kesin bir role sahipti (Traub & Little, 1999, s. 8).

Durkheim’in sosyal bozulmanın ürünü şeklindeki suç teorisi, kendisinden sonraki suç çalışmalarına önemli ölçüde ilham kaynağı oldu. 1930’ların Büyük Bunalımına eşlik eden toplumsal “kargaşayı” ve daha sonra 1960’lı yıllardaki toplumsal hareketliliği açıklamak üzere Durkheim’in anomi kavramını ödünç alan Merton, kuramını Durkheim’in ötesine taşıdı. Merton, toplumsal olarak belirlenen ortak kültürel hedefler ve bu hedeflere ulaşmayı sağlayacak kurumsallaşmış araçlara işaret eder. Ona göre, bireyler bu hedeflere ulaşmak için toplum tarafından teşvik edilir. Ancak “fırsat eşitsizliği” nedeniyle bu hedeflere her zaman yasal olarak erişme olanağı sağlanmaz. İnsanlar, bu amaçlara ulaşmak için alternatif arayışlara girer ve böylece çeşitli sapkın davranışlara yönelebilirler. Merton, toplumsal hedefler ve bu hedefleri gerçekleştirmek için gereken kurumsallaşmış araçlar arasındaki söz konusu tutarsızlığı tasvir etmek için “gerinim” (*strain*) kavramını kullanır. Gerinim teorisine göre, para kazanmak toplumsal kabul gören kültürel bir değerdir. Uyuşturucu satarak para kazanmak ise bu amaç için belirlenen kurumsallaşmış araçların reddidir. Yine de bu kişi, para kazanma konusunda ortak kabule dayanan kültürel bir norma sahip. Dolayısıyla sapma, bir normun kabul edilirken bir başka normun parçalanabildiği bir sonuçtur. Toplumsal normlar sapmayı iki şekilde üretir: Bir aktör toplumsal normları reddedebilir ve bu nedenle sapkın olabilir ya da sosyal değerleri kabul edebilir, ancak bunları gerçekleştirmek için sapma yollarını kullanabilir. Toplumsal yapıdaki farklı konumların ve ortak değerlere erişmede fırsat eşitsizliğinin sapkınılığı teşvik ettiği görüşünde olan Merton, daha fazla sosyal kontrolle suçu önlemenin gerekliliğine işaret eder (Merton, 1968).

Norm ve değerlerin evrenselliği varsayımından ve standart bir “normal” fikrinden hareket eden anomi kuramı, suç ve sapmanın egemen tanımlarına sadık kalırken, farklı suç türleri arasında ayırım yapmamaktadır. Suçun cezalandırılmasının topluma ortak fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Ancak ceza adalet sisteminin suç ve cezalandırma pratiklerinde sınıf, cinsiyet ve etnik yapılaraya göre gösterdiği farklılıklar incelenmemektedir. Aşağıda ele alacağımız gibi, ceza adalet sisteminde tüm sanıklar eşit olarak cezalandırılmamakta ve suç ve ceza ilişkisinde güçlü kişiler güçsüz olanlardan daha fazla fayda sağlamaktadır. Merton’un fırsat eşitsizliği tespiti de bu bakımdan, eşitsizliğin ilksel koşullarını tartışmakta güçlük çeker.

Verili standart kültürel hedeflere ve bunlara ulaşmanın kurumsallaşmış araçlarına eğilen Merton (Burke, 2009, s. 102) suça karşı bireylerin yaşam tercihlerini şekillendirecek toplumsal kontrol mekanizmalarının önerildiği kültürel bir çerçeveyi izler.

Chicago Okulu: Sosyal Düzensizlik

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ilk sosyoloji bölümünün Chicago Üniversitesi'nde 1892'de kurulması, sosyoloji alanındaki teorik gelişmeleri ve araştırma paradigmasını etkileyen önemli bir bilgi kütlesinin ortaya çıkmasına yol açtı. Bu okul bünyesinde yapılan araştırmalar, suç meselesine ilişkin tartışmalar açısından da bir dönüşüm evresi oldu.

ABD'de yirminci yüzyılın başlarında, kırsal ve tarımsal toplumdaki endüstriyel ve metropol merkezlere doğru büyük bir dönüşüm geçirdi. Chicago, 1860 yılında 10 bin kişiden oluşan bir kasabayken 1910 yılında 2 milyondan fazla nüfusa sahip büyük bir şehre dönüştü (Burke, 2009, s. 116). Chicago Üniversitesi'ndeki sosyal bilimciler kente doğru gerçekleşen nüfus hareketliliğinin sosyal etkilerini "ekolojik" bir perspektiften mercek altına aldılar. Sapmaya ilişkin 1930'larda yaptıkları çalışmalarda kentteki ekolojik faktörler ile sapkın davranışlar arasındaki nedensel bir ilişki kurdular. Onlara göre suç ve cezai davranışlar, verili biyolojik ve psikolojik bireyselci terimlerle açıklanamazdı.

Park, Burgess, McKay ve Shaw gibi isimler, 1920 ve 1930'larda toplumsal sorunlar ve sapma üzerine yaptıkları araştırmaları "sosyal düzensizlik" (*social disorganization*) fikri etrafında örgütlediler. Park'a göre ABD şehirlerine doğru göç dalgası, kentlerdeki nüfusun sürekli yer değiştirmesine yol açmaktaydı. Bu, suçu tetikleyen bir unsurdu ve şehir hayatının incelenmesiyle belirlenebilirdi (Park, 1921). Burgess ise, suçun toplumsal kökenlerini anlamak için hazırladığı kent modelinde; göç ve iş alanların genişlemesi nedeniyle konut sakinlerinin sürekli yer değiştirdiğini, bunun ailevi ve toplumsal bağları zayıflattığını ve toplumsal düzensizliğe yol açtığını gözlemledi (Burgess, 1928). Geliştirilen sosyal düzensizlik teorisine göre, göç, sanayileşme, spekülasyon, emlak uygulamaları, nüfusların yaşam biçimleri, hızlı toplumsal değişim gibi parametreler iyi örgütlenmiş yaşam kalıplarını engelleyen veya bozan süreçlerdir. Hızlı sosyal değişim dönemlerinde kurallar parçalandıkça, insanların davranış ve ilişkilerini düzenleyen standartlar da zayıflamış veya kaybolmuştu. Çalışmalarında, suçun gecekondular bölgesinde yoğunlaştığını savunan Shaw ve McKay'e göre, bu mahalleler aynı zamanda genç nüfusun, suçun kabul gördüğü bir değer sistemi içinde büyüdüğü yerlerdir. Suçun cazibesine karşı savunmasız olan bu gençler, yaşadıkları bölgelerin suç geleneğini sık sık temas ettikleri kentin farklı yerlerine bulaştırır. Suça eğilimin kültürel bir gelenek olarak aktarıldığını iddia eden Shaw ve McKay, "kentlin olumsuz etkilerinin" bertaraf edilmesi ile bu insanların yasalara saygılı vatandaşlara dönüştürmenin mümkün olduğu görüşündedirler (Shaw & McKay, 1969).

Chicago Okulu, toplumu ve kenti ele alma yöntemi ve sosyal olguları ekolojiye dayandıran pozitivist yaklaşımı nedeniyle eleştirilmiştir. Lefebvre'e göre Chicago Okulu'nun yaklaşımı, "son derece indirgemeci" ve gerçek bir mekan tahayyülünden uzaktır: "İnsanoğlu'nu yeme, uyuma, üreme gibi birkaç temel eylemle sınırlandıran, basitleştirilmiş bir işlev olarak yaşam alanı terimini tasarladı. Bahsi geçen temel işlevsel eylemlerin hayvani olduğu bile söylenemez. Hayvanlık, daha karmaşık bir kendiliğindenliğe sahiptir" (Lefebvre, 2013, s. 79). Toplumu bireylerin toplamından oluşan kalabalıklar olarak ve bireyi de gerilimli sosyo-ekonomik bağlamlardan soyutlayarak sığ bir ekolojik çerçevede ele alan Chicago Okulu araştırmacıları; suçun bireyselliğini reddetmekle birlikte, bireylerin kültürel ortamlarını coğrafik kent bağlamında analiz ederek, suçun nüfus 'karakteristiklerini' belirlemeye girişirler. Suç ve suçluluk, bireyin bağlı bulunduğu cemaatin ya da fiziksel çevresinin kültürel formları üzerinden genişletilmektedir. Böylece bireyin aidiyeti veya adresi suçun potansiyel verilerini sunabilmektedir. Suçluların yeniden topluma kazandırılması için "kentlin olumsuz etkilerinin

bertaraf edilmesi” önermesi ise, yapısal eşitsizliklerden soyutlanan kent tahayyülünde belirsizlikle malul bir varsayım olarak kalmaktadır.

Alt Kültür Teorileri

Yüzyılın ikinci yarısından itibaren suç ve suç edimine ilişkin, tehditkar bir kategori olarak ergen erkek tipolojisine odaklanan alt kültür analizleri yükselişe geçti. Suç ve cezalandırma paradigmasının popüler yorumlarına önemli etkileri olan, çoğunlukla ABD ve İngiltere merkezli bu analizlerin tamamının ortak noktası; bazı sosyal grupların sahip oldukları ‘değer’ ve ‘tutumlar’ nedeniyle suça eğilimli oldukları iddiasıdır. Bu açıdan, Merton’un kültürel değerlere erişim imkanı olmayan insanların sapkın davranışlara yöneldiği önermesinde bulunduğu gerinim kuramı ile Chicago Okulu araştırmacılarının düzensiz bölgelerde yaşayan genç erkeklerin ‘düşük ahlaki standartlara’ sahip oldukları ve bunun kültürel olarak aktarıldığı yönündeki analizleri alt kültür teorileri için referans girdiler olmuştur (Burke, 2009, s. 125).

Amerikalı sosyolog Albert Cohen 1955’te yayımlanan *Delinquent Boys: The Culture of The Gangs* (Mücrim Gençler: Çetelerin Kültürü) kitabında önceki suç çalışmalarının toplumdaki alt kültürlerin ve çetelerin varlığını göz ardı ettiğini söyler. Sözünü ettiği alt kültürlerin yapısını analiz eden Cohen, Merton’un maddi başarı çabasının gençleri suça motive ettiği yönündeki gerinim tezine katılır. Bununla birlikte, maddi zenginliğin kazanılmasıyla ilgili görünmeyen, şiddet, vandalizm, bozgun gibi suçlara dikkat çeken Cohen, Merton’un kültürel hedefler analizini kültür tanımını yeniden yaparak geliştirir (Cohen, 1971). Suçun açıklanmasında, ilk kez sistematik olarak kültür ve alt kültür kavramlarını kullanan Cohen’e göre (Downes & Rock, 1982, s. 118) kültür, Merton’un tasvir ettiği genelleştirilmiş kültürel değerlerden ziyade, baskın kültürel değerlerdir. Buradaki baskın kültür orta sınıf kültürüdür. Cohen’in “alt kültürler” belirlemesi ise baskın kültüre bir tepki olarak çıkan “farklı kültürel değerleri” ima eder. Baskın kültürel değerlerin işçi sınıfından olanların “yapısal konumlarıyla” çatıştığını söyleyen Cohen’e göre, bu çatışma özellikle işçi sınıfından gençlerde karşılık bulmaktadır. Bu gençler; hırs, beceri geliştirme, bireysel sorumluluk ve uzun vadeli kazanç gibi saygın orta sınıf değerlerine sahip değillerdir. Bu dezavantajlar onların toplumsal statüye erişememesine ve dolayısıyla hayal kırıklığı yaşamalarına yol açmaktadır. Böylece, işçi sınıfı gençleri bir araya gelip “suçlu alt kültürlere” dahil olarak, ulaşamadıkları “saygın değerleri” reddetmenin psikik tatminlerinin yarattığı değerler etrafında birleşirler. Bu şekilde kayıt dışılığı ve suçluluğu esas alan alt kültürel formlar yaratmış olurlar.

Cohen’in teorisini bir adım öteye taşıyan Miller daha keskin bir alt kültür tanımına girişir. Cohen’in determinizminin aksine Miller, suçun statü ve başarı elde edememekle neticelenen hayal kırıklığından kaynaklanmadığı görüşündedir. Ona göre suçun nedeni, toplumun geri kalanından farklı, daha düşük alt kültürel norm ve değerlere sahip varoluşlardır. Miller, sözünü ettiği alt kültür mensuplarının özelliklerini şu şekilde sıralar: a) kabadaydırlar; bu özellikleri saldırgan ve şiddet eğilimleriyle ortaya çıkar. b) kurnazdırlar; kurnazlık yeteneğine önem verirler ki, böylece hırsızlık için akıllıca yollar bulurlar. c) heyecanlıdırlar; sürekli heyecan ararlar ve bu, çoğunlukla kumar, alkol ve cinsel maceralar anlamına gelir (Miller 1958). Miller özcü analizinde, sıralanan özellikleri haiz alt kültürlerin suç normal gördüğü sonucuna ulaşır.

Matza ise gerinim teorisinin altta yatan varsayımlarına dikkat çektiği önermeleriyle alt kültür analizlerinde en fazla etki yaratan isim oldu (Downes & Rock, 1982, s. 122). Matza, suçlu mensupları olan alt kültürlerin varlığını teyit eder ancak, Cohen ve Miller’in tanımladığı türden homojen bir sapkın alt kültür varlığını reddeder. Baskın kültürel değerlere karşı kusursuzca çalışan bir kontra-kültür varsayımına karşı çıkan Matza, Cohen ve Miller’in bu yöndeki varsayımlarına karşılık genç suçlularla ilgili şu karşı tespitlerde bulunur: a) suçluluk duygusu yaşarlar. b) suçlu kişi çoğu egemen toplumsal düzenin meşruiyetini ve ahlaki

standartlarının geçerliliğini kabul eder. c) kendileri dışındaki herkesi değil esasen belirli grupları, çoğunlukla da diğer suçluları meşru hedef olarak seçerler. d) iddia edilenin aksine çocuk yaştaki genç suçlular geleneksel kültüre karşı bağımsız değiller ve yetişkinlerin kınamalarını ve uygun davranma taleplerini içselleştirmeleri ihtimal dahilindedir (Matza, 2010). Geleneksel toplumsal değerlerin, heyecan ve coşkuya teşvik edici yasaklı “yeraltı değerler” içerdiğini söyleyen Matza’ya göre, bu değerler cezai veya sapkın davranışlarla sonuçlanır. Gençler, suç ve geleneksel davranış arasında bir sürüklenme (*delinquency drift*) yaşar. Alt kültür mensubu bir genç ne yaptığını tam olarak bilmeden toplumun değerlerini bozar. İlerleyen zamanlarda yeraltı değerleri daha az önemli hale geldikçe yeniden geleneksel topluma doğru sürüklenir. Toplumun gençler üzerinde güçlü ahlaki kontrolü, çoğu zaman suç işlemelerini engeller.

Beri taraftan, 1960’lı yılların, işçi hakları, sivil haklar, savaş karşıtlığı gibi toplumsal dönüşüm talepleriyle kitlesel halk hareketlerine sahne olması, suç fenomenine ilişkin pozitivist geleneğin inceltmiş yorumlarına yol açtı. Muhafazakar bir operasyonla “kanun ve düzen” söyleminin hızla dolaşıma sokulduğu bu yıllarda suç fenomeni, tehditkar genç erkek tipolojisi yerine yoksul nüfusların suç ve şiddetin temel nedeni olduğu önermeler üzerinden tartışıldı. Yoksul nüfusların müesses ahlaki normlara uymayan davranışları “yoksulluk kültürü” tezi (Wilson, 1975) ile kültürel varoluş biçimlerine bağlanıyordu. 1980’lerden itibaren giderek siyasal alana yerleşen bu teze göre, yoksullar tembellikleri ve düşük ahlakları yüzünden çalışmıyorlardı ve sürekli işsizlerdi. Toplumda artan bir şekilde bozukluk yaratan bu nüfus ayrı bir kültürel grup, “ayrı bir ırk” olarak ele alınmalıydı (Auletta, 1982). Yalıtılmış mahallelerdeki verimli üretim ağlarına giremeyen yoksul nüfuslar “ihtiyaç fazlası” (*redundant*) belirlemesiyle “sınıfaltı” (*underclass*) tanımı altında kategorize edildi (Auletta 1982, Fassin 1996). Yoksul sınıfların suçla gerçek ve hayali ilişkileri kültürel bir eğilim şeklinde kurgulanırken, J.Q. Wilson’a göre, suçların büyük bir kısmı rasyonel fayda/maliyet kaynaklı hesaplamaların sonucu ortaya çıkan tercihlerdi. Pek çok kişi çalışmak yerine hırsızlık yapmaya yönelmekteydi (Wilson, 1975, s. 25). Dolayısıyla “suça yatkın” bireyler kendi koşullarının sorumluları ve seçimlerinin kurbanlarıydı.

Alt kültür teorileri, patolojik suçlu icadından hareketle nedensellik analizine girerler. Yoksulluğa marjinalite penceresinden bakılan bu teoriler, yoksul çöküntü mahallelerini patolojik vakaların kaynağı olarak görür. W.J. Wilson, tehlikeli bir etnik kültüre mensup zararlı yaratıklar olarak ele alınan yoksul nüfusların; “miskin”, “ahlaksız” ve refah devletinden yardım alan “fırsatçılar” şeklinde tanımlandığını (Wilson, 1993) söyler. Wacquant da, “sınıfaltı” tanımlamasının analistin, ırk, sınıf önyargısı, korku ve fantazilerine dair fikir verdiğini ve esasen yoksul siyahılara karşı sınıfsal ve etno-ırksal sıradan önyargılar geliştirdiği görüşündedir (Wacquant, 2010, s. 64). Keza Batı’da özellikle siyahilerin tıkdığı çöküntü mahalleler aynı zamanda etno-ırksal ayrımların keskinleştiği yerlerken, siyah erkek kentteki tehlikenin ve suçun herkesçe bilinen simgesi haline getirilmişti. Neticede, Lombroso’nun biyolojik determinizmi yerini kültürel determinizme terk ederken, “kusurlu birey” ise yerini giderek daha da belirginleşen “kusurlu kültür” önermelerine bıraktı. Alt kültür teorileri, kültürü merkez alan pozitivist geleneğin doruk noktası olarak tecelli ederken; kusurlu birey de böylece suçun genişletilmiş *kültürel* formlarıyla yaftalanmış yoksul nüfuslar üzerinden teyit edilmektedir.

Buraya kadar, sapma çalışmaları üzerinde önemli etkiye sahip ana akım perspektifleri özetlemeye çalıştık. Sosyolojik bir perspektif sunmaktan ziyade pozitivist tahayyüle sadık kalan bu önermeler, liberal toplumsal rasyonellerin yeniden onaylandığı bir kriminolojik görüşü esas almaktadır. Sistemin işleyişini aksatan unsurları, kusurlu bireyin eylem ve davranışlarından veya rasyonel tedbir eksikliğinde hareketle keşfedip tanımlayan sosyal yapı araştırmaları; ıslah edilip içerilecek ya da “tehlikeli sınıflar” şeklinde kategorize edilerek dışlanacak toplumsal

kesimleri devamlı surette tanımlayacak mekanizmalar üreterek, bu kesimlerle başa çıkma yollarını tespitte girişmektedirler.

Eleştirel Yaklaşımlar: Suçun Politikası

Liberal *laissez-faire* paradigmasının çerçevesini belirlediği pozitivist suç tartışması, akademide hegemonik bir etkiye sahip oldu. Birey veya bireyin üyesi olduğu “suçlu tabakalar”dan hareketle suçun nedenlerini tespit etme gayretine dayanan bu hegemonyanın yön verdiği “suç sosyolojisi” 1960’larda sistemli bir şekilde sorgulanmaya başlandı. Suçun geleneksel tanımlarını redderek sistemsel eleştiriye girişen yaklaşımlar, sapma meselesine dair hem kriminologların hem de medya araştırmacıların dahil oldukları geniş bir tartışma ortamı yarattı.

Yaftalama ve Ahlaki Panik

Sosyal etkileşim (*social interaction*) geleneğinin önde gelen kuramcılarından Becker, *Outsiders* (Hariciler) başlıklı çalışmasında suç fenomenine sosyal-yapısalcı bir perspektiften bakar. Becker, gündelik hayatın her düzeyinde, yaşlıların gençler için, erkeklerin kadınlar için, beyazların siyahlar için, orta sınıfların işçi sınıfı için devamlı surette kurallar belirlediğini ve maruz kalanların irade ve çıkarlarına aykırı olan bu kuralların ideolojik süreçlerle meşrulaştırdığını söyler.

Suçun geleneksel tanımlarını reddeden Becker, bunun yerine belirli eylemlerin ilk etapta suç olarak tanımlanması veya yaftalanmasıyla ilgilenir: Kendiliğinden sapkın bir davranış yoktur. Yani herhangi durumda veya zamanda kendinden sapkın bir şey olamaz. Belirli bir davranış, başkalarının belirli durumlarda sapkın ve “harici” (*outsider*) olarak etiketlemesiyle sapkın hale gelir. Sapma, bir eylemin ya da bir bireyin “benzersiz farklılığının” sonucu değil, toplumun eylemlere tepkisinin bir ürünüdür (Becker, 1997, s. 8-9). Becker, yaftalama teorisi (*labelling theory*) ile suçun toplumsal inşasına işaret ederken, sosyal mekanizmaların güçsüz konumdakileri bir takım stereotip varsayımlarla sapkın ve suçlu olarak etiketlediği söyler. Yaftalama, kendini gerçekleştiren kehanet gibi hem sapmanın genişlemesine hem de bir kariyere dönüşmesine yol açan bir etki yaratmaktadır. Kişinin davranışı ile onun karşısına çıkan otorite aktörler veya diğer toplumsal kontrol mekanizmalar arasındaki etkileşim süreciyle üretilen sapma yaftası, bireyin diğer tüm kimlikleri geçersiz kılarak “ana statü” haline gelebilmektedir.

İlk olarak Young tarafından türetilen ve daha sonra Stanley Cohen tarafından geliştirilen ahlaki panik (*moral panic*) kavramı etrafında yürütülen tartışmalar ise suçlu davranışın nedenlerinin bulunmasına odaklanan önceki yaklaşımlardan radikal bir kopuşu imler. Ahlaki panik, “suçlu tabakaların” davranışlarına karşı halkın aşırı tepkilerinin medya ve yetkililer tarafından tetiklemeini ifade eder.

Cohen’in *Folk Devils and Moral Panic* (Günah Keçileri ve Ahlaki Panik) adlı eseri yaftalama kuramını açısından referans kaynaklardandır. Kitle iletişim araçlarının ve diğer kurumların işçi sınıfı gençlerinin isyankarlığına tepki olarak “sapkın bir grup” inşa etme çabaları üzerine olan Cohen’in bu çalışması; suç ve suçlunun üretilmesinde medyanın gayretini ayrıntılı bir şekilde veren ilk araştırmadır (Feeley & Simon, 2007, s. 41). Cohen’e göre, bir durum veya olay üzerinden bazı kişi veya kişiler toplumsal değer ve menfaatlere tehdit unsuru olarak tanımlanır. Bu tehditle ahlaki panik inşasına girişilir. Girişim, medyadaki stilize edilmiş stereotipler, editörlerin ahlaki barikatları, din adamları ve politikacılar gibi seçkinler vasıtasıyla gerçekleşir. Ardından polis ve kriminolog gibi uzmanlar tarafından teşhis, çözüm önerileri ve başa çıkma yolları belirlenir ve uygulanır (Cohen, 2011, s. 1).

Cohen, İngiltere’de 1960’lardaki iki gençlik alt kültür grubunun (*Moderators* ve *Rockers*) medyaya konu oluş biçimini inceler. Londra’nın bir mahallesindeki Paskalya etkinliğinde

yaşanan olayları abartılı betimlemelerle ve çarpıtarak aktaran medya, toplumsal düzeyde bu gruplara karşı bir ahlaki öfke ve sosyal kaygı oluşturur. Tamamen şiddet üzerinden kurulan hikayelerle düşmanca duyguların odağına yerleştirilen bu gruplara karşı eylem çağrısında bulunan medya, yerel bir olayın abartılı betimlemeleri ile geleneksel ahlaka ve sosyal standartlara dair ulusal endişeleri tetiklemiş olur. Cohen'e göre medyanın bu tutumu, kontrol mekanizmalarının genişletilmesine ve dolayısıyla toplumsal marjinalliğin daha da derinleşmesine ön ayak oldu.

Sistemin içsel rasyonelitesini artırmak amacıyla toplumsal düzeyde “panik” ortamına ihtiyaç duyduğuna işaret eden Young da, suçlu tabakalar olarak adlandırılan gençler, yoksullar ve toplumsal değişimin diğer iktidar yoksunu kesimlerinin ahlaki panik ortamının günah keçileri olduğunu belirtir (Young, 1971). Geleneksel ahlakın savunuculuğunu yapan medya, kriminolog ve polis gibi uzmanlar ve siyasetçiler tarafından hazırlanan panik ortamında halk, yeni “düşmanın” abartılmış betimlemeleri üzerinden beslenir. Sınıfaltı stereotipi, saygıdeğer bir yurttaşın yaşam biçimini koruması için bastırması gereken, “boşgezerlik, birilerine muhtaçlık, zevke düşkünlük ve sorumsuzluk, uyuşturucu bağımlılığı” gibi huylarla temsil edilir (Young, 2007, s. 42). Goode ve Ben-Yehuda ise ahlaki paniğe ilişkin beş özelliğe işaret ederler. Bunlar; tepkinin ölçsüzlüğü, tehdit hakkında endişe, paniğin nesne/öznelere karşı düşmanlık, tehdidin gerçek olduğu konusunda yaygın uzlaşma ve öngörülemezlik şeklinde sıralanır (Goode & Ben-Yehuda, 1994).

Paniklerin safhalar halinde gerçekleştiği ve dönemsel olarak medyada ve halk nazarında yükseliş ve düşüş gösterdiği düşünülmektedir. Paniğin, kolektif hafızadaki varlığını sürdürmekle birlikte bazen unutulduğunu belirten Cohen'e göre, panik çoğu zaman ciddi ve kalıcı etkilere sahiptir. Hukuki ve sosyal politikada hatta toplumun kendini düşünme biçiminde yerleşik değişiklikler üretebilir (Cohen, 2011, s. 1). Ahlaki panik ortamındaki yükseliş ve düşüşlerin, bir takım söylem seçkinlerinin “korkuyu yatıştırmak” ve “halktaki hassasiyeti dindirmek” için teşhis ve çözüm yolları ilan etmeleriyle ilişkili olduğunu belirten Linnemann ise, çoğu durumda eşitsizliği teşvik eden gerici politikalar, panik halk tahayyülünden silindikten çok sonrasına kadar varlığını sürdürür (Linnemann, 2010, s. 98) görüşündedir.

Alt kültür teorilerinin verili suç ve suçlu kategorilerinin aksine yaftalama yaklaşımı; suç ve suçlu fenomenlerinin toplumsal belirlenme ve tanımlanma süreçlerine odaklanır. Bu kuram, suçun bu anlamda yönetsel bir rasyonel olarak ahlaki panik ortamının yaratımındaki işlevini ve böylece körüklenmiş toplumsal endişelerin cezai mekanizmaların genişletilmesindeki etkisini tartışır. Ancak, nesnel belirlenimcilikle toplumsal tepkiye aşırı vurgu yapan yaftalama perspektifi, sapan kişiyi pasif görme ve onu resmi yaftacının merhametine terk etmeye meyleder. Taylor vd., bu eğilimin sapan kişinin kendi istek ve tercihleri yönünde kural kıran karar verici bir aktör olduğu bilgisini göz ardı ettiği görüşündedir (Taylor vd., 1973).

Sınıf, Siyaset ve Sapma

Sınıf analizlerine dayanan suç araştırmaları, birilerinin başkalarının eylemleri ve özellikleri hakkındaki kararı olarak gördükleri suçu, sınıf çatışmasının ve güç siyasetinin bir ürünü şeklinde ele alır. İktidarsızlığın ve düşük statünün göstergesi olan yafta ve cezai yaptırım, siyaseten güçlü sınıfların güçsüzlerin eylemlerini etkisiz hale getirmek için yasalara dayandırdıkları siyasal bir sürecin sonucudur. Suçun ideolojik belirlenimleri tartışması burada, Becker'in sosyal-yapısalcı yaklaşımından farklı olarak, ekonomi-politik bir ekseninde sınıf perspektifinden yapılmaktadır.

Suç tanımlarının, kendi çıkarlarını kamu politikasına veya kanunlara uygulama yetkisine sahip olan gruplar tarafından formüle edildiğini vurgulayan Quinney, çıkarları bu formülasyonda temsil edilmeyen alt sınıf mensubu kişilerin suçlu olarak tanımlandığı görüşündedir (Quinney, 1970). Sınıf çatışmasının sapmayı belirlemedeki rolü hakkında

Quinney ile hemfikir olan Liazos, kimin ve neyin sapkın olduğunu belirleyen iktidar rolünün yeterince anlaşılması için sapmanın politik-ekonomisinin geniş bağlamlarının incelenmesi gerektiğini belirtir. Liazos, pek çok araştırmacının, temel politik kararları alma yetkisine sahip olmayan polis gibi orta düzey aktörlerin pratikleriyle, kimlik ve alt kültürel özellikler üzerinden belirlenen geleneksel sapma (fahişelik, homoseksüellik, genç suçluluğu vb.) temalarına odaklandığını ifade eder. Bunun yerine; toplumsal felaketselere yol açan ve devlet tarafından yürütülen “gizli kurumsal şiddete” dikkat çekerek, siyasi olarak güçlülerin sapma üreten faaliyetlerine odaklanmayı önerir (Liazos, 1972). Sapmanın ekonomi-politiğini inceleyen Spitzer, Liazos’un önerisinden hareketle, kapitalist sistemin üretim ve birikim mantığına içkin olarak devamlı surette yoksul ve işsiz “sorunlu nüfuslar” ürettiğini söyler. Spitzer’a göre, kapitalist sistemde kontrol edilmesi gereken yoksullar iki kategoriye ayrılır; “verimsiz aylaklar” ve gerçekten yoksul olan “sosyal çöpler”. Burjuva düzenine göre, toplumun erdemlerini ve çalışmayı reddeden “verimsiz aylaklar” (*müptezeller, fahişeler, sapıklar, dolandırıcılar* vb.) toplum için gerçek bir tehdittir. “Sosyal dinamit” olarak görülen bu tehdit cezai yöntemlerle kontrol edilir. Gerçekten yoksul olan ve verimli üretim ağlarına giremeyen “sosyal çöpler” (çocuklar, bakıma muhtaç yaşlılar, zihinsel engelliler vb.) ise refah uygulamalarıyla kontrol altına alınırlar (Spitzer, 1975).

Sınıf çatışmasına dayalı sapma önermelerini, geleneksel kriminolojinin sistemli eleştirisini yapan analizler takip etti. İngiliz sosyologlar, Taylor, Walton ve Young, *The New Criminology: For a Social Theory of Deviance* (Yeni Kriminoloji: Suçun Sosyal Teorisi) başlıklı eser 1973’te yayınlandı. Bu eserde yazarlar, yaftalama perspektifi ile radikal Marksist analizleri birleştirerek “yeni kriminoloji”nin önermelerini sundular. Dışsal bir belirleme olarak yafta ile bireylerin kendilerini içinde buldukları geniş toplumsal bağlam içerisindeki eylem özgürlüğü ikiliğine vurgu yapan Taylor vd.’nin önermeleri şu varsayımlara dayanmaktadır: a) Suç iki yönlü bir meseledir; cezai davranışın nedeni ve mücrimleştiren otoritenin kimliği. b) Suç, kapitalist mantığa özgü maddi ve sosyal eşitsizlerin bir ürünüdür; kapitalizmin kendisi suç üreticisidir. c) Suçu ortadan kaldırmanın tek yolu eşitsizlikleri ve dolayısıyla suçlulaştırıcı gücü yok etmektir (Taylor vd., 1973). Suçun ve cezai davranışın nedenlerini sosyo-ekonomik yapı içerisinde makro bir yaklaşımla tespit eden bu perspektife göre; kanun yapıcı, cezalandırıcı veya kişi veya grupları suçlu ilan edici güç devlettir ve devlet, tarihsel olarak biçim değiştirirse de güçlü olanın çıkarlarını koruma prensibini sürdürür. Suçu kapitalist toplumun değiştirilemez bir özelliği ve sömüren seçkinlerin konumunu garanti eden politik düzenlemeler sistemi şeklinde gören yeni kriminoloji; cezai davranışı sosyal sınıf konumunun bir fonksiyonu olarak tanımlar. Örneğin hırsızlık yasası, “hırsızlıktan kaybedecek kadar fazlaya sahip güç” dahilindeki aktörler tarafından kurulmuştur (Traub & Little, 1999, s. 515-516). Dolayısıyla, direniş imkan ve motivasyonları dahilinde ele alınan suçun toplumsal eşitsizlikleri ve hiyerarşileri tanımlayan mekaniğinin, devrimci bir perspektiften kurulacak eşitlikçi bir toplumla son bulacağı düşünülmektedir.

Egemen devlet paradigmasını işçi sınıfını bastıran zorlayıcı dışsal bir güç şeklinde kavramsallaştıran Taylor vd., cezai davranışı homojen bir kategori olarak ele almaları ve belirsiz tanımlamaları nedeniyle eleştirilmiştir (Burke, 2009, s. 189). Bir işçinin hırsızlığı ile üst sınıftan birinin sahtekarlığı arasında nasıl bir fark olduğu sorusunu cevapsız bırakan Taylor vd., kapitalist devlet iktidarının suç ürettiği tezi ile genişletilmiş bir kriminolojik alan önermesinde bulundular.

Öte yandan, radikal Marksist suç analizleri “ütopik” olmakla eleştirildi. Bu açıdan radikal kriminolojiye eleştirel bir müdahale şeklinde kurgulanan “sol gerçekçilik” yaklaşımı (Lea & Young, 1984); radikal kriminolojinin güçlülerin suçlarının incelenmesine önemli katkılar sağladığını ancak kadınlara, çocuklara ve etnik grup üyelerine yönelik şiddeti vurgulamakla birlikte işçi sınıfı mensuplarının birbirlerine karşı işledikleri diğer suçları göz

ardı ettiğini belirtir. Lea ve Young'a² göre, suç tamamen toplumsal bir inşa olarak görülemeyeceği gibi sadece pek çok insanın paylaştığı bir korku da değildir. Onlara göre, suçu kapitalist medyanın veya sistemin manipülasyonlarına indirgemek siyasi ve etik sorumsuzluktur. Hem suç hem de suçun nedenleri ele alınmalı ve bu yapılırken, marjinal gruplara sempaticiden ziyade hak temelli bir sistem fikrine odaklanmak gerekir. İşsizlik ile suç arasında doğru orantılı bir ilişki kuran Lea ve Young, refah, altyapı iyileştirmeleri, istihdam yaratılması gibi pratiklerin yoksulluğu ve dolayısıyla suçu azaltacağı görüşündedirler.

Hegemonya inşası

Hegemonya, kültür, ideoloji fenomenlerinin 1970'lerle birlikte Marksist teori içinde yoğun bir şekilde tartışmaya açılması, sınıf iktidarının siyasi tecessümü olarak devlet tespitine dayanan analizlerin gözden geçirilmesine yol açtı. Bu noktada İngiltere'deki Birmingham Üniversitesi merkezli çalışmaların sapma tartışmalarına önemli etkisi oldu. Hall'ün öncülüğünde yapılan çalışmalar, Gramsci'nin iktisadi ilişkilerin belirleyici niteliklerini vurgulamakla birlikte toplumsal üstyapıya ilişkin -siyasal ve sivil toplum- ayrımı yaptığı hegemonya analizlerinden etkilenen teorik bir çerçeve oluşturdular. Bunu yaparken, etnisite, sınıf ve devlet arasındaki ilişkiyi araştırdılar.

Kuzey İrlanda'da savaşın yeniden yükselişi, işçi hareketinin direnişi, siyahi mücadelenin ve öğrenci hareketinin yükselişi nedeniyle İngiltere 1970'lerde ciddi bir ekonomik ve siyasi kriz yaşamaktaydı. Hall vd. *Policing The Crisis* (Krizlerin Yönetimi) çalışmasında, gasp olaylarının yükselişi üzerinden yaratılan ahlaki panik ortamını devletin halkın endişelerini ekonomik ve siyasi krizlerden uzaklaştırması bağlamında incelediler (Hall, Critcher, Jefferson, Clarke, Roberts, 1982 [1978]).

Hall vd.ne göre, büyük ölçüde işçi sınıfı direnişiyle sonuçlanan bir dizi endüstriyel anlaşmazlık ve toplumsal huzursuzluk nedeniyle ekonomisi gerileyen İngiltere ciddi bir hegemonya krizi ile karşı karşıya kaldı. İşçi direnişini sosyal birliği bozucu gören devlet, meşruiyetin yeniden inşasının yolunu başta siyahiler olmak üzere gençleri hedef alan suçlulaştırıcı mekanizmaları devreye sokmakta buldu. Gasp olayları üzerinden özellikle "sapkın siyah soyguncu" stereotipi genişletildi ve ahlaki panik ortamını yaratan "genel tehdit" tanımlanmış oldu. Böylece sapkın kimliğinin inşasını ahlaki bir uzlaşmayla gerçekleştiren devlet, hegemonya krizine otoriter bir yöntemle tepki gösterdi. İngiliz devleti bu dönemde, "kuralsızlık" (*lawlessness*) meselesini en temel sorun olarak tanımladı ve aşırı şiddet kullanımını "genel tehdit ortamı" karşısındaki endişelerle haklılaştırdı. Örneğin, siyahilerin suç seviyelerinde artış gösteren rakamlar üretilerek polisiye önlemlerin artırılması sağlandı.

Hall vd.ne göre, bu dönemde medyadaki haber içeriğini çoğunlukla polis tutanakları, yargılama süreçleri veya genel "suçla savaş" sorunu oluşturmaktaydı. Bu nedenle, polis, hakimler ve politikacılar tarafından yapılan açıklamalar, medya için önemli materyal kaynak oldu. Cezai şiddeti anlamlı bir içerik olarak görmeyen medya, pek çok toplumsal olayı resmi kaynaklar üzerinden tanımlama eğilimindeydi. Böylece grev gibi toplumsal hak talepleri de giderek tehdit damgası yedi ve önlenmesi gereken bir suç şeklinde tasvir edildi. Belirtmek gerekir ki, Hall vd. suç fenomeni etrafında üretilen tepkileri egemen sınıfın bir komplosu olarak ele almazlar. Onlara göre, sokak suçları üzerinden gelişen ahlaki panik; polis, hükümet, mahkemeler veya medya tarafından bilinçli şekilde planlanmaktan ziyade bu aktörlerin ekonomik ve siyasi koşulların değişmesine (kriz ortamına) tepki göstermesiyle birlikte idari bir rasyonel olarak gelişti (Hall vd. 1982).

² "Sol gerçekçilik" perspektifi ile Young, yaklaşık on yıl önceki "yeni kriminoloji" önermelerini gözden geçirerek, özeleştiril bir yaklaşım sergiler.

Sonuç olarak, Marksist sapma analizleri iktidar sahipleri ile iktidar yoksunları arasındaki kapitalist eşitsizlikler bağlamını esas almaktadır. Vergi kaçakçılığı, savaş suçları, çevre kirliliği, iş yeri ölümleri gibi -güçlülerin cezalandırılmadığı- suçlara kıyasla hafif kalan yoksulların suçlarına yönelik cezai uygulamalar sınıfsal yaptırımlardır. Kaldı ki, bu suçların failleri, soruşturma ve yargılama süreçlerinde de güç sahiplerine kıyasla çok daha az maddi ve sembolik kaynağa sahiptirler. Böylece mevcut suç ve cezai adalet politikası ilişkisi, sınıfsal yaptırımların ve etnik dışlamanın hukuki ve siyasal sınırlarına vurgu yapmaktadır. Marksist yaklaşımlar mevcut suç ve ceza politikasını sınıf tahükkümünün ürünü olarak gayri-meşru görürken; suça karşı gerçek toplumsal müdafanın meşru zemininin ancak, temel insan haklarının genişletildiği ve kurumsallaştırıldığı, insanların gelecekleri hakkında karar alma süreçlerine doğrudan dahil olduğu ve ekonomik kaynakların toplumsal ihtiyaç ve eşitlik temelinde yeniden dağıtıldığı bir sosyo-ekonomik sistemde mümkün olduğunu değerlendirmektedirler.

Risk Yönetimi ve Suç

Fordist ölçek ekonomisinin 1970’li yıllardaki “aşırı birikim” kriziyle kapitalizm; üretim, tüketim kalıpları, emek süreçleri ve işgücü piyasalarında esnekliğin öngörüldüğü bir yeniden yapılanmaya gitti. Söz konusu neoliberal yapılanmada, klasik liberal kurgudan farklı olarak, devlete toplumsal hayatın her alanında serbest pazar ekonomisinin koşullarını yaratma ve denetleme işlevi yüklenerek, kitlelerin rekabet karşısı etkilerine karşı pazarı savunma görevi atfedilmektedir (Lemke, 2001, s. 192-194). Bu açıdan, “yönetimsellik” (*governmentality*) literatürüne başvuran bazı araştırmacılar, günümüz neoliberal politikalar ile suçun kontrolünde “riske dayalı” stratejilerin artan kullanımı arasındaki bağlantıya dikkat çekmekte.

İnsanlar tarihsel olarak her zaman belirli risk seviyelerine maruz kaldılar. Ancak doğal felaketler gibi insan dışı güçlerin neden olduğu bu risklere karşın modernleşme süreçleri, modern toplumlarda riskin insan faaliyetlerinin ürünü olarak ortaya çıkmasına yol açtı (Giddens, 1998).³ Giddens’a göre, üretilen riskler aynı zamanda üretilen riskleri değerlendirme potansiyeli de taşımakta ve böylece risk sosyal örgütlenmenin doğasını değiştirmekte. Riske dayalı stratejik eğilim olduğuna işaret eden Beck ise, bu durumu sanayi toplumundan bir risk toplumuna doğru yapısal formasyonda daha geniş bir geçişin göstergesi (Beck, 1992, s. 21) olarak görür. Toplumda var olan risk düzeyinde herhangi bir artış anlamına gelmeyen bu geçiş; daha ziyade, risklere karşılık vermek üzere organize olmuş toplumsal düzene işaret eder. Beck, bu toplumsal düzenleniş; modernleşmenin kendisi tarafından uyarılan ve ortaya atılan tekinsizliklerle sistematik bir şekilde başa çıkma yolu olarak tanımlar. Foucault da, iktidar teknolojileri arasındaki tarihsel geçişini incelediği son dönem çalışmalarında; günümüz güvenlik paradigmasının, zararlı olduğu varsayılan herhangi bir pratiğin toplumsal ve ekonomik olarak kabul edilir sınırlar dahiline nasıl alınabileceğiyle ilgilendiğini belirtir. Amaç, riskin tüm nüfusu tehlikeye sokmasını engelleyecek şekilde yönetilmesidir (Foucault, 2014).

Foucault’nun iktidar tekniklerine ilişkin analizlerini takip eden araştırmacılar, riskin yönetimsel bir rasyonalite olarak ele alındığını savunurlar. Bu açıdan, cezai politika alanında da risk toplumuna geçişini yansıtan dönüşümler gerçekleştiği (Ericson & Haggerty 1997, s. 450) düşünülmekte. Ericson ve Haggerty’ye göre, hukuki düzenlemelerde ve polis stratejilerindeki dönüşümler, stratejik bir veri olarak risk bilgisine yaslanmakta. Risk toplumu, gözetimle yani nüfusun yönetimi için kullanışlı bilginin rutin bir şekilde üretilmesiyle desteklenmektedir. Nüfus hakkında profiller oluşturmak ve nüfus için muhtemel ve makul olasılıkları hesaplamak için yönetimsel bir güç sağlayan gözetim, riski her zaman verili kabul eder. Suçun piyasa mantığına yönetimsel içkinliğine işaret eden Lemke de, neoliberal anlayışta iyi bir ceza infaz

³ Giddens riski, ‘dışsal’ (*external*) ve ‘üretilmiş’ (*manufactured*) olmak üzere iki kategoriye ayırmaktadır. Birincisini modern öncesi toplumlar, ikincisini ise modern toplumlar için kullanmaktadır (Giddens, 1998).

politikası suçu tamamen yok etmek gibi bir amaç gütmeyen görüşündedir: “Neoliberal program disipline edici veya normalleştirici bir toplum yaratma hedefini gütmeyen; bunun yerine farklılıkların yeşerebileceği ve optimize edilebileceği bir toplum ister... belli bir seviyede tutulan suç oranıyla gayet mutlu yaşamasını bilir, zira suçun varlığı toplumsal bir maraz değil, aksine toplumun suçun dağılımını bile denetleyebilecek optimal bir işleyişe sahip olduğunun işaretidir” (Lemke, 2001, s. 199-200). Risk ve güvenlik fenomenlerini merkeze alan yönetsel paradigmayı “yeni cezalandırma” (*new penology*) kavramı ile açıklayan Feeley ve Simon ise, riske dayalı cezai adalet politikasının, klasik kriminolojinin birey ve cezalandırma odaklı vurgularının aksine, suçu idare etmeyi/yönetmeyi hedefleyen yeni bir cezalandırma söylemi ve buna uygun teknikleri izlediği görüşündedir (Feeley & Simon, 1992, s. 450-457). Bu koşullar altında, polislik, reaktif olmaktan ziyade giderek daha proaktif hale gelir. Risk değerlendirmesinin determinist değil olasılıksal olduğu düşünüldüğünde; bireyler ve olaylar, riskin değerlendirilmesinde ve uygun yönetim stratejilerinin sağlanmasında sınıflandırma şemalarına dönüşürler (Burke, 2009, s. 315). Dolayısıyla neoliberal yönetselliğin suç ve suçlu kategorilerinin esnekleştirilmesini öngören bir denetim mantığını izlediği düşünülmektedir.

Neoliberal düzenlemeler toplumsal eşitsizlikleri derinleşmesine yol açmaktadır. Derinleşen eşitsizliklerin toplumsal gerilimleri tırmandırmasıyla ortaya çıkan ‘güvensizlik’ ortamının yönetilmesi, içsel rasyonelitesi riske dayalı stratejilerle sağlanan güvenlik paradigması ile mümkün görülmektedir. Dolayısıyla neoliberal dönemde sosyal refah alanlarından çekilen devlet, giderek artan yoksulluk ve işsizlik ortamında güvenlik kurumlarının yeniden düzenlenip genişletildiği alana yayılmaktadır. Bu yapılanmada devlet, rıza araçlarından ve kurumlarından uzaklaşıp zor aygıtlarına yönelirken, aynı zamanda bu alandaki strateji ve kurumlarını da çeşitlendirerek yeni bir güvenlik devletine dönüşmektedir (Garland, 1996; O’Malley, 2000). Suçu kontrol etme sorumluluğu, cezai adalet sistemi tarafından belirlenen hiyerarşik ve merkezi kontrolden; hükümet kurumlarının yanı sıra özel sektör kuruluşları, cemaatler gibi bir dizi kurum arasında paylaşılan dağınık ve adem-i merkezîyetçi kontrol biçimine kaydı (Hinds, 2006: 210). Devleti açarak yayan bu kurgu, modern kamu yönetim yöntemlerinden kesin bir kopuşu temsil ederken, genişletilmiş ve derinleştirilmiş piyasalaştırmayı ve bunun sonuçlarını yönetmeyi hedeflemektedir (Peck ve Tickell, 2007, s. 28-29). Zira yönetsel olanakların genişlemesi, derinleşen eşitsizlik ve yoksulluk koşullarının kapitalizm üzerindeki yıkıcı etkilerini önlemenin yolu olarak görülmektedir. Birbiriyle yakından ilgili olan sosyal devletin parçalanması ve ceza devletinin güçlendirilmesi esasen sınıf iktidarının dönüşümünün sonuçları olarak görülmektedir. Giderek artan biçimde ‘tehlikeli’ grupları hedef alan cezalandırma söylem ve tekniklerinin dayandığı risk stratejileri; emek piyasalarındaki dönüşümler ve etnik bölünmelerle cisimleşen kentsel yoksulluğun suçlulaştırıldığı alanda inşa edilmektedir. Bu yeni devlet tipinin bir yandan düzensiz emek piyasasına diğer yandan müdahaleci ve her yerde hazır ve nazır ceza aygıtlarına dayandığına işaret eden Wacquant göre, pazarın görünmez eli ile devletin demir yumruğu, alt sınıflara toplumsallaşmamış ücreti ve sosyal istikrarsızlığı kabul ettirmek için birleşir ve birbirini tamamlar (Wacquant, 2001, s. 404).

Günümüzde verimli üretim ağlarının dışında kalan kent yoksullarının koşulları bozuldukça onların suçla gerçek ve hayali ilişkileri kültürel bir eğilim şeklinde kurgulanmaktadır. Yoksul nüfusları hedef alan risk algısı ile toplumda giderek tırmanan bir tahammülsüzlük inşa edilmektedir. Meşruiyeti bağlam, toplum ve zamana göre değişkenlik gösterebilen ve dolayısıyla ahlaki belirsizlikler üzerine kurulu olan bu söylem, toplumun belli kesimlerinin meşru hedef haline getiren sorunlu bir alan inşa etmektedir.

Medya Çalışmalarında Suç

Kitle iletişim araçları ile suç ve cezai adalet süreçleri arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar, temel olarak psikolojik süreçlere odaklı *etki* yaklaşımı ile sosyologların *egemen ideoloji* yaklaşımı üzerinden yürütülmektedir. İletişim alanına ilişkin ilk kuramsal perspektiflerin geliştirildiği Chicago Okulu merkezli çalışmalar, medya-izleyici ilişkisine odaklandılar. Toplumsal dengesizliklerin çözümünde bilimin araçsal rolü düşüncesini takip eden bu çalışmalarda, özellikle göç meselesinden kaynaklı toplumsal entegrasyon sorunlarının çözümünde medyanın işlevi analiz edildi. ABD’de kitle iletişimi konusundaki ilk sistemli araştırmaların yapıldığı 1940’lı yıllarda ise radyonun siyasal tutum ve davranış üzerindeki olumsuz etkileri tespit edilmeye çalışıldı. Takip eden yıllarda *etki* odaklı araştırmalar, medyanın çeşitlenen teknik olanaklarına paralel bir artış gösterdi. Bu artışla birlikte, toplumsal uyum ve entegrasyon işlevi itibarıyla medyayı olumsuzlayan araştırmalar giderek yerini medyanın toplum üzerindeki “bozucu” etkilerini inceleyen araştırmalara bıraktı. Söz konusu bu araştırmalar içinde farklı önermeler ortaya konulurken, Ericson bunlardan bazılarını şu ana başlıklarla sıralamaktadır: i) İnsanların suç ve yasal kontrol anlayışının başlıca kaynağı kitle iletişim araçlarıdır. ii) İnsanlar olaylar hakkındaki haberleri ulusal medyalardan edinmektedir. Alternatifsizlik, kitle iletişim araçlarının yanlış yönlendirmelerinin doğrudan ve eleştirilmeksizin kabul edilmesine yol açmaktadır. iii) Suç ile ilgili haberlere maruz kalanlar, çarpık düşünce ve eylemlere yönelmektedir. Kötü haberler, başkalarına güvensizliğin artmasına ve böylece insanların kendi kişisel güvenlikleri ile ilgili endişeler geliştirmelerine yol açmaktadır (Ericson, 1991, s. 220-221). Mesaj-alıcı-geri besleme ilişkisini esas alan *etki* geleneği, medyanın örgütlenme biçimi, ideolojik içeriği ve parçası oldukları daha geniş sosyal ağlar gibi yapısal analiz temalarını isklamaktadır. Bu yönelimin kuramsal sınırlılıkları, iletişim süreçlerinin bütünlüklü bir analizini ortaya koymazken, suçun medyadaki temsillerinin yapısal inşalarını da böylece göz ardı edilmesine yol açmaktadır.

Suç meselesinin medya çalışmalarında sistemli bir şekilde analize tabi tutulması sosyolojik perspektifle mümkün oldu. Suç ve cezai politikanın medyadaki inşası ve temsilleri tartışması 1970’li yıllardan itibaren gelişirken, günümüzde alana ilişkin geniş bir literatür oluştu. Belirtmek gerekir ki, söz konusu literatür çoğunlukla *egemen ideoloji* tezinden etkilendi. Bu tez esas olarak, Hall vd.nin (1982 [1978]) kültürel vurgulu neo-Gramsci’ci hegemonya kuramı ile Herman ve Chomsky’nin (2012 [1988]) ekonomi-politik vurgulu “propaganda modeli”ne dayanmaktadır. Egemen ideoloji tezine göre, medyanın tartışma parametreleri, siyasal ve ekonomik olarak egemen gruplar tarafından tanımlanmakta ve böylece egemen söylemler ayrıcalıklı bir şekilde çoğaltılıp genişletilmektedir. Dolayısıyla medya, suçun ve cezai politikanın egemen tanım ve temsillerini yeniden üretip tahkim etmektedir. Medyayı sınıf hegemonyasının sürdürülmesi bağlamında ele alan bu araştırmaların eleştirel medya çalışmalarının gelişmesine önemli etkileri olmuştur. Aşağıda bu perspektifi takip eden çalışmaları, suçun temsili tartışması üzerinden ele alacağız. Bu tartışmaya geçmeden önce *egemen ideoloji* tezine ilişkin bazı çekinceleri hatırlatmak gerekir.

Kitle iletişim araçlarının etki etme fonksiyonlarını sosyolojik bir perspektiften inceleyen Ericson, egemen ideoloji tezinin sınırlılıklarına işaret eder: Sadece medyanın örgütlenme biçimi, içerik ve sunuş tarzı değil aynı zamanda haber kaynaklarının ve okuyucularının bir parçası oldukları daha geniş sosyal ağlar da etki etme fonksiyonuna sahiptir (Ericson, 1991, s. 221). Medyaya içerik sağlayan ve onu anlamlandıran, kaynak ve okuyucular olarak günlük hayatın örgütsel bağlamlarındaki insanlar olgusuna dikkat çeken Ericson’a göre medya; düşünme, konuşma, örgütlenme ve denetleme biçimlerini sağlama sürecine, toplumsal gerçeklik ve ilişkiler bağlamı üzerinden dahil olur. Böylece kitle iletişim araçları sadece gerçekliğin çarpıcı kültürel temsillerini sunmakla kalmaz aynı zamanda gerçekliğin yapısını ve toplumsal ilişkiler için özel biçimlerini inşa etmede de görev alırlar (Ericson, 1991, s. 222).

Schlesinger vd. de benzer şekilde, medyanın işleyiş biçimi ve çıktılarına dair kapitalist egemen sınıf kontrolü şeklindeki analiz temasının resmi kurumlar ile baskı grupları arasındaki rekabet stratejilerini iskaladığı, oysa medyanın sosyal ağlarla da etkileşimde bulunduğu görüşündedirler (Schlesinger, Tumber & Murdock, 1991, s. 399).

Bu açıdan, medyadan elde edilen bilginin, okuyucunun mevcut aidiyet konumları ile haberdeki öneri arasında bir *müzakereden* kaynaklandığı belirtilir (Ericson, Baranek & Chan, 1989). Ericson vd., anlam üzerindeki müzakere sürecinde, okuyucunun örgütsel bağlamları ve deneyimlerinin haberin yapısında tercih edilen anlamlardan daha fazla yorumlayıcı önem taşıdığını savunurlar (Ericson vd., 1989). Anlaşmazlık içindeki tarafların, insanların mekân ve zaman dağılımından bağımsız olası sosyal etkileşim biçimlerini mümkün kılan medya yoluyla, yüz yüze görüşmelerde olduğu gibi müzakereye girip birbirlerini etkilemeye çalışabilecekleri ifade edilmektedir (Ericson, 1991, s. 222). Bu tespit, okurun alımlama süreçlerindeki aktif rolüne vurgu yapar.

Ancak verili eşitsizlikler ve medyanın yapısal yanlılık koşullarında, yukarıda sözü edilen *müzakerenin* teknik ve politik imkan ve nitelikleri tartışmalıdır. Örgütsel aidiyetlerin sağlayacağı yorumlama kudreti tek başına okuru müzakereci konumuna taşıyamayacağı gibi söz konusu yorumlamanın haberde önerilen anlama karşı üreteceği *alternatif anlam* da radikal itiraz kapasitesi itibariyle kusurludur. Zira *müzakereci okur* tahayyülü, medya teknolojilerine erişim, medyayı kullanma bilgisini haiz olma ve örgütlü bir ağa mensubiyet gibi koşulları önceleyen belirli bir okur tasvirine dayanmaktadır. Bu koşulları karşılayamayan okur yorumlama kudretine rağmen müzakere etme olanaklarından mahrumken; medya yoluyla girişilecek olası bir müzakere veya rekabetin belirli okurların çıkar ve tahayyülleri ile sınırlı kalması kaçınılmazdır.

Haber ve suçun temsili

Günümüzde medya, basılı, işitsel, görsel, çok-ortamlı, dijital gibi oldukça geniş ve çeşitlilik gösteren pek çok teknik yetenekle donatılmıştır. Günlük gazeteler, TV programları, internet haber siteleri veya sosyal medyanın anlık haber iletileri her gün hatta her an bizi şok edici, korkutucu suçlara tanık eder. Diğer taraftan, bilgisayar oyunlarının farklı suç tasarımlarının virtüel ortamlarında eğlenip; dergi veya bloglardaki gizemli suç hikayelerinin sürükleyici anlatımına kapılırız. Kahraman ile suçlunun bitmeyen savaşı üzerine kurulu film endüstrisinin en akıl almaz suç tasviri vaatleri üzerinden sinema salonlarını doldururuz. Ve nihayet virtüel tartışmalarıyla parçası haline geldiğimiz suç, gündelik karşılaşmalarımızda da esaslı sohbet konumuz haline gelir. Bu açıdan, suç ve cezai adalet meselesinin kriminoloji ve medya çalışmalarının kesiştiği bir alanda sorunsallaştırılması kaçınılmazken; “suç nedir”, “suçlu kime denir” gibi kriminolojik görüş talep eden soruların, medyanın söylemsel inşa ve temsillerinden bağımsız yanıtlanabileceğini söylemek zordur. İletişim alanında pek çok değişkenin devreye girdiği suç tartışmasında *haber medyası*, malumatı işleme ve yayma açısından sahip olduğu yetenekler ve kamusal sorumluluk anlatısını içkin iddiası nedeniyle öne çıkmaktadır.

Suç ve cezai adalet söylemleri, devlet dairelerinden baskı gruplarına kadar uzanan geniş bir sosyal alanda üretilmektedir. Bu alan içindeki söylem seçkinleri (kolluk kuvvetleri, yargıçlar, uzmanlar, politikacılar ve diğer iddialı sosyal aktörler gibi) iletişimsel hedeflerini, Habermas’ın “kamusal alan” olarak adlandırdığı, “kamuoyuna benzer” icatların tecessüm ettiği ve tüm vatandaşların erişimine açık alanda (Habermas, 1995, s. 62 [1964]) sürdürürler. Ancak bu alan günümüz koşullarında Habermas’ın normatif ideali ile uyumsuz. Zira, Habermas’ın “çıkarların rekabet alanı” olarak kurguladığı bu alan esas itibariyle bireylerden ziyade örgütlü grupların hükmü altındadır. Nitekim kamusal alanın, medyanın sahipliğinin ve kontrolünün yoğunlaşması, yayınlardaki kamu hizmeti hedeflerinin zayıflaması ve medya üretim ve

dağıtımının uluslararasılaşması gibi nedenlerle tehdit altında olduğu tespit edilmiştir (Garnham, 1986; Scannell, 1989).

Liberal *laissez-faire* paradigmasının sosyo-ekonomik ilişkiler ortamında medyaya ‘özerk’ bir konum atfedilir. Bu konumun kimi zaman “dördüncü kuvvet” şeklindeki ifadesi, esasen medyanın diğer yapısal kurumlarla paradigmatik uyumuna vurgu yapar. Bu açıdan, ana akım medyanın “rıza üretimi” süreçlerine odaklanan Herman ve Chomsky, medyanın olayları objektif bir şekilde yansıtmadığı, aksine siyasal otoritenin ve iş dünyasının çıkarları doğrultusunda fikir ve görüşleri halka empoze ettiği görüşündedirler (Herman & Chomsky 2012). Seçkin sınıflar, devlet ve medya arasında çıkar birliğine dayanan uyumlu bir çalışma olduğuna işaret eden Felley ve Simon’a göre ise, söz konusu uyum toplumsal problemleri belirleyip teşhis eden ve çözümler öneren bir dinamiğe yaslanır. Bu, “kanun ve düzen” politikasına saygı paradigmasıyla keskinleşen bir dinamiktir (Felley & Simon 2007: 44).

Suç ve cezai adalet alanındaki aktörlerin nicelik ve niteliklerinde meydana gelen değişiklikler, haber kaynakları itibariyle medya stratejilerinde de dönüşümlere yol açmaktadır. Günümüzde, suçlular, kurbanlar, polisler, yargıçlar, avukatlar, tanıklar gibi suç ile ilişkili aktörlerin yer aldığı popüler suç öyküleri medya içeriğinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır (Surette, 2011). Bu haberlerde kaynak olarak, çoğunlukla devlet görevlilerinin görüşlerine başvurulur (Lawrence, 2000). Politik ve ekonomik sistem içindeki yapısal konumları nedeniyle resmi kaynakların medyaya erişimleri garanti altına alınmıştır (Hall, 1986). Medyaya ayrıcalıklı erişimi olan bu kesimlerin perspektifleri, imgeler, fikirler ve anlatılarla dolaylı olarak geniş kitlelere aktarılır. Yönetimsel yetki ve sorumlulukların açıklandığı, değerlendirildiği, haklı kılındığı veya mazur görüldüğü haber söyleminde; suç ve cezai adalet konusundaki anlamlandırma pratikleri polis, yargıç, avukat, suçlu ve mağdurun hakim portreleri üzerinden inşa edilir.

Bu açıdan, halkın suç ve cezai adalet meselesine dair kaygılarının genel tüketime hazır hale getirilmesinde medya temsilleri kilit önemdedir. Medyanın haber değeri taşıyan olayları basit ve şeffaf bir biçimde aktarmadığını belirten Hall vd., haberin “toplumsal olarak inşa edilmiş kategoriler kümesine göre olayların ve konuların sistematik bir sınıflandırma ve seçimiyle başlayan karmaşık bir sürecin nihai ürünleridir” görüşündedirler (Hall vd., 1982, s. 53). Dolayısıyla “haber”, kitle iletişim araçları tarafından işlenmiş, neye göre ve nasıl üretildiği sorgulanmaya açık bir enformasyona dayanmaktadır. Bir sapmaya gösterilen tepkinin anlaşılmasının önemli bir boyutunun, söz konusu sapkın davranış hakkında alınan bilginin yapısı olduğuna dikkat çeken Cohen’e göre, her toplum sapmanın nedenlerine ilişkin bir takım fikirlere ve sapkın tipolojisini kuran bir dizi imaja sahiptir. Davranışsal tutumları şekillendiren bu kavrayışları inşa eden bilgi her zaman ikinci elden karşılanır. Bir toplumun normatif çizgileri hakkında ana bilgi kaynağı olan haber; doğru ve yanlış, aşılmaması gereken sınırlar ile sapkın davranış formları ve stereotipleri hakkında fikir verir (Cohen, 2011, s. 9-11). Net bir tarafsızlıkla “ne olduğunu” aktarmaktan ziyade, suç, suçlular ve onların anormal davranışları hakkında kanaat örgütleyen (Hall vd., 1982, s. 53) medya, sapkınlığın tanımlanmasında haber kaynaklarının nitelemeleri ile yetinmez. Aynı zamanda tonlama, vurgu, yerleştirme ve sergileme yoluyla kurumsal mantığın önermelerini onaylayan kararlar verir (Shoemaker & Reese, 2002, s. 133-135). Sapkınlığın altını çizen ve sapkın fikirleri ideolojik statüko nezdinde teyit eden haber medyası böylece suçun yaygın ifadeleri ve kullanım şekillerine dair temsiller üretmekle kriminolojik görüş belirtir.

Dolayısıyla suç verili bir fenomen değildir ve esasen belirli eylemler, değişken kurumsal uygulamalar yoluyla sınıflandırmaya, izlemeye ve işleme tabi tutulduktan sonra suç haline gelmektedir (Ericson, 1995, s. 135). Polis, yargı, ceza infaz gibi cezai adalet sisteminin verili kurumlarını incelemenin suçu anlamak için yeterli olamayacağını belirten Ericson’a göre, bu sistemin bir parçası olarak görülmeyen haber medyasının söylemsel inşalarının incelenmesi

gerçek bir suç tartışması için kaçınılmazdır (Ericson, 1995, s. 135). Zira haber medyası, halkın devlet kurumları hakkındaki düşünce ve anlayışlarının ortaya çıkarılması ve organize edilmesi sürecinin merkezinde yer alır.

Azınlıkların, yoksulların, göçmenlerin haberlerdeki temsilini tartışan van Dijk, batılı haber söyleminde bu kesimlerin “problemlili” ve değerli kaynakları (iş, eğitim, mekan, konut) tehdit eden insanlar olarak tasvir edildiğine dikkat çekmektedir (van Dijk, 1999, s. 371). Medyadaki *biz* ve *onlar* şeklinde tecelli eden kutuplaşma biçimlerinin ideolojik anlamlarına dikkat çeken van Dijk, özellikle ana akım medyada azınlıkların sapkınlıkları ve suçları hakkında çok fazla ayrıntı, ancak maruz kaldıkları günlük ırkçılık biçimleri hakkında ise çok az ayrıntı bulunduğu görüşündedir. Ona göre, bu kesimlere ilişkin söylem, bizim iyi eylemlerimiz ve onların kötü davranışları hakkındaki hikayeler şeklinde örnekler ve açıklamalarla tanımlanmakta ya da bizim çalışkanlığımız ve onların tembelliği şeklindeki söylemsel karşıtlık üzerinden kurulmaktadır (van Dijk, 2003, s. 60-63). Medya söylemindeki, marjinalleştirme ve dışlama mekanizmaları ile nihayetinde suçun ırksal tarifini yapmaya meylederken, temsil edilen müesses kültürel değer ve kurumlar yeniden onaylanmaktadır. Böylece, müesses yurttaş gündelik kavrayışlarını ve gelecek kurgusunu, dolayımlanmış suç deneyiminin bir parçası olarak, “tehdit” unsurundan korunmak suretiyle yeniden gözden geçirir.

Öte yandan, yasal olarak tanımlanmış suç kategorisine odaklanarak medyadaki belirli suç olaylarıyla ilgili hikayeleri inceleyen analizlerin sınırlılıklarına dikkat çeken Ericson vd., “normalden sapan kişinin davranışı” şeklinde tanımlanan daha geniş bir sosyolojik sapma kavramı üzerinde dururlar (Ericson, Baranek & Chan 1987, 1989, 1991). Buradaki sapma, ceza davalarına konu olan eylemlerin yanında örgütsel usullerden sapma ve sağduyu bilgisinin ihlali gibi davranışları da kapsamaktadır (Ericson vd., 1987, s. 4). Ericson vd. ne göre, ceza hukuku ihlallerinin konusu olan, kitle iletişim aracının türüne ve popülerliğine göre değişebilen suçlarla ilgili hikayeler, sapma ile ilgili tüm haberlerin sadece sınırlı bir kısmını oluşturur. Oysa haberin özü olan “sapma, gazetecilerin haber değeri olarak gördükleri şeyin belirleyici özelliğidir” (Ericson vd., 1987, s. 4). Bireysel şiddet eylemleriyle birlikte “devlet şiddeti” ve “devlet terörizmi”ni de içine alan geniş bir “şiddet” kavramından hareket eden bu yaklaşım; medyadaki sapma incelemelerine örneğin, “sürüş ihlalleri, tehlikeli çalışma ve yaşam ortamları gibi sağlık ve güvenlik tehditleri”yle ilgili haberleri de dahil eder. Beri taraftan, sadece mülkiyet suçları değil aynı zamanda “kuşku ticari faaliyetler”, “mülkiyet anlaşmazlıkları” ve “iktisadi meselelerle ilgili toplumsal sorunlar” da sapma kavramı üzerinden ele alınmaktadır (Ericson vd., 1991, s. 244-7). İncelemelerinde, sapma hikayelerinin haber öğelerinin çoğunluğunu oluşturduğunu bulgulayan Ericson vd., “popüler” medyanın daha çok “kişilerarası” çatışmalara odaklandığını; “nitelikli” medyanın ise ceza hukuku kapsamına giren sapmaların yanı sıra, beyaz-yaka suçlarına, cezai adalet üzerine politik tartışmalara ve şirket yönetimleriyle ilgili usülsüzlük öğelerine de yer verdiklerini tespit etmektedirler.

Sonuç Yerine

Bu çalışmada, suç ve cezanın baskın tanımlarının icat ve inşası ile suçu ideolojik ve politik bir belirlenim olarak gören eleştirel analizler ele alındı. Suç ve ceza fenomenleri, kapitalist toplumsal hiyerarşileri esas alan rasyoneller ile bu rasyonellerin eleştirisinin karşı karşıya geldiği tanımsal bir mücadele alanına işaret etmektedir. Toplumsal ayırım ve hiyerarşileri üreten ile sorgulayan şekilde tecelli eden bu tanımsal mücadele, medyanın söylemsel alanındaki suç tartışmasıyla yakından ilgilidir. Kamusal sorumluluk iddiasının içinde olduğu haber medyasının suç tartışmasına, müdahillik sıfatıyla değil, icat eden ve yön veren bir konumdan katıldığı düşünülmektedir. Olay ve olgular belirli anlam çerçeveleri içinde işlenip biçimlendirilirken, toplumsal kuralların sınırları ve egemen ayırım ve hiyerarşiler teyit edilmektedir. Bourdieu’nun ifade ettiği gibi, “Toplumsal düzenin korunmasında toplumsal

dünyanın algılanma kategorilerinin uyum içinde düzenlenmesi belirleyici bir rol oynar: Kurulu düzenin (dolayısıyla ona hakim olanların çıkarlarının) bölmelerine uyarlanmış ve bu yapılara uygun olarak yapılanmış zihinlerin tümünde ortak olan söz konusu kategoriler, nesnel zorunluluk görünümüyle kendilerini dayatır” (Bourdieu & Wacquant, 2016, s. 23).

Kaynakça

- Auletta, K. (1982). *The Underclass*. New York: Random House.
- Beck, U. (1992). *Risk Society*. London: Sage.
- Becker, H.S. (1997). *Outsiders*. New York: The Free.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (2016). *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. (çev) N. Ökten. İstanbul: İletişim.
- Burgess, E.W. (1928). *The Growth of the City*. *The City* içinde. Der. R. Park vd. Chicago: University of Chicago.
- Burke, R.H. (2009). *An Introduction to Criminological Theory*. Willan.
- Chan, J. (1996). The Future of Criminology: An Introduction. *Current Issues in Criminal Justice*, 8(1), 7-13.
- Cohen, A. (1971). *Delinquent Boys: The Culture of The Gangs*. Londra: Macmillan.
- Cohen, S. (2011). *Folk Devils and Moral Panic*. New York: Routledge.
- Downes, D. & Rock P. (1982). *Understanding Deviance*. Oxford: Clarendon.
- Downes, D. (1989). Introduction. *Crime and the City* içinde. (derl) D. Downes, Londra: Macmillan.
- Durkheim, E. (1982). *The Rules of Sociological Method*. (çev) W. D. Halls. Londra: Macmillan.
- Ericson, R.V. & Haggerty, D. (1997). *Policing the Risk Society*. Oxford: Clarendon.
- Ericson, R.V. (1991). Mass Media, Crime, Law, and Justice. *The British Journal of Criminology*, 31(3), 219-149.
- Ericson, R.V. (1995). The News Media and Account Ability in Criminal Justice. *Accountability for Criminal Justice* içinde. (derl) P. Stenning. Toronto: University of Toronto.
- Ericson, R.V., Baranek, P. & Chan, J. (1987). *Visualising Deviance*. Milton Keynes: Open University.
- Ericson, R.V., Baranek, P. & Chan, J. (1989). *Negotiating Control: A Study of News Sources*. Toronto: University of Toronto.
- Ericson, R.V., Baranek, P. & Chan, J. (1991). *Representing Order*. Milton Keynes: Open University.
- Fassin, D. (1996). Exclusion, Underclass, Marginalisation-Contemporary Figures of Urban Poverty in France, The United States and Latin America. *Revue Française de Sociologie*, 37(1), 37-75.
- Feeley, M. & Simon, J. (2007). Folk Devils and Moral Panics: An Appreciation From North America. *Crime, Social Control and Human Rights* içinde. (derl) D. Downes vd. Londra: Willan.
- Foucault, M. (2014). *Güvenlik, Toprak ve Nüfus*. (çev) F. Taylan. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Garland, D. (1996). The Limits of the Sovereign State: Strategies of Crime Control in Contemporary Society. *The British Journal of Criminology*, 36(4), 445-471.
- Garland, D. (1997). Of Crimes and Criminals: The Development of Criminology in Britain. *The Oxford Handbook of Criminology* içinde. (derl) M. Maguire vd. Oxford: Oxford University.
- Garnham, N. (1986). The Media and the Public Sphere. *Communicating Politics: Mass Communications and the Political Process* içinde. (derl) P. Golding, G. Murdock & P. Schlesinger. Leicester University.
- Giddens, A. (1998). *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*. Cambridge: Polity.

- Goode, E. & Ben-Yehuda, N. (1994). *Moral Panics: The Social Construction of Deviance*. Wiley-Blackwell.
- Habermas, J. (1995). Kamusal Alan: Ansiklopedik Bir Makale. *Birikim Dergisi*, (70), 62-67.
- Hall, S. (1986). Media power and class power. *Bending Reality: The State of the Media* içinde. (derl) J. Curran, J. Ecclestone, G. Oakley & A. Richardson. Londra: Pluto.
- Hall, S., Critcher, C., Jefferson, T., Clarke, J. & Roberts, B. (1982). *Policing The Crisis*. Londra: Macmillian.
- Herman, E. H. & Chomsky, N. (2012). *Rıza İmalatı*. (çev) E. Abadoğlu. İstanbul: BGST.
- Hinds, L. (2006). Challenging Current Conceptions of Law and Order. *Theoretical Criminology*, 10(2), 203-221.
- Lawrence, R. G. (2000). *The Politics of Force: Media and The Construction of Police Brutality*. California: University of California.
- Lea, J. & Young, J. (1984). *What Is To Be Done About Law and Order - Crisis in the Eighties*. Harmondsworth: Penguin.
- Lefebvre, H. (2013). *Kentsel Devrim*. (çev) S. Sezer. İstanbul: Sel.
- Lemke, T. (2001). 'The Birth of Bio-Politics': Michel Foucault's Lecture at the Collège de France on Neo-Liberal Governmentality. *Economy and Society*, 30(2), 190-207.
- Liazos, A. (1972). The Poverty of the Sociology of Deviance: Nuts, Sluts, and Preverts. *Social Problems*, 20(1), 103-120.
- Linnemann, T. (2010). Mad Men, Meth Moms, Moral Panic: Gendering Meth Crimes in the Midwest. *Critical Criminology*, 18(2), 95-110.
- Lombroso, C. (1891). *The Man of Genius*. (çev) W. Scott. Londra.
- Matza, D. (2010). *Becoming Deviant*. Londra: Transaction.
- Merton, R.K. (1968). *Social Theory and Social Structure*. The Free.
- Miller, W.B. (1958). Lower Class Culture as a Generating Milieu of Gang Delinquency. *Journal of Social Issues*, (14), 5-19.
- O'Malley, P. (2000). Risk, Crime and Prudentialism Revisited. *Crime Risk and Justice: The Politics of Crime Control in Liberal Democracies* içinde. (derl) K. Stenson & R. R. Sullivan. Londra: Willan.
- Park, R.E. (1921). *Introduction to the Science of Sociology*. Chicago: University of Chicago.
- Peck, J. & Tickell, A. (2007). Conceptualizing Neoliberalism, Thinking Thatcherism. *Contesting Neoliberalism* içinde. (derl) H. Leitner, J. Peck & E. S. Sheppard. New York: Guilford.
- Quinney, R. (1970). *The Social Reality of Crime*. London: Transaction.
- Scannell, P. (1989). Public Service Broadcasting and Modern Public Life. *Media, Culture and Society*, 11(2), 135-146.
- Schlesinger, P., Tumber, H., & Murdock, G. (1991). The Media Politics of Crime and Criminal Justice. *The British Journal of Sociology*, 42(3), 397-420.
- Shaw, C.R. & McKay, D. (1969). *Juvenile Delinquency and Urban Areas*, Chicago: University of Chicago.
- Shomaker, P. & Stephen, D. R. (2002). İdeolojinin Medya İçeriği Üzerine Etkisi. *Medya, Kültür, Siyaset* içinde. (derl) S. İrvan. Ankara: Alp.
- Spitzer, S. (1975). Toward a Marxian Theory of Deviance. *Social Problems*, 22(5), 638-651.
- Surette, R. (2011). *Media, Crime, and Criminal Justice*. Wadsworth.
- Taylor, I., Walton, P. & Young, J. (2003). *The New Criminology: For a Social Theory of Deviance*. Taylor and Francis.
- Traub, S. H. & Little, C. B. (1999). *Theories of Deviance*. New York: Wadsworth.
- van Dijk, T. A. (1999). Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları. *Medya İktidar İdeoloji* içinde. (derl) M. Küçük. Ankara: Ark.

-
- van Dijk, T. A. (2003). Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım. *Söylem ve İdeoloji* içinde. (derl) B. Çoban & Z. Özarlan. İstanbul: Su.
- Wacquant, L. (2001). The Penalisation of Poverty and The Rise of Neo-liberalism. *European Journal of Criminal Policy and Research*, 9, 401-412.
- Wacquant, L. (2010). *Kent Paryaları*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Wilson, J.Q. (1975). *Thinking about Crime*. New York: Vintage.
- Wilson, W.J. (1993). The Underclass: Issues, Perspectives, and Public Policy. *The Gettho Underclass: Social Science Perspectives* içinde. (derl) W.J. Wilson. California: Sage.
- Young, J. (1971). *The Drugtakers*. Londra: Paladin.
- Young, J. (2007). *The Vertigo of Late Modernity*. New York: Sage.
-

Rightful Resistance: A Discursive Third Realm?

Meşru Direniş: Söylemsel Bir Üçüncü Alan?

Sümeyye SAKARYA*

Abstract

This article aims to bring a new angle to the literature by joining ‘rightful resistance’ of O’Brien and ‘third realm’ of Huang. It questions whether rightful resistance is a third realm or not. The main thesis is that rightful resistance is a discursive third realm. This thesis is expounded in five parts. After the introduction of ‘rightful resistance’ in the first part; in the second part, civil society and public sphere as first alternatives coming to mind are examined in terms of applicability and conceptualization. It is argued that such applications and conceptualizations have some difficulties preventing the accurate grasp of the reality because of the historical baggage and ambivalent definitions of the concepts. In the third part, Huang’s concept of ‘third realm’ is delineated. In the fourth part, it is explained how rightful resistance constructs a third realm. It is claimed that this is a discursive third realm since the construction is realized through the discourse. Besides, feasibility of rightful resistance’s operationalization is discussed. Fragmented authoritarianism is suggested to make an efficient third realm for resisters possible. In the last part, these arguments are demonstrated through the Wukan Incident. In the conclusion, some potential criticisms are handled.

Keywords: Rightful Resistance, O’Brien, Third Realm, Huang, China, the Wukan Incident

Öz

Bu çalışma, O’Brien’in Çin’deki bazı toplumsal hareketleri anlamak için ürettiği “meşru direniş” kavramıyla, Huang’ın yine Çin’deki kamusal alan tartışmalarında yeni bir yaklaşım olarak ortaya çıkardığı “üçüncü alan” kavramlarını beraber okuyarak literatüre yeni bir bakış açısı getirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda makale, meşru direnişin bir üçüncü alan olup olmadığını sorgulamaktadır. Makalenin temel tezi, meşru direnişin söylemsel bir üçüncü alan olduğudur. Bu argüman, makalede beş bölümde ele alınmaktadır. Girişten sonraki ilk bölümde “meşru direniş” kavramı sunulmaktadır. İkinci bölümde sivil toplum ve kamusal alan -akla ilk gelen alternatifler olarak- uygulanabilirlikleri ve kavramsallaştırmaları açısından tartışılmaktadır. Bu bölümdeki temel iddia bu tarz kavramsallaştırmaların ve uygulamaların tarihi mirasları ve net olmayan tanımlarından dolayı gerçeği anlamayı zorlaştıracaklarıdır. Üçüncü bölümde, Huang’ın “üçüncü alan” kavramı ele alınmaktadır. Dördüncü bölümdeyse meşru direnişin üçüncü alanı nasıl inşa ettiği izah edilmektedir. Bu inşa söylem yoluyla gerçekleştirildiği için meşru direnişin söylemsel bir üçüncü alan yarattığı iddia edilmektedir. Bunlara ek olarak, meşru direnişin işlevselliğinin mümkünatı da tartışılmaktadır. Bu bağlamda, Çin’deki bölünmüş otoriterliğin direnişçiler için işlevsel bir üçüncü alanı mümkün kıldığı iddia edilmiştir. Son bölümde de bu argümanlar Wukan Vakasıyla örneklendirilmiştir. Makalenin sonuç kısmındaysa bazı muhtemel eleştiriler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Meşru Direniş, O’Brien, Üçüncü Alan, Huang, Çin, Wukan Vakası

Introduction

After the introduction of ‘rightful resistance’ concept by Kevin O’Brien in 1996, it has become one of the striking topics for social scientists especially who study China. While some have approached, and referred the concept in terms of civil society, social groups and movements, state and politics, and rights and rules, others have written on the methodology and implications of the study (Yang, 2002; Brandtstädter, 2006, Lee, 2007; Walker, 2008; Michelson, 2008; Perry, 2010; Li, 2010; Wu, 2013; Tria Kerkvliet, 2014; Chuang, 2014). In relation to these discussions, particularly the ones which focus on civil society, public sphere as a subtitle of civil society was touched in them. However, interestingly nobody has brought the ‘third realm’ of Philip Huang into the discussion. Third realm was proposed by Huang as a value-neutral category to understand the state-society relation in China, mostly as an alternative to the binary public sphere of Habermas. The main claim of the concept is the existence of a distinct ‘third realm’ in China which is neither state nor society but mostly a realm in which a constant negotiation is carried out between state and society. It is like a child between parents, s/he is influenced by both but also a distinct person (Huang, 1993b).

* Post Doktora, University of Leeds, sakaryasumeyye@gmail.com.

This article aims to bring a new angle to this literature by joining these two native concepts.ⁱ It questions whether rightful resistance is a third realm or not. The main thesis of the article is that rightful resistance is a discursive third realm. This thesis is expounded in five parts. In the first part, the concept of 'rightful resistance' is introduced with its particular features. In the second part, civil society and public sphere as first alternatives coming to mind are examined. Rather than reaching a single clear-cut conclusion in terms of applicability and conceptualization, it is argued that such applications and conceptualizations have some difficulties preventing the accurate grasp of the reality because of the historical baggage and ambivalent definitions of the concepts. In the third part, Huang's concept of 'third realm' is discussed. In the fourth part, it is demonstrated how rightful resistance constructs a third realm. It is claimed that this is a discursive third realm since the construction is realized through the (means of) discourse. Besides, feasibility of rightful resistance's operationalization is discussed. Fragmented authoritarianism, a model developed by Lieberthal and Oksenberg (1988) and then updated by Mertha (2008) to explain disjointed and fragmented political system in China is suggested to make an efficient third realm for (rightful) resisters possible. In the last part, the Wukan Incident is examined to show how rightful resistance constructs a third realm mostly through discourse and how fragmented authoritarianism makes an efficient third realm for resisters possible. And in the conclusion, some potential criticisms are handled.

Rightful Resistance

'Rightful resistance' was introduced by O'Brien to conceptualize a specific kind of social movement in China, even though it is not claimed to be strictly exclusive to China.ⁱⁱ The concept mostly relates to how people protest as these people are generally from rural areas. In rightful resistance, people of China's countryside challenge the powerful head-on. Resistance is 'rightful' since resisters demand the rights they have already been granted (O'Brien & Li, 2006, p. xii). While demanding these granted rights, resisters deploy 'the policies, laws and commitments of the state to combat local officials who (are) ignoring those policies, laws and commitments' (O'Brien, 2012, p. 1). Unlike some other types of resistances, it is noisy, public, and open. Thanks to their pragmatic discourse, protesters scarcely take any risks and they are consequential. They employ a negotiatory way and they engage 'in a three-party game where divisions within the state and elite allies mattered greatly' (O'Brien, 2012, 1).

O'Brien lists four main features of rightful resistance. Firstly, it operates near the boundary of authorized channels. Secondly, it employs the rhetoric and commitments of the powerful to curb the exercise of power and it has a skillful use of the language of power. Thirdly, it hinges on locating and exploiting divisions within the state and lastly it relies on mobilizing support from the community (O'Brien, 2012, p. 1). After this brief introduction, we would better expand on these features.

Rightful claims appeal to first two characteristics of rightful resistance. Protesters do not challenge the system and its values. They demand the rights which are compatible with the state ideology since these rights have already been granted. However, this does not have to be the case always and the rights may not be granted. In such circumstances, if the protesters partially embrace the rights embedded in the value system of the regime or its laws and policies, they think that they themselves are also compatible with the state ideology, and they demand these rights as well. Then, the resistance is a 'partially sanctioned protest'. There is some kind of implicit approval (O'Brien & Li, 2006, p. 2). This kind of claims are also called 'boundary-spanning claims' due to their stress on loyalty to the Party instead of disputing with it (O'Brien & Li, 2006, pp. 50-63).

Furthermore, protesters benefit from legal tactics to convey these rightful claims. For instance, they petition and interact with some governors. Yet, they refrain from any sort of

violence. Despite the state's authoritarianism, this makes the resistance more tolerable in the eyes of the state. In other words, they utilize discursive opportunities which enable them to diffuse their messages in the public sphere (Koopmans & Statham, 1999; Ferree, 2003; Koopmans & Olzak, 2004).

When it comes to the third feature, protesters benefit from the multilevel political bureaucracy in China. This political structure generates some divisions within the system and enables protesters to exploit them. Multilevel hierarchy prevents the officials from monitoring problems. This creates a fragmented and then open structure in politics. Protesters exploit these divisions. For instance, while they challenge an official at one level, they can get support from another official at another, probably a higher, level. Because of the multilevel system, higher officials lack information regarding lower level local officials. Then, whenever any lower official violates any commitment of the Party, protesters get a chance to make their claims and reach a higher official. They frame their demands and statements separating between different officials and state actors. While some actors become allies for them, others are mere targets. This strategy named unpacking the state (O'Brien & Li, 2006, pp. 26- 28). Regarding the last feature, reliance on the community and obtaining allies, protesters have different strategies, as well. For instance, the use of media to reach more supporters and become more powerful before the government is one way (O'Brien & Li, 2006, pp. 61-62).ⁱⁱⁱ These two features, especially the third one also correspond to the fragmented authoritarianism which will be delineated later. It would be better to examine these on a case for a more detailed and comprehensive understanding of the theory. Yet, this is left to the last part of the paper in order to demonstrate the third realm and fragmented authoritarianism on the case, as well.

Difficulties with Civil Society/ Public Sphere Readings

While placing 'rightful resistance' between state and society, first alternatives coming to mind can be civil society and public sphere. These two concepts are appealed frequently to evaluate the social movements. However, applying these concepts to rightful resistance carries some problems which can prevent us from an accurate grasp of the rightful resistance. In this part, two of these problems are elaborated. While the first one relates the ambivalence of the concepts, the second problem considers the historical baggage of them.

Both public sphere and civil society are ambivalent concepts in the West and China. There are no determined definitions and both are contested concepts. For example, although Chinese scholars generally refer to the 'public sphere' of Habermas, there are other models of public sphere provided by different approaches such as liberal-economistic model, republican-virtue model, feminist model and sociability model (Weintraub & Kumar, 1997, pp. 1-43). A plethora of scholars had come up with (e.g.: Habermas, Arendt, Sennett, Schimmel, Rawls, and Benhabib) different definitions for public sphere. In addition to these different approaches in West, Chinese scholars also have different definitions of public sphere stressing different functions that range from political to communicational and social (consumerism).

The concept of 'public sphere' within civil society was initially used for 1989 student movements in China by scholars such as Ostergaard and Calhoun (Yang, 2002, p. 2). However, these interests peaked in 1993 and resulted in a symposium. Articles of this symposium were published in volume 19 of *Modern China*. After these initial steps, public sphere has continued to occupy a significant place in the literature. Yet, the concept has become a more contested one. While some centered on civic communication and consumerism as elements of public sphere (Yang, 2002, pp. 5-7),^{iv} others focused on media, online networks, environment and intellectual activities (Yang, 2003; Bohman, 2004; Calhoun, 1998; Qian & Bandurski, 2011).^v

Civil society is a much more contested and flexible concept than public sphere in terms of its application and definition. In the Western intellectual mind the term civil society was

employed to delineate a variety of things: State dependent and independent social organizations, religious or moral associations or economic associations and all emphasized a different feature as its distinguishing character (Madsen, 1993, pp.187-9).^{vi} The case is not different in China.^{vii} For instance, Yang, while reviewing civil society studies in China, divided it into four central components with public sphere as one of them: social organizations, individual autonomy and popular resistance (Yang, 2002, p. 2). Although studies began with discussion of student movements like studies of public sphere, there are no strict definitions and conceptualizations. For instance, while Mary Rankin and William Rowe claim civil society and public sphere existed in late imperial China, Frederic Wakeman and Philip Huang reject this because of their different approaches (Yang, 2002). Discussions of civil society among Chinese intellectuals have different focuses varying from individual rights and freedom to challenging the state power (Yang, 2002, pp. 4-5) and moral/cultural transformation of the society (Madsen, 1993).

These ambivalences hinder an accurate grasp of the reality of rightful resistance. It is not very obvious which ‘definition’ should be applied for a better analyze. It would be claimed that each article can provide its own definition and apply it consistently through the article. However, this means that each article has an extra burden of conceptualization. Besides, concepts like civil society and public sphere are too much widespread ones to re-conceptualize in each article without falling in clashes with other alternatives. Moreover, that they are too much referred and applied brings the historical burden of these applications to deal with while re-conceptualizing them. Yet, historical burden of contested and ambivalent applications is not the only problem considering their historical baggage.

The second main problem considering these concepts is their historical baggage. This historical baggage makes their application to different societies difficult. These concepts were generated through Western history and norms, and they carry the ‘burden of European thought and history’ (Chakrabarty, 2009, p. 4). Because of this, ‘importing’ them to apply a different society of a different history is not easy and bears some problems of accuracy despite the claims of global history, universal norms and easiness of common reference. Their usefulness in non-Western contexts is highly discussed in this sense (Lewis, 2001). Difficulties generated from their application to African, Eastern European and Latin American cases have had an important place in the literature (Hann & Dunn, 1996; Sogge, 1997; Ferguson, 1998; Keane, 1998; Maina, 1998; Comaroff & Comaroff, 1999, Junghans, 2001;). However, with native/regional research and knowledge,^{viii} ‘a native using’ or ‘interpretation’ might be realized rather than a mere importation or application of certain categories to apply (Metzger, 1998). Application of ‘civil society’ as an imported concept illustrates this problem of inaccuracy. In its original usage through the Western history, ‘civil society’ has implied an ‘un-utopian political order in which morally and intellectually fallible citizens organize themselves to monitor and incorrigible state’ (Metzger, 1998, p. 1) despite its different interpretations. On the other hand, this kind of ‘bottom up’ order is not compatible with Chinese facts and tradition which exhibit authoritarian characteristics. Then, direct application of the concept does not seem very functional to analyze a native situation like rightful resistance. Concepts do not travel in this respect. However, some would argue that ‘a native using’ can enable us to grasp the reality without renouncing the potential advantages of the commonality of concepts such as benefiting from familiarity. Yet, despite attempts of regionalization of concepts, difficulties remain. If we continue with the same example of civil society, some Chinese scholars have regionalized the concept by replacing the citizens with intellectuals or a party which does not pursue selfish interests and the bottom-up process with a top-down one (Metzger, 1998). However, this is a utopia rather than a realist assumption for the future of China, at least a kind of wishful-thinking. And this kind of thinking is not a useful one to encounter with what it is going on, what rightful resistance is in its own reality.

Another problem related with historical baggage is value-laden reading. That these concepts are Western-rooted can lead some to read Chinese society normatively with the expectation of realization of Western cultural assumptions (Madsen, 1993, p. 187). In other words, while studying with imported concepts, we also have to handle the politics of historicism and the main statement behind the historicism: 'first in the West, and then elsewhere' (Chakrabarty, 2009, pp. 6-11). This kind of reading hinders an accurate grasp of the reality since, rather than an effort to comprehend what happens, it results in guidance towards what should happen. Besides, these concepts themselves also sometimes have been used from within a value-laden teleology like in the bourgeois public sphere of Habermas. While applying them to different societies, this baggage would also be carried in addition to the expectations of a future parallel to Western tradition (Huang, 1993b). For instance, if we apply Habermasian public sphere, China should follow a pattern similar to West in terms of its state society relations. Then, this makes the case more difficult.

Thus, because of the reasons mentioned above, placing (and naming) rightful resistance under the title of public sphere or in general civil society can prevent us from understanding the proper place of rightful resistance. Despite some potential advantages and efforts to regionalize them, it does not seem very easy, even possible to avoid the difficulties and problems which stem from application of imported concepts. These are Western concepts and studying with them, social scientists inevitably bear the Western history and thought as a guidance or checkpoint. 'The point...is that, fabrication or not, this is the genealogy of thought in which social scientists find themselves inserted' (Chakrabarty, 2009, p. 5).

Third Realm: Neither State Nor Society

Third realm is a value-neutral category proposed by Philip Huang to understand the state-society relation in China especially as an alternative to the binary public sphere of Habermas. Huang starts with the public sphere of Habermas. He mentions a binary opposition between state and society in the public sphere of Habermas. Yet, he thinks such a binary reading is inappropriate for China since there is a third space in between society and state in China which requires a trinary conception. Main characteristic of this third realm is some kind of an institutional form which has experienced some transformation through Imperial, Republican, and contemporary China. Huang demonstrates these with examples from civil justice and rural community.

Public sphere of Habermas is shaped by the power relation between state and society. In accordance with the balance of power between them, a state-ification or a societalization takes place. Thus, it is not an autonomous one. Yet, it is either regulated by the state bottom-up against public authorities or by private people against state. Then, it is either an extension of (civil) society or of the absolutist state when we look at Western history with the eyes of Habermas (Huang, 1993b, pp. 217-20.).

However, according to Huang, this reading is not appropriate for China. Therefore, he proposes the third realm as a new concept. This concept frees itself from value-laden public sphere of Habermas and its non-autonomous nature between state and society. Third realm of Huang is distinct from both state and society while public sphere of Habermas is like an extension of state or society. Huang resembles this to a child between parents. S/he is influenced by both, but also s/he is a distinct person (Huang, 1993b, p. 225). He begins with his own specialization as a scholar of law, the justice system, and shows how the justice system of late imperial China is a third realm in the form of 'a semi-institutionalised dialogue between magisterial opinion and community/kin mediation' (Huang, 1993b, p. 226).^{ix} This third realm is constructed by constant negotiation between state and society, and because of this, the justice system is formal as well as informal at the same time. This is not different for administration

since there are unsalaried semi-officials bringing state and society together. Thanks to these semi-officials of the third realm, it becomes the realm of interaction between the state and local people (Huang, 1993b, p. 227). During the late Qing and early Republican Era, third realm underwent some changes. With the late Qing period, 'modern state making' has started. For instance, in post-Taiping reconstruction process some regular offices were established for public activities such as water control and land reclamation which are *ad hoc* third realm activities. Besides, modern schools, courts, police force, agencies for agricultural and industrial development, and transport were started to be established or improved in the late Qing and the Republican period. However, this process also witnessed a modern societal integration with the rise of commercialization and merchant associations providing more social integration. These commerce organizations in third realm had nongovernmental, semi-governmental and governmental functions such as founding public security forces, managing urban services and mediation of disputes. However, these roles and interaction between state and society were at rural and local level rather than urban and national. It was different from bourgeois public sphere of Habermas. To sum up, in the late Qing and Republican China, third realm was institutionalized and expanded (Huang, 1993b, pp. 229-31).

When we come to contemporary China, state-ification of third realm overwhelmed the societalization. The party state tried to penetrate to whole system and society. Rural collectives were examples of state-ification and institutionalization of the third realm in the Collective Era. Although they were distinct from state units and owned by the community in theory, they were not independent of party in practice. On the other hand, the Reform Era witnessed de-state-ification of the third realm and negotiatory power of community enterprises have increased. Following student movements and with some sort of liberalization in the country, this negotiatory power has continued to increase. Yet, despite the de-state-ification, institutionalization of the third realm has been mostly a state-led institutionalization. For instance, work units are mostly state-imposed social organizations and even demonstrations against the state are organized mostly by these state imposed organizations rather than civil ones like in the 'Beijing spring' of 1989 (Huang, 1993b, pp. 232-7).

Briefly, third realm is a native concept which is created by Huang as an alternative to Western public sphere of Habermas. The central argument is that China has a distinct realm between state and society and this realm is constructed through constant negotiation between state and society. Despite its state-ification or societalization over the time, it has some nongovernmental, governmental and semi-governmental functions and these functions make it a realm of interaction between state and society especially at rural and local level.

Rightful Resistance as a Discursive Third Realm

As stated before, rightful resistance is a social movement that uses the language of power and has some peculiarities which stem from 'China'. In this sense, because of the aforementioned reasons, placing it in public sphere or in general civil society is not very appropriate. On the other hand, third realm of Huang is a native concept taking consideration both the Chinese reality and Western alternatives. It does not neglect the discussions of public sphere. These make it a more appropriate tool to interpret the place of rightful resistance between state and society in China. The question is that: is rightful resistance a movement in the third realm, does it construct a third realm and if it does, how does it? This paper claims that rightful resistance constructs a third realm and it does this mostly through discourse and to get results, it benefits from the fragmented authoritarianism in China.

Third realm is a place of neither state nor society. It is something distinct, in-between and both parties have some influence on it in different portions. Similar to third realm, rightful resistance is also in-between when we look at its language. Although resisters are mostly non-

state actors, society, they use the language of state. If we summarize its four main characteristics: it ‘operates near the boundary of authorised channels’ (1) and ‘employs the rhetoric and commitments of the powerful to curb the exercise of power’ (2) (O’Brien, 1996, p. 33). These two features make it closer to state, especially in terms of discourse. Besides, this discourse enables protesters to hinge on locating and exploiting divisions within the state, among the powerful (3) (O’Brien, 1996, p. 33). They are not civil in this sense, they are not part of the society at the discourse level since they use ‘an approved discourse’ (O’Brien, 1996, p. 34), the discourse of state and power. On the other hand, as a movement organized by local people, part of the society, it ‘relies on mobilizing support from the community’ (4) (O’Brien, 1996, p. 33). And both the identity of resisters and their reliance on community make rightful resistance closer to society. Then, ultimately it is completely neither a part of society nor of state. Rather, it is something in-between and this enables it to construct a third realm. Since this third realm is constructed through discourse, we can name it as a discursive third realm.

In the construction of third realm by rightful resistance, discourse plays the most important role. As stated before, one of the particular features of third realm is constant negotiation between state and society. As talking about the justice system in late imperial china, Huang mentions ‘the ongoing negotiations toward a settlement’ (Huang, 1993b, p. 226) between magisterial opinion and community/kin mediation and he describes it as ‘a kind of negotiatory relationship’ (Huang, 1993b, pp. 226-7). While discussing the Reform Era, he claims that ‘de-state-ification’ of third realm resulted in an increase in the negotiatory power of the community cadres, entrepreneurs against state officials (Huang, 1993b, pp. 234-6). For rightful resistance, this constant negotiation is mostly carried out through discourse. In order to keep the negotiation open and sustainable, they use an approved discourse. Actually, this is the language of power and this language considerably decreases the risks for resisters. They exploit the potent symbolic and material capital provided by modern states. That means they benefit from the vocabulary of the regime, official values, party policies and granted rights. They accomplish this via framing and this framing is a product of their statist, approved discourse (O’Brien, 1996, pp. 34-5). Resisters ‘cite laws, regulations, and other authoritative communications when challenging all sorts of cadre malfeasance, particularly misconduct related to economic appropriation and autocratic work style’ (O’Brien, 1996, p. 36). They act loyal to the party, and against the local officials who do not obey the party they take the side of the party and demand from them to obey the rules and the party by ensuring their already granted rights by the party. Although, we do not know whether this is sincere or tactical (O’Brien, 2012, p. 11), the statist discourse which is embedded in these acts does not change. And it is obvious that this discourse enables them to negotiate with state and to get some results.

In terms of getting results, an important question following the discourse of rightful resistance might be about the practical side and feasibility of it. How does this discourse operate and can this statist discourse operate in the system to get results? Or how does an authoritarian state like China allow this? Here, we can apply to the concept of the political opportunities structure theory which occupies a significant place in the discussion of social movements (Tarrow, 1994; McAdam, 1996, 1999; Meyer & Minkoff, 2004; Hooghe, 2005). According to this literature, the success of the social movements depends on the opportunities offered by the political-system in which they operate (McAdam, 1996; Hooghe, 2005). ‘Opportunities’ can vary with the case such as elite division, the composition of the government and electoral competition, and they can be understood as the openness of the political system in the broadest sense (McAdam, 1996; Beyeler & Rucht, 2010). When we look at the particular case of rightful resistance, we can see that it also benefits from the *opportunities* created by the state in addition to its reliance on community. If we state by referring to the third characteristic of rightful resistance, we can say that it ‘hinges on locating and exploiting divisions within the state’ (3)

(O'Brien, 1996, p. 33). Thus, despite its authoritarianism, political system in China provides some opportunities –openness- with resisters for their success and these opportunities are the divisions within the state. This corresponds to ‘fragmented authoritarianism’ in the literature on China. Then, rightful resistance utilizes ‘fragmented authoritarianism’ to get results.

Fragmented authoritarianism relates to the state side of rightful resistance and third realm. Heretofore, we discussed the society side of third realm in the case of rightful resistance. However, as a movement in the third realm or constructing a third realm it is influenced by the state in addition to society. And this influence is realized through a fragmented authoritarianism.

The concept of fragmented authoritarianism was created by Lieberthal and Oksenberg in order to explain the working and structure of the fragmented political system of China (1988). According to this, the system is disjointed and fragmented and this has been escalated just after the early 1970s. There is a division of authority among various bureaucracies which does not allow authority of one single body over other (Lieberthal, 1992, pp. 8-10). Then, policy making requires the cooperation of many political actors. This need for cooperation motivates people to interact with higher level officials to get through local bureaucratic blocks in politics (Lieberthal & Oksenberg, 1988, p. 22). Besides, this fragmentation in the system has gone hand in hand with political pluralization in the policy process, especially after the early 1980s. Thereupon Mertha (2009) revised the fragmented authoritarianism of Lieberthal and Oksenberg with a stress on political pluralization. In Mertha’s work, fragmented authoritarianism is defined as:

Policy made at the centre becomes increasingly malleable to the parochial organizational and political goals of various vertical agencies and spatial regions charged with enforcing that policy. Outcomes are shaped by the incorporation of interests of the implementation agencies into the policy itself. Fragmented authoritarianism thus explains the policy arena as being governed by incremental change via bureaucratic bargaining. (Mertha, 2009, p. 996)

This ‘bureaucratic bargaining,’ the negotiation process in other words, is an outcome of relatively pluralized and more responsive process of policy making. With lowered barriers to entry, ‘policy entrepreneurs’, such as NGOs, the media and some displeased officials have begun to enter policy making process by adopting strategies such as benefiting from agency slack, and aggressive lobbying of pressure groups. Like in rightful resistance, issue framing is a significant part of this entrance process. Articulation and amplification are two key components of this framing. However, different from rightful resistance, political entrepreneurs are not local peasants but journalists, NGOs and officials within government who oppose to some policies. For us, the important point is about the state side of this entrance rather than the ways utilized by entrepreneurs. Here, we have three important aspects of fragmented authoritarianism which lower barriers to entry by lowering authoritarianism. First one is proliferation of leadership. Leaders have started to delegate some responsibilities of them to others. Secondly, new state actors have recognized the need for experts and special information for policies. Thirdly, success of early experiences in such bureaucratic bargaining has triggered new ones (Mertha, 2009).

Considering the relation between rightful resistance, and fragmented authoritarianism, fragmented authoritarianism enables them to operate. Rightful resisters who locate and exploit divisions within the state fill ‘spaces that the state and its reforms create’ by using a statist discourse (O'Brien, 2012, p. 4). Undoubtedly, these spaces and divisions suitable for exploitation are results of fragmented authoritarianism or at least explained by it. Increasing malleability of central policy goes hand in hand with these divisions. And rightful resisters utilize these divisions, indeed render them opportunity by using an approved discourse. They use ‘approved channels’ and have some legal tactics to benefit from the conflicts of interests

among local officials (O'Brien, 1996, pp. 33-41). Also, they try to gain the support of some higher-level officials and bureaucrats (O'Brien, 1996, pp. 43-4) and this is feasible because of the policy entrepreneurs in fragmented authoritarianism such as officials who do not agreed with the party on some policies. Also, journalists as another political entrepreneur in fragmented authoritarianism are aimed by rightful resisters to be supporters and they are good at this. They attract the attention of journalists (O'Brien, 1996, p. 44). Indeed, O'Brien perfectly summarizes how rightful resistance operates through fragmented authoritarianism although he does not call it directly 'fragmented authoritarianism':

They recognise that state power nowadays is both fragmented and divided against itself, and they know that if they search diligently, they can often locate pressure points where elite unity crumbles. They are perfectly aware that their resistance hinges on exploiting the divergent interests of officials both in different systems (xitong) and at different levels in the same system, and they astutely align themselves with benefactors (enren) who are disposed to take their charges seriously and who have the authority to ensure that a cadre is disciplined or prosecuted. (O'Brien, 1996, p. 44-5)

When we come to the relation between third realm and fragmented authoritarianism, it is not very difficult to recognize that lowering barriers of entrance implies a de-state-fication for third realm. Huang states that '[T]he loosening of vertical controls in the party-state has created much greater room for negotiatory relations between state officials and community entrepreneurs and cadres within the collective units' (Huang, 1993b, p. 236). Rightful resisters of third realm are examples of those who negotiate with state thanks to loosening of vertical control in fragmented authoritarianism. And they achieve operating in fragmented authoritarianism through their discourse. In other words, they benefit from both political and discursive opportunities (Koopmans & Statham, 1999; Ferree, 2003; Koopmans & Olzak, 2004). Thus, fragmented authoritarianism creates an efficient third realm for society in China by lowering barriers to entry policy-making process. Rightful resisters who locate and exploit divisions within the state fill 'spaces that the state and its reforms create' by using a statist discourse.

The Wukan Incident

In this part, the Wukan Incident is examined to clarify and expand the thesis of the paper. After a brief summary discussing the whole incident a specific section of the unrest which is between September 2011 and March 2012 is presented as an example of rightful resistance. Since the aim of the paper is to show how rightful resistance constructs a third realm and how fragmented authoritarianism renders third realm efficient to operate, a possible discussion and objections about how much the Wukan Incident does not represent rightful resistance are mostly left aside.^x

Resistance of villagers in China's Wukan village has a history of at least 20 years. Wukan is a self-governing township in the Guandong province. With the rapid economic development and the establishment of new companies in the early 1990s, land conflicts between Wukan villagers and the village committee have started. Despite the very high profit from the collective land which is sold by the Wukan village, villagers have been given very little compensation. This situation has generated intractable resentments among the villagers. The greatest incident occurred on September 21, 2011. About 4,000 villagers gathered outside the village committee with a demand of transparency, return of their farmland and dismissal of corrupt officials. The unrest grew, but villagers could not get satisfactory answers to their questions. Then the unrest turned into some kind of riot. Police came to the village and clashes took place between police and villagers which resulted in injuries. Villagers demanded re-election for the local village committee. They claimed the previous elections had violated the Organic Law. This demand led to a self-governance period. Petitions to responsible offices and negotiations continued in the meantime. Finally, in March 2012, villagers elected a new village

committee, but the problems and negotiations continued between villagers and the government despite some sort of peaceful settlement (Lie, 2014, pp.17-22; Zeng, 2013).

The Wukan case seems to be a good example of rightful resistance. Firstly, while demanding re-elections, to complain about the local government and to solve land disputes, villagers submitted several petitions and they visited many higher-level officials. These efforts through legal channels continued on for many years. They claimed that the previous elections had violated the Organic Law and Administrative Litigation Law. They tried to prove the fraudulence of the elections. Also, they linked elections to land dispute against local officials. Despite their challenge to the local government, they acted loyal to the party and the government policy. They were a loyal opposition in this sense (Lagerkvist, 2015). They interacted with higher officials to gain their support. For instance, they announced the demonstration before to attract the attention of the higher officials in a positive and supportive manner and to legitimize it in their eyes. Besides, in the interviews, villagers did not accuse the party of land corruption. Local officials were responsible according to them. Furthermore, they thought their actions were legal and justified since the local government was corrupted and they already tried to convey this to the central government. Even, they deliberately stated their support to the party in some cases. Then, they benefited from the multilayer bureaucracy and divisions in the state (Lie, 2014, pp. 66 -73).^{xi} These acts of villagers correspond to the first three features of rightful resistance. When it comes to the last one, media played the most important role in gaining public support. Invitation of the journalists, and active use of social media were great examples of these efforts.

Villagers argued that their already granted rights were violated. They framed their claim in a way that they took sides with the state against the local officials who disobeyed the state. For instance, they preferred to refer 'to lawful settling of the land dispute', not a revolutionary rhetoric (Lagerkvist, 2015, p. 142) and mentioned the violation of laws for the elections. These also demonstrate how a rightful resistance constructs a third realm through discourse. The statist discourse of villagers, a part of society made them closer to state. Most importantly, this discourse enabled them to carry out negotiations with the state since under an authoritarianism, even under a fragmented one, such kind of discourse is almost necessary to reach the state, and maintain negotiations. While this was more societal side of the third realm in terms of negotiations, the role of Wang Yang, the Governor and Party Secretary of Guangdong Province was the state side of the negotiation. He sent his deputy to Wukan by by-passing Lufeng and Shanwei officials to engage in negotiations with the villagers. This step of the party played a very positive role in the settlement (Lagerkvist, 2015, pp. 141-2). Thus, despite a short period of riot, the process was handled through constant negotiations between state and society, and this was managed mostly thanks to the statist discourse of the villagers. The Wukan Incident as an example of rightful resistance constructed a third realm mostly by the help of discourse. Yet, this discourse could operate through fragmented authoritarianism which also emphasizes discourse and issue framing.

As mentioned above, fragmented authoritarianism motivates people to interact with higher level officials to get through local bureaucratic blocks in politics (Lieberthal & Oksenberg, 1988, p. 22). In Wukan, both the frequency of petitioning and efforts affords to visit higher-officials illustrates this. Besides, the attitude of Wang Yang was a good example of responsiveness. Yet, the fragmentation in the state was not the only factor here. Issue framing and policy entrepreneurs play a crucial role in fragmented authoritarianism. The importance of discourse and framing in the Wukan Incident was already demonstrated. Their rhetoric was anti-local official and corruption, but not against the party (Vukovich, 2015, p. 2136). This enabled them to enter the process and gain the support of the higher officials. As an example of policy entrepreneurs, we had journalists and media. One of the most mentioned successes of

the villagers was their effective use of media. In addition to the active use of social media, they established a media center to host the journalists (Lagerkvist, 2015, p. 142). Not only foreign media, but also national editorial media reported the protest in a supportive manner (Vukovich, 2015, p. 2135). These facilitated their entry to the process and the process itself.

In brief, in the Wukan Incident, we observe how rightful resistance constructs a third realm mostly through discourse and how fragmented authoritarianism makes an efficient third realm possible for resisters.

Conclusion

As suggested before, rightful resistance constructs a third realm and this article claims that this is a discursive third realm since resisters construct it or become a part of it mostly through their discourse. Fragmented authoritarianism in China makes an efficient third realm for resisters possible.

One potential criticism to this study might be about its limitedness considering the ample work in the literature. For instance, it would have been better to discuss political opportunity structure and discursive opportunity structure theories in more depth which may help to expand on the topic. Accordingly, ‘passive revolution’ of Gramsci (2011) could be introduced into the discussion in relation to the ‘rightful’ discourse of the resistance. Furthermore, a comparative analysis of the resistances in other authoritarian states might be provided while discussing the place of rightful resistance. Besides, other alternative state theories namely of Poulantzas and Jessop which do not construe state-society relation as that much separate entities could be offered to discuss. However, considering the limited scope of the paper, all these discussions, especially the theoretical ones, require more than such a paper can accomplish. On the other hand, these enquiries can provide fruitful discussions for future studies.

Considering civil society and public sphere discussion, a potential objection can argue that the claims of the article underestimate the universalizing effect of modernity. ‘Global modernity’ thesis would be a good example of such criticisms. Global capitalism has shaped the world structure so much so that the world has become integrated and effects of modernity are unavoidable. All our discourses including criticisms like alternative modernity theses are embedded in the transcontinental, global modernity (Dirlik, 2013, pp. 5-36). ‘Euromodernity—have become integral to the consciousness not only of the Europeans who produced it but the world at large—as is suggested by the claims to alternatives’ (Dirlik, 2013, p. 37). Or in other words, being ‘modern without becoming more Western is difficult; the two are not wholly separable. The West has left a mark on ‘the rest,’ and it is not simply a legacy of technology and material products. It is, perhaps most profoundly, in the realm of ideas’ (Zakaria, 1994, p. 126). On this ground, concepts like civil society and public sphere can be applied to all societies including China since modern China and rightful resistance are also products of Euromodernity like these concepts. However, as a response to this criticism, we can state that it is not very realistic to anticipate that influence of the traditions of millennia disappears before the influence of modernity of centuries. Although universalizing effect of modernity is undeniable, it also has its limits and these limits show up as studying society. The argument of ‘difficulty of application preventing proper grasp’ stems from these limits. While asserting that such Western concepts do not explain anything is unjust due to the mentioned universalizing effects of modernity, claiming that they have not any limits and difficulties as explaining different societies of different traditions are also unjust. Here, third realm looks as a better alternative one more time since it takes the local realities into consideration. Even it is founded on them. On the other hand, it does not ignore civil society and public sphere. Huang starts from Habermas and instead of leaving his public sphere aside; he uses it as a foil- rather than a guide (Huang, 1993b, p. 221). Then, ‘global modernity’ is not rejected in the article but its limits are recognized.

References

- Bayat, A. (2013). Areas and Ideas. *Comparative studies of south Asia, Africa and the middle east*, 33(3), 260-3.
- Beyeler, M., & Rucht, D. (2010). political opportunity structures and progressive movement Sectors. In S. Walgrave & D. Rucht (Eds.), *The world says no to war: demonstrations against war to Iraq*. *University of Minnesota Press*, 20-42.
- Comaroff, J.L. & Comaroff, J. (Eds.). (1999). *Civil Society and the critical imagination in Africa: critical perspectives*. *University of Chicago Press*.
- Bohman, J. (2004). Expanding Dialogue: the internet, the public sphere and prospects for transnational democracy. *The Sociological Review*, 52(1), 131-55.
- Brandtstädter, S. (2006). Book review of 'rightful resistance in rural China'. *Journal of Peasant Studies*, 33(4), 710-2.
- Calhoun, C. (1998). Community without Propinquity revisited: communications technology and the transformation of the urban public sphere. *Sociological Inquiry*, 68(3), 373-97.
- Chakrabarty, D. (2009). *Provincializing europe: postcolonial thought and historical difference: postcolonial thought and historical difference*. *Princeton University Press*.
- Chuang, J. (2014). China's rural land politics: bureaucratic absorption and the muting of rightful resistance. *The China Quarterly*, 219, 649-69.
- Dirlik, A. (2013). Thinking modernity historically: is 'alternative modernity' the answer. *The Asian Review of World Histories*, 1(1), 5-44.
- Ferguson, J. (1998). *Transnational Topographies of power: beyond 'the state' and 'civil society' in the study of African politics*. Draft mimeo, department of anthropology, University of California, Irvine
- Ferree, M. M. (2003). Resonance and radicalism: feminist framing in the abortion debates of the united states and Germany. *American Journal of Sociology*, 109, 304-44.
- Gramsci, A. (2011). *Prison notebooks*. *Columbia University Press*.
- Hann, C. & Dunn, E. (1996). Civil society: challenging western models. *Routledge*,
- Hooghe, M. (2005). Ethnic organisations and social movement theory: The political Opportunity Structure for Ethnic Mobilisation in Flanders. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(5), 975-990.
- Hua, R., Yuxin H., & Deng, G. (2015). Instrumental civil rights and institutionalized participation in China: A Case Study of Protest in Wukan Village. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 1-19.
- Huang, P. CC.(1993a). Between informal mediation and formal adjudication: the third realm of qing civil justice. *Modern China*, 19(2), 251-98.
- Huang, P. CC.(1993b). 'Public sphere'/'civil society' in China? : The Third Realm between State and Society. *Modern China*, 19(2),216-40.
- Junghans, T. (2001). Marketing Selves: constructing civil society and selfhood in post-socialist hungary. *critique of anthropology* 21, 383-400.
- Keane, J. (1998). *Civil society: old images, new visions*. *Polity Press*.
- Koopmans R., & Statham, P. (1999). Ethnic and civic conceptions of nationhood and the differential success of the extreme right in Germany and Italy. In M. Giugni, D. McAdam & C. Tilly (Eds.), *How Social Movements Matter*. *University of Minnesota Press*, 225-51.
- Koopmans, R., & Olzak, S. (2004). Discursive Opportunities and the evolution of right-wing violence in Germany. *American Journal of Sociology*, 110(1), 198-230.
- Kumar, K. (2007). Global civil society. *European Journal of Sociology*, 48, 413-34.
- Lagerkvist, J. (2015). The unknown terrain of social protests in China: 'Exit', 'Voice', 'Loyalty', and 'Shadow'. *Journal of Civil Society*, 11(2), 137-53.
-

- Lee, C. K. (2007). *Against the law: labor protests in China's rustbelt and sunbelt*. University of California Press.
- Lewis, D. (2001). *Civil society in non-western contexts: reflections on the 'usefulness' of a concept*. Centre for civil society, London School of Economics and Political Science.
- Li, Lianjiang. (2010). Rights consciousness and rules consciousness in contemporary China. *The China Journal*, 64, 47-68.
- Lie, A. C. (2014). *Rethinking Rural Resistance in China: A Case Study of the 2011 Wukan Incident in Guandong Province*, MA. thesis, University of Oslo.
- Lieberthal, K. (1992). Introduction: the 'fragmented authoritarianism' model and its limitations. in k. lieberthal & d. lampton (eds.), *bureaucracy, politics, and decision making in post-mao China*. University of California Press, 1-30.
- Lieberthal, K., & Oksenberg, M. (1988). Policy making in China: leaders, structures, and processes. *Princeton University Press*.
- Ma, Shu-Yun. (1994). The chinese discourse on civil society. *The China Quarterly*, 137, 180-93.
- Madsen, R. (1993). The public sphere, civil society and moral community: a research agenda for contemporary China studies. *Modern China*, 19(2), 183-98.
- Maina, W. (1998). Kenya: The state, donors and the politics of democratization. in a. van Rooy (ed.), *Civil Society and the Aid Industry*. Earthscan.
- McAdam, D. (1996). Conceptual origins, current problems, future directions. In D. McAdam, J. D. McCarthy, & M.N. Zald (Eds.), *Comparative perspectives on social movements*. Cambridge University Press, 23-40.
- McAdam, D. (1999). *Political process and the development of black insurgency 1930-1970*. University of Chicago Press.
- Mertha, A. (2009). 'Fragmented authoritarianism 2.0': political pluralization in the chinese policy process. *The China Quarterly*, 200, 995-1012.
- Metzger, T. A. (1998). The western concept of a civil society in the context of chinese history. *Hoover Press*.
- Meyer, D. S., & Minkoff, D. C. (2004). Conceptualizing political opportunity. *Social Forces*, 82(4), 1457-1492.
- Michelson, E. (2008). Justice from above or below? Popular strategies for resolving grievances in rural China. *The China Quarterly*, 193, 43-64.
- O'Brien, K. (1996). Rightful resistance. *World Politics*, 49(1), 31-55.
- O'Brien, K. (2013). Rightful resistance revisited. *Journal of Peasant Studies*, 40(6), 1051-62.
- O'Brien, K., & Li, L. (2006). *Rightful resistance in rural China*. Cambridge University Press.
- Perry, E. (2010). Popular protest: playing by the rules. In J. Fewsmith (Ed.), *China Today, China Tomorrow: Domestic Politics, Economy, and Society*, 11-28.
- Qian, G., & Bandurski, D. L. (2011). China's emerging public sphere: the impact of media commercialization, professionalism, and the internet in an era of transition. In S. Shirk (Ed.), *Changing Media, Changing China*, 38-76.
- Sima, Y. (2011). Grassroots environmental activism and the internet: constructing a green public sphere in China. *Asian Studies Review*, 35(4), 477-97.
- Sogge, D. (1997). Mozambique: perspectives on aid and the civic sector. *Gemeenschappelijk Overleg Medefinanciering*.
- Tarrow, S. (1994). *Power in movement: social movements, collective action and politics*. Cambridge University Press.
- Tria Kerkvliet, B. (2014). Protests over land in vietnam: rightful resistance and more. *Journal of Vietnamese Studies*, 9(3), 19-54.
- Vukovich, D. (2015). Illiberal China and global convergence: thinking through Wukan and Hong Kong. *Third World Quarterly*, 36(11), 2130-47.

- Walker, K. L. M. (2008). From covert to overt: everyday peasant politics in China and the Implications for Transnational Agrarian Movements. *Journal of Agrarian Change*, 8(2-3), 462-88.
- Weintraub, J., & Krishan, K. (1997). Public and private in thought and practice. *The University of Chicago Press*.
- Wu, F. (2013). Environmental activism in provincial China. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 15(1), 89-108.
- Yang, G. (2002). Civil society in China: a dynamic field of study. *China Review International*, 9(1), 1-16.
- Yang, G. (2003). The co-evolution of the internet and civil society in China. *Asian Survey*, 43(3), 405-22.
- Yang, G. (2010). Brokering environment and health in China: issue entrepreneurs of the public sphere. *Journal of Contemporary China*, 19(63), 101-18.
- Yang, G., & Calhoun, C. (2007). Media, civil society, and the rise of a green public sphere in China. *China Information*, 21(2), 211-36.
- Zakaria, F. (1994). A conversation with lee kuan yew. *Foreign Affairs*, 73(2), 109-26.
- Zeng, Z. (2013). Wukan: the whole story. *The China Nonprofit Review*, 5(1), 17-101.

ⁱ Here, 'native' is used in the sense that the concepts are created as a result of regional concerns or studies which focus on regional concerns and problems. That means they were born in China. For instance, the concept of rightful resistance was created to explain a specific kind of rural unrest in China just as the third realm of Huang which was created to explain a specific realm in China.

ⁱⁱ For instance, O'Brien and Li consider the 1980s and 1990s women worker resistance in the USA as examples of rightful resistance (O'Brien & Li, 2006, pp. 18-23).

ⁱⁱⁱ Despite their mention of media, O'Brien and Li do not provide many examples regarding media, even though they state that media is not very keen on this unless the case is very dramatic.

^{iv} As examples of the first group, Yang reviews *The Consumer Revolution in Urban China* and *Civic Discourse, Civil Society, and Chinese Communities*.

^v For ones with special focus on environmental issues: Yang & Calhoun 2007; Yang 2010; Sima 2011.

^{vi} For a review of it with a special focus on 'global civil society' concept see: Kumar 2007.

^{vii} Shu-Yun Ma provides a comprehensive review of these discussions in his relatively early article 'the Chinese Discourse on Civil Society (1994)' with reference to historical background of the concept.

^{viii} Bayat (2013) discusses this problem of 'importing certain categories to apply to regions' (260) by referring his own studies and gives the example of 'Muslim societies' term against the concepts such as 'Islamic world' or 'Islamic society' which are totalizing and normative singular abstract categories implying 'should'.

^{ix} For more information on third realm and the justice system, look at another article of Huang in the same volume: 'Between Informal Mediation and Formal Adjudication: The Third Realm of Qing Civil Justice.'

^x For one of the objections against the argument that the Wukan Incident is a case of rightful resistance see: (Hua, Hou, Deng, 2015)

^{xi} Lie has detailed interviews with protesters in which they deliberately differentiate between the local and central governments and blame only local one while expressing their loyalty to the central government.

LINGUISTICS

Sentence-Initial This and These in Academic Prose

Bu ve Bunlar Sözcüklerinin Akademik Yazında Adıl ve Belirteç Olarak Kullanımı

Hüseyin KAFES*

Abstract

This corpus-based exploratory study investigates the use of sentence-initial (SI) *this* and *these* as pronouns and determiners in a corpus of research articles (RAs) by American writers and MA theses by novice Turkish academic writers in the field of Applied Linguistics. The study reveals that authors use sentence-initial *this* and *these* both as pronouns (unattended) and determiners (attended). Contrary to expectations, prescriptions of style manuals and guide-books, overall both groups used sentence-initial *this* and *these* as pronouns and determiners, yet with lower ratios than previous studies. The findings indicate a close relationship between the writers' educational background, their field of study, and their employment of SI *this* and *these* as pronouns. The findings are discussed with reference to the relevant literature. The knowledge gained from this study can contribute to our understanding of the uses and purposes of these structures in academic prose.

Keywords: Academic writing, sentence initial this, these, pronoun, determiner

Öz

Bütüncü temelli bu çalışmada uygulamalı dilbilim alanında Amerikalı yazarlar tarafından yazılan akademik makaleler ile aynı alanında deneyimsiz Türk akademisyenler tarafından yazılmış olan yüksek lisans tezlerinde *bu* ve *bunlar* sözcüklerinin cümle başında adıl ve belirteç olarak kullanımları incelenmiştir. Akademik yazım kılavuzlarının yönergelerinde önerilenin aksine genel olarak her iki gruptaki yazarların bu sözcükleri cümle başında hem adıl hem de belirteç olarak kullandıkları saptanmıştır. Bu bulgular ilgili alanyazın doğrultusunda sunulmuştur. Bu çalışmadan elde edilen bulguların, hedef dilde akademik makale yazarların ve bu alanda eğitim verenlerin akademik yazılarda belirteç ve adıl olarak “this” ve “these” kullanımı ile ilgili farkındalıklarının artmasına ve hedef dilin anadili konuşucusu olmayan tecrübesiz yazarların daha anlaşılır metinler üretmelerine katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar kelimeler: Akademik yazın, bu, bunlar, adıl, belirteç

Introduction

The widespread use of the anaphoric *this* and *these* is already well-documented in academic prose. This finding is particularly so in the case of the anaphoric *this* (Hyland, 2000; Swales, 2005; Wulff, Romer, & Swales, 2012). *This* occupies the fifteenth place among the most common words, while *these* is the thirty-second most frequent word in Hyland's corpus of 240 articles (Hyland, 2000). The importance of such common use of these two anaphoric references could well be underlined given their contribution to ‘text cohesion’ (Halliday & Hasan, 1976) and ‘text comprehensibility and readability’ (Amaral, 1985; Kossowska, 2004). Yet, the use of these two ubiquitous terms is not without problems, both as a demonstrative determiner and as a demonstrative pronoun. This is especially true for sentence-initial (SI) *this* and *these* as demonstrative pronouns due to their “potential ambiguity” (Swales, 2005, p.2).

On top of the imprecise nature of SI demonstrative pronouns, henceforth unattended *this* and *these* (Geisler, Kaufer, & Steinberg, 1985)-, what is even more confusing and therefore disheartening for novice academic writers, especially for non-native English speaking academic ones, is the contentious nature of the advice given by style guides and manuals and contradictory research findings on their use, which academic writers have no choice but to increasingly rely on. Calling what has been said about whether to follow this with a noun phrase as “a curiously muted academic and pedagogical history”, Wulff, Römer and Swales (2012, p. 131) trace the root of the issue as far back as Strunck and White's (2000) injunction against using needless swords.

From a stylistic standpoint, the use of SI unattended *this* and *these* has largely been

* Yrd.Doç.Dr., Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Bölümü, hkafes@akdeniz.edu.tr.

discouraged because of their ambiguous nature (Steinberg, Kaufer, & Geisler, 1984; Strunk & White, 2000; APA, 2001; Lunsford, 2003; Markel, 2004; Johnson-Sheehan, 2005; Raman & Sharma, 2005; Riordan, 2005; Woolever, 2005; Faigley, 2006; Pfeiffer & Adkins, 2010). The main reasoning behind this prescription stems from the fact that SI unattended *this* and *these* could easily lead to ambiguous reference. Two of the proponents of this view, Strunk & White (2000, p. 61), for example, underline that SI unattended *this* refers “to the complete sense of the preceding sentence or clause” and “may produce an imprecise statement”. Using demonstratives referring to something other than a nominal antecedent- labeled as ‘broad reference’ (Moskovit, 1983) or ‘vague-reference (Roberts, 1952)-disrupts clarity and confuses the reader (Gray, 2010). Seeing the overuse of SI unattended *this* as the main cause of “short, choppy, and disjointed sentences”, Raman and Sharma (2005, p. 190) contend that such writing is “jerky and irritating-a feature of elementary writing”. To minimize such potential ambiguity and create professional impression on their readers, Swales & Feak (2000, 2004) recommend that non-native speakers of English avoid using SI unattended *this* in academic writing. In a similar vein, Raman and Sharma (2005) advised against using unclear pronoun references to avoid responsibility (p. 204).

A handful of researches have been conducted on attended and unattended *this* and *these*. In one of these studies, Swales (2005) found that academic writers from eight research fields employed about 25% to 50% of SI *this*, serving as pronominal uses in their articles. In a more recent study on the same issue, Gray and Cortes (2011) also showed that academic writers from the fields of Applied Linguistics and Materials and Civil Engineering used both attended and unattended *this* with pronominal uses, constituting one-fifth of all occurrences. In their study on ‘shell’ nouns as cohesive devices, Aktaş and Cortes (2008) draw our attention to two important aspects of use of them: first and foremost, they have underlined that SI *this* and *these* pattern was used to create inter-sentential cohesion. Besides, it was employed by expert writers and surprisingly by novice writers-students as well. As these studies indicate, pronominal uses of *this* and *these* constitute a substantial amount of academic texts. In another study, Charles (2003) investigated SI *this* which is used to express epistemic and attitudinal stance. Concentrating mainly on the stance-expressing functions of nouns following SI *this* and *these*, Charles (2003) has underlined that nouns following SI *this* and *these* give writers the opportunity to express their own stance towards propositions in hand, to organize their texts, and how to interpret the text. Looking at the issue from the reader’s perspective, Biber et al., (1999) emphasize that writers can modify noun phrases more by using demonstratives as determiners, which in return will lead to more clarity and more information.

Those adopting the opposite stance on the use of SI unattended *this* and *these* argue that prescriptive approaches to writing are mostly based on incomplete research and institutionally held beliefs about what good writing is (Gray & Cortes, 2011). In their study on the relationship between features of cohesion and expert reader judgments of persuasive writing quality, Witte and Faigley (1981) found that high quality essays included more cohesive devices, including unattended demonstratives, than low quality ones. Similarly, in their study on discourse cohesion in reading and writing, Crossly et al. (2016) discovered that unattended demonstratives are positively associated with greater essay quality, while unattended demonstratives serving as anaphoric references are disadvantageous to both reading time and referent identification. Yet in another study with a similar scope, McCulley (1985) has drawn attention to the relationship between human judgments of persuasive writing and overall cohesion, underlying the finding that the total number of cohesive devices in an essay indicated essay quality. In addition to the contribution of cohesive devices to essay quality, some researchers hypothesized that unattended demonstratives would be processed more quickly than attended demonstratives, basing their claim on studies (See Anderson et al., 1983; Ehrlich &

Rayner, 1983; Hudson et al., 1986; Kossowska, 2004), which showed that cohesive devices lead to faster text processing.

As has been underlined, few studies have been conducted on the use of SI attended and unattended *this* and *these* and their functions in academic prose. Yet, we have almost no study on the purposes and benefits of using SI unattended *this* and *these* but for Swales (2005) and Boettger and Wulff (2014). Swales (2005, p. 13) explains that SI unattended *this* can be associated with main verbs that “are syntactically and semantically simple.” Looking at the use of (un)attended *this* and *these* in academic writing and novice writing from a functionalist perspective, Boettger and Wulff (2014) found that (un)attended *this* and *these* were used for two important rhetorical purposes: summarizing and commenting on previous statements. What Boettger and Wulff (2014) underline is the fact that the use of (un)attended *this* and *these* is a neither coincidental nor random. Rather it requires real engagement in thought processes when deciding whether to follow a demonstrative with a noun. In short, it seems that the source of this dilemma emanates from the competing demands of economy and clarity in academic prose (Geisler et al., 1985), which spotlights the view that stylistics, rhetoric or even information-processing are to decide whether to use (un)attended determiner, not just grammarians (Wulff et al. 2012).

As we have seen, there are very few studies on the use of SI (un)attended *this* and *these* in academic writing. Even scarcer is the number of research on the use of SI (un)attended *this* and *these* by novice writers. In a similar vein, studies on the use of SI (un)attended *this* and *these* by novice Turkish academic writers have yet to be conducted. Driven by this apparent need, this study aims to investigate the use of SI (un)attended *this* and *these* in RAs by AWs (American writers) and MA theses by NWs (novice writers). Specifically, this study seeks to answer the following questions:

1. How frequently do AWs and NWs in the discipline of applied linguistics use SI *this* and *these* as demonstratives and pronouns?
2. What are the frequently occurring linguistic contexts of SI *this* and *these* as pronouns, including the types of nouns and verbs that follow the pronominal use of SI *this* and *these*?

By answering these two specific questions on the use of SI *this* and *these* by writers from two culturally diverse backgrounds, belonging to the same global discourse community, this study sets out to deepen our knowledge of this issue.

Methodology

The Corpus

This corpus-based qualitative and quantitative study aims to investigate the use of SI attended and unattended *this* and *these* in research articles by AWs and MAs theses by NWs. The corpora consist of 50 research articles (RAs) by AWs, published in well-known journals between 2005 and 2015, and 50 MA theses by NWs from the field of Applied Linguistics. Initially, a corpus of 100 RAs published by AWs in reputable journals was collected. Factors such as the journals’ reputation, impact factor and online availability were considered when choosing them. Then, the articles by multi-authored ones were excluded. 50 RAs were randomly chosen from the remaining 80 articles: 4 articles from Applied Linguistics, 5 articles from Journal of English for Academic Purposes, 3 articles from Journal of English for Specific Purposes, 7 articles from Journal of Second Language Writing, 3 articles from Journal of Pragmatics, 15 articles from TESOL QUARTERLY, and 13 articles from Written Communication. Authors’ names and surnames, location of their present institutions, the bio information in their articles, and the information in their CVs were taken into consideration while constructing the corpus. A similar path was followed in forming the NWs corpus; MA

theses by NWs. The non-native English speaker writer corpus was compiled from NWs' MA theses to be able to see the impact of learning English consciously in a formal setting on their language use as implied by Boettger and Wulff (2014).

After downloading 100 MA theses in the field of Applied Linguistics from the official website of Turkish Council of Higher Education Thesis Center, only one MA thesis from the same university was chosen. MA theses which native speaking English teachers served as thesis advisors were also excluded. Finally, 50 MA theses were randomly chosen from the remaining 70 MA theses to form the NWs corpus.

Data Coding

All the articles and MA theses were first converted to word files by using AntFileConverter, a freeware tool to convert PDF and Word (DOCX) files into plain text for use in corpus tools like AntConc (Anthony, 2006). Then table of contents, charts, figures, footnotes, tables, acknowledgements, and references were removed. The data collection began with a case-insensitive search of all attestations of *this* and *these* using AntConc, a freeware, multiplatform tool for conducting corpus linguistics research (Anthony, 2011). Table 1 below shows the composition of the corpus.

Table 1: Corpus composition

	Number of texts	Number of words
Articles by AWs	50	467.394
MA theses by NWs	50	1.578.216
Total	100	

As both corpora consisted of unequal number of words, frequencies of SI *this* and *these* were normalized by 100.000 to make quantitative comparisons. The normalized number of occurrence of *this* is 61.4, and the normalized number of occurrence for *these* is 30.7 in AWs' corpus. When it comes to MA thesis corpus, the normalized numbers are lower. The normalized numbers of occurrence are 48.7 and 20.7 for *this* and *these*, respectively in MA thesis corpus. Two points merit attention here. For one thing, AWs employed more SI unattended *this* and *these* than NWs. For another, both groups used *this* twice more than *these*.

After the normalization process, all instances of SI *this* and *these* were identified and located in the two corpora by using concordance software from AntConc, a freeware, multiplatform tool for conducting corpus linguistics research (Anthony, 2011). Then they were retrieved from both corpora and examined in their context to make sure that they were SI pronoun or determiner. Only SI *this* and *these* acting as agents were considered, excluding all the other instances of *this* and *these* in sentence-medial/final positions. Instances of *this* and *these* that were not written by the author of the text, such as examples from other texts or reported dialog, were also excluded from the analysis. Then all occurrences of *this* and *these* were coded either as a pronoun or a determiner and their frequencies were calculated. Their percentages were then calculated based on the total number of their occurrences. Pronominal instances of *this* and *these* were further analyzed for their grammatical role in the sentence, excluding uses of *this/ these* as determiners. The antecedents of the remaining SI *this* and *these* were analyzed through close reading of the preceding discourse. The verb phrase of each *this* and *these* that serve as the subject was also identified and coded as copular or non-copular/lexical, since "copular verb acts as a sort of mental equal sign linking what comes before and after the verb" (Gray & Cortes, 2011, p.37). The major syntactic patterns that were used with copular verbs were also analyzed, as well as the major semantic categories of frequent lexical verbs.

Antecedents

Once the pronominal uses of SI *this* and *these* were identified, their antecedents were determined following Gray's (2010) *Taxonomy of Antecedents Types* through reading closely the preceding discourse. Gray (2010) divides the preceding discourse as global vs local discourse. She then classifies antecedents as local discourse "if a specific segment of text could be identified as the antecedent and that text did not span sentence boundaries" (p. 173), as in the following example.

(Ex 1)

Reviewers should take the time (albeit already generously donated) to compose well-considered, constructively critical, collegial reviews, even of papers that appear unlikely ever to be accepted. This does not mean (as noted above) that reviewers should offer false hope, but... (AWs 2)

Gray (2010), on the other hand, considers "antecedents as global discourse units of the preceding text if a specific segment of text could be identified, and that segment of text encompassed multiple sentences or crossed sentence boundaries" (p.173), as in example 2.

(Ex 2)

...There was no main effect of topos on overall evaluation scores: $F(3, 8) = 2.6, p = .12$. There was also no significant effect of topos choice on grade earned on papers: $F(3, 8) = 1.1, p = .387$. This may mean that the student writers whose papers the TAs graded highly did not gravitate toward what could be considered a more sophisticated and harder to execute topos, the paradigm topos, or... (AWs 49)

Following Gray's (2010) *Taxonomy of Antecedents Types*, the researcher himself identified and coded all the antecedents of pronominal uses of SI initial *this* and *these* in the corpus. An experienced lecturer with a PhD in ELT was consulted in instances when the writer was not completely sure. After this laborious process, statistical computations were performed and the results were tabulated as seen below.

Results and discussion

Frequencies of SI *this* and *these* as determiners and pronouns

A total of 2874 *this* and 1436 *these* were identified in AWs' corpus. On the contrary, a total of 7656 *this* and 3163 *these* were found in NWs' corpus. Then only SI *this* and *these* were chosen, excluding all the others. The results reported here, in connection with our first research question, displayed both slight differences and similarities between the two corpora. Out of the total data sample of 2874 hits, 235 (8%) were instances of SI unattended *this* by AWs. Out of 1436 hits of *these*, 32 (0.02%) were instances of SI unattended *these* by the same group. A similar distribution was seen in NWs' corpus. 829 (10.8%) of SI *this* out of 7696 and 128 (0.04%) of SI *these* out of 3163 were found in NWs' corpus. As we have seen, AWs employed SI *this* and *these* as pronouns more than NWs. Yet, only 30% of them chose to use them as pronouns. In contrast to AWs, more than 86% of NWs employed them as pronouns. This interesting finding reminds us Wulff et al.'s suggestion that writers should make informed choices by taking into account stylistics, rhetoric or even information-processing when deciding whether to use (un)attended determiner, not just grammarians (Wulff et al. 2012). The findings has also revealed that, contrary to prescriptive rules, pronominal *this* and *these* does appear in AWs' corpus of research articles and in NW's thesis corpus.

Table 2: Frequency of occurrence of (un)attended *this* and *these*

		AWs		NWs	
		#	%	#	%
This	Attended	2639	91.8	6827	89.1
	Unattended	235	8.1	829	10.8
	Total	2874		7656	
	Attended	1414	98.4	3035	95.9

	frequency		frequency		frequency		frequency	
AWs	118	50.2	117	49.9	9	40.9	13	59
NWs	279	33.6	550	66.3	70	54.6	58	45.3

The analysis of verb types reveals that more than 40% of all pronominal instances of *this* and more than 50% of *these* by AWs are followed by a copular verb. These percentages are a bit lower when it comes to NWs' corpus. The ratios of AWs' use of copular *be* after unattended *this* and *these* are in line with the findings of previous studies. In her study on the use of demonstrative pronouns and determiners as cohesive devices, Gray (2010) found that 38% of all SI unattended *this* in her corpora was followed by copular verb *be* while *this* percentage was 61% when it comes to SI unattended *these*. In addition to the copular verb 'be', two other copular verbs 'seem' and 'appear' were found in both corpora, with copular verb *be* with any frequency, as seen in example 3 below.

(Ex 3)

...But, there are certain differences between speaking and writing. Although a speaker can make use of gestures, body language, tone of voice, or he can convey his message by repeating, hesitating, starting again, and so on. , **this** *is* not the case in writing... (NW 4)

6 lexical verbs appear five or more times in AWs' corpus (*include, indicate, mean, seem, show, and suggest*), with the verb *mean* having the highest frequency of appearance. NWs' corpus, on the other hand, includes 8 lexical verbs, which appear five or more times 'affect', 'happen', 'indicate', 'occur', 'mean', 'result', 'show', and 'suggest'. What is striking about the use of these lexical verbs is that the verb *mean*, which has the highest frequency of usage in both corpora, has almost always been used to explain, elaborate or comment on the issue in question as seen below.

(Ex 4)

...In order to help language learners acquire standard, polite and universal English, Li (1984) argues that language learners should be exposed to 'Authentic Language' of English. **This** *means* that to teach successful communication learners should deal with authentic materials, so... (NW 12)

Three main syntactic patterns were used with copular verbs (See Table 4): a copular followed by a word indicating an explanation that follows (*be + because*, e.g., 'This is because X' or 'This is due to X' or 'This may be due to X', or 'This might be due to X'), a copular verb followed by an adjective (*be+ adj.*), and all other patterns (other *be*, copular verb followed by a noun or noun phrase).

The distribution of *be+ because*, *be+ adjective*, and *be+ other* merits our attention because of the similar distribution of them between the two corpora. As seen in Table 4 below, one-tenth of all copular verbs in AWs' corpus are of the syntactic pattern *be+ because* and almost one-fifth of them are of the syntactic pattern *be +adjective*, this ratio is very similar in NWs' corpus. In both corpora, the *be+ because* syntactic pattern, together with *be+ due to*, was employed mainly to make an (additional) explanation, mostly about findings of studies in question as in example 3.

(Ex 5)

...it is true that some language minority students may not yet be able to understand instruction and perform all tasks in grade-level classrooms using English alone, but **this is because** they have yet to develop the English language proficiency necessary to do so... (AW 8)

As Gray (2010) underlines, this syntactic pattern is an integral part of academic prose, which inherently sets out to the causes of observed phenomena in question.

Table 4: Distribution of copular verb patterns following SI *this/these*

	Be + because	Be + adjective	Other be	Total
--	--------------	----------------	----------	-------

	Raw frequency	%	Raw frequency	%	Raw frequency	%	
AWs	10	7.8	22	17.3	95	74.8	127
NWs	33	9.4	68	19.4	248	71	349

Another syntactic pattern displaying similarity is be+ adjective. As seen in table 4, both groups employed this pattern to comment on, evaluate, or express their stance towards the antecedent as seen in example 4.

(Ex 6)

...It is also interesting to note that the function of mitigating face threats, while an infrequently occurring function of well in conversations, is completely absent in the interviews. This is a *logical result*, as one expects fewer face threats in more structured interactions between relative strangers (such as interviews)... (AW 20).

As seen in this example, the writer expresses his/her own stance towards the issue in question by describing it with “logical”. Other adjectives with a considerable frequency of usage are ‘surprising’, ‘true’, ‘understandable’, ‘important’, ‘significant,’ and ‘unexpected’.

Antecedents in Pronominal *this* and *these*_[SEP]

When it comes to the antecedents of the pronominal use of SI *this* and *these*, we see variations between the groups. Overall, the antecedents of pronominal uses of *this* and *these* were mostly longer stretches of discourse rather than a simple noun phrase in NW’s corpus as in example 7, whereas a balanced distribution was seen in AW’s corpus.

(Ex 7)

...To summarize, If text coverage is related to the strands of learning from meaning focused input and fluency development, then learners would need to have 95% coverage for learning from meaning-focused input, and 98-100% coverage for fluency development. This means that learners need to have simplified learning material of various levels in order to learn from meaning-focused input and to develop fluency in reading if they are to learn from these strands at all stages of their second language development....(NWs 30)

As seen in this example, the antecedent of SI *this* spans sentence boundary, referring to more than one clause. In other words, a substantial number of SI *this* by NWs refer to global discourse, spanning sentence boundaries, which causes ambiguity as in example 8.

(Ex 8)

...The scheme was established in its present form in 1996 with the coming together of separate quality assurance schemes for private and state sector providers which had been set up under the auspices of the British Council in the early 1980s. The aim of the scheme is to protect international students who are studying or planning to study English language in the UK. This is achieved by external inspection, ensuring that providers that are accredited through the scheme meet agreed quality standards. ...

The underlying cause of adopting this pattern seems to be related to English language proficiency of NWs. It seems that NWs employed pronominal use of SI *this* and *these* mostly because it is “difficult to find a single noun to encompass the meaning of the prior discourse” (Gray, 2010, p. 179). Such cases were infrequently seen in NW’s corpus.

Conclusion

This corpus-based explanatory study has aimed to investigate the employment of SI *this* and *these* as pronouns in a corpus of research articles by AWs and MA theses by NWs in the field of Applied Linguistics. This investigation has shown that although the use of SI *this* and *these* as a determiner is more frequent than their use as a pronoun, pronominal employment of them also constitute an important portion—one-tenth of the total use of these words. This investigation has also revealed several important trends about the use of SI *this* and *these* as

pronouns and the linguistic contexts of the pronominal use of SI *this* and *these*. First of all, the percentages of the pronominal use of SI *this* and *these* are lower than the percentages reported in previous studies. The study has also indicated that the choice of SI *this* and *these* as pronoun or determiner seems to be partly dependent on the type of antecedents and choice of the accompanying verb. The two most common verbs, *be* and *mean*, were employed mainly to comment on, evaluate, interpret, or discuss the issue at hand. It has also shown that pronominal uses of SI *this* and *these* most overwhelmingly refer to antecedents that are complete clauses in AWs' corpus. However, a substantial number of SI *this* by NWs refers to extended discourse, spanning local discourse, which causes ambiguity.

Although the groups displayed differing frequencies of SI *this* and *these* as pronouns, copular verb, and lexical verbs following SI pronominal *this* and *these*, the findings draw our attention to the actual practice that both experienced and novice published writers have reasons to employ pronominal uses of SI *this* and *these*. However, while we can confidently say that the use of SI *this* for pronominal purposes is a common practice for NWs, it is a matter of a choice for AWs. This generalization underlines the close relationship between the writers' educational background and their employment of these two structures.

Pedagogical implications

Synthesizing the ambiguous and contentious remarks about the use of SI *this* and *these* in the literature are synthesized with the findings of this study underlines the need to address this issue in advanced and academic writing and in EAP courses, both at undergraduate and graduate levels. Given that both BA and MA students in Turkey are not offered enough opportunities to study these kinds of issues, these young academics' needs should be given due consideration. In these courses, students could be sensitized to the use of SI *this* and *these* and their functions through pedagogical tasks. In such tasks, student research can be encouraged and supported through activities that can encourage them to explore and reflect on their own writing and the writing practices of others, so that they can make informed choices. In academic and advanced writing courses, students' consciousness could be raised on key structures and their associated functions as identified in the present study, such as pronominal use of SI *this/these* + *be* + *adj* as a way of indicating stance/evaluation, or *this/these* + *be* + *because/due* to offer explanations and interpretation. In addition to advanced and academic writing courses, materials designers and coursebook writers could accept their fair share of this responsibility and help raise novice writers' consciousness on the use of SI initial *this* and *these* as a determiner and pronoun.

This corpus-based study investigated the use of SI *this* and *these* as pronouns by AWs and NWs and has provided detailed information about the lexico-grammatical patterns of them. So the findings reported here reflect only the practices identified in this particular corpus and enabled us to only scratch the surface, leaving it to be breached. Therefore, we need more data to breach the use of SI *this* and *these* in academic prose to make broad generalizations. Further studies with more data are needed to fully grasp such a complex issue. One avenue for further research might be to investigate the use of *this* and *these* as pronouns and determiners by experienced Turkish writers both in Turkish and English. Also the use of *this* and *these* as pronouns and determiners in other fields other than applied linguistics might be investigated. Finally, the use of *this* and *these* in academic prose by writers from diverse educational and cultural backgrounds could be scrutinized in order to deepen our understanding of the possible impact of educational background and English proficiency level.

References

- Amaral, M. P. (1985). On the categories of textual cohesion and text complexity. *Letras De Hoje*, 18, 60, 29–40.

-
- Aktas, R. N., & Cortes, V. (2008). Shell nouns as cohesive devices in published and ESL student writing. *Journal of English for Academic Purposes*, 7, 3–14.
- American Psychological Association. (2001). *Publication manual of the American Psychological Association*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Anderson, A., Garrod, S., & Sanford, A. J. (1983). The accessibility of pronominal antecedents as a function of episode shifts in narrative text. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 35, 427–440.
- Anthony, L. (2006). Developing a freeware, multiplatform corpus analysis toolkit for the technical writing classroom. *IEEE Transactions on Professional Communication*, 49, 3, 275–286.^[L]_[SEP]
- Anthony, L. (2011). *AntConc* (Version 3.2.2). Tokyo, Japan: Waseda University. Retrieved from <http://www.antlab.sci.waseda.ac.jp>^[L]_[SEP]
- Biber, D., Johansson, S., Leech, G., Conrad, S., & Finegan, E. (1999). *Longman grammar of spoken and written English*. Harlow, Essex: Pearson.
- Boettger, R. K. & Wulff, S. (2014). The naked truth about the naked this: investigating grammatical prescriptivism in technical communication. *Technical Communication Quarterly*, 23, 115–140.
- Charles, M. (2003). ‘This mystery...’: A corpus-based study of the use of nouns to construct stance in theses from two contrasting disciplines. *Journal of English for Academic Purposes*, 2, 313–326.
- Crossly, S. A., D. Rose, D.F., Danekes, C., Rose, W. Rose, & McNamara, D. E. (2016). That noun phrase may be beneficial and this may not be: discourse cohesion in reading and writing. *Springer Science Business MediaDordrecht*.
- Ehrlich, K., & Rayner, K. (1983). Pronouns assignment and semantic integration during reading: Eye- movements and immediacy of processing. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 22, 75–87.^[L]_[SEP]
- Faigley, L. (2006). *The brief penguin handbook* (2nd ed.). New York: Pearson Longman.^[L]_[SEP]
- Geisler, C., Kaufer, D., & Steinberg, E. (1985). The unattended anaphoric “this”: When should writers use it? *Written Communication*, 2(2), 129–155.
- Gray, B. (2010). On the use of demonstrative pronouns and determiners as cohesive devices: A focus on sentence-initial this/these in academic prose. *Journal of English for Academic Purposes*, 9, 167–183.
- Gray, B. & Cortes, V. (2011). Perception vs. evidence: An analysis of this and these in academic prose. *English for Specific Purposes*, 30, 31–43.
- Halliday, M. A. K., & Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. London: Longman.^[L]_[SEP]
- Hudson, S. B., Tanenhaus, M. K. & Dell, G. S. (1986). The effect of discourse center on the local coherence of a discourse. In *Proceedings of the eighth annual conference of the cognitive science society*, (pp. 96–101). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.^[L]_[SEP]
- Hyland, K. (2000). *Disciplinary discourses*. London: Longman.
- Johnson-Sheehan, R. (2005). *Technical communication today*. New York: Pearson.^[L]_[SEP]
- Kossowska, A. (2004). The anaphora-cataphora switch using pronouns, determinatives, and adverbs. *Studia Linguistica*, 23, 29–48.^[L]_[SEP]
- Lunsford, A. A. (2003). *The St. Martins handbook* (5th ed.). Boston: Bedford St. Martins.^[L]_[SEP]
- Markel, M. (2004). *Technical communication* (7th ed.). Boston: Bedford/St. Martins.^[L]_[SEP]
- McCulley, G. A. (1985). Writing quality, coherence, and cohesion. *Research in the Teaching of English*, 19, 3, 269–282.^[L]_[SEP]
- Moskovit, L. (1983). When is broad reference clear? *College Composition and Communication*, 34, 4, 454–469.^[L]_[SEP]
- Pfeiffer, W. S., & Adkins, K. E. (2010). *Technical communication: A practical approach* (7th ed.). Upper Saddle River, NJ: Longman.^[L]_[SEP]
-

-
- Raman, M., & Sharma, S. (2005). *Technical communication: Principles and practice* (3rd ed.). Oxford, U.K.: Oxford University Press India.
- Riordan, D. G. (2005). *Technical report writing today* (9th ed.). New York, NY: Houghton-Mifflin.
- Roberts, P. (1952). Pronominal 'this': a quantitative analysis. *American Speech*, 27, 171-178.
- Steinberg, E., Kaufer, D., & Geisler, C. (1984). Response to Leonard Moskovit, "When is broad reference clear? *College Composition and Communication*, 35, 4, 478-486.
- Strunk, W., & White, E. B. (2000). *The elements of style* (4th ed.). Boston: Allyn & Bacon.
- Swales, J. (2005). Attended and unattended "this" in academic writing: A long and unfinished story. *ESP Malaysia*, 11, 1-15.
- Swales, John M. & Christine B. Feak. (2000). *English in today's research world: A writing guide*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Swales, John & Christine B. Feak. (2004). *Academic writing for graduate students*, 2nd ed. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Witte, S. P., & Faigley, L. (1981). Coherence, cohesion, and writing quality. *College Composition and Communication*, 32, 2, 189-204.
- Woolever, K. R. (2005). *Writing for the technical professions* (3rd ed.). New York, NY: Longman.
- Wulff, S., Romer, U., & Swales, J. (2012). Attended/unattended this in academic student writing: Quantitative and qualitative perspectives. *Linguistics and Linguistic Theory*, 8, 1, 129-157.
-

Motion Verbs in Learner Corpora

Öğrenci Derleminde Devininim Eylemleri

M. Pınar BABANOĞLU*

Abstract

Motions verbs differ across languages in respect of spatial relations and syntactic/semantic conceptualization. Languages have two typological groups for motion events: (a) verb-framed languages in which the main verb expresses the core information of the path of movement, and the manner information is expressed in a subordinate structure (e.g. a gerundive) and (b) satellite-framed languages where the main verb expresses information about manner of movement and a subordinate satellite element (e.g., a verb particle) to the verb conveys the path of movement (Talmy, 1985; Chen & Guo, 2009). In this corpus-based study, two learner corpora from two different native languages as Turkish as a verb-framed language and German as satellite-framed language are investigated in terms of motion verbs in English like move, fly, walk, go via frequency and statistical analysis for corpora comparison. The purpose of the study is to find out whether there is a statistical difference in the use of motion verbs by Turkish (as a verb-framed L1) and German (as a satellite-framed L1) learners in due of cross-linguistic difference between Turkish and German which may be a factor that influence learners essay writing in English (as a satellite-framed L2) in the use of motion verbs. Results indicated that German learners of English use especially manner of motion verbs in English statistically more frequent and lexically more diverse in their essays than Turkish learners of English.

Keywords: Motion verbs in English, Learner corpus, Language typology, Second language writing

Öz

Devininim eylemleri, uzamsal ilişki, sızdizimsel ve anlamsal kavramsallaştırma açısından dillere göre farklılık gösterir. Diller, devininim eylemlerinde iki gruba ayrılır: (a) eylem-çerçevesel diller, temel eylemin hareket yolunun öz bilgisini ifade ettiği ve tarz bilgisinin yan yapılarla (ortaç gibi) ifade edildiği diller, (b) uydu-çerçevesel diller, temel eylemin bilgiyi hareket tarzı ve yan uydu elementi (eylem takısı gibi) ile ifade ettiği diller (Talmy, 1985; Chen ve Guo, 2009). Derleme dayalı bu çalışmada, anadili eylem-çerçevesel bir dil olan Türk öğrenciler ile anadili bir uydu-çerçevesel bir dil olan Alman öğrencilerin uydu-çerçevesel bir dil olan İngilizcedeki bazı devininim eylemlerini İngilizce kompozisyonlarındaki kullanımları sıklık ve istatistik açıdan incelenmiştir. Çalışmanın ana amacı, İngilizceyi yabancı dil olarak öğrenen Türk ve Alman öğrencilerin, İngilizce kompozisyon yazarken diller arası farklılıklara dayalı etki olup olmadığını araştırmaktır. Sonuçlara göre, Alman öğrenciler istatistiksel açıdan özellikle tarz-devininim eylem türlerini, Türk öğrencilere göre İngilizce kompozisyonlarda daha sıklıkla ve sözcüksel olarak daha çeşitli kullanmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: İngilizce’de devininim eylemleri, Öğrenci derlemi, Dil tipolojisi, İkinci dilde yazma

Introduction

Motion verbs have a high rate in many languages in the world because the movement is the simplest and indispensable event in daily life as we experience and express it in several ways. Being a universal concept, motion events involve an entity moving from one place to another along a path in a certain manner (Chen and Guo, 2009). Languages typologically vary in mapping lexical and semantic elements onto semantic domains, especially in the domain of spatial relations of motion events and their variations (Özyürek and Kita, 1998). Accordingly, languages have two typological groups in respect of motion events: verb-framed languages and satellite-framed languages (Talmy, 2000). In *Verb-framed languages* (“V-languages”) path is expressed by the main verb in a clause (‘enter’, ‘exit’, ‘ascend’, etc.) such as Turkish, Spanish, Japanese whereas *Satellite-framed languages* (“S-languages”) path is expressed by an element associated with the verb (‘go in/out/up’, etc.) (Slobin, 2004, p.2) as English, German, French. Manner of motion specifies a manner carrying out an action and path of motion; the direction of the movement. Path verbs (enter, exit, pass, cross etc.) which are typical of verb-framed languages, require a syntactic pattern in which the manner of motion can optionally be expressed by an additional sentential component (most commonly an adverb). Levin (1993) identifies manner of motion verbs as “these verbs describe the motion that typically, though not

* Yrd.Doç.Dr. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çeviri Bilimi Bölümü, pınarbabanoglu@gmail.com.

necessarily, involves displacement, but none of them specifies an inherent directions part of its meaning” (p. 264) and indicates that they include a notion of manner or means of motions. Manner verbs (*fly, run, walk,..*), which are typical of satellite-framed languages, require a syntactic pattern in which the path of motion is expressed in a sentential element that Talmy (1991) calls the ‘satellite’ such as *run into* or *fly away*.

In respect of manner, path, ground and rhetorical style, Slobin (1997) suggests distinctive proposals regarding motion event descriptions in S- versus V-languages:

regarding manner:

a. V-language users express manner only when it is absolutely needed, and typically, translational motion takes

precedence.

b. S-languages have a larger and more diverse lexicon of manner verbs than V-languages.

c. Manner verbs in S-languages are more expressive than those in V-languages.

regarding path :

d. V-language users mention fewer path segments than S-language users do when describing comparable motion events.

regarding ground:

e. V-language users use fewer ground elements per clause than S-language users do.

f. V-language users are more likely to use motion verbs without any ground information in the clause than S-language users.

regarding rhetorical style:

g. V-language users devote more attention to describing aspects of the static scene which provides the physical context for a motion event, whereas S-language users devote more attention to descriptions of the process of motion (in Chen and Guo, p. 1752).

Table 1 shows the characteristic features of V-languages and S-languages:

Table 1: Features of V-languages and S-languages (adapted from Vasanta, 2011, p.160)

Language type	Preferred means of expressions	Examples of Granularity in event descriptions	Example Language
Verb framed	PATH by finite verb with MANNER syntactically subordinated	The frog exited the jar, passed through the window and entered the woods	Spanish, French, Italian, Turkish, Hebrew, Japanese, Korean
Satellite framed	MANNER in the main verb, PATH outside the verb in prepositions, postpositions, verb affixes, particles etc	The frog crawled out of the jar and through the window into the woods	English, German, Dutch, Russian, Mandarin, Finnish

The difference between a V-language (Turkish) and two S-Languages (English and German) can be seen in the example (1) below, in which the verb fly out and exit are used in the sentences:

1. Example of motion verbs fly (manner) and exit (path) in three languages:

(a) English (S-language): The bird **flew out** of the window.

(b) Turkish (V-language): Kuş pencereden **uçarak çıktı**. (The bird **exit** from the window, **flying**)

(c) German (S-language): Der Vogel **flog aus** dem Fenster. (The bird flew out of/from the window)

In German and English as two S-languages, a manner verb ‘fly’ with a path satellite ‘out’ is used whereas in Turkish as a V-language, a path verb ‘exit’ used containing manner itself with adverb of manner ‘koşarak’ derived from verb ‘run’ which is typical in Turkish language.

Slobin (1987) suggests ‘thinking for speaking’ hypothesis based on two dynamic entities ‘thinking and speaking’ and claims that ‘there is a special kind of thinking that is intimately tied to language—namely the thinking is carried, out online, in the process of speaking (p. 75). Language and thought are closely linked and native speakers of each language have a unique conceptualization of the world but any given L2 is subject to conceptual transfer from a learner’s L1 due to conceptual parameters of each language (Sharpen, 2016). That is, individuals, learning a foreign language of a different typological category than their first language may face a conceptual transfer in the production of L2 motion events.

Previous Studies

Motion events have always been a focus of research in cognitive linguistics because they have a significant place in language typologies as each language has a way to express objects and their motion. Most research about motion verbs focused on cross-linguistic differences of languages and comparison between languages of typological groups in respect of motion verbs. Özyürek and Kita (1999) investigated how speakers of Turkish and English as typologically two different languages express motion events in their speech and with their gestures and concluded that speakers of typologically different languages conceptualize motion events in different ways during online speaking. Özçalışkan and Slobin (2003) compared manner of motion in Turkish and English novels and found that English speaker/writers encode manner of motion at a higher rate than Turkish speakers/writers. Oh (2003) conducted a study on manner verbs in novels in English and Korean and found that manner verbs were used quite more in novels in English (S-language) than in novels in Korean (V-language). Pasanen and Pakkala-Weckström (2008) examined the use of motion verbs in Finnish frog story narrative and demonstrated that Finnish language behaves like a typical satellite-frame language Chen and Guo (2009) studied motion events in Mandarin Chinese and their study suggested that Chinese writers did not express motion events either as writers of V-languages such as Spanish and Turkish or S-languages such as English, rather Chinese belongs to a third language type (equipollently-framed) in terms of motion events. So far motion verbs and learner language relation has not been the main focus as much as typological differences among language.

In terms of second/foreign learning and motion events relationship, Cadierno (2004) examined motion events in the second language with Spanish and Danish learners regarding Slobin’s thinking for speaking hypothesis (1987). Cadierno’s results confirmed, to some extent, thinking for speaking hypothesis for adult language learners whose L1 and L2 belong to two different typological categories. Sharpen (2016) studied motion events in L2 with native

speakers of English learning Spanish and native speakers of Spanish learning English and concluded cognitive parameters of participants affected the production of motion events in L2 and supported Slobin's 'thinking for speaking hypothesis. Kilimci (2017) investigated the influence of the cross-linguistic variation on the construction of motion events in L2 written productions of Turkish learners of English and found that explicit instruction helps to raise awareness of the problems that might occur due to the typological differences between L1 and L2 and also can lead positive learning outcomes.

This study attempts to examine motion verbs in essays (in English, as an S-language) of learners whose native languages are in different typological categories as V-language (Turkish) and S-language (German). The major aim is to see whether there is a statistical difference between Turkish and German learners of English in the use of motion verbs in their argumentative essays.

Methodology

The present study is a corpus-based analysis of motion verbs usage, therefore, two English as a Foreign Language (EFL) learner corpora from two different native languages as Turkish as a verb-framed language and German as satellite-framed language are investigated in terms of motion verbs like move, fly, walk, go via frequency and statistical analysis for corpora comparison. Learner corpora were taken from International Corpus of Learner English (ICLE) :

ICLE (International Corpus of Learner English); the corpus of 3.7 million words including the essays of learners of English from 16 language backgrounds (Granger, et.al., 2002).

Turkish sub-corpus (TICLE) essays of Turkish learners in English (Can, 2009; Kilimci and Can, 2009).

German sub-corpus (GICLE) essays of German learners in English .

Table 2 shows the corpus data used in the study:

Table 2: Distribution of two corpora

Corpus	Number of texts	Number of words
TICLE	280	223.960
GICLE	265	256.151

In the study, a set of selected motion verbs (manner verbs like walk, run, fly and path verbs like enter, pass, arrive) was identified in two learner corpora. Skecthengine software (Kilgariff, et.al., 2014) was utilized to identify each motion verbs in corpora. Frequency calculations and log-likelihood measurement applied to find out statistical differences (overuse/underuse) between groups. The Log-likelihood ratio (<http://ucrel.lancs.ac.uk/llwizard.html>) is a useful tool for corpus comparison as it calculates the frequencies and number of all words in a corpus.

Results

In the first phase, the overall frequency of motion verbs (path and manner) were identified in two learner corpora to examine a possibility of a statistical difference in the use of motion verbs by two learner groups. Figure 1 shows overall frequencies of path and manner verbs in two learner corpora:

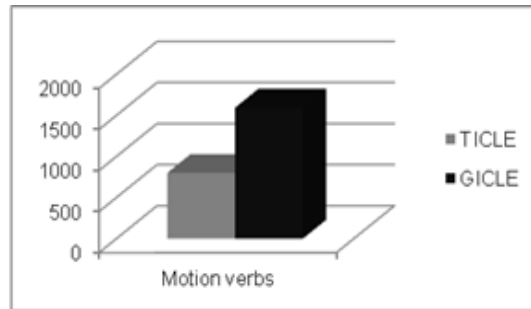

Figure 1: Overall frequency of motion verbs in two learner corpora

According to frequencies of motion verbs identified in Turkish and German learner corpora, both manner and path verbs are higher in number in learners whose first language is German which is a satellite-framed language. Although there is a clear difference in number between two corpora, it is needed to be a statistical measurement to test this difference whether it is significant, regarding the total word numbers in each corpus. Therefore, the log-likelihood ratio of frequencies is measured since it identifies the differences between two corpora and determines whether that difference is significant and also specifies in which the overuse and underuse take place. Table 3 presents the log-likelihood comparison of frequencies of motion verbs in two corpora :

Table 3: Log-likelihood results in comparing total of motion verbs in two learner corpora

Item	O1	%1	O2	%2	LL
Word	800	0.36	1594	0.62	- 172.55

O1 : observed frequency in Corpus 1 (TICLE), O2: observed frequency in Corpus 2 (GICLE), %1 and %2 values show relative frequencies in the texts, (+) indicates overuse in O1 relative to O2, (-) indicates underuse in O1 relative to O2

According to these results, the log-likelihood value of motion verbs identified in TICLE corpus is significantly low (LL value is -172.55) with a minus degree than in GICLE which means Turkish learners of English used significantly fewer motion verbs in their essays in English than German learners of English. In other words, Turkish learners whose first language is verb-framed both underused (or vice-versa, German learners overused) manner and path verbs than German learners whose first language is a satellite-framed language. This may due to the fact that manner verbs are typical of satellite-languages like English and German in which speakers express the manner in the verb so German learners outperformed Turkish learners in the use of manner verbs. Path verbs are obligatory in motion events (Slobin, 2004) and are typical of verb-framed languages, however, they were underused by Turkish learners in their essays in English although verb-framed languages like Turkish does not need a satellite for path verbs such as in satellite-framed languages. This situation is also shown in Figure 2:

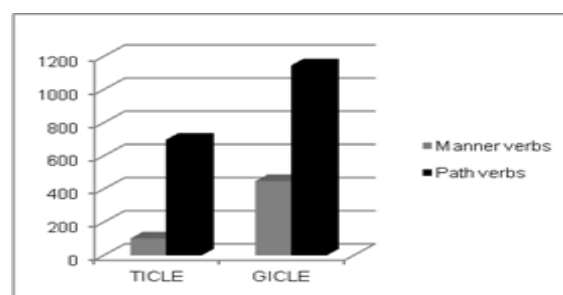

Figure 2: Frequencies of manner and path verbs in two learner corpora

When manner verb 'run', identified by concordancing method in two learner corpora and examined closely, it can be seen that it was used by the German learners with several

satellites when compared to Turkish learners. Figure 3 and Figure 4 illustrate a sequence of ‘run’ in Turkish and German learner corpora :

Figure 3: Concordance screenshot of ‘run’ in TICLE corpus

file1424200	token, you are driving on the highway. You	run	out	of petrol. There is no gas station
file1424200	somewhere while talking. You are mobile. You can	run		your jobs even when you are on the ship
file1424244	classroom. All of them were active; some were	running		; some were crying; some were shouting;
file1424246	school, students start a marathon; they	run	and	run, do you wonder why? Because they
file1424246	students start a marathon; they run and	run		, do you wonder why? Because they will be
file1424246	the life. I was one of the students that	run		in a marathon, now I'm here, my aim was
file1424272	not feel relax in the house and they may	run	away	from the house. In my opinion, for
file1424308	lot. Some of them take or steal these and	run	away	and the others try to catch them,
file1424340	housework, look after kids; so they wouldn't be	running	around	when men come back from work and
file1424340	men; men don't even know how the things	run	at	home. They depend on women when it comes
file1424352	they depend on their husbands, they can	run	across	with some difficulties. Especially
file1424362	partial heart melting and radioactive gases	run	away	to the atmosphere. For instance; on
file1424409	It seems suspicious that some government	run		facilities could be "immune" from their
file1424425	It seems suspicious that some government	run		facilities could be immune from their own
file1424429	enforced more regularly. Although most labs are	run	by	private companies, often experiments
file1424429	. It seems that there are laws which are	running		, In fact there aren't. Because many animals
file1424456	peoples occupation. They can not be able to	run		their job without knowing nothing about
file1424460	systems. In some situations, systems do not	run	perfectly.	But, it is not like that because
file1420921	own a car. The question is if in the long	run		this vehicle means "messiah or monster"
file1420926	also because of the many workers needed to	run		the new-built traffic systems. To come
file1420931	Augsburger Allgemeine' out of the mail-box and	run	up	the stairs again. Breathlessly I search
file1420931	titled "Apartments for rent". Here it is. I	run	over	the lines. 2 rooms... kitchen, £
file1420936	for turning me into somebody who has to	run	into	the bathroom in order to vomit? It
file1420956	beforehand. Even the computers that should	run		the automation in car-manufacturing companies
file1420961	squash, badminton and basketball courts,	running		tracks and swimming pools, horseback riding
file1420969	friend and he had nothing else to do but	run	to	some other people and tell them about
file1420980	young boys were jumping down the tree and	running	down	the street. I remember them laughing
file1420986	knowledge" for "humanitary help" even if they	run		the risk to be shot by an enemy's machine-gun
file1421001	I'm paralysed with tension. I feel sweat	running	down	my forehead, I'm staring at the screen
file1421009	friendly basis. If a pedestrian incidentally	runs	into	another, a mutual friendly apology
file1421010	spy, like someone who sneaked in and is	running		the risk of being discovered and, at the
file1421011	</ICLE-GE-AUG-0102.1> <ICLE-GE-AUG-0103.1> Please don't	Run	us	over! Do you feel like dying with death
file1421036	was. Later that day I took my football,	ran	out	into our neat garden and played football
file1421042	because the torch carrying runner doesn't	run	into	the direction of the column carrying
file1421043	their exactly planned warming-up programme -	running		, jumping, stretching... - and in the noon
file1421051	without hopping and jumping of the street,	running		on the other side, or breathing the terrible
file1421052	children and older people. Children could	run		and jump around without the danger to die
file1421058	door quickly, slam it behind my back and	run	down	the stairs as quickly as possible

Figure 4: Concordance screenshot of ‘run’ GICLE corpus

In the argumentative essays, German learners of English use ‘run’ with different satellites as ‘run up’, ‘run into’, ‘run down’, ‘run over’ and ‘run on’ in order to indicate the path of motion verb. In TICLE, Turkish learners’ use of ‘run’ as motion verb can be seen as Turkish learners seem to use motion verb ‘run’ only as ‘run away’ and ‘run around’ in order to express movement. That is, German learners of English, whose first language is an S-language, tend to encode motion verbs with various satellites which might support Slobin’s (1997) one of the proposals about manner and S- and V-languages indicating that S-language users have a larger and more diverse lexicon of manner verbs than V-languages.

Conclusion and Discussion

Languages typologically vary in mapping lexical and syntactic elements onto semantic

domains and this fact is very prominent in expressing motion events. Cross-linguistic similarities and differences between languages have an effect on language learning to some extent as it is claimed that, especially similarities play an important role in L2 comprehension (Ringbom, 2007). Thus, L1 cross-linguistic influence may interact with L2 learners in several ways as errors, avoidance, overuse of certain linguistic forms, and/or constrained by learners' general development and perceptions about similarities and differences between L1 and L2 (Ellis, 1994, cited in Cadierno, 2004). The study results showed that such influence exists to some extent in learners' written productions, namely German EFL learners' the frequency and the way of use of motion events in a language of a same typological category as their L1. In the same way, Turkish EFL learners' performance in the use of motion events (especially manner verbs) might be a sign of such interaction. Although L2 productions are in written language, as Slobin's (1987) thinking-for-speaking hypothesis suggests, learners may face a conceptual transfer when they produce motion events in an L2 which is typologically different from their L1. As the study is limited to corpus data only consists of written productions of learners and mostly frequency-based analysis, the study does not present a clear-cut conclusion in respect of the use of motion events in a foreign language. A wide range of learner data (written and spoken, different L1 backgrounds) and various analytic approaches might yield more generalizable claims in respect of learner language and typological differences relationship. In addition, since the study is based on learner language (L2 written production of learners) investigation, some pedagogical implications can be inferred from the findings. That is, motion verbs and their cross-linguistic distinctive features can be highlighted by instructors/teachers for the learners from different L1 backgrounds where motion verbs processed differently in terms of verb framing. Thus, as stated by Kilimci (2017) metalinguistic awareness is a significant notion for motion verbs in L2, namely, if learners are aware of the nature of motion events, they can have the opportunity to analyze the motion verbs' distinguishing features between L1 and L2 in order to process them easily in interlanguage.

References

- Cadierno, T. (2004). Expressing motion events in a second language: a cognitive typological perspective. In M. Achard and S. Niemeier (Eds), *Cognitive Linguistics, Second Language Acquisition, and Foreign Language Teaching*, (pp:13-49). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Cadierno, T. & Ruiz, L. (2006). Motion events in Spanish L2 acquisition. In *Annual Review of Cognitive Linguistics 4*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Can, C. (2009). İkinci dil Edinimi Çalışmalarında Bilgisayar Destekli Bir Türk Öğrenici İngilizcesi Derlemi: ICLE'nin Bir Altderlemi Olarak TICLE. *Dil Dergisi*, (144), 16–34.
- Chen, L. & Guo. J. (2009). Motion events in Chinese novels: evidence for an equipollently-framed language. *Journal of Pragmatics*, 41, 1749-1766.
- Granger, S., Dagneaux, E. & Meunier, F. (2002). International Corpus of Learner English, Louvain:UCL.
- Kilgarriff, A., Baisa, V., Bušta, J., Jakubíček, M., Kovvář, V., Michelfeit, J., Rychlý, P., Suchomel, V. (2014). The Sketch Engine: ten years on. *Lexicography*, Vol:1, pp. 7-36. Retrieved from: <http://www.sketchengine.co.uk/>.
- Kilimci, A., & Can, C. (2009). TICLE: Uluslararası Türk Öğrenici İngilizcesi Derlemi. In M. Sarıca, N. Sarıca, & A. Karaca (Eds.), 22. *Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri* (pp. 1–11). Ankara: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Kilimci, A. (2017). The Impact of Explicit Instruction and Metalinguistic Awareness on Cross-linguistic Interference: Path Framing in Motion Events. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16(4), 1119–1133. <http://doi.org/10.21547/jss.336882>
- Levin, B. (1993). *English Verb Classes and Alternations*. University of Chicago Press.
- Littlemore, J. (2009). *Applying Cognitive Linguistics to Second Language Learning and*

- Teaching*. Palgrave Macmillan, New York.
- Log-Likelihood Tool. <http://ucrel.lancs.ac.uk/tools.html>. Lancaster University.
- Özyurek, A. & Kita, S. (1998). Expressing manner and path in English and Turkish: Differences in speech, gesture, and conceptualization. In M. Hahn, and S. C. Stoness (Eds.), *Proceedings of the Twenty-first Annual Conference of the Cognitive Science Society*, 507-512. London: Erlbaum.
- Özçalışkan, Ş. & Slobin, D.I. (2003). Codability Effects on the expression of manner of motion in Turkish and English. In A. S. Özsoy, D. Akar, M. Nakipoğlu-Demiralp, E. Erguvanlı-Taylan, & A. Aksu-Koç (Eds.) *Studies in Turkish linguistics*, 507-512. Istanbul: Boğaziçi University Press.
- Pasanen, P. & Pakkala-Weckström, M. (2008). The Finnish way to travel: verbs of motion in Finnish frog story narratives. *AFinLAn vuosikirja*, [S.l.], 66, 311-331. Retrieved from: [file:///C:/Users/user/Downloads/59995-1-63545-1-10-20161202%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/59995-1-63545-1-10-20161202%20(1).pdf).
- Ringbom, H. (2007). *Cross-linguistic Similarity in Foreign Language Learning*. Toronto: Multilingual Matters.
- Sharpen, R. (2016). L1 Conceptual transfer in the acquisition of L2 motion events in Spanish and English: The thinking-for-speaking hypothesis. *Open Linguistics*, 2, 235-252. Retrieved from: <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/opli.2016.2.issue-1/opli-2016-0011/opli-2016-0011.pdf>.
- Slobin, D. (1987). Thinking for Speaking. In *Proceedings of the Thirteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, (pp. 435-445). University of California.
- Slobin, D. (2004). The many ways to search for a frog: linguistic typology and the expression of motion events. In Stroömqvist, S., Verhoeven, L. (Eds.), *Relating Events in Narrative: Typological and Contextual Perspectives* (pp: 219–257). Mahwah, NJ : Lawrence Erlbaum Associates.
- Slobin, D. (2006). What makes manner of motion salient? Explorations in linguistic typology, discourse, and cognition In M. Hickmann & S. Robert (Eds.) *Space in languages: Linguistic systems and cognitive categories*, (pp:59-81). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Talmy, L. (1985). Lexicalization patterns: semantic structure in lexical forms. In Shopen (Ed.) *Language Typology and Lexical Description: vol.3. Grammatical Categories and the Lexicon*, (pp:36-149). Cambridge: Cambridge University Press.
- Talmy, L. (1991). Path to realization: A typology of event conflation. *Berkeley Working Papers in Linguistics*, 480-519.
- Talmy, L. (2000). *Toward a Cognitive Semantics. Volume 1: Concept Structuring Systems. Volume 2: Typology and Process in Concept Structuring*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Vasanta, D. (2011). Verbs of motion and language use: reflections on research. Retrieved from: <http://valrg.in/downloads/Publications/Vasanta's%20chapter%20on%20motion%20verbs.pdf>.

İlk Kelimeleri Anlama ve Üretmede Aşırı Genişletme

Overextension of Early Words in Comprehension and Production

Seda BANLI*

Abstract

During the early years of language acquisition, children may use a word in a wide range of contexts, which is called as overextension in research agenda. Barrett (1991) hypothesizes that if a word like dog is overextended not only for referring to dogs of all sizes, but also for referring to cats, horses, or cows, then the overextension is likely to be exhibited not only in the child's production of that word, but also in the child's comprehension of the word. Based upon this hypothesis, the focal point of the present study is to test the overextension issue in terms of both production and comprehension perspectives. The subjects (N=10) aged 2;2 to 4;0 have been experimented through picture-naming and picture-pointing tasks in order to reveal whether there is a symmetry between these two stances. The results of this experiment are inconsistent with the views foreseeing any parallelism between the overextension in comprehension and production. Rather, it has been observed that children have a tendency to overextend the words in production more often than in comprehension. Nor does it supply evidence for overextensions mostly occurring in both phases at very early ages.

Keywords: Overextension, comprehension and production, lexicon.

Öz

Dil ediniminin ilk yıllarında çocuklar, araştırma gündeminde aşırı genişletme olarak adlandırılan, bir kelimeyi çok çeşitli bağlamlarda kullanma eğilimi göstermektedirler. Barrett (1991) eğer köpek kelimesi yalnızca tüm boyutlardaki köpeklere işaret etmek için değil de aynı zamanda kediler, atlar ya da inekler için de aşırı genişletiliyorsa, o zaman aşırı genişletme durumunun çocuğun o kelimenin yalnızca üretiminde değil aynı zamanda kelimeyi anlamasında da sergileneceği varsayımında bulunmaktadır. Bu varsayım dayalı olarak, mevcut çalışmanın odak noktası aşırı genişletme problemini anlama ve üretme perspektifleri açısından test etmektir. Bu iki olgu arasında herhangi bir simetri olup olmadığını ortaya çıkarmak amacıyla 2 yaş 2 ay'dan 4 yaşa kadar olan deneklere (n=10) resim adlandırma ve resim işaret etme görevleri yoluyla deney uygulanmıştır. Bu deneyin sonuçları, anlama ve üretmedeki aşırı genişletmeler arasında herhangi bir paralellik öngören görüşlerle tutarsızdır. Daha ziyade, çocukların kelimeleri anlamadan ziyade üretme basamağında daha fazla aşırı genişletme eğiliminde oldukları gözlemlenmiştir. Bu çalışma, her iki aşama açısından çoğunlukla daha erken yaşlarda görülen aşırı genişletmeler için de kanıt sağlamamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aşırı genişletme, anlama ve üretme, sözlük.

Introduction

The development of lexicon in the first language acquisition of a child embodies myriad of discussions on most of which scholars have yet to reach a compromise. Even though the literature in this domain supplies a repertoire of sound and rich empirical data, a number of complicated issues in the acquisition of word meaning such as overextension await to be uncovered. Broadly speaking, the notion of overextension is “the use of words for more than conventionally accepted referents” (Elsen, 1994, p. 305). Hence, “the meaning of the child's word is more general or inclusive than that of the corresponding adult form” (O’Grady & Cho, 2001, p. 419). Overextension implies the child’s use of his limited linguistic knowledge in order to refer to the words that he has “not fully developed mapping of linguistic and cognitive systems” (Elsen, 1994, p. 305). Kuczaj (2001) labels the same concept as overextension errors since “the early phases of word meaning acquisition demonstrate that children’s initial guesses about the denotation of words are often incomplete” (p. 143). In addition, Gelman, Croft, Fu, Clausner, and Gottfried (1998) note that “overextensions are just the sort of converging evidence needed for more general conclusions regarding children's early linguistic knowledge” (p. 268).

The vast majority of related studies in the literature have been conducted through diary observations (*see* Leopold, 1939–1949; Thomson & Chapman, 1976; Rescorla, 1980) that

* Okutman, Mersin Üniversitesi, Tarsus Teknoloji Fakültesi, sedabanli@mersin.edu.tr.

enabled the researchers to sort out the sources of these errors to some extent. To illustrate, Thomson and Chapman (1976) attribute these errors to the word's underlying semantic feature, retrieval error, or limited vocabulary. Peccei (2006) expands the classification and outlines the alternative explanations for inappropriate uses of words as phonological avoidance, vocabulary gaps and retrieval problems, words as comments rather than labels, and playfulness and metaphor. Moreover, Clark (2009) ascribes the overextension errors of children to mostly communicative reasons stating that "they may well know that their word is not the right one, but they don't have or can't readily access the right word, so they make do with a term close by" (p. 83). In this sense, disappearance of overextensions just after the child learns the correct label for its referent might prove that these errors are not haphazard. Instead, the child might be deliberately using them to make up the words he does not know (O'Grady & Cho, 2001).

According to Rescorla (1980), children mainly resort to two kinds of overextensions, namely *categorical* and *analogical* when they are unable to name a word. *Categorical overextension* is the application of extending a word for one member of a clear category to the other members of the same category. For instance, a child is very likely to use the word apple for orange or truck for bus. On the other hand, "*analogical overextensions* occur when a word for one object is extended to another object which is not in the same clear category but which still bears some similarity to the first one" (Peccei, 2006, p. 51). Although this seems to be a clear-cut division, categorical extensions may bring many other controversial circumstances with them. To illustrate, in his multi-route model of early lexical development, Barrett (1991) touches upon the occurrence of overextensions at the development stage of nominals and non-nominals when the underlying prototype is started to be analyzed and the child starts to use overextensions for words. Barrett (1991) further expresses that:

Categorical overextensions need to be distinguished from other types of overextension which may occur; for example, from overextensions which are caused by the child making accidental lexical retrieval errors, by the child deliberately misapplying a word for playful purposes, or by the child deliberately stretching the use of an acquired word in order to fulfill a particular communicative purpose for which the child has not yet acquired the appropriate word. (p. 126)

Another discussion in the literature draws the attention to the bases of these overextensions on which no clear consensus has been reached so far. Some researchers like Nelson (2008) assign these errors to the *functional* base of the word (e.g. 'hat' for basket on head), whereas others like Clark (2004) propose the priority of *perceptual* features (e.g. 'tick tock' for sound of water); or some other researchers stress the importance of *affective* reaction ('hot' for objects that are forbidden to touch) in overextending the words. Though not proven scientifically, the number of empirical studies indicating that perceptual bases such as size, shape, movement, sound or taste are the most common is substantial now (*see* Thomson & Chapman, 1976; Barrett, 1978; Rescorla, 1980).

Overextension in Comprehension and Production

Semantic feature of lexical development theorized by Clark in 1973 acknowledges the overextensions as the deliberate attempts of a child when he refers to the objects he knows but is unable to name them. This view suggests that "an over-extended word's meaning is identified with the features upon the over-extended use is based on" (Thomson & Chapman, 1976, p. 360). According to the hypothesis, since the initial definition of a new word is incomplete, the child makes many referential errors in using it (Pacesova, 1987).

The most challenging aspect of overextensions is to investigate whether the child's overextension errors in production appear in the comprehension of the words as well. This has underpinned many of the research and experiments so far, yet there is a lack of sound evidential data. Unlike Barrett's (1991) aforementioned hypothesis asserting that overextension errors

occur not only in production but also in comprehension, Clark (2009) and O’Grady and Cho (2001) argue that children overextending words in production rarely overextend in comprehension. All in all, as Kuczaj (2001, p. 144) states “overextension errors may reflect the denotation of words for children, and have implications for theories about how the denotation of object words may be represented in the minds of young children”.

Method

Subjects

The subjects are 10 monolingual Turkish children from a nursery school (Table 1). Four of them are female and the rest six are male. Unlike most of the former studies with subjects aged around 2;0, the subjects of this study have been purposively selected from the ages ranging from 2;2 to 4;0. The subjects were coded with letters *A, B, C, D, E, F, G, H, I, and J*.

Table 1: Subjects of the study

Subjects	Gender*	Age
Child A	F	2;2
Child B	F	3;0
Child C	M	2;8
Child D	M	3;5
Child E	M	3;8
Child F	F	4;0
Child G	M	4;0
Child H	F	3;9
Child I	M	2;2
Child J	M	2;7
10		Mean Age: 3;7

*Abbreviations *F* for Female; *M* for Male.

Setting

The experiment was conducted in a nursery school located in the city center of Adana. The study was able to be completed in two sessions each of which lasted for about one and half an hour. Both sessions were during their play time on weekdays.

Materials

A series of colorful animal pictures were collected and grouped into four categories. In each set, there were photos of three different domestic cats; three large felines (lion, tiger, and leopard); three cat-size non-felines (rabbit, monkey, and lamb); and three unlike animals (elephant, giraffe, and crocodile). In total, there were twelve animal pictures used in the experiment.

The experimenter also designed an observation checklist (Appendix 1) specific to this experiment in order to record the children’s responses. The sheet included two tables for production and comprehension phases. For children’s responses, categories were constructed beforehand as “knows”, “doesn’t know”, “hesitations”, and “overextends”. An empty slot was allocated for children’s different utterances and notes.

Unfortunately, no type of the recorders was allowed to use. Therefore, the experimenter had to ask for a colleague to take field notes on children’s nonverbal behaviors during the sessions since such information would contribute to the results as well.

Data Collection Procedure

The selection of the words to be tested was made on the basis of the familiarity with the children. Earlier studies in this domain revealed that children mostly tended to overextend people, animal or object names (Rescorla, 1980). Arising from this fact, the researcher constructed her study on labeling animal names. Having designed all the essentials, she initiated the experiment that was composed of two phases: production and comprehension.

Phase 1: Production

Production phase mainly consists of a picture-naming task. To initiate the experiment, the experimenter sat opposite the child and told him/her that they were going to play a game. Then, she shuffled the pictures, and showed them one by one to him/her by asking “Bu hayvanın adı ne?” (*What is this animal called?*) The child’s responses were carefully marked in the checklist and noted down. The procedure went on until all the pictures were shown to him/her.

Phase 2: Comprehension

Following the picture naming task, the comprehension phase of the experiment was composed of a picture-pointing task. Here, all twelve pictures were laid out on the table in front of the child and the experimenter asked him/her “Bana kediyi göster” (*Point to a picture of a cat*) or “Bana kaplanı göster” (*Point to a picture of a tiger*) until all animals names were used. All the reactions in both phases were noted down as well.

Research Questions

Are there any differences between comprehension and production in terms of overextension?

How does age range affect overextensions in comprehension and production?

Findings and Results

Data gathered from the checklists and field notes were examined scrupulously in line with the purpose of the current study. Table 2 briefly summarizes the overall experiment results for each child. There were 240 instances in total with 12 pictures in two phases shown to 10 subjects. It revealed that all of the children (100 %) were able to name (*kedi*) and identify ‘domestic cats’ in both picture naming and picture pointing tasks in total 60 instances.

In the category of large felines, the subjects failed to produce the names in 9 instances whereas their performance in comprehension task was composed of 22 unsuccessful instances out of 60. There were 17 overextensions (14 in production, 3 in comprehension) in the same category (28,3 %). According to findings, 8 out of 10 subjects overextended the animal names mostly in production, namely in labeling *aslan* (lion), *kaplan* (tiger), *leopard* (leopard). *Kaplan* (tiger) was the most overextended word with 8 instances (7 in production, 1 in comprehension). However, in two of the instances (see Child E and Child G), the children overextended the words *kedi* (cat) or *aslan* (lion) to all the large felines both in production and comprehension.

In cat-size non felines category, among a total of 17 unsuccessful performances, 11 of them belonged to picture-naming task whereas the rest six were in the picture-pointing task. Apart from large felines, the overextension errors occurred only in two of the animal names *maymun* (monkey) and *kuzu* (lamb), both in the production phase. In addition, subjects above 3;0 performed notable success with very few exceptional instances (2 out of 30 instances) in this category whereas subjects aged 3;0 and below failed in 17 out of 30 instances.

On the other hand, the unlike animals category consisted of 24 unsuccessful instances out of 60; 15 in production and 9 in comprehension tasks. In sum, of 240 instances, there were 19 instances (7,9 %) in which overextension errors occurred in 16 production (6,6 %) and 3

(1,25%) comprehension tasks. In order to shed light on the focus of this study, a deeper look into individual child's responses accompanied by field notes is presented as follows:

Table 2: The overall analysis of the experiment

Subjects	Age	Sex	Comprehension vs. Production	CATEGORIES												
				Domestic cats			Large Felines			Cat-size non felines			Unlike animals			
				Cat1	Cat2	Cat3	Lion	Tiger	Leopard	Rabbit	Monkey	Lamb	Giraffe	Elephant	Crocodile	
Child A	2;2	F	Production	+	+	+	+	O	O	—	+	—	—	—	—	
			Comprehension	+	+	+	—	—	—	+	+	—	—	—	—	+*
Child B	3;0	F	Production	+	+	+	—	O	O	+	—	—*	—	+	—	
			Comprehension	+	+	+	—	—	—	+	+	+	+	+	+	—
Child C	2;8	M	Production	+	+	+	+	O	O	+	+	O	+	+	+	
			Comprehension	+	+	+	+	—	—	+	+	+	+	+	+	+
Child D	3;5	M	Production	+	+	+	+	O	O	+	+	—	—	+	—	
			Comprehension	+	+	+	+	+	—	+	+	+	—	+	+	
Child E	3;8	M	Production	+	+	+	+	O	+	+	+	+	+	+	+	
			Comprehension	+	+	+	O	O	—	+	+	+	+	+	+	+
Child F	4;0	F	Production	+	+	+	+	O	O	+	+	+	+	+	—	
			Comprehension	+	+	+	+	+	—	+	+	+	+	+	+	+
Child G	4;0	M	Production	+	+	+	—*	—*	O	+	+	+	+	+	+	+
			Comprehension	+	+	+	—*	—*	O	+	+	+	+	+	+	+
Child H	3;9	F	Production	+	+	+	+	—	—	+	+	—	+	+	—	
			Comprehension	+	+	+	—*	—*	—	+	+	+	+	+	+	+
Child I	2;2	M	Production	+	+	+	O	O	—	—	O	—	—	—	—	
			Comprehension	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Child J	2;7	M	Production	+	+	+	—	—	—	—	—*	—*	—	—*	—	
			Comprehension	+	+	+	—	—	—	+	—	—	+	—	—	—

*A total of 240 instances (20x12)

***Symbols: + for knows; — doesn't know; O for overextension. Items with an asterisk will be made further explanations in the analysis of each child.* *Child A:* The experiment took about 20 minutes, the one with the longest duration, with Child A. She seemed rather uninterested and she could not focus on the directions of the experiment. There were long pauses during the task. As seen in Table 2, the child was able to name 5 out of 12 animals correctly in the production phase. Overextension occurred in the labeling of large felines, namely *kaplan* (tiger) and *leopard* (leopard). She overextended the words *keci* (cat) to *leopard* and *aslan* (lion) to *tiger*. In the picture-pointing task, she was able to point 6 animals correctly, namely domestic cats, rabbit, monkey, and crocodile. However, her success in pointing the crocodile seemed dubious to the experimenter since she was trying to get rid of the task as quickly as possible by choosing the closest picture to her seat. Large felines whose names had been overextended in the production task were unable to be identified in the picture pointing task.

Child B: She was able to name 5 out of 12 animals but most of the time she had some hesitations. She was able to name domestic cats, rabbit, and elephant. In one instance with *kuzu* (lamb), she just made its sound 'meee'. In two instances with large feline pictures, she used the word 'aslan' (lion) to the tiger and leopard instead of the lion itself. In the second phase, she was able to identify 8 animals. Again she had some hesitations with the large felines and she made a gesture showing that she didn't know the animals; lion, tiger, and the leopard.

Child C: In the picture naming task, Child C was able to name 9 out of 12 animals correctly and without any hesitation. However, he overextended the word *aslan* (lion) both to the tiger and leopard. In addition to this, he overextended the word *keci* (cat) when he was shown the picture of a lamb. In the second phase, however, he was able to identify all the animals apart from the tiger and the leopard.

Child D: He named 7 animal names correctly. These were *keci* (domestic cat), *aslan* (lion), *tavşan* (rabbit), *maymun* (monkey), and *fil* (elephant). He overextended the word *aslan* (lion) to tiger and leopard. In the second phase, he was able to point 10 pictures correctly except for leopard and giraffe. The important finding here was that he didn't overextend the word *aslan* (lion) he did in the production phase and he successfully pointed to the tiger when he was asked to do so.

Child E: In the first phase, the child was able to name 10 animals correctly and quickly without any hesitation. Just like Child D, he also overextended the word *aslan* (lion) to all large felines. However, this child did the same overextension in the comprehension task as well and pointed to the lion each time he was asked to show the tiger, leopard, and lion.

Child F: She was able to call the name of 9 animals correctly. The overextension occurred in the large felines by naming all three animals as *aslan* (lion). She hesitated a lot in naming the leopard which she was unable to identify and point in the second phase. In addition, she named the crocodile as *dinozor* (dinosaur) after a very long pause. In the second phase however, she was able to point all animals except for the leopard.

Child G: The child had problems only with the large felines category in both tasks. In the first phase, he shifted the names of animals, *aslan* (lion) and *kaplan* (tiger). Likewise, he labeled the leopard as lion. The shifting problem also occurred in the comprehension task. However, he overextended the word *keci* (cat) to the leopard which had been named as *aslan* (lion) in the first phase.

Child H: The child was able to name 8 animals correctly. In other instances with tiger, leopard, lamb, and the crocodile she hesitated and signaled that she did not know the names of these animals. In the picture-pointing task, however, the only category she failed in was the

large felines where she shifted the pictures of the lion and the tiger. The leopard remained as an item that she was unable to identify.

Child I: The child was one of the youngest subjects and just like his peer (Child A) he seemed rather uninterested in both tasks. He also had articulation problems in most of the sounds. In both tasks, he only labeled and pointed to the domestic cats with 100% accuracy. However, in picture naming, he overextended the word *keddi* (cat) to the tiger, lion (saying “big cat”), and monkey. In other instances, he did not give any response. The child uttered some unidentified sounds while pointing to the animals in all the categories except for the domestic cats. He was unable to point the correct pictures with an accuracy of 3 out of 12 instances.

Child J: Interestingly, the child tried to make the sounds of all the animals that he was unable to label in the production task. Moreover, he used some gestures to show the experimenter that he knew that animal. Although in the instances of monkey, lamb, and the elephant he produced the sounds that were quite similar to those of the animals, in total he only named the domestic animals correctly. In stage 2, he pointed to the domestic cats and also to the rabbit successfully. However, he failed to point all the other animals and refused to give any response each time the experimenter attempted to restart the trial. The duration of the experiment with Child J was about 25 minutes.

RQ1: Are there any differences between comprehension and production in terms of overextension?

Among all the overextended words, 16 of them occurred in production, whereas 3 of them were in the comprehension stage. Nonetheless, Table 3 illustrates the status in comprehension of words overextended in production.

Table 3: Status in comprehension of words overextended in production

Subjects	Age	Overextended words in production
A	2;2	tiger – leopard
B	3;0	tiger – leopard
C	2;8	tiger – leopard- lamb
D	3;5	tiger – leopard
E	3;8	tiger*
F	4;0	tiger – leopard
G	4;0	leopard*
I	2;2	lion-tiger – monkey
8 in total		2 instances

**also overextended in comprehension task*

There were only 2 instances recorded (Table 3) where overextension occurred in both phases. The words overextended belonged to the category of large feline.

RQ 2: How does age affect overextensions in comprehension and production?

It is suggested that at earlier ages children tend to make more overextension errors especially at around age of 2 (Gelman, et al., 1998). Table 4 displays the frequency of overextensions with respect to age range divided into two groups for this study:

Table 4: Overextension errors with respect to age range

Groups	Subjects	Mean Age	Overextension Errors	
			Production	Comprehension
Group 1	A	2;6	10	0
	B			
	C			

2;2-3;0	I			
	J			
Group 2 3;1-4;0	D	3;9	6	3
	E			
	F			
	G			
	H			

As clearly seen from Table 4, there is a slight difference between two age groups in the rate of overextensions. Besides, at later ages children tended to make more overextension errors in comprehension while its number was zero in Group 1. Thus, data gathered from this experiment has not supplied any evidence for the literature.

Discussion

Data accumulated in this study has manifested highly striking results in that it has formed asymmetry to some of the notable studies in the literature. Neither the frequency of overextensions especially in earlier ages suggested in former experiments nor the age range was found to be compatible with the results of the current study. First of all, in total of 240 instances in this experiment, the number of overextensions was only 19 (7,9%). One possible reason might have resulted from the fact that the current study was completed in a shorter period of time and through an experiment which limited the data unlike the previous studies based on diary observations that were mostly a part of longitudinal studies. Second, no significant difference has been detected between the age ranges of the subjects here. Besides, all the overextensions in comprehension were done at later ages.

Since the purpose of the experiment was to label or identify animals, no sign of analogical overextension was encountered. All the errors were made on categorical basis. In some of the instances where there was no response to the attempts of eliciting the words, a few of the subjects failed due to articulation problems. However, in some cases especially where they shifted the names of large felines, it was rather difficult to decide the source of errors since they were not close to any categories suggested in the literature. In other words, they did not result from any phonological avoidance, retrieval errors, or vocabulary gap since children did not show any hesitation in shifting instances. Rather, it seemed that they were unable to differentiate those animals, namely leopard, tiger, and lion, which may not be a flaw confined to those ages only. On the other hand, the present study confirmed that children relied on perceptual bases in the overextension as some of the subjects tried to make the sounds of the animals while some others tried to show it by their gestures.

Unlike Barrett's (1991) aforementioned theory of parallelism between the comprehension and production in overextensions, this study has revealed contrastive results resembling those of Thomson and Chapman (1976). There were very few cases in which the child overextended the word in comprehension as he did in production. Almost all of the words overextended in production were not overextended in comprehension. All in all, the rareness of overextension errors in comprehension has supported the common view that comprehension is ahead of production.

Conclusion

This study has explored the overextension errors of children at early ages and given a different point of view to word learning processes. To sum up, children's early lexicon development process is too complicated to explain based on one single theory. Likewise, it is a highly challenging task to test the parallelism between comprehension and production

perspectives since the bases of overextensions may be diverse. In order to be able to generalize a phenomenon like overextension, there is a need for more empirical research over a greater number of children.

References

- Barrett, M. (1991). The multi-route model of early lexical development. *University of London* 7 (2), 123-136.
- Clark, E.V. (2004). How language acquisition builds on cognitive development. *Trends in Cognitive Science* 8 (10), 472-478.
- Clark, E. V. (2009). *First language acquisition*. Cambridge University Press.
- Elsen, H. (1994). Phonological constraints and overextensions. *First Language* 14. 305-315.
- Gelman, S.A., Croft, W., Fu, P., Clausner, T., & Gottfried, G. (1998). Why is a pomegranate an *apple*? The role of shape, taxonomic relatedness, and prior lexical knowledge in children's overextensions of *apple* and *dog**. *Child Lang.*, 25. Cambridge University Press, 267-291.
- Kuczaj, S. A. (2001). The worlds of words: Thoughts on the development of a lexicon. In Marytn Barrett (Ed.), *The Development of Language* (pp. 133-159). Sussex, UK: Psychology Press Ltd.
- Nelson, K. (2008). Concept, Word and Meaning in Brief Historical Context. *Journal of Anthropological Psychology* No. 19, 28-31.
- O'Grady, W., & Cho, S. W. (2001). First language acquisition. In W. O'Grady, J. Archibald, M. Aronoff, and J. Rees-Miller (Eds.), *Contemporary linguistics: An introduction* (pp. 409-448). Boston: Bedford/St. Martin's.
- Pacesova, J. (1987). *Semantic Development: Theory and Application*. Sbobjnfk Pbacj Filozoficke Fakulty Brnen9ke Univbrzity Studia Minora Facultati 8 Philosophicae Univebsitati 8 Bbunensis a 35.
- Peccei, J. S. (2006). *Child language: a resource book for students*. Psychology Press.
- Rescorla, L. A. (1980). "Overextension in Early Language Development." *Journal of Child Language* 7, no. 2: 321-335, doi:10.1017/S0305000900002658.
- Thomson, J. R. & Chapman, R. S. (1976). Who is 'Daddy' revisited: the status of two-year-olds' over-extended words in use and comprehension. *Journal of Child Language*, 4, pp 359-375. doi:10.1017/S0305000900001744.

ECONOMICS

Benchmarking International Trade Performance of OECD Countries: TOPSIS and AHP Approaches¹

OECD Ülkelerinin Uluslararası Ticaret Performans Değerlendirmesi: TOPSIS ve AHP Yaklaşımları

Can KARABIYIK*

Büşra KUTLU KARABIYIK**

Abstract

Economic performance of countries has been evaluated on several counts from both microeconomic and macroeconomic framework in many empirical studies by using many quantitative technics such as “Multi Criteria Decision Making” methods. After all, this paper has the characteristic of first research which examines international trade performance. Today, governments as well as firms are seeking new opportunities to take a bigger share of global market through trade by managing scarce resources, trade agreements and arrangements, making innovation, increasing productivity et cetera. It is within this context that the authors aim at evaluating international trade performance of OECD countries by using TOPSIS and AHP approaches between 1999-2014 in the light of three foreign trade performance indicators, namely; Volume of Exports Per Capita, Normalized Trade Balance and Terms of Trade. Our findings indicate that Norway, Ireland and Germany are ranked among the top three countries while Turkey, USA and the Greece are the bottom three.

Key Words: Macroeconomics, International Trade Performance, Multi Criteria Decision Making, TOPSIS, AHP.

Öz

Ekonomilerin ekonomik performansları “Çok Kriterli Karar Verme” yöntemleri gibi çeşitli kantitatif teknikler kullanılarak hem makroekonomik hem de mikroekonomik açıdan çok sayıda ampirik çalışmada değerlendirilmiştir. Buna karşın, bu araştırma ülkelerin uluslararası ticaret performanslarını ampirik olarak karşılaştıran ilk araştırma özelliğini taşımaktadır. Günümüzde firmalar gibi hükümetler de dış ticaret vasıtasıyla kıt kaynak yönetimi, dış ticaret anlaşmaları ve düzenlemeleri, inovasyon, verimlilik artırımı vb. stratejiler izleyerek küresel piyasadaki daha büyük bir pay alabilmek için yeni fırsatlar kollamaktadırlar. Bu araştırma, OECD ülkelerinin 1999-2014 yılları arasındaki uluslararası ticaret performanslarını Kişi Başı İhracat Hacmi, Normalleştirilmiş Ticaret Dengesi ve Ticaret Hadleri değişkenlerini kullanarak TOPSIS ve AHP yaklaşımları yardımıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada elde edilen bulgular göstermektedir ki; Norveç, İrlanda ve Almanya uluslararası ticaret performansı değerlendirmesinde ilk üç sırayı alırken Türkiye, ABD ve Yunanistan son üç sırada yer almışlardır.

Anahtar Kelimeler: Makroekonomi, Uluslararası Ticaret Performansı, Çok Kriterli Karar Verme, TOPSIS, AHP.

Introduction

Comparative advantages and the specialization theories which developed by David Ricardo and Adam Smith emphasize the importance of international trade. They state that foreign trade is one of the constituents of a nation’s wealth and everybody can be winner by taking part in it. Foreign trade has crucial role on economic growth performance of both emerging and advanced countries by encouraging technological innovation, increasing the level of specialization through division of labor and improving efficiency of domestic and foreign investments. For these reasons foreign trade performance, indicator of comparative advantages and international specialization represent country’s productivity level. Moreover, foreign trade may measure competitive power of an economy which illustrates its macroeconomic performance. In addition to this, national competitiveness shows creative, productive and

¹ Bu çalışma 2016 yılında ABSRC (Advances in Business-Related Scientific Research Conference) Venedik Konferansı'nda bildiri olarak sunulmuş ve tam metin olarak hiçbir yerde yayımlanmamıştır.

* Arş.Gör., Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, c_karabiyik@hotmail.com.

** Arş.Gör., Adnan Menderes Üniversitesi, Söke İşletme Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri, busrakutlu@hotmail.com.

distributive skills of an economy in foreign trade during gaining increasing returns on its own factor endowment (Scott & Lodge, 1985).

In phase with the bottom lines of the classical, neoclassical and new international trade theories, foreign trade constitutes an identifier element affecting economic growth of individual economies and global economy (Jeníček, 2003). Neo-Kaldorian approach suggests that liveliness of exportation activities may stimulate economic growth through its aggregate demand growing effect and also scale economies that consequence of speed-up in production (Araujo & Trigg, 2015). International trade alters the structure of national manufacturing as well as in accordance with requested area of utilization with regard to country's factor endowment (Krepl & Jeníček, 2009). There is also interrelation between foreign trade and total factor productivity. Trade is significant determinant for long-term total factor productivity through its advanced equipment supplying property from industrial countries to developing countries (Teixeira & Fortuna, 2010). Additionally trade openness may increase country's chance to take advantage from R&D opportunities and innovations of foreign countries (Lichtenberg, Pottelsberghe, & Potterie, 1998). Beside these, on one hand international trade can affect living standards by providing large variety of products to consumers from different countries, increasing capacity and employment and removing price differences among countries. On the other hand exporter firms precede non-exporter firms in productivity (Alvarez & López, 2005). Additionally, information development and transfer allow firms to come in possession of worldwide pro-active and prosperous. Business operations, such as R&D, innovation and information transfer substantially interact with microeconomic foreign trade performance (Grossman & Helpman, 1989). In a nutshell international trade plays an essential role in a country in terms of microeconomic perspective as well as macroeconomic context. Because of these reasons, evaluation of foreign trade performances among different economies may enlighten our prospect to the countries.

Macroeconomic performances of countries can be compared by using several techniques and findings that acquired as an output of empirical analyses are accepted as economic performances of countries for particular time periods. Decision makers should appraise a finite number of alternatives to obtain most convenient one by categorizing them into predetermined homogeneous clusters and ordering them accordingly with their ranking scores by means of related criteria (Zavadskas & Turskis, 2011). Multi Criteria Decision Making (MCDM) methods that benchmark alternatives by evaluating more than one factor enable researchers to select most appropriate one among alternatives and they are frequently used to compare such organizations (Urfalioğlu & Genç, 2013).

MCDM methods can procure a miscellaneous evaluation by taking more than one foreign trade performance measures into account and allow for more inclusive analysis than fundamental methods. In this study we assess international trade performance of OECD Countries by using TOPSIS and AHP methods in consideration of three indicators namely; Volume of Exports Per Capita, Normalized Trade Balance and Terms of Trade for the period of 1999-2014.

The paper is organized as follows: after the introduction section, the second section provides a literature review while data, methodology and the empirical results are given in the following section. Finally, the last section concludes the paper.

Literature Review

Performance of economic organizations has been evaluated on several counts from both microeconomic and macroeconomic perspectives in many empirical researches by using a variety of approaches such as MCDM methods, after all this study has the feature of first research that examines international trade performance.

Eleren & Karagül (2008) investigate economic performance of Turkey between 1986 and 2006 by using TOPSIS methodology by employing seven macroeconomic indicators namely economic growth rate, current account deficit, total national debt, consumer price index, current account balance, sovereign spread and unemployment rate. They conclude that 1986 is the best year in terms of economic performance, while 1999, 2000, 2001 and 2006 are among worst years as a result of national and global crises. Mangır & Erdoğan (2011) analyze effects of global financial crisis on Italy, Greece, Spanish, Portugal, Ireland and Turkey during 2002 and 2009. Authors utilize Fuzzy TOPSIS Method and employ some data namely; economic growth rate, inflation rate, unemployment rate, current account balance and lastly budget balance rate to measure macroeconomic performance. They argue that Turkey overcomes global financial crisis with relatively lower losses by comparison with other five countries. Urfalioğlu & Genç (2013) compare economic performance of Turkey and European Union countries by using ELECTRE, TOPSIS and PROMETHEE methods and cross-section data of 2010. They select GDP per capita, economic growth rate, export, import, employment and inflation rate as indicator for economic performance. They claim that results of these three methods have the same trend and countries with best performances are similar according to all models. The results of their TOPSIS analysis indicate that Turkey is ranked as thirty-first among European Union countries. Moreover, Mandić et al. (2014) evaluate performance of banks by employing Fuzzy AHP and TOPSIS methods. They use following financial indicators; equity, portfolio, sources, liquid assets, cash, net interest income, core business net income and earnings before tax to determine best performing financial intermediary institution in Serbian banking sector between 2005 and 2010. They find that Banca Intesa has the best ranking. Eyüboğlu (2015) compares macro performances of developing countries such as Turkey, Poland, Mexico, Chile, Malaysia, Hungary, Indonesia, China, Argentina and Brazil by employing TOPSIS-AHP couple and using the data of economic growth rate, inflation rate, unemployment rate and the current account balance. They suggest that Malaysia and China are the highest performance countries between 2003 and 2013. Wanke et al. (2016) utilize TOPSIS approach to examine efficiency of banks in Malaysia for the period of 2009 and 2013 by using personnel expenditure, total business expenditures, asset earnings, deposits, net interest income, business profit and net income to measure performance of institutions. They argue that Maybank Islamic Berhad is the most efficient bank in Malaysia during chosen period.

Data and Methodology

In this study, Volume of Exports Per Capita, Normalized Trade Balance and Terms of Trade are used to measure international trade performance of OECD countries covering the period between 1999 and 2014. International trade productivity interacts with export performance which can be measured by the Volume of Exports Per Capita (VEPC) (Majerová & Nevima, 2015). VEPC is measured as total value of exported goods and services (EX) divided by population (POP):

$$VEPC = \frac{EX}{POP}$$

Higher levels of exports may not represent productivity in international trade alone because of differences in labor force magnitudes. For this reason, per capita export is more convenient measure. Higher ratio of VEPC indicates higher level of international division of labor and higher earnings from foreign trade. Second international trade indicator, Normalized Trade Balance (TB), can be calculated as trade balance divided by the total value of trade:

$$TB = \frac{EX - IM}{EX + IM}$$

TB is frequently described as measures of trade specialization and competition power of domestic products, because dispersion of industry-specific balances around the world trade balance pictures the shape of comparative advantages and disadvantageousness of an economy (Iapadre, 2001). TB gives an opportunity to compare economies with different domestic incomes across time and varies in the range of -1 to +1. When foreign trade is balanced, TB takes the value of zero. Third and last indicator for international trade measure is Terms of Trade (TT) which refers to the ratio of export prices (P_{EX}) to import prices (P_{IM}):

$$TT = \frac{P_{EX}}{P_{IM}}$$

TT is widely used to measure international trade gains and losses which resultant from fluctuations in export and import prices. TT is generally accepted measure for improvement in foreign trade and higher TT values than one indicates favorable progress (Krepl & Jeníček, 2009). Additionally, there is a significant positive relationship between trade and economic growth which is essential for trade performance (Mendoza, 1997). Terms of trade and population data are obtained from the World Development Indicators and export-import data are from the World Trade Organization Statistics Database.

TOPSIS, one of the multivariate decision methods has been used to obtain the country which has the best trade performance between OECD countries. TOPSIS method can easily be applied on raw data set. Therefore, any qualitative transformation for the data set isn't needed. TOPSIS is applied and adapted to many subjects in many different research areas to solve multivariate decision problems. Thus, it was broadly used. TOPSIS method consists of six consecutive stages. These stages can be explained as below:

Step.1: The decision matrix must be created. Alternatives which are wanted to rank by their superiority take place at rows of the matrix and evaluation factors which are going to be used in decision making takes place at columns. A matrix is the beginning matrix which is determined by decision maker. Every a_{ij} in decision matrix represents the real value of the i th alternative according to j th criteria.

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & \cdots & a_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{m1} & \cdots & a_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Step.2: The normalization matrix can be named as NDM (Normalized Decision Matrix) which represents the relative performance of the generated design alternatives. NDM is created via benefits from A_{ij} Decision Matrix. There are many normalization process methods. Among them, one of the most common used methods is vector normalization. As described below, every single value in decision matrix is divided by sum of square of the column values which is at same column with the dividend value. The normalized value $\{r_{ij}\}$ is calculated as

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{kj}^2}} \quad R_{ij} = \begin{bmatrix} r_{11} & \cdots & r_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ r_{m1} & \cdots & r_{mn} \end{bmatrix} \quad (2)$$

Step.3: The weights which imply importance of the criteria are defined. In this paper, AHP method is used to find out the weights. By the way of weights of criteria, weighted normalized matrix is obtained. While determining the importance degrees of criteria, the consistency rate of weights are controlled. When consistency rate is bigger than 0.1, all estimations needed to be reviewed (Supçiller & Çapraz, 2011). In this paper, "Super Decision" program is employed to apply AHP method.

Step.4: At this stage, normalized matrix is multiplied with the weights of criteria. By this way, V_{ij} matrix which represents Weighted Decision Matrix can be obtained.

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & \cdots & w_n r_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ w_1 r_{m1} & \cdots & w_n r_{mn} \end{bmatrix} \quad (3)$$

Step.5: Positive and negative ideal solutions are detected. Positive ideal solutions (A^+) and negative ideal solutions (A^-) are acquired according to the Weighted Decision Matrix (V_{ij}). Positive ideal solutions and negative ideal solutions are consists of the highest and the lowest values of rows at V_{ij} respectively.

$$A^+ = \left\{ (\max_i v_{ij} | j \in J), (\min_i v_{ij} | j \in J') \right\} \quad A^- = \left\{ (\min_i v_{ij} | j \in J), (\max_i v_{ij} | j \in J') \right\} \quad (4)$$

The distance is evaluated to positive ideal solution and to negative ideal solution. Final ranking for decision making will be obtained by comparing distances.

Step.6: The separation distance of each competitive design alternative from the positive ideal solution and the negative ideal solution is measured. Euclidean distance method is applied in this paper. Every alternative's distance to the best performed value (v_j^+) and to the worst performed value (v_j^-) are calculated (Özcan, Elebi, & Esnaf, 2011). These values are named as S^+ and S^- respectively.

$$S_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (V_{ij} - V_j^+)^2} \quad S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (V_{ij} - V_j^-)^2} \quad (5)$$

There are separation distances (S_i^+ , S_i^-) as many as of the positive ideal solutions and negative ideal solutions.

Step.7: The relative closeness (RC) to the ideal solution for each competitive design alternative is computed. C_i^* takes values between $0 \leq C_i^* \leq 1$ interval.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^+} \quad (6)$$

When all stages are fulfilled, reaching the satisfactory results can be possible. At the end, total score shows the difference and ranking between all the alternatives.

The preference order of the alternatives, in accordance with their relative closeness to the ideal solution, is obtained. Higher value of relative closeness stands for higher preference order among generated design alternatives and is preferred (Lin, Wang, Chen, & Chang, 2008).

Findings

In this study, Volume of Exports Per Capita, Normalized Trade Balance and Terms of Trade are used to measure foreign trade performance of OECD countries covering the period between the years 1999 and 2014. As a matter of example only the year of 2012 will be evaluated in this paper. In the year of 2012, the foreign trade performance of the 34 countries will be evaluated in following pages and others are calculated similarly.

First "Standard Decision Matrix" is constituted. "Volume of Exports Per Capita", "Normalized Trade Balance" and "Terms of Trade" is represented as "VEPC", "TB" and "TT" subsequently.

Step.1: Decision Matrix consisted according to three criteria.

Table 1: Standard decision matrix

Country	Year	VEPC	TB	TT
---------	------	------	----	----

Australia	2012	11293.21	-0.00824	4.43E+10
Austria	2012	19764.08	-0.03449	-3.4E+09
Belgium	2012	40072.71	0.007694	-4.4E+09
Canada	2012	13108.93	-0.02079	1.28E+10
Chile	2012	4473.7	-0.01446	6.97E+12
Czech Republic	2012	14940.94	0.052367	-6.3E+10
Denmark	2012	18862.14	0.068614	-1.9E+10
Estonia	2012	12162	-0.0585	-3.5E+07
Finland	2012	13497.84	-0.02267	-1.9E+09
France	2012	8664.05	-0.08503	-1.5E+10
Germany	2012	17470.76	0.094174	-3.8E+10
Greece	2012	3195.011	-0.28235	-1.1E+09
Hungary	2012	10440.14	0.042236	-5.5E+11
Iceland	2012	15788.6	0.029654	-5.2E+10
Ireland	2012	25457.95	0.300785	-4.1E+09
Israel	2012	7981.877	-0.08844	-1.2E+09
Italy	2012	8419.691	0.012836	-1.8E+10
Japan	2012	6260.259	-0.05181	-6.5E+12
Korea, Republic of	2012	10956.43	0.026498	-3.6E+13
Luxembourg	2012	35471.69	-0.18779	8.09E+08
Mexico	2012	3036.291	-0.01309	-1.2E+11
Netherlands	2012	39115.22	0.055097	-8.9E+09
New Zealand	2012	8462.8	-0.01256	-1.9E+09
Norway	2012	32071.27	0.296642	1.27E+11
Poland	2012	4870.168	-0.0356	-8.4E+09
Portugal	2012	5524.541	-0.10987	-8.6E+08
Slovak Republic	2012	14907.14	0.020336	-1.6E+09
Slovenia	2012	15634.5	0.001993	-6.1E+08
Spain	2012	6312.395	-0.06653	-1.6E+10
Sweden	2012	18104.66	0.023484	-1.2E+10
Switzerland	2012	39073.33	0.027124	-4.5E+09
Turkey	2012	2057.538	-0.21615	-4.7E+09
United Kingdom	2012	7422.131	-0.18766	-1.3E+09
United States	2012	4920.855	-0.2037	-1.9E+10

Step.2: Equation 2 is used to normalize the Decision Matrix on Table1. NVEPC, NTB, NTT are represent for Normalized Volume of Exports per Capita, Normalized Trade Balance and Normalized Terms of Trade.

$$\frac{11293.21}{\sqrt{11293.21^2 + 19764.08^2 + \dots + 44929.855^2}} \quad (7)$$

Table 2: Normalized decision matrix

NVEPC	NTB	NTT
0.106181	-0.01185	0.001195
0.185825	-0.04961	-9.2E-05
0.376771	0.011069	-0.00012
0.123252	-0.02991	0.000346
0.042063	-0.0208	0.188008
0.140477	0.075334	-0.00169
0.177345	0.098708	-0.00052
0.114349	-0.08415	-9.3E-07
0.126909	-0.03262	-5.2E-05
0.081461	-0.12233	-0.00041
0.164263	0.135478	-0.00102
0.03004	-0.40619	-2.9E-05
0.09816	0.06076	-0.01485
0.148447	0.04266	-0.0014
0.23936	0.432707	-0.00011
0.075047	-0.12722	-3.3E-05
0.079163	0.018465	-0.00048
0.05886	-0.07454	-0.17651
0.103014	0.038119	-0.96605
0.333511	-0.27015	2.18E-05
0.028548	-0.01883	-0.00323
0.367768	0.079262	-0.00024
0.079569	-0.01806	-5.2E-05
0.30154	0.426746	0.003416
0.04579	-0.05121	-0.00023
0.051943	-0.15805	-2.3E-05
0.140159	0.029255	-4.3E-05
0.146998	0.002867	-1.6E-05
0.05935	-0.09571	-0.00043
0.170223	0.033784	-0.00032
0.367374	0.039021	-0.00012
0.019345	-0.31095	-0.00013
0.069784	-0.26997	-3.5E-05
0.046267	-0.29305	-0.00051

Step.3: Comparison Matrix is composed by experts' opinions. After normalization of the comparison matrix, mean values of every row shows the needed weights of every criteria but the comparison matrix must be consistent to be accepted (Bulut & Soyulu, 2009).

Table 3: Comparison matrix with expert opinions

	TB	TT	VEPC
TB	1.0	3	7
TT	0.33	1.0	5
VEPC	0.14	0.2	1.0

To get consistency and weights that are going to be multiplied with Normalized Decision Matrix's columns, Super Decisions Program is used. The weights are shown in the table 4.

Table 4: Weights of the criteria

Inconsistency	0.06239	
Name	Normalized	Idealized
TB	0.6491	1.0
TT	0.2789	0.429
VEPC	0.0719	0.110

As seen as on table 4, the most important criterion for measuring international trade performance is seemed as TB (0.6491). Afterwards, TT (0.2789) and finally VEPC (0.0719) follow subsequently. Consistency rate has been found 0.06239 and it implies that importance degrees of criteria are consistent. Consequently, weights $w_1=0.0719$, $w_2=0.6491$, $w_3=0.2789$ are accepted.

Step.4: The decision matrix's columns are multiplied by w_1 , w_2 , and w_3 values subsequently and the table 5 is obtained. NVEPCV, NTB, NTTV are represent for Weighted Normalized Volume of Exports per Capita, Weighted Normalized Trade Balance and Weighted Normalized Terms of Trade.

Table 5: Weighted normalized matrix

NVEPCV	NTBV	NTTV
0.007637	-0.00769	0.000333342
0.013366	-0.0322	-2.5746E-05
0.0271	0.007185	-3.3177E-05
0.008865	-0.01942	9.63808E-05
0.003025	-0.0135	0.052445797
0.010104	0.048901	-0.00047217
0.012756	0.064073	-0.00014374
0.008225	-0.05463	-2.6022E-07
0.009128	-0.02117	-1.4638E-05
0.005859	-0.07941	-0.00011501
0.011815	0.087941	-0.00028382
0.002161	-0.26366	-8.0376E-06
0.00706	0.03944	-0.00414112
0.010677	0.027692	-0.00038977
0.017217	0.280878	-3.0524E-05
0.005398	-0.08258	-9.217E-06

0.005694	0.011986	-0.0001341
0.004234	-0.04838	-0.04923938
0.00741	0.024744	-0.26948287
0.023989	-0.17536	6.08582E-06
0.002053	-0.01223	-0.00090079
0.026453	0.05145	-6.7105E-05
0.005723	-0.01173	-1.4503E-05
0.021689	0.277009	0.000952783
0.003294	-0.03324	-6.3219E-05
0.003736	-0.1026	-6.4901E-06
0.010081	0.01899	-1.196E-05
0.010573	0.001861	-4.5952E-06
0.004269	-0.06213	-0.00012124
0.012244	0.02193	-8.8328E-05
0.026424	0.025329	-3.3567E-05
0.001391	-0.20184	-3.508E-05
0.005019	-0.17524	-9.8762E-06
0.003328	-0.19022	-0.00014116

Step.5: The highest and the lowest value of the every column of the weighted normalized decision matrix is taken to find positive ideal A+ and negative A- set. Because we have 3 criteria, there will be three values for each A+ and A- sets. $A^+ = (0.027100, 0.280878, 0.052446)$, $A^- = (0.001391, -0.26366, -0.26948)$

Step.6: For every alternative the distances from positive (S+) and negative ideal solutions (S-) are calculated according to equation (5):

$$S_i^+ = \sqrt{(0.0076 - 0.027)^2 + (0.087 - 0.28)^2 + (0.0003 - 0.05)^2} = 0.2938$$

$$S_i^- = \sqrt{(0.0076 - 0.001)^2 + (0.087 - 0.26)^2 + (0.0003 - 0.27)^2} = 0.3819$$

$S_i^+ = \{0.293885, 0.317745, 0.278679, 0.305368, 0.295364, 0.238542, 0.223552, 0.340102, 0.3071, 0.364716, 0.200595, 0.54763, 0.248789, 0.259161, 0.053399, 0.367867, 0.274819, 0.345364, 0.411862, 0.45925, 0.29897, 0.23536, 0.298037, 0.051921, 0.319367, 0.387748, 0.267632, 0.284384, 0.347762, 0.26464, 0.260883, 0.486245, 0.459654, 0.474621\}$

$S_i^- = \{0.371968, 0.355421, 0.382914, 0.363848, 0.407702, 0.412479, 0.424363, 0.341122, 0.362593, 0.326389, 0.442947, 0.269476, 0.402877, 0.396718, 0.607766, 0.324688, 0.385422, 0.307994, 0.28847, 0.284487, 0.36791, 0.415343, 0.368923, 0.604875, 0.35452, 0.313952, 0.390619, 0.378426, 0.336422, 0.392753, 0.395912, 0.276449, 0.283633, 0.279182\}$

Step7: The relative closeness (RC) to the ideal solution for each competitive design alternative is computed. C_i^* values are in between $0 \leq C_i^* \leq 1$ interval and if the result is close to 1, it indicates the closeness to the ideal solution. C_i^* 's can be calculated as equation below:

$$C_1 = \frac{0.293885}{(0.371968 + 0.293885)} = 0.558634$$

$C_i = \{0.558634, 0.527984, 0.578776, 0.543693, 0.579892, 0.633588, 0.654967, 0.500748, 0.541432, 0.472271, 0.688295, 0.329793, 0.618227, 0.604864, 0.919235, 0.468826, 0.583759, 0.471402, 0.411905, 0.38251, 0.551688, 0.638297, 0.553142, 0.920948, 0.526083, 0.447416, 0.59342, 0.570941, 0.491713, 0.59744, 0.602794, 0.362464, 0.381593, 0.370365\}$

Final Decision: Alternatives are ranked by their biggest value to the smallest. By this way, best alternative can be chosen (Dumanoğlu, 2010).

Table 6: The rank of the foreign trade performances for the 2012, 2013 and 2014

Country	2012	Rank	Country	2013	Rank	Country	2014	Rank
Australia	0.558	16	Australia	0.593	11	Australia	0.601	14
Austria	0.527	21	Austria	0.534	22	Austria	0.575	18
Belgium	0.578	14	Belgium	0.590	13	Belgium	0.618	13
Canada	0.543	19	Canada	0.541	20	Canada	0.589	16
Chile	0.579	13	Chile	0.580	14	Chile	0.668	7
Czech Rep.	0.633	6	Czech Rep.	0.645	6	Czech Rep.	0.679	5
Denmark	0.654	4	Denmark	0.655	5	Denmark	0.666	9
Estonia	0.500	23	Estonia	0.485	25	Estonia	0.506	25
Finland	0.541	20	Finland	0.536	21	Finland	0.568	20
France	0.472	25	France	0.463	26	France	0.492	26
Germany	0.688	3	Germany	0.702	3	Germany	0.737	3
Greece	0.329	34	Greece	0.319	34	Greece	0.326	34
Hungary	0.618	7	Hungary	0.609	9	Hungary	0.622	12
Iceland	0.604	8	Iceland	0.560	16	Iceland	0.548	22
Ireland	0.919	2	Ireland	0.893	2	Ireland	0.872	1
Israel	0.468	27	Israel	0.490	24	Israel	0.523	24
Italy	0.583	12	Italy	0.617	8	Italy	0.667	8
Japan	0.471	26	Japan	0.385	30	Japan	0.473	27
Korea Rep.	0.411	29	Korea Rep.	0.433	29	Korea Rep.	0.444	29
Lux.	0.382	30	Lux.	0.361	31	Lux.	0.400	31
Mexico	0.551	18	Mexico	0.543	19	Mexico	0.563	21
Netherland	0.638	5	Netherland	0.655	4	Netherland	0.682	4
New Zealand	0.553	17	New Zealand	0.560	17	New Zealand	0.575	19
Norway	0.920	1	Norway	0.895	1	Norway	0.870	2
Poland	0.526	22	Poland	0.555	18	Poland	0.579	17
Portugal	0.447	28	Portugal	0.448	27	Portugal	0.464	28
Slovak Rep.	0.593	11	Slovak Rep.	0.596	10	Slovak Rep.	0.625	11
Slovenia	0.570	15	Slovenia	0.577	15	Slovenia	0.629	10

Spain	0.491	24	Spain	0.518	23	Spain	0.524	23
Sweden	0.597	10	Sweden	0.593	12	Sweden	0.597	15
Switzerland	0.602	9	Switzerland	0.639	7	Switzerland	0.673	6
Turkey	0.362	33	Turkey	0.324	33	Turkey	0.361	33
UK	0.381	31	UK	0.445	28	UK	0.412	30
USA	0.370	32	USA	0.357	32	USA	0.372	32

In the table below, all the periods of countries has been ranked from best foreign performance to worst.

Table 7: Final Ranking of countries between 1999 and 2014

Rank	Country	Score	Rank	Country	Score	Rank	Country	Score
1	Norway	38	13	Canada	217	25	Israel	366
2	Ireland	42	14	Czech Rep.	222	26	Poland	383
3	Germany	95	15	Hungary	252	27	Estonia	412
4	Denmark	133	16	Italy	257	28	Luxembourg	420
5	Netherland	139	17	Slovenia	284	29	Spain	430
6	Sweden	147	18	Slovak Rep.	285	30	UK	439
7	Chile	151	19	Austria	297	31	Portugal	472
8	Japan	163	20	Iceland	309	32	Turkey	478
9	Finland	185	21	Australia	313	33	USA	494
10	Korea Rep.	185	22	Mexico	321	34	Greece	515
11	Switzerland	185	23	New Zealand	328			
12	Belgium	210	24	France	353			

Conclusion

When all the period from 1999 to 2014 examined, the best performing country is Norway while the worst performing country is seen as Greece among OECD countries. The first five countries which have the best foreign trade performance are Norway, Ireland, Germany, Denmark and Netherlands subsequently and the last five countries which have the worst foreign performance are Greece, United States, Turkey, Portugal and United Kingdom subsequently.

Discussion

Investigating the economic performance of countries has received the the growing interest of researchers since 1990s. Most of the empirical research in this regard has focused on developing countries because of their structural weaknesses and instability. Understanding the foreign performance of OECD group of countries is more important for policy makers in the global context.

In this study, we perform TOPSIS method to evaluate benchmarking performance in OECD countries in international trade. The set of results suggest that the best performing country is Norway while the worst performing country in Greece over the 1999-2014 period. The worst three performers, Turkey, USA and Greece have undergone major financial crises

over the last 20 years which has led to the imposition of restrictive trade policies. The ongoing sovereign debt crisis in the EU has also the same impact not only on these countries but also some other worst performer OECD countries such as Spain, UK and Portugal (see table.7). The success of the best performing countries in international trade such as Norway, Ireland, Germany, Denmark and Netherland has been determined by their overall economic performance as well as foreign trade policies. The United States has relatively high tariffs and non-tariff trade barriers of imports from developing countries. As a whole, the restrictions have a great impact on trade balance which in turn ranking of the foreign trade performances. Furthermore, the existence of an asymmetry according to economic performance and trade barriers of the sampling countries should be noted. Beside these, USA and UK have been suffering from trade deficits almost for two decades because of their overvalued exchange rates and increasing consumer spending despite they are biggest economies of the world.

Implications

As it can be seen from findings, more productive and innovative countries are leaders in international trade. Especially, socioeconomic factors such as human rights, education system, health care and transparency of open state become prominent as so in Nordic countries, Ireland and Germany. For this reason, governments should give priority to develop socioeconomic welfare to constitute competitive economy.

This paper can be expanded by changing countries, periods and importance weights which are attached to criteria and the result which is acquired from TOPSIS analyze, may be controlled and supported by the other multivariate decision methods.

References

- Alvarez, R., & López, R. a. (2005). Exporting and performance: Evidence from Chilean plants. *Canadian Journal of Economics*, 38(4), 1384–1400. <http://doi.org/10.1111/j.0008-4085.2005.00329.x>
- Araujo, R. A., & Trigg, A. B. (2015). A neo-Kaldorian approach to structural economic dynamics. *Structural Change and Economic Dynamics*, 33, 25–36. <http://doi.org/10.1016/j.strueco.2015.02.002>
- BULUT, K., & SOYLU, B. (2009). Öğretim Üyelerinin İş Yükü Seviyelerinin Analitik Ağ Modeli ile Değerlendirilmesi: Mühendislik Fakültesinde Bir Uygulama. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 25((1-2)), 150–167.
- Dumanoğlu, S. (2010). Financial Performance Evaluation of Cement, 5(5), 323–340.
- Eleren, A., & Karagül, M. (2008). 1986-2006 Türkiye Ekonomisinin Performans Değerlendirmesi. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 15(1), 1–14.
- Eyüboğlu, K. (2015). Comparison of Developing Countries ' Macro Performances with AHP and TOPSIS Methods. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2016(1), 1–16.
- Grossman, G. M., & Helpman, E. (1989). Product Development and International Trade. *Journal of Political Economy*, 97(6), 1261–1283.
- Iapadre, P. L. (2001). Measuring international specialization. *International Advances in Economic Research*, 7(2), 173–183. <http://doi.org/10.1007/BF02296007>
- Jeníček, V. (2003). World economy globalisation. *HC Beck, Prague (in Czech)*.
- Krepl, V., & Jeníček, V. (2009). The role of foreign trade and its effects. *Agric. Econ.–Czech*, 55(5), 211–220.
- Lichtenberg, F. R., Pottelsberghe, B. Van, & Potterie, D. (1998). International R & D spillovers : A comment. *European Economic Review*, 42(8), 1483–1491.
- Lin, M. C., Wang, C. C., Chen, M. S., & Chang, C. A. (2008). Using AHP and TOPSIS approaches in customer-driven product design process. *Computers in Industry*, 59(1),

- 17–31. <http://doi.org/10.1016/j.compind.2007.05.013>
- Majerová, I., & Nevima, J. (2015). *Exploring regional aspects of competitiveness in the selected countries of Visegrad Group Plus. Silesian University, School of Business Administration Working Papers* (Vol. 17).
- Mandic, K., Delibasic, B., Knezevic, S., & Benkovic, S. (2014). Analysis of the financial parameters of Serbian banks through the application of the fuzzy AHP and TOPSIS methods. *Economic Modelling*, 43, 30–37. <http://doi.org/10.1016/j.econmod.2014.07.036>
- Mangır, F., & Erdoğan, S. (2011). Comparison of Economic Performance Among Six Countries in Global Financial Crisis: The Application of Fuzzy TOPSIS Method. *Economics, Management & Financial Markets*, 6(2), 122–136.
- Mendoza, E. G. (1997). Terms-of-trade uncertainty and economic growth. *Journal of Development Economics*, 54(2), 323–356. [http://doi.org/10.1016/S0304-3878\(97\)00046-1](http://doi.org/10.1016/S0304-3878(97)00046-1)
- Özcan, T., Elebi, N., & Esnaf, A. (2011). Comparative analysis of multi-criteria decision making methodologies and implementation of a warehouse location selection problem. *Expert Systems with Applications*, 38(8), 9773–9779. <http://doi.org/10.1016/j.eswa.2011.02.022>
- Scott, B. R., & Lodge, G. C. (1985). US competitiveness in the world economy. *The International Executive*, 27(1), 26.
- Supçiller, A. A., & Çapraz, O. (2011). Ahp-topsis yöntemine dayali tedarikçi seçimi uygulaması. *Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 13, 1–22.
- Teixeira, A. A. C., & Fortuna, N. (2010). Human capital, R&D, trade, and long-run productivity. Testing the technological absorption hypothesis for the Portuguese economy, 1960–2001. *Research Policy*, 39(3), 335–350. <http://doi.org/10.1016/j.respol.2010.01.009>
- Urfalıoğlu, F., & Genç, T. (2013). Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri ile Türkiye'nin Ekonomik Performansının Avrupa Birliği Üye Ülkeleri ile Karşılaştırılması. *Marmara University Journal of Economic & Administrative Sciences*, 35(2), 329–360.
- Wanke, P., Azad, M. D. A. K., & Barros, C. P. (2016). Predicting efficiency in Malaysian Islamic banks: A two-stage TOPSIS and neural networks approach. *Research in International Business and Finance*, 36, 485–498. <http://doi.org/10.1016/j.ribaf.2015.10.002>
- Zavadskas, E. K., & Turskis, Z. (2011). Multiple criteria decision making (MCDM) methods in economics: an overview. *Technological and Economic Development of Economy*, 17(2), 397–427. <http://doi.org/10.3846/20294913.2011.593291>

Türkiye’de İmalat Sanayinin İthalata Bağımlılığının Analizi

Analysis of The Turkish Manufacturing Industry’s Dependence on Imports

Sabriye KUNDAK*
İsmail AYDOĞUŞ**

Öz

Bu çalışmada Türkiye’de imalat sanayi sektörü ve imalat sanayi alt sektörlerinin ithalata bağımlılığını etkileyen faktörlerin geçerliliği amprik olarak araştırılmıştır. İmalat sanayi sektörü ve imalat sanayi alt sektörlerinin ithalat bağımlılığını etkileyen faktörlerin uzun dönem, kısa dönem ve birim etkileri açısından TUİK verileri referans alınarak hazırlanan dinamik panel veri (panel havuzlanmış ortalama grup tahmincisi ve ortalama grup tahmincisi) yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; uzun dönem parametrelerinde; döviz kurunda, sabit sermaye yatırımında, GSYH’da meydana gelen artışlar ithalat bağımlılığını arttırırken, ücretlerde meydana gelen artışların ithalat bağımlılığını azaltmakta olduğu saptanmıştır. Kısa dönem parametrelerinde ise; döviz kurunda ve GSYH meydana gelen artışların ithalat bağımlılığını azalttığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanayi, İmalat Sanayi, İthalat, Dış ticaret, Panel Veri, Dinamik Panel Veri

Abstract

In Turkey, The manufacturing industry sector and sub-sectors of the manufacturing industry dependence on imports of factors affecting the validity of empirical research. The manufacturing industry sector and sub-sectors of the manufacturing industry import dependency of the factors affecting the long-term and short-term effects in terms of TUİK reference data prepared in dynamic panel data (panel pooled mean group estimator and the mean group estimator) were analyzed using the method. According to research results; the parameters in long term; Exchange rate, fixed capital investments, in GDP, a rise of imports dependence, while a rise in wages of reduce import dependency was found. Short-Term parameters in the Exchange rate and a rise in GDP of reducing import dependency was found.

Keywords: Industry, manufacturing industry, import, foreign trade, panel data, dynamic panel data.

Giriş

Türkiye ekonomisi gelişme sürecinde olan bir ekonomidir. Gelişme sürecinde olan ülkelerin temel makroekonomik hedeflerinden birisi kaynaklarını tam ve etkin kullanarak üretim kapasitesini ve milli gelir düzeyini arttırmak, ekonomik kalkınma ve büyümeyi sağlamaktır. Kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesinde sektörel gelişim önem taşımaktadır. Bir ülkenin kalkınmasında ve uluslararası rekabet gücü kazanmasında sanayi politikalarının dolayısıyla sanayi sektörünün önemi büyüktür. Ülkeler açısından sanayi sektörü, bu sektör içerisinde en yüksek paya sahip olan imalat sanayi sektörü refah seviyesinin ve kalkınmanın önemli belirleyicilerinden olmaktadır.

İthalat İse; Dış Ticaret Üzerindeki kısıtlamaların kaldırılarak ülke ekonomilerinin dış rekabete açıldığı bir ortamda gelişmekte olan ülkelerin kalkınma hızlarını arttırmak ve gelişmiş ülkelerin ise istikrarlı kalkınmalarını devam ettirebilmek amacıyla kullandıkları önemli bir araç olmaktadır. Dolayısıyla imalat sanayi sektörünün ne kadarının ithalata bağlı olduğunu bilmek, ülkenin dış ticareti ve kalkınması açısından önem arz etmektedir.

Türkiye ekonomisinin kalkınmasında ekonomide gerçekleşen önemli değişimler rol oynamıştır. Türkiye’de en önemli yapısal değişimlerden biri 24 Ocak 1980 İstikrar Kararları sonucunda alınmıştır. Bu kararların önceliği ödemeler bilançosu açıklarını kapatarak, ekonominin dış kaynak ihtiyacını karşılamak ve dış borçların ödenmesini sağlamak olmuştur. Bu amaçları gerçekleştirebilmek için, sanayileşme stratejisinin değiştirilmesi ve ekonominin dışa açılması öngörülmüş, dış ticaret uygulamalarında ihracata yönelik sanayileşme stratejisi izlenmeye başlanmıştır. Kısa sürede, döviz kuru, faiz haddi dış ticaret ve yabancı sermaye

* Arş. Görv. Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF, sabriyebozok@yahoo.com.

** Prof. Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF, aydogus@aku.edu.tr.

politikalarında esaslı değişiklikler yapılarak, sermaye piyasası yasası yenilenmiş, IMKB faaliyete geçirilmiş, bankalar arası para piyasası (interbank) oluşturulmuştur. 1987 yılında ise TCMB açık piyasa işlemlerine başlamıştır. TL'nin konvertibilitesini sağlamak, sermaye piyasasının oluşması ve serbestleşmesi hedefine ulaşmak amacıyla 1989 yılında ise TL konvertibilitesi sağlanarak, sermaye hareketleri serbest hale getirilmiştir.

Türkiye'de 1989 sonrası dönemde ise kamu gelir-gider dengesi bozularak, iç ve dış borçlanmaya gidilmiş, ödemeler bilançosu açıkları ve cari açık hızla artmıştır. Aynı zamanda 1980-1987 döneminde gerçekleşen İran- Irak savaşı ve 1990 yılında gerçekleşen Körfez Savaşı ekonomik dengelerin daha fazla bozulmasına sebep olmuştur. TL'nin yabancı paralar karşısında konvertibilitesi sonucu yüksek faiz cazibesıyla ülkeye giren kısa vadeli sermaye; döviz piyasasını ve makroekonomik değişkenleri olumsuz etkilemiştir. 1988-1993 döneminde kısa vadeli sermaye girişleri, artan kamu açıkları ve buna bağlı olarak oluşan artan fon talebi dolayısıyla yıllık enflasyon ortalama %60 olarak gerçekleşmiştir. Mali piyasada istikrarı sağlamak amacıyla ise 5 Nisan 1994 Ekonomik İstikrar Programı uygulamaya konulmuştur. Bu gelişmelere paralel olarak dış ekonomik ilişkiler hızla artış göstermiştir. Dolayısıyla Türkiye ekonomisi, ülke dışında gerçekleşen ekonomik sorunlardan daha fazla etkilenmiştir. 1997 yılında gerçekleşen Güneydoğu Asya Krizi, 1998 yılında gerçekleşen Rusya krizi ardından artan spekülasyon hareketleri ve yurtdışına sermaye çıkışı, kısa vadeli sermaye akımını etkileyerek Türkiye'yi yeni bir stagfasyona sürüklemiştir. 2000-2001 döneminde yeni bir kriz ortamı yaşanmıştır. Küreselleşme sürecinde oluşan bu ekonomik sorunları gidermek amacıyla 2000-2002 "Enflasyonla Mücadele Programı" adı verilen bir istikrar ve ekonomik dönüşüm programı uygulanmaya başlanmıştır. Bu programın temel hedefleri, enflasyonu kontrol altına almak, ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlamak, ödemeler bilançosunu dengelemek, maliye politikası ve kamu kesimini dengelemek olmuştur. Fakat program hedeflerine tam olarak ulaşamamıştır. Şubat 2001 döneminde gerçekleşen ekonomik kriz dolayısıyla 14 Nisan 2001 Tarihinde "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" adı altında oldukça kapsamlı yeniden yapılanma ve reform programı hazırlanmıştır. Bu programın temel hedefi ise, ekonominin istikrara ve rekabet gücüne kavuşması ve sürdürülebilir bir büyüme dinamiğinin sağlanması olmuştur. 2002-2008 döneminde ise dünya konjonktüründe ve dış kaynak kullanımında olumlu gelişmeler yaşanmıştır. 2008 yılının son çeyreğinden itibaren ise dış kaynaklı küresel finansal kriz yaşanmıştır. Bu krizin en önemli nedeni, ABD'de faizlerin çok düşük olduğu dönemde bir kısım bankaların kural dışı ve etkin denetim yapılmayan bir ortamda aşırı kazanç hırsı ile düşük gelirli konut kredisi açmaları olmuştur. Hızla büyüyen değişen faizli konut kredilerinde geri dönüş oranı azaldıkça faiz oranı yükselmiş ve ekonomik kriz meydana gelmiştir. Bu kriz Türkiye ekonomisini de olumsuz etkilemiştir. Dış talep daralması sonucunda, dış ticarete daralma ve ekonomide daralma gerçekleşmiştir. Bu durum iç talep daralmasına sebep olarak, işsizlik artmış, üretim düşmüştür. 2009 yılında ise piyasada talep daralması yaşanmış bu durum, reel kesimde stok birikimine ve istihdam kaybına neden olmuştur. 2009 dönemi sonrası ise Türkiye'de dış ticarete yönelik sektörlerde rekabet gücü gelişerek, üretim kapasitesi genişlemiştir.

Türkiye ekonomisinde yaşanan bu gelişmeler doğrultusunda imalat sanayi sektörü ve imalat sanayi alt sektörlerinin ithalata bağımlılığını etkileyen faktörlerin geçerliliğinin sınanması ekonomik gelişim açısından önem arz etmektedir.

Literatür Taraması

Literatürde imalat sanayi alt sektörlerinin ithalata bağımlılığını etkileyen faktörlerin geçerliliğini detaylı bir veri seti ile inceleyen çok az sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Teorik çerçevenin oluşturulmasında ve modelin kurulmasında aşağıdaki çalışmalar örnek teşkil etmiştir.

Yükseler ve Türkan (2006), imalat sanayinde ithal girdi kullanımına bağımlılığı belirlemek amacıyla TÜİK tarafından yayınlanan 1998 yılı Yerli Girdi-Çıktı tablosundan yararlanmıştır. Yapılan hesaplamalara göre, imalat sanayi sektöründe doğrudan ithal girdi kullanımının %14.75 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda bazı alt sektörlerde ithal girdi kullanımının imalat sanayi genel ortalamasının önemli ölçüde üzerinde olduğunu gözlemlemiştir. Bu sektörler, ana metal sanayi, mobilya diğer imalat sanayi, kok kömürü-petrol ürünleri, haberleşme radyo-TV cihazları, kimyasal madde ürünleri imalatı, tıbbi-hassas optik cihazlar, elektrikli makine cihazlar ve plastik kauçuk ürünleri imalatı sektörleridir. İthal girdi kullanımının düşük olduğu sektörler ise; gıda ürünleri içecek, metalik olmayan diğer mineral ürünler, ağaç mantar ürünleri ve tütün ürünleri imalatı sektörleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Füsunoğlu ve Yücel (2008), 1988-2002 dönemine ait 12 AB üyesi ülkesi ve Türkiye arasında sektörel dış ticaret ayrışımı yaparak, Türkiye'nin dış ticaretinde etkili ülke ve stratejik imalat sanayi sektörleri panel veri analizi uygulanarak belirlenmeye çalışılmıştır. Gıda ürünleri, içecekler, ağaç ürünleri mantar, kimyasallar, kauçuk, plastik ürünler, diğer metal dışı mineral ürünler, taşıma araçları ve ekipmanları ihracat üzerinde stratejik etkiye sahip bulunurken; ağaç ürünleri, mantarlar, kâğıt ürünleri ve basım yayım, metal ana sanayi ve işlenmiş metal ürünler, makine ve ekipmanlar ile taşıma araçları ve ekipmanları sektörleri ithalat üzerinde stratejik etkiye sahip bulunmuştur.

Yalçınkaya vd. (2009), 1989-2009 döneminde Türkiye'de sanayi üretim endeksini, TL, reel efektif döviz kuru, imalat sanayi ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı, ara malı ithalatının toplam ithalat içindeki payı değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sanayi üretiminin en fazla reel döviz kurundan, ara malı ithalatından ve sanayi malı ihracatından etkilendiğini gözlemlemiştir.

Karadağ (2010), Türkiye'de 1980-2001 döneminde, 25 bölge ile oluşturulan panel veri setiyle, özel imalat sanayi verimliliği üzerinde kamu yatırımlarının etkisini incelemiştir. Kamu yatırımlarının özel imalat sanayi sektörü verimliliğini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

İnançlı, Konak (2011), Türkiye'de ihracatın ithalata bağımlılığını, otomotiv sektörü açısından incelemiştir. 1998 sonrası dönemde otomobil sektöründe ve bu sektörün önsel ve gerisel bağlantılı olduğu sektörlerde dışa bağımlılık düzeyi ölçülmeye çalışılmıştır. Dışa bağımlılığı artıran faktörleri döviz kurundaki değişiklik, istikrarsız ekonomik yapı, özel sektör yatırımlarının yetersizliği, enerji maliyetleri, ihracatın tek pazar ve tek ürüne bağlı yapısı, faiz oranlarına bağlı gelişmeler olarak sınıflandırmıştır. 1998-2002 girdi çıktı tablolarından yararlanılarak yapılan değerlendirmede, motorlu kara taşıtı, römork ve yarı römork imalatına ait doğrudan ileri bağlantı, geri bağlantı ve toplam bağlantı değerleri artış göstermiştir. 2003 yılından itibaren ise, İhracat/toplam üretim oranı ile ihracat/ toplam arz arasındaki farkın pozitif olması dolayısıyla ihracatın ithalata bağımlılığının arttığı gözlenmiştir. Üretim ve ihracatın ithalata bağımlılığının artmasında, üretim kompozisyonunun ithal girdi kullanımının yüksek olduğu sektörler lehine değişmesinin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Balaylar ve Acar (2011), 1996-2009 dönemi Türkiye'de reel döviz kurunda ortaya çıkan gelişmelerin istihdam üzerine yarattığı etkileri imalat sanayi ile analiz etmiştir. İmalat sanayide faaliyet gösteren firmaların finansman ihtiyacını ağırlıklı olarak döviz cinsinden borçlanarak karşıladığı ve bu durumunda imalat sanayide ithal girdi bağımlılığını arttırdığını gözlemlemiştir.

Bayar, Güloğlu ve Tokpunar (2011), Türkiye'de 2005-2011 döneminde sanayi sektörü istihdamının temel belirleyicileri ve dış ticaret panel veri en küçük kareler yöntemiyle analiz edilmiştir. Ücretler ve sanayi üretimindeki artışların sektörel istihdamı arttırdığını, para

arzındaki artışlarla sektörel istihdam arasında ters yönlü, ihracat ve ithalat artışının sanayi sektörlerinin istihdamı üzerinde küçük fakat pozitif yönlü etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Barışık ve Yayar (2012), 1998-2010 dönemi Türkiye'de sanayi üretim endeksi belirleyicilerini, petrol fiyatları, M2Y para arzı, kamu harcamaları, ithalat, nominal kur, hane halkı tüketim harcamaları, ihracat ve bankalar arası faiz oranları ile analiz etmişlerdir. Sanayi üretimi üzerinde kamu harcamalarının, petrol fiyatlarının pozitif, ithalatın, reel kur değerlenmesinin, faiz oranlarının ve ihracatın negatif etkisi olurken; Türkiye'de sanayi üretimi üzerinde en yüksek etkisi olan değişkenin ithalat olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye'de cari işlemler açığı ve tasarruf açığını açıklamada önemli bir faktör olan üretim yapısının ithalata bağımlılığı Özlale ve Karakurt (2012), araştırılmıştır. İmalat sanayi sektörlerinin üretimdeki kullandıkları ithal ara ve yatırım malı üzerinden sektörel ithalat bağımlılıklarını analiz etmişlerdir. Sektörel ithalat bağımlılık oranı 2008-2011 dönemi; ithalat Bağımlılık Oranı= $(DOGİT+DOLİT)/(Yİ-Sektör \text{ içi Satışlar}+İ)$ formülü ile araştırılmıştır. Formülde; DOĞİT; doğrudan ara ve yatırım malı ithalatı, DOLİT; dolaylı ithalat, Yİ; yıllık bazda yurtiçi satışlar, İ; ihracat olarak tanımlanmıştır. İthalat bağımlılık oranı gübre üretiminde %72, demir-çelik sektöründe %69, bilgisayar ve veri işleme makinelerinde %67, kimyasallarda %56, diğer metaller ve mamullerde %51, motorlu kara taşıtlarında %51, hava taşıtlarında %49, kauçu ve plastikte %45, tekstil, optik tıbbi, alet ve ölçüm cihazları imalatında %43, kağıt ve kağıt hamurunda %41, beyaz eşya ve tüketici elektroniğinde %40, deri kürklü imalatında %38, tıbbi ve eczacılık ürünleri ve elektrik makineleri ve cihazlarda %37, gemi ve tekne imalatında %34, kozmetik ve temizlik ürünlerinde ve bitkisel yağ ve yağlı tohum sektöründe %33, ağaç-odun sektörü ve hayvan yemi sektöründe %31, mücevherat ve değerli taş sektöründe %29, demiryolu araçları ve metal eşyada %27, makine ve hububatta %25, diğer eşya %21, maden ve mineral ürünleri imalatında %20, hazır giyim %19, hayvancılık ürünlerinde %16, diğer gıda %12, mobilya %11, içecek imalatı %10, sebze-meyve %9 ve tütün ürünlerinde %8 olarak gözlenmiştir.

Özlale ve Karakurt (2012), aynı zamanda imalat sanayinin ithalat bağımlılığını açıklamak üzere üç ayrı model kurmuştur. Bu modellerin ilkinde aylık bazda imalat sanayi ithalat bağımlılık oranındaki değişim açıklanmıştır. Modelde açıklayıcı değişken olarak nominal kur, toplam satışlar, ve tüketici kredilerinin /GSYH'ya oranındaki değişim kullanılmıştır. Sonuçlara göre; TL değerindeki azalmanın ithalat bağımlılığını azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. TL değer kaybı sonucunda ithal edilen ara ve yatırım mallarının fiyatı artarak ithalat maliyeti artacaktır. Bu durum imalat sanayinin daha fazla oranda yerli ve yatırım malı kullanmasına yol açacaktır. Tüketici kredilerinde meydana gelen değişimde ise; modelden toplam satışlar çıkarıldığında; tüketici kredilerindeki artışın ithalat bağımlılığını arttırdığı gözlenmiştir. Bu durum ekonomide talebin güçlü olduğu dönemlerde ithalat bağımlılığı daha yüksek olan mallara daha fazla talep olduğunu göstermiştir.

İkinci modelde ise; ithal girdi miktarının kur ve toplam satış esnekliği hesaplanmıştır. Bu amaçla kullanılan değişkenlerin logaritmik değerleri alınarak regresyon modeli oluşturulmuştur. İthal girdi miktarındaki değişimin %93'ü modelde kullanılan değişkenler ile açıklanabilmekte olduğu, ithal girdinin gecikmeli değerindeki artışın bu dönemdeki ithal girdiyi olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. TL'de meydana gelen %1'lik bir değerlendirme, ithal girdi miktarını %0,38 oranında arttırdığı ve ithal girdi miktarı kura karşı esnek olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Toplam satışlardaki %1'lik artışın ise, ithal girdiyi %1,79 oranında arttırdığı ve ithal girdinin toplam satış esnekliğinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Üçüncü modelde ise; İthalat bağımlılığı trans-log modeli ile açıklanmaya çalışılmıştır. Modelin sonuçlarına göre; kurdaki %1'lik artış, ithalat bağımlılığını %0.25 oranında azaltmaktadır. Bu açıdan ilk modeller uyumlu olarak ithalat bağımlılığının kur esnekliği

negatif olmakla beraber düşüktür. Tüketici kredilerindeki değişim ithalat bağımlılığını pozitif etkilemektedir. İthalat bağımlılığının toplam satış esnekliği ise çok yüksek olarak ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak; TL'nin değerli olması imalat sanayinin ithalat bağımlılığını ve ithal girdi kullanımını bire birden daha az bir oranla etkilerken, toplam satışların çok daha fazla etkili olduğunu açıklamıştır.

Bayar ve Tokpunar (2014), 2005-2011 döneminde Türkiye'de imalat sanayi alt sektörleri üretiminin belirleyicileri panel veri yöntemiyle araştırılmıştır. Sektörel ithalat ve ihracatın, toplam yatırımların, sektörel verimliliğin ve ticaret ortaklarının GSYH'nın imalat sanayi sektörlerinin üretimini pozitif etkilerken, reel kurun değer kazanması, faiz oranındaki artışların imalat sanayi üretimini azalttığını gözlemlemiştir.

Ghosh (2000), ABD ekonomisi için yaptığı çalışmada, ABD'de imalat sanayi istihdamı ve imalat sanayi ithalatı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu veriler arasında uzun dönemde eş bütünleşme olduğu, istihdamda meydana gelen değişimler üzerinde imalat sanayi malları net ithalatının negatif yönlü etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Marcos Martin ve Galvez (2000), İspanya imalat sanayi sektöründe 1990-1994 dönemi panel veri yöntemiyle yapmış olduğu çalışmada, imalat sanayindeki 15 sektörden 855 firmanın üretim imkanları eğrisini tahmin etmiştir. Sanayi üretimini; sermaye stoku, üretiminde kullanılan girdiler, çalışılan saat, kapasite kullanım oranı ve zaman verileri ile teknolojik ilerlemenin etkisini tahmin etmiştir. Teknolojik ilerlemenin sektörler arasında heterojenliği arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Alam (2003), Meksika ve Brezilya için gerçekleştirmiş olduğu çalışmada, imalat sanayi ihracatı ile sermaye malı ithalatının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyerek, sermaye malı ithalatı ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu, fakat imalat sanayi ihracatının ekonomik büyüme üzerine etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Ribeiro vd (2004), çalışmada, 1991-2000 döneminde Brezilya'da dış ticaret serbestleşme politikalarının ve reel kur değişimlerinin imalat sanayi sektörleri istihdamı üzerine panel veri analizi uygulamıştır. Sonuç olarak; reel kurda oluşan artış, imalat sanayi istihdamını arttırırken, ithalat artışının ise istihdamı azalttığı gözlenmiştir.

Egeli (1998), 1985-1990 döneminde Türkiye'de imalat sanayi sektörlerinin ihracata katkısı incelenmiştir. İmalat sanayi alt sektörleri toplam taleplerinde ihracat ürün miktarının azaldığı gözlenmiştir. İmalat sanayide belirli birkaç alt sektör dışında ihracat toplam üretim açısından belirleyici rol oynamamıştır.

Şisman (2004), 1990-2003 dönemi Türkiye'nin BEC(Board Economic Categories) mal sınıflamasına göre; imalat sanayi alt sektörleri itibarıyla ihracat yapısı ve ithalatı karşılama oranları incelenmiştir. İmalat sanayi ithalatının makine teçizat ithalatı, toplam imalat sanayi ithalatı, motorlu kara taşıtları ve römork ithalatı, kimyasal madde ve ürünler ithalatı toplam imalat sanayi ithalatının yüzde yirmisini oluşturmuştur. Bu durum imalat sanayide dışa bağımlılığı göstermiştir.

Yöntem

Türkiye ve dünyada imalat sanayi üretiminin inceleyen çalışmalar az sayıdadır. Bu çalışmanın katkısı imalat sanayi alt sektörlerinin Türkiye'de 1996-2011 yıllarını kapsayan dönem için dinamik panel veri analizi (panel havuzlanmış ortalama grup tahmincisi ve ortalama grup tahmincisi) yöntemiyle araştırılmış olmasıdır. Türkiye ekonomisinde imalat sanayi alt sektörlerinin ithalata bağımlılığını bu kadar detaylı bir veri seti ile inceleyen çok az sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Araştırmanın bu dönem için olmasının temel nedeni,

uygulamada kullanılan verilerin gelişiminin yıllar itibariyle raporlanmasında kaynakların ancak bu yılları kapsamaktadır.

Model ve Veri Seti

İmalat sanayinin ithalata bağımlılığını etkileyen faktörlerin dinamik panel veri modeliyle analiz edildiği bu çalışmada; imalat sanayi ithalat bağımlılık oranının bağımlı değişken olarak belirlendiği ve farklı bağımsız değişkenlerden oluşan birden fazla modelleme yapılmış ve analize dâhil edilmiştir. Ancak yapılan analizler sonucunda en iyi tahmin sonuçlarını veren aşağıdaki model çalışmanın ekonometrik modeli olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda çalışmada kullanılan ekonometrik model aşağıdaki gibi ifade edilmiştir.

$$MDEP_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 ER_{it} + \alpha_2 GDP_{it} + \alpha_3 FCI_{it} + \alpha_4 W_{it} + u_{it}$$

Uygulamada Türkiye'deki sektörel ithalat bağımlılığını etkileyen faktörlerin geçerliliğini sınamak üzere oluşturulan modelde, ithalat bağımlılığını temsilen, ithalat bağımlılık oranı "MDEP" değişkeni bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. İthalat bağımlılık oranı ithalat oranının katma değer ve ithalat toplamından ihracatın çıkarılması sonucuna oranlanması ile hesaplanan değerdir. İthal bağımlılığını etkileyen faktörler olarak; Döviz Kuru (ER), GSYH (GDP), Sabit Sermaye Yatırımları (FCI) ve Ücretler (W) kullanılmıştır. Bu modelde i sektörleri t zamanı ifade etmektedir. Uygulamada kullanılan verilerde şu şekilde hesaplamalar gerçekleştirilmiştir. Bunlar;

- ISIC .REV 2. (TL) bazında 1996-2001 verileri TÜİK'den istenilerek e-posta yolu ile elde edilmiştir. Bu veriler 10+ ve 1-9 çalışana göre gönderilmiştir. Bu veriler içerisinden katma değer verileri derlenip 10+ ve 1-9 toplanarak 2001 sonrası 1+'ya göre ayarlanmıştır. 2003-2008 verileri TÜİK elektronik veri dağıtım sisteminde NACE Rev .1.1. (TL bazında) verilmiştir. Bu verileri ISIC Rev 3'e daha sonra ISIC Rev 2'ye dönüştürülmüştür.
- 2009-2011 NACE Rev 2 verileri ISIC Rev 2'ye dönüştürülmüştür.
- TCMB Elektronik Veri Dağıtım sisteminden ortalama döviz kuru hesaplanarak tüm TL değerleri \$ değerine dönüştürülmüştür.
- İmalat sanayi katma değer, ithalat, ihracat, ithalat/katma değer, İhracat/katma Değer, İthalat/ihracat, İhracat/ithalat, Katma değer/İthalat, Katma değer/İhracat değerleri hesaplanmıştır.
- İstatistiksel Tablolar-Yıllık sanayi ve Hizmet İstatistikleri- NACE Rev 2 Bölüm ve Büyüklük Gruplarına göre İstihdam (2009-2011) ve Ekonomik Faaliyetlere göre İstihdam NACE Rev 2 (2003-2009) verileri derlenerek ISIC Rev 2 verilerine dönüştürülmüştür.

Ayrıca çalışmada kullanılan tüm veriler yıllık frekansta olup tamamı logaritmik formda analize dâhil edilmiştir. Aşağıda Tablo 1'de uygulamada kullanılan veriler ve kaynakları gösterilmiştir.

Tablo 1: Modelde Kullanılan Değişkenler

Değişken Adı	Değişkenin Tanımlaması	Elde Edildiği Kaynak
İthalat Bağımlılık Oranı (MDEP)	İthalat bağımlılık oranı şu formül yoluyla hesaplanmıştır: MDEP= İthalat/[(Katma değer+İthalat)-İhracat]*100	İthalat, ihracat ve katma değer verilerinden hareketle hesaplanmıştır.

Döviz Kuru (ER)	Döviz kuru; bir birim ülke parasının diğer bir ülke parası cinsinden değerine denir.	TCMB Elektronik Dağıtım Sistemi / Döviz Kurları
GSYH (GDP)	GSYH, ülke sınırları içerisinde bir yılda gerek o ülke vatandaşları gerekse de diğer ülke vatandaşları tarafından üretilen nihai mal ve hizmetlerin toplam değeri olarak tanımlanmaktadır. GSYH hesaplanmasında; harcama, gelir ve üretim yöntemi olmak üzere 3 farklı teknik kullanılmaktadır. GSYH iktisat yazınında iktisadi büyümenin en önemli göstergesi olarak kabul edilmektedir.	TÜİK, Temel İstatistikler, Ulusal Hesaplar, Üretim Yöntemi İle GSYH
Ücretler	Yaptıkları Hizmetlerin karşılığı olarak çalışanlara ödenen paradır. Emeğin karşılığı olan paradır	2003-2011 verileri www.tuik.gov.tr "Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistiği" NACE Rev 2 Ekonomik Faaliyetlere göre İstihdam ve Bazı Temel Göstergeler verilerinden, 2003 öncesi dönem TÜİK'ten istenilmiş ve ayarlanmıştır.

Kullanılan bu veriler ile ithalat bağımlılığı arasındaki ilişki teorik olarak şöyle ifade edilebilmektedir.

Üretimde meydana gelen katma değer yapısı ithalata bağımlılığı etkileyen faktörlerdendir. İmalat sanayinin ithalat bağımlılık oranının artması değer bazında üretimde kullanılan ithal ara ve yatırım malı miktarının üretimden daha fazla artması anlamına gelmektedir. Bu durum üretim yoluyla yaratılan değerden, ithalatın daha fazla pay almasına neden olmaktadır. Üretim için yapılan ithalatın üretim değerinden daha fazla artması, ithalatın yapıldığı ülkelere gelir transferi sağlamaktadır (Özlale, Karakurt, 2012, s. 12).

İmalat sanayinin sektörel katma değerlerinin sektörel üretim içerisindeki payları da ithalat bağımlılığını etkileyen faktörlerdendir. İmalat sanayi katma değer/üretim oranlarının düştüğü dönemlerde sanayinin ithal girdi kullanımını gösteren ara mallarındaki düşüşün çok daha fazla olması ithalata bağımlılığının arttığını gösterebilmektedir (Eşiyok, 2012, s. 73).

İmalat sanayide ithal girdi kullanmada kur düzeyinde oluşan değişim etkili olmaktadır. Döviz kurunda meydana gelen artış ithal edilen ara ve yatırım malları fiyatlarını arttırarak ithal maliyetini yükseltmektedir. Bu durumda imalat sanayinin daha fazla yerli ara ve yatırım malı kullanmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla kurdaki değerlenme imalat sanayinin yerli ara ve yatırım malını ithal olanla ikame etmesine neden olmaktadır. Talep yapısına göre ithalatın kur hareketlerine duyarlılığı da sanayinin ithalata bağımlılığındaki gelişmeleri ortaya koymaktadır. İmalat sanayinin ara mallarında ithalata bağımlı olduğu ülkelerde devalüasyon sonucu tüketim ve yatırım mallarının ithalatı azalırken, ara malı ithalatının payının artması gözlemlenebilmektedir (Eşiyok, 2012, s.71).

Ekonomik büyümede meydana gelen artış sonucunda yurtiçi tüketimden ziyade ihracata dayalı üretimin artması ithalat bağımlılığında azalmaya neden olabilmektedir. Büyüme karlılığı pozitif etkileyerek kapasite artışının yaşanmasına ve bu artışla maliyetlerin azalmasına neden olabilmektedir (Saatçi, Aslan, 2007, s.10). Diğer bir açıdan ekonomide meydana gelen büyüme dolayısıyla imalat sanayide büyüme ithal girdi kullanımını arttırarak ithalata bağımlılığın artmasına neden olabilmektedir. Bu durum yerli sanayi payının

azalmasına neden olabilmektedir. Finansal açıdan ise ithalat faturasının üretim değerinden daha fazla artması özel kesimden dış dünyaya fon transferi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla imalat sanayideki büyüme ithalat bağımlılığındaki artış kanalıyla özel kesim tasarruflarında azalma ve cari açığa ise artış oluşturabilmektedir (Özlale, Karakurt, 2012, s. 23).

Toplam ihracatın milli gelir içerisindeki payının artması dolayısıyla imalat sanayi ihracat payının artması, imalat sanayinin ithalat bağımlılığını etkileyebilmektedir. İmalat sanayi ihracatının ulusal gelirden aldığı payın artması, sanayide başta ara malı olmak üzere girdi kullanımında ithalatı yüksek malların ihracatı ithal girdi kullanımını da arttırdığından ithalata bağımlılıkta artış gözlenebilecektir.

İmalat sanayiye ithalata bağımlı kılan sebeplerden biri sabit sermaye yatırımlarındaki değişimlerdir. Sabit sermaye yatırımlarını değişimini faiz oranlarının değişmesi etkilemektedir. Faiz oranı reel yatırımlar ile finansal yatırımlar arasında tercih yapılmasını belirleyen bir faktördür. Dolayısıyla finansal araçların getirisinin yükselmesi reel yatırımları azaltmaktadır. Yabancı sermaye akımlarının reel yatırımlara değil, spekülasyon ve kısa vadeli yatırımlara yönelmiş olmaları, ihracatçı sektörlerde rekabet gücünü zayıflatarak, ithalatı ikame edebilecek ürünlerin yatırımının azalmasına ve ithalata bağımlılığın artmasına neden olabilmektedir (Saygılı vd, 2009, s.6).

İmalat sanayinin ithalata bağımlılığını etkileyen nedenlerden biri ücretlerdeki değişimdir. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve yabancı spekülasyon sermaye girişinin artması tüketici kredisi arzını artırarak iç talepte artışa sebep olabilmektedir. Tüketim talebinin artması sadece tüketici kredisi arzının artmasına bağlı olmamaktadır. Tüketim talebindeki artış uygulanan sterilizasyon politikası ile de yakından ilgili olmaktadır. Artan net dış varlıklar Merkez Bankası tarafından sterilize edilmek yerine, hazinenin kağıtları ile kamu tarafından kullanılabilir hale getirilebilmektedir. Bu durum kamu harcamalarını arttırmak için gelirlerini arttırmadan, personel ve faiz harcamalarının arttırılmasına olanak sağlayabilmektedir. Kamuda ortaya çıkan ücret artışlarının özel kesim ücretlerine de aktarılması ve bu durumun karları düşürmeden yapılabilmesi için, sanayi kesiminin ücret dışı maliyetlerini düşürmesi gerekmektedir (Yentürk, 2003,s.7). Ücretlerde meydana gelen değişim beklenen reel gelirin değişkenliğini de arttıracaktır. Bu durumda tüketiciler gelecekte reel gelirlerinin düşebileceği endişesiyle, dayanıklı mal tüketimlerini azaltmakta ve tasarruflarını arttırabilmektedirler.

Ücretler firmaların önemli maliyet kalemlerinden olduğundan reel ücretlerdeki artış maliyetleri arttıracak, reel ücretlerdeki düşüş ise maliyetleri azaltacaktır. Oluşan belirsizlik durumunda ise yatırımlar azalacaktır (Hasanov, 2006,s.195). Reel ücretlerde meydana gelen artış ithalata bağımlı sektörlerde gerçekleşirse, bu sektörlerde maliyeti arttırdığından üretimin azalmasına ve dolayısıyla ara ve yatırım malı ithalatının azalmasına neden olabilecektir. Bu artış ihracata dayalı sektörlerde gerçekleştiğinde ise; ihracatın maliyetini arttırarak ihracatın azalmasına neden olabilecektir.

Araştırma Bulguları

Dışa dönük üretim yapan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde imalat sanayi sektörünün dış girdilere bağımlılığı, ülke ekonomilerinin gelişmişlik düzeyi hakkında bilgi vermektedir. Bu nedenle dış ticaret yapısındaki gelişmeler ülke ekonomisi ile doğrudan ilişkili olmakta ve ülkenin makro ekonomik değişkenlerini olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir. Türkiye'de 1980'li yıllarda dış ticaretin libere edilmesi, 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, 1995 yılında Gümrük Birliğine girilmesi, 1990-1993 dönemi itibarıyla anti enflasyonist politikaların izlenmesi ile TL değerli tutulmuştur. Bu dönemde reel ücret artışları ile ilgili politikalar uygulanmıştır. 1995-1998 döneminde ise ücretler gevşetilmiş, TL'nin değer kaybına izin verilmiştir. 1990'lı yılların sonunda gerçekleşen

Rusya, Brezilya Krizleri, Marmara Depremi, 2001-2002 krizleri, 2008-2009 krizleri etkisiyle ekonomik daralma ve üretim daralması yaşanmıştır. 2009 dönemi sonrası ise ekonomide toparlanma gözlenmiştir. Tüm bu bilgiler doğrultusunda Türkiye ekonomisinde dış bağımlılığı arttıran birçok neden bulunmaktadır. İmalat sanayinin ithalat bağımlılığını etkileyen faktörlerin sınanması amacıyla yapılan amprik gözlem sonucunda şu bilgiler elde edilmiştir.

Türkiye’de sektörel ithalat bağımlılığının ele alındığı bu çalışmada, 1996-2011 dönemine ait verilerden hareketle dinamik panel veri yöntemi kullanılarak analizler yapılmıştır.

Ekonometrik analizlerinde değişkenler arasında sahte regresyon sorununun ortaya çıkmaması için kullanılan serilerin durağan olması gerekmektedir. Stokastik bir değişkenin zaman içinde ortalaması, varyansı ve otokovaryansının sabit olması olarak tanımlanan durağanlık kavramı gelecek için doğru kestirimler yapabilmek açısından önem taşımaktadır.

Analiz kapsamında ilk olarak araştırmada kullanılacak değişkenlerin durağan olup-olmadıkları, Levin, Lin&Chu (LLC), Im, Pesaranand Shin (IPS) ve Phillips Perron (PP) testleri ile test edilmiştir. Daha sonra Pedroni panel eşbütünleşme yöntemiyle seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığı belirlenmiş ve elde edilen bulgulara bağlı olarak seriler arasındaki ilişkinin varlığı panel havuzlanmış ortalama grup tahmincisi ve ortalama grup tahmincileri kullanılarak araştırılmıştır.

Çalışmada serilerin durağanlığının sınanmasında; Levin, Lin&Chu (LLC), Im, Pesaran ve Shin (IPS), Phillips Perron (PP) ve Breitung (BR) testleri kullanılmıştır. LLC testine göre sabitli durumda döviz kuru (ER) ve Sabit Sermaye yatırımları (FCI) sabitli-trendli durumda; Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GDP), Sabit Sermaye Yatırımları (FCI) ve Ücretler (W), IPS testine göre sabitli durumda Sabit Sermaye Yatırımları (FCI), sabitli-trendli durumda Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GDP) ve Ücretler (W), PP testine göre sabitli durumda ücretler (W) ve son olarak sadece sabitli-trendli durumda yapılabilen BR testine göre de Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GDP) ve Ücretler (W) değişkenleri durağandır. Buna karşın genel olarak ve tüm testler dikkate alındığında serilerin birinci farklarının alınması, olası bir sahte regresyon probleminin önüne geçilmesi anlamında oldukça önemlidir. Bu nedenle serilerin birinci farkları alınmıştır ve tüm serilerin birinci farklarında durağan oldukları gözlenmiştir.

Tablo 2: Birim Kök Analizi*

Birim Kök Testi	LLC				IPS				PP				BR	
	Sabitli		Sabitli ve Trendli		Sabitli		Sabitli ve Trendli		Sabitli		Sabitli ve Trendli		Sabitli ve Trendli	
	İst.	Prop.	İst.	Prop.	İst.	Prop.	İst.	Prop.	İst.	Prop.	İst.	Prop.	İst.	Prop.
MDEP	-0.29	0.38	0.29	0.61	0.73	0.77	-0.44	0.33	12.25	0.72	13.8	0.61	3.84	0.99
ER	-2.76	0.00	0.83	0.79	-0.28	0.38	2.87	0.99	12.6	0.69	2.94	0.99	-0.10	0.45
GDP	0.26	0.60	-3.62	0.00	2.69	0.99	-3.84	0.00	2.62	0.99	9.87	0.87	-3.95	0.00
FCI	-5.04	0.00	-1.51	0.06	-4.48	0.00	0.06	0.52	34.7	0.00	11.6	0.77	0.45	0.67
W	-0.75	0.22	-2.31	0.01	0.29	0.61	-.31*	0.09	6.49	0.98	22.3	0.13	-2.96	0.01
BİRİNCİ FARKLAR														
MDEP	-0.39	0.34	1.24	0.89	-3.63	0.00	-1.78	0.00	37.1	0.00	29.6	0.02	5.28	1.00
ER	-5.16	0.00	-4.47	0.00	-2.68	0.00	-1.14	0.12	30.3	0.01	29.2	0.25	-4.43	0.00
GDP	-6.34	0.00	-4.52	0.00	6.65	0.00	-4.34	0.00	68.05	0.00	44.18	0.00	-8.77	0.00
FCI	-2.05	0.02	-3.06	0.00	-4.25	0.00	-2.57	0.00	44.06	0.00	29.4	0.02	-5.49	0.00
W	-6.03	0.00	-5.22	0.00	-4.81	0.00	-3.06	0.00	74.4	0.00	55.6	0.00	-5.28	0.00

*= Gecikme uzunluğunun seçiminde Schwarz kriterigözönüne alınmıştır. **= Katsayı %10 düzeyinde anlamlı kabul edilmiştir.

Birinci farkları alınarak durağan duruma getirilen seriler arasındaki eşbütünlüşme ilişkisinin sonuçları gösterilmektedir. Buna göre Pedroni eşbütünlüşme testlerinden gerek sabitli gerekse de sabitli-trendli durumlarda yedi testten beş tanesine göre seriler arasında eşbütünlüşme yani uzun dönemli bir ilişki vardır.

Tablo 3: Panel Eşbütünlüşme (Pedroni) Testi a

Sabit/Sabitli-Trendli Durumlar	Sabitli		Sabitli ve Trendli	
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
Panel v-İstatistiği	1,458176*	0,0724	1,361354*	0,0867
Panel rho- İstatistiği	0,944010	0,8274	1,226067	0,8899
Panel PP- İstatistiği	-1,630617	0,0515	-4,519945	0,0000
Panel ADF- İstatistiği	-2,341679	0,0096	-3,915377	0,0000
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
Grouprho- İstatistiği	1,948315	0,9743	2,106000	0,9824
Group PP- İstatistiği	-1,983715	0,0236	-6,426893	0,0000
Group ADF- İstatistiği	-3,349563	0,0004	-4,366763	0,0000

a= Gecikme uzunluğunun seçiminde Schwarz kriteri gözönüne alınmıştır. *: Katsayı %10 düzeyinde anlamlıdır.

Seriler arasında uzun dönemli bir ilişki tespit ettikten sonra hem uzun, hem de kısa dönem ilişkilerinin yönünü ve katsayılarını Vektör Hata Düzeltme Modeli çerçevesinde Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmircisi (Pooled Mean Group Estimation-PMGE) ve Ortalama Grup Tahmircisi (Mean Group Estimation-MGE) yöntemlerini kullanarak hesaplamak mümkündür. Sektörel ithalat bağımlılığını etkileyen faktörler PMG (havuzlanmış ortalama Grup Tahmircisi) ve MG (Ortalama Grup Tahmircisi) tahmircileri ile test edilmiştir. Bu tahmircilerden hangisinin daha iyi sonuçlar ürettiğini görmek için Hausman testi (uzun dönem homojenliğinin testi) yapılmıştır. Hausman testinin sonuçlarının yer aldığı Tablo 4' de görüldüğü gibi ki-kare değeri anlamlı değildir ve H_0 hipotezi reddedilememiştir. Dolayısıyla, PMG tahmircisi daha doğru sonuçlar vermektedir. Uzun dönem parametreleri homojendir, diğer bir ifadeyle, bu parametreler birimden birime değişmemektedir. Hata düzeltme parametresi (errorcorrection-ec, -.23) de anlamlıdır. (bu parametrenin sıfırdan küçük olması anlamlı olduğunu göstermektedir). İki değişken arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmaktadır. Hata düzeltme parametresi aynı zamanda serilerin durağan olmamasından kaynaklanan kısa dönem sapmalarının bir sonraki dönemde dengeye gelme hızını ortaya koymaktadır.

Bu duruma uygun olarak, bir dönemde oluşan dengesizliklerin yaklaşık %23'ü bir sonraki dönemde düzelecek ve uzun dönem dengesine yaklaşımları sağlanacaktır. Bununla birlikte ele alınan değişkenlerin tümünün uzun dönem parametreleri anlamlıdır. Buna göre uzun dönemde döviz kurundaki ve sabit sermaye yatırımlarındaki %1'lik bir artış ithalat bağımlılığını sırasıyla %41 ve %30 oranlarında artırırken, gayrisafi yurtiçi hasıla ve ücretlerdeki %1'lik bir artış ise ithalat bağımlılığını sırasıyla %38 ve %14 oranlarında azaltacaktır. Kısa dönem parametrelerinde ise; sadece reel döviz kuru ve gayri safi yurtiçi hasıla değişkenlerinin katsayılarının anlamlı olduğu görülmektedir. Reel döviz kuru değişkeni uzun dönemde ithalat bağımlılığını pozitif yönde etkilerken, kısa dönemde negatif yönde etkilediği görülmektedir. Bu bağlamda kısa dönemde döviz kurundaki ve gayrisafi yurtiçi hasıladaki %1'lik bir artış ithalat bağımlılığını sırasıyla %17 ve %23 oranlarında azaltmaktadır. Bir ülkenin döviz kurunda meydana gelen artış sonucunda; borçlanma bedelleri, ithal enerji maliyetleri, ithal girdilerin hammaddeleri gibi maliyetler arttığandan, sanayide maliyet artışları ortaya çıkarak ithalatı kısıcıcı etki yaratacaktır.

Tablo 4: PMG ve Hausman Test Sonuçları

D. Mdep	Katsayı	Standart hata	Z istatistiği	P > z	%95 güven aralığı	
Uzun Dönem ec ER	.4137221	.1031513	4.01	0.000	.2115493	.6158949
GDP	-.3838682	.0921875	-4.16	0.000	-.5645524	-.2031839
FCI	.301372	.0725704	4.15	0.000	.1591366	.4436074
W	-.1434034	.0429813	-3.34	0.001	-.2276452	-.0591617
Kısa Dönem ec ER D1.	-.235305	.1292924	-1.82**	0.069	-.4887135	.0181035
GDP D1.	-.1782038	.0974844	-1.83**	0.068	-.3692698	.0128622
FCI D1.	-.2325528	.0919293	-2.53	0.011	-.4127308	-.0523747
W D1.	-.0155289	.0392861	-0.40*	0.693	-.0925282	.0614703
Sabit	.1071335	.0914285	1.17*	0.241	-.072063	.28633
Sabit	2.010527	1.084334	1.85	0.064	-.1147284	4.135783

Hausman Testi: $\chi^2(4) = 3.18$ Prob> $\chi^2 = 0.5277$ Log Olabilirlik: 226.6697 Gözlem: 111

*= Katsayı anlamsızdır. **= Katsayı %10 düzeyinde anlamlı kabul edilmiştir.

Birim etkileri açısından incelendiğinde ise; kâğıt-kâğıt ürünleri ve basım sanayi, kimya-petrol, kömür, kauçuk ve plastik ürünleri sanayi, taş ve toprağa dayalı sanayi ve metal eşya-makine, teçhizat, ulaşım aracı, ilmi ve mesleki ölçme aletleri sanayi sektörlerinin hata düzeltme parametrelerine ait katsayılar anlamlıdır.

Tablo 5: Sektörlere ait Uzun Dönem Katsayıları

Sektörler	ec (hata düzeltme katsayısı)		
	Katsayı	(z) ist	Olasılık
1. Gıda İçki ve Tütün Sanayi	-.0174366	-0.71	0.475
2. Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri Sanayi	-.0618353	-1.43	0.153
3. Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayii	-.015346	-0.31	0.757
4. Kâğıt-Kâğıt Ürünleri ve Basım Sanayii	-.4351537	-1.89*	0.059
5. Kimya-Petrol, Kömür, Kauçuk ve Plastik Ürünleri Sanayii	-.4720388	-2.02	0.043
6. Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi	.2409415	3.42	0.001
7. Metal Ana Sanayii	-.9319442	-8.16	0.000
8. Metal Eşya-makine, Teçhizat, Ulaşım Aracı, İlmi ve Mesleki Ölçme Aletleri Sanayii	-.9319442	-3.60	0.000

*= Katsayı %10 düzeyinde anlamlı kabul edilmiştir.

Sektörlere ait uzun dönem katsayıları dikkate alındığında Kağıt k-kağıt ürünleri basım sanayi z istatistiği değeri -1.89, Kimya-Petrol, Kömür, kauçuk ve Plastik ürünleri sanayi z istatistiği değeri -2.02, Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi z istatistiği değeri 3.42, Metal ana sanayi z istatistiği değeri -8.16, Metal Eşya-Makine, Teçhizat, Ulaşım Aracı ve Mesleki Ölçme Aletleri Sanayi z istatistiği değeri -3.6 olarak gözlenmiştir. Bu durum söz konusu sektörlerde dönem itibariyle imalat sanayi ithalat paylarının yüksek olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla ithalat bağımlılığı ile döviz kuru, gayri safi yurtiçi hasıla, ücretler ve sabit sermaye yatırımları arasında uzun dönemli ilişki bulunmaktadır. Üretim bileşiminde ithal girdi kullanımının artması ve imalat sanayi içerisinde endüstri-içi ticaretin ağırlıklı bir yapı kazanması, son yıllarda Asya-Pasifik kaynaklı ithalattaki artış ve Türk lirasının değerlendirilmesi sonucu ithal girdinin yaygınlaşması gibi sebepler imalat sanayi üretiminin ithalata bağımlılığını arttırmıştır.

Elde edilen sonuçlar bazı literatür çalışmalarıyla kıyaslandığında ise; Yükseler ve Türkan (2006) çalışmasında; ana metal sanayi, mobilya diğer imalat sanayi, kok kömürü petrol ürünleri sanayi, haberleşme radyo-TV cihazları, kimyasal madde ürünleri imalatı, tıbbi-

hassas optik cihazlar, elektrikli makine cihazlar ve plastik kauçuk ürünleri imalatı sektörlerinin ithalata bağımlılık oranlarının yüksek olduğunu gözlemlemiştir. İthal girdi kullanımının düşük olduğu sektörlerin ise; gıda ürünleri içecek, metalik olmayan diğer mineral ürünler, ağaç mantar ürünleri ve tütün ürünleri imalatı sektörleri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Dolayısıyla çalışmamızda sonuçlara benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Özlale ve Karakurt (2012) çalışmasında; imalat sanayi sektörlerinin üretimdeki kullandıkları ithal ara ve yatırım malı üzerinden sektörel ithalat bağımlılıklarını analiz etmişlerdir. İthalat bağımlılık oranı sırasıyla yüksek sektörler şöyle ifade edilmiştir. Gübre üretiminde, demir-çelik sektöründe, bilgisayar ve veri işleme makinelerinde, kimyasallarda, diğer metaller ve mamullerde, motorlu kara taşıtlarında, hava taşıtlarında, kauçuk ve plastikte, tekstil, optik tıbbi, alet ve ölçüm cihazları imalatında, kağıt ve kağıt hamurunda, beyaz eşya ve tüketici elektroniğinde, deri kürklü imalatında, tıbbi ve eczacılık ürünleri ve elektrik makineleri ve cihazlarda, gemi ve tekne imalatında, kozmetik ve temizlik ürünlerinde ve bitkisel yağ ve yağlı tohum sektöründe, ağaç-odun sektörü ve hayvan yemi sektöründe, mücevherat ve değerli taş sektöründe, demiryolu araçları ve metal eşyada, makine ve hububat, diğer eşya, maden ve mineral ürünleri imalatında yüksek oranda gözlemlenirken, hazır giyim, hayvancılık ürünlerinde, diğer gıda, mobilya, içecek imalatı, sebze-meyve ve tütün ürünlerinde daha düşük oranda ithalata bağımlılık gözlenmiştir. Dolayısıyla çalışmamızda bu sonuçlara benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Sonuç

Sanayileşme ekonomide sanayi sektörü hacminin görece olarak büyümesi yanı sıra, devamlı olarak sürdürülen uygulamalı bilimsel araştırmalara ve enerji kaynaklarına oturtulmuş bir teknolojinin neden olduğu ekonomik değişme olarak ta tanımlanabilmektedir. Sanayileşme, ekonomik kalkınmanın temel göstergelerindedir.

Sektörel yaklaşımla Türkiye'de sanayinin ekonomideki yerini, yapısını gelişimini inceleyerek sanayileşmenin ekonomik kalkınmaya katkısı değerlendirilebilmektedir. Bu amaç doğrultusunda sanayi sektörünü dar anlamda kavramak ve sanayi sektörü içerisinde en yüksek paya sahip olan, imalat sanayinin gelişimini ve yapısal değişimini analiz etmek uygun olmaktadır. Çünkü imalat sanayi sektörü katma değer üretmekle ekonomik kalkınma ve büyümeyi önemli ölçüde desteklemektedir. Bir sektörde katma değer üretme kabiliyeti o sektörün toplam faktör verimliliğini, GSYH büyüme katkısını, istihdama katkısını önemli ölçüde etkilemektedir. İmalat sanayinin büyüklüğünün göstergesi olarak; imalat sanayide üretilen hasılanın GSYH'ya oranı, imalat sanayide istihdam edilen işgücünün ekonomideki toplam istihdama oranı ve imalat sanayinin dış ticaret yapısı ölçüt olabilmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde dış açıkların artmasının nedenlerinden biri; imalat sanayinin giderek artan oranlarda ithalata ve ithal girdilere bağımlı olmasıdır. İmalat sanayinin dış ticaret yapısı ölçütüne göre değerlendirme yapıldığında imalat sanayi sektörü ve imalat sanayi alt sektörlerinin ithalata bağımlılığını etkileyen faktörlerin geçerliliğinin sınanması ekonomik gelişim açısından önem arz etmektedir.

Bu amaç doğrultusunda uzun dönem, kısa dönem ve birim etkileri açısından TÜİK verileri referans alınarak hazırlanan dinamik panel veri (panel havuzlanmış ortalama grup tahmincisi ve ortalama grup tahmincisi) yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre kısa dönemde döviz kurunda meydana gelen artışların imalat sanayi ithalat bağımlılığını arttırdığı gözlenmiştir. Döviz kurunda meydana gelen artış ithal edilen ara ve yatırım malları fiyatlarını arttırarak ithalat maliyetlerini yükseltmektedir. Dolayısıyla kurda oluşan bu artış yerli ara ve yatırım mallarının kısa dönemde ithal olanla ikame etmesine neden olabilecektir. Böylece kısa dönemde imalat sanayinin ithalata bağımlılığını azaltabilecektir. Fakat uzun dönemde, imalat sanayinin ara mallarında ithalata bağımlı olduğu ülkelerde döviz kurundaki

artış sonucu, tüketim ve yatırım mallarının ithalatı azalırken, ara malı ithalatının payının artması sonucu imalat sanayinin ithalata bağımlılığı artış gösterebilmektedir.

Ekonomik büyümede meydana gelen artış sonucunda yurtiçi tüketimden ziyade ihracata dayalı üretimin artış göstermesiyle kısa dönemde imalat sanayinin ithalata bağımlılığı azalabilmektedir. Uzun dönemde ise ekonomide meydana gelen büyüme dolayısıyla imalata sanayide meydana gelen büyüme, ithal girdi kullanımını arttırarak ithalata bağımlılığın artmasına neden olabilmektedir.

İmalat sanayinin ithalata bağımlılığını etkileyen nedenlerden bir diğeri ise ücretlerde meydana gelen değişim olmaktadır. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve yabancı spekülâtif sermaye girişinin artması, tüketici kredisi ve ücretlerde meydana gelen değişim gibi nedenler beklenen reel gelirin değişkenliğini arttırabilmektedir. Ücretlerdeki artış ithalata bağımlı sektörlerde gerçekleştiği takdirde, uzun dönemde bu sektörlerde maliyeti arttırdığından üretimin azalmasına ve dolayısıyla imalat sanayide ara ve yatırım malı ithalatının azalmasına neden olabilmektedir.

Sabit sermaye yatırımlarındaki değişimin imalat sanayide ithalat bağımlılığını etkilemesi ise şöyle gerçekleşebilmektedir. Ekonomide faiz oranlarının yükselmesi sonucunda reel yatırımlar ve finansal yatırımlar arasında tercih yapılmasına neden olabilmektedir. Faiz oranlarının yükselmesi ile finansla araçların getirisinin yükselmesi reel yatırımların azalmasına neden olabilmektedir. Yabancı sermaye yatırımlarının reel yatırımlara değil, spekülâtif ve kısa vadeli yatırımlara yönelmesi ihracatçı sektörlerde rekabet gücünü azaltabilmektedir. İthalatı ikame edebilecek ürünlerin yatırımlarının azalmasına ve ithalata bağımlılığın uzun dönemde artmasına neden olabilmektedir.

Dolayısıyla elde edilen sonuçlara göre uzun dönem parametrelerinde; döviz kuru, sabit sermaye yatırımı, GSYH’da meydana gelen artışların imalat sanayi ithalata bağımlılığını artırırken, ücretlerde meydana gelen artışların imalat sanayi ithalat bağımlılığını azalttığı gözlenmiştir. Kısa dönem parametrelerinde ise; döviz kurunda ve GSYH’da meydana gelen artışların imalat sanayi ithalat bağımlılığını azalttığı gözlenmiştir.

İmalat sanayi üretim yapısında zaman içerisinde meydana gelen değişim, ekonominin yapısında meydana gelen değişim ile açıklanabilmektedir. Türkiye’de 1980’den günümüze imalat sanayide çok önemli gelişmeler ve yapısal dönüşümler yaşanmıştır. Bu gelişmelere birçok iç ve dış etkenler neden olmuştur. İmalat sanayi 1994, 1999, 2001, 2008-2009 kriz dönemlerinden de ciddi biçimde olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Bu dönemlerde imalat sanayinin tüm alt sektörlerinde ve ana sanayi gruplarında reel hasılda gerileme gözlenmiştir.

24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Programı, 1996 yılında AB ile Gümrük Birliğine girilmesi, Çin, Hindistan ve diğer Yükselen Ülkelerin küreselleşmeye etkin biçimde katılmaları, 2001 krizi sonrası GEGP kapsamındaki yapısal düzenlemeler ile Türkiye’nin ihracatçı olduğu bir çok sanayi mallarında yükselen rekabetleri doğrultusunda imalat sanayi ve sanayi mallarının dış ticaretinin gelişimi önemli ölçüde etkilenmiştir. Ekonomide gerçekleşen olumlu gelişmeler çerçevesinde ise; imalat sanayinin alt dallarında önemli ölçüde değişme gerçekleşmiştir. Sektörün birleşimi çeşitlenmiş, zenginleşmiş ve sanayi dalları bakımından daha dengeli bir yapı oluşmuştur. Ekonomi bu gelişimi gösterirken gelir elastikiyeti daha yüksek olan, talebi daha fazla artan malları üreten ve üretim faktörlerine daha fazla getiri sağlayan sanayi dalları gelişimi hızlanmıştır. Söz konusu dönemde ithalat bağımlılığı yüksek, katma değer oranı düşük olan sanayilerin büyüme gösterdiği gözlenmektedir. Hızla büyüyen alt sektörlerin ithalata bağımlılığı, daha düşük oranda büyüyen alt sektörlerin ithalata bağımlılığından yüksek olmaktadır. Dolayısıyla İmalat sanayinin alt sektörlerinden hangilerinin ithalata bağımlılığının yüksek olduğu önem arz etmektedir. Elde edilen sonuçlara göre; birim etkileri açısından incelendiğinde ise; kağıt-

kağıt ürünleri basım sanayi, kimya-petrol-kömür-kauçuk ve plastik ürünleri sanayi, taş ve toprağa dayalı sanayi ve metal eşya-makine, teçhizat, ulaşım aracı ilmi ve mesleki ölçme aletleri sanayi sektörlerinde ithalat bağımlılığının yüksek olduğu gözlenmiştir. Ayrıca bu sektörler ile döviz kuru, GSYH, ücretler ve sabit sermaye yatırımları arasında ilişki bulunmaktadır.

Tüm bu gelişmeler doğrultusunda Türkiye’de imalat sanayi sektörü hem büyümekte, hem de yapısal bir değişim geçirmektedir. İstikrarlı büyüme ve kalkınma sağlanabilmesi için; istihdam ve katma değer yaratan imalat sanayi sektörlerinin gelişimine ve üretim kompozisyonunda ithal girdi kullanımının düşük olduğu sektörlerde gelişim gösterilmesine önem verilmelidir.

Kaynakça

- Alam, M. İ. (2003). Manufactured exports, capital good imports and economic growth: experience of Mexica and Brazil. *International Economic Journal*, 17(4): 85-105.
- Balaylar, A., N. (2011). Reel döviz kuru istihdam ilişkisi: Türkiye imalat sanayi örneği, *Sosyoekonomi/2011-2/110207*.
- Barışık, S., & Yayar, R. (2012). Sanayi üretim endeksini etkileyen faktörlerin ekonometrik analizi. *İktisat İşletme, Finans*, 27, 53-70.
- Bayar, G., Güloğlu, B., & Tokpunar S. (2011). Sanayi sektörü istihdamının temel belirleyicileri ve dış ticaret: Türkiye örneği, *Ekonomikyaklaşım.org/kongre 2011*.
- Bayar, G., & Tokpunar S. (2014). Türkiye imalat sanayi alt sektörleri üretiminin belirleyicileri: panel veri analizi, *Business and Economics Research Journal* 5(1).
- Egeli, H. A. (1998). Türk imalat sanayi sektörlerinin ihracata katkısı, *Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Dergisi*, S.3, s. 1-14.
- Eşiyok, A. B. (2012). Türkiye ekonomisinde cari açık sorunu ve nedenleri, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt: 49, Sayı: 569.
- Füsunoğlu, M. H., & Yücel, F. (2008). Panel veri yaklaşımı altında gümrük birliği antlaşmasının Türk imalat sanayine etkilerinin bir analizi, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 1, sayı: 2, ss.1-18.
- Ghosh, S. (2000). The casual relationship between international trade and employmentin the manufacturing sector of united states. *The International Trade Journal*, 14(4), 399-418.
- Hasanov, M. (2006). Enflasyon belirsizliğinin üretim üzerindeki etkileri: Türkiye örneği, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9 (2), ss. 191-206.
- İnançlı, S., & Konak; A. (2011). Türkiye’de İhracatın ithalata bağımlılığı: otomotiv sektörü, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 343-362.
- Karadağ, M. (2010). The impact of public capital on efficiency of private manufacturing industry at regional level, *Ege Akademik Bakış*, 10 (4), 1167-1174.
- Marcos-Martin, A., & Galvez Suarez C. (2000). Technical efficiency of Spanish manufacturing firms: a panel data approach. *Applied Economics*, 32, 1249-1258.
- Özlale, Ü., & Karakurt, A. (2012). Türkiye’de tasarruf açığının nedenleri ve kapatılması için politika önerileri, *Bankacılar Dergisi TBB*, Sayı: 83, ss. 1-33.
- Ribeiro, P. E., Corseuil, C.H., Santos, D., Furtado, P., Amorim B., Servo, L., & Souza, A. (2004). Trade liberalization, the exchange rate and job flows in Brazil. *Policy Reform*, 7 (4), 209-223.
- Saatçi, M., & Aslan, A. (2007). Türkiye’de imalat sanayide ithalatın piyasayı disipline etme hipotezinin testi: panel veri yaklaşımı, *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı: 29, ss.1-15.
- Saygılı, Ş., Cihan, C., Yalçın, C., & Hamsici T. (2009). Türk imalat sanayinin ithalat yapısı (taslak rapor özeti). *TCMB Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü*.

-
- Şişman, M., (2004). Türkiye'nin rekabet gücü: imalat sanayi, ihracat ve sermaye hareketleri, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt XIX. Sayı I.*
- TCMB, (2011). İmalat sanayi kapasite kullanım oranı aylık toplu sonuçları (aralık 2011). *İstatistik Genel Müdürlüğü, Reel Sektör Verileri Müdürlüğü.*
- TCMB, (2014). İmalat sanayi kapasite kullanım oranı (Şubat 2014). www.tcmb.gov.tr
- TUIK, (2013). Yıllık sanayi ve hizmet istatistikleri 2011, *Sayı: 15855.*
- TUIK, (2013). İmalat sanayi anketleri ve istatistik yıllıkları, *DPT Beş Yıllık Kalkınma Planları.*
- Yalçınkaya, M.H., Çılbant, C., & Özçalık M. (2009). Avrupa birliği sürecinde Türk imalat sanayi dış ticaretinin rekabet gücü 1989-2009 VAR Analizi. *Yönetim ve Ekonomi, 16(1)*, 115-137.
- Yentürk, N. (2003). Türk sanayinin rekabet gücü, uygulanan politikalar ve etkileri, *İktisat Dergisi, No:440*: İstanbul.
- Yükseler, Z., & Türkan, E. (2006). Türkiye'nin üretim ve dış ticaret yapısında dönüşüm:küresel yönelimler ve yansımalar, *Ekonomik Araştırma Formu Çalışma Raporları, TÜSİAD:Koç Üniversitesi.*
- www.mmo.org.tr.
-

Türkiye’de Terörizm ve Temel Makroekonomik Göstergeler Arasındaki İlişki¹

The Relationship Between Terrorism and Basic Macroeconomic Indicators in Turkey

Türker ŞİMŞEK*
Yavuz ÖZKAYA**

Öz

Ekonomik birimlerin davranışlarını ve geleceğe yönelik beklentilerini etkileyen terörizm, makroekonominin temel dinamikleri üzerinde önemli değişikliklere yol açabilmektedir. Benzer şekilde ülkelerin makroekonomik göstergelerinde meydana gelen bir değişiklik de terörist faaliyetlerin oluşumunu doğrudan etkileyebilmektedir. Türkiye’de terörizmin ekonomik ve mali yapı üzerindeki etkisini anlayabilmek için terörist faaliyetlerin sektörler üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı, toplumun refahını doğrudan etkileyen kişi başı reel gayrisafi yurtiçi hâsıla, tüketici fiyat endeksi ve toplam yatırım miktarı gibi temel makroekonomik göstergeler ile terörizm arasındaki ilişkiyi Pairwise Granger nedensellik testi ve VAR yöntemi aracılığıyla ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda Küresel Terörizm veri tabanı ve Dünya Bankası Ekonomik Göstergeler veri tabanından alınan 1968-2015 dönemine ait yıllık verilerle yapılan analiz sonucunda terörizm ve kişi başı reel gayri safi yurtiçi hâsıla arasında terörizmden kişi başı reel gayri safi yurtiçi hasılaya doğru tek yönlü; terörizm ve toplam yatırım arasında yine terörizmden toplam yatırımlara doğru tek yönlü bir Granger nedensellik tespit edilmiştir. Varyans ayrıştırması sonuçlarına bakıldığında ise kısa dönemde bağımlı değişken olarak kullanılan terörizmde meydana gelen bir değişimi açıklamada en fazla etkiyi sırasıyla kişi başı reel gayrisafi yurtiçi hâsıla, toplam yatırım ve tüketici fiyat endeksi gösterirken; uzun dönemde en fazla etkiyi sırasıyla toplam yatırım, kişi başı reel gayrisafi yurtiçi hâsıla ve tüketici fiyat endeksinin gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Terörizm, Makroekonomik Göstergeler, VAR Analizi, Granger Nedensellik

Abstract

Terrorism, which affects economic agents, their behavior and their expectations for the future, can lead to significant changes in the fundamental dynamics of macroeconomics. Similarly, a change in the macroeconomic indicators of countries can directly affect the formation of terrorist activities. In order to understand the effect of terrorism on economic and financial structure in Turkey, the effect of terrorist activities on sectors has been examined. The aim of this study is to demonstrate the relationship between basic macroeconomic indicators such as real gross domestic product, consumer price index and total investment amount, which directly affects social welfare, and terrorism through Pairwise Granger causality test and VAR method. For this purpose, as a result of the annual analysis of the 1968-2015 period taken from the Global Terrorism Database and the World Bank Economic Indicators Database, it is clear that terrorism and per capita real gross domestic product are one way Granger causality from terrorism to per capita real gross domestic product; between terrorism and total investment, a one-way Granger causality from terrorism to total investments has been identified. According to the results of variance decomposition, in the short run the most effective explanation for a change in terrorism used as a dependent variable is the per capita real gross domestic product, total investment and consumer price index respectively; in the long run, total investment, per capita real gross domestic product and consumer price index are the most effective explanation for a change in terrorism respectively.

Keywords: Terrorism, Macroeconomic Indicators, VAR Analysis, Granger Causality

Giriş

Terörizm tarihini incelemek insanlık tarihini incelemekle eşdeğer bir olgudur. Teknolojinin gelişmesiyle terörizm, sosyo-ekonomik yapıya paralel olarak misyon ve strateji değiştirse de tarihin en eski dönemlerinden itibaren, halkların etnik, dini, ekonomik ve sosyal yapısını, hedefleri doğrultusunda sömürerek, acımasızca şiddet ve korku eylemlerini haklı göstermeye çalışmıştır (Acar, 2012, s. 9). Julius Caesar’ın Milattan Önce 44 yılında öldürülmesinden 11 Eylül 2001 Amerika’daki İkiz Kule Saldırılarına kadar terörizm tarih

¹ Bu çalışma, Terörizm Ve Temel Makro Ekonomik Göstergeler Arasında Nedensellik Analizi: Türkiye Örneği, adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Yrd.Doç.Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, turker.simsek@gop.edu.tr.

** Yüksek Lisans, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, yavuz_zkaya@hotmail.com.

boyunca unutulmaz olaylara ve eylemlere sebep olmuştur. Çağımızda terör ulusal bir tehdit olmanın ötesinde tüm dünya devletlerini ilgilendiren bir savaş stratejisi olarak gündemde yerini almıştır.

Terörizm demokrasilerde kararsızlık, dengesizlik oluşturmak amacıyla şiddet içerikli korkutma eylemlerinin teşkilatlanmış halidir. Terörizm, uygulanan şiddet eylemleriyle ortaya çıkan aşırı ve toplu korku ile masum halkın gözünü korkutarak güvensiz bir ortam meydana getirir. Terörizm şiddet ve korku içeren faaliyetlerini devam ettirebilmek için finansmana ihtiyaç duymaktadır. Finansmanı da hırsızlık, fidye isteme, organ mafyacılığı, haraç toplama, örgüt sempatanlarından toplanan bağışlar, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi yasal olmayan yollardan sağlanmaktadır. Ayrıca milyarlarca dolar yıllık gelire ulaşan terörist grupları finansal piyasalar aracılığıyla da ciddi gelirler sağlamaktadır (Gökbunar R. ve Gökbunar A., 2010, s. 2).

Terörizm bitti, terör faaliyetleri önemini yitirdi, terör bitme noktasına geldi denildiği zamanlarda acımasızca ve insanlık dışı eylemleriyle terörün tekrar hız kazandığını görmekteyiz. Terör eylemlerinin hız kazandığı böyle zamanlarda uluslararası politik temaslar, bölgesel ve ülke düzeyindeki politik ve toplumsal meseleler arasındaki paralellik dikkat çekmektedir. Çünkü alışılmıştın dışındaki zamanlarda hukukun üstünlüğü ve insan haklarını gerekçe gösteren bazı devletler ya da kişiler, uyuşturucu ve silah satışı yaparak çıkarları doğrultusunda işgal ve politik baskı amacıyla terörden beslenmektedirler (Acar, 2012, s. 13).

Ekonomik birimlerin tutumlarını ve geleceğe yönelik beklentilerini etkileyen terörizm, makro ve mikroekonominin temel dinamiklerinde önemli değişikliklere neden olabilmektedir. Terörizm ekonomik etkinliği olumsuz yönde etkileyip vergi tabanını daraltarak vergi gelirlerini azaltmakta, kamu harcamalarının işleyişini bozarak mali yapıyı kötü etkilemekte ve faal kamu hizmeti sunulmasına engel teşkil etmektedir (Gül, 2012).

Özellikle Türkiye’de senelerce kamuoyundaki konuların en başında gelen terörün, ülkeye verdiği maddi ve manevi zararın maliyeti tespit edilememiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan bu yana terörizm değişik örgüt isimleri adı altında yoğun olarak yaşanmaktadır. Türkiye tarihinin çeşitli dönemlerinde dini, etnik ve marksist-leninist terör gibi terörizmin her çeşidi günümüze kadar yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir. Terörizmin ülkeye verdiği ekonomik kayıplar ciddi seviyelere ulaşmaktadır. Kalkınmaya öncülük eden etkin alanlara ve özellikle yatırımlara yeterli ölçüde kaynak ayrılamazken mevcut kaynakların terörle mücadeleye aktarıldığı görülmektedir. Baysal (2015)’e göre terörle mücadele de son 30 yılda harcanan para 300-400 milyar dolar arasında bir meblağ iken, bazı uzmanların görüşüne göre terörle mücadelenin maliyeti 1,2 trilyon doları bulmaktadır. Teröre harcanan paranın 350 milyar dolar olduğu kabul edilirse, terörle mücadele için harcanan para ile 8 tane GAP projesi, 5 milyon derslikli okul, 78 Atatürk Barajı ve 35 bin km yol yapılabileceği görülmektedir. Ayrıca bu rakam hastane ve sağlık ocaklarıyla birlikte Türkiye’nin 83 yıllık sağlık giderine denk gelmektedir (Baysal, 2015, s. 45).

Bu yüzden ekonomideki etkinliği doğrudan etkileyen terör olgusunun gerek teorik gerekse de uygulama açısından incelenmesi faydalı olacaktır. Bu amaçla çalışma terörizm ve enflasyon, yatırım, gayrisafi yurtiçi hasıla gibi seçilmiş temel makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkiyi analiz ederek politika karar vericilerine bu konuda yol göstermeyi hedeflemektedir. Çalışmanın analiz bölümünde terör faaliyetlerinin makroekonomik değişkenleri nasıl etkilediğini göstermekten ziyade seçilen temel makroekonomik göstergelerdeki bir değişimin terör faaliyetlerini nasıl etkilediği ve bu etkileri açıklamadaki düzeyi ele alınacaktır. Çalışma makroekonomik değişkenler ile terör faaliyetleri arasındaki etkileşimi açıklamaya çalışan Türkçe yazılan kısıtlı literatüre katkı sağlaması ve mevcut çalışmalardan farklı biçimde terör değişkeni olarak terör saldırıları sayısının yazarlar tarafından

Küresel Terörizm veri tabanından derlenerek ilk defa Türkiye uygulamalı bir çalışmada kullanılmış olması açısından önem arz etmektedir.

Terör, Terörizm ve Ekonomi İlişkisi

Terör ve terörizm kavramlarını açıklayabilmek için öncelikle terörün kelime anlamına bakmak gerekir. Terör kelimesi Latince'den gelmiş olup anlam bakımından “*korkudan titreme*” veya “*titremeye sebep olma*” gibi anlamlara gelmektedir (Yayla, 1990, s. 335). Türkçe karşılığına bakıldığında ise “*korkutma, yıldırma ve sindirme*” anlamlarına gelmekte olup, bulunduğu ortamda korku yaratmadır (Uzun, 2003, s. 3). Terör, hangi güçten beslenirse beslensin, bir takım siyasi amaçlara ulaşmak için günahsız ve yansız halkı hedef alan, kitlelerde dehşet, korku ve karışıklık ortamı oluşturmaya çalışan teşkilatlanmış toplulukların giriştiği şiddet hareketleridir. Terörizm ise dehşet ve korku salmak için seçilmiş ve hesaplanmış hareket veya hareketler girişimidir (Fendoğlu, 2000, s. 757-769).

Terör ve terörizm kavramları açıklanırken dikkat edilmesi gereken en hassas noktalardan biri de terör ve terörizm arasındaki farktır. Terör kavramı korku, korkutma, yıldırma ve dehşet belirtirken, terörizm nosyonu sistemli, örgütlü ve siyasi bir amaçla devamlı kullanılmasını benimseyen, stratejik bir terör eylemi olarak karşımıza çıkmaktadır (Çaşın, 2008: 34). Terörizm kesinlikle bir felsefe, teori veya ideolojiye yaslanır (Altuğ, 1995, s. 18).

Terör ve terörizm tanımlarını genişletmek ve daha çok tanımlar yapmak mümkündür. Ancak özet olarak yapılan bu tanımlamalar neticesinde insanın varoluşundan günümüze kadar olan terör ve terörizm hareketlerini kapsayacak bir tanım yapmak mümkün olmayacaktır (Özerkmen, 2004, s. 251). Ülkemizde büyük bir kesim tarafından aynı anlamda kullanılan terör ve terörizm kavramları, siyasal, akademik ve gündelik dilde aynı anlamlara gelmediği görülmektedir (Acar, 2012, s. 110). Ayrıca üzerinde anlaşılması teyit edilmiş, genel geçer bir terör ve terörizm tanımının yapılamadığı açıktır. Bunun sebebi ise terör ve terörizmle savaşan devletlerin tutumlarına meşruluk kazandırmak için terör ve terörizm kavramlarını kendilerine göre tanımlamalarıdır (Öztürk ve Çelik, 2009, s. 86).

Terörizm, ideolojik, dini, sosyal, kültürel ve siyasi amaçlara ulaşabilmek için sivil halka, yerel ve genel yönetimlere karşı her türlü şiddet, korku ve sindirme gibi eylemler ifade eden, günümüzün en önemli sorunları arasında yer almaktadır. Şiddet kullanımı içeren bu girişimler sonucunda ortaya çıkan korku havası ve can kayıpları, sosyal ve ekonomik yaşamı olumsuz etkilerken ekonomik açıdan önemli maliyetleri de beraberinde getirmektedir (Peçe, 2013, s. 34). Terörizm sadece insanları öldürmekle kalmaz, siyasi kurumlara korku salarak ekonomilerin altını oymakta ve bölgeleri istikrarsızlaştırmaktadır (Öztürk ve Çelik, 2009, s. 93).

Terörizmin, ülkelerin ekonomilerini etkileyip etkilemediği ve etkiliyorsa hangi boyutta olduğu yıllarca tartışılmaktadır. Terörizmin ekonomik faaliyetler üzerinde çok büyük etkisi olduğu görülürken bu görüşün tam aksine küçük etkileri de görülmektedir. Terör tehdidinin bölge kalkınmasını etkileyerek verimliliğin düşmesine neden olacağı gibi şehirleşmeyi olumsuz etkilediği de görülmektedir. Terör saldırılarından sonra kullanılamaz hale gelen yol ve köprüler ekonomilere ağır maliyetler yüklemektedir. Yine yatırımlara, turizme, hayvancılığa, sermaye piyasalarına, sigorta ve şirket güvenliği gibi sektörlerle ve iş hayatına uzun vadede olmasa bile kısa vadede terörizmin olumsuz sonuçlarına rastlanılmaktadır (Abadie ve Gardeazabal, 2008; Becker ve Murphy, 2001; Blomberg ve Sheppard, 2007; Gordon vd, 2005; Larobina ve Pate, 2009). Yine terörizm, ekonomik çerçevede birçok maliyetlere yol açmaktadır. Terör faaliyetleri kamu ve özel sektördeki güvenlik harcamalarının verimli yatırımları dışladığını, işgücü ve sermaye masraflarını arttırdığını, araştırma ve geliştirmeye yapılan yatırımların güvenlik ve

savunma alanlarına kaydığı görülmektedir. Bu nedenle terörizmin etkisi ekonomi üzerinde uzun vadeli ve kısa vadeli olabilmektedir (Lenain vd, 2002; Schneir vd, 2009).

Görüldüğü üzere terörizm ve ekonomi arasında dolaylı veya doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişkinin yönü tek veya çift taraflı da olabilir. Ancak terörün mü zayıf ekonomiyi yoksa zayıf ekonominin mi terörü ortaya çıkardığı net olmamakla birlikte ikisinin de birbirlerini etkilediği söylenebilir. Bu sebeple terörizmle mücadele planlarında ekonomi de dâhil edilmesi gerekmektedir. Terör faaliyetlerinin gerçekleştiği bölgelerdeki ekonomi, doğrudan etkilenmekte üretim faktörleri açısından da negatif sonuçlar doğurmaktadır. Terörist eylemler ayrıca ekonomi otoritelerinin üretim, tüketim, yatırım ve tasarruf alanlarında belirsizlikler oluşturarak, ekonomide negatif dışsallıklara neden olmaktadır (Peçe, 2013, s. 3).

Son yıllardaki terör eylemleri ülke ekonomilerini tek tek etkilediği gibi küresel dünya ekonomisini de etkilemektedir. Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin yapmış olduğu çalışmaya göre, terörist eylemler son yıllarda yeniden şekillenmekte ve askeri hedeflerden çok, kişisel ve işletme alanları olmak üzere sivillere yönelmektedir (Johnston, 2005, s. 3). Bu durum ekonomik politikaları ve kurumları itibariyle sorunlar ortaya çıkarır. Bu nedenle terörizmin ekonomik sonuçlarını kesin olarak belirlemek pek mümkün değildir. Ancak son zamanlarda terörizmin ekonomik zararlarını ortaya koyan araştırmalar ve çalışmalar yapılmaktadır. Terörizmin diğer etkilerinin yanında ekonomik etkilerini de anlamak önemlidir. Çünkü terörle mücadelenin başarılı olmasının temel şartlarından bir de terörün niteliğini, yapısını ve etkilerini doğru anlamaktan geçer (KTO, 2015, s.1). Terörizmin araştırılması oldukça kolaydır fakat oluşturduğu etkileri ölçmek o kadar mümkün değildir. Bu durum terörizmin olağandışı özelliğine ve tahmin edilebilir bir zamansal döngüye sahip olmamasından kaynaklanır. Böylesi olağan dışı eylemlerin riskini tahmin etmek çok zordur (Ağırman vd., 2014, s. 101).

Türkiye’de Terörizm

Terör kelimesini “*devlet ve devletin kurumlarına itaatsizlik*” olarak ele alırsak, Türk tarihinde terör eylemlerine çokça rastlanılmaktadır. Bu itaatsizlikleri başkaldırı ve eşkıyalık olarak nitelendirmek mümkündür. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu, devletin kurallarına uymayan ve karşı gelen herkesi eşkıya olarak tanımlamıştır. Osmanlı Devleti’ne isyan hareketlerine Celali İsyânlar, Yeniçeri Ayaklanmaları, Şeyh Bedrettin Hareketi ve Balkan Komitacıları örnek olarak gösterilebilir (Gökbunar R. ve Gökbunar A., 2010, s. 74).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruluşundan bu yana geçen yıllar içerisinde bir bölümü Osmanlı İmparatorluğu’ndan miras kalan, bir bölümü “*Cumhuriyetin Kuruluş İdeolojisi*” ne yönelen tepkilerden kaynaklanan, bir bölümü ise jeopolitik konumu nedeniyle oluşan terörizm tehditleriyle karşı karşıya kalmıştır (Türkiye Barolar Birliği, 2006, s. 531). Türkiye, 94 yıllık süre içerisinde sağ, sol, bölücü, etnik, dini motifli ve uluslararası olmak üzere terörizm olgusunun hemen hemen hepsine maruz kalmıştır. Dünya üzerinde terörizm türlerinin bu kadar çeşidine aynı anda maruz kalan çok nadir ülkelerden birisidir (Esen, 2011, s. 77).

Avrupa’da değişik ülkelerde terör eylemlerinin geçmişi uzun yıllar öncesi olsa bile, Türkiye’de terörün çekirdekleri 1950-1960 yılları arasında sokak ve öğrenci olayları olarak gösterilebilir (İlhan, 2008, s. 137). Ancak bilinen anlamıyla terör olaylarının ortaya çıkışı 1970’li yıllar olarak gösterilmektedir. Türkiye’de ilk terör eylemlerine bakıldığında küçük eylemler olan öğrenci olayları karşımıza çıkmaktadır. Anarşi veya terör olarak isimlendirilen hadiselerin temel nedeni olarak ideolojik çatışmalar yer almaktadır. İdeolojilerin ortaya koyduğu şiddet eylemleri terörün ortaya çıkmasına neden olmaktadır. 26 Aralık 1978 ve 12 Eylül 1980 tarihleri arasında var olan sıkıyönetimle, Türkiye’de giderek artan terör eylemlerinin başında ideolojik olaylar yer almaktadır. Türkiye’de söz konusu bu dönemde, 39 bin 385 tane ideolojik amaçlı eylemler ve olaylar meydana gelmiştir (Baysal, 2015, s. 42-43). 12 Eylül

müdahalesinden sonra her ne kadar terörün bittiği işaret edilse de, istihbarat raporlarına göre etkin terörist örgütlerin birçoğu Avrupa'da bazı ülkelerde yeniden örgütlendirilmiştirler. Farklı Avrupa ülkelerinde 15 değişik aşırı sol tabanlı çeşitli örgütler kurulmuştur (İtil, 1994, s. 29-30).

Türkiye'de terörizm, binlerce insanın ölümüne ve yaralanmasına veya sakat kalmasına neden olmuş ve ciddi ekonomik zararlar ortaya çıkarmıştır. 1984-2004 yılları arasında Türkiye'de meydana gelen terör eylemlerinin sayısı 51.500 civarındadır. Bu eylemlerin yaklaşık yüzde 43'ü etnik kaynaklı terörizmdir. Sadece 1984 yılları sonrasında etnik terörün maliyeti 100 milyar doların üzerinde olduğu tahmin edilmiştir (Türkiye Barolar Birliği, 2006, s. 531).

Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı ve halen devam eden terörizm tehdidinin iki özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ideolojik, etnik ve radikal dinci olmak üzere neredeyse bilinen tüm terörizm çeşidinin Türkiye'de var olmasıdır. İkinci özellik ise karşılaşılan tüm terörizm tehditlerinin arkasında dış güçlerin desteğinin olmasıdır (Türkiye Barolar Birliği, 2006, s. 531-532).

Türkiye'de Terörizmin Seçilmiş Sektörler Üzerindeki Etkisi

İktisat biliminde özellikle makro iktisatta bir devletin ekonomisi yalnızca mutlak ekonomik faktörlerle incelenmeye çalışılır. Fakat ekonominin, sadece ekonomik verilerle çözümlenecek kadar kolay bir yapısı yoktur. Ekonomik hayat son derece karmaşık bir yapıya sahiptir. İktisat, bir çok iktisadi olay ve davranışların arasından ekonomiyi direk olarak etkileyen öğeleri ele alarak analiz yapmaktadır. Diğer bir ifadeyle geleneksel iktisat, iktisadi analizlerde ekonomik hayatı etkilese de dolaylı olarak etkilediği için bu unsurları dışsal veya sabit kabul eder. Ancak bu dışsal veya sabit olarak kabul edilen unsurlar ekonomiyi derinden etkilenen faktörler olabilir. Dışsal kabul edilen unsurlara, politik istikrar, adaletsiz yargı kararları, askeri darbe ve müdahaleler, ve terör eylemleri örnek olarak gösterilebilir. Bakıldığında ekonomi dışı gibi gözükse de bu unsurlar, ekonomi üzerinde ciddi etkilere neden olabilmektedir. Ekonomi, mutlak ekonomi politikaları ile yönetilebilen bir olgu değildir. Bu nedenle Türkiye ekonomisinin de, politik kararlardan, yargısal kararlardan, askeri darbe ve müdahalelerden, kurumlar arası çatışmalardan ve terörizm eylemleri gibi insanlık dışı faaliyetlerden etkilenmediği düşünülemez. Türkiye ekonomisinin sağlıklı analiz edilmesi için bu sayılan unsurların sabit kabul edilmemesi gerekmektedir. Aksi durumda ekonomiye yapılan yorumlar sağlıklı olmayacaktır. Parantezleri biraz daha genişletmek gerekirse ekonomi, sadece ekonomi politikaları ile yani para ve maliye politikaları, bankaların kredi politikaları, ihracat ve ithalat politikaları, hazinenin teşvik politikaları veya istihdam politikaları ile yönlendirilebilecek bir yapı değildir. Özellikle Türkiye'de, ekonomi politikalarının yanı sıra politik kararlar, adaletsiz hukuksal kararlar, askeri darbe ve müdahaleler ve terörizm ekonomik performansı belirlemede önemli belirleyici olmuştur (Özsağır, 2013, s. 760).

Bu bağlamda, globalleşmeyle birlikte finansal piyasaların entegrasyonu, terör gibi ekonomik belirsizlik yaratan eylemlerinin sonuçlarının uluslararası çapta ortaya çıkmasına neden olurken, sektörler üzerinde de etkileri kaçınılmaz olacaktır. Terör eylemlerinin ekonomik ve sosyal sonuçları, Türkiye'nin mali sistemin işleyişine ve milli ekonomiye hasar vermektedir. Bu kısım da terörizmin ulusal yani Türkiye ekonomisine etkileri sektörel bazda ele alınarak, terörizmin turizm sektörüne, hayvancılık sektörüne, tarım sektörüne ve finansal piyasalara etkileri incelenerek analiz edilmeye çalışılacaktır.

Ülkelerin iktisadi faaliyetleri içerisindeki payı gün geçtikçe artan, hızlı ve sürekli olarak gelişen bir sektör olan turizmin başta milli gelir, istihdam ve ödemeler dengesi olmak üzere ekonomi üzerinde birçok pozitif etkileri bulunmaktadır (Bulut, 2000, s.71-86). Özellikle gelişmekte olan devletlerin yabancı döviz kaynaklarının başında gelir (Emsen ve Değer, 2004,

s. 68). Ayrıca turizm yeni iş alanlarının kurulmasına, var olan iş alanlarının kapasitesinin artırılmasına, üretim ve tüketim miktarının artmasına, halkın gelir düzeyinin yükselmesinde önemli rol oynamakta ve kaynakların verimli kullanımı, sosyo- ekonomik olarak bölgesel kalkınma ve gelir dağılımının dengeli olmasını sağlamaktadır (Sezgin, 1995, s. 35-36).

Turizmin ekonomik katkılarından dolayı, turizm sektörüne elverişli devletler için sıkı rakabete dayalı bir sektör haline gelmiştir. Yukarıda da bahsedildiği üzere turizm ekonomilerde önemli bir boyut taşımaktadır. Turizmin bu boyutu ülkede kargaşa oluşturarak sosyal, siyasi ve ekonomik krizi hedefleyen terörizmin, turizm endüstrisine yönelik girişimlerini arttırmasına neden olmaktadır. Turizm sektörüne yönelik terör eylemleri bir çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de zaman zaman meydana gelmektedir (Serçek G. ve Serçek S., 2016, s. 432).

Türkiye gelişen bir ülke olarak ciddi boyutlarda dış ticaret açıkları vermekte, bu açıktan doğan döviz ihtiyacının önemli bir bölümünü turizm sektöründeki gelirlerden karşılamaktadır (Karagöz, 2016, s.2). Son dönem Türkiye'nin uluslararası ilişkileri incelendiğinde Rusya ve Türkiye ilişkilerinin önemli bir ayağını turizm oluşturmaktadır. Rusya, Almanya'dan sonra en fazla turisti Türkiye'ye göndermektedir. Ancak son dönemde Rus uçağının düşürülmesi ve Rusya dış işleri bakanının "terör nedeniyle Türkiye'ye gitmeyin" uyarısı gelen turist sayısında önemli dercede düşüşe neden olmuş ve Türkiye cari açığını etkilemiştir.

Terörizmden etkilenen bir diğer sektörde tarım ve hayvancılık sektörüdür. Ocak 2013 tarihli TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Terör ve Şiddet Olayları Kapsamında Yaşam Hakkı İhlallerinin İncelenmesine Yönelik Kurulan Alt Komisyon'un Taslak Raporu'na göre, PKK terör örgütü tarafından uygulanan bir politikanın da vatandaşların geçim kaynaklarını ortadan kaldırarak halkı örgüte mecbur etme olduğu ifade edilmiştir. Yine bu rapora göre terörle mücadele esnasında yaşanan köy boşaltma eylemleri ve buna bağlı olarak oluşan göç hareketlerinin de ciddi bir sorun alanı olduğu anlaşılmaktadır. Halkın bir bölümü terör örgütlerinin baskısı bir bölümü de terörle savaşılan birimlerin mücadelesi gereği ve zorlamaları nedeniyle vatandaşların kendi köy ve evlerini bırakarak en yakın şehirlere veya akrabası olduğu herhangi bir şehre göç etmeleri gerekmiştir (Alp, 2013, s. 15-16). Terörle mücadele esnasında köylerin ve mezraların boşaltılması veya tampon bölge olarak kullanılması, burada faaliyet gösteren tarım ve hayvancılığa ciddi dercede engel olmaktadır. Bu bölgedeki halkın geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılık, terör nedeniyle olumsuz etkilenmekte hayvansal ve bitkisel üretim azalmakta, bu durum tüketiciye yansımakta, böylece üretici ve tüketici olumsuz olarak etkilenmektedir (Gür, 2014, s. 31).

Finansal piyasalar, devletlerin ekonomik, siyasi ve sosyal sahalarında ortaya çıkan gelişmelerden çabuk bir şekilde etkilenen piyasa çeşididir. Finansal piyasaların mevcut durumlarının etkileme derecesi belirsizliğe bağlıdır, belirsizliği ise ortaya çıkaran önemli oluşumlardan birisi de terörizmdir (Algan vd., 2016, s. 624). Günümüzde küreselleşmenin hızla artması ve gelişmesi finansal piyasaları da etkileyerek küresel bir boyut kazandırır. Bir ülke içinde meydana gelen bir olayın finansal etkileri sadece o ülke sınırları içinde kalmayıp etkinin boyuta göre tüm dünyanın finans piyasalarında yankı uyandırabilmektedir. Bu olaya en iyi örnek ABD'de gerçekleştirilen 11 Eylül saldırıları gösterilebilir. Bu terör saldırısından başta Amerika olmak üzere, dünya genelinde dışı kapalı birkaç ülke hariç tüm ülkelerin finansal piyasalarını etkilenmiş ve uzun yıllar bu etki devam etmiştir (Peçe, 2013, s. 47). Saldırlardan sonra Paris, Amsterdam, Frankfurt, Londra, Toronto, Hong Kong, İtalya, İsviçre borsaları New York Borsası'ndan daha fazla etkilenmiştir. Bu da uluslararası terörizmin taşıma etkisinin diğer ülkelerini de etkilediğinin kanıtı olarak gösterilebilir (Gökbunar R.ve Gökbunar A., 2010, s. 109).

Terörizmin Türkiye'nin finansal piyasa yapısı üzerindeki etkilerini şu şekilde sıralayabiliriz: (1) Enflasyon ve değer kaybı korkusuyla ülke parasına olan güvenin kaybolması,

(2) fonların verimli kaynaklardan verimsiz kaynaklara doğru yönlendirilmesinin teşvik edilmesi, (3) finansal sistemin kontrol mekanizmasının olumsuz yönde etkilenmesi (Peçe, 2013, s. 47). Terör saldırılarındaki artış ile birlikte, spekülasyon bilgilerin de hızla artması ve yayılması belirsizliği artırarak riskin yükselmesine ve beklenen gelirin azalmasına neden olmaktadır. Ancak finansal sistem bu tür eylemlerin olumsuz etkilerinden kısa sürede kurtulabilmektedir (Algan vd., 2016, s. 624).

Türkiye’de terör eylemleri birçok ve değişik örgütler tarafından gerçekleştirilmektedir. Son zamanlarda artan El-Kaide, DHKP/C, PKK, KCK gibi birçok terör örgütleri tarafından gerçekleştirilen terör faaliyetleri ile ekonomik yapı arasındaki etkinin incelenmesi gerekmektedir. Yıllarca Türkiye’de devam eden terör eylemlerinin büyük bir bölümünün eylem planlarında ekonomik hedeflerin bulunması, bu eylemleri daha çok dikkat çeker hale getirmektedir. Terör eylemleri ve terörizme hizmet amaçlı her türlü faaliyet, piyasalarda risk ve belirsizlik unsuru oluşturarak finansal sistemi negatif yönde etkilemektedir. Terör olayları güvensizliği ve belirsizliği ciddi bir biçimde etkilemekte, toplumda davranış ve beklentilerde değişikliklere neden olarak devletlerin ekonomik oluşumları üzerinde olumsuzluklar yaratmaktadır. Türkiye’de terör olaylarının finansal piyasalar üzerinde etkisine bakıldığında, terör eylemlerinin finans piyasası arasında ortalama getiri bakımından nedensellik ilişkisinin olmadığı görülmektedir. Fakat meydana gelen terör eylemlerinin turizm ve finans gibi duyarlı sektörlerde getiri oynaklığını etkilemektedir. Özetle, terör eylemleri Türkiye’de gıda, turizm ve temel meteryaller gibi alanlarda oynaklığı arttırmak yoluyla belirsizliğe neden olmaktadır (Algan vd., 2016, s. 624-631).

Literatür Taraması

Terörizmin, ülkelerin ekonomilerini etkileyip etkilemediği ve etkiliyorsa hangi boyutta olduğu yıllarca tartışılmaktadır. Yapılan ampirik çalışmada, Abadie ve Gardeazabal (2008)’e göre, ekonomik sonuçlar üzerinde terörizmin çok büyük etkisi olduğu belirtilmiştir. Becker ve Murphy (2001) ise tam tersi bir sonuca ulaşarak terörizm eylemlerinin ülke ekonomilerinin sadece küçük bir bölümünü etkilediğini vurgulamışlardır. Sandler ve Enders (1996), Enders ve Sandler (2000, 2004) ise terörizm ve ekonomi arasında güçlü bir ilişkiye çalışmalarında dikkat çekmişlerdir. Rossi-Hansberg (2004) çalışmasında, terör tehdidinin bölge kalkınmasını olumsuz etkileyerek verimliliğin düşmesine neden olacağını ifade ederken, benzer bir şekilde Blomberg ve Sheppard (2007) terörizm tehdidinin şehirleşmeyi olumsuz etkilediğini savunmuşlardır. Bae ve diğerleri (2005) ile Gordon ve arkadaşları (2005) çalışmalarında terörden dolayı kullanılamaz hale gelen yol ve köprülerin ekonomilere ağır maliyetler yüklediğini belirtmektedirler. Yine terörizmin yatırımlara, turizme, hayvancılığa, sermaye piyasalarına, sigorta ve şirket güvenliği gibi sektörlerle ve iş hayatına etkisini inceleyen Larobina ve Pate (2009), tüm bu sektörlerde kalıcı ve uzun vadeli olmasa bile terörizmin olumsuz sonuçlarına rastlamışlardır. Schneider ve diğerleri (2009)’a göre ise ekonomik büyüme üzerinde terörizmin etkisi kısa vadeliidir.

Terörizm, ekonomik açıdan birçok maliyetlere yol açmaktadır. Lenain vd. (2002) kamu sektöründeki ve özel sektördeki güvenlik harcamalarının verimli yatırımları dışladığını, işgücü ve sermaye masraflarını artırdığını, araştırma ve geliştirmeye yapılan yatırımların güvenlik ve savunma alanlarına kaydığını savunmuşlardır. Küresel güvenlik ve ekonomik refah arasındaki ilişkiye dikkat çeken ve serbest ticaretin tüm kişilerin ve özellikle kötü durumda olanların refah düzeyinin arttıracağını ifade eden Zoellick (2001), tüm devletlerin terörle mücadele ederken ekonomik entegrasyonun ve serbest ticaretin olması gerektiğini savunmaktadır. Yine Nitsch ve Schumacher (2004)’in 1990-1993 yıllarını ve 200 ülkeyi kapsayan çalışmalarında, terörist eylemlerin ticaret oranlarını azalttığı belirtilmiştir.

Terörün ekonomik etkisini inceleyen Eckstein ve Tsiddon (2004) çalışmalarında, terör eylemlerinin yatırımları azaltarak gelir ve tüketimi uzun vadede azaltacağını öngörmektedir. Çalışmadaki diğer sonuç ise herhangi bir terör saldırısıyla karşı karşıya kalan hükümet, terörü azaltmak ve güvenliği sağlamak amacıyla vergilere başvuracağı varsayılarak uzun vadede düşük çıktı, düşük sermaye ve düşük tüketim değişikliği yönünde belirsizlik olacağını vurgulamaktadırlar. Blomberg vd. (2004), terörizmin ekonomik büyümeye üzerinde etkisini inceleyen kapsamlı çalışmalarında 177 ülke ekonomisini, 1968-2000 yılları arası terör parametreleriyle ele almışlardır. Yapılan çalışmada terörün ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği belirtilmiştir. Yine Tavares (2004), 1987-2001 yıllarını kapsayan terör maliyetlerinin kişi başına GSYH'ya etkisini incelenmiştir. Çalışmada terörün kişi başı GSYH üzerinde %0,038 oranında, az fakat olumsuz etkisi olduğu görülmektedir. Benzer bir çalışma Gaibuloev ve Sandler (2008) tarafından yapılmıştır. 18 Batı Avrupa ülkesi için 1971-2004 dönemine ait yıllık veriler kullanarak terörizmin ekonomik büyümeye etkisini incelemiştir. Yapılan çalışmaya göre yurtiçi terörizme göre uluslararası terörizmin olumsuz etkisi daha fazla olmaktadır. Uluslararası terör eylemlerinde meydana gelen ek bir artış ekonomik büyümeyi %0,4 oranında azalttığı tespit edilmiştir.

Literatürde dikkat çeken diğer bir çalışma ise Bask Bölgesinde Abadie ve Gardeazabal'ın (2003) yapmış olduğu çalışmadır. Bask Bölgesi dikkate alınarak terörizmin olmadığı şartlardaki ekonomik veriler alınarak sanal bir Bask Bölgesi oluşturulmuştur. Oluşturulan sanal bölgeye ekonomiyi etkileyecek veriler girilerek iki bölgedeki değişimler izlenmiştir. 1975 yılından itibaren on yıllık dönemi kapsayan çalışmada, terörün olmadığı sanal bölgenin GSYH'sının % 10 daha fazla olduğu görülmüştür. Terörün fazla olduğu dönemlerde fark % 12'ye kadar çıkmış, az olduğu yıllarda ise % 7-8 civarına kadar düştüğü görülmüştür. Richardson ve Samarasinghe (1991), 1983-1988 döneminde Sri Lanka'daki silahlı çatışmaların toplam ekonomik maliyetinin yaklaşık 4,2 milyar dolar olduğunu veya 1988'deki GSYH'sinin yüzde 68'ine karşılık geldiğini belirtmişlerdir. Benzer şekilde Arunatilake ve diğerleri (2001), Sri Lanka'nın 1983-1996 dönemindeki silahlı eylemlerin maliyetinin ise 1996 yılı GSYH'sinin iki katına karşılık geldiğini ifade etmektedir. Yine Imai ve Weinstein (2000), geniş çerçeveli bir iç savaşın, dar bir bölgedeki iç savaşa göre beş kat daha fazla maliyetli olduğunu belirtmişler ve 100 den fazla ülkeyi dahi ettikleri çalışmalarında, iç savaşın GSYH büyüme oranını % 1,25 azalttığını ortaya koymuşlardır (Ağır ve Kar, 2010). Barth ve diğerleri (2006), 152 ülkenin 1970-2003 dönemine ait yıllık verilerini kullanarak terörün ekonomik büyüme ve sermaye birikimine etkileri incelenmiştir. Panel veri analizine göre yapılan bu çalışmada terör faaliyetlerinin ekonomik büyüme dinamizmini negatif yönde etkilediğini ve böylece sermaye bileşenlerinin de negatif etkilendiğini tespit etmişlerdir.

Persitz (2007), İsrail'de terörün olduğu ve olmadığı durumu, 1980-2003 dönemi verilerini kullanarak VAR analiziyle karşılaştırmıştır. Değişken olarak, kişi başına düşen GSYH, özel nihai tüketim harcamaları, yatırımlar, kamu harcamaları, ihracat, ithalat, nüfus yoğunluğu ve sektörler göre GSYH oranı kullanmıştır. Analiz sonucuna göre, 1994'ten sonra Filistin'in şiddet eylemlerinin olmaması durumunda ülkenin 2003:03 dönemindeki kişi başına GSYH oranının yüzde 8,6 daha fazla olabileceği sonucuna ulaşmıştır (Korkmaz vd., 2017). Gaibuloev ve Sandler (2009) çalışmalarında 1970-2004 dönemine ait yıllık verileri kullanarak 42 Asya ülkesi için terör eylemlerinin ve çatışmaların kişi başına gelir artışı üzerindeki etkisini panel veri analizi yaparak ölçmüşlerdir. Yapılan çalışmaya göre, bir milyon kişi başına düşen her ilave terör eylemi, kişi başına düşen gelir artışını % 1,5 oranında azaltmaktadır. Yine diğer bir çalışmada Gaibuloev ve Sandler (2011), 51 Afrika ülkesi için 1970-2007 dönemini kapsayan verileri kullanarak, panel veri analiziyle uluslararası terör eylemlerinin ekonomik büyüme üzerinde etkisini incelediklerinde, anlamlı bir negatif etki bulmuşlardır. Araz ve diğerleri (2009), Türkiye'de terör eylemleri ile ekonomik faaliyetler arasındaki asimetrik

ilişkiyi 1987-2004 yılları arasındaki üçer aylık veriler bazında doğrusal olmayan tahmin teknikleri kullanarak incelemişlerdir. Analiz sonucuna göre terör eylemleri ile ekonomik faaliyetler arasındaki ilişkinin ekonominin genişleme ve daralma dönemlerinde farklı şekillerde meydana geldiği görülmektedir. Genişleme dönemlerinde terör eylemlerinin ekonomi üzerinde negatif etkisinin oldukça güçlü olduğu tespit edilmiştir.

Öcal ve Yıldırım (2010), terör eylemlerinin ekonomik büyümeye olan etkisini, Türkiye'nin iller düzeyinde hazırlanmış 1987-2001 dönemi verilerini kullanarak coğrafi ağırlıklı regresyon yöntemi ile analiz etmişlerdir. Çalışma sonucuna göre, terör faaliyetlerinin büyüme üzerinde olumsuz bir etki bıraktığı gözlemlenmiştir. Bloomberg ve diğerleri (2011) tarafından yapılan çalışmada ise 46 Safraaltı Afrika ülkesi için 1968-2004 dönemi verileri ele alınarak panel veri analizi yapılmıştır. Bu çalışmada terörizmin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi sorgulanmıştır. Bu bölgeler dünyanın diğer bölgelerine göre daha az teröre maruz kalmalarına rağmen terörün büyüme üzerindeki olumsuz etkisi daha güçlüdür. Diğer bir deyişle petrole bağımlı ekonomilerin terör saldırılarına karşı direncinin daha düşük olduğunu tespit etmişlerdir. Llussa ve Tavares (2011), 187 ülkenin 1970-2007 dönemine ait yıllık verilerini kullanarak, terör eylemlerinin ekonomik maliyetini farklı makroekonomik büyüklükler temelinde ölçmüşlerdir. Panel veri analizi yapılan bu çalışmada, özel tüketim ve yatırım harcamalarını daraltan terör eylemlerinin, kamu tüketimi ve ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Büyüme ve ulusal terör eylemleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Gries ve diğerleri (2011), Fransa, Almanya, İngiltere, İspanya, Portekiz, Yunanistan ve İtalya gibi yedi ülke için 1950-2004 dönemi verilerini kullanmışlardır. Hsiao-Granger yaklaşımı ile bir zaman serisi analizi yapılan çalışmaya göre bu ülkelerde kaydedilen büyüme, terör eylemlerinin fırsat maliyetini arttırarak politik şiddet kullanımının azalmasını mümkün kılmaktadır. Analizde terörün göstergesi, terör eylemlerinde yurtiçinde ölen ya da yaralanan kişi sayısı, büyümenin göstergesi olarak ise kişi başına düşen reel gayri safi yurtiçi hasılda kaydedilen artış ele alınmıştır.

Terörün makroekonomik etkilerini inceleyen Caruso ve Schneider (2011), 12 Batı Avrupa ülkesini içeren 1994-2007 dönemi verilerini de alarak Panel veri analizini uyguladıkları çalışmada, kişi başına düşen gelir, işsizlik, genç işsizlik ve enflasyon gibi değişkenler kullanılırken, ekonomik büyüme, enflasyon ve işsizlik ile terör eylemleri arasında negatif ancak terör eylemleri ile genç işsizlik arasında pozitif bir ilişki bulmuşlardır. Freytag ve diğerleri (2011), terörün makroekonomik etkileri kapsamında 1971-2007 dönemi için 110 ülke üzerinde panel veri analizi yapmışlardır. Kişi başına düşen GSYH, tüketim düzeyi, ticari açıklık, yatırım, siyasi istikrarsızlık, reel GSYH içinde kamunun büyüklüğü ve din gibi değişkenlerin kullanıldığı analizde ülkelerin terörizmi azaltmaları için ekonomik büyüme ve kalkınma düzeylerinin yüksek olması gerektiği tespit edilmiştir. Meierrieks ve Gries (2012), terör eylemlerinin büyüme üzerindeki etkisini ölçmek için 1970-2007 dönemi verilerini ele alarak 18 Latin Amerika ülkesi için panel nedensellik analizi yapmışlardır. Bu çalışmada terör eylemlerinin göstergesi olarak hayatını kaybeden insanlar alınmış, büyümenin göstergesi olarak ise kişi başına gayri safi yurtiçi hasılanın artış oranı alınmıştır. Yapılan çalışmaya göre büyüme ile terör eylemleri arasında nedensellik ilişkisi olmadığı görülmüştür. Gaibuloev ve Sandler (2012), büyüme performansı ve terör eylemleri arasındaki ilişkiyi göstermek için 99 ülkenin 1970-2009 dönemi verilerini kullanarak panel veri analizi yapmışlardır. Dünyayı beş bölgeye ayıran bu çalışmada terör eylemlerinin ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemediği görülmüştür. Diğer bir ifadeyle ele alınan bu ülkeler terör eylemlerinin büyüme üzerindeki olumsuz etkilerini giderecek sisteme sahip oldukları belirtilmiştir.

Meierrieks ve Gries (2013), 160 ülkeye ait 1970-2007 yılları arasındaki verileri kullanarak terör eylemleri ile büyüme arasındaki ilişkiyi mekân boyutunun yanı sıra zaman boyutunu da (Soğuk Savaş ve sonrası) ele alarak incelemişlerdir. Panel veri analizi yöntemiyle

yapılan bu çalışmaya göre, zaman boyutu bağlamında Soğuk savaş döneminde nedensellik ilişkisi, büyümeden teröre doğru iken savaştan sonra ise bu ilişki tersine dönmüştür. Shahbaz (2013), büyüme ve terör eylemleri arasındaki ilişkiyi ülke özelinde inceleyen bir çalışma yapmıştır. ARDL sınır testi yaklaşımı ve VECM Granger nedensellik yaklaşımı ile Pakistan için kurulan iki değişkenli modelde, büyüme, terör ve enflasyon arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğunu tespit etmiştir. Diğer bulgular ise, kısa vadede terörden büyümeye doğru giden tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu, uzun vadede büyüme, terör faaliyetlerinin düzeyini belirleyen unsur olduğu, enflasyonun terör faaliyetlerini harekete geçirdiği ve son olarak da devam ettirilebilir bir düşük enflasyon ortamının, terör eylemlerini azaltacağı sonucuna varılmıştır. Altay ve diğerleri (2013), 1996-2010 dönemine ait verileri kullanarak Ortadoğu da yaşanan terörizmin ülke ekonomileri üzerine etkisini incelemiştir. Panel veri analizi yöntemine başvuru yapılan çalışmada Türkiye, Suudi Arabistan ve Mısır araştırma kapsamına dâhil edilirken, değişken olarak ithalat, ihracat, turizm, işsizlik, ekonomik büyüme, doğrudan yabancı yatırımlar ve kişi başına milli gelir kullanılmıştır. Analiz sonucuna göre terör başta turizm olmak üzere modele dâhil olan tüm sektörler olumsuz etkilenmiştir. Alp (2013), terörün ekonomik etkilerini ve bu kapsamda terörün yatırımlar, tüketim ve tasarruf düzeyi, tüketici davranışları, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, dış ticaret, turizm, menkul kıymet piyasaları, milli gelir ve büyüme, bütçe ve son olarak da tarım ve hayvancılık üzerindeki etkilerini incelemiştir. Yapılan çalışmaya göre terör işlem maliyetlerini yükseltmekte, yatırımları azaltmakta, kamu harcamalarını arttırmakta ve turizm sektörünü baltalamaktadır. Tarım ve hayvancılığı olumsuz etkileyen terör, gelir kalemlerinde yaşanan düşüşler ile gider kalemlerinde ortaya çıkan artışlar devlet bütçesi üzerinde yük oluşturmaktadır. Yabancı sermaye yatırımları ve menkul kıymet piyasalarını negatif yönde etkileyen terör ülkenin ekonomik büyümesini yavaşlattığı tespitinde bulunmuştur.

Polat ve Uslu (2013), 1970 ve 2010 yılları arasındaki dönemde yeni kurulan ve kapanan şirketlerin sayısı ile 1987-2001 yılları arasında şehir bazında GSMH verileri kullanılarak, Türkiye’de il ekonomileri üzerindeki terörizmin dolaylı maliyetlerini incelemiştir. Dinamik ve statik panel veri tahminlerine göre yapılan bu analizde, terör eylemlerinin, etkilenen şehirlerdeki kapalı şirketlerin sayısına önemli bir etkisi olmamasına rağmen, 3 yıl sonra üretim düzeyini ve yeni şirketlerin kurulmasını önemli ölçüde azaltmakta olduğu sonucuna varmışlardır. Peçe (2013), terörün orta doğu ülkeleri üzerinde ekonomik etkilerini, Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan’ı temel alarak incelemiştir. 2003-2010 yıllarını kapsayan çalışmasında, mal ve hizmetler ithalatı, mal ve hizmetler ihracatı, kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla, ülkeyi ziyaret eden turist sayısı, doğrudan yabancı yatırımları, işsizliğin toplam işgücüne oranı ve gayri safi yurtiçi hâsıla değişkenlerini kullanarak Panel Veri Analizi yapmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, terörün bütün bağımlı değişkenler üzerinde olumsuz etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Akıncı ve diğerleri (2014), terör eylemlerinin etkisiyle enflasyonist baskıların büyüme üzerinde etkilerini incelemek amacıyla 30 az gelişmiş, 77 gelişmekte olan ve 45 gelişmiş toplam 152 ülke üzerinde 2002-2011 dönemi verilerini kullanarak iki aşamalı en küçük kareler analizi yapmışlardır. Yapılan çalışma sonuçlarına göre, üç ülke grubunda da terör eylemlerinin ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği görülmüştür. Bu etki az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha güçlüdür. Mehmood (2014), Pakistan örneği ile terörizm ve makroekonomi arasındaki ilişkiyi, 4500 terör eylemini kapsayan bir örnek üzerinde Yarı Yapısal VAR, Vektör Hata Düzeltme Modeli, Dürtü Tepki İşlevleri ve Granger-Nedensellik testleri ile 1973-2010 dönemini kapsayan veriler ile incelemiştir. Yapılan çalışmaya göre, toplu olarak terörizmin gerçek milli gelirinin yaklaşık % 33,02’si bir maliyete sahip olduğu, yani terörün Pakistan’ı her yıl kişi başına gerçek GSYH büyümesinin % 1’i kadar maliyetine tabi tuttuğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kurt ve Karagöl (2015), düşük ve yüksek gelire sahip ülkeler üzerinde 1989-2002 dönemine ait verileri kullanarak terörün makroekonomik etkilerini panel veri yöntemiyle incelemiştir. Değişkenler olarak büyüme oranı, sabit sermaye oluşumu, savunma harcamaları, terör olaylarının sayısı ve nüfus artış oranını aldıkları analizde, savunma harcamalarının ve terörün ekonomik istikrarsızlığı arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır (Korkmaz vd., 2017). Barut ve diğerleri (2016), Türkiye’de çözüm sürecinin TRC 2 (Diyarbakır ve Şanlıurfa) bölgesine ekonomik etkilerini incelemiştir. 2009-2014 dönemine ait verileri kapsayan bu analizde ihracatçı firma sayısı, ithalatçı firma sayısı, dış ticaret verileri, kamu yatırımları, banka sayıları ve mevduat toplamı, tarımsal üretim verileri ve istihdam verileri ele alınmıştır. Çalışmanın bulgularına göre ise bu dönemde TRC 2 bölgesinin çözüm sürecinden genel olarak olumlu etkilendiği tespit edilmiştir. Estrada ve diğerleri (2016), 1990-2016 dönemi aralığında terörizmin Türkiye’nin ekonomik performansı üzerindeki etkisini değerlendirmek için terörist saldırı hassasiyet değerlendirme modeli (TAVE-Modeli) ile yapmış oldukları çalışmalarında Türkiye’de terörist saldırıların hem kısa hem de uzun dönemde etkilerini incelemiştir. Modelde, ekonomik belirsizlikler, terör eylemlerin yoğunluğu, terör saldırısı kayıpları, ekonomik yıpranma, terör saldırısı gerginliği seviyesi, terör saldırısı izleme seviyesi ve terör saldırısı altında toplam ekonomik sızıntı gibi göstergeler kullanılmıştır. Yapılan analizde ekonomik sızıntı, ekonomik büyüme ve ekonomik yıpranmanın 1990’da 2016’ya kadar arttığını tespit etmişlerdir. Aiyedogbon ve diğerleri (2016), Nijerya’da terörün ve terörle mücadelenin 1980-2014 yılları arasında ekonomik performansa getirdiği makroekonomik sonuçlarını incelemiştir. Yapılan çalışmaya göre, güvenlikteki hükümet harcamasının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin olumlu ve önemli olduğu, fakat daha sonraki terör eylemleri arasındaki ilişkinin olumsuz olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Korkmaz ve diğerleri (2017), Türkiye’de yaşanan terör eylemlerinin İstanbul Altın Borsası, BIST100 ve alt sektör endeks getirileri üzerindeki oynaklık etkisini incelemiştir. EGARCH ve GJR-GARCH modelleri kullanılan çalışmanın sonucuna göre, Türkiye’de meydana gelen terör eylemlerinin BIST100, alt sektör ve İstanbul Altın Borsası endeks oynaklığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. İlyas ve diğerleri (2017), Afrika ülkelerinde ekonomik büyümeyi engelleyen unsurlar olarak yoksulluk ve terörizmi araştırmışlardır. 22 Afrika ülkesi için 1970-2013 yılları arası veriler kullanılan çalışmada, terörizmin ve yoksulluğun makroekonomik performans üzerindeki uzun vadeli etkisini ölçmek için dinamik sabit etkinin panel eşbütünleşme teknikleri, ortalama grup ve birleştirilmiş ortalama grup yöntemlerine başvurmuşlardır. Analiz bulgularına göre, terörün ve yoksulluğun makroekonomik performansı uzun dönemde olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Aşağıda yer alan Tablo 1’de ilgili literatürde son beş yıla ait çalışmalara yer verilmiştir.

Tablo 1: Literatür taraması

YAZAR	DÖNEM/ ÜLKE	DEĞİŞKENLER VE YÖNTEM	SONUÇ
Ilyas vd. (2017)	1970-2013 yılları arası, 22 Afrika ülkesi için	Ekonomik büyümeyi engelleyen unsurlar olarak yoksulluk ve terörizmi araştırmışlardır. Panel eşbütünleşme teknikleri, ortalama grup ve birleştirilmiş ortalama grup yöntemlerine başvurmuşlardır.	Terörün ve yoksulluğun makroekonomik performansı uzun dönemde olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.
Bilgel ve Karahasan (2017)	1975-2001 yılları arası, Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu illeri	PKK terörü ortaya çıkmadan önce teröre maruz kalan şehirlerin sosyoekonomik özelliklerini taklit eden bir sentetik kontrol grubu oluşturulmuş ve sentetik kontrol yöntemini kullanarak PKK terörizminin ekonomik maliyetlerini incelemiştir.	PKK terörizminin ortaya çıkmasından sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da gerçek GSYH, terör olmayan sentetik Doğu ve Güneydoğu Anadolu’ya göre % 6,6 civarında gerilediği görülmüştür.

Aiyedogbon vd. (2016)	1980-2014 yılları arası, Nijerya	Terörle mücadele harcamaları ile ekonomik performans arasındaki ilişkiyi açıklamak için basit bir doğrusal regresyon modeli kullanılmaktadır.	Güvenlikteki hükümet harcamasının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin olumlu ve önemli olduğu, fakat daha sonraki terör eylemleri arasındaki ilişkinin olumsuz olduğu bulgusuna ulaşımlardır.
Estrada vd. (2016)	1990-2016 dönemi aralığı, Türkiye	Modelde, ekonomik belirsizlikler, terör eylemlerin yoğunluğu, terör saldırısı kayıpları, ekonomik yıpranma, terör saldırısı gerginliği seviyesi, terör saldırısı izleme seviyesi ve terör saldırısı altında toplam ekonomik sızıntı gibi göstergeler ile (TAVE-Modeli) kullanılmaktadır.	Ekonomik sızıntı, ekonomik büyüme ve ekonomik yıpranmanın 1990'da 2016'ya kadar arttığını tespit etmişlerdir.
Barut vd. (2016)	2009-2014 yılları arası, Türkiye (Diyarbakır ve Şanlıurfa bölgesi)	İstihdam verileri, yatırım teşvik belgeleri, dış ticaret verileri, ithalatçı ve ihracatçı firma sayısı verileri, banka sayısı ve mevduat tutarları verileri, kamu yatırımları verileri, tarım ve hayvancılık verileri ve turizm verileri incelenmiştir.	Diyarbakır ve Şanlıurfa bölgesi bölgesinin çözüm sürecinden genel olarak olumlu etkilendiği tespit edilmiştir.
Bilgel Karahasan ve (2016)	1955-2008 dönemi aralığı, Türkiye	Sentetik kontrol grubu oluşturularak, Türkiye'deki PKK terörünün ekonomik etkilerini nedensel bir çerçevede tahmin etmeyi amaçlamışlardır.	Kişi başına düşen GSYH'nin, PKK terörüne maruz kalmaya ortalama yıllık 1,585 dolar daha yüksek olacağı sonucuna ulaşımlardır.
Kurt ve Karagöl (2015)	1989-2002 yılları arası, düşük ve yüksek gelire sahip ülkeler üzerinde	Değişkenler olarak büyüme oranı, sabit sermaye oluşumu, savunma harcamaları, terör olaylarının sayısı ve nüfus artış oranını aldıkları analizde, terörün makroekonomik etkilerini panel veri yöntemiyle incelemişlerdir.	Savunma harcamalarının ve terörün ekonomik istikrarsızlığı arttırdığı sonucuna ulaşımlardır.
Mehmood (2014)	1973-2010 yılları arası, Pakistan	Terörizm ve makroekonomi arasındaki ilişkiyi, 4500 terör eylemini kapsayan bir örnek üzerinde Yarı Yapısal VAR, Vektör Hata Düzeltme Modeli, Dürtü Tepki İşlevleri ve Granger-Nedensellik testleri incelemiştir.	Toplu olarak terörizmin gerçek milli gelirinin yaklaşık % 33,02'si bir maliyete sahip olduğu, yani terörün Pakistan'ı her yıl kişi başına gerçek GSYH büyümesinin % 1'i kadar maliyetine tabi tuttuğu sonucuna ulaşılmıştır.
Akinci vd. (2014)	2002-2011 yılları arasında, 30 az gelişmiş, 77 gelişmekte olan ve 45 gelişmiş toplam 152 ülke üzerinde	Terör eylemlerinin etkisiyle eflasyonist baskıların büyüme üzerinde etkilerini incelemek amacıyla, iki aşamalı en küçük kareler analizi yapmışlardır.	Üç ülke grubunda da terör eylemlerinin ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği görülmüştür. Bu etki az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha güçlüdür.
Peçe (2013)	2003-2010 dönemi aralığı Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan	Mal ve hizmetler ithalatı, mal ve hizmetler ihracatı, kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla, ülkeyi ziyaret eden turist sayısı, doğrudan yabancı yatırımları, işsizliğin toplam işgücüne oranı ve gayri safi yurtiçi hâsıla değişkenlerini kullanarak Panel Veri Analizi yapmıştır.	Terörün bütün bağımlı değişkenler üzerinde olumsuz etkisi olduğu gözlemlenmiştir.
Polat ve Uslu (2013)	1970-2010 ve 1987-2001 Türkiye	1970 ve 2010 yılları arasındaki dönemde yeni kurulan ve kapanan şirketlerin sayısı ile 1987-2001 yılları	Terör eylemlerinin, etkilenen şehirlerdeki kapalı şirketlerin sayısına önemli bir etkisi

		arasında şehir bazında GSMH verileri kullanılarak, Dinamik ve statik panel veri tahminlerine göre analiz yapılmıştır.	olmamasına rağmen, 3 yıl sonra üretim düzeyini ve yeni şirketlerin kurulmasını önemli ölçüde azaltmakta olduğu sonucuna varılmışlardır.
Altay vd.(2013)	1996-2010 yılları arası, Türkiye, Suudi Arabistan ve Mısır	Değişken olarak ithalat, ihracat, turizm, işsizlik, ekonomik büyüme, doğrudan yabancı yatırımlar ve kişi başına milli gelir kullanılarak, Panel veri analizi yöntemine başvurulmuştur.	Terör başta turizm olmak üzere modele dâhil olan tüm sektörler olumsuz etkilenmiştir.
Meierrieks ve Gries (2013)	1970-2007 yılları arası, 160 ülke	Terör eylemleri ile büyüme arasındaki ilişkiyi mekân boyutunun yanı sıra zaman boyutunu da ele alarak Panel veri analizine başvurulmuştur.	Çalışmaya göre, zaman boyutu bağlamında Soğuk savaş döneminde nedensellik ilişkisi, büyümeden teröre doğru iken savaştan sonra ise bu ilişki tersine dönmüştür.
Shahbaz (2013)	1971-2010 yılları arası, Pakistan	Büyüme, terör ve enflasyon arasında eşbütünleşme ilişkisini ARDL sınır testi yaklaşımı ve VECM Granger nedensellik yaklaşımı analiz yapmıştır.	Pakistan için kurulan iki değişkenli modelde, büyüme, terör ve enflasyon arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğunu tespit edilirken, kısa vadede terörden büyümeye doğru giden tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu, uzun vadede büyüme, terör faaliyetlerinin düzeyini belirleyen unsur olduğu, enflasyonun terör faaliyetlerini harekete geçirdiği ve son olarak da devam ettirilebilir bir düşük enflasyon ortamının, terör eylemlerini azaltacağı sonucuna varılmıştır.
Gaibuloev ve Sandler (2012)	1970-2009 yılları arası, 99 ülke	Büyüme performansı ve terör eylemleri arasındaki ilişkiyi göstermek incelemek için panel veri analizi yapmışlardır.	Terör eylemlerinin ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemediği görülmüştür.
Meierrieks ve Gries (2012)	1970-2007 yılları arası, 18 Latin Amerika ülkesi	Terör eylemlerinin büyüme üzerindeki etkisini ölçmek için terör eylemlerinin göstergesi olarak hayatını kaybeden insanlar alınmış, büyümenin göstergesi olarak ise kişi başına gayri safi yurtiçi hasılanın artış oranı alınarak, panel nedensellik analizi yapmışlardır.	Büyüme ile terör eylemleri arasında nedensellik ilişkisi olmadığı görülmüştür.
Freytag vd. (2011)	1971-2007 dönemi aralığı, 110 ülke	Kişi başına düşen GSYH, tüketim düzeyi, ticari açıklık, yatırım, siyasi istikrarsızlık, reel GSYH içinde kamunun büyüklüğü ve din gibi değişkenlerin kullanıldığı çalışmada, panel veri analizi yapmışlardır.	Ülkelerin terörizmi azaltmaları için ekonomik büyüme ve kalkınma düzeylerinin yüksek olması gerektiği tespit edilmiştir.
Caruso ve Schneider (2011)	1994-2007 yılları arası, 12 Batı Avrupa ülkesi	Kişi başına düşen gelir, işsizlik, genç işsizlik ve enflasyon gibi değişkenler kullanılan çalışmada Panel veri analizine başvurulmuştur.	Ekonomik büyüme, enflasyon ve işsizlik ile terör eylemleri arasında negatif ancak terör eylemleri ile genç işsizlik arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Gries (2011)	vd.	1950-2004 yılları arası, Fransa, Almanya, İngiltere, İspanya, Portekiz, Yunanistan ve İtalya	Terörün göstergesi, terör eylemlerinde yurtiçinde ölen ya da yaralanan kişi sayısı, büyümenin göstergesi olarak ise kişi başına düşen reel gayri safi yurtiçi hasılda kaydedilen artış ele alınarak, Hsiao-Granger yaklaşımı ile bir zaman serisi analizi yapılmıştır.	Bu ülkelerde kaydedilen büyüme, terör eylemlerinin fırsat maliyetini arttırarak politik şiddet kullanımının azalmasını mümkün kılacaktır sonucuna ulaşmışlardır.
Llusa Tavares (2011)	ve	1970-2007 yılları arası, 187 ülke	Terör eylemlerinin ekonomik maliyetini farklı makroekonomik büyüklükler temelinde ölçmek amacıyla Panel veri analizine başvurmuşlardır.	Özel tüketim ve yatırım harcamalarını daraltan terör eylemlerinin, kamu tüketimi ve ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Yöntem, Veriler ve Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde terörizm ve temel makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkiyi göstermek için kullanılan ekonometrik yöntemler hakkında kısa bir bilgi verilecektir. İçsel ve dışsal değişken ayırımına yer vermemesi ve değişkenler arasındaki dinamik ilişkileri analiz edebilme imkânı sağladığından çalışmada VAR analizi uygulanmıştır. VAR yöntemi uygulanabilmesi için öncelikle serilerin durağan olması gerekmektedir. Serilerin durağan olup olmadıklarını kontrol etmek amacıyla Birim Kök Testlerine başvurulmuştur. Serilerde birim kök olsa bile aynı dereceden durağan iseler, serilerin düzey değerlerine eşbütünleşme analizi yapılabilmektedir. Seriler arasında eğer eşbütünleşme var ise vektör hata düzeltme modeli oluşturulmalıdır. Değişkenler arasında nedensellik ilişkisini tespit etmek ve nedenselliğin yönünü tayin etmek için Granger nedensellik testi uygulanır. Ayrıca ilgili değişkene bir dönemde verilen şokun kendisine ve diğer değişkenlere etkisinin incelenmesi için etki tepki fonksiyonları elde edilmekte ve bir değişkende meydana gelen bir değişimin ne oranda diğer değişkenlerdeki değişimlerden kaynaklandığını tespit etmek amacıyla da varyans ayrıştırması kullanılmaktadır.

Yukarıda anlatılan teorik çerçeveye uyumlu olarak yapılan analizde, 1968-2015 dönemini kapsayan yıllık ve mevsimsellikten arındırılmış veriler kullanılmıştır. Bütün seriler yüzdesel olarak hesaplanmıştır. Verilerin analizinde E-views 9 ekonometrik paket programından yararlanılmıştır. Çalışmada kısıtlanmamış VAR analizi için kullanılan değişkenler şu şekildedir: Türkiye'deki terör saldırıları (TEROR), kişi başı reel gayrisafi yurtiçi hâsıla (GDP), tüketici fiyat endeksi (CPI) ve toplam yatırım (INVEST).

Bu değişkenlerden kişi başı reel gayrisafi yurtiçi hâsıla ve tüketici fiyat endeksi Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından; toplam yatırım verisi Uluslararası Para Fonu Dünya Ekonomik Görünüm veri tabanından ve Türkiye'ye yapılan terör saldırıları verisi ise Küresel Terörizm veri tabanından (Global Terrorism Database) temin edilmiştir. VAR analizi için kullanılacak ekonometrik model aşağıda yer alan denklem 1'de gösterilmektedir.

$$\Delta \ln TEROR_t = \alpha_1 + \sum_p^k \beta_{1p} \Delta \ln CPI_{t-p} + \sum_p^k \gamma_{1p} \Delta \ln INVEST_{t-p} + \sum_p^k \delta_{1p} \Delta \ln GDP_{t-p} + \varepsilon_{1t} \quad (1)$$

Denklem 1'deki ekonometrik modelde; p gecikme uzunluğunu, k değişken kümesini ve ε ise ortalaması sıfır, gecikmeli değerleriyle kovaryansı sıfır, varyansı sabit ve normal dağılıma sahip tesadüfi hata terimlerini göstermektedir.

VAR analizinde elde edilen sonuçların güvenilir olabilmesi için serilerin durağan olması gerekir. Modelin bir bütün olarak durağan olup olmadığı modelden elde edilen karakteristik polinomun ters köklerinin birim çember içerisinde olup olmadığına bakılarak söylenebilir.

Bütün kökler birim çember içerisinde ise VAR süreci durağandır yorumu yapılır (Banerjee vd., 1993, s.141). Analizde logaritması alınarak kullanılan seriler birim kök testlerine tabi tutularak bireysel, sabitli ve trendli olmak üzere durağanlıkları test edilmiştir. Sonuçlardan serilerin düzey (doğal) seviyede durağan oldukları tespit edilmiştir. Aşağıda yer alan Tablo 1 bireysel etkileri içeren modellere ait değişkenlerin birim kök testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 1: Birim kök testi sonuçları

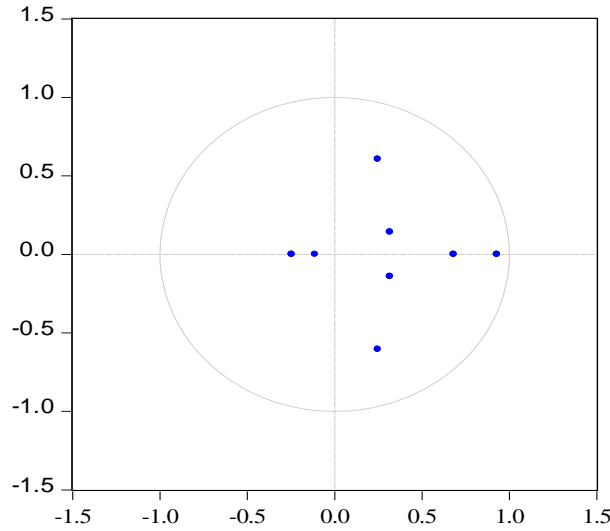
Değişkenler	Genişletilmiş Dickey Fuller	Phillips Perron
LnTeror	-4.272770 [0.0014] *	-4.272770 [0.0014] *
LnGDP	-5.319004 [0.0001] *	-5.249471 [0.0001] *
LnCPI	-4.264568 [0.0014] *	-4.067220 [0.0026] *
LnInvest	-3.267573 [0.0226] *	-3.180884 [0.0279] *

Not: Akaike kriterleri göz önünde bulundurularak gecikme uzunlukları otomatik olarak belirlenmiştir.

[] içerisindeki değerler testlerin p değerini göstermektedir.

* İşareti %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı olan değişkenleri gösterir.

Genişletilmiş Dickey Fuller ve Phillips Perron durağanlık testleri sonuçlarına göre serilerin tümünün düzey seviyede $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde durağan olduğu hipotezi doğrulanmaktadır.

Grafik 1: Karakteristik polinomun ters kökleri

Modelin bir bütün olarak durağanlığına bakıldığında ise karakteristik polinomun bütün ters kökleri Grafik 1'de de görüleceği üzere birim çember içerisinde yer almaktadır. Bu sonuç doğrultusunda modelin VAR sürecinin durağan olduğunu söyleyebiliriz.

Durağanlıkları incelenen serilerin aralarında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığını belirlemek için eşbütünleşme testinin yapılması gerekmektedir. Bu amaçla analizde Johansen Eşbütünleşme testine yer verilmiştir. Tablo 2'de Johansen Eşbütünleşme testi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 2: Johansen eşbütünleşme testi sonuçları

İz Testi (Trace Test)					
Boş Hipotez	Alternatif Hipotez	Öz Değer	Test İstatistiği	%5 Kritik Değer	p Olasılık Değeri
r=0	r=1	0.459536	43.02579	47.85613	0.1319
r=1	r=2	0.317484	21.48936	29.79707	0.3278
r=2	r=3	0.192838	8.120456	15.49471	0.4526

r=3	r=4	0.017625	0.622387	3.841466	0.4302
Maksimum Öz Değer Testi (Maximum Eigenvalue Test)					
Boş Hipotez	Alternatif Hipotez	Öz Değer	Test İstatistiği	%5 Kritik Değer	p Olasılık Değeri
$r=0$	$r>0$	0.459536	21.53643	27.58434	0.2451
$r\leq 1$	$r>1$	0.317484	13.36890	21.13162	0.4188
$r\leq 2$	$r>2$	0.192838	7.498069	14.26460	0.4320
$r\leq 3$	$r>3$	0.017625	0.622387	3.841466	0.4302
($r=0$) Herhangi bir koentegre vektörün bulunmadığını söyleyen boş hipotezi gösterir.					

Tablo 2’de iz (trace) testi ve maksimum özdeğer (eigenvalue) test sonuçlarına bakıldığında, %5 anlam düzeyinde iz ve maksimum özdeğer testi sonuçları kritik değerlerden küçük olduğu için eşbütünleşik vektörün olmadığı kabul edilmektedir. Bunun yanında Tablo 2’deki p değerlerine baktığımız zaman %5 anlam düzeyinde eşbütünleşmenin olmadığı sıfır hipotezi kabul edilir. Kısacası Johansen Eşbütünleşme testi sonucuna göre seriler eşbütünleşik olmadığı için Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) yerine Vektör Otoregresif Modeller (VAR) kullanılacaktır.

VAR modellerindeki en önemli sorunlardan birisi gecikme uzunluğunun belirlenmesidir. Uygun gecikme uzunluğunu belirlemek için LR (Ardışık modifiye edilmiş LR test istatistiği), FPE (Son Tahmin Hata Kriteri), AIC (Akaike Bilgi Kriteri), SC (Schwarz Bilgi Kriteri) ve HQ (Hannan-Quin Bilgi Kriteri) gibi kriterler kullanılmıştır. Aşağıda yer alan Tablo 3’te uygun gecikme uzunluğu seçimine yönelik sonuçlar yer almaktadır (Bozkurt, 2007).

Tablo 3: Uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-102.9844	NA	0.009420	6.686527	6.869744	6.747258
1	-45.07003	97.73055*	0.000693*	4.066877*	4.982962*	4.370533*
2	-32.99634	17.35593	0.000933	4.312271	5.961224	4.858852
3	-22.09761	12.94224	0.001471	4.631101	7.012922	5.420607

* İşareti ilgili gecikme uzunluğunun uygun olduğunu gösterir.

Sonuçlar incelendiğinde LR, FPE, AIC ve HQ kriterleri 1 gecikmenin uygun olduğunu göstermektedir. Bundan sonraki analizlerde en uygun gecikme süresi 1 olarak alınacaktır. Uygun gecikmenin belirlenmesinden sonra, bu gecikme uzunluğu kullanılarak tahmin edilen VAR modeli sonucunu yorumlayabilmek adına sırasıyla Granger Nedensellik Testi, Etki-Tepki Fonksiyonları Analizi ve Varyans Ayrıştırması yöntemleri yapılarak değişkenler arasındaki ilişkiler tespit edilecektir.

Eşbütünleşme testi sonuçları değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin olup olmadığı hakkında fikir sahibi olmamızı sağlarken, bu uzun dönemli ilişkinin yönü hakkında bize bilgi vermemektedir. İktisat alanında değişkenler arasında ilişkinin yönünün belirlenebilmesi için değişkenlerin içsel ve dışsal olmak üzere sınıflandırılması gerekir (Bozkurt, 2007, s. 91). Bu amaçla Granger, modelde yer alan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin belirlenebilmesi için Granger Nedensellik testini geliştirmiştir (Granger, 1969, s. 424-438). Analizde kullanılan değişkenlerin Granger nedensellik testi sonuçları Tablo 4’de gösterilmektedir.

Tablo 4: Pairwise granger nedensellik testi sonuçları

Boş Hipotez:	Gözlem Sayısı	F-İstatistiği	p (Olasılık Değeri)

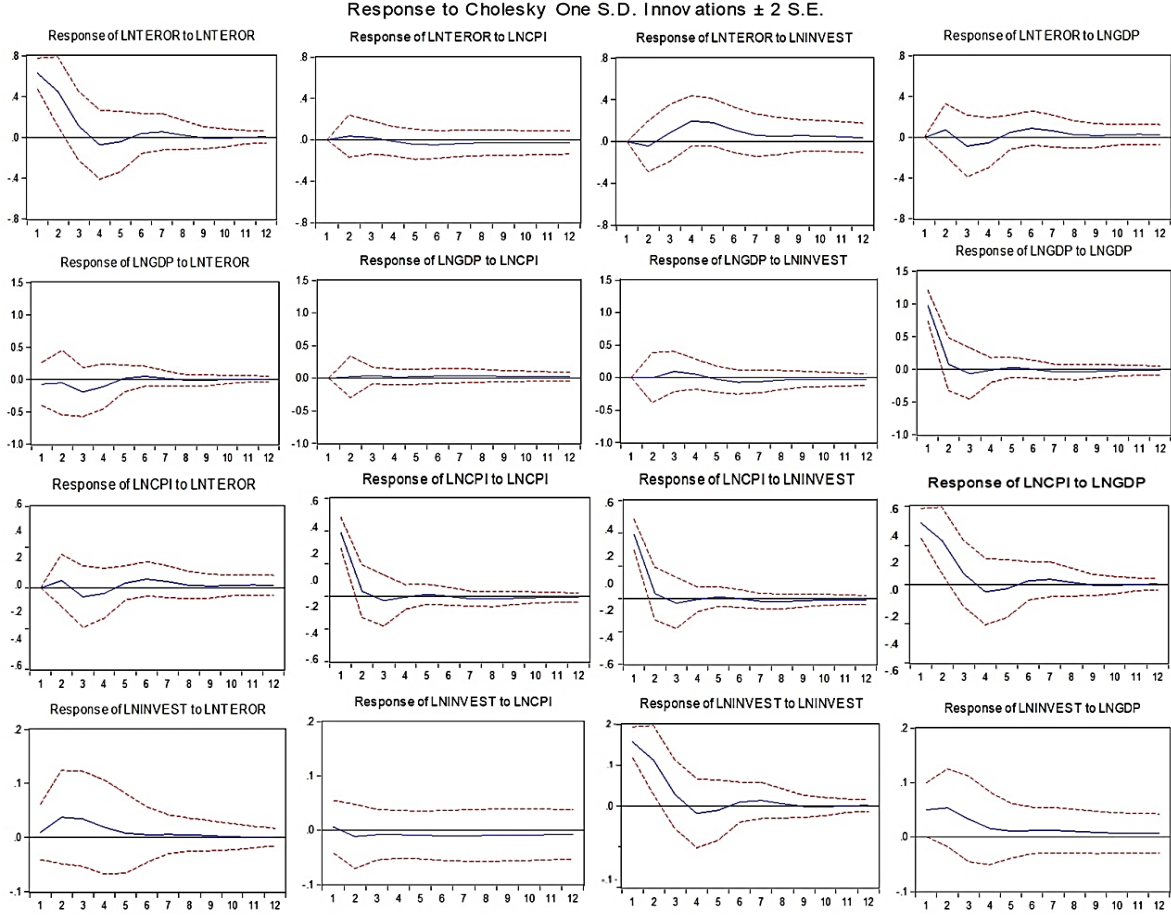
LNGDP Granger nedeni değildir LNTEROR	46	0.35263	0.1055
LNTEROR Granger nedeni değildir LNGDP		2.12056	0.0468
LNCPI Granger nedeni değildir LNTEROR	46	0.03674	0.9640
LNTEROR Granger nedeni değildir LNCPI		0.03616	0.9645
LNINVEST Granger nedeni değildir LNTEROR	46	1.80935	0.1776
LNTEROR Granger nedeni değildir LNINVEST		1.44119	0.0493

Tablo 4 incelendiğinde Türkiye için %5 anlamlılık düzeyinde “LNGDP Granger nedeni değildir LNTEROR” sıfır hipotezi red edilmezken, “LNTEROR Granger nedeni değildir LNGDP” sıfır hipotezi red edilmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere terör saldırıları ve ekonomik büyüme arasında LNTEROR’den LNGDP’ye doğru tek yönlü bir Granger nedensellik tespit edilmiştir. Terörizm askeri harcamalar kanalıyla milli gelir üzerinde etkide bulunmaktadır. Terörist saldırıları önlemek amacıyla askeri harcamalar arttırılmakta ve genelde şiddet eylemlerinin durmasından sonra da yüksek seviyelerde kalma eğilimi göstermektedir. Güvenliği sağlamak amacıyla yapılan yüksek harcamalar, sağlık, eğitim ve diğer verimli sektörler için kullanılacak kaynakları azaltarak kamu harcamalarının bileşenini bozmaktadır. Ayrıca alt yapının ve fiziki görünümünün hasar görmesiyle, beşeri sermayenin kaybı, turizm, ticaret ve iş dünyasının güven kaybından dolayı olarak etkilenen mali yapı kötüleşmekte ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Yani dışlama etkisi söz konusu olabilir. Diğer bir deyişle savunma harcamalarına yapılan fonun artması, özel sektör yatırımları ve ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yapan sektörlerle yönelik kamu harcamalarını azaltabilmektedir. Literatüre bakıldığında elde edilen bu sonucu Ndikumana (2001) ve Shieh vd. (2002) çalışmaları da desteklemektedir.

Nedensellik testi sonuçlarında “LNCPI Granger nedeni değildir LNTEROR” ve “LNTEROR Granger nedeni değildir LNCPI” sıfır hipotezleri red edilmeyerek enflasyon ve terör saldırıları arasında çift taraflı Granger nedensellik ilişkisi bulunmamıştır. Benzer şekilde Piazza (2006) enflasyon ve terörizm arasında belirgin bir ilişki kurulamayacağını belirtmiştir. Son olarak yatırımlar (LNINVEST) ve terör saldırıları arasındaki Granger nedenselliğe bakıldığında, “LNINVEST Granger nedeni değildir LNTEROR” sıfır hipotezi red edilmezken, “LNTEROR Granger nedeni değildir LNINVEST” sıfır hipotezi red edilmektedir. Başka bir ifadeyle LNTEROR’den LNINVEST’e doğru tek yönlü bir Granger nedensellik vardır. Terör riskinin yükselmesi veya terörün artması firmaların stratejilerini de etkileyecektir. Risk değerlendirmesi firmaların yatırım kararlarında önemli etkenlerden birisi olmuştur. Bu bağlamda terör eylemlerinin artması yatırım oranını negatif yönde etkileyerek azalmasına neden olacaktır (Gaibulloev ve Sandler, 2008; Blomberg vd., 2004).

VAR analizi çerçevesinde, değişkenlerden birinin hata terimlerinde meydana gelen şokların kendisi ve diğer değişkenlerin şimdiki ve gelecekteki değerlerine olan etkisini görebilmek adına etki tepki analizine başvurulmalıdır. Yapısal şoklar üzerine kurulu bir yöntem olan etki-tepki analizinde Granger nedenselliğin olması önemlidir. Aksi takdirde bir değişken üzerine verilecek bir birimlik şok, diğer değişken üzerine etki etmeyecektir. Nedensellik testinde elde edilen sonuçlara göre değişkenler en dışsaldan içsele doğru sıralanarak etki tepki analizi yapılmıştır. Modelde yer alan değişkenlere yönelik etki-tepki fonksiyonları hesaplanırken, gerekli olan güven aralıkları ± 2 standart hata için Monte Carlo simülasyonları aracılığıyla üretilmiştir. Grafiklerdeki kesikli çizgiler ± 2 standart hata için güven aralıklarını, düz çizgileri ise modelin hata terimlerinde meydana gelen 1 standart hatalık şoka karşı bağımlı değişkenin zamanla gösterdiği tepkiyi göstermektedir (Bozkurt, 2007, s. 95). Etki-tepki analiz sonuçlarının güven aralığı içerisinde yer alması, istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını anlama açısından önem arz etmektedir. VAR modeli bir gecikme uzunluğuna göre değişkenlere

pozitif bir şok uygulandığında bağımlı değişkenlerin zaman içinde nasıl tepki verdikleri incelenmiştir. Grafik 2'de analiz sonucunda elde edilen etki-tepki fonksiyonları gösterilmektedir.

Etki-tepki fonksiyonlarına bakıldığında kullanılan ekonometrik modeldeki şok etkilerinin, güven aralığını gösteren kırmızı kesikli çizgiler arasında seyrettiği böylelikle istatistiksel olarak anlamlı oldukları ve zamanla sifıra doğru yaklaştıkları için de sistemin bir bütün olarak durağan olduğu tespit edilmektedir. Etki tepki fonksiyonlarının sifıra doğru yakınsaması demek tahmin için kullanılan ekonometrik modelin istikrarının bir göstergesidir. GDP ve CPI değişkenlerinde yaşanan şokun etkisiyle TEROR dalgalı bir seyir izler iken; INVEST değişkeninde yaşanan pozitif bir şokun etkisiyle TEROR değişkeni ilk üç dönem artmakta sonra giderek azalmaktadır. Başka bir ifadeyle, gayrisafi yurtiçi hâsıla ve enflasyonda yaşanan şokların terör saldırılarındaki dalgalanmaları açıklamakta etkisinin az olduğu; yatırımlarda yaşanan pozitif bir şokun terör saldırılarını açıklamakta etkisinin nispeten daha fazla olduğu söylenebilir. Bunun yanında TEROR değişkeninde yaşanan bir şokun etkisiyle CPI ve GDP kısa dönemde artarken, INVEST azalmaktadır. Uzun dönemde ise TEROR değişkeninde yaşanan bir şokun diğer değişkenlerde yaşanan değişimleri açıklamakta etkisi azalmaktadır.

Varyans ayrıştırması bir değişkene ait tahmin edilen hata varyansının diğer değişkenler tarafından açıklanma oranıdır. Varyans ayrıştırmasının amacı, ekonometrik modelde yer alan değişkenlerin kendilerinde ve diğer değişkenlerden birinde meydana gelecek bir şokun yüzde kaçının kendisinden ve diğer değişkenlerden kaynaklandığını gösterebilmektir (Enders, 2004, s. 280). Ekonometrik analiz sonucu elde edilen TEROR bağımlı değişkenine ait varyans

ayrıştırması sonucu aşağıda yer alan Tablo 5'te gösterilmektedir. Etkiler yüzdesel olarak gösterildiği için etkilerin toplamı dikkat edileceği üzere 100 değerine eşittir.

Tablo 5: Varyans ayrıştırması sonuçları

LN TEROR: Varyans Ayrıştırması					
Periyod	Standart Hata	LNTEROR	LNCPI	LNINVEST	LNGDP
1	0.625537	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.774831	98.58667	0.205680	0.330953	0.876694
3	0.792265	96.23154	0.288003	1.445932	2.034522
4	0.821917	90.21641	0.296845	7.160167	2.326577
5	0.845676	85.46383	0.561331	11.46667	2.508161
6	0.859348	82.95473	0.837373	12.73992	3.467977
7	0.866047	82.07340	0.991624	13.02904	3.905929
8	0.868778	81.62923	1.092558	13.30714	3.971072
9	0.871329	81.15403	1.194204	13.66685	3.984923
10	0.873964	80.67174	1.307349	13.98337	4.037541
11	0.876115	80.27626	1.414671	14.17840	4.130670
12	0.877686	79.99301	1.503441	14.29423	4.209312

LNCPI: Varyans Ayrıştırması					
Periyod	Standart Hata	LNTEROR	LNCPI	LNINVEST	LNGDP
1	15.71804	0.076354	99.92365	0.000000	0.000000
2	18.32383	0.108587	91.66245	7.805296	0.423669
3	21.05403	0.213093	76.87362	22.56235	0.350943
4	23.19215	0.332962	66.68163	32.69609	0.289319
5	24.71145	0.449736	61.46231	37.80594	0.282009
6	25.83915	0.439363	58.17886	41.06193	0.319856
7	26.69126	0.438456	55.95550	43.24369	0.362352
8	27.32051	0.456265	54.60816	44.50390	0.431682
9	27.79382	0.463393	53.79921	45.19817	0.539220
10	28.15993	0.464387	53.27887	45.58545	0.671286
11	28.44731	0.466602	52.95490	45.75482	0.823673
12	28.67749	0.468664	52.76970	45.76114	1.000497

LNINVEST: Varyans Ayrıştırması					
Periyod	Standart Hata	LNTEROR	LNCPI	LNINVEST	LNGDP
1	2.113187	2.418480	0.115955	97.46557	0.000000
2	2.951586	1.907099	0.487610	97.05800	0.547289
3	3.299076	1.874198	0.491683	96.65358	0.960538
4	3.438773	1.860445	0.496019	96.58068	1.062858
5	3.517495	1.858961	0.660447	95.37524	2.105352
6	3.571737	1.814422	0.790340	95.24075	2.154484
7	3.609002	1.796002	0.914890	95.10035	2.188758
8	3.635813	1.778059	1.019767	94.99444	2.207735
9	3.656385	1.762201	1.091927	94.92279	2.223087
10	3.672118	1.751598	2.143128	93.86867	2.236604
11	3.683953	1.744152	2.182224	93.82681	2.246815
12	3.692940	1.738088	2.211048	93.79620	2.254665

LNGDP: Varyans Ayrıştırması					
Periyod	Standart Hata	LNTEROR	LNCPI	LNINVEST	LNGDP
1	0.018031	3.011986	14.96640	53.31203	28.70958
2	0.024797	3.279559	19.75519	47.99187	28.97338

3	0.028774	2.435971	21.27287	45.10663	31.18453
4	0.032079	1.960229	22.48161	41.82000	33.73816
5	0.034621	1.705159	23.16253	38.88053	36.25178
6	0.036753	1.513830	23.69684	36.48957	38.29976
7	0.048786	1.460731	24.20294	34.48275	39.95358
8	0.047744	1.233132	24.66285	32.74121	41.35581
9	0.047600	1.123017	25.07413	31.24486	42.55299
10	0.046387	1.037201	25.45653	29.93538	43.56889
11	0.046126	0.962510	25.81404	28.77871	44.44474
12	0.045817	0.895734	26.14680	27.74571	45.21376

Cholesky Sıralama: LNTERROR LNCPI LNINVEST LNGDP

Tablo 5'teki sonuçlara göre kısa dönem olarak nitelendirilebilen ilk üç dönemde terör saldırılarındaki değişimin yaklaşık %96'sı kendisinden kaynaklanırken, yaklaşık %0,2'si tüketici fiyat endeksinden, yaklaşık % 1,4'ü toplam yatırımlardan ve yaklaşık %2'si de kişi başı reel gayrisafi yurtiçi hasıla'dan kaynaklanmaktadır. İlerleyen dönemlere bakıldığında yani uzun dönemde terör saldırılarındaki değişimin yaklaşık %80'i kendisinden kaynaklanırken, yaklaşık %1,5'i tüketici fiyat endeksinden, yaklaşık %14'ü toplam yatırımlardan ve yaklaşık %4'ü kişi başı reel gayrisafi yurtiçi hasıladan kaynaklanmaktadır. Terör saldırıları üzerinde çok etkisinin olmadığı anlaşılan tüketici fiyat endeksi kısa dönemden uzun döneme doğru giderek önem arzetyecek şekilde artmaktadır. Toplam yatırım miktarının terör saldırılarını açıklamadaki etkisine bakıldığında ise kısa dönemde pek etkili olmadığı, fakat özellikle 4. dönemden sonra bir sıçrama geçirerek uzun döneme doğru etkisini giderek arttırdığı görülmektedir. Kişi başı reel gayrisafi yurtiçi hasılanın terör saldırılarını açıklamadaki etkisi kısa dönemde %2'lerde seyrederken uzun döneme gelindiğinde bu etki artarak %4'lere ulaşmıştır. Ekonometrik modelde yer alan değişkenlerin terör saldırılarını açıklamadaki etkilerini incelemek için varyans ayrıştırması sonucuna bakıldığında, kısa dönemde bağımlı değişkenin kendisinden sonra en fazla etkiyi kişi başı reel gayrisafi yurtiçi hasıla göstermektedir. Bu değişkeni sırasıyla toplam yatırım ve tüketici fiyat endeksi izlemektedir. Uzun dönemde ise bağımlı değişkenin kendisinden sonra en fazla etkiyi topla yatırım miktarı göstermektedir. Bu değişkeni sırasıyla kişi başı reel gayrisafi yurtiçi hasıla ve tüketici fiyat endeksi izlemektedir. Tüketici fiyat endeksi değişkenine ait nominal şokların etkisi hem kısa dönemde hem de uzun dönemde %1 düzeylerinde kaldığı için terör saldırılarını etkileme gücü yok denecek kadar az olduğu söylenebilmektedir.

Benzer şekilde tüketici fiyat endeksi oranındaki değişimin varyans ayrıştırmasına bakıldığında kısa dönemde %76'si kendisinden kaynaklanıyor iken %22'si toplam yatırımlardan, %0,35'i kişi başı reel gayrisafi yurtiçi hasıla'dan ve %0,21'i terör saldırılarından kaynaklanmaktadır. Uzun dönemde ise tüketici fiyat endeksi oranındaki değişimin %52,7'si kendisinden kaynaklanır iken %45,7'si toplam yatırımlardan, %1'i kişi başı reel gayrisafi yurtiçi hasıladan ve %0,46'sı da terör saldırılarından kaynaklanmaktadır. Buradan kişi başı reel gayrisafi yurtiçi hasıla ile terör saldırılarının fiyatlar genel düzeyindeki değişimleri açıklamada çok etkili olmadıkları sonucuna ulaşılabilir. Toplam yatırımların varyans ayrıştırması incelendiğinde kısa dönemde toplam yatırımlardaki değişimin %96,65'i kendisinden kaynaklanırken, %1,87'si terör saldırılarından, %0,96'sı kişi başı reel gayrisafi yurtiçi hasıladan ve %0,49'u da tüketici fiyat endeksinden kaynaklanmaktadır. Kısa dönemden uzun döneme doğru gidildikçe terör saldırılarının toplam yatırımlar üzerindeki şokları açıklama oranı azalmaktadır. Kişi başı reel gayrisafi yurtiçi hasıla'nın varyans ayrıştırması incelendiğinde ise kısa dönemde yaşanan şokların %45'i toplam yatırımlardan kaynaklanırken, %31'i kendisinden, %21,2'si tüketici fiyat endeksinden ve %2,4'ü terör saldırılarından kaynaklanmaktadır. Uzun dönemde ise kişi başı reel gayrisafi yurtiçi hasıla'da yaşanan bir değişimin etkisi %45 kendisinden, %27 toplam yatırımlardan, %26 tüketici fiyat endeksinden ve yaklaşık %0,9'u terör saldırılarından kaynaklanmaktadır.

Sonuç

Çok karmaşık bir olgu olan terörizm, ulusal boyutları aşarak tüm devletleri olumsuz yönde etkileyen küresel bir nitelik kazanmıştır. Artık bir bölgeyi, bir topluluğu değil tüm dünyayı çeşitli çıkarlar doğrultusunda etkileyebilen terörizmin arkasında sadece, yoksulluk, eğitimsizlik, eşitsizlik ve siyasi faktörler gibi nedenler bulunmamaktadır. Bu sayılan faktörler sadece teröre zemin hazırlamaktadır. Nitekim tarihsel açıdan incelendiğinde terörizmin her dönemde var olduğu, etnik, psikolojik, sosyo-kültürel vb. gibi nedenlerden dolayı terörizme rastlanıldığı da görülmektedir. Terörizmin siyasi, psikolojik ve ekonomik gibi birçok etkilerinin olması muhtemeldir. Terörizmin güvensizlik ortamı yaratarak sermaye piyasaları, yatırım ve turizm kanallarıyla ekonomilere ağır zararlar vermektedir. Yine terör eylemleri sonucu zarar gören alt yapı, fiziksel görünüm ekonomilere ağır maliyetler yüklemektedir. Terör eylemleri verimli yatırımları dışlayarak iktisadi kaynakları güvenlik ve savunma alanlarına kaydırmaktadır.

Terörist faaliyetlerin makroekonomiyi olumsuz etkilerinin başında devlet harcamalarını arttırıcı etkisi bulunmaktadır. Terörizmin ülkelerde yıllarca ve sürekli faaliyet içinde olması devletlerin terörle mücadeleye ciddi kaynaklar ayırmasına neden olmaktadır. Bu nedenle böyle ülkelerde bütçe açıkları oluşmakta ve devletin borçlanma gereği artmaktadır. Borçların artması faizleri arttırmakta, faizlerin artması hem yatırımı negatif etkilemekte hem de özel sektörün kaynak bulmasını azaltmaktadır. Bunun yanında ekonomik göstergeler de terörist faaliyetlerin yapılmasına neden olabilir. Gelir sıkıntısı yaşanan toplumda terörist saldırıların arttığı gözlemlenmektedir. Çalışmada yapılan nedensellik testi sonuçlarına göre de, terör saldırılarından ekonomik büyümeyi ifade eden kişi başı reel gayri safi yurtiçi hasılaya doğru tek taraflı bir Granger nedensellik tespit edilmiştir. Terörist eylemlerin piyasalardaki riski ve belirsizliği artırarak yatırım oranlarında bir azalmaya yol açması ve yurtiçi yatırımların terörist eylemler yüzünden dışlanması ile azalan milli gelir düzeyi ülke ekonomilerinin büyümelerinde önemli bir engel oluşturmaktadır. Literatürde yer alan Gaibulev ve Sandler (2008) ve Shahbaz (2013) gibi çalışmalar da analizde bulunan terör saldırılarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisini desteklemektedirler.

Terörist saldırıların sosyo-ekonomik zararlarını aza indirgeyebilmek için terör mağduru ülkenin her bir vatandaşının teröre göz açtırmayacak şekilde dikkatli olması ve teröristlerin oluşturmak istedikleri kaotik ortama aldırış etmeden teröre karşı direnç göstermesi gerekmektedir. Terörle mücadele, terörün oluşmasındaki faktörlerin yok edilmesi, uluslararası anlaşmalarla teyit edilip üzerine gidilmesiyle ancak gerçekleşir.

Bunun yanında zayıf ekonomilerin mi teröre yol açtığı ya da terörün mü ekonomilerin zayıflamasına neden olduğu konusu literatürde net olmamakla birlikte birbirlerini etkiledikleri çok açık görülmektedir. Bu bilgi çerçevesinde, Türkiye’de terör olaylarının yoğun yaşandığı bölgelerde GAP ve SODES gibi ekonomik açıdan istihdam arttırıcı ve yoksulluğu azaltıcı sosyo-ekonomik projelerin ve yatırımların yapılması gerekir. Böylelikle gelir düzeyi artan bölge halkının daha eğitilmiş ve sağlıklı bir yapıya sahip olmasından dolayı refah düzeyi artacak, halk terörist faaliyetlerden uzaklaşacaklardır. Bu neden ile terörle mücadele planları yapılırken karar vericilerin, çalışmanın analizinde elde edilen bulguları göz önünde bulundurarak ekonomiyi de planın içinde görmesi ve bu bilgi doğrultusunda politikalar izlemesi önemlidir.

Kaynaklar

- Abadie, A., & Gardeazabal, J. (2008). Terrorism and The World Economy. *European Economic Review* 52(1), 1-7.
- Acar, Ü. (2012). *Terör ve terörizm*. Ankara: Kripto.
- Ağırman, E., Özcan, M., & Yılmaz, Ö. (2014). Terörizmin finansal piyasalara etkisi: ampirik bir çalışma. *Journal of BRSA Banking & Financial Markets*, 8(2), 99-117.

- Aiyedogbon, J. O., Gugong, B. K., & Anyanwu, S. O. (2016). Macro-Economic Consequences of Terrorism and Anti-Terrorism Expenditure on Economic Performance in Nigeria, 1980-2014. *Sosiohumanika*, 9 (1).
- Akıncı, M., Akıncı, G., & Yılmaz, Ö. (2014). Terörizmin enflasyon ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri: panel iki aşamalı en küçük kareler yöntemi. *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 5 (1), 1-24.
- Algan, N., Balcılar, M., Bal, H., & Manga, M. (2016). Terörizmin finansal piyasalara etkisi: Türkiye örneği. *International Conference On Eurasian Economies*, 624-631.
- Alp, İ. A. (2013). Terörün ekonomik etkileri. *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi* 4(1), 1-19.
- Altay, H., Ekinci, A., & Peçe, M. (2013). Ortadoğu'da terörün ekonomik etkileri: Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan üzerine bir inceleme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 267-288.
- Altuğ, Y. (1995). *Terörün anatomisi*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları.
- Bal, İ. (2006). *Terör Nedir, neden terörist olunur*. Ankara: Uşak Yayınları.
- Banerjee, A., Dolado, J. J., Galbraith, J. W., & Hendry, D. (1993). Co-integration, error correction and the econometric analysis of non-stationary data. *OUP Catalogue*.
- Barut, A., Asoğlu, V., & Yıldırım, N. T. (2016). Çözüm sürecinin TRC 2 (Şanlıurfa ve Diyarbakır) Bölgesine Ekonomik Etkileri. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (1), 31-44.
- Baysal, E. (2015). *Çözüm Türkiye'nin kronikleşen terör sorununa ekonomi reçetesi*. İstanbul: Öteki Adam Yayınları.
- Becker, G., & Murphy, K. (2001). *Prosperity Will Rise Out of the Ashes*. <http://online.wsj.com/article/> Retrieved 18.11.2013,. adresinden alındı.
- Birliği, T. B. (2006). *Türkiye ve terörizm*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Blomberg, B., Hess, G., & Weerapana, A. (2004). Economic conditions and terrorism. *European Journal of Political Economy*, 463-478.
- Blomberg, S., & Sheppard, S. (2007). The Impacts of Terrorism on Urban Form. *Brookings-Wharton Papers on Urban Affairs*, 257-290.
- Bozkurt, H. (2007). *Zaman Serileri Analizi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Bulut, E. (2000). Türk turizminin dünyadaki yeri ve dış ödemeler bilançosundaki etkisi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 71-86.
- Caşın, M. H. (2008). *Uluslararası Terörizm*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Çağlar, A. (2009). *Terör ve Terörizm: Kavramsal Analiz*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ekonomik Araştırmalar ve Proje Müdürlüğü (2015). *Terörün, Türkiye ve Bölge Ekonomisine Etkileri*. Konya: Konya Ticaret Odası.
- Enders, W., & Sandler, T. (2004). Is it all different now? *Mimeo, The Lisbon Conference on Defence and Security, IDN, 1-2 July*.
- Esen, K. (2011). Türkiye'de Terörizm ve terörist profili. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Kütahya, Kütahya, Türkiye.
- Estrada, M. R., Donghyun, P. R., & Khan, A. (2016). The Impact of Terrorism on Turkey's Economic Performance From 1990 to 2016.
- Fendoğlu, H. T. (2000). Uluslararası belgelerde terörizm. Elazığ, Türkiye: Fırat Üniversitesi Rektörlüğü Yayını.
- Gaibulloev, K., & Sandler, T. (2008). Growth consequences of terrorism in western Europe. *Kyklos*, 61(3), 411-424.
- Gordon, P., James E., M., Qisheng, P., & Harry, W. (2005). The Economic Impact of a Terrorist Attack on the Twin Ports of Los Angeles- Long Beach.
- Gökbunar, R., & Gökbunar, A. (2010). *Terör ekonomisi*. İstanbul: Beta Yayınları.

- Granger, C. W. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 424-438.
- Gül, T. (2012). *Terör ve Terörizm*. İstanbul: Ark Kitapları.
- Gür, L. (2014). Terörün ekonomiye ve ekonomik büyümeye etkisi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara, Türkiye: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Yönetimi Anabilim Dalı.
- Ilyas, S., Mehmood, B., & Aslam, R. (2017). Terrorism and poverty: double trouble for macroeconomic performance in African countries. *African Journal of Economic Review*, 5 (1), 1-13.
- İlhan, S. (2008). *Terör Neden Türkiye*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- İtil, T. (1994). *Uluslararası terörizm ve uyuşturucu madde kaçakçılığı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Karagöz, H. (2016). Terörizmin Türkiye'de turistler ve turizm gelirleri üzerine etkileri. *T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Tartışma Metinleri*. İstanbul, Türkiye.
- Korkmaz, Ö., Erer, D., & Erer, E. (2017). Terör olaylarının finansal piyasalar üzerine etkisi. *Sosyoekonomi Dergisi*, Vol. 25 (31), 11-30.
- Kurt, S., & Karagöl, E. T. (2015). The Effects of terrorism and defence expenditures on economic growth.
- Larobina, M., & Pate, R. (2009). Impact of terrorism on business. *The Journal of Global Business Issues* 3(1), 147-155.
- Lenain, P., Bonturi, M., & Koen, V. (2002). The economic consequences of terrorism. *Working Paper No.334, Economics Department, OECD, Paris*.
- Mehmood, S. (2014). Terrorism and the macroeconomy: evidence from Pakistan. *Defence and Peace Economics*, 25 (2), 509-534.
- Meierrieks, D., & Gries, T. (2013). Causality between terrorism and economic growth. *Journal of Peace Research*, 50 (1), 91-104.
- Ndikumana, L. (2001). Fiscal Policy, Conflict and reconstruction in Brundi and Rwanda. *World Institute for Development Economics Research (WIDER), Discussion Paper No: 2001/62, United Nations University, Helsinki*.
- Özdemir, H. (2009). *Terörizm ve Türkiye*. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara, Türkiye: Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Özerkmen, N. (2004). Terör, terörizm ve radikal islamcı terör. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 247-265.
- Özsağır, A. (2013). Askeri darbe ve müdahalelerin ekonomik performans üzerine etkisi: Türkiye Örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 12(4), 759-773.
- Öztürk, S., & Çelik, K. (2009). Terörizmin Türkiye ekonomisi üzerine etkileri. *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 85-106.
- Peçe, M. A. (2013). Terörün ekonomik etkileri: Orta Doğu üzerinde bir inceleme. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Bilecik, Türkiye: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- Piazza, J. A. (2006). Rooted in poverty?: terrorism, poor economic development, and Social Cleavages. *1. Terrorism and Political Violence*, 18(1), 159-177.
- Polat, Ö., & Uslu, E. E. (2013). The impact of terrorism on economy in Turkey. *Journal of Economic and Social Research*, 15 (1), 73.
- Schneir, F., Brück, T., & Meierrieks, D. (2009). *The Economics of terrorism and counter-terrorism: A Survey*, <http://www.aeaweb.org/aea/conference/program/Retrieve.php?pdfid=235>. adresinden alındı.

-
- Serçek, G., & Serçek, S. (2016). Turizm sektörünün gelişmesi önündeki engel: Terörizm. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 433-444.
- Sezgin, O. (1995). *Genel turizm*. Ankara: Tübitak Yayınları.
- Shahbaz, M. (2013). Linkages between inflation, economic growth and terrorism in Pakistan. *Economic Modelling*, 32, 496-506.
- Shieh, J. Y., Ching-Chong, L., & Wen-Ya, C. (2002). Endogenous growth and defense expenditures: A New Explanation of the Benoit Hypothesis. *Defense and Peace Economics*, 13, 179-186.
- Urhal, Ö., & Acar, Ü. (2007). *Devlet güvenliği istihbarat ve terörizm*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Uzun, A. (2003). *PKK'dan KADEK'e bir terör örgütünün anatomisi*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Yayla, A. (1990). Terör ve terörizm kavramlarına genel bakış. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 45.1.
-

BUSINESS

Türk Gemi Adamlarının Uluslararası Deniz İş Gücü Piyasalarında İstihdamı İçin Özel İstihdam Bürolarının Önemi¹

Importance of Private Crew Management Companies For Employment of Turkish Seafarer to Replace in International Maritime Labor Market

Aziz MUSLU*

Öz

Denizcilik sektörü küresel iş yapılan nadir sektörlerden biridir. Sadece sermaye ve girişimcinin küreselleşmediği emeğin de küreselleştiği bir iş koludur. Deniz iş gücü piyasaları, yüksek anlamda küresel hareketliliğe sahiptir. Yatırımcı, gemi işletmecisi ve çalışanlar birbirinden farklı uluslardan oluşabilmektedir. Gemi işletmecisi personelle ilgili yönetsel faaliyetleri tamamı ile gemi adamı yönetim firmalarına bırakabilmektedir. Bazı durumlarda gemi adamı tedariki için aracı firmalar kullanılmaktadır. Gemi adamı olmak için çeşitli eğitimler ve sertifikasyonlar gerekmektedir. Her kademe gemi adamı bir dizi zorunlu eğitimden geçmek zorundadır. Gemi adamlarının uluslararası iş gücü piyasalarında istihdamı için yasal bir engel bulunmamaktadır. Bu duruma karşın Türkiye’de denizcilik sektöründe hizmet veren kayıtlı özel istihdam büroları bulunmamaktadır. Türkiye’de özel istihdam bürolarının yapacağı işleri simsar adı verilen, İŞKUR’a kayıtları olmadan faaliyet gösteren firmalar gerçekleştirmektedir. Türkiye’de özel istihdam bürolarının yerine denizcilik sektöründe informal simsar müesseselerinin olması gemi adamının küresel deniz iş gücü piyasalarında istihdamında önemli bir engeldir. Bu nedenle istihdam bürolarının faaliyetlerini içine alan gemi işletme firmaları kısıtlıdır. Türkiye’deki gemi adamları emek piyasasındaki düzensizlik özel istihdam büroları ile ortadan kalkacaktır. Gemi adamlarının küresel piyasalarda istihdamı Türkiye’de işsizliğin azalmasına katkı sunacaktır. Ayrıca küresel denizcilik piyasalarında Türkiye’nin söz sahibi olmasını da sağlayacaktır. Çalışmada, Türkiye’nin gemi adamı istihdamı rakamlarla ortaya koyulmuş olup ülkemizin bu konuda başarılı olamamasının en önemli nedeninin emek piyasasındaki düzensizlik ve uygun olmayan aracı kuruluşlar olduğu tespit edilmiştir. Denizcilik sektöründe küresel ölçekli, piyasanın ihtiyacına cevap verebilen, profesyonel, özel istihdam büroları ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Söz konusu niteliklere sahip istihdam büroları sayesinde zabitan ve tayfa sınıfı gemi adamlarımızın kolaylıkla istihdamı sağlanabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Deniz İşletmeciliği, İnsan Kaynakları Yönetimi, Gemi Adamları, Özel İstihdam Büroları.

Abstract

Shipping is one of the rare global business sectors. Globalisation is not only for entity and entrepreneurs but also manpower in the shipping sectors. There is a huge traffic in seaman exchange in shipping sector. Entrepreneurs, ship managers, and seafarers can be different nationalities individually. Sometimes, ship managers transfers all responsibilities to crew management companies their crewing jobs. In such cases, crew supply is done via crewing intermediary companies.. This educational courses are renewed with a long life principle periodically. There are laws regulating private employment agencies, crew agencies are not listed in this field. Establishment of well organised and private employment companies in turkey will satisfy global sea farer demand and will supply more employment to Turkish sea men. Irregular labour market will go in line in case of forming private crew management companies. It will help Turkish sea men to employ in international shipping groups more than present number and moreover it will help solving unemployment problems. In this study, the employment of seafarers in Turkey has been set forth by numbers and it has been determined that the most important reason why our country is not successful in this matter is labor market irregularities and inappropriate crew resources company. In the maritime sector, there is a need for a professional and private employment agencies with a global scale, able to respond to market needs. By means of the employment agencies with such qualifications, we will be able to easily employ our officer and crew class seafarers.

Keywords: Maritime Management, Human Resource Management, Seafarerers, Manning Agency.

Giriş

Bu çalışma Ulusal ve Uluslar arası gemi adamı istatistikleri, BIMCO/ISF Manpower 2015 raporu ve konu ile ilgili çalışmalardan yararlanılarak hazırlanmıştır. Küresel gemi adamı piyasasındaki durumu ortaya koyan her beş yılda bir BIMCO tarafından hazırlanan BIMCO/ISF Manpower 2015 raporu gemi adamı arz talep koşullarını incelemektedir. Türkiye

¹ Bu Çalışma ERUEFE’16 Avrupa Birliği İlişkileri Ekonomi Finans Ekonometri kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

* Yrd.Doç.Dr. Ordu Üniversitesi, Fatsa Deniz Bilimleri Fakültesi, azizmuslu@gmail.com.

ulusal ve uluslararası düzenlemelere uygun özel istihdam büroları ile küresel ölçekte gemi adamlarını istihdam olanaklarından istifade edebilecektir. Deniz işgücü piyasalarına ilişkin Cardiff üniversitesinin ve Dünya çalışma örgütünün yapmış olduğu çalışmalar mevcuttur. Türkiye'nin gemi adamı envanteri, D.H. ve Ulaştırma bakanlığının kayıtlarında yer almaktadır ve çalışma içinde aktarılmıştır. Denizcilik okullarının mevcutlarına çalışmada yer verilmiştir. Çalışmanın amacı Türk gemi adamlarının küresel deniz işgücü piyasalarında istihdam edilememesi problemini araştırıp çözüm yolları sunmaktır. Bu konuda mevcut literatürden yararlanılmış, yasal düzenlemeler incelenmiş, yapılmış araştırma raporlarındaki sonuçlar değerlendirilip analiz edilmiştir. Yapılan çalışmalarda gemi adamı arz ve talep dengesizliği konusu işlenmiştir ancak aday bulma ve yerleştirme problemleri ile ilgili bir akademik çalışma mevcut değildir. Özel istihdam bürolarının yasal düzenlemesi de oldukça yenidir. 2003 yılına kadar özel sektörün iş ve işçi bulma aracılık faaliyetlerine iş kanunu yasal olarak izin vermemiştir. 2003 yılında iş kanunda düzenlenmiştir. Ancak denizcilik sektöründe simsar müesseseleri bu faaliyetleri yürütmekteydi. Sonuç olarak Türkiye'nin gemi adamı arz fazlasına istihdam olanaklarının küresel piyasalarda oluşturulması özel istihdam büroları aracılığıyla gerçekleştirilebileceği tespit edilmiş. Bu çalışmada belirtildiği üzere bu kurumların olmamasının yanı sıra deniz iş gücü piyasasında düzensiz aracı kişi ve kurumların olduğu görülmektedir. MLC 2006 ve Ulusal düzenlemelere uygun nitelikli gemi adamını istihdam edecek nitelikli özel istihdam bürolarına ihtiyaç olduğu çalışmada ortaya konulmuştur.

Küresel deniz iş gücü piyasalarında yaşanan hızlı değişimler gemi adamlarının istihdamında bir dizi değişikliklere yol açmıştır. 1970'li yılların Keynesyen politikaları ile oluşan ekonomik refah döneminde gelişmiş ülkelerin vatandaşları meşakkatli denizcilik mesleğinden uzaklaşmıştır. Bu dönemde gemi işletme maliyetlerini kısmak amacıyla ticari gemilerin okyanus aşırı kolay bayrak ile (FOC)² donatılması ortaya çıkmıştır. Armatörlerin, gemilerin işletme maliyetlerini kısmak amacıyla ortaya çıkan gemi işletme firmalarının bir kısmı gemi adamı istihdamına aracılık işini üstlenmeye başlamıştır. Bazı çevre ülkeler gemi adamı arzını artırmış gelişmiş ülke gemilerinde çalışmaya başlamıştır. Özellikle Filipinler tayfa sınıfı gemi adamı olarak dünya gemi adamı istihdam piyasasına hızla girmiştir. "Filipinler'in Denizaşırı İstihdam İdaresi Filipinli denizcilerin sayısının son 5 yılda yaklaşık % 20 arttığını öngörmektedir" (Leggate, 2007, s. 4).

Günümüzde deniz iş kolu emeğin en fazla küreselleştiği iş koludur. Hazırlanan raporlarda gemi adamı açığının artacağı tespit edilmektedir. Bu açık özellikle zabitan sınıfında görülmektedir. Tayfa sınıfında gemi adamı açığı görülmesi de yaşam boyu istihdamın deniz iş kolunda olmaması bu nedenle iş gücü devir oranının yüksek olması nedeniyle tayfa sınıfı gemi adamına küresel deniz işgücü pazarında talep hep olacaktır. Çin tarafından giderek artan sayıda uluslararası denizci arz edilmektedir. Türkiye'de özellikle tayfa sınıfında gemi adamında arz fazlası mevcuttur. İşsizlik sorunu gemi adamı arzının küresel gemi adamı talebine cevap vermesi ile azaltılabilecektir. Fakat gemi adamının piyasanın talep ettiği denizcilik eğitimi ve kültürü ile tayfa sınıfı gemi adamlarının donatılması gerekmektedir. Yetmişli yıllarda işletme maliyetlerini kısmak için elverişli bayrak kullanımının yaygınlaşması üçüncü dünya ülkelerinden gemi adamı istihdamını hızlandırmıştır. Özellikle Filipinli denizcilerin tüm gemi tiplerinde çalıştıkları gözlemlenmektedir. İngilizce dil yeterliliği Filipinli ve Hintli gemi adamı istihdam sayısını artırmıştır. "Şu anda, endüstri içinde bulunan veya aktif olan Hintli denizcilerin sayısının doğru bir şekilde yayınlanmış bir değerlendirmesi bulunmamaktadır. Hindistan Denizcilik

* Elverişli Bayrak : Bir donatının (armatör) gemisine kendi uyrukluğuy dolayısı ile çekeceği bayrak yerine, türlü kolaylıklar gösteren bir başka devletin bayrağını çekmesi Elverişli Bayrak veya Kolay Bayrak olarak ifade edilmektedir.

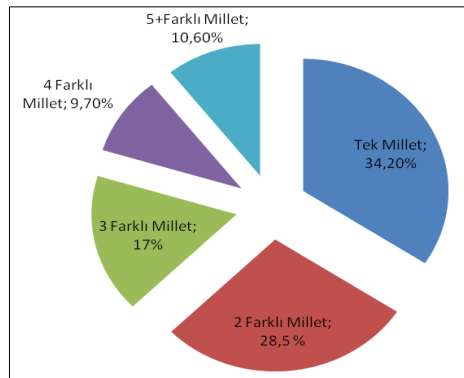
Genel Müdürlüğü, 13.000 güverte ve 11000 makine zabiti içeren 24000 zabitanın bulunduğunu tahmin etmektedir. Bununla birlikte hükümet, sendika ve armatörler arasında, zabitanın %70'inin uluslararası filoda ve % 30'unun Hint filosunda istihdam edildiği ifade edilmektedir.” (Leggate, 2007, s. 6). Bu ülkelerden gemi adamı tercih edilmesindeki bir diğer etken ise bu ülkelerin gemi adamlarının OECD ülkelerine göre daha düşük ücret almalarıdır. Deniz iş kolunda çalışma koşullarının zor oluşu, örneğin aile ve sosyal yaşamdan uzak meşakkatli çalışma şartları, bu mesleğin tercih edilmesini azaltmakta olup tercih edenlerin büyük bir kısmı ise orta yaşlarda meslektan ayrılmaktadırlar. Gelişmiş ülke vatandaşları karadaki iş olanaklarının artması gibi nedenlerle denizciliği tercih etmemektedirler. “Nitekim önümüzdeki yıllarda, yaşlanan OECD gemi adamlarının yerine geçmek üzere söz konusu ülkelerden (Filipinler ve Hindistan) daha fazla sayıda zabitan sınıfının istihdam edilmesi beklenmektedir” (Leggate, 2007, s. 10).

Gemi adamlarının aynı gemi içinde çok uluslu olarak istihdam edildiği gözlemlenmektedir. Teknolojide yaşanan değişimler gemilerde istihdam edilen personel sayısını azaltmaktadır fakat bir yandan dünya deniz filosu hızla büyümeye devam etmektedir. Bu büyüme yeni gemi adamlarının talebini artırmaktadır. Günümüzde gemilerin nitelikleri, donanımları ve yasal zorunluluklar nedeniyle daha eğitilmiş ve nitelikli gemi adamı istenmektedir. Geçmişe oranla gemi adamları emek piyasaları daha düzenli bir şekilde işlemektedir. Özellikle kolay bayrakla mücadele ekseninde, liman devleti kontrolleri ve son olarak da MLC 2006 sözleşmesi gibi bir dizi düzenleme gelmiştir. Bu düzenlemeler denizcilik sektöründe kaliteyi artırmaktadır. MLC 2006, gemi adamlarının sosyal haklarını düzenlemekte ve gemi yönetim firmalarının, istihdam bürolarının bu esaslara aykırı olmadan çalışmalarını önermektedir. Küresel deniz iş gücü piyasalarında Türk gemi adamının istihdamı geçmişe oranla daha zordur. Bunun nedenlerinden biri, eski doğu bloğu ülkelerinin gemi adamlarının piyasada çalışmaya başlamasıdır. Bir diğer neden ise, artık gelişmiş ülke vatandaşlarının da artan işsizlik sebebiyle deniz iş kolunu tercih etmeleridir. Bu ülkelerin gemi adamlarının en önemli avantajlarından biri, sahip oldukları vize kolaylığıdır. Gemi adamı piyasalarındaki rekabet ortamına karşın gerekenler yapıldığında Türk gemi adamının uluslararası piyasalarda istihdamı mümkündür. Öncelikle nitelikli gemi adamı arz edilmelidir ve bu gemi adamını pazarlayacak doğru istihdam büroları kurulmalıdır. MLC 2006 sözleşmesi ile gemi adamlarının özel istihdam bürolarından hizmet aldığı bu hizmetin karşılığının hiçbir şekilde gemi adamından ücret alınmayacağı belirtilmiştir. Gemi adamlarının işe alınma, yerleştirme veya istihdam sağlama için doğrudan ya da dolaylı, tamamen veya kısmen, gemi adamının ulusal tıbbi sertifika, gemi adamı cüzdanı, pasaport veya diğer benzer kişisel seyahat evraklarının ücretleri haricinde, armatörün yansıtacağı vize ücreti hariç, hiçbir ücret veya kesintinin yansıtılmaması zorunlu kılınmıştır. (MLC 2006, Kural 4.a). MLC 2006 kural 4.1'de gemi adamının işe alım süreciyle ilgili standartlar belirlenmiştir. Türkiye gemi adamları için istihdam büroları günümüze kadar uluslararası standartların altında kuralsızlıkla işlemektedir. Gemi adamlarının istihdamı için nitelikli özel istihdam bürolarına sahip değildir. Gemi adamlarının kendi aralarında simsar olarak adlandırdıkları bir takım firmalar yasalara aykırı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Yasal düzenlemelere aykırı olarak iş bulma sonucu aldıkları hizmet ücretini gemi adamından almaktadırlar. İlgili düzenlemelere göre bu hizmet bedelini işverenden (donatandan) almaları gerekmektedir. Bu durum gemi adamı devir oranını artırmakta ve kaliteyi düşürmektedir. Gemi adamı örgütlerinin ve sendikaların zayıf olması da ülkemizdeki negatif bir durumdur. Gemi adamlarının uluslararası piyasalarda istihdamı için nitelikli, ulusal ve uluslararası düzenlemelere uygun kaliteli aracı kurumlara ihtiyaç vardır. Bu kurumlar ile işsizliğin azaltılmasına ve gemi adamlarının istihdamına katkı sunulabilecektir. AB Komisyonu İlerleme Raporu Lizbon Stratejisinde, istihdamı artırmak için istihdam bürolarının önemini üzerinde özellikle durulmaktadır. Türkiye çalışma bakanlığı nezdinde istihdam büroları ile

ilgili önemli çalışmalar yapmıştır. Fakat denizcilik sektöründe gemi adamı işgücü piyasalarında kuralsız aracı kuruluşlar faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu haliyle Türk gemi adamının uluslararası piyasalarda istihdamı mümkün görünmemektedir.

Gemi Adamalarının Küresel Piyasalarda Arz ve Talebi

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de iş - yaşam dengesinin sağlanamaması nedeniyle gemi adamlarının denizde ortalama çalışma süreleri diğer işlere oranla kısa süreli olmaktadır. Çalışma koşulları çetin doğa şartlarıyla mücadele etmeyi gerektirmektedir. Deniz kazalarının sıklığı gemi adamlarının mesleğe bağlılık düzeyini düşürmekte zaman zaman kariyerin ilk yıllarında meslekten ayrılmalara neden olmaktadır. Mesleğin zorluklarına karşın 1,2 milyon gemi adamı denizlerde çalışmaktadır. Bütün bu nedenlerden dolayı gemi adamı arzının tahmin edilmesi oldukça zordur. Denizcilik sektöründe öngörülemez konjonktürel dalgalanmaların ve yapısal değişimlerin olması gemi adamı talebinin tahminini zorlaştırmaktadır. Veriler genellikle istihdam istatistiklerine dayanıyor istihdam, bu veriler aktif çalışan için mevcut olan sayının belirlenmesi sorunu ortaya çıkarıyor (Leggate, 2007: 4). Gemi adamı küresel piyasasında oluşan değişimleri ve gelecek öngörülerini tespit etmek için BIMCO/ISF Man Power raporu oluşturulmaktadır. Bu rapor en son 2015 yılında hazırlanmıştır. Denizcilik işletmeleri ve deniz iş gücü piyasaları için emek ve sermaye düzleminde oluşan değişimler analiz edilmektedir. Denizcilik sektöründe ilk sırada gelen üretim faktörleri emek ve sermayedir. “Her ne kadar çeşitli gemi filosuna sahip olunursa olursun gemi işletmesinin en önemli unsuru gemilerin operasyonlarında yer alan gemi adamlarıdır”(Carbone, 2005, s. 67). Bu nedenle özellikle profesyonel uluslararası firmalar gemi adamı tercihlerini titizlikle yapmaktadırlar. Operasyon süreçlerini sorunsuz sağlayacak nitelikli gemi adamı istihdamına dikkat etmektedir. İş ve deniz kazalarının engellenmesi, acil durumlara müdahale yeteneği olan, nitelikli gemi adamı piyasa tarafından talep edilmektedir. Bu yönüyle sadece düşük ücretli gemi adamı istenmemektedir. Yine de, Avrupalı armatörlerin maliyet konusunda görüşleri kârlılık ve rekabet kapasitesini büyük oranda etkileyecek olan personel giderlerindeki değişikliklerdir. Bir örnek verecek olursak, her ikisinde de tüm sosyal ödenekler içinde olarak, Avrupa Birciliğindeki bir usta gemicinin en yüksek ücreti, AB ülkeleri dışındaki bir usta gemicinin en düşük ücretinin 15 katı oranında fazladır. Aynı şekilde birinci zabıt için ise 5,6 kat oranında fazladır (Cömert, 2008, s. 72) “Küresel deniz iş gücü piyasasında bugün ve gelecekte zabitane sınıfında talep karşısında arz eksikliği tayfa sınıfında kısmen arz fazlası gözlemlenmektedir. 2015 yılı tahmini gemi adamı arzı 1.647.500 gemi adamı 774.000 zabitan ve 873.500'ü Tayfa sınıfıdır” (BIMCO ISF Manpower, 2015, s. 11). Bugünkü gemi adamı arz ve talebindeki durum 16.500 zabitan açığı ve 119.000 Tayfa fazlası mevcuttur. Bu durumda toplam 102.500 gemi adamı fazlası mevcuttur. Şekil 1'de Dünya filosundaki karma personel istihdam edilen gemilerin yüzdeleri mevcuttur. Görüldüğü üzere toplamda % 65,80 oranında dünya filosu karma personel ile çalıştırılmaktadır.

Şekil 1: Dünya ticaret filosu karma personel kullanan gemilerin yüzdeleri (Kahveci vd., 2002, s. 6)

Küresel gemi adamı arzı geçtiğimiz beş yıl içinde artmakta, her iki sınıfta kalifiye zabitan ve kalifiye tayfa sınıfı uluslararası ticaret dünya ticari filosuna arttığı sürece sağlanabilmektedir. Zabitan sınıfının 2005 ve 2010 yılları arasında % 34 artmış ve geçtiğimiz beş yılda % 24 arttığı tahmin edilmektedir. Aşağıda küresel gemi adamı sayısının 2005'ten itibaren tahmini verilmektedir. Çin İletişim Bakanlığı, şu anda 340.000 (% 68) Çin filusunda, 160.000'i (%32) yabancı filoda olmak üzere Çin'de yaklaşık 500.000 gemi adamı bulunduğunu tahmin ediyor. Bunlardan 40.000' yabancı bayrak gemilerde istihdam edilmektedir ve bu da son on yılda on kat artmıştır (Leggate, 2007, s. 4).

Küresel gemi adamı arzı, son beş yılda hem nitelikli zabitan sayısı ve hem de tayfa sınıfında, uluslararası ticarete açık dünya ticaret filosunun devam eden artışıyla, zabitan sınıfının 2005 ve 2010 yılları arasında % 34 artmış ve geçtiğimiz beş yılda %24 arttığı tahmin edilmektedir. 2005 ve 2010 yılları arasında çalışanların sayısı %34 artmış ve son beş yılda %24 oranında arttığı tahmin edilmektedir. Aşağıdaki rakam, 2005 yılından bu yana dünya genelinde gemi adamları arzının nasıl arttığına bir özetini vermektedir

Tablo 1: Tahmini gemi adamı arzının özeti 2005-2015 (BIMCO / ISF Manpower, 2015, s.32)

	2005	2010	2015
Zabitan	466.000	624.000	774.000
Tayfa	721.000	747.000	873.500
Toplam	1.187.000	1.371.000	1.647.500

“Zabitan arz ve talep dengesinin geleceği ile ilgili temel tahminde, 2015 yılında % 2,1 oranında yönetilebilir bir zabitan açığı, 2020'de ise %11,7 oranında ciddi bir zabitan açığı ve 2025'e kadar 18,3 oranında zabitan açığı tahmin edilmektedir” (BIMCO/ ISF Manpower, 2015, s. 32).

Dünya ticaret filosu, 2015 raporu için 68.723 gemi olarak tanımlanmaktadır. En geniş kategori genel kargo gemileri toplam gemiler içinde %31, %16 ile dökme gemiler % 10 açıkdeniz hizmet gemileridir. 2015 raporu tanker endüstrisi ve çeşitli ofshore gemiler için gemi adamı talep göstergelerini vermektedir. Küresel gemiadamı talebi 2015 yılında tahmini 1.545.000 olup, endüstri yaklaşık 790.500 zabitan ve 754.500 tayfa talep etmektedir. 2010 yılından itibaren yaklaşık %24,1 oranında zabitan talebi artış gösterirken tayfa sınıfı % 1 oranında artış göstermiştir (BIMCO/ISF Man Powers, 2015, s. 43).

Tablo 2: Tahmini zabitan sınıfı gemi adamı arz ve talebindeki durum (BIMCO / ISF Man Powers 2015, s.13)

	2015	2020	2025
Gemi adamı arzı	774.000	789.500	805.000
Gemi adamı Talebi	790.500	881.500	952.500
Arz eksikliği/ Arz Fazlası	-16.500	-92.000	-147.500
% olarak	-2.1%	-11.7%	-18,3 %

Basit olarak zabitan sınıfı arz talep dengesi %2,1 yönetilebilir bir oranda zabitan açığında artış göstermiş, daha ciddi bir zabitan açığı %11,7 ile 2020 ve %18,3 ile 2025 yılındadır. (BIMCO/ISF Man Powers 2015, s.13)

Tablo 3: Gemi adamı arz eden ilk beş ülke (BIMCO/ISF Man Power 2015, s. 33)

Tüm Gemi adamları	Zabitan	Tayfa
Çin	Çin	Filipinler
Filipinler	Filipinler	Çin
Endonezya	Hindistan	Endonezya
Rusya Federasyonu	Endonezya	Rusya Federasyonu
Ukrayna	Rusya Federasyonu	Ukrayna

Genel olarak incelendiğinde küresel gemi adamı pazarı iki net karakteristik özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki işgücü piyasasında herhangi bir milliyet sınırlaması yoktur. Başka bir ülkenin gemi adamı herhangi bir ülkenin bayrağıyla donatılmış bir gemide gerekli

sertifika ve yeterliliklere sahip olduğunda çalışabilir. Bu nedenle deniz iş gücü piyasaları dünyanın en küreselleşmiş iş gücü piyasasıdır. İkinci neden ise denizcilik sektöründe iş bulma ve yerleştirme süreçlerinin farklı ağlar vasıtasıyla iyi şekilde organize olmasıdır (ILO, 2001). Bu organize ağ içinde Türk gemi adamının istihdamı güç değildir. Yapılması gerekenler bu ağ içinde yer alabilecek nitelikli istihdam kurumlarına sahip olmak ikincisi talebi karşılayacak nitelikli gemi adamına sahip olmak. Türk gemi adamının yaşam boyu eğitim ile sürekli kalitesinin artırılması önemlidir. Sadece sertifikaları alırken katıldıkları eğitimler yeterli değildir. STCW konvansiyonu gereği bu eğitimlerden zorunlu olarak geçmektedirler. Sadece bu zorunlu eğitimler uluslararası piyasalarda istihdam için yeterli değildir. İngiltere'de Cardiff Üniversitesinin uluslararası gemi adamı araştırma merkezince oluşturulan dünyada ana uluslararası bu limanlara giriş çıkış yapan gemi adamlarıyla ilgili yapılan çalışmalarda, bu limanlara sefer yapmış olan gemilerde bulunana Türk gemi adamlarının rakamı 23.810 kişiye çıkmıştır (SIRC Cardiff University, 2003, s.6). Bu oran toplam gemi adamı arzı ile kıyaslandığında düşük kalmaktadır.

Tablo 4'te yer alan araştırmada, gemi adamının işe alımında yaşanan zorluluklara ilişkin göstergeleri tespit edilmek amacıyla, gemi sahibi şirketlere, gemi adamı tedarik ettikleri ülkelerin hangilerinde işe alım ve yerleştirme konusunda zorluk yaşadıkları ve bu zorlukların hangi kademe ve rolleri kapsadığı sorulmuştur. Şirketler, tecrübelerine istinaden, işletmelerinin işe alımlarda sıkıntı yaşadıkları birkaç ülkeyi listelemişlerdir.

Tablo 4: Şirketlerin işe alım ve yerleştirme konusunda daha ciddi sorun yaşadıkları ülkeler (BIMCO/ISF Manpower, 2015, s. 26)

Rütbe/ Rol	Ülke (Gemi adamının Milliyeti)
Güverte Zabiti - Yönetici düzeyi	Hindistan, Japonya, Hollanda, Filipinler, İngiltere, Ukrayna
Güverte Zabiti - Operasyon düzeyi	Japonya, Hollanda, Filipinler, Ukrayna
Makine Zabiti - Yönetici düzeyi	Yunanistan, Hindistan, Japonya, Hollanda
Güverte Zabiti - Operasyon düzeyi	Hırvatistan, Japonya,
Tayfa (Güverte/Makine) - Destek düzeyi	

Tablo 5: Gemi adamı istihdam etme sorunu yaşayan gemi tipleri (BIMCO/ISF Manpower, 2015, s. 27)

Sektör/Gemi Tipi	Gemi adamı istihdamında sorun yaşayan firmalar
LPG Tankerleri	%50
LNG Tankerleri	%36
Kimyasal Tankerler	%33
Dökme Gemiler	%23
Offshore Gemiler	%20

Türkiye'deki Gemi Adamı Arz ve Talebi

Türkiye' de gemi adamı arz rakamlarına liman başkanlıkları kayıtlarından ulaşılmaktadır. 2017 yılı itibariyle UDHB kayıtlarına göre Zabitan (Aktif) 31.213 tayfa (Aktif) 74.590 olarak verilmiştir. İstihdam edilen gemi adamı konusunda gemilerin kolay bayrak ile donatılması nedeniyle net rakamlara ulaşamamaktadır. Zabitan sınıfında olan açık son yıllarda açılan yeni okullar ile kapatılmaya çalışılmıştır. 2017 yılı itibariyle 50 Denizcilik alanları olan Meslek Lisesi, 15 Denizcilik Fakültesi, 7 Meslek Yüksek Okulu ve 2 Enstitü bulunmaktadır. Toplamda 7.055 öğrenci bu okullarda eğitim almaktadır. Zabitan sınıfında açık kapatılmak amacıyla okul sayılarında hızlı bir artış yaşanmıştır. Türk filosu ile karşılaştırıldığında sadece gemi adamı tarafında değil zabitan sınıfında Türk bayraklı filo ile karşılaştırıldığında bir arz fazlası oluşmaktadır. Personel devir oranının yüksek olması ve mesleğin erken yaşta bırakılması bu arz fazlası duruma etki etmemektedir. Bu koşullar altında Türk gemi adamlarının uluslararası piyasalarda istihdamı mümkün gözükmemektedir. Bunun en önemli nedeni uluslararası gemi adamı piyasasının taleplerine cevap verecek doğru aday

yönlendirebilecek, sağlıklı aday havuzu oluşturacak özel istihdam bürolarının olmamasıdır. Bir diğer önemli neden mesleki olarak yetersiz gemi adamlarının çoğunlukta olması uluslararası denizcilik piyasalarında Türk gemi adamlarının tümünün yetkin olmadığı algısını oluşturmaktadır.

“Türk sahipli büyük tonajda (10.000 dwt üstü) yabancı bayrak oranı yüzde 73’e kadar çıkmaktadır 1.200 adeti Türk bayraklı olmak üzere toplam 2.853 adet Türk sahipli koster bulunmaktadır” (Kocabaş, 2014). Türk Bayrağına kayıtlı 2016 yılı itibari ile 150 groston üzeri 1.951 adet toplam 8.283,995 grosa ticari gemi bulunmaktadır. Bu rakamlarla Türkiye’de gemi adamı arz fazlasının olduğu görülmektedir. Bu duruma birde yabancı gemi adamı istihdamını eklediğimizde bu fazla dehada artmaktadır. Gemi adamının niteliklerinin artırılarak küresel piyasalarda istihdamı ihtiyaç olarak karşımıza çıkıyor.

Türkiye’de Özel İstihdam Büroları ve Gemi Adamları

Gemi adamı sertifikalarının zorunlu olmadığı yıllarda gemi adamlarının davulla anons edilerek tedarik edildiği ifade edilmektedir. Kahvehaneler vasıtasıyla istihdam edilmesi günümüze kadar sürmüştür. 90’lı yıllara kadar zabitan sınıfının bile bu şekilde istihdam edildiği bilinmektedir. Bu yıllarda, yüksek denizcilik mezunlarının buluşma yeri olan Beşiktaş’ta Barbaros isimli kahveye gelen gemi sahiplerinin gemi kaptanları ile burada görüşme yapmaları suretiyle aday seçme ve yerleştirme işlemleri gerçekleştirilmekteydi. Sivil toplum kuruluşlarının etkili olduğu yıllarda sendikalar, aday bulma seçme ve yerleştirme işlemlerinde armatörlere yardımcı olmuştur. İŞKUR, günümüze kadar özel bir alan olduğu için denizcilik sektöründe aday bulma işleminde etkin bir faaliyette bulunmamıştır. Gemi adamı kahvehaneleri ile ortaya çıkan ve simsar olarak ifade edilen aracı kişiler günümüzde de faaliyette bulunmaktadır. Bu aracılar, ofisler açarak işletme düzeyinde çalışmaya başlamışlardır. Son yıllarda işe alım sürecinde elektronik işe alım büyük oranda önemli bir rol almaktadır. “Elektronik işe alım, açık işlere etkili ve verimli bir biçimde işe yerleştirme amacıyla kurumun değişik elektronik araçları vasıtasıyla yaptığı eylem ve uygulamalar olarak ifade edilmektedir” (Lee, 2005, s. 89). Simsarlar sosyal medya ve internet kullanarak aday bulma işlerine aracılık etmektedirler. Bu kurumların yasal düzenlemelere uygun çalışması özel istihdam büroları yönetmeliği esaslarına göre olmalıdır. Türk Gemi adamlarının İstihdamı konulu Kosder** Armatörleri ve İşletmecileri Derneği (KOSDER) yapmış olduğu çalıştayda Türkiye’de Personel Acentesi (Manning Agency) bulunmamasının Sektörümüze etkisi aşağıda ifade edilmiştir. Personel acentesi olarak ifade edilen özel istihdam bürolarıdır.

Sektörümüzün böyle bir hizmete mutlak ihtiyacı olduğu ancak bu kurumun faydalı hale gelebilmesi ve rekabetle yüksek standart yakalanması için birkaç tane İstihdam Bürosu olmalıdır. IMO ve İşkur gerekliliklerine haiz bir resmi kurum için MLC Sertifikası vs belgeler alınması gerektiği, Türk Personelle bu işin nasıl yürüyeceğinin ve Türk Armatörün bu oluşuma nasıl bakacağını tereddüt oluşturduğu ancak böyle bir profesyonel oluşumun sektörümüze gerekli olduğu ve bir an önce kurulması gerektiği ifade edilmiştir.

“İş Kurumu İl Müdürlükleri bürolarla ilgili izin verme, izin yenileme, izleme, idari para cezası uygulama ve izinlerin iptali gibi konularda yetkili ve sorumludur. Mevcut işyeri yanı sıra veya sadece internet üzerinden iş ve işçi bulma aracılığı faaliyetinde bulunmak isteyen büroların, kurumdan büro izin belgesi almaları gerekmektedir” (Özel İstihdam Büroları Genelgesi 2013/1). Günümüzde elektronik iş ve işçi arama motorları aktif olarak kullanılmaktadır. Denizcilik sektöründe elektronik destekli aday havuzu oluşturup gemi sahiplerine hizmet veren simsarlar mevcuttur. Simsarların büyük bir kısmının günümüzde internet ve sosyal medyayı kullandığı görülmektedir. İş arayan kişiler aracı işletmelere ait işe alım web siteleri veya iş arama motorlarından istifade ederek işlerle ilgili bilgi toplarlar. Bu

** Türk ticaret filosunun adet olarak büyük kısmını oluşturan 1000 - 10.000 dwt arası kuru yük gemileri, denizcilik sektöründe koster olarak adlandırılıyor

internet siteleri internet ortamında işveren veya iş arayanlar hakkında enformasyon toplamada aracılık yapar (Lin, 2010, s. 64). Özel istihdam bürolarının çalışma esasları ile ilgili bir düzenleme yapılmış olmasına karşın simsarlık müessesesi faaliyetlerini yasalara uygun olmayan şekilde sürdürmektedir. Simsarlar yabancı ülkelere ait panama, Belize, Gürcistan vb. gibi ülkelere ait gemi adamı ehliyetlerini gemi adamı adaylarına yüklü paralar karşılığı sağlamaktadırlar. “Yüksek maaş, garanti iş” sloganı ile gazetelere ilan veren dolandırıcılar, yüzlerce işsiz vatandaşı “gemi cüzdanı alacağız” vaadi ile 2 milyon TL dolandırdıkları ortaya çıktı (Deniz Haber, 2009). Gemi adamı kurslarının iş garantili gemi adamı kursu verdikleri iddiasıyla zaman zaman bu aracılık işlerine girdikleri gazete ilan kupürlerinde görülmektedir. Sıklıkla etik dışı iş vaadiyle ücret alınarak gemi adamı adaylarının dolandırıldığı görülmektedir. “Denizciliğe adım atarak gemi, yat ya da balıkçı teknesinde çalışmak isteyen miço, silici ve kamarotlar için düzenlenen stew kursları, son yıllarda dolandırıcıların yeni alanı oldu” (Ntv Haber, 2010). Gemi adamı piyasasında, kurumsal eksiklikler nedeniyle sağlıklı işleyen bir iş gücü piyasası yoktur. Gemi işletmecilerinin de sağlıklı bir aday havuzu oluşturup çalışmadıkları görülmektedir. Çalışma yaşamındaki bu düzensizlik gemi adamı devir oranının artmasına ve kontrat bitmeden istifalara neden olmaktadır. Gemi adamlarının istihdamında maalesef profesyonel bir aracılık müessesesi oluşmamıştır. Gemi adamlarının kısmi sözleşmelerle çalışması sürekli iş araması nedeniyle karada enformasyon ağı olan bir üçüncü kişi tarafından iş sağlanması gemi adamının önemli bir ihtiyacıdır. Bu ihtiyaca cevap veren simsarlar çalışan kesimden para almakta ya da firma aracılığıyla işe yerleştirilen kişinin maaşından kesinti yaptırmaktadır. Bazen iş bulma vaadiyle iş arayan kişiden para alınmakta ancak bu kişi işe yerleştirilmemekte veya bu kişiye bulunacak iş konusunda gerçeğe uygun olmayan beyanda bulunmaktadır. Bu konuda Türkiye’deki yasal düzenleme Türkiye iş kurumu ve Türkiye iş kurumunun denetimde özel istihdam bürolarına izin vermektedir. Fakat bu kural denizcilik sektöründe uygulanmamaktadır. Uygulanmaması çarpık bir emek piyasası yapısını ortaya çıkarmaktadır.

Özel istihdam bürosu: İş arayanların elverişli oldukları işlere yerleştirilmeleri ve çeşitli işler için uygun işçiler bulunmasına aracılık yapmak üzere, iş piyasasının ihtiyaçları dikkate alınarak belirlenecek sayıda ve aranan koşullar çerçevesinde seçilmek ve Kurumca izin verilmek kaydıyla iş arayanlar ya da işverenlerle bir işyerinde birebir görüşme yapılarak ve/veya 9/6/2004 tarihli ve 5187 sayılı Basın Kanununda yazılı araçlarla ya da radyo, televizyon, video, internet, kablolu yayın veya elektronik bilgi iletişim araçları ve benzer yayın araçlarından biri ile birebir görüşme yapılmaksızın aracılık hizmetine ortam sağlanmasına ilişkin faaliyet gösteren gerçek veya tüzel kişileri,(Özel İstihdam Büroları Yönetmeliği, Md.3).

Özel istihdam büroları, “kamu kurum ve kuruluşları dışında iş arayanların yurt içi ve yurt dışında elverişli oldukları işlere yerleştirilmek ve çeşitli işler için uygun işçiler bulunmasına aracılık etmek amacıyla İŞKUR tarafından kurulmasına izin verilen, gerçek veya tüzel kişiliğe haiz kuruluşlar” şeklinde tanımlanabilir (Öğüt, 2007, s. 30). Kuruluşların birçoğu elektronik işe alım teknolojilerini bünyelerine, özel istihdam bürosu internet siteleri veya kurumsal internet sitelerindeki insan kaynakları sayfaları aracılığıyla dâhil etmektedir. Fakat özel istihdam bürosu internet siteleri adayların ilgisini daha çok çektiğinden, birçok işletme bu sitelerin aday havuzundan faydalanmayı tercih etmektedir. Böylece işletmeler birçok açıdan avantajlı duruma geçme olanağına sahip olmaktadır (Güler, 2006, s 21-22). Özel istihdam büroları üç ayda bir iş başvuruları ve işe yerleştirilenlerle ilgili istatistiki bilgileri Türkiye İş kurumuna bildirmek zorundadır. Özel istihdam bürolarını üçe ayırmaktadır: Aracılar, vasıflı eleman sağlayanlar ve doğrudan hizmet sağlayanlar. Aracı büroların temel görevi; istihdam ilişkisinin tarafı olmaksızın işe yerleştirme hizmeti sunmaktır. Bu büroların amacı; işverenden gelen talepler doğrultusunda iş arayanların işe yerleştirilmelerini sağlamaktır. Bürolar, işçi ve işverenle doğrudan sözleşme yapmazlar. Sözleşme, işçi ile işveren arasında kurulur. Aracı bürolar; ücret/komisyon karşılığı hizmet verir. Vasıflı eleman sağlayan bürolar işveren konumunda olup elemanlarına işletmelerde iş

imkânı vermektedirler. Bu bürolar, işverenlerle sözleşme yaparak, daha önce anlaşılabilir bünyelerine kattıkları elemanlardan işverenlerin taleplerini karşılayabilecek nitelikte olanları geçici süreli olarak onun emir ve talimatına sunarlar. Doğrudan hizmet sunan bürolar; doğrudan işgücü arz ve talebini buluşturma görevinin yanında eğitim ve danışmanlık faaliyetini yürütürler. Bu bürolar, temelde işçi ve işveren arasında iş sözleşmesi yapmazlar (Öğüt, 2007, s. 13-14). Özel İstihdam Büroları Yönetmeliği, 25/6/2003 tarihli ve 4904 sayılı Türkiye İş Kurumu Kanununun 32'nci maddesine dayanılarak hazırlanmıştır. “Türkiye’de şu anda İŞKUR’a kayıtlı faaliyet gösteren 452 özel istihdam bürosu (ÖİB) vardır. 2015’te ÖİB’ler aracılığıyla işe yerleştirilen personel sayısı ise sadece 13 bin 702’dir. Bu bürolar bugüne kadar sadece işe yerleştirme yapıyor, yerleştirdikleri kişinin pozisyonuna göre de yerleştirdikleri şirketten bir yüzde alıyorlardı. Adaylardan ise hiç bir şekilde ücret talep edilmiyordu” (Hürriyet İktisat, 2016, s. 1). 452 özel istihdam bürosundan sadece bir tanesi denizcilik alanında faaliyet göstermektedir. Diğer bütün denizcilik iş kolunda faaliyet gösteren gemi adamı istihdamındaki aracı firmalar yasaya aykırı olarak faaliyet yürütmektedir. “Dünya genelinde her yıl 260 bin özel istihdam bürosu ve bu özel istihdam bürolarında görev alan 1,6 milyon personel, 40,2 milyonu dönemsel projeler aracılığı ile olmak üzere, 60,9 milyon insanı iş piyasası ile tanıştırıyor ” (Hürriyet İktisat, 2016, s.1). Denizcilik sektöründe gemi yönetim firmaları olarak ifade edilen özel istihdam büroları gemi adamı istihdamında oldukça yaygın ve etkilidir. Aşağıda deniz işgücü istihdamında küresel ölçekte öneme sahip köklü gemi yönetim firmaları yer almaktadır. Vsips: Gemi yönetimi ve gemi adamı istihdam ofisi, Thome grup: Gemi yönetimi ve gemi adamı istihdam ofisi Singapur merkezli, Bernhard Schulte: Gemi yönetimi ve gemi adamı istihdam ofisi, Harren Parthner, Gemi yönetimi ve gemi adamı istihdam ofisi Almanya merkezli, Oldendorf, Gemi Yönetimi ve Armatör. Bu kurumlarla iş birliğinin geliştirilmesi çalışma şekillerinin kıyaslama yoluyla örnek alınması gerkenlidir.

MLC 2006 sözleşmesi ile küresel anlamda gemi adamı çalışma ilişkileri düzenlenmiştir. Bu düzenlemelere aykırı olmadan özel istihdam büroları faaliyetlerini sürdürmelidir. Yukarıda sayılan firmalar köklü geçmişe sahip kurumsal bir yapı ile gemi adamı istihdam işlerini profesyonel şekilde yürütmektedir. Kıyaslama yöntemi kullanarak bu firmalar Türkiye’de açılacak firmalar için model oluşturabilir. Ayrıca Avrupa birliği kendi iç hukukunda özel istihdam bürolarının çalışma esasları belirlenmiştir. Özel istihdam büroları AB ülkelerinde oldukça yaygındır. “*OECD verilerine göre Avrupa’da işçilerin yaklaşık %40’ının bu kanaldan istihdam edildiği belirtilmektedir*” (Lizbon Strateji, 2016)

Özel istihdam büroları: İş ve işçi bulmaya aracılık faaliyeti yapar. İşgücü piyasası ile istihdam ve insan kaynaklarına yönelik hizmetleri yürütebilir. Mesleki eğitim düzenleyebilir. Aracılık faaliyeti, iş arayanlar ya da işverenlerle bir işyerinde birebir görüşme yapılarak ve/veya 9/6/2004 tarihli ve 5187 sayılı Basın Kanununda yazılı araçlarla ya da radyo, televizyon, video, internet, kablolu yayın veya elektronik bilgi iletişim araçları ve benzer yayın araçlarından biri ile de görüşme yapılmaksızın sunulabilir. Özel istihdam büroları, kamu kurum ve kuruluşlarının kadro ve pozisyonları için aracılık faaliyeti yapamaz. Kurumdan izin almaksızın; bir işyerinde veya 5187 sayılı Kanunda yazılı araçlarla ya da radyo, televizyon, video, internet, kablolu yayın veya elektronik bilgi iletişim araçları ve benzeri yayın araçları ile iş ve işçi bulmaya aracılık yapılamaz. Basın ve yayın kuruluşları ile diğer bilgi iletişim araçları vasıtasıyla iş ve işçi bulmaya aracılık faaliyeti gösteren kişilere ait reklam ve ilanların yayını yapılamaz. Özel istihdam bürolarının aracılık faaliyeti kapsamında yurt dışına işçi göndermesi hâlinde, işçilerin yurt dışı hizmet akitlerinin Kuruma onaylatılması zorunludur. Özel istihdam bürolarının aracılık faaliyetleri ile ilgili olarak; 22 nci maddenin ikinci fıkrasında öngörülenler dışında, iş arayanlarla bedel alınması konusunda yapılan anlaşmalar veya onlardan herhangi bir şekilde menfaat sağlamaları hâlinde özel istihdam büroları ile işverenler arasında yapılmış bulunan anlaşmalar, İşçinin kayıt dışı çalışması, sendikaya üye olması veya olmaması ya da asgari ücretin altında ücret ödenmesi şartlarını taşıyan anlaşmalar, Bir işverenin veya iş arayanın, işe yerleştirme faaliyeti için diğer özel istihdam bürolarından veya Kurumdan hizmet almalarını engelleyen anlaşmalar, geçersizdir. (Özel İstihdam Büroları Yönetmeliği, Md.4).

Türkiye'de özel istihdam bürolarının çalışma esaslarının düzenlenmesi olumludur. İşsizliğe çözüm getirebilecek önemli araçlardan biridir. Ancak doğru düzenlenmesi ve yaptırımların uygulanması gereklidir. Özellikle denizcilik sektöründe emek piyasasını doğru düzenleyebildiğinizde kaliteli insan kaynağının denizciliği meslek olarak tercih etmesi sağlanacaktır. Bu şekilde Türkiye'deki deniz iş gücü küresel ölçekte hatırı sayılır bir noktaya gelecektir. Nitelikli gemi adamları küresel piyasalarda istihdam edildiğinde ülkedeki mevcut işsizlik giderilmiş olacak aynı zamanda ödemeler dengesine katkı sağlayacak döviz girişi sağlanacaktır. Türk denizcilerinin istihdamı denizcilik sektöründe uzun vadede farklı dışsal ekonomiler ortaya çıkarabilecektir. Bu nedenle Türk gemi adamlarının küresel piyasalarda istihdamını sağlayacak istihdam büroları teşvik edilmeli küresel piyasalar hizmet verecek şekilde donatılmalı ve desteklenmelidir.

Sonuç

Türk gemi adamının küresel ölçekte istihdamının bu haliyle gerçekleşmesi mümkün gözükmemektedir. Hem işletmeler hem de kamu nezdinde gemi adamının kalitesine etki edecek önemli gelişmeler ve değişiklikler yapılması gerekmektedir. Köklü küresel denizcilik işletmelerinin talep ettikleri ve gemi adamında bulunması gereken özellikler karşılanmalıdır. Bu doğrultuda hazırlanacak bütünlüklü bir denizcilik istihdam politikası ile eksikler giderilmelidir. Yeni yetiştirilecek gemi adamlarının küresel ihtiyaçlara göre yetiştirilmesi gerekmektedir. Dil yeterliliği, mesleki yeterlilik konusunda eksiklerin giderilmesi gerekir. Yeni yetişen gemi adamlarının çok uluslu gemiler ve şirketlerde mevcut denizcilik çalışma kültürüne uyum sağlayacak bir programla eğitilmesi gerekmektedir. Sürekli eğitim merkezleri ile gemi adamlarının gelişimi sağlanmalıdır. Özel istihdam büroları gemi adamları için sürekli eğitim modelleri geliştiren kurumlar olarak katkı sunabilir. Bu kurumlar aday bulma seçme ve yerleştirme işlemini yaparken doğru işe doğru gemi adamının yerleştirilmesi sürecini, gemi adamının sürekli eğitimi ile daha başarılı şekilde gerçekleştirebilecektir. Denizcilikle ilgili kurumlarla sağlıklı ilişkiler ve işbirlikleri kurulmalıdır. Dünya Armatörler Federasyonu (ISF) ve Uluslararası Taşıma İşçileri Federasyonu (ITF) ile ilişkiler geliştirilmelidir. Küresel olarak hizmet veren özel istihdam bürolarının bu organizasyonlarla ilişki halinde olduğu görülmektedir. Bu kurumların Türkiye'de şubeler açmaları teşvik edilmelidir. Özel istihdam büroları hem nicelik hem de nitelik olarak artırılmalıdır. Sımsar müessesesi ortadan kaldırılmalıdır. Yasaya aykırı faaliyette bulunan sımsar firmalar kapatılmalı ve cezalandırılmalıdır. Özel istihdam bürolarının denizcilik sektöründe faaliyet gösterenleri MLC 2006 esaslarına göre çalıştırılmalıdır. Uluslararası gemi yönetim firmalarının Türkiye ofislerinin açılması ve istihdam faaliyetlerinde bulunması teşvik edilmelidir. Küresel denizcilik şirketlerinin Türkiye'de talep ettikleri personeli temin edip kendi gemi adamlarını yetiştirebilmeleri için gerekli olanaklar sağlanmalıdır. Denizcilikle ilgili özel istihdam büroları ile ilgili ülkemizde kümelenme çalışmaları yapılmalıdır. Gemi adamlarının coğrafi olarak kümelenilen yerlerde eğitilmeleri, iş bulmalarına katkı sunacak faaliyetler özel istihdam bürolarınca yapılmalıdır. İŞKUR ve U.H. ve Denizcilik Bakanlığına bağlı şubeler bu merkezlerde açılmalıdır. Bütünlüklü bir gemi adamı ihracı politikası ile özel istihdam bürolarının kurumsallaşması, çalışma esaslarının küresel normlara göre oluşturulması sağlanmalıdır. Türkiye'de gemi adamı arz fazlası mevcuttur. Özellikle tayfa sınıfında daha yoğunlaştığı görülmektedir. Gelecekte denizcilik okullarının sayısının çoğalması ile zabitan sınıfında da arz fazlası görülecektir. Söz konusu gemi adamı arz fazlasının istihdam edilebilmesi gerekmektedir. Bunun için, küresel deniz işgücü piyasalarında Türk gemi adamlarının istihdam olanaklarının oluşturulması önemli bir alternatiftir. Sonuç olarak arz fazlası gemi adamı istihdamı için küresel piyasanın talep ettiği nitelikli gemi adamını bulma ve yerleştirme işlerini yapabilecek profesyonel gemi adamı özel istihdam bürolarının kurulması önemli bir ihtiyaçtır. Böylelikle yeni istihdam olanakları yaratılabilecek ve Türk

denizciliğine yeni bir vizyon kazandırılabilir. Bu kurulan özel istihdam büroları küresel deniz iş gücü piyasasına hakim ülkelerdeki özel istihdam kurumları ile rekabet edebilmelidir. Bunun için aday bulma, yerleştirme ve eğitim fonksiyonlarını başarılı şekilde gerçekleştirmelidir. Bu çalışmada sonuç olarak özel istihdam bürolarının rolünün önemi ve Türkiye'deki eksiliği somut olarak ortaya konmuştur. Bu eksiklik giderildiğinde Türk gemi adamı istihdamının Türk denizciliğine önemli dışsal ekonomik kazanımları sağlayacağı da önemli bir gerçektir.

Kaynakça

- Cömert, A. (2008). Türkiye'de Gemi adamı Piyasası: Arz ve İstihdam Üzerine Bir Model Önerisi, (İstanbul Üniversitesi, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Deniz İşletmeciliği Anabilim Dalı).
- Güler, E. Ç. (2006). İşletmelerin e-insan kaynakları yönetimi ve e-işe alım süreçlerinde ki gelişmeler, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cilt.6, Sayı.1, Ocak 2006.s.17-23
- Garantili iş vaadiyle dolandırıcılığa dikkat (2010). <http://www.ntv.com.tr/turkiye/garantili-is-vaadiyle-dolandiriciliga-dikkat,XR96x50sckm6rD1uLMLPZA> Erişim Tarihi 07 Temmuz 2017 Geçici işler özel bürodan, (30 Mayıs 2016). Hürriyet Gazetesi.<http://www.hurriyet.com.tr/gecici-isler-ozel-burodan-40110833> Erişim Tarihi 07 Temmuz 2017
- Gemi adamı simsarları dolandırıcı çıktı, (2009). <http://www.denizhaber.com.tr/gemiadami-simsarlari-dolandirici-cikti-haber-17921.htm> Erişim Tarihi 07 Temmuz 2017
- Türk Gemi adamlarının istihdamı çalıştay (2017). Kosder Armatörleri ve İşletmecileri Derneği (KOSDER), İstanbul
- Türkiye İş Kurumu, (2013). Özel İstihdam Büroları Genelgesi (2013/1) <http://www.iskur.gov.tr/Portals/0/dokumanlar/Kurumsal%20Bilgi/Mevzuat/Genelgeler/%C3%96%C4%B0B%20Genelgesi-2013-1.pdf>, Erişim Tarihi: özel15 Haziran 2017
- Kahveci E., Lane T., Sampson H., (2002). *Transnational Seafarer Communities*, Cardiff Üniversitesi.
- Kocabaş , H.(2014), Türk Bayrağı ve Kolay Bayrak Mukayesesi, <http://www.kosder.net/assets/images/site/library/T%C3%9CRK-BAYRA%C4%9EIVE-KOLAY-BAYRAK-MUKAYES%C4%B0-H%C3%9CSEY%C4%B0N-KOCABA%C5%9E.pdf>, Erişim tarih 01 Temmuz 2017.
- Lee, I. (2005). E-recruiting: categoriesand analysis of fortune 100 career web sites. In TorresCoronas,T.& Arias-Oliva, M.(ed), *E-human resources management: managing knowledge people* (ss.87-100). USA: Western Illinois University.
- Leggate, H. (2004). The future shortage of seafarers: will it become a reality? Maritime Policy & Management The flagship, *Journal of international shipping and port research*, <http://www.tandfonline.com/loi/tmpm20>, Erisim Tarihi 07 Temmuz 2017
- Lin, H. F. (2010). Applicability of the extended theory of planned behavior in predicting job seeker intentions to use job-search web sites. *International Journal of Selection and Assessment*, 18(1), 64-74
- Lizbon Stratejisi, (2006) http://www.eurociett.org/fileadmin/templates/eurociett/docs/position_papers/Eurociett_Position_Paper_Lisbon_Strategy_March_2006.pdf.Erişim Tarihi 07 Ekim 2016
- Manpower Report (2015). *The Global supply and demand for sefarers in 2015*, London:BIMCO.
- Öğüt, A. (2007).Türkiye'de Özel İstihdam Bürolarının Halkla İlişkiler, Reklam ve Tanıtım Faaliyetlerinin İncelenerek İŞKUR'un Bu Alandaki Uygulamalarıyla Karşılaştırılması (Uzmanlık Tezi), T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.

-
- Özel İstihdam büroları yönetmeliği (2016). Resmi Gazete Tarihi: 11.10.2016 Resmi Gazete Sayısı:29854 yönetmelik. Md.3-4
- Sampson,H. (2003). Powerful Unions, Vulnerable Workers; the representation of seafarers in the global Labour market, SIRC Cardiff University, s.6
- The impact on seafarers livingand working conditions of changes in the structure of the shipping industry, (2001) Genova: ILO2 http://staging.ilo.org/public/libdoc/ilo/2001/101B09_3_engl.pdf Erişim Tarihi 07 Temmuz 2017.
-

Katılım Bankalarının Performanslarının Değerlendirilmesi: Topsis Yöntemi ile Uluslararası Karşılaştırma

Evaluation of Performances of Participation Banks: International Comparison with Topsis Method

Erkan ALSU*
Ahmet TAŞDEMİR**
Zakaria KALLO***

Öz

Bu çalışmada, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar, Ürdün ve Türkiye gibi ülkeler de faaliyet gösteren toplam 18 katılım bankasının 2009 ile 2015 yılları arasındaki performansları incelenerek bir sıralama yapılmaya çalışılmıştır. Çok kriterli karar verme yöntemlerinden birisi olan TOPSIS yöntemi, alternatif seçeneklerin belirli kriterler doğrultusunda değerlendirilerek bir sıralama yapılmasına olanak sağlamaktadır. Bu nedenle çalışma kapsamında Katılım bankalarının performans değerlendirilmesi ve sıralaması TOPSIS yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında Katılım bankalarına ait bilanço ve gelir tablolarından yola çıkılarak Likidite oranı, karlılık oranı, faaliyet oranı (verimlilik oranı) ve finansal yapı oranı gibi oranlar hesaplanmış ve hesaplanan bu oranlar bankalara ait performans puanlarının hesaplanmasında kullanılmıştır. TOPSIS yöntemi neticesinde en yüksek puana sahip olan banka ilk sırayı almıştır. Bu kapsamda gerçekleştirilen çalışma neticesinde, elde edilen performans puanları göz önünde bulundurulduğunda Suudi Arabistan ve Katar gibi ülkelere ait katılım bankalarının daha iyi performans sergilediği ve üst sıralarda yer aldığı gözlemlenmiştir. Türkiye'ye ait katılım bankalarının ise orta sıralarda yer aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca Türkiye'deki katılım bankalarının performans puanları incelendiğinde, Albaraka Türk katılım bankasının diğerlerine oranla genellikle daha iyi performans sergileyerek daha yüksek puanlara sahip olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankacılığı, Topsis Yöntemi, Performans Değerlendirmesi, Performans Sıralaması

Abstract

In this study, performances of a total of 18 participation banks operating in countries such as Saudi Arabia, United Arab Emirates, Kuwait, Qatar, Jordan and Turkey between 2009 and 2015 were examined and the banks were attempted to be ranked accordingly. TOPSIS method, which is one of the multi-criteria decision making methods, allows alternative choices to be evaluated according to certain criteria and a ranking to be made. For this reason, the performance evaluation and ranking of the Participation Banks were carried out by using the TOPSIS method. In the scope of the study, ratios such as liquidity ratio, profitability ratio, activity ratio (efficiency ratio) and financial structure ratio are calculated by using the balance sheet and income tables of the examined participation banks and these calculated rates are used to calculate their performance scores. As a result of the TOPSIS method; the bank with the highest score received the first order. Given the performance scores achieved in this context, participation banks from countries such as Saudi Arabia and Qatar have been observed to perform better and rank higher. It is seen that participation banks from Turkey are placed in the middle order. Moreover, when the performance scores of participation banks in Turkey are examined separately, it is determined that Albaraka Turk participation bank generally performed better than others and had higher scores.

Keywords: Participation Banking, Topsis Method, Performance Evaluation, Performance Ranking

Giriş

İslami bankacılık sistemi kavramı eski olmasına rağmen İslami bankacılık sistemi, yirminci yüzyılın son çeyreğinde kendisini göstermeye başlamıştır. İslami bankacılık sistemi (İBS) Müslüman müşterilerin ihtiyaç ve taleplerini karşılayabilecek finansal kurumlara olan ihtiyaç nedeniyle ortaya çıkmıştır (Khattak ve Rehman, 2010).

İslami bankacılık sisteminin başlıca ayırt edici unsurları, risk paylaşımı ve "riba" (faiz) yasağıdır (Zarrouk, 2014). Çünkü İslami inanışa göre faiz, karşılığı bulunmayan bir mal kazancıdır (Kalaycı, 2013) ve İslam dininin kutsal kitabı olarak kabul edilen Kur'an-ı Kerim'de

* Yrd.Doç.Dr., Gaziantep Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, erkanalsu@gmail.com.

** Doktora öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, varlik_004@hotmail.com.

*** Doktora öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, zekeriyagellow@gmail.com.

"Faiz" ya da Kur'an-ı Kerim'de ifade edilen şekliyle 'Riba' yasaklanmıştır. Bu nedenle Müslüman toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak, İslami kanunlara ve ilkelerine uygun bankalar kurulması gerekliliği ortaya çıkmıştır (Bilir ve Özgezen, 2010).

İslam ülkelerinde, İslami finans uygulamaları 20. yüzyılda artan sanayileşme hızı ve 1973 yılında ortaya çıkan petrol krizi sonrasında artan petrol fiyatlarının neden olduğu yüksek büyüme oranları sonrasında yaygınlık göstermeye başlamıştır. 1975 yılında özellikle İslam Kalkınma Bankası'nın ortaya çıkması ile birlikte İslam ülkelerinde geleneksel bankacılığın yerini alabilecek İslami bankacılık uygulamalarına başlanmıştır (Özkan ve Işıl, 2016). Son dönemlerde, aralarında uluslararası şöhrete sahip bankaların da yer aldığı birçok faize dayalı bankanın İslami bankacılık faaliyetlerini yapar hale gelmesi de İslami bankalarının gelişmesini hızlandırmaktadır (Aktaş ve Avcı, 2013). Günümüzde Dünyadaki İslami bankacılığın en büyük temsilcilerinin HSBC Bank ve CITI Bank gibi faize dayalı bankacılığın önde gelen temsilcilerinin olduğu. Faizsiz bankacılığa yalnızca İslam ülkelerinde değil, başta Almanya olmak üzere Avrupa'nın önde gelen gelişmiş ülkelerinde de önem verildiği ve verilen bu önemin her geçen yıl arttığı görülmektedir (Sümer ve Onan, 2016).

İslam ülkelerinde 1970'li yıllarda başlayan İslami bankacılık faaliyetleri Türkiye'de ise 1980'li yıllarda başlayan finansal serbestleşme politikalarıyla birlikte görülmeye başlanmıştır. Türkiye'de ilk önce faaliyetlerine özel finans kurumları olarak başlamış olan bu kuruluşlar, daha sonra ortaya çıkan ihtiyaç neticesinde 1 Kasım 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'yla, birlikte Katılım bankalarına dönüştürülmüştür (Özkan ve Işıl, 2016).

Türkiye'de 2016 yılı Aralık ayı itibarıyla beş katılım bankası aktif olarak faaliyet göstermektedir. Bunlar, Albaraka Türk, Kuveyt Türk, Türkiye Finans, Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım bankalarıdır. Bu beş katılım bankasından, Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım Bankaları "kamusal sermayeli", Albaraka Türk, Kuveyt Türk ve Türkiye Finans ise, "yabancı sermayeli" katılım bankalarıdır. Bu bankalardan Ziraat Katılım Bankası 2015 yılı Mayıs ayı içerisinde, Vakıf Katılım Bankası ise 2016 yılı Şubat ayı içerisinde faaliyete geçmiştir.

Türkiye'de katılım bankaları farklı hesaplar sayesinde toplamış oldukları fonları, vadeli satış, kar-zarar ortaklığı, bireysel finansman desteği, finansal kiralama, mal karşılığı vesaikin alım-satımı ve kira sertifikaları gibi çeşitli enstrümanlar aracılığıyla müşterilerinin kullanımına sunarak faaliyetlerini yürütmektedirler (Aktaş ve Avcı, 2013).

Modern İslami bankacılık fikri 1970'lerin başlarına dek uzanmasına rağmen, İslami bankacılık sisteminin önemi ancak 2008 ve 2009 yıllarının başında dünya ekonomisine yön veren finansal kriz sırasında ve sonrasında tam olarak anlaşılmıştır. İslami bankalar krizden en az etkilenen bankalar arasında yerlerini almışlardır. Bu durum esas olarak İslami bankaların benimsediği sağlam finansal politika ve risk yönetiminden kaynaklanmaktadır. İslami bankaların elde ettikleri bu başarı bildirdikleri karlar tarafından da yansıtılmıştır. (Naser, Salem ve Nuseibeh, 2013).

Son yıllarda yaşanan bu gelişmeler ve rekabet ortamı bütün sektörlerde olduğu gibi bankacılık sektöründe de performans kriterini önemli bir unsur haline getirmiştir. Bu nedenle bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankalarda diğer tüm kuruluşlar gibi rekabetin ortaya çıkarmış olduğu olumsuz etkilerden kaynaklanan kazançlarındaki dalgalanmalardan korunmak amacıyla etkin ve verimli çalışma koşullarını uygulamak zorunda kalmıştır. Bu koşullar işletmelerin performanslarıyla doğrudan ilişki göstermiştir. Özellikle, rekabetin yoğun olduğu sektörlerde yada kriz dönemlerinde kuruluşların rakiplerine karşın göreceli üstünlüklerini ve zayıflıklarını görebilmeleri ve kaynaklarını etkin kullanabilmeleri için performans kriteri büyük önem arz etmektedir.

Bu nedenle son yıllarda dünya genelinde önemli bir gelişme kaydeden Katılım Bankacılığı sektörüne ilişkin gerçekleştirilen çalışmada, katılım bankalarının performansları ölçülmüş ve ölçüm sonrasında bankalar arasında karşılaştırmalar yapılmıştır. Ölçüm yapılırken kullanılabilir birçok yöntem vardır. Ancak, bu çalışma kapsamında çok kriterli karar verme yöntemlerinden birisi olan TOPSİS yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmada, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar, Ürdün ve Türkiye gibi ülkeler de faaliyet gösteren toplam 18 katılım bankası ele alınmış ve bu bankaların 2009 ile 2015 yılları arasındaki performansları incelenerek bir sıralama yapılmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında Katılım bankalarına ait bilanço ve gelir tablolarından yola çıkılarak Likidite oranı, karlılık oranı, faaliyet oranı (verimlilik oranı) ve finansal yapı oranı gibi oranlar hesaplanmış ve hesaplanan bu oranlar bankalara ait performans puanlarının hesaplanmasında kullanılmıştır.

Literatür Taraması

Literatüründe sıklıkla karşılaşılan TOPSİS yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen çalışmalardan bazıları aşağıda verilmektedir:

Feng ve Wang (2000), Tayvan'da faaliyet gösteren havayolu işletmelerinden beş tanesini ele almışlar ve bu işletmelerin performanslarını TOPSİS yöntemi yardımıyla değerlendirmeye çalışmışlardır. Tayvan havayolu işletmelerine ait toplam 22 ulaştırma ve finansal gösterge değişkenlerinin kullanıldığı çalışma neticesinde, değerlendirmeye alınan havayolu işletmelerinin performanslarının belirlenmesinde finansal göstergelerin daha etkin olduğu ortaya çıkmıştır.

Yurdakul ve İç (2003), Gerçekleştirmiş oldukları çalışmada Türk otomotiv sektöründe faaliyet gösteren ve hisseleri İMKB'de işlem gören 5 büyük ölçekli firmanın 1998-2001 dönemi için performanslarını TOPSİS yöntemi ile değerlendirmeye çalışmışlardır. Çalışma kapsamında bu firmalara ilişkin yedi finansal oran kullanılmıştır. Bunun sonucunda her yıl için tespit edilen performans puanları, o yılın yılsonu hisse senedi kapanış fiyatı ile karşılaştırılmıştır. Elde edilen sonuçların 2001 yılı dışında genel olarak tutarlı olduğu gözlenmiştir.

Abbasi, Hemmati ve Abdolshah'ın (2008) gerçekleştirmiş oldukları çalışmada İran'da faaliyet gösteren bir bankayı incelemişlerdir. Çalışma kapsamında, karlılık açısından en iyi hesabın, hangisi olduğu TOPSİS yöntemi yardımı ile belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun sonucunda en iyi hesabın cari hesap olduğu bunu ise altı aylık vadeli mevduat hesabının takip ettiği tespit edilmiştir.

Alptekin ve Şıklar (2009), yaptıkları çalışmada, emeklilik yatırım fonlarının performanslarını TOPSİS yöntemi kullanarak değerlendirmişlerdir. Çalışmada amaç, yatırım fonlarının performansların değerlendirmede kullanılan Sharpe oranı, Treynor indeksi, Jensen indeksi gibi geleneksel performans ölçüm teknikleri yerine bu teknikleri de göz önünde bulunduran tek bir performans ölçütü elde etmektir. Çalışmada Ocak 2007-Aralık 2008 dönemine ait veriler ele alınarak 12 adet Hisse Senedi Emeklilik Yatırım Fonunun performansı değerlendirilmiştir. Bunun sonucunda, en iyi performansı Anadolu Hayat Büyüme Amaçlı Hisse Senedi Emeklilik Yatırım Fonunun, en kötü performansı ise OYAK Büyüme Amaçlı Hisse Senedi Emeklilik Yatırım Fonunun sergilediği tespit edilmiştir.

Usta (2009), çalışmasında bankacılık sektöründe hizmet kalitesini AHS-TOPSİS yöntemlerini kullanarak değerlendirmiş ve çalışma sonucunda B bankası en yüksek hizmet performansına sahip olan banka olarak belirlenmiştir.

Özer vd. (2010), gerçekleştirmiş oldukları çalışmada gıda ve içecek sektöründeki işletmelerin etkinliklerini incelemişlerdir. Yöntem olarak Veri Zarflama Analizi ve TOPSİS

yönteminden faydalanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Veri Zarflama Analizinde etkin bulunan bazı işletmelerin TOPSIS yönteminde iyi performans göstermedikleri tespit edilmiştir.

Demireli (2010), Türkiye’de faaliyet gösteren kamu sermayeli bankaların 2001-2007 yılları arasındaki döneme ilişkin performanslarını değerlendirmiştir. Çalışmada TOPSIS yönteminde faydalanılmıştır. Çalışma neticesinde, ülke genelinde faaliyet gösteren kamu sermayeli bankaların yerel ve global ölçekli finansal krizlerden etkilendiği, ve buna bağlı olarak bankaların performans puanlarının sürekli olarak dalgalanmalar gösterdiği tespit edilmiştir.

Çonkar vd. (2011), çalışmalarında Borsa İstanbul’da işlem görmekte olan 2007’de (7) ve 2008’de (10) halka açık büyük ölçekli işletmenin verilerini kullanmışlardır. Belirlenen finansal oranlar 2007 ve 2008 yılları için ayrı ayrı hesaplanarak şirket performansları TOPSIS yöntemi yardımıyla değerlendirilmiştir. Bunun sonucunda en düşük puana sahip olan ve kurumsal yönetim sıralamasının sonlarında bulunan şirketler başarısız olarak değerlendirilmiştir.

Yayar ve Baykara (2012), Türkiye’deki katılım bankalarının performanslarını değerlendirmek amacıyla gerçekleştirmiş oldukları çalışmada, bankalara ait finansal performans göstergelerini etkinlik ve verimlilik başlıkları altında ayrı ayrı göstermişlerdir. Bu göstergeler ışığında Türkiye’de faaliyet gösteren 4 katılım bankasının 2005-2011 yılları arasındaki döneme ait mali tablolar kullanılarak, bankaların finansal performansları değerlendirilmiştir. Çalışmada TOPSIS yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, Albaraka Türk katılım bankasının en etkin banka olduğu görülmüştür.

Uygurtürk ve Korkmaz (2012), Gerçekleştirmiş oldukları çalışma kapsamında Borsa İstanbul’da işlem gören 13 ana metal sanayi işletmesini ele almışlardır. Çalışmada, bu işletmelerin 2006-2010 yılları arasındaki döneme ait finansal tabloları kullanılarak, işletmelerin finansal performansları TOPSIS yöntemi yardımı ile analiz edilmiştir. Çalışma neticesinde bu işletmelerin performans değerlerinin analiz kapsamına alınan 2006-2010 yılları arasındaki dönem de genel olarak değişkenlik gösterdiği belirlenmiştir.

Saldanlı ve Sırma (2014), ilk önce BIST’de bulunan İmalat Sanayii işletmelerinin çeşitli finansal değerlerini kullanarak, bulunan TOPSIS puanları, işletmelerin piyasa performanslarıyla karşılaştırmışlardır. Daha sonra, yöntemin aynı faaliyet kolundaki işletmelerde nasıl bir netice göstereceğini tespit etmek için BIST’de işlem gören bankaların verileriyle yöntem analiz edilmiştir. Analiz sonucunda TOPSIS yöntemi puanlarının halka açık işletmelere yapılacak yatırım kararlarında yardımcı olamayacağı sonucuna varmışlardır.

Aboras (2015), Birleşik Arap Emirliklerinde İslam bankacılığı ve Merkez Bankası arasındaki ilişki üzerine uygulama konulu çalışmasında İslami bankalarının çalışma koşullarına Merkez bankalarının uygulamalarının etkisi olduğunu ifade etmiştir.

Hatami-Marbini ve Kang (2017), Tahran borsasında gerçekleştirmiş oldukları vaka çalışmasında, yatırımcıların düşük değerlenmiş hisse senetlerini tespit edebilme ihtiyaçlarını gidermek amacıyla üç farklı Bulanık Topsis yöntemi uygulamış ve bu şekilde hisse senetlerinin performanslarını değerlendirmişlerdir. Sonuçlar yöntemlerin benzer sonuçlar verdiğini göstermiştir.

Araştırmanın Kapsamı

Araştırma, dünyadaki bankacılık sektörü içerisinde önemli bir paya sahip olan katılım bankacılığı ele alınmış ve bu kapsamda Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar, Ürdün ve Türkiye gibi ülkeler de faaliyet gösteren toplam 18 katılım bankasının 2009 ile 2015 yılları arasındaki performansları incelenerek bir sıralama yapılmaya çalışılmıştır. Katılım Bankalarının performanslarının değerlendirilmesinde çok kriterli karar verme

yöntemlerinden birisi olan TOPSİS yöntemi kullanılmıştır. Çalışmaya dahil edilen bankalar ve faaliyette buldukları Ülkeler Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Katılım bankaları ve faaliyette buldukları ülkeler

Banka Adı	Banka Kodu
Suudi Arabistan	
1- Al Rajhi Bankası	<u>RJHI</u>
2- Bank Al Jazira	<u>BJAZ</u>
3- Bank Al Bilad	ALBILAD
4- Alinma Bank	ALINMA
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	
5- Dubai Katılım Bankası	<u>DIB</u>
6- Abu Dabi islamic Bank	<u>ADIB</u>
7- Eimrates Katılım Bankası	<u>EIB</u>
8- Sharjah Katılım Bankası	<u>SIB</u>
9- Ajman Bank	<u>AJMANBANK</u>
KUVEYT	
10-Byat Altmwil Alkuwiati	<u>KFIN</u>
KATAR	
11- Qatar Katılım Bankası	<u>QIBK</u>
12- Qatar International Katılım Bankası	<u>QIIK</u>
13- Masraf Al Rayan	<u>MARK</u>
ÜRDÜN	
14-Islamic International Arab Bank	JADIB
15-Ürdün islamic Bank	JOIB
TÜRKİYE	
16- Albaraka Türk Katılım Bankası	ALBRK
17- Kuveyt Türk Katılım Bankası	GOLDP
18- Türkiye Finans Katılım Bankası	TFB

Araştırmada Kullanılan Veriler

Çalışmada, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar, Ürdün ve Türkiye gibi ülkeler de faaliyet gösteren toplam 18 katılım bankası ele alınmış ve bu bankaların 2009 ile 2015 yılları arasındaki performanslarını değerlendirmek amacıyla Katılım bankalarına ait bilanço ve gelir tabloları incelenmiştir. Bilanço ve gelir tablolarından yola çıkılarak Likidite oranı, Karlılık oranı, faaliyet oranı (verimlilik oranı) ve Finansal yapı oranı gibi oranlar hesaplanmıştır. Hangi oranların çalışmaya dahil edildiği tablo 2’de detaylı olarak verilmiştir.

Tablo 2: Çalışmada kullanılan oranlar

Finansal Oranlar	Kodlar
1- Likidite Oranları	
1-1- Nakit Mevduata Oranı= Nakit ve Benzeri / Mevduat Toplamı	CDR
1-2- Özsermaye Mevduata Oranı = Özsermaye / Mevduat Toplamı	DOE
1-3- Nakit ve Nakit Benzeri / Toplam Varlıklar	COA
2- Karlılık Oranları	
2-1- Özsermaye Karlılığı = Vergi Sonraki Kar / Özsermaye	ROE
2-2- Varlıkların Karlılığı = Vergi Sonraki Kar / Varlıkların Toplamı	ROA
2-3- Hisse Başına Düşen Kar = Vergi Sonraki kar / Hisse senetlerinin Sayısı	EPS

3- Finansal Yapı Oranları	
3-1- Kaldıraç Oranı = Toplam Yabancı Kaynaklar / Toplam Varlıklar	FK
3-2- Özsermaye / Toplam Varlıklar	EOA
4- Verimlilik Oranları	
4-1- Yatırımlar / Mevduat Toplamı	IOD
4-2- Mevduat Toplamı / Toplam Varlıklar	DOA

Araştırmada Kullanılan Metodoloji

Çalışmada Katılım Bankalarının performanslarının değerlendirilmesi amacıyla Hwang ve Yoon'un (1981) çalışmaları referans alınarak Chen ve Hwang (1992) tarafından geliştirilmiş olan TOPSİS Yöntemi kullanılacaktır. TOPSİS yöntemi, n boyutlu alanda m noktalı geometrik bir sistem olarak m alternatifli çok kriterli bir karar verme yöntemidir. Bu yöntem ile alternatif tercihlerin, belirlenen kriterler doğrultusunda ve bu kriterlerin alabileceği en yüksek ve en düşük değerler arasındaki ideal çözüme olan uzaklıkları değerlendirilerek bir sıralama yapılması mümkündür. Bu yöntemin temel mantığı pozitif ideal çözüm ve negatif ideal çözüm oluşturmaktır. Yani, yöntemin temel esası ideal çözüme göre alternatiflerin sıralanması esasına dayanır (Soba ve Eren, 2011).

TOPSİS Yönteminin Uygulanması

Çalışma kapsamında ele alınan 18 Katılım bankasının 2009 ile 2015 yılları arasındaki performanslarını değerlendirmek amacıyla kullanılacak olan TOPSİS yönteminin aşamaları örnek olarak 2009 yılına ait veriler kullanarak açıklanacak daha sonra genel sıralama verilecektir. Ancak TOPSİS yönteminin aşamalarına geçmeden önce belirlenen finansal oranlar için ağırlıklar verilmelidir. Belirlenen finansal oranlar ve ağırlıkları Tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3: Çalışmada kullanılan finansal oranlar ve ağırlıkları

Finansal Oranlar	Kodlar	Ağırlık
1- Likidite Oranları		
1-1- Nakit Mevduata Oranı= Nakit Ve Benzeri / Mevduat Toplamı	CDR	0,070
1-2- Özsermaye Mevduata Oranı = Özsermaye / Mevduat Toplamı	DOE	0,065
1-3- Nakit Ve Nakit Benzeri / Toplam Varlıklar	COA	0,075
2- Karlılık Oranları		
2-1- Özsermaye Karlılığı = Vergi Sonraki Kar / Özsermaye	ROE	0,120
2-2- Varlıkların Karlılığı = Vergi Sonraki Kar / Varlıkların Toplamı	ROA	0,120
2-3- Hisse Başına Düşen Kar = Vergi Sonraki Kar / Hisse Senetlerinin Sayısı	EPS	0,145
3- Finansal Yapı Oranları		
3-1- Kaldıraç Oranı = Toplam Yabancı Kaynaklar / Toplam Varlıklar	FK	0,120
3-2- Özsermaye / Toplam Varlıklar	EOA	0,140
4- Verimlilik Oranları		
4-1- Yatırımlar / Mevduat Toplamı	IOD	0,080
4-2- Mevduat Toplamı / Toplam Varlıklar	DOA	0,065
Toplam		1

2009 Yılı İçin Uygulanan TOPSİS Yöntemi Aşamaları ve Sonuçları

Karar Matrisinin Oluşturulması: Katılım bankaları ve finansal oranların oluşturmuş olduğu başlangıç matrisi aşağıdaki gibi gösterilmektedir.

Tablo 4: Başlangıç Matrisi

2009 yılı Bankalar ve Rasyoları										
Bankalar	(CDR)	(DOE)	(COA)	(ROE)	(ROA)	(EPS)	(FK)	(EOA)	(İOD)	(DOA)
RJHI	0,210	0,234	0,151	0,235	0,040	4,164	0,832	0,168	0,221	0,720
BJAZ	0,390	0,203	0,288	0,006	0,001	0,069	0,843	0,150	0,193	0,739
ALBILAD	0,301	0,219	0,237	-0,083	-0,014	-0,621	0,828	0,172	0,112	0,788
ALINMA	0,619	0,946	0,590	0,014	0,012	0,144	0,098	0,902	0,061	0,953
DIB	0,221	0,140	0,168	0,135	0,014	0,305	0,893	0,106	0,275	0,761
ADIB	0,069	0,148	0,052	0,011	0,001	0,033	0,889	0,111	0,041	0,752
EIB	0,060	0,143	0,046	0,047	0,005	0,033	0,886	0,110	0,270	0,768
SIB	0,144	0,432	0,089	0,061	0,016	0,107	0,733	0,267	0,069	0,617
AJMANBANK	0,092	1,275	0,038	0,001	0,001	0,001	0,480	0,520	2,247	0,408
KFIN	0,061	0,171	0,039	0,096	0,011	0,035	0,822	0,110	0,270	0,643
QIBK	0,199	1,340	0,034	0,147	0,034	5,595	0,418	0,229	0,691	0,171
QIİK	0,262	1,550	0,039	0,135	0,031	3,378	0,221	0,230	4,134	0,148
MARK	3,383	4,055	0,206	0,148	0,037	1,174	0,075	0,247	0,787	0,061
JADIB	0,541	2,995	0,109	0,004	0,002	0,026	0,397	0,603	0,541	0,201
JOIB	0,435	0,297	0,400	0,158	0,013	0,279	0,919	0,081	0,579	0,273
ALBRK	0,224	0,130	0,191	0,148	0,016	0,195	1,000	0,111	0,858	0,852
GOLDP	0,261	0,151	0,203	0,157	0,018	0,254	0,883	0,117	0,944	0,132
TFB	0,096	0,173	0,076	0,144	0,020	0,200	0,863	0,137	1,044	0,791

Normalize Edilmiş Karar Matrisinin (R) Oluşturulması: Karar matrisindeki her bir değerin bulunduğu sütundaki değerlerin kareleri toplamının kareköküne bölünerek matrisin normalize edilmiş hali elde edilmiştir. Oluşturulan bu yeni matris aşağıdaki gibidir.

Tablo 5: Normalize edilmiş karar matrisi

2009 Yılı için Normalize Edilmiş Matrix					
Bankalar	(CDR)	(DOE)	(COA)	(ROE)	(ROA)
RJHI	0,0583	0,0409	0,1632	0,4713	0,4695
BJAZ	0,1086	0,0354	0,3119	0,0123	0,0109
ALBILAD	0,0836	0,0383	0,2563	-0,1656	-0,1690
ALINMA	0,1721	0,1654	0,6382	0,0276	0,1474
DIB	0,0614	0,0244	0,1819	0,2693	0,1697
ADIB	0,0192	0,0259	0,0562	0,0218	0,0144
EIB	0,0166	0,0250	0,0497	0,0942	0,0613
SIB	0,0401	0,0756	0,0962	0,1221	0,1929
AJMN BANK	0,0257	0,2229	0,0408	0,0023	0,0070
KFIN	0,0170	0,0299	0,0426	0,1914	0,1246
QIBK	0,0554	0,2343	0,0369	0,2939	0,3988
QIİK	0,0729	0,2709	0,0420	0,2694	0,3660
MARK	0,9411	0,7090	0,2231	0,2957	0,4324
JADIB	0,1505	0,5236	0,1179	0,0083	0,0296
JOIB	0,1210	0,0519	0,4327	0,3157	0,1513
ALBRK	0,0624	0,0227	0,2067	0,2966	0,1944
GOLDP	0,0726	0,0263	0,2192	0,3152	0,2181
TFB	0,0268	0,0303	0,0825	0,2874	0,2334

Bankalar	(EPS)	(FK)	(EOA)	(İOD)	(DOA)
RJHI	0,5281	0,2674	0,1233	0,0426	0,2754
BJAZ	0,0087	0,2712	0,1096	0,0373	0,2827
ALBILAD	-0,0787	0,2661	0,1263	0,0216	0,3016
ALINMA	0,0182	0,0316	0,6602	0,0117	0,3648
DIB	0,0387	0,2873	0,0780	0,0530	0,2914
ADIB	0,0042	0,2857	0,0816	0,0078	0,2879
EIB	0,0042	0,2850	0,0805	0,0521	0,2938
SIB	0,0136	0,2357	0,1955	0,0133	0,2362
AJMN BANK	0,0001	0,1543	0,3810	0,4331	0,1561
KFIN	0,0044	0,2645	0,0805	0,0520	0,2461
QIBK	0,7096	0,1345	0,1679	0,1331	0,0655
QIİK	0,4284	0,0709	0,1681	0,7970	0,0567
MARK	0,1489	0,0240	0,1810	0,1518	0,0233
JADIB	0,0033	0,1275	0,4418	0,1043	0,0771
JOIB	0,0354	0,2955	0,0593	0,1116	0,1043
ALBRK	0,0248	0,3215	0,0811	0,1653	0,3260
GOLDP	0,0322	0,2840	0,0856	0,1819	0,0507
TFB	0,0254	0,2775	0,1005	0,2012	0,3027

Ağırlıklı Standart Karar Matrisinin Oluşturulması: Öncelikle değerlendirme kriterlerine ilişkin ağırlık değerleri (w_i) belirlenmiş daha sonra ise matrisin her bir sütunundaki elemanlar ilgili w_i değeri ile çarpılarak ağırlıklı normalleştirilmiş matris oluşturulmuştur

Tablo 6: Ağırlıklı normalleştirilmiş matris

2009 Ağırlarlandırılmış Normalize Matrisi Vij					
Banka	CDR	DOE	COA	ROE	ROA
RJHI	0,00029	0,00023	0,00133	0,00602	0,00585
BJAZ	0,00054	0,00020	0,00255	0,00016	0,00014
ALBILD	0,00042	0,00022	0,00209	-0,00212	-0,00211
ALINM	0,00086	0,00093	0,00521	0,00035	0,00184
DIB	0,00031	0,00014	0,00148	0,00344	0,00212
ADIB	0,00010	0,00015	0,00046	0,00028	0,00018
EIB	0,00008	0,00014	0,00041	0,00120	0,00076
SIB	0,00020	0,00043	0,00078	0,00156	0,00240
AJMN	0,00013	0,00126	0,00033	0,00003	0,00009
KFIN	0,00009	0,00017	0,00035	0,00245	0,00155
QIBK	0,00028	0,00132	0,00030	0,00376	0,00497
QIİK	0,00037	0,00153	0,00034	0,00344	0,00456
MARK	0,00472	0,00400	0,00182	0,00378	0,00539
JADIB	0,00075	0,00296	0,00096	0,00011	0,00037
JOIB	0,00061	0,00029	0,00353	0,00403	0,00189
ALBRK	0,00031	0,00013	0,00169	0,00379	0,00242
GOLDP	0,00036	0,00015	0,00179	0,00403	0,00272
TFB	0,00013	0,00017	0,00067	0,00367	0,00291
Banka	EPS	FK	EOA	(İOD)	DOA
RJHI	0,00508	0,00424	0,00188	0,00030	0,00228

BJAZ	0,00008	0,00430	0,00167	0,00026	0,00234
ALBILD	-0,00076	0,00422	0,00193	0,00015	0,00250
ALINM	0,00018	0,00050	0,01007	0,00008	0,00302
DIB	0,00037	0,00456	0,00119	0,00037	0,00241
ADIB	0,00004	0,00453	0,00124	0,00005	0,00238
EIB	0,00004	0,00452	0,00123	0,00036	0,00243
SIB	0,00013	0,00374	0,00298	0,00009	0,00196
AJMN	0,00000	0,00245	0,00581	0,00303	0,00129
KFIN	0,00004	0,00420	0,00123	0,00036	0,00204
QIBK	0,00683	0,00213	0,00256	0,00093	0,00054
QIIK	0,00412	0,00112	0,00256	0,00558	0,00047
MARK	0,00143	0,00038	0,00276	0,00106	0,00019
JADIB	0,00003	0,00202	0,00674	0,00073	0,00064
JOIB	0,00034	0,00469	0,00090	0,00078	0,00086
ALBRK	0,00024	0,00510	0,00124	0,00116	0,00270
GOLDP	0,00031	0,00450	0,00131	0,00127	0,00042
TFB	0,00024	0,00440	0,00153	0,00141	0,00251

İdeal (A^+) ve Negatif İdeal (A^-) Çözümün Belirlenmesi: İdeal çözüm setinin oluşturulabilmesi için matristeki ağırlıklandırılmış değerlendirme faktörlerinin yani sütun değerlerinin en büyükleri en küçükleri seçilmiştir.

Tablo 7: İdeal (A^+) ve negatif ideal (A^-) çözüm

A+ (Max.)	0,00472	0,00400	0,00521	0,00602	0,00585	0,00683	0,00510	0,01007	0,00558	0,00302
A- (Min.)	0,00008	0,00013	0,00030	-0,00212	-0,00211	-0,00076	0,00038	0,00090	0,00005	0,00019

Alternatifler Arasındaki Mesafe Ölçülerinin Hesaplanması: Bu aşamada alternatiflerin pozitif ve negatif ideal çözüm kümesine olan uzaklıkları (ayırımıları) hesaplanır.

Tablo 8: Alternatifler arasındaki mesafe ölçüleri (S_i^+ ve S_i^-)

Bankalar	S_i^+	S_i^-
RJHI	0,028891	0,0304447
BJAZ	0,044160	0,0151755
ALBILAD	0,049860	0,0094755
ALINMA	0,033356	0,0259797
DIB	0,040013	0,0193229
ADIB	0,046987	0,0123488
EIB	0,045218	0,0141180
SIB	0,042124	0,0172113
AJMANBANK	0,041982	0,0173535
KFIN	0,043933	0,0154027
QIBK	0,032779	0,0265565
QIIK	0,032303	0,0270328
MARK	0,030860	0,0284757
JADIB	0,041092	0,0182440
JOIB	0,038472	0,0208639
ALBRK	0,037630	0,0217059

GOLDP	0,039540	0,0197954
TFB	0,038749	0,0205866

İdeal Çözümüne Göreli Yakınlığın Hesaplanması: Her bir alternatifin ideal çözüme benzerliğinin bulunmasında pozitif ve negatif ideal çözüme olan uzaklık ölçüleri kullanılmış ve İdeal çözüme benzerliğe göre sıralama gerçekleştirilmiştir.

Tablo 9: İdeal çözüme göreli yakınlık değerleri ve sıralamalar

2009		
Bankalar	Ci+ değeri	Sıralama
RJHI	0,5131	1
MARK	0,4799	2
QIIK	0,4556	3
QIBK	0,4476	4
ALINMA	0,4378	5
ALBRK	0,3658	6
JOIB	0,3516	7
TFB	0,3470	8
GOLDP	0,3336	9
DIB	0,3257	10
JADIB	0,3075	11
AJMANBANK	0,2925	12
SIB	0,2901	13
KFIN	0,2596	14
BJAZ	0,2558	15
EIB	0,2379	16
ADIB	0,2081	17
ALBILAD	0,1597	18

2009-2015 Yılları İçin Uygulanan TOPSIS Yöntemi Sonuçları

Yukarıda 2009 örnek yılı için uygulanan TOPSIS yöntemi adımları 2009-2015 yılları için de uygulanmıştır. Elde edilen değerler ve genel sıralamalar Tablo 10, Tablo 11 ve Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 10: 2009 ve 2010 yılları için TOPSIS sonuçları ve sıralamalar

Bankanın Adı	Bankanın Kodu	2009 C+ Değeri	Sıralama	2010 C+ Değeri	Sıralama
Suudi Arabistan					
1- Al Rajhi Bankası	Rjhı	0,5131	1	0,5342	2
2- Bank Al Jazira	Bjaz	0,2558	15	0,2047	17
3- Bank Al Bilad	Albilad	0,1597	18	0,2449	14
4- Alinma Bank	Alinma	0,4378	5	0,2904	10
Birleşik Arap Emirlikleri					
5- Dubai Katılım Bankası	Dıb	0,3257	10	0,2213	15
6- Abu Dabi İslamic Bank	Adıb	0,2081	17	0,2678	12
7- Eimrates Katılım Bankası	Eıb	0,2379	16	0,1529	18
8- Sharjah Katılım Bankası	Sıb	0,2901	13	0,2680	11
9- Ajman Bank	Ajmanbank	0,2925	12	0,2468	13

Kuveyt					
10-Byat Altmwil Alkuwiati	Kfin	0,2596	14	0,2036	16
Katar					
11- Qatar Katılım Bankası	Qıbk	0,4476	4	0,4099	4
12- Qatar International Katılım Bankası	Qıık	0,4556	3	0,4834	3
13- Masraf Al Rayan	Mark	0,4799	2	0,5722	1
Ürdün					
14-Islamic International Arab Bank	Jadıb	0,3075	11	0,3142	8
15-Ürdün islamic Bank	Joıb	0,3516	7	0,3361	7
Türkiye					
16- Albaraka Katılım Bankası	Albrk	0,3658	6	0,3576	6
17- Kuveyt Türk Katılım Bankası	Goldp	0,3336	9	0,3166	9
18- Türkiye Finans Katılım Bankası	Tfb	0,3470	8	0,3648	5

Gerçekleştirilen TOPSİS yöntemi sonucunda bankaların ve bu bankaların faaliyette bulunduğu ülkelerin 2009 ve 2010 yılları için sıralamaları, Tablo 10'da gösterilmektedir. Buna göre Suudi Arabistan'da faaliyet gösteren Al Rajhi bankasının 2009 yılı için ilk sırayı 2010 yılı için ise ikinci sırayı aldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte Katar' da faaliyet gösteren Masraf Al Rayan bankasının 2009 yılı için ikinci sırayı ve 2010 yılı için ise ilk sırayı aldığı belirlenmiştir. Bu iki bankanın 2009 yılı ve 2010 yılları için en iyi performansı sergileyen bankalar olduğu görülmüştür. Ayrıca bu yıllar kapsamında genel olarak Katar'da faaliyet gösteren bankaların performanslarının daha iyi olduğu gözlemlenmiştir. Türkiye ve Ürdün'de faaliyet gösteren bankaların ise sıralamada ilk on içerisinde buldukları belirlenmiştir.

Tablo 11: 2011 ve 2012 Yılları için TOPSİS sonuçları ve sıralamalar

Çalışma Kapsamında Alınan Bankaların “C” Değerleri ve Sıralamaları (Ülkelere Göre)				
Bankanın Adı	2011 C+ Değeri	Sıralama	2012 C+ Değeri	Sıralama
Suudi Arabistan				
1- Al Rajhi Bankası	0,5676	3	0,5166	2
2- Bank Al Jazira	0,3471	14	0,2834	11
3- Bank Al Bilad	0,4208	7	0,5040	3
4- Alinma Bank	0,3853	10	0,3039	9
Birleşik Arap Emirlikleri				
5- Dubai Katılım Bankası	0,3504	13	0,2689	13
6- Abu Dabi islamic Bank	0,3715	12	0,2642	14
7- Eimrates Katılım Bankası	0,1121	18	0,1265	18
8- Sharjah Katılım Bankası	0,3422	15	0,2530	15
9- Ajman Bank	0,3038	16	0,1977	16
Kuveyt				
10-Byat Altmwil Alkuwiati	0,2710	17	0,1596	17
Katar				
11- Qatar Katılım Bankası	0,5166	4	0,3666	5
12- Qatar International Katılım Bankası	0,5880	1	0,4637	4
13- Masraf Al Rayan	0,5696	2	0,5258	1
Ürdün				

14-Islamic International Arab Bank	0,4364	5	0,3310	6
15-Ürdün islamic Bank	0,3962	9	0,2811	12
Türkiye				
16- Albaraka Katılım Bankası	0,4177	6	0,3238	7
17- Kuveyt Türk Katılım Bankası	0,3707	11	0,2875	10
18- Türkiye Finans Katılım Bankası	0,4076	8	0,3134	8

Tablo 11' de ise 2011 ve 2012 yılları için gerçekleştirilen TOPSIS yöntemi sonuçları verilmektedir. Buna göre Suudi Arabistan'da faaliyet gösteren Al Rajhi bankası ve Katar' da faaliyet gösteren bankaların sıralamada daha yukarılarda yer aldığı belirlenmiştir. 2011 ve 2012 yılları için ilk sırayı Katar'da faaliyet gösteren bankaların aldığı görülmektedir. Türkiye ve Ürdün'de faaliyet gösteren bankaların ise genel olarak sıralamada ilk on içerisinde buldukları ve Katar bankalarını takip ettikleri görülmektedir.

Tablo 12: 2013, 2014 ve 2015 yılları için TOPSIS sonuçları ve sıralamalar

Çalışma Kapsamında Alınan Bankaların “C” Değerleri ve Sıralamaları (Ülkelere Göre)						
Bankanın Adı	2013 C+ Değeri	Sıralama	2014 C+ Değeri	Sıralama	2015 C+ Değeri	Sıralama
Suudi Arabistan						
1- Al Rajhi Bankası	0,5002	2	0,4394	2	0,5091	1
2- Bank Al Jazira	0,3039	13	0,2587	13	0,3781	6
3- Bank Al Bilad	0,4070	4	0,3824	4	0,3222	8
4- Alinma Bank	0,3117	8	0,3107	8	0,3211	9
Birleşik Arap Emirlikleri						
5- Dubai Katılım Bankası	0,3236	10	0,3552	10	0,3465	7
6- Abu Dabi islamic Bank	0,3063	14	0,2943	14	0,2853	13
7- Eimrates Katılım Bankası	0,1543	18	0,1941	18	0,2336	14
8- Sharjah Katılım Bankası	0,2567	15	0,2515	15	0,2245	16
9- Ajman Bank	0,1617	17	0,1550	17	0,1536	18
Kuveyt						
10-Byat Altmwil Alkuwiati	0,1791	16	0,1789	16	0,1812	17
Katar						
11- Qatar Katılım Bankası	0,3754	5	0,3973	5	0,4100	5
12- Qatar International Katılım Bankası	0,4686	3	0,5091	3	0,4489	3
13- Masraf Al Rayan	0,5750	1	0,5375	1	0,4885	2
Ürdün						
14-Islamic International Arab Bank	0,3584	6	0,4724	6	0,4213	4
15-Ürdün islamic Bank	0,3256	9	0,3115	9	0,2863	12
Türkiye						
16- Albaraka Katılım Bankası	0,3364	7	0,3017	7	0,3066	11

17- Kuveyt Türk Katılım Bankası	0,3195	11	0,3120	11	0,3094	10
18- Türkiye Finans Katılım Bankası	0,3087	12	0,2730	12	0,2247	15

Son olarak ise Tablo 12'de TOPSİS yöntemi sonucunda bankaların 2013, 2014 ve 2015 yılları için sıralamaları verilmektedir. Buna göre Suudi Arabistan ve Katar'da faaliyet gösteren bankaların daha üst sıralarda yer aldığı bunları ise sırasıyla Ürdün ve Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların takip ettiği görülmektedir. Bunun yanı sıra, elde edilen sonuçlar Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların özellikle 2013, 2014 ve 2015 yıllarında sıralamada geriye düştüklerini göstermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

1970'lerin başına dayanan Katılım bankacılığı sistemi geçen süreç içerisinde önemli başarılar elde etmiş her geçen yıl büyümeye ve gelişmeye devam etmiştir. Özellikle 2008 ve 2009 yıllarının başında dünya ekonomisine yön veren finansal kriz sırasında ve sonrasında önemi daha fazla anlaşılmıştır. Bu başarının nedeni olarak Katılım bankalarının benimsemiş olduğu sağlam finansal politika ve risk yönetimi gösterilebilmektedir. Ancak her geçen gün bankacılık sektöründe gerek Katılım bankalarının kendi aralarında gerekse Konvansiyonel bankalarla yaşanan rekabet giderek yoğunlaşmaktadır. Yaşanan bu rekabet kısıcında diğer bütün işletmeler gibi Katılım bankalarının da maksimum bir finansal performans göstermeleri gerekmektedir. Bu nedenle Katılım bankalarının rakiplerine karşın göreceli üstünlüklerini ve zayıflıklarını görebilmeleri ve kaynaklarını ne derce etkin kullanabildiklerini göre bilmek amacıyla, bu bankalara ait finansal oranlar kullanarak bir performans değerlendirmesi gerçekleştirilmiştir.

Çalışma kapsamında Katılım bankalarının performanslarını değerlendirmek için çok kriterli karar verme yöntemlerinden birisi olan TOPSİS yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar, Ürdün ve Türkiye gibi ülkeler de faaliyet gösteren toplam 18 katılım bankasının 2009 ile 2015 yılları arasındaki performansları incelenerek bir sıralama yapılmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında Katılım bankalarının performans değerlendirme ve sıralaması TOPSİS yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Katılım bankalarına ait bilanço ve gelir tablolarından yola çıkılarak Likidite oranı, Karlılık oranı, Faaliyet oranı (verimlilik oranı) ve Finansal yapı oranı gibi oranlar hesaplanmış ve hesaplanan bu oranlar bankalara ait performans puanlarının hesaplanmasında kullanılmıştır. TOPSİS yöntemi neticesinde en yüksek puana sahip olan banka ilk sırayı almıştır.

Gerçekleştirilen çalışma neticesinde, elde edilen performans puanları değerlendirildiğinde, Suudi Arabistan ve Katar gibi ülkelere ait Katılım bankalarının daha iyi performans sergilediği ve üst sıralarda yer aldığı gözlemlenmiştir. Türkiye'ye ait Katılım bankalarının ise daha çok orta sıralarda yer aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca Türkiye'deki katılım bankalarının performans puanları incelendiğinde, Albaraka Türk Katılım bankasının diğerlerine oranla genellikle daha iyi performans sergileyerek daha yüksek puanlara sahip olduğu belirlenmiştir.

Kaynakça

- Abbasi, Mansour K., Mohammad H., & Mohammad A.(2008). Analysis and prioritizing bank account with topsis multiple criteria decision a study of Refah Bank in İran, *21st Australasian Finance and Banking Conference*, August.
- Aborass, N. (2015). Birleşik arap emirliklerin'de islam bankacılığı ve merkez bankası arasındaki ilişki üzerine bir uygulama, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, Kilis.
- Alptekin, N. & Şıklar E. (2010). Türk hisse senedi emeklilik yatırım fonlarının çok kriterli performans değerlendirme: Topsis metodu, *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler*

- Dergisi*, Sayı: 25, 185-196.
- Aktaş, M., & Avcı, T. (2013). Türkiye’de katılım bankacılığı ile faize dayalı bankacılığın etkinlik açısından karşılaştırılması. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 50(576), 85–98.
- Bilir, A., & Özgen, H. (2010). Katılım bankalarında müşteri memnuniyetinin belirlenmesi üzerine hatay ilinde bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 11-23.
- Çonkar, K., Elitaş, Ç. & Atar, G. (2011). İMKB kurumsal yönetim endeksi’ndeki (xkury) firmaların finansal performanslarının topsis yöntemi ile ölçümü ve kurumsal yönetim notu ile analizi. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 61(1), 81- 115.
- Demireli, E. (2010). Topsis çok kriterli karar verme sistemi: Türkiye’deki kamu bankaları üzerine bir uygulama. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1), 22-35.
- Hatami-Marbini, A., & Kangi, F. (2017). An extension of fuzzy TOPSIS for a group decision making with an application to tehran stock exchange. *Applied Soft Computing*, 52, 1084-1097.
- Kalayci, İ. (2013). Katılım bankacılığı : mali kesimde nasıl bir seçenek ? *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 51–74.
- Khattak, N. A., & Rehman K.U. (2010). Customer satisfaction and awareness of Islamic banking system in Pakistan. *African Journal of Business Management*, 4(5), 662.
- Naser, K., Salem, A. Al, & Nuseibeh, R. (2013). Customers awareness and satisfaction of islamic banking products and services: evidence from the kuwait finance house (Note 1). *International Journal of Marketing Studies*, 5(6), 185–199. <https://doi.org/10.5539/ijms.v5n6p185>
- Feng, Cheng-Min & Wang Rong-Tsu (2000). Performance evaluation for airlines including the consideration of financial ratios, *Journal of Air Transport Management*, 6(3), 133-142.
- Özkan, N., & Işıl, G. (2016). İslami bankalarda kredi riskini belirleyen faktörler: panel veri analizi ile Türkiye’de katılım bankacılığı üzerine ampirik bir uygulama. *Maliye Finans Yazıları*, 105, 153–176.
- Saldanlı, A. & Sırma, İ. (2014). Topsis yönteminin finansal performans göstergesi olarak kullanılabilirliği, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 11(41), 185-202.
- Sümer, G., & Onan, F. (2016). Dünyada faizsiz bankacılığın doğuşu, Türkiyedeki katılım bankacılığının gelişme süreci ve konvansiyonel bankacılıktan farkları. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), 296–308.
- Soba, M., & Eren, K. (2011). TOPSİS yöntemini kullanarak finansal ve finansal olmayan oranlara göre performans değerlendirilmesi, şehirlerarası otobüs sektöründe bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 21, 23-40
- Usta, S. T. (2009). Bankacılık sektöründe hizmet kalitesinin değerlendirilmesi: ahs-topsis yöntemi, *Bankacılar Dergisi*, 69, 33- 43.
- Uygurtürk, H. & Korkmaz T. (2012). Finansal performansın TOPSİS çok kriterli karar verme yöntemi ile belirlenmesi: ana metal sanayi işletmeleri üzerine bir uygulama, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 95-115.
- Yayar, R. & Baykara H. (2012). TOPSİS yöntemi ile katılım bankalarının etkinliği ve verimliliği üzerine bir uygulama, *Business and Economics Research Journal*, 3(4), 21-42.
- Yurdakul, M. & İç Y. T. (2003). Türk otomotiv firmalarının performans ölçümü ve analizine yönelik topsis yöntemini kullanan bir örnek çalışma. *Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 18(1): 1-18.
- Zarrouk, H. (2014). *The developing role of Islamic banking and finance : from local to global perspectives. contemporary studies in economic and financial analysis* (Vol. 95) [https://doi.org/10.1108/S1569-3759\(2014\)0000095011](https://doi.org/10.1108/S1569-3759(2014)0000095011)

Coopetition Strategy: A Research on Traditional Airlines

Ortaklaşa Rekabet Stratejisi: Geleneksel Havayolu Şirketleri Üzerine Bir Araştırma

Gökhan TANRIVERDİ*
Ayşe KÜÇÜKYILMAZ**

Abstract

Employed by two or more competitor companies particularly in highly competitive markets, the coopetition strategy is a business strategy where competition goes hand in hand with cooperation. Airline companies employ coopetition strategy to overcome such unfavorable conditions and to achieve sustainable competitive advantages. For that purpose, they make agreements with competitor airline companies within or apart from the strategic alliances. The purpose of this study is to identify the experiences of the airline companies practicing coopetition strategies. To that end, semi-structured interviews have been carried out with senior managers of five traditional airlines. The primary result of the study is that the coopetition strategy is indispensable for the sustainability of the airline business. Another remarkable result is that competition boards are required to lead up practices which will benefit airline companies.

Key Words: Coopetition, Cooperation with Competitor, Airline Business, Strategic Airline Alliances, Sustainability, Traditional Airlines.

Öz

Ortaklaşa rekabet stratejisi, iki ya da daha fazla rakip işletme tarafından özellikle rekabet yoğun pazarlarda kullanılan, rekabet ve işbirliğinin aynı anda gerçekleştirildiği bir işletme stratejisidir. Havayolu şirketleri, kendileri için istemedikleri bazı olumsuzlukların üstesinden gelmek ve sürdürülebilir rekabet avantajı kazanmak için ortaklaşa rekabet stratejisini kullanmaktadır. Bu doğrultuda, rakip havayolu şirketleri ile stratejik havayolu ittifakları dahilinde ve haricinde anlaşmalar yapılmaktadır. Bu araştırmanın amacı, ortaklaşa rekabet stratejisini uygulayan havayolu şirketlerinin deneyimlerinin ortaya konmasıdır. Bu amaçla, beş geleneksel havayolu şirketinin üst düzey yöneticisi ile yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Araştırmada ortaya çıkan temel sonuç, ortaklaşa rekabet stratejisinin havayolu sektörünün sürdürülebilirliği için olmazsa olmaz olduğudur. Bir diğer kayda değer sonuç ise rekabet kurullarının havayolu şirketlerine fayda sağlayacak uygulamaların önünü açması gerektiğidir.

Anahtar Kelimeler: Ortaklaşa Rekabet, Rakiple İşbirliği, Havayolu Sektörü, Stratejik Havayolu İttifakları, Sürdürülebilirlik, Geleneksel Havayolları.

Introduction

Until the 1990s, when globalization started to accelerate, competition and cooperation were used to be considered as two separate strategies in the business world. Until then, especially the companies in severely competitive industries used to consider each other as opposite parties in war. Gore Vidal suggests that in this approach it is not sufficient for companies to be successful; other companies should fail too. However, companies do not possess all the capabilities and resources necessary to compete in conditions of fierce competition in most time. Furthermore, no company seems to be willing to assume alone all the risks to struggle against strong competitors. In these new conditions, companies need new strategies to cope with certain internal and external problems. At this point, companies either prefer a cooperation strategy or employ simultaneously both competition and cooperation strategies to benefit from the advantages of both strategies (see Brandenburger and Nalebuff, 1998, p. 19-20; Akdoğan and Cingöz, 2012, p. 252; Yami et al., 2010, p. 2).

Towards the end of the 20th century, where competition started to intensify, it was Ray Noorda, founder of Novell, a network software company, who first used the concept “coopetition” (Ganguli, 2007, p. 6). Coopetition is a relationship with a nature of mixed-

* Arş. Gör., Erzincan Üniversitesi Sivil Havacılık MYO Havacılık Yönetimi, gkhanriverdi@gmail.com.

** Doç. Dr. Anadolu Üniversitesi Havacılık ve Uzun Bilimleri Fakültesi Havacılık Yönetimi Bölümü, akucukyilmaz@gmail.com.

motives where parties involved in the relationship can create value by complementing each other's activity (Bonel and Rocco, 2007, p. 71). What lies at the bottom of cooptition, which is employed as a business strategy, is that two or more competitor companies develop cooperation in certain areas while at the same time maintaining competition in others. These collaborations are carried out with the aim of providing mutual benefits. (Luo, 2007; Tsai, 2002) An analogy is used also in the literature for this strategy like "sleeping with the enemy" in terms of doing business with the competitor (Quint, 1997, p. 7).

Bringing their resources together with their competitors, companies may derive competitive advantages over other actors in the market. (Bengtsson and Kock, 2000, p. 424). This strategy provides the competitors coming together with the benefits of value added, safe communication, increased efficiency and quality, access to raw materials and limited resources, and shared and reduced risks. In addition to co-utilization of resources and complementary advantages in a synergy, the strategy provides further advantages to the partners of cooptition than other market actors especially with respect to access to limited resources (Czakoń et al., 2014, p. 129).

Cooptition, which becomes more crucial each day passing, has been largely employed in many industries lately (Sroka, 2013). The airline industry is by no doubt one of those industries. Due to its characteristics, the activities in the airline industry bring about high costs, and the structure of the industry is strongly vulnerable to uncertainties, risks and crises. In order to be able to cope with high costs, uncertainties and risks and to derive operational benefits, airline companies employ cooptition strategies.

The purpose of this qualitative research is to identify the experiences of airline companies practicing cooptition strategies. In this respect, the study is based on qualitative research and face-to-face interviews with senior managers of the airline companies practicing cooptition strategy are made to have their detailed views on the strategy. The research questions of the study are as follows:

- What are the practices of the airline companies employing cooptition strategy?
- What are the considerations of the airline companies employing a cooptition strategy on the cooptition strategy?
- What do the airline companies believe that the cooptition strategy looks like?

Literature Review

Cooptition has been one of the most researched topic in business literature in recent times. In most industries, there have been many studies on different topics carried out on cooptition strategy to address different aspects of the strategy. Some of these studies based on nature of cooptition, cooptitive relations between businesses (horizontal or vertical), competitor selection process, organizational learning, customer-supplier relations, knowledge sharing, innovation and also resource based theory (Akdoğan et al., 2015; Meneses, 2015; Solesvik and Westhead, 2010; Kim et al., 2013; Lacoste, 2014; Nasr et al., 2015; Stein and Ginevicius, 2010; Wilhelm, 2011; Akdoğan and Cingöz, 2012; Gnyawali and Park, 2009; Huang and Chu, 2015; Morris et al., 2007; Thomason et al., 2013; Demirel et al., 2011; Demirel et al., 2013; Sroka, 2013). However, in the airline industry, limited studies have been carried out in the sense of cooptition.

Current studies relating cooptition in the airline industry usually aim at revealing the structure of cooptition and showing how cooptition is practiced. Klimas (2014) studies the cooptition structure in the airline supply chain. In this respect, he analyzed cooperation and

competition in different levels, scopes and areas, and identified four different forms of cooperation: national cooperation, global cooperation, mixed cooperation, and all-purpose cooperation. Kozyra (2012) argues cooperation is an extensive concept and strategic alliances are a specific form of cooperation. Zhang and Frazier (2011) also points out that strategic alliances are form of cooperation. In line with, Chang and Chiu (2016) discusses whether members of strategic airline alliances make cooperation or not and the study reveals that competitors whose resources are similar high with low market commonality may cooperate via resource allocation. Chiambaretto and Fernandez (2016) researches cooperation and alliance portfolio through the example of Air France to explore the formation of the Alliance portfolio and its development over time. Chen and Hao (2013) explores to what extent strategic airline alliance benefits to member airlines.

We also examined researches on strategic airline alliances in scope of cooperation by looking Klimas (2014) and Kozyra (2012). There are superabundant researches dealing with strategic airline alliances in different ways in the literature. Rhoades and Lush (1997) reviews the strategic airline alliances and suggests a new alliance typology in two significant aspects: the degree to which resources are committed and the complexity of the arrangement. Using the typology, the writers offer a series of propositions on the stability and duration of different types of alliances. Zhang et al. (2004) develops an oligopoly model to measure the impact of an airline cargo alliance on competition in the passengers' market. Kuzminykh and Zufan (2014) conducts a panel data analysis by using the data on 65 airline companies, 14 of which were members of the three biggest airline alliances (Star Alliance, SkyTeam, OneWorld) to measure the effects of airline alliances on the performance of airline companies. Evans (2001) reviews previous studies on airline alliances and pointed out to the reasons underlying alliance formation, identified the phases of alliance formation, and distinguishes the factors that the success or failure of an alliance member airline company depends on. Agusdinata and Klein (2002) employs a system dynamic approach and identifies the situations that lead to formation of airline alliances and points out to the dynamics of the airline alliances. Amoah and Debrah (2011) studies African airlines operating within global airline alliances and examined the transition from bilateral airline alliances to multilateral airline alliances. Brueckner (2001) builds a model and examines the effects of airline alliances on traffic levels, salaries, and welfare. Goh and Yong (2006) examines whether alliances have impacts on costs and, if yes, how the cost structure of airlines are influenced.

Cooperation in the airline industry is practiced apart from the strategic airline alliances as well as within the scope of alliances. In line with, there are also studies on cooperation practices which are made by competitor airlines apart from the strategic airline alliances. Most of these studies are on agreements practicing between competitor airlines such as frequent flyer programs, code sharing, joint ventures (Lederman, 2008; Gudmundsson et al., 2002; Long et al., 2003; Whalen, 2007; Ustaömer et al., 2015).

Cooperation strategy is a business strategy employed in industries with intense competition. In this respect, this study is important for dealing with the airline industry as an intense-competition industry with a viewpoint of cooperation strategy and thus is filling the gap in the literature together with presenting different analogies to the literature on cooperation strategy about what the strategy looks like. The study is also important for it identifies the opinions of airline companies employing cooperation strategies, on cooperation strategies, which will provide guidance to other airline companies that do not currently employ cooperation strategy.

Method

Research model

Since this research aims to identify the experiences of airline companies that employ cooperation strategies in the airline industry, qualitative research perspective has been adopted to reach detailed data, and to understand the experiences, points of view and stories, if any, of the participants (Creswell, 2007, p. 39-40; Merriam and Associates, 2002, p. 4). Within the framework of qualitative research perspective adopted for the research, phenomenology has been used as the qualitative research pattern. Phenomenology, in general, provides ability to produce new information through experiences. Phenomena are the building blocks of anthropology and the basis of all information (Moustakas, 1994, p. 26). Studies based on phenomenology aim to understand the meaning of personal experiences. Beyond that, participants are selected from among those who have experienced the phenomenon and are requested to provide data through interviews. The researcher narrows the data through several stages and develops descriptions which represent shared experiences of participants of a certain phenomenon (Creswell, 2007, p. 94). In this research, the phenomenon examined is cooperation. Since the subject of the research is the experiences and current practices of participants, who are senior managers in traditional airlines, related to cooperation and what the cooperation strategy means for the airline industry, the phenomenology pattern has been adopted for the study.

Participants

The scope of the study covers airline companies that employ cooperation strategies. These companies are generally called traditional airlines in the airline industry. The participants involved in this research are selected with the criterion sampling method from among purposeful sampling methods. The importance of purposeful sampling lies in the selection process in information-rich cases in in-depth studies. Since studies based on purposeful sampling involve information-rich cases, one may learn a lot about the issues at the center of the purpose of the research (Patton, 1990, p. 169). The criterion sampling method employed in this research, involves selection within the framework of criteria predetermined in order to identify the best suitable sampling from among the research universe (Patton, 1990, p. 176). In this research, the following criteria are taken into consideration to identify the companies;

- Being a traditional airline company which employs cooperation strategy and which is represented at senior level management in Turkey, and
- Having a senior level manager who experiences cooperative strategies.

The following factors have been respectively decisive in selection of the criteria: the research is time- and cost-limited. Also, the reason why the participants were selected from among senior managers is that the research topic is a strategic one and senior managers are the ones who are experienced about such strategic practices and thus they can provide valid and reliable information on the topic. In line with the abovementioned criteria, the airline companies have been identified and the managers were contacted. Two communication channels were used to have appointments. The first one is the headquarters of airline companies in Turkey, and the second one is LinkedIn, an online social network among professionals where senior managers can be contacted directly. Upon requests of appointment for nine traditional airlines, managers of five traditional airline companies that are members of Star Alliance and SkyTeam Alliance gave favorable replies. The literature review suggests that interviews with 5 to 20 participants would be sufficient to fulfill the purposes of a

phenomenological research (Güler et al., 2013, p. 44). Among these traditional airline companies, two managers were contacted through LinkedIn whereas the remaining three were contacted through the phones of main offices in Turkey. The interviews were conducted between April 29th and May 25th. Table 1 shows demographic data on the participants.

Table 1: Demographic data on the managers of airline companies contributing to the study

Sex	Male	Female	Male	Female	Male
Age	31	50	37	43	45
Educational Level	Postgraduate	Graduate	Postgraduate	Graduate	Graduate
Position in the Company	Manager of the Regional Station	General Manager	President of International Relations and Agreements	Deputy General Manager	Deputy General Manager
Term of Service in the Position	1 Years	8 Months	2 Years	18 Years	7 Years
Term of Service in the Company	9 Years	8 Months	6 Years	16 Years	7 Years
Term of Service in the Airline industry	11 Years	18 Years	6 Years	26 Years	23 Years

Data collecting tool

In this study based on phenomenology, semi-structured interview technique has been adopted as an interview technique aimed at collection of similar data from participants on the research topic. The literature review suggests that interview is the most prominent data collection method in phenomenology research (Güler et al., 2013, p. 44). In semi-structured interviews, an interview form containing interview questions or subject headings is prepared before the interview to guide the interviewee during the interview. In this technique, since an interview form is used, the data are more systematic than unstructured interview data. This, in turn, facilitates the data regulation and analysis processes (Doğanay et al., 2012, p. 145).

The data were collected during face-to-face semi-structured interviews with the airline company managers, which were conducted at the time of appointments set by managers in audio-recordable environments where they felt comfortable to express themselves. Before the interviews, the participants signed the interview approval form, prepared in line with ethic codes, and a tape recorder was used upon the permission of the participants.

The interview form used during the semi-structured interviews was prepared upon the relevant literature review. Two experts on qualitative research methods were consulted to check whether the interview form was in line with the research pattern. Two experts on the field were consulted to check whether the research questions were in line with the research. Finally, a pilot interview was conducted to confirm the validity and reliability of the questions. The interview form was revised and finalized upon feedbacks.

Data analysis and interpretation

In qualitative data analysis, the analysis and data collection processes run simultaneously. Besides, some researchers suggest that qualitative analysis process lasts from the beginning to the end of the research (Doğanay et al. 2012, p. 184). In this research, the data were analyzed with the thematic analysis technique. Thematic analysis is suggested to be the

best suitable analysis technique in studies where interpretation is involved in the analysis. Thematic analysis provides researchers with the capability to make definite decisions on relationships between concepts and to compare them with repeated data. With thematic analysis, it is possible to connect several concepts and ideas and to compare them with the data collected in different times and places during the research (Alhojailan 2012, p. 40). In thematic analyses employed in qualitative research, first, the data collected should be written down. Then, the entire data set should be systematically coded, the themes should be identified, a theme map should be drafted, the themes should be described, and finally the data should be reported (Braun and Clarke 2006, p. 35).

In the process of data analysis of our study, the data collected with tape records were transferred to the computer and written down. The data set was read thoroughly and the message was focused on. Then, the data were read and coded line by line. The codes were examined carefully and main themes and themes were identified. This analysis was controlled by a qualitative research expert and main themes and themes were revised in direction with feedbacks. Main themes represent the research questions. Finally, a theme map was drafted and the data were reported. The research findings were explained and interpreted based on the themes described.

Findings and Interpretation

The Relationship Between Main Themes and Themes

The experiences of airline companies who employ cooperation strategies were identified by thematic analysis. The main themes and themes derived from the analysis are provided in Table 2.

Table 2: Main themes and themes

Cooperation strategy experiences of airline companies

- 1.1. Rules
 - 1.2. Purposes
 - 1.3. Partner selection criteria
 - 1.4. Practices
 2. Outcomes
 - 2.1. Effects of the intensity of competition on cooperation practices
 - 2.2. Effects of cooperation strategies on competition
 - 2.3. Benefits, opportunities, costs and risks
 - 2.4. Opinions
 - 2.5. Analogies
-

The relationship between main themes and themes emerged as a result of the thematic analysis is shown in Fig.1.

When Fig. 1. is examined, it is seen that the relationship between the main themes and the themes reflects process of cooperation practices in the airline industry. In this regard, the process first begins with the airlines' compliance with the rules and having specific objectives to implement the cooperation strategy. Airline companies can employ the strategy in two ways. It should be pointed out here that airline companies can use both ways at the same time to employ the cooperation strategy. Airline companies that prefer to involve in a strategic airline alliance apply the cooperation strategy in accordance with the strategies of the alliance with the alliance members. An important issue emerges in the cooperation practices that airline companies do apart from the strategic airline alliance. Airline companies that prefer this way to employ cooperation strategy, need to carefully select their partner airlines that will help to achieve their purposes. In this direction, two main criterion emerges. These criteria are the criteria related to the airlines' image and operational resources. At the end of the process some

outputs emerge. These outcomes derive from effects of the intensity of competition on cooperation practices, effects of cooperation strategies on competition, benefits, opportunities, costs and risks of the strategy, the opinions of airlines and the analogies that reflect the structure of the cooperation strategy in this respect.

Cooperation strategy in the airline industry

Cooperation strategy experiences of airline companies

Participants were asked to talk about the experiences related to cooperation strategies of their companies. The findings were grouped under four themes including rules, purposes, partner selection criteria and practices.

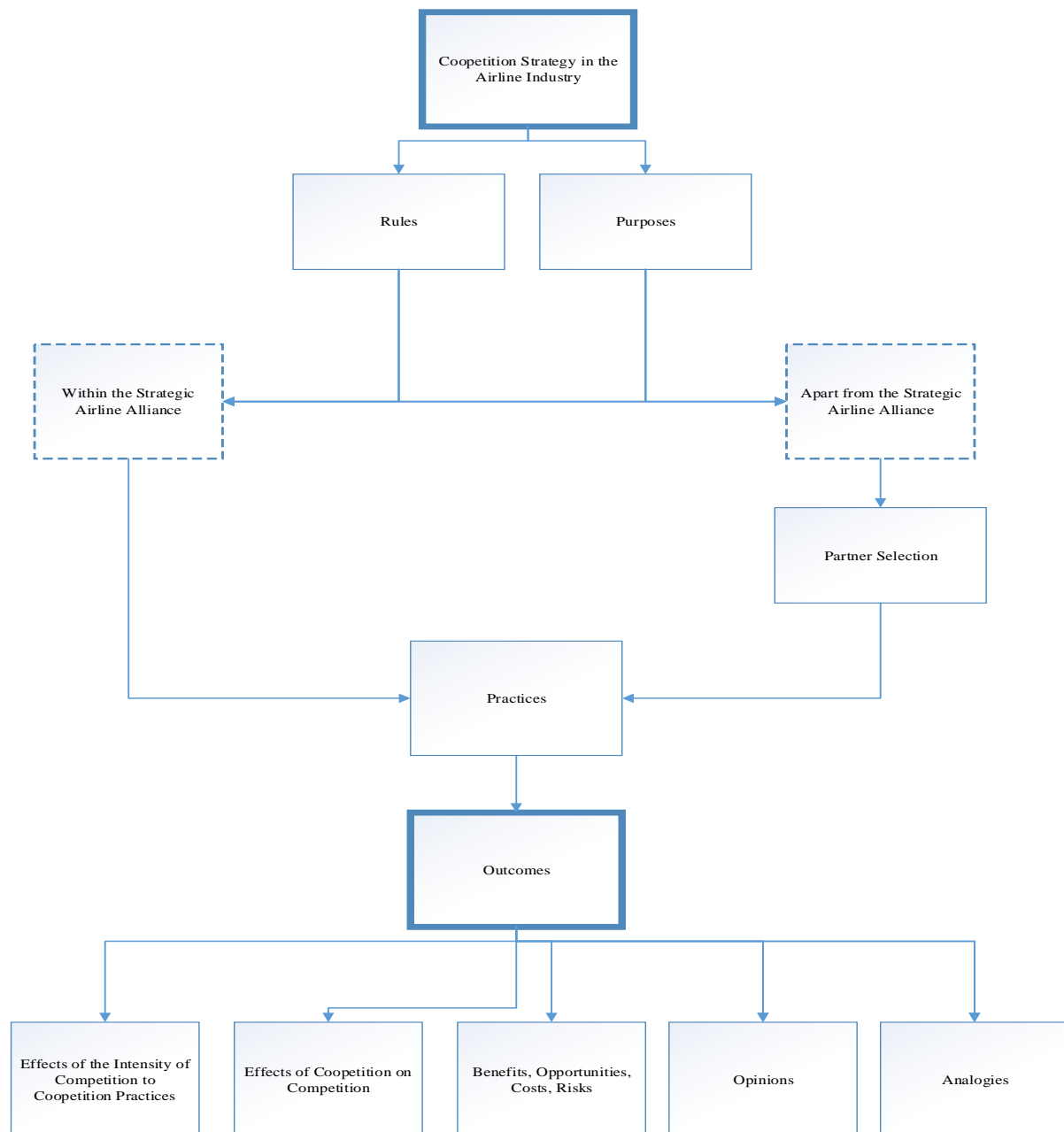

Figure 1: The Relationship between main themes and themes. Boxes with thick and thin straight lines refer to the main themes and themes respectively that emerged as a result of thematic analysis. Boxes with dashed lines were used for showing the ways of cooperation practices in the airline industry based on the findings emerged as a result of thematic analysis.

Some of participants emphasized that there were certain requirements of coepetition. They suggested that it was not a normal situation for two competitors to cooperate, and that it was only possible in high-competition markets with special exceptional permissions from competition boards, and in line with anti-trust immunity rules. The participant 3 emphasized that competition boards should open the way for practices that would moderate the intensive competition in the industry for the sake of companies and passengers:

‘... Yet, competition boards should open the way for and facilitate some practices ...’

Within the framework of coepetition, airline companies come together with competitor companies in line with certain purposes. According to the findings of the study, the purposes of coepetition in the airline industry include strategic purposes, commercial purposes, financial purposes and operational purposes (Table 3).

Table 3: The purposes of coepetition strategy

Strategic Purposes	Commercial Purposes	Financial Purposes	Operational Purposes
<ul style="list-style-type: none"> ☐ Expanding the global flight network ☐ Preventing customers from quitting the alliance ☐ Having information on how the competitors run their business 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Gaining more customers ☐ Ensuring customer satisfaction 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Reducing costs ☐ Creating financial resources 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Completing flight activities in the best efficient way ☐ Having operational benefits

The most striking finding about the purposes of coepetition is that strategic purposes include the purpose of having information on how the competitors run the business. Airline companies may aim to acquire the know-how that the competitor airline companies have derived from past experiences to use them for their own interests. The participant 2 made the following remarks to point out to the fact that some companies cooperating with competitor companies may become more powerful by using the information derived from the partner:

‘There is a risk of losing know how to the competitors. It is a risk to give away the information derived from past experiences to the companies collaborated. If you do so, you create your own rival. There are companies who take this information and use it for its own benefits.’

Another significant motive behind the adoption of coepetition strategies by airline companies is to survive and to ensure sustainability. The relevant finding was expressed by the participant 1 in the following phrases:

‘... It may be practiced for survival, too. If the airline company has collaboration with other companies, it may survive in that route with the help of the passengers that would derive from these companies. This is why such collaboration is practiced.’

Airline companies employ coepetition strategies due to high costs in the industry and to benefit from the advantages and facilities offered by the strategies. Here, an important point is

the criteria for the selection of the companies to collaborate or the alliances to be a member of. In consideration of the fact that the risk of failure increases when the selection criteria are not well defined, in case of failure, the coopetition process may bring about further material and immaterial burdens while the costs are already high for airline companies. According to the findings, the partner selection criteria of the airline companies are grouped under two headings: the image of the partner company and the operational resources of the partner company (Table 4).

Table 4: Partner selection criteria

Criteria About the Image	Criteria About the Operational Resources
<ul style="list-style-type: none"> • Equity in terms of the quality of services • Whether the company to be selected is a member of the same alliance • Attention to security and safety • Feeling sufficient confidence to act together • Communicational strength • Financial strength 	<ul style="list-style-type: none"> • Complementarity in terms of the flight network • The slots it possesses • Hours of flight to the existing flight destinations • Fleet structure

The image of the airline company is a significant factor which directly affects the activities and thus sustainability of the company. Any smallest problem may instantly affect the image of the airline company in the eyes of the public, and may lead to further problems for the airline company. This is best articulated by the participant 1 who said the following:

‘... we work in an industry with very serious risks. An accident may finish an airline company. Take, for example, Germanwings... It had an experience of 10 years. Now the airline company does not exist ... For example, Malaysia Airlines is at the brink of bankruptcy. One of its planes got lost and the other one fell, actually shot. The airline company had nothing to do in any of them, because the plane was shot in a conflict between Russia and Ukraine. There is nothing to do, it could have happened to anybody.’

In order for the sustainability of the quality of services they offer to the customers, airline companies select airline companies with at least the same level of service quality. This ensures that the service standard is maintained. In order to maintain the standards, airline companies that are members of alliances check whether the potential partner is a member of the same alliance. Complementarity is sought in terms of operational resources. Airline companies seek to access to resources that they do not possess. Among all the criteria, airline companies pay highest attention to the safety criterion. Four among five participants emphasized safety as the most important criterion. One participant emphasized reliability as the most important criterion. In this respect, airline companies expect that the competitor airline company, with whom they are going to share a competition strategy, to pay attention to safety at least as they themselves do. The participant 1 said the following on this matter:

‘Besides, we expect that the airline company has some safety certificates. We expect that they have a command of and satisfy the certificates. Certificates such as the IOSA certificate. We also make inspections, where necessary. Thus we decide on whether the company is worth collaborating or not... The most important thing is safety. Safety is the most important factor in the airline industry. An accident may affect even the most important companies having a history of 50 years or 100 years. If I have a code sharing agreement with an airline company, if I give my passengers to that company, any injury of those passengers would affect the image of my company in case of an accident. We do not want any income at the expense of any unfavorable incidents. Safety comes first.’

Coopetition practices in the airline industry are employed, including practices within the strategic airline alliances and practices apart from the strategic airline alliances. Strategic airline alliances provide the airline companies with the opportunity to grow. Strategic airline alliances may be of global or regional character. Within the strategic airline alliances, airline

companies may sign code sharing agreements, let passengers use the central airport lounges of the member airline companies, and work with common maintenance companies, common ground services companies, and common catering companies. Thus, high costs may be reduced to some extent through common facilities. The member airline companies of alliances come together for common interests while they continue to compete in other areas. The significant point that should be noted in the employment of this strategy is that airlines should be aware that they would not be able to carry out their own sustainable efforts. Participant 5 stated these practices as follows:

‘There are two ways for practicing cooperation in the world. One of these is membership systems such as Star Alliance, SkyTeam and Oneworld. The other is code share agreements except for this membership.’

One of the most significant contributions of strategic airline alliances to its member airline companies is the standardization of the services purchased and offered to the customers, and the possibility to maintain the trademark value. The findings suggest that membership to strategic airline alliances is indispensable especially for big airline companies targeting the top position in the global airline industry. This is because airline companies that are members of strategic airline alliances gain a significant competitive advantage over their competitors that are not members of such alliances. Besides, in some routes, alliances provide airline companies with certain resources to make advertisement and promotion of the alliances, and thus make an effort to increase the number of potential passengers.

In the airline industry, cooperation strategies may also be employed apart from the strategic airline alliances. These practices include code sharing, joint ventures, and so on. This finding was expressed by the participant 4 in the following remark:

Apart from the alliance, we have code sharing practices. I will explain what it is. It is the number of seats that we, as airline companies who do not fly or have few flights in a specific destination, offer to each other in order to increase the number of passengers in mutual traffic. They depend on the agreements. Let me put it this way. If you fly with a B777-200, which means if you have a capacity of 261 passengers, you reserve 20-30 seats for the other airline company under the terms of the agreement. If the other airline company sells these seats, they pay you from the money in the reserve. If they cannot sell, they have a specific time limit. If the seats are not sold within the time limit, then the seats are cancelled; this is what we call code sharing agreement. Although you are competitors, this is practiced by a lot of airline companies.

Due to certain regulations in the industry, airline companies cannot fly in any route they desire. And they cope with these restrictions through the agreements they make with the airline companies that fly in those routes. Besides, they can also use this strategy to feed their existing routes. Airline companies aim to increase the efficiency of the main routes by connecting other routes to the existing routes that they would like to feed.

Airline companies have the responsibility to deliver airline services to people; but they are also commercial enterprises that aim to make profits. There are also commercial motives behind the gathering of these companies. These motives are to gain more customers and to ensure customer satisfaction. The purpose is to increase incomes by gaining more customers and to fix their existing passenger potentials, which means potential income, by ensuring customer satisfaction. This allows airline companies, which are vulnerable to risks, crises and uncertainties, to eliminate the economic uncertainties at least to some extent and to make better predictions for the future, thus not avoid making investments.

Outcomes

While cooperation strategies have effects on airline companies and the industry, it was seen that the intensity of competition in the market also affects the forms of cooperation strategies of airline companies. Participants confirm the significance of the strategy for the

industry. All participants believe that coopetition strategies are indispensable for the airline industry. The participant 4 made the following remarks on the subject:

‘Coopetition is a strategy that originates from the needs. This is because everybody knows that competing on your own, you cannot achieve anything in this market. That is to say, everybody bankrupts. You need to achieve low costs, and there are similar airline companies... You need to build a partnership. Actually, the economic conditions force us to do this.’

The participants consider the coopetition strategy as a must for the airline industry. If we focus on the conclusions to be derived from that, although the coopetition strategy brings about certain costs and risks for the industry, the benefits and opportunities that it offers outweigh. Based on the findings, Table 5 shows the benefits, opportunities, costs and risks (BOCR) of the coopetition strategy for the airline companies.

Table 5: Benefits, opportunities, costs and risks (BOCR) of the coopetition strategy

Benefits	<ul style="list-style-type: none"> • Reduced costs • Increased number of points of arrival • Some business processes are shared between partners • Benefiting from the resources of the competitors • Standardization of the services offered to the customers • Survival of small companies • Competitive advantages • Increased recognition • Promotion of innovation • Sustainability
Opportunities	<ul style="list-style-type: none"> • Opportunity to grow at global level and expand the flight network • Opportunity to share risks • Opportunity of eased operation • Opportunity of service integrity • Increased options offered to customers • Opportunity to offer cheaper tickets to passengers • Opportunity to address to increased number of passengers
Costs	<ul style="list-style-type: none"> • Infrastructure costs • Additional costs of insurance and safety • Costs of extra staff • Consultancy costs • Alliance membership fees
Risks	<ul style="list-style-type: none"> • Risk of failure to satisfy the expectations of the partner airline company • Risk of losing the customers to competitors • Risk of designing the agreement in the wrong way • Risk of self-seeking – unilateral gains • Risk of losing the market • Risk of empowering the competitor • Risk of losing the image • Risk of losing knowhow

To achieve corporate strategy, managers should do analysis of BOCR criteria. This is a kind of multi criteria decision problem in strategic management. Using benefits,

opportunities, costs and risks of the coepetition strategy, airline managers may effective decision making via sound analysis in timely manner. Another important thing is in this point, airline managers tailoring this table according to their both aim, objectives, sources and managerial risk management attitude. For this reason, managers may seize chance of the achievement their corporate strategy via analyzing of Table 5 according to airline-company specified way. To this aim, in view of our research results, when Table 5 is examined, it is seen that the most important benefits of the coepetition strategy for airline companies are reduced costs, survival of small companies and sustainability in line with data obtained. Among the opportunities, the opportunity to share risks is particularly important when the airline company is about to enter a new market or make a new investment. Besides, it is also important that the strategy provides the companies in search of growth with the opportunity to expand their global flight network. An analysis of costs shows that the strategy creates rather material costs for airline companies. The most significant risks of the strategy are the risk of empowering the partner and the risk of losing the existing markets. Some of views expressed by participants in terms of benefits, opportunities, costs and risks of the strategy are as follows:

Participant 4 stated that low cost is the greatest advantage of a coepetition strategy saying “...*You use a common lounge, a common handling system. As a matter of fact, this is also a cost saving thing. The greatest benefit to this strategy is the low cost...*”. The other participants cite opportunities, costs and risks as the other benefits of the strategy:

P3: “... the number of destinations we fly to also increases. This is a great advantage to the customer. In some regions, the partners manage the processes. We can also benefit from each other’s resources. For instance, while airline A benefits from the convenience created in X city, airline B is on the forefront in Europe and C completes the process in America...”

Participant 5 sees opportunities to access previously out of reach customers, as well as flying the passengers to points you could not fly to as one of the opportunities created by the coepetition strategy with the following words “*One of the greatest opportunities is that it provides the chance to reach passengers that you otherwise could not access. It gives your passengers a chance to fly to places you cannot fly to...*”

Participant 2 contends that the coepetition strategy provides a risk sharing platform: “...*At the same time, it provides an opportunity to share calculable risks. Entering a new market is obviously always a risky affair in terms of cost...*” P1 corroborates by saying that the application of this strategy, especially in more competitive markets, provides an opportunity to reduce the risks stating “*For instance, the US is quite a competitive market. Getting into alliance with a strong airline their will substantially reduce your risk...*”

P4: “... looking at it from the cost aspect, being affiliated to an institution has its costs as well as costs incurred in the processes of understanding and seeking to comply with the standards. And since you are faced with the obligation of becoming more institutionalized, you get to incur more costs to achieve this. You have the cost of infrastructure...”

P1: “...there may also be the risk of losing one’s market. You support a less powerful airline, that airline gets a toe-hold of the market. In the future, the airline you supported may end the alliance and become a formidable competitor. Maybe you may end up being the stepping stone of a competitor you could have put out of action by not cooperating ...”

When the findings are analyzed regarding whether the intensity of competition in the existing markets have any effect on the coepetition strategy, the findings show that the coepetition strategy changes depending on the intensity of the market, the intensity of the season, the customer demand, and the safety of the market. The most striking finding was expressed by the participant 1:

‘For example, the USA is a very competitive market. Cooperation with a strong airline company there would reduce your risks... For example, you can start offline code sharing, check if there is customer

demand, and if the route works. Then you can turn that route into online. Thus you start to fly in that route. You want to have cooperation where you need to have cooperation. While you decide what, where, why should be done, the status of the market, your capability to reach there, the safety level of that market... all these matter. Sometimes you cannot have a direct flight to that market for safety reasons or other reasons. This is also a criterion.'

The findings about the effects of coopetition strategies on competition in the industry show that coopetition strategies keep the competition in the airline industry in balance and have positive effects on competition. Yet, this may vary depending on the routes.

Regarding the coopetition strategy, the participants were interpreted the market-pie example of Brandenburger and Nalebuff (1998) in the case of the airline industry. Based on the example, the participants revealed that employing the coopetition strategy, airline companies protected and developed the industry, made it sustainable, and since the pie grew, they had bigger slices too, and the airline companies grew together.

Based on their coopetition experiences, the participants were asked to liken the coopetition strategy to something they would like in order to concretize their perception of the strategy. Different findings were obtained. The analogy of each participant is given in Table 6.

Table 6: Analogies of the participants regarding the coopetition strategy

Participant	Analogy
P1	Two close friends drinking tea
P2	The strategy of keeping the enemy close
P3	A puzzle that complements one another
P4	A scale which always aims to keep its own side up
P5	Being with the competitor in a luminous room

Participants expressed their thoughts on their analogies in Table 6 respectively as follows:

'...To illustrate, we can say close friendship. Collaborations in the airline industry are like that two close friends are drinking tea together.'

'If I'm going to make an analogy, I can call this strategy is a strategy to keep the enemy close. If I hold close to my enemy, I will have a better chance of evaluating what is happening and what is going on. If I hold it away, it might get out of sight. "Then they can gain a superiority over me in competition...'

'If I'm going to make an analogy for this strategy, I can call this strategy as a puzzle that complements one another owing to the fact that I will want to make these agreements with airlines which complete my flight network for the sake of customers' choices increase.'

'It's actually very interesting. You are all friends. You sit outside and talk, but there are also areas where you try to protect yourself and your company. You do not share everything. It's a scales that always want to leave your side up. Because people are not too honest.'

'This strategy gives us the opportunity to reach the passengers that we cannot reach in a positive way. Negatively, you present your customers to someone else...If we were to make an analogy; we can say to be in a brighter light room with the competitor to make sure everything is transparent.'

Conclusions

This phenomenological study sets out to identify the experiences of airline companies employing cooperation strategies with reference to the senior managers. The results show that cooperation strategy has significant conclusions for the airline industry.

The cooperation strategy is a quite common strategy in the airline industry, especially among big carriers. Airline companies practice cooperation with competitor airline companies in certain business areas in various forms such as code sharing, is the most used form, participating in alliances or not and joint ventures in line with mutual interests while they maintain competition in other areas. The significance of such practices between competitor companies increases each day even more for the airline companies who strive to survive or wish to grow. Depending on the power of the airline company, the strategy may mean either a survival strategy (Bonel and Rocco, 2007) or a growth strategy. For instance, the study shows that airline companies can grow on their own up to a certain level and they need to adopt cooperation strategies to grow more. This is because collaboration provides competitive advantages that an airline company cannot achieve on its own. Thus, the airline companies involved in cooperative relationships have increased competitive advantages and been sustainable compared to their competitors struggling alone. Besides, cooperation strategies help to the industry for its protection, growth of the pie, and maintaining the sustainability.

Cooperation strategy can be employed in two ways in the airline industry. The first way is to involve a strategic airline alliance. The second way is also the agreements among competing airline companies apart from alliances. The most critical conclusion of the study is that the cooperation strategy is very important for the airline industry. In this respect, the cooperation strategy is an indispensable strategy for the sustainability of airline companies, whether they are traditional airlines or low cost carriers (LCCs). Morrish and Hamilton (2002) and Kuzminykh and Zufan (2014) reveal why this strategy are indispensable and their benefits to airlines. The airline industry is a high cost industry to operate. In this respect, one of the prominent benefits that the strategy offers to airline companies is reduced costs. Airline companies are increasing their common facilities in order to reduce costs and sharing cost-reducing experiences with each other.

Another important conclusion is that safety and security are the most significant criteria for airline companies for the selection of partner for the purpose of cooperation. Even any smallest accident of partner company may harm the image of the other's. Accordingly, Gereide (2015) points out that international and domestic regulatory authorities and airlines make endeavor about carrying out aviation activities safely and securely. A different conclusion also states that the form of the cooperation strategy employed by airlines is affected by the intensity of competition in the market, the customer demand, and the safety of the market.

In summary, cooperation strategy is a useful strategy for airline industry although it has some risks. There are some responsibilities for both international authorities and airline companies and other stakeholders in removing and preventing these risks. In this scope, the authors have two recommendations as a result of this qualitative study. First, competition boards are required to lead up practices which will benefit airline companies, thus passengers in line with own context of each practice. Second, airline companies should take measurements relating such negative situations as opportunism, trust problem and so on, during designing process of cooperation agreements in line with their own practice. The important point is that qualitative studies are context-specific studies in which they are conducted and findings are shaped by authors' interpretations. Therefore, the results obtained from these studies are not generalizable and may be considered together with similar results obtained from similar studies.

Acknowledgement

This paper is based on a Master's thesis titled "Coopetition Strategy in the Airline Industry: A Research on Traditional Airline Companies" completed at Anadolu University Graduate School of Social Sciences under the supervision of Assoc. Prof. Dr. Ayse Kucuk Yilmaz in 2016. Also this study was supported by Anadolu University Scientific Research Projects Commission under Grant [1602E060].

References

- Agusdinata, B. & Klein, W. (2002). The dynamics of airline alliances. *Journal of Air Transport Management* 8: 201-211.
- Akdoğan, A. A. & Cingöz, A. (2012). An Empirical Study on Determining the Attitudes of Small and Medium Sized Businesses (SMEs) Related to Coopetition. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 58: 252-258.
- Akdoğan, A. A., Doğan, N. Ö. & Cingöz, A. (2015). Coopetition as a business strategy: Determining the effective partner selection criteria using fuzzy ahp. *International Review of Management and Business Research* 4(1): 137-151.
- Alhojailan, M. I. (2012). Thematic analysis: A critical review of its process and evaluation. *West East Journal of Social Sciences* 1(1): 39-47.
- Amoah, J. A. & Debrah, Y. A. (2011). The Evolution of Alliances in the Global Airline Industry: A Review of the African Experience. *Thunderbird International Business Review* 53(1): 37-49.
- Bengtsson, M. & Kock, S. (2000). "Coopetition" in business networks—to cooperate and compete simultaneously. *Industrial Marketing Management* 29: 411-426.
- Bonel, E. & Rocco, E. (2007). Coopeting to survive; surviving coopetition. *International Studies of Management and Organization* 37(2): 70-96.
- Brandenburger, A. M. & Nalebuff, B. J. (1998). *Ortaklaşa rekabet*. (Trans. L. Cinemre). Istanbul: Scala Yayıncılık.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology* 3(2).
- Brueckner, J. K. (2001). The economics of international codesharing: An analysis of airline alliances. *International Journal of Industrial Organization* 19: 1475-1498.
- Chang, W. L. & Chiu, C. L. (2016). Coopetition under alliance? applying awareness-motivation-capability competitive dynamics perspective. *Journal of Business Economics and Management* 17(5): 701-716.
- Chen, X. & Hao, G. (2013). Co-opetition alliance models of parallel flights for determining optimal overbooking policies. *Mathematical and Computer Modelling* 57: 1101-1111
- Chiambaretto, P. & Fernandez, A. S. (2016). The evolution of coopetitive and collaborative alliances in an alliance portfolio: The Air France case. *Industrial Marketing Management* 57: 75–85.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Czakon, W., Kuś, K. M. & Rogalski, M. (2014). Coopetition research landscape-A systematic literature review 1997-2010. *Journal of Economics and Management* 17: 122-150.
- Demirel, Y., Keskin, N., Ülgen, H., Yozgat, U. & Bas, T. (2011). Kredi kartları pazarında ortaklaşa rekabet stratejisi: Advantage kredi kartı üzerine bir araştırma. *Yönetim* 22(68): 73-90.
- Demirel, Y., Arzova, B., Ardıc, K. & Bas, T. (2013). Organizational learning on coopetition strategy: An exploratory research on a Turkish private banks credit card application. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 99: 902-910.

- Dennis, N. (2005). Industry consolidation and future airline network structures. *Journal of Air Transport Management* 11: 175–183.
- Doğanay, A., Ataizi, M., Şimsek, A., Balaban, J. & Akbulut, Y. (2012). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Eskisehir: Anadolu University.
- Evans, N. (2001). Collaborative strategy: an analysis of the changing world of international airline alliances. *Tourism Management* 22: 229-243.
- Ganguli, S. (2007). Coopetition models in the context of modern business. *The ICFAI Journal of Marketing Management* 6(4): 6-16.
- Gerede, E. (2015). A study of challenges to the success of the safety management system in aircraft maintenance organizations in Turkey. *Safety Science* 73: 106-116.
- Gnyawali, D. R. & Park, B. J. (2009). Co-opetition and technological Innovation in small and medium-sized enterprises: A multilevel conceptual model. *Journal of Small Business Management* 47(3): 308–330.
- Goh, M. & Yong, J. (2006). Impacts of code-share alliances on airline cost structure: a truncated third-order translog estimation. *International Journal of Industrial Organization* 24: 835-866.
- Gudmundsson, S. V., De Boer, E. R., & Lechner, C. (2002). Integrating frequent flyer programs in multilateral airline alliances. *Journal of Air Transport Management* 8: 409-417.
- Güler, A., Halicioğlu, M. B. & Taşgin, S. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (First Edition). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Huang, H. C. & Chu, W. (2015). Antecedents and consequences of co-opetition strategies in small and medium-sized accounting agencies. *Journal of Management and Organization* 21(6): 812-834.
- Kim S., Kim N., Pae J. & Yip L. (2013). Cooperate “and” compete: coopetition strategy in retailer-supplier relationships. *Journal of Business & Industrial Marketing* 28(4): 263-275.
- Klimas, P. (2014). Multifaceted nature of coopetition inside an aviation supply chain - The case of the aviation valley. *Journal of Economics and Management* 17: 96-119.
- Kozyra, B. (2012). Strategic alliance as a particular form of coopetition. *Global Management Journal* 1(2): 27-38.
- Kuzminykh, N. & Zufan, P. (2014). Airline alliances and their influence on firm performance. *Procedia Economics and Finance* 12: 329-333.
- Lacoste, S. M. (2014). Coopetition and framework contracts in industrial customer-supplier relationships. *Qualitative Market Research* 17(1): 43-57.
- Lederman, M. (2008). Are frequent-flyer programs a cause of the “hub premium”? *Journal Compilation* 17(1): 35-66.
- Long, M. M., Clark, S. D., Schiffman, L. G. & McMellon, C. (2003). In the air again: Frequent flyer relationship programmes and business travellers’ quality of life. *International Journal of Tourism Research* 5: 421-432.
- Luo, Y. (2007). A coopetition perspective of global competition. *Journal of World Business* 42: 129-144.
- Meneses, J. A. (2015). Partner selection in co-opetition: A three step model. *Journal of Research in Marketing and Entrepreneurship* 17(1): 23-35.
- Merriam, S. B. & Associates. (2002). *Qualitative research in practice*. San Francisco: Wiley Company.
- Morrish, S. C. & Hamilton, R. T. (2002). Airline alliances—who benefits?. *Journal of Air Transport Management* 8: 401–407.
- Morris, M. H., Kocak, A. & Ozer, A. (2007). Coopetition as a small business strategy: implications for performance. *Journal of Small Business Strategy* 18(1): 35-55.

-
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Nasr, E. S., Kilgour, M. D. & Noori, H. (2015). Strategizing niceness in co-opetition: The case of knowledge exchange in supply chain innovation project. *European Journal of Operational Research* 244(3): 845–854.
- Patton, M. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. CA: Sage.
- Quint, B. (1997). Coopetition: sleeping with the enemy. *Information Today*, 14(1): 7.
- Rhoades, D. L. and Lush, H. (1997). A typology of strategic alliances in the airline industry: Propositions for stability and duration. *Journal of Air Transport Management* 3(3): 109-114.
- Solesvik, M. Z. & Westhead, P. (2010). Partner selection for strategic alliances: Case study insights from the maritime industry. *Industrial Management & Data Systems* 110(6): 841-860.
- Sroka, W. (2013). Coopetition in the steel industry – Analysis of coopetition relations in the value net. *Metalurgija* 52(1): 127-130.
- Stein, H. D. & Ginevicius, R. (2010). New co-opetition approach for supply chain applications and the implementation a new allocation rule. *6th International Scientific Conference*, Vilnius: Vilnius Gediminas Technical University. 1092-1099
- Thomason, S. J., Simendinger, E. & Kiernan, D. (2013). Several determinants of successful coopetition in small business. *Journal of Small Business and Entrepreneurship* 26(1): 15-28.
- Tsai, W. (2002). Social structure of "coopetition" within a multiunit organization: Coordination, competition, and intraorganizational knowledge sharing. *Organization Science* 13(2): 179-190.
- Ustaömer, T. C., Durmaz, V. & Lei, Z. (2015). The effect of joint ventures on airline competition: The case of American airlines, British airways and Iberia joint business. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 210: 430–439.
- Yami, S., Castaldo, S., Dagnino, G. B., Roy, F. L. & Czakon, W. (2010). Introduction – coopetition strategies: Towards a new form of inter-organizational dynamics?. *Coopetition: Winning Strategies for the 21st Century* (s. 1-19). Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.
- Zhang, A., Hui, Y. V. & Leung, L. (2004). Air cargo alliances and competition in passenger markets. *Transportation Research Part E* 40: 83-100.
- Zhang, J. & Frazier, G. V. (2011). Strategic alliance via co-opetition: Supply chain partnership with a competitor. *Decision Support Systems* 51: 853-863.
- Whalen, W. T. (2007). A panel data analysis of code-sharing, antitrust immunity, and open skies treaties in international aviation markets. *Rev Ind Organ* 30: 39-61.
- Wilhelm, M. M. (2011). Managing coopetition through horizontal supply chain relations: Linking dyadic and network levels of analysis, *Journal of Operations Management* 29: 663-676.
-

Konaklama İşletmelerinde Sosyal Sermayenin Örgütsel Performansa Etkisinde Rekabet Stratejilerinin Aracı Rolü

The Effect Social Capital on Organizational Performance of Accomodation Sector: The Mediating and Moderating Role of Competition Strategies

Yunus TOPSAKAL*

Öz

İşletmelerin örgüt performansını etkileyen unsurlardan biri olan sosyal sermaye konusu günümüzde dikkat çeken bir araştırma konusu olmuştur. Çünkü sosyal sermayeyi konu alan ve otomotiv, hastane, otel ve emniyet gibi sektörlerde yapılan çalışmalar sosyal sermayesi yüksek olan işletmelerin örgütsel performansının da yüksek olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ancak sosyal sermayenin örgütsel performansa etkisinde çeşitli aracı değişkenlerin rolü bulunmaktadır. Bu değişkenlerden biri rekabet stratejileridir. Doğru seçilen ve uygulanan pazar alanları, insan kaynakları ve teknoloji kullanımı gibi rekabet stratejileri işletmelerin sosyal sermayesini arttırabilmektedir. Buna rağmen sosyal sermayenin örgütsel performansa etkisinde aracı değişkenlerin rollerini ele alan kısıtlı sayıda çalışma mevcuttur. Bundan dolayı çalışmanın amacı rekabetin yoğun olduğu bir sektör olan otel işletmelerinde sosyal sermayenin örgütsel performansa etkisinde rekabet stratejilerinin aracı rolü olup olmadığını belirlemektir. Bu amaçla Antalya destinasyonunda faaliyet gösteren beş yıldızlı otel işletmelerine anket uygulanmıştır. Hiyerarşik regresyon analizi sonuçlarına göre sosyal sermayenin örgütsel performansa etkisinde rekabet stratejilerinin aracı rolü bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye, Örgütsel Performans, Rekabet Stratejileri, Otel Sektörü.

Abstract

The social capital is one of the factors affecting the organizational performance and has been a remarkable research topic, because the studies conducted on social capital in such as automotive, hospital, hotel and safety sector is revealed that the high social capital lead high organizational performance. However, there are various mediating and moderating variables in the effect of social capital on organizational performance. One of these variables is competition strategies. Because appropriate competition strategies such as marketing, human resources and technology usage can increase the social capital of the firms. However, there are a limited number of studies dealing with the role of mediating and moderating variables in the effect of social capital on organizational performance. Therefore, the purpose of the study is to determine whether competition strategies have a mediating and moderating role in the in the effect of social capital on organizational performance in hotels. For this purpose, a questionnaire was employed to the five-star hotels operating in the Antalya destination. According to the results of the hierarchical regression analysis, competition strategies have a mediating and moderating role in the effect of social capital on organizational performance.

Keywords: Social Capital, Organizational Performance, Competition Strategies, Hotel Sector.

Giriş

Her işletme sürdürülebilir bir örgütsel performansa sahip olmak istemektedir. Çünkü örgütsel performans beraberinde işletmelere rekabet avantajı, müşteri ve çalışan memnuniyeti gibi işletmenin arzu ettiği durumları da getirmektedir. Bundan dolayı işletmeler örgütsel performansını arttıran uygulamalara yönelmeye başlamıştır ve böylelikle örgütsel performans konusu araştırmacıların da dikkatini çekmeye başlamıştır. Örgütsel performansa etki eden teknoloji, sosyal sermaye, entelektüel sermaye gibi değişkenler bulunmaktadır. Bu değişkenler içerisinde sosyal sermaye ile ilgili yapılan çalışmalar (Carey vd., 2011; Gerşil ve Aracı, 2011; Cegarra-Navarro vd., 2016) sosyal sermayenin örgütsel performansı pozitif olarak etkilediği sonucuna varmıştır.

Sosyal sermayenin farklı disiplinlere uyarlanıp kullanılmasından dolayı literatürde sosyal sermaye ile ilgili geliştirilmiş farklı tanımlamalar ve boyutlar mevcuttur. Nahapiet ve Ghoshal (1998) sosyal sermaye konusunun çok boyutlu bir bakış açısıyla incelenmesini önermiş ve çalışmalarda kullanılan üç tür sosyal sermaye boyutu belirlemiştir. Bunlar; bireyler arasındaki örgütsel kültür, iş felsefesi, amaç ve vizyon bağlamında paylaştıkları benzerlikleri

* Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi Turizm MYO, topsakal.yunus@gmail.com.

ifade eden bilişsel sosyal sermaye (Nahapiet ve Ghoshal, 1998); bireyler arası yakın etkileşimleri, arkadaşlıkları, karşılıklı saygıyı ve aktörler arasındaki etkileşimi kapsayan ilişki sosyal sermaye (Coleman, 1990); sosyal ağlardaki şahsi olmayan bağlar ile ilgili olan yapısal sosyal sermayedir (Nahapiet ve Ghoshal, 1998).

Sosyal sermaye alanında yapılan çalışmalar genelde sosyal sermayenin maliyet, kalite, teslimat süresi, esneklik ve süreç gibi operasyonel etkinliğe etkisi üzerine gerçekleştirilmiştir (Cousins vd., 2006; Whipple vd., 2015). Daha yeni çalışmalar ise sosyal sermayenin ürün inovasyonu, pazar oluşturma ve teknolojik gelişmeler gibi stratejik faydalar üzerindeki etkisine odaklanmıştır (Villena vd., 2011; Sanders, 2008). Sosyal sermaye ve örgütsel performans arasında pozitif ilişki olduğunu ortaya çıkaran mevcut çalışmalar (Nahapiet ve Ghoshal, 1998; Lin ve Wan, 2008) bulunmaktadır. Sosyal sermayeyi inceleyen çalışmalar sosyal sermayenin motivasyonu arttırdığını ve koordinasyon sorunlarını azalttığını da belirlemiştir (Leana ve Buren, 1999; Şahin ve Matusitz, 2013). Sosyal sermayenin örgütsel performansa etkisinde rekabet stratejileri gibi bazı aracı değişkenlerin rolleri olabilmektedir. Fakat literatürde sosyal sermayenin örgütsel performansa etkisinde aracı değişkenlerin rolleri ile ilgili ve özellikle hizmet sektörünü konu alan çok kısıtlı çalışma mevcuttur. Bundan dolayı bu çalışmanın amacı hizmet sektörünün bir alt sektörü olan otel işletmelerinde sosyal sermayenin örgütsel performansa etkisinde rekabet stratejilerinin aracı rolü olup olmadığını ortaya koymak ve önerilerde bulunmak olarak belirlenmiştir.

Örgütsel Performans

Performans stratejik yönetim gibi yönetim alanlarında ortaya çıkan ve birçok araştırmacı ve uygulayıcının dikkatini çeken bir konudur. Örgütsel performans kavramı bir örgütün yerine getirdiği yönetim fonksiyonları ve idarenin misyon ile uygunluğunu, ve bir örgütün ürettiği faaliyet ve çıktılarının misyon ile uygunluğunu ifade etmektedir. Örgütün kurum içi yönetimi ve faaliyetleri çıktılarının ve fonksiyonlarının misyon ile uyumlu olmasına katkı sağlamaktadır (Rainey ve Steinbauer, 1999). Kısa bir tanımla örgütsel performans finansal belirleyiciler temellidir ve örgütün ekonomik amaçlarını yerine getirmesini ifade etmektedir. Bu bakış açısıyla strateji araştırmalarında örgütsel performans finansal performans olarak da adlandırılmaktadır (Venkatraman ve Ramanujam, 1986). Geniş anlamda ise örgütsel performans hem finansal performans belirleyicilerini hem de operasyonel (finansal olmayan) belirleyicileri kapsamalıdır (Smith ve Grimm, 1987). İstikrarlı bir örgütsel performansa sahip olmak her örgütün temel amacıdır; çünkü örgütsel performans örgütlerin iş geliştirmesine olanak sağlamaktadır (Gavrea vd., 2011).

Örgütsel performans kavramının tanımlanması farklı görüş açılarından dolayı zordur. Bu nedenden dolayı evrensel bir örgütsel performans tanımı mevcut değildir. Ancak Lebars ve Euske (2006, s.71) örgütsel performans kavramını tanımlamak için örgütsel performansın altı özelliğini belirlemiştir. Birincisi örgütsel performans amaçlara ulaşma düzeyi ile ilgili bilgi veren hem finansal hem de finansal olmayan verilerdir. Örgütsel performans dinamikdir ve yorumlama gerektirmektedir. Örgütsel performans şuan ki uygulamaların gelecekte nasıl sonuçlanacağını belirleyen bir model ile açıklanabilir. Örgütsel performans örgüt içindeki biri için farklı, örgüt dışındaki biri için farklı anlaşılabilir. Örgütsel performans tanımlamak için performansın her bir alandaki özelliklerinin bilinmesi gerekmektedir. Son olarak ise bir örgütün örgütsel performans düzeyini belirlemek için sonuçların ölçülebilir olması gerekmektedir (Lebars ve Euske, 2006, s.71).

Örgütsel performans tanımında olduğu gibi örgütsel performansın nelerden oluştuğu ile ilgili de herhangi bir fikir birliği mevcut değildir (Au, 1996; Ostroff, 1922). Araştırmacılar örgütsel performans performans unsurları olarak adlandırılan çeşitli unsurlar ile değerlendirmektedir. Venkatraman ve Ramanujam (1986) örgütsel performans unsurlarının

pazar payı, yeni ürünler, ürün kalitesi, pazarlama etkililiği ve teknoloji verimliliği olarak belirlemiştir. Huanng (2011) verimlilik, etkililik, kalite, karlılık, inovasyon kalitesi ve üretkenliği örgütsel performans unsurları olarak önermişken, Ogunyomi ve Bruning (2016) ise örgütsel performansın rekabet avantajı, pazar payı, kar, maliyet, satış gelirleri ve müşteri tatmini gibi değişkenleri kapsadığını belirtmiştir.

Erdil vd. (2004) performans ile insan kaynakları yönetimi arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak için araştırma gerçekleştirmiş ve sonuç olarak insan kaynakları yönetimi uygulamaları olan iş genişletme ve iş zenginleştirmenin çalışanların yenilikçilik eğilimi ile pozitif yönlü ilişkisi olduğuna ulaşmıştır. Altuntaş ve Dönmez (2010) Çanakkale destinasyonundaki otellerde örgütsel performans ve girişimcilik yönetimi ilişkisini araştırmış ve çalışan performansı ile yenilik arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Çalışkan vd. (2011) ise savunma sektöründe faaliyet gösteren işletmelerde örgütsel performansın artırılmasında motivasyonel davranışların etkisini incelemiş ve sonuç olarak örgütsel performansı motivasyonel davranışlardan biri olan güvenin arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Öğrenme odaklılık, etik iklim, örgütsel hafıza ve yenilik yetkinliğinin örgüt performansına etkisini incelemeyi amaçlayan çalışmalarında Eren ve Kaplan (2014) ise yenilik yetkinliğinin nicel performans üzerinde pozitif yönde etkisi olduğunu ileri sürmüştür.

Son yıllarda ise Sainaghi vd. (2017) turizm işletmelerinde örgütsel performans ölçümlerini araştırmak için turizm performansı ile ilgili 19 yıllık literatürü incelemiş ve sonuç olarak ölçümün geleneksel metotlar ile yapıldığını belirlemiştir. Yeşil vd. (2016) örgütsel performans ile örgütsel kültür ilişkisini araştırmış ve örgüt kültürü ile örgütsel performans arasında pozitif ilişki olduğunu bulmuştur. Tekiner ve Çetin (2016) ise örgütsel adalet algısının örgütsel performans üzerine etkisini emniyet görevlileri üzerinde araştırmış ve sonuç olarak dağıtımsal adalet bağlamında örgütsel adaletin örgütsel performansa etkisi olmadığı sonucuna varmıştır. Turizm işletmelerini konu alan bir diğer araştırma ise Silveira-Martins vd. (2016) tarafından turizm yetenekleri ile örgütsel performans arasında pozitif yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaştıkları araştırmadır. Matthew vd. (2016) gerçekleştirmiş oldukları araştırma sonucu turizm işletmelerine pazar ilişkilerini ve eğilimleri belirlemede araç olarak oran analizini uygulamalarını önermiştir. Cegarra-Navarro vd. (2016) ise bilgi yönetiminin örgütsel performansa etkisinde örgütsel sağlamlığın aracı rolü diye model kurmuştur ve modellerinin geçerli olduğunu test etmişlerdir. Son olarak ise Scarfo vd. (2016) ziraat sektöründe entelektüel sermaye ve örgütsel performans ilişkisini amaçlayan araştırmalarında ilişki sermaye ve süreç sermayesinin örgütsel performansı olumlu etkilediğini bulmuşken insan sermayesinin direk olarak örgütsel performansı etkilemediği sonucuna varmıştır.

Sosyal Sermaye

Sosyal sermaye teorisinin temelleri sosyoloji ve politik bilimler alanlarında atılmıştır ve bu alanlarda sosyal sermaye bireyler ve gruplar arasındaki birliktelik ve ayrıcalıklı davranış olarak tanımlanmaktadır (Putnam, 1995). Sosyal sermaye kavramına Bourdie (1985), Coleman (1988) ve Putnam (1993) yapmış oldukları çalışmalar ile çok önemli katkılar sağlamıştır. Bourdie'nun (1985) sermayenin çeşitli türleri ile ilgili sunduğu birçok yaklaşım sosyal sermaye konusunun tanınmasını ve bu konuda çalışmalar yapılmasını sağlamıştır. Yazar, sosyal sermaye fikrini insan etkileşimi için çok önemli bir sermaye olarak görmüştür. Bourdie (1985) sosyal sermayeyi iki unsur üzerinden açıklamıştır. Birincisi; sosyal ilişkileri kapsayan ağlar ve ikincisi ise ağdaki üyelerin sahip olduğu sosyal, kültürel ve ekonomik gibi sermayeleri. Putnam (1993) sosyal sermaye konusunda en etkili teorisyenlerden biri olarak görülmektedir. Putnam (2000) sosyal ağları, karşılıklılık ve güvenilirlik normlarını sosyal sermayenin unsurları olarak belirlemiştir ve bu unsurların da bireyler arasındaki bağlardan ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Nahapiet ve Ghoshal (1998) ise sosyal sermayeyi örgütsel çalışmalar bağlamında bireyler veya sosyal grupların sahip olduğu ilişki ağlarından ortaya çıkan potansiyel ve mevcut kaynakların

toplama olarak tanımlamıştır. Sosyal sermaye literatüründe sosyal sermaye ile ilgili getirilmiş farklı tanımlamalar mevcuttur. Bunun nedenlerinde biri sosyal sermayenin farklı disiplinlere uyarlanıp kullanılmasıdır.

Nahapiet ve Ghoshal (1998) sosyal sermaye konusunun çok boyutlu bir bakış açısıyla incelenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bu boyutlar ise bilişsel, ilişkisel ve yapısal boyutlardır. Yazar, bu boyutların örgütsel performansa olumlu katkı yaptığını belirtmiştir ve örgütsel bağlamda kullanılan kapsamlı bir sosyal sermaye modeli önermiştir. Literatür incelendiğinde genel olarak Nahapiet ve Ghoshal (1998) tarafından belirlenen sosyal sermayenin üç boyutu kabul görmektedir. Birincisi aktörler arasında paylaşılan anlayış ve anlamı ifade eden bilişsel boyuttur. İkinci boyut ise aktörler arasındaki düzenli etkileşimler ile ortaya çıkan güven, saygı ve arkadaşlık anlamına gelen ilişkisel boyuttur. İlişkisel boyut sosyal ilişkilerin kalitesini ve normların özelliklerini de yansıtmaktadır. Çünkü güven, saygı ve yükümlülükler aynı zamanda normun unsurlarıdır. Son boyut ise hem örgüt içinde hem de rakip örgütler içindeki farklı departmanlar arasındaki iletişim ve etkileşim olan yapısal boyuttur. Yapısal sosyal sermaye boyutu üyelerin birbiri ile olan erişilebilirliklerini ve bağlantılarını sağlayan boyuttur (Nahapiet ve Ghoshal, 1998).

Sosyal sermaye teorisi genel olarak örgütlerin sahip olduğu sosyal ağların rekabet avantajı yakalamasındaki rolü üzerinde durmaktadır (Carey vd., 2011). Sosyal ağlar ise grup üyeleri için değerli olan özel kaynaklara erişimi sağlamaktadır. Sosyal sermaye teorisi rekabet avantajı kaynağı olarak örgütlerin sahip olduğu sosyal ağların rolünü incelemek ve araştırmak için yönetim çalışmalarına uyarlanmış ve kullanılmaktadır (Burt, 2000). Örgütlere yerleşmiş olan sosyal sermaye işlem maliyetini azaltmakta ve üyelerin örgüt hedeflerine daha etkili bir şekilde ulaşmalarına yardımcı olmaktadır (Hung vd., 2014).

Karagül ve Masca (2005) az gelişmiş ülkelerde içsel büyüme kavramlarını inceleyen çalışmalarında sosyal sermayenin son derece önemli olduğunu belirtmiştir. Bilgin ve Kaynak (2008) üniversite çalışanlarının performansı kapsamında sosyal sermayeyi incelemiş ve üniversite çalışanlarının iş başarısına sosyal faaliyetlere katılım ve arkadaşlık ilişkilerinin etkisi olduğunu belirlemiştir. Gerşil ve Aracı (2011) çalışanlar arasında sosyal sermaye unsurlarından biri olan güven unsurunun çalışan performansına etkisini belirlemek için otomotiv sektöründe gerçekleştirdiği araştırma sonucunda çalışanların işletmeye duydukları güven ile performans düzeyleri arasında pozitif ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Çevresel türbülans ortamında örgütsel performans ve sosyal sermayeyi konu alan Pratono ve Mahmood (2014) düşük çevresel türbülans ortamında sosyal sermayenin örgütsel performansa pozitif etkisi olduğu sonucuna varmıştır. Son yıllarda ise Polat ve Polat (2016) sosyal sermayenin turizm destinasyonları açısından bir farklılaşmaya neden olup olmadığını araştırmıştır. Sonuç olarak turist sayısı bağlamında dünya sıralamasında önde yer alan ülkelerin sosyal sermaye düzeylerinin yüksek olmadığı ve bundan dolayı sosyal sermayenin farklılaşmaya neden olmadığı belirlenmiştir (Polat ve Polat, 2016). Liu vd. (2016) ise sosyal sermaye boyutları ile örgütlerin maddi ve simgesel performansları ilişkisini belirlemeye yönelik bir çalışma gerçekleştirmiştir. Sonuçlara göre Liu vd. (2016) yapısal ve ilişkisel sosyal sermayenin örgütlerin maddi ve simgesel performansına pozitif etkisi olduğunu belirlemiştir.

Bilişsel Sosyal Sermaye

Sosyal sermayenin ilk boyutu olan bilişsel sosyal sermaye bireyler arasındaki örgütsel kültür, iş felsefesi, amaç ve vizyon bağlamında paylaştıkları benzerlikleri ifade etmektedir (Nahapiet ve Ghoshal, 1998). Bunlar arasında özellikle paylaşılan kültür ve amaçlardaki benzerlikler bilişsel sermayenin en önemli unsurları olarak kabul edilmektedir. Paylaşılan kültür iki taraf arasındaki değerler ve normları kapsamaktayken, paylaşılan amaçlar ise hangi tarafların karşılıklı çıktılara sahip olurken amaç düzeylerini ifade etmektedir (Inkpen ve Tsang,

2005). Ortak amaçlara sahip olmanın yarattığı sinerji bütün tarafların çabalarını güçlendirmektedir (Jap ve Anderson, 2003). Bundan dolayı taraflar ilişkilerin nedenini ve amaçlara ulaşmak için nasıl katkı sağlamaları gerektiğini daha iyi anlamaktadır. Paylaşılan amaçlar taraflar arasında anlaşmazlık riskini de azaltmakta (Jap, 1999) ve tarafların paylaşılan kazanımlarını arttırmaktadır. Bu tür sosyal ilişkiler taraflar için faydalıdır (Tsai ve Ghoshal, 1998).

Villena vd. (2011) bilişsel sosyal sermayeyi oluşturan sosyal ilişkilerde ilişki içinde olan tarafların amacının rekabet üstünlüklerini iyileştirmek olduğunu ve bunun sonucunda ise tarafların elde ettikleri faydaları en üst düzeye çıkardıklarını ileri sürmüştür. Sosyal ilişkide bulunan tarafların birbirini anlamaları taraflar arasında karmaşıklığı azaltmakta ve böylelikle bireyler örgütsel amaçlara ulaşmaktadır (Subramaniam ve Youndt, 2005). Bilişsel sosyal sermaye bilgi transferini arttırmak, örgütsel öğrenimi teşvik etmek ve değerler yaratmak için önemli bir role sahiptir (Cohen ve Prusak, 2001). Bilişsel sosyal sermaye tartışmaları performansın taraflar arasındaki ortak normlar, değerler, amaçlar ve vizyonlardan olumlu olarak etkilendiğini göstermektedir (Villena vd., 2011). Bu doğrultuda çalışmada şu hipotez önerilmektedir;

H₁: Otel işletmelerinde bilişsel sosyal sermayenin örgütsel performansa pozitif etkisi vardır.

İlişkisel Sosyal Sermaye

Sosyal sermayenin ikinci boyutu olan ilişkisel sosyal sermaye bireyler arası yakın etkileşimleri, arkadaşlıkları, karşılıklı saygıyı ve aktörler arasındaki etkileşimi kapsamaktadır (Coleman, 1990). Bunlar; işletmelerin etkileşimlerini ve yapmış oldukları işlemlerini bir geçmiş oluşturarak kayıt altında tutmalarıyla sağlanabilmektedir (Granovetter, 1985). Örneğin, turizm işletmeleri yapmış oldukları işlemleri misafir portföyü gibi kayıt altında tutmakta ve sürekli misafirlere çeşitli indirimler ve özel sürprizler yapabilmektedir. Bu kayıtlar ile işletmeler güvenilirliklerini belirleyebilir ve bireyler arasında ilişkiler hatta arkadaşlıklar geliştirebilir (Villena vd., 2011). Çünkü arkadaşlıklar, saygı ve karşılıklar başarılı ve tekrar eden etkileşimler ve işlemlerden ortaya çıkmaktadır (Kale vd., 2000). Bundan dolayı ilişkisel sosyal sermaye işbirlikçi davranışı kolaylaştırmakta ve fırsatçılık riskini azaltmaktadır (Parkhe, 1993). İlişkisel sosyal sermaye sürekli etkileşim sonucu ortaya çıkan güvenden dolayı ilişkileri güçlendirmektedir (Inkpen ve Tsang, 2005). Sürekli etkileşim sonucu sadece güven değil aynı zamanda arkadaşlıklar ve saygı da geliştirilebilmektedir (Kale ve Singh, 2009).

İlişkisel sosyal sermayenin motivasyon ve iş tatmini ile pozitif yönlü ilişkiye sahip olduğunu destekleyen çalışmalar (Nahapiet ve Ghoshal, 1998; Flap ve Völker, 2001) mevcuttur. Moran (2005) çalışanların sosyal ilişkileri ve iş performansı arasındaki ilişkiye vurgu yapmıştır. Çalışanların başkalarıyla olan ilişkilerinin kalitesi çalışanların iş performansının kalitesini etkilemektedir (Moran, 2005). İlişkisel sosyal sermaye de bireylerin başkalarıyla sosyal eylemlerde bulunmasını teşvik eden önemli bir faktördür (Nahapiet ve Ghoshal, 1998). Birbirine güvenen çalışanlar birbirine yardım etmekte ve işbirlikçi bir karakter sergilemektedir (Cardona vd., 2004). Bu tartışmalar göz önünde bulundurularak çalışmanın ikinci hipotezi şu şekilde önerilmektedir;

H₂: Otel işletmelerinde ilişkisel sosyal sermayenin örgütsel performansa pozitif etkisi vardır.

Yapısal Sosyal Sermaye

Çalışanlar örgüt içerisinde sosyal ağlar oluşturarak performanslarını arttırabilmektedir. Çalışanlar eğer büyük bir ağa sahip ise, bu çalışanların iş performansını arttıracak bilgiye erişimleri de mümkün olmaktadır (Thompson, 2005). Moran (2005) gerçekleştirdiği çalışmada

yapısal sosyal sermayenin iş performansını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Yapısal sosyal sermayenin iş tatmini ve motivasyon ile pozitif bir ilişkisi bulunduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle hiyerarşik olmayan ve işe katılımın yüksek olduğu çalışma ortamlarında iş tatmini ve motivasyon yüksektir (Petter vd., 2002). Cardona vd. (2004) ise yapısal sosyal sermaye ile örgütsel bağlılık arasında pozitif ilişki olduğunu ileri sürmüştür.

İlişkisel sosyal sermayenin tersine yapısal sosyal sermaye sosyal ağlardaki şahsi olmayan bağlar ile ilgilidir (Nahapiet ve Ghoshal, 1998). Çalışanların ve misafirlerin arasındaki iletişimin sıklığı sorunların çözümü ve sürecin hızlanmasına imkan sağlayabilmektedir (Dyer ve Nobeoka, 2003). Sosyal sermayenin yapısal boyutu bilgiye erişimi sağladığı için aynı zamanda entelektüel sermayeyi de geliştirmektedir (Nahapiet ve Ghoshal, 1998). Yapısal sosyal sermaye iş birliktelik gerektiren işlerde bilgiyi elde etmeye, hızlı sorun çözmeye ve paylaşılan amaç ve stratejilere ulaşmada yardımcı rol üstlenmektedir. Roden ve Lawson (2014) tarafların birbirine uyum sağlamayı amaçladıklarına vurgu yapmakta ve uyumun taraflar arasında güveni arttırdığını ileri sürmektedir. Bu tartışmalar doğrultusunda çalışmanın bir diğer hipotezi önerilmiştir;

H₃: Otel işletmelerinde yapısal sosyal sermayenin örgütsel performansa pozitif etkisi vardır.

Rekabet Stratejileri

Strateji amaçlara ulaşmak olarak tanımlanabilir; çünkü strateji amaçlanan hedeflere ulaşmak için belirlenen bir plandır (Umar, 2003). Jauch ve Glueck (1988) stratejinin amacının bütün işletmeleri bir araya toplamak olduğunu belirtmiştir. Rekabet stratejisi ise işletmelerin pazar payı için nasıl rekabet edeceğini ifade etmektedir (Johnson ve Scholes, 1993).

Porter'e (1980) göre bir işletmenin rekabet stratejinin amacı, işletmeyi rekabet baskısına karşı koyabilecek bir sektörde konumlandırmaktır. İşletme düzeyinde rekabet stratejileri bir işletmenin bir sektörde diğer işletmeler ile nasıl rekabet edeceği konusunu kapsamaktadır (Schendel ve Hofer, 1979). İşletme düzeyinde rekabet stratejileri ile ilgili en iyi bilenen iki tipoloji Miles ve Snow'un (1978) ve Porter'in (1980) tipolojileridir. Miles ve Snow (1978) işletme düzeyinde stratejilerin dört tür olduğunu belirtmiştir. Bunlar; işletmenin ürün ve pazar değişimleri ile ilgili olan keşifçiler, analizciler, savunmacılar ve tepki verenler. Porter (1980) ise bir işletmenin uzun süreli ve ortalamanın üzerinde performans göstermesinin işletmenin iki rekabet avantajından birini yakalamasına bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Bu iki rekabet avantajı ise farklılaşma ve düşük maliyettir. Farklılaşma rakiplerden farklı ve benzersiz olan bir ürün veya hizmeti ifade etmektedir. Farklılaşmanın tersine maliyet liderliği işletmenin bulunduğu sektörde en düşük maliyetle üretim yapması anlamındadır (Panwar vd., 2016). Literatürde Porter'in farklılaşma stratejinin ürün farklılaştırma, pazar farklılaştırma, kalite farklılaştırma, imaj farklılaştırma, hizmet farklılaştırma ve inovasyon farklılaştırma stratejileri gibi farklı boyutlar altında kullanıldığı görülmektedir (Mintzberg 1988; Beal ve Yasai-Ardekani, 2000). Stratejik yönetim süreçlerinde işletmeler uygun stratejileri belirlemelidir. Çünkü yönetim stratejileri işletmenin amaçlarına ulaşmasına olanak sağlayan çapraz işlevli kararların belirlenme, uygulanma ve değerlendirilme bilimi ve sanatıdır (David, 2013).

Schaffer ve Litschert (1990) gelirlerin ve karların işletmelerin rekabetçiliğini karşılaştırmak için önemli değişkenler olduğunu belirtmiştir. Hizmet sektöründe (West ve Olsen, 1989), konaklama sektöründe (Jogaratham, 1995) ve yiyecek içecek işletmelerinde (Singh ve Gu, 1994) de diğer sektörlerde olduğu gibi rekabet avantajının belirlenmesi karlılık ve satışlar temel alınarak yapılmaktadır. Pearce ve Robinson (2009) örgütsel performansın işletmenin uyguladığı stratejilerden etkilendiğini ileri sürmüştür. Ayrıca bazı pazarlama araştırmacıları (Day ve Wensley, 1988; Morgan vd., 2004) rekabet stratejilerinin örgütsel performansa önemli etkisi olduğuna vurgu yapmıştır.

Eren (2014) rekabet stratejileri ile ihracat performansı arasındaki ilişkiyi konu aldığı çalışmada pazarlama farklılaştırması ve hizmet farklılaştırması ile ihracat performansı arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Selçuk vd. (2016) ise basın yayın sektöründe dergicilik alanında işletmelerin rekabet stratejileri ile örgütsel performansları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sonuçlara göre örgüt performansı ve rekabet stratejileri arasında ilişki olduğunu bulmuştur. Akbolat ve Işık (2016) hastane sektöründe rekabet stratejileri ve örgütsel performansı konu alan çalışmalarında stratejisi olmayan hastanelerin performansının strateji olanlara göre düşük olduğunu saptamıştır. Örgüt performansı ile farklılaştırma stratejileri ve pazar yönelimi bileşenleri arasındaki ilişkiyi konu alan Keskin vd. (2016) ise farklılaşma stratejisinin örgüt performansı ile pozitif ilişkili olduğunu belirlemiştir. Ayrıca örgüt performansı ile pazar yönelimi ilişkisinde farklılaşma stratejisinin aracı etkisi olduğunu da Keskin vd. (2016) tespit etmiştir. Bu tartışmalar göz önünde bulundurularak çalışmanın diğer hipotezleri şu şekilde önerilmektedir;

H₄: Rekabet stratejisinin bilişsel sosyal sermayenin örgütsel performansa etkisinde pozitif aracı rolü vardır.

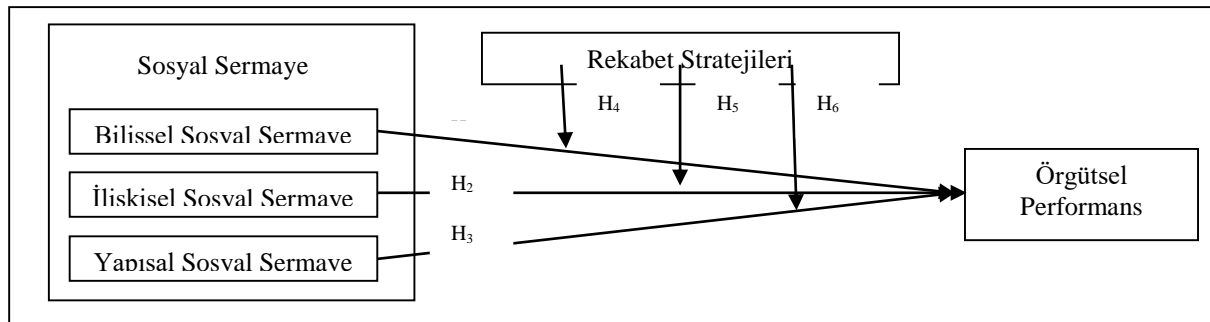
H₅: Rekabet stratejisinin ilişkisel sosyal sermayenin örgütsel performansa etkisinde pozitif aracı rolü vardır.

H₆: Rekabet stratejisinin yapısal sosyal sermayenin örgütsel performansa etkisinde pozitif aracı rolü vardır.

Yöntem

Araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle konu ile ilgili kuramsal/kavramsal yapı oluşturulmuştur. Daha sonra araştırma modeli (Şekil 1) geliştirilip test edilmiştir.

Araştırmada kullanılan anketin ilk kısmında katılımcının yaş, eğitim durumu ve otelin personel sayısı gibi demografik sorular bulunmaktadır. Anket formu toplam üç ölçekten oluşmaktadır. Birinci ölçek Kale vd. (2000) ve Tsai ve Ghoshal (1998) tarafından geliştirilen sosyal sermaye ölçeğidir. Sosyal sermaye ölçeği bilişsel, ilişkisel ve yapısal sosyal sermaye olmak üzere toplam üç boyutludur. Her boyut için dört ifade yer almaktadır. Ankette bulunan ikinci ölçek Wan (2004) tarafından geliştirilen ve yirmi ifadeden oluşan rekabet stratejileri ölçeğidir. Son ölçek ise Kim (2004) tarafından geliştirilen ve on iki ifadeden oluşan örgütsel performans ölçeğidir.

Şekil 1: Araştırma modeli

Araştırmanın gerçekleştirildiği ana kütleyi Antalya destinasyonunda faaliyet gösteren 5 yıldızlı oteller oluşturmaktadır. Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü verilerine göre 30.09.2014 tarihi itibari ile Antalya destinasyonunda 304 adet 5 yıldızlı otel işletmesi bulunmaktadır. Örneklem seçiminde örneklem evreni temsil etmesi için Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004) tarafından hazırlanmış olan örneklem büyüklükleri tablosu temel alınarak toplamda 93 otel işletmesinden veri toplanmıştır. Ölçeklerin güvenilirliğini test etmek amacıyla

Cronbach's Alpha değerleri hesaplanmıştır. Sosyal sermaye ölçeği için 0,88, rekabet stratejileri için 0,89 ve örgütsel performans için 0,85 olarak Cronbach's Alpha değeri bulunmuştur. Cronbach's Alpha değerleri 0,70'in üzerinde olduğu için ölçeklerin güvenilir olduğu öne sürülebilir (Hair vd., 2009).

Demografik özellikleri belirlemek amacıyla frekans analizi yapılmıştır. Sosyal sermaye, rekabet stratejileri ve örgütsel performans ölçeklerini boyutlandırmak için varimax döndürme yöntemiyle faktör analizinden yararlanılmıştır. Elde edilen boyutlar için güvenilirlik analizi yapılmıştır. Yapılan faktör analizlerinin detaylı açıklamaları araştırmanın bulgular bölümünde verilmiştir. Sosyal sermaye alt boyutları ile örgütsel performans arasında basit doğrusal regresyon yapılmış ve H₁ hipotezi, H₂ hipotezi ve H₃ hipotezi test edilmiştir. Basit doğrusal regresyon ardından H₄ hipotezi, H₅ hipotezi ve H₆ hipotezi'ni test etmek için hiyerarşik regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Demografik özelliklerin belirlenmesi için frekans analizi yapılmıştır ve sonuçlar Tablo 1'de gösterilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde; 45 katılımcının '28-38 yaş' grubunda, 39 katılımcının ise '39 ve üzeri yaş' grubunda yer aldığı görülmektedir. Katılımcıların eğitim düzeyleri incelendiğinde ise lisans mezunu katılımcı sayı 44 ile ilk sırada ve ön lisans mezunu katılımcı sayısı 36 ile ikinci sırada yer almaktadır. Otellerin ortalama personel sayısı dağılımı incelendiğinde ise '50-150' personele sahip otel işletmesinin (40) ilk sırada, '151 ve üzeri' personele sahip otel işletmesinin (27) ikinci sırada ve '50 ve altı' personele sahip otel işletmesinin (26) son sırada yer aldığı görülmektedir.

Tablo 1: Demografik özellikler

Değişken	Grup	f	%
Yaş	27 ve altı	9	9,7
	28-38	45	48,4
	39 ve üzeri	39	41,9
	Toplam	93	100
Personel Sayısı	50 ve altı	26	28,0
	50-150	40	43,0
	151 ve üzeri	27	28,0
	Toplam	93	100
Eğitim Düzeyi	Lise	8	8,6
	Ön lisans	36	38,7
	Lisans	44	47,3
	Lisansüstü	5	5,4
	Toplam	93	100

Regresyon analizinde kullanmak için sosyal sermaye ölçeği faktör analizine tabi tutulmuştur ve sonuçlar Tablo 2'de özetlenmiştir. Sonuçlara göre sosyal sermaye ölçeği bilişsel sosyal sermaye, ilişkisel sosyal sermaye ve yapısal sosyal sermaye olmak üzere üç boyut altında toplanmıştır. Bilişsel sosyal sermayenin toplam varyans açıklama oranı %43, ilişkisel sosyal sermaye toplam varyans açıklama oranı %51 ve yapısal sosyal sermaye toplam varyans açıklama oranı ise %53 olarak belirlenmiştir. Tavşancıl'a (2010) göre KMO değerinin 1'e yaklaştıkça mükemmel ve ,50'nin altına düşünce ise kabul edilmez olduğu varsayılmaktadır. Tablo 2 incelendiğinde boyutların KMO değerinin ,50'nin üzerinde olduğu görülmektedir. Sonuçlara göre boyutların Cronbach Alpha değerleri ,70'in üzerindedir. Bu sonuçlar ölçeğin ve boyutların güvenilir olduğunu desteklemektedir (Hair vd., 2009).

Tablo 2: Sosyal sermaye boyutları

Sosyal Sermaye	Bilişsel Sosyal Sermaye	İlişkisel Sosyal Sermaye	Yapısal Sosyal Sermaye
İşletmemiz ve müşterilerimiz aynı örgütsel kültürü paylaşmaktadır	,344		
İşletmemiz ve müşterilerimiz aynı iş felsefesini paylaşmaktadır	,602		
İşletmemiz ve müşterilerimiz aynı amacı paylaşmaktadır	,717		
İşletmemiz ve müşterilerimiz aynı vizyonu paylaşmaktadır	,843		
Müşteriler ile ilişkilerimiz kişilerarası etkileşim temeline dayanmaktadır		,694	
Müşteriler ile ilişkilerimiz güven temeline dayanmaktadır		,747	
Müşteriler ile ilişkilerimiz arkadaşlık temeline dayanmaktadır		,722	
Müşteriler ile ilişkilerimiz karşılıklı saygı temeline dayanmaktadır		,697	
Müşteri ve personel arasında etkileşim teşvik edilmektedir			,758
Personelin iş arkadaşlarıyla beraber sorunları çözmeleri teşvik edilmektedir			,812
Personelin iş dışında iş arkadaşlarıyla sosyalleşmesi teşvik edilmektedir			,816
Personelin iş tecrübesini iş arkadaşlarıyla paylaşması teşvik edilmektedir			,475
Toplam Varyans Açıklama Oranı	%42,67	%51,17	%53,16
KMO	,533	,605	,715
Anlamlılık (p)	,000	,000	,000
Croanbach Alpha (CA)	,72	,77	,78

Rekabet stratejileri ölçeği de hiyerarşik regresyon analizinde kullanılmak üzere faktör analizine tabi tutulmuştur. Tablo 3’de rekabet stratejileri faktör analizi sonuçları özetlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre rekabet stratejileri ölçeğinin toplam varyansı açıklama oranı %55, KMO ,823 ve anlamlılık ,000 olarak bulunmuştur. Rekabet stratejileri ölçeğinin Croanbach Alpha’sının ise ,89 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar ölçeğin ve boyutların güvenilir olduğunu desteklemektedir.

Tablo 3: Rekabet stratejileri faktör analizi

Rekabet Stratejileri	Faktör Yükleri
Dağıtım kanalı yuvelerini rakiplere göre daha etkili kontrol etmekteyiz	,421
Yeni ürün/hizmet için rakiplerden daha etkili araştırmalar yapmaktayız	,344
Rakiplerden daha iyi müşteri hizmeti sunmaktayız	,345
Rakiplerden daha hızlı yeni ürün/hizmet geliştiririz	,449
Rakiplere göre daha fazla reklam gibi faaliyetlerde bulunmaktayız	,556
Benzer kalitedeki ürünleri rakiplerden daha düşük fiyata sunabiliriz	,526
Rakiplere göre daha düşük maliyetle ürün/hizmet temin etmekteyiz	,387
Rakiplere göre daha düşük maliyetle sermaye temin etmekteyiz	,632
Maliyet azaltıcı ürünlere rakiplere göre daha çok yatırım yapmaktayız	,463
Belirli bir coğrafi alana yönelik pazarlama faaliyetleri yapmaktayız	,803
Rakiplere göre düşük maliyetli dağıtım sistemine sahibiz	,794
Müşterilerin tercihlerine göre uyarlanmış hizmet sunmaktayız	,331
Rakiplere göre belirli bir müşteri grubu hedeflemekteyiz	,803
Keşfedilmemiş belirli pazar boşluklarında rekabet etmekteyiz	,794
Rakiplere göre daha fazla müşteri sadakati geliştiririz	,517
Uluslararası piyasalara girmekteyiz	,429
Doğrudan yatırım yoluyla uluslararası piyasalara girmekteyiz	,803
Birleşme ve/veya satın alma yoluyla uluslararası piyasalara girmekteyiz	,794
Ortaklaşa yatırım yoluyla uluslararası piyasalara girmekteyiz	,667
Lisans anlaşmaları yoluyla uluslararası piyasalara girmekteyiz	,794
Toplam Varyans Açıklama Oranı: %54,89 KMO: ,823 Anlamlılık (p): ,000 CA: ,89	

Regresyon analizinde kullanmak için örgütsel performans ölçeği faktör analizine tabi tutulmuştur ve sonuçlar Tablo 4’de özetlenmiştir. Örgütsel performans ölçeğinin toplam

varyans açıklama oranı %48, KMO ,639 ve Croanbach Alpha'sı ,85 olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlar ölçeğin ve boyutların güvenilir olduğunu desteklemektedir.

Tablo 4: Örgütsel performans faktör analizi

Örgütsel Performans	Faktör Yükleri
İşletmemiz daha etkili olmak için personelin bilgi ve tecrübelerinden yararlanmaktadır	,761
İşletmemiz yönetim giderlerini azaltmaya çalışmaktadır	,699
Geçtiğiniz yıllara göre üretkenliğimiz artmaktadır	,643
Genel olarak yapılan işin kalitesi yüksektir	,590
İşletmemiz tüm personel karşı adil ve eşit davranmaktadır	,415
Genel olarak personelimiz işletmemizden saygı görmektedir	,414
İşletmemizin müşteriler ile iş ilişkileri bulunmaktadır	,457
İşletmemizde işler yapılırken büyük bir hatanın olma olasılığı çok düşüktür	,588
İşletmemiz topluma ekonomik katkı sağlamaktadır	,598
İşletmemiz hedeflerine ulaşmaktadır	,767
İşletmemiz topluma karşı adil ve eşit davranmaktadır	,708
İşletmemizin müşteri tatmini oranı çok yüksektir	,652
Toplam Varyans Açıklama Oranı: %48,32 KMO: ,639 Anlamlılık (p): ,000 CA: ,85	

Çalışmada önerilen ilk üç hipotezin testi için basit doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiş ve sonuçlar Tablo 5'de verilmiştir. Tablo 5 incelendiğinde sosyal sermayenin alt boyutları olan bilişsel, ilişkisel ve yapısal sosyal sermayenin örgütsel performansa pozitif ve anlamlı etkisi olduğu görülmektedir. Sonuçlara göre 5 yıldızlı otel işletmelerinin bilişsel sermayelerinin otelin örgütsel performansına etki ettiği söylenebilir. Benzer şekilde 5 yıldızlı otellerin sahip olduğu bireyler arası yakın etkileşimleri, arkadaşlıkları, karşılıklı saygıyı ifade eden ilişkisel sermayeleri ve yapısal sermayeleri de otellerin örgütsel performansına etki ettiği söylenebilir.

Tablo 5: Sosyal sermaye boyutlarının örgütsel performansa etkisi

Hipotezler	Değişkenler	R ²	Düzeltilmiş R ²	β	Std. Hata	t	p
H ₁	Performans – Bilişsel Sosyal Sermaye	,709	,707	,800	,438	18,664	,000
H ₂	Performans – İlişkisel Sosyal Sermaye	,762	,761	,828	,373	22,845	,000
H ₃	Performans – Yapısal Sosyal Sermaye	,664	,661	,774	,488	16,148	,000

Otel işletmelerinin sahip olduğu sosyal sermaye boyutlarının örgütsel performansa etkisinde rekabet stratejilerin aracı rolünü ortaya çıkarmak için hiyerarşik regresyon modelleri kurulmuştur (Tablo 6).

H₄ hipotezi için kurulan modelde bilişsel sosyal sermayenin örgütsel performansa etkisinde rekabet stratejilerin aracı rolü olduğu belirlenmiştir. Çünkü analiz sonucunda R² ,057 artmış ve standart hata ,068 azalmıştır. Benzer şekilde H₅ hipotezi ve H₆ hipotezi içinde rekabet stratejilerin aracı rolü olduğu belirlenmiştir. H₅ hipotezi için R² ,073 ve H₆ hipotezi için R² ,102 artmışken, H₅ hipotezi için standart hata ,115 ve H₆ hipotezi için standart hata ,118 azalmıştır. Bundan dolayı 5 yıldızlı otel işletmelerinde sosyal sermayenin örgütsel performansa etkisinde rekabet stratejileri aracı role sahiptir denilebilir.

Tablo 6: Sosyal sermayenin örgütsel performansa etkisinde rekabet stratejilerin aracı rolü

Hipotezler	Model	R ²	Düzeltilmiş R ²	Std. Hata	Değişimler		
					R ² Değişim	Std. Hata Değişim	p Değişim

H ₄	1	,709	,707	,438	-	-	-
	2	,766	,763	,370	,057	-,068	,000
H ₅	1	,762	,761	,373	-	-	-
	2	,835	,833	,258	,073	-,115	,000
H ₆	1	,664	,661	,488	-	-	-
	2	,766	,763	,370	,102	-,118	,000

Analiz sonuçlarına göre çalışmada önerilen H₁, H₂, H₃, H₄, H₅ ve H₆ hipotezleri kabul edilmiştir.

Sonuç

Çalışmanın amacı 5 yıldızlı otel işletmelerinde sosyal sermaye boyutlarının örgütsel performansa etkisi ve bu etkide rekabet stratejilerinin aracı rolünün olup olmadığını belirlemektir. Bu amaçla Antalya destinasyonunda faaliyet gösteren ve basit tesadüfi örneklem ile ulaşılan 93 adet 5 yıldızlı otel işletmesinden anket aracılığıyla veriler toplanmıştır. Toplanan veriler ile analizler için faktör analizleri yapılmıştır. Daha sonra 5 yıldızlı otel işletmelerinde sosyal sermaye boyutlarının örgütsel performansa etkisini belirlemek için basit doğrusal regresyon analizleri ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde sosyal sermaye boyutlarının örgütsel performansa etkisinde rekabet stratejilerinin aracı rolü olup olmadığını belirlemek için de hiyerarşik regresyon modelleri kurulmuştur.

Regresyon analizi sonuçlarına göre 5 yıldızlı otel işletmelerinin sahip olduğu sosyal sermaye boyutları otel işletmelerinin örgütsel performansına pozitif ve olumlu etki etmektedir. Çalışmada elde edilen bulgular Liu vd.'nin (2016) yapısal ve ilişkisel sosyal sermayenin örgütlerin maddi ve simgesel performansına pozitif etkisi olduğunu, ilişkisel sosyal sermayenin fırsatçılık riskini azaltarak örgütsel performansı arttırmakta olduğunu ileri süren Parkhe'nin (1993) çalışmalarını desteklemektedir. Ayrıca sonuçlar ilişkisel sosyal sermayenin sürekli etkileşim sonucu ortaya çıkan güvenden dolayı ilişkileri güçlendirmekte olduğunu belirleyen Inkpen ve Tsang'ın (2005) çalışmaları ile benzerlik göstermektedir. İlişkisel sosyal sermaye bağlamında ise birbirine güvenen çalışanlar birbirine yardım etmekte ve işbirlikçi bir karakter sergilediği ve bunun örgüte pozitif etkileri olduğunu ileri süren Cardona vd.'nin (2004) ve çalışanların ve misafirlerin arasındaki iletişimin sıklığı sorunların çözümüne imkân sağlayabildiğini belirten Dyer ve Nobeoka'nın (2003) sonuçları araştırmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Çalışmanın öncelikli amacı olan 5 yıldızlı otel işletmelerinde sosyal sermaye boyutlarının örgütsel performansa etkisinde rekabet stratejilerinin aracı rolü olup olmadığını belirlemek için kurulan hiyerarşik regresyon modelleri önerilen hipotezleri desteklemektedir. 5 yıldızlı otel işletmelerinde sosyal sermayenin örgütsel performansa etkisinde rekabet stratejilerinin pozitif ve olumlu aracı rolü olduğu söylenebilir.

Verilerin sadece Antalya destinasyonunda faaliyet gösteren 5 yıldızlı otel işletmelerinde toplanması çalışmanın kısıtlarından biridir. Gelecekte küçük ve orta boy otel işletmeleri veya turizm endüstrisinde hizmet veren diğer sektörleri kapsayacak şekilde bir çalışma gerçekleştirilip karşılaştırmaların yapılması faydalı olabilir.

Kaynakça

- Akbolat, M., & Işık, O. (2012). Hastanelerde Rekabet Stratejileri ve Performans. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 401-424.
- Altuntaş, G., & Dönmez D. (2010). Girişimcilik Yönelimi ve Örgütsel Performans İlişkisi: Çanakkale Bölgesinde Faaliyet Gösteren Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 39(1), 50-74.

- Au, C. (1996). Rethinking Organizational Effectiveness: Theoretical and Methodological Issues in the Study of Organizational Effectiveness for Social Welfare Organizations. *Administration in Social Work*, 20, 1-21.
- Beal, R. M., & Yasai-Ardekani, M. (2000). Performance Implications of Aligning CEO Functional Experiences with Competitive Strategies. *Journal of Management*, 26, 733-762.
- Bilgin, N., & Kaynak, R. (2008). Sosyal Sermaye Faktörlerinin İş Başarısına Etkisi: Üniversite Çalışanları Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(1), 29-38.
- Bourdieu, P. (1985). The Forms of Capital. In J. G. Richardson (Ed.). *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, (pp. 241–258). New York: Greenwood.
- Burt, R. S. (2000). The Network Structure of Social Capital. In B. M. Staw & R. I. Sutton (Ed.). *Research in Organizational Behavior*, (pp. 345–423). Amsterdam: Elsevier.
- Cardona, P., Lawrence, B. S., & Bentler, P. M. (2004). The Influence of Social and Work Exchange Relationships on Organizational Citizenship Behavior. *Group & Organization Management*, 29(2), 219-247.
- Carey, S., Lawson, B., & Krause, D. R., (2011). Social Capital Configuration, Legal Bonds and Performance in Buyer–Supplier Relationships. *Journal of Operations Management*, 29(4), 277-288.
- Cegarra-Navarro, J. G., Soto-Acosta, P., & Wensley, K. P. A. (2016). Structured Knowledge Processes and Firm Performance: The Role of Organizational Agility. *Journal of Business Research*, 69, 1544-1549.
- Cohen, D., & Prusak, L. (2001). *In Good Company: How Social Capital Makes Organizations Work*. Boston: Harvard Business School Press.
- Coleman, J. S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95-120.
- Coleman, J. S. (1990). *Foundation of Social Theory*. Cambridge: Harvard University Press.
- Cousins, P. D., Handfield, R. B., Lawson, B., & Petersen, K. J. (2006). Creating Supply Chain Relational Capital: The Impact of Formal and Informal Socialization Processes. *Journal of Operations Management*, 24(6), 851-863.
- Çalışkan, A., Akkoç, İ., & Turunç, Ö. (2011). Örgütsel Performansın Artırılmasında Motivasyonel Davranışların Rolü: Yenilikçilik ve Girişimciliğin Aracılık Rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 363-401.
- David, F. R. (2013). *Strategic Management: A Competitive Advantage Approach, Concepts and Cases* (14th Edition). Prentice Hall.
- Day, G., & Wensley, R. (1988). Assessing Advantage: A Framework for Diagnosing Competitive Superiority. *Journal of Marketing*, 52(April), 1-20.
- Dyer, J. H., & Nobeoka, K. (2003). Creating and Managing a High-Performance Knowledge Sharing Network: The Toyota Case. *Strategy Management Journal*, 21(3), 345-367.
- Erdil, O., Alpkın, L. H., & Biber, L. (2004). İnsan Kaynakları Uygulamalarıyla Örgütsel Performans Arasındaki İlişkileri Araştırmaya Yönelik Bir İnceleme. *D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 19(2), 101-122.
- Eren, M. Ş. (2014). Jenerik Rekabet Stratejilerinin Firmaların İhracat Performansına Etkisi. *Journal of Yaşar University*, 9(34), 5998-6022.
- Eren, M. Ş., & Kaplan, M. (2014). Kurumsal Yetkinliklerin Örgütsel Performans Üzerindeki Etkileri: Üretim Firmaları Üzerine Bir Araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 40(Nisan), 175-192.
- Flap, H., & Völker, B. (2001). Goal Specific Social Capital and Job Satisfaction: Effects of Different Types of Networks on Instrumental and Social Aspects of Work. *Social Networks*, 23(4), 297-320.

- Gavrea, C., Ilieş, L., & Stegorean, R. (2011). Determinants of Organizational Performance: The Case of Romania. *Management & Marketing*, 6(2), 285-300.
- Gerşil, G. S., & Aracı, M. (2011). Sosyal Sermayenin Güven Unsurunun İşgörenlerin Performansı Üzerine Etkileri. *Çalışma ve Toplum*, 1, 39-74.
- Granovetter, M. S. (1985). Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91, 481-510.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2009). *Multivariate Data Analysis*. (Seventh Edition), Upper Saddle River: Prentice Hall International.
- Huang, K. (2011). A Comparative Study to Classify ICT Developments by Economies. *Journal of Business Research*, 64(11), 1174-1177.
- Hung, S., Chen, P., & Chung, C., (2014). Gaining or Losing? The Social Capital Perspective on Supply Chain Members' Knowledge Sharing of Green Practices. *Technology Analysis and Strategy Management*, 26(2), 189-206.
- Inkpen, A. C., & Tsang, E. W. K. (2005). Social Capital, Networks, and Knowledge Transfer. *The Academy of Management Review*, 30(1), 146-165.
- Jap, S. D. (1999). Pie-expansion Efforts: Collaboration Processes in Buyer-Supplier Relationships. *Journal of Marketing Research*, 36(4), 461-475.
- Jap, S. D., & Anderson, E., (2003). Safe Guarding Interorganizational Performance and Continuity Under Ex-Post Opportunism. *Management Science*, 49(12), 1684-1701.
- Jauch, L. R., & Glueck, W. F. (1988). *Business Policy and Strategic Management*. New York: McGraw Hill.
- Jogarathnam, G., Tse, E. C., & Olsen, M. D. (1999). Strategic Posture, Environmental Munificence, and Performance: An Empirical Study of Independent Restaurants. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 23(2), 118-138.
- Johnson, G., & Scholes, K. (1993). *Exploring Corporate Strategy* (3rd edition). Cambridge: Prentice Hall.
- Kale, P., & Singh, H. (2009). Strategic Alliances: What Do We Know, and Where Do We Go from Here?. *Academy Management Journal*, 23(3), 45-62.
- Kale, P., Singh, H., & Perlmutter, H. (2000). Learning and Protection of Proprietary Assets in Strategic Alliances: Building Relational Capital. *Strategy Management Journal*, 21(2), 217-228.
- Karagül, M., & Masca, M. (2005). Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, 37-52.
- Keskin, H., Zehir, S. & Ayar, H. (2016). Pazar Yönelimi ve Firma Performansı İlişkisi: Farklılaştırma Stratejisinin Aracı Rolü. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17(1), 111-127.
- Kim, S. (2004). Individual-level Factors and Organizational Performance in Government Organizations. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 15, 245-261.
- Leana, C. R., & Buren, H. J. (1999). Organizational Social Capital and Employment Practices. *The Academy of Management Review*, 24(3), 538-555.
- Leban, M., & Euske, K. (2006). *A Conceptual and Operational Delineation of Performance, Business Performance Measurement*. Cambridge University Press
- Lin, B. Y. J., & Wan, T. T. H. (2008). Social Capital and Partnership Opportunities: Management Implication in Integrated Healthcare Networks. In L. A. Klein & E. L. Neumann (Eds.). *Integrated Health Care Delivery* (pp. 49-66). Hauppauge: Nova.
- Liu, H., Weiling, K., Kwok, K. W., & Yaobin, L. (2016). The Effects of Social Capital on Firm Substantive and Symbolic Performance: In the Context of E-Business. *Journal of Global Information Management*, 24(1), 61-85.
- Matthew, A. A., Fada, A. A., Ukonu, I. C., & Adejoh, L. L. (2016). Role of Financial Ratio Analysis in Assessing Business Performance in the Hospitality and Tourism Operations. *The Academic Conference of Mediterranean Research and Publications International*

- on Sustainable Development*, 4(4), 10th March, 2016- Abubakar Tafawa Balewa University Bauchi, Bauchi, Bauchi State, Nigeria, West-Africa.
- Miles, R. E., & Snow, C. C. (1978). *Organizational Strategy, Structure, and Process*. New York: Mcgraw-Hill.
- Mintzberg, H. (1988). Generic Strategies: Towards a Comprehensive Framework. *Advances in Strategic Management*, 5, 1-67.
- Moran, P. (2005). Structural vs. Relational Embeddedness: Social Capital and Managerial Performance. *Strategic Management Journal*, 26(12), 1129-1151.
- Morgan, N. A., Kaleka, A., & Katsikeas, C. S. (2004). Antecedents of Export Venture Performance: A Theoretical Model and Empirical Assessment. *Journal of Marketing*, 68(1), 90-108.
- Nahapiet, J., & Ghoshal, S. (1998). Social Capital, Intellectual Capital, and the Organizational Advantage. *Academy of Management Review*, 23(2), 242-266.
- Ogunyomi P., & Bruning N.S. (2016) Human Resource Management and Organizational Performance of Small and Medium Enterprises (Smes) in Nigeria. *The International Journal of Human Resource Management*, 27(6), 612-634
- Ostroff, C. (1992). The Relationship between Satisfaction, Attitudes, and Performance: An Organizational Level Analysis. *Journal of Applied Psychology*, 77(6), 963-974.
- Panwar, R., Nybakk, E., Hansen, E., & Pinkse, J. (2016). The Effect of Small Firms' Competitive Strategies on Their Community and Environmental Engagement. *Journal of Cleaner Production*, 129, 578-585.
- Parkhe, A. (1993). Strategic Alliance Structuring: A Game Theoretic and Transaction Cost Examination of inter Firm Cooperation. *Academy Management Journal*, 36(4), 794-829.
- Pearce, J. A., & Robinson, Jr. (2009). *Strategic Management: Formulation, Implementation & Control* (11th Ed.). New York: The McGraw-Hill.
- Petter, J., Byrnes, P., Choi, D., Fegan, F., & Miller, R. (2002). Dimensions and Patterns in Employee Empowerment: Assessing What Matters to Street-Level Bureaucrats. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 12(3), 377-400.
- Polat, S., & Polat, S. A. (2016). Turizmde Önde Gelen Ülkelerde Normlar, Güven ve Sosyal Ağlar Temelinde Sosyal Sermaye. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(27), 385-413.
- Porter, M. E. (1980). *Competitive Strategy, Techniques for Analysing Industries and Competitors*. New York: Free Press.
- Pratono, A. H. & Mahmood, R. (2014). Social Capital and Firm Performance: Moderating Effect of Environmental Turbulence. *Asian Social Science*, 10(19), 59-68.
- Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (1995). Tuning in, Tuning out: The Strange Disappearance of Social Capital in America. *Political Science Politics*, 28(4), 664-683.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Shuster.
- Rainey, H. G., & Steinbauer, P. (1999). Galloping Elephants: Developing Elements of a Theory of Effective Government Organizations. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 9(1), 1-32.
- Roden, S., & Lawson, B. (2014). Developing Social Capital in Buyer-Supplier Relationships: The Contingent Effect of Relationship-Specific Adaptations. *International Journal of Production Economy*, 151, 89-99.
- Sainaghi, R., Phillips, P., & Zavarrone, E. (2017). Performance Measurement in Tourism Firms: A Content Analytical Meta-Approach. *Tourism Management*, 59, 36-56.

- Sanders, R. N. (2008). Pattern of information Technology Use: The Impact on Buyer-Supplier Coordination and Performance. *Journal of Operations Management*, 26(3), 349-367.
- Scafarto, V., Federica, R., & Francesco, S. (2016). Intellectual Capital and Firm Performance in the Global Agribusiness Industry. *Journal of Intellectual Capital*, 17(3), 530-552.
- Schaffer, J. D., & Litschert, R. J. (1990). Internal Consistency between Strategy and Structure: Performance Implications in the Lodging Industry. *Hospitality Research Journal*, 14(1), 35-53.
- Schendel, D. E., & Hofer, C. (1979). *Strategic Management*. Boston: Little, Brown
- Selçuk, A. G., Güneri, S., & Arabacı, T. (2016). Basın Yayın Sektöründe Rekabet Stratejileri ve Performans Arasındaki İlişki: Uluslararası ve Yerel Dergilerde Bir İnceleme. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 201-212.
- Silveira-Martins, E., Zonatto, V. C. S., & Mascarenhas, L. E. (2016). Tourism Capacity as Organizational Performance Assumption: A Study in the Hotel Sector. *Tourism & Management Studies*, 12(2), 47-56.
- Singh, A., & Gu, Z. (1994). Diversification, Financial Performance, and Stability of Food Service Firms. *Hospitality Research Journal*, 18(2), 3-18.
- Smith, K. G., & Grimm, C. M. (1987). Environmental Variation, Strategic Change, and Firm Performance: A Study of Railroad Deregulations. *Strategic Management Journal*, 8, 363-376.
- Subramaniam, M., & Youndt, M. A. (2005). The Influence of Intellectual Capital on the Types of Innovative Capabilities. *Academy of Management Journal*, 48(3), 450-463.
- Şahin, İ., & Matusitz, J. (2013). Using Network Theory to Improve Outcomes for Drug Law Enforcement Agencies. *Journal of Policy Practice*, 12(2), 125-142.
- Tavşancıl, E. (2010). *Measurement of Attitudes and Data Analysis with SPSS* (4th Edition). Ankara: Nobel Publications.
- Tekiner, M. A., & Çetin, S. (2016). Örgütsel Adalet Algısının Örgütsel Performans Üzerine Etkisi: Emniyet Teşkilatı Örnekleme. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(31), 56-92.
- Thompson, J. A. (2005). Proactive Personality and Job Performance: A Social Capital Perspective. *Journal of Applied Psychology*, 90(5), 1011-1017.
- Tsai, W., & Ghoshal, S. (1998). Social Capital and Value Creation: The Role of Intrafirm Networks. *Academy of Management Journal*, 41(4), 464-478.
- Umar, H. (2003). *Strategic Management in Action*. Cetakan Ketiga, Gramedia Pustaka Utama. Jakarta.
- Venkatraman, N., & Ramanujam, V. (1986). Measurement of Business Performance in Strategy Research: A Comparison of Approaches. *Academy of Management Review*, 11(4), 801-814.
- Villena, V. H., Revilla, E., & Choi, T. Y. (2011). The Dark Side of Buyer-Supplier Relationships: A Social Capital Perspective. *Journal of Operations Management*, 29(6), 561-576.
- Wan, Z. (2004). *Competitive Strategy, Competitive Forces and Business Level Performance in the U.S. Upholstered, Wood Household Furniture Industry*. Unpublished PhD Dissertation, Mississippi State University, USA.
- West, J. J., & Olsen, M. D. (1989). Environmental Scanning, Industry Structure and Strategy Making: Concepts and Research in the Hospitality Industry. *International Journal of Hospitality Management*, 8(4), 283-298.
- Whipple, J., Wiedmer, R., & Boyer, K. (2015). A Dyadic Investigation of Collaborative Competence, Social Capital, and Performance in Buyer-Supplier Relationships. *Journal of Supply Chain Management*, 51(2), 3-21.

-
- Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2004). *Spss: Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Yeşil, S., Doğan, İ. F., & Doğan, Ö. (2016). Örgüt Kültürünün Girişimcilik Yönelimi İle Örgütsel Performans Üzerindeki Etkisi:Kahramanmaraş İli Tekstil Sektörü Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 150-172.
-

HISTORY

Bulgar Eksarhlığı'nın Kuruluşu ve Statüsü¹

The Foundation of Bulgarian Exarchate and it's Status

Ramazan Erhan GÜLLÜ*

Öz

Osmanlı Devleti, gayrimüslim vatandaşlarını sonradan “Millet Sistemi” olarak adlandırılan bir hukuki yapı içerisinde idare etmekteydi. Bu sistem çerçevesinde gayrimüslimler; Yahudiler, Rumlar ve Ermeniler olarak üç millete ayrılmışlardı. Dolayısıyla bu yapı içerisinde tüm Hristiyan tebaa, Rum ve Ermeni milleti olarak ikiye ayrılmış oluyordu. Etnik olarak bu milletlerden olmayan Hristiyan topluluklar da inançlarına göre Rum veya Ermeni milletlerinden birine tâbi kabul edilerek, o millet içerisinde değerlendirilmişlerdi. Kısacası Osmanlı millet sistemi etnik değil dinî bir yapılanma idi ve devlet de vatandaşlarını dini kimliklerini esas alarak tanımaktaydı. Ortodoks Hristiyan olan Bulgarlar da Rum milletine tâbi ve Rum Patrikhanesi'ne bağlıydılar. Bu durum zamanla Rumların, dini yönetimi ellerinde bulundurmalarından dolayı, Ortodoks olan diğer tebaa gibi kendisine bağlı olan Bulgarlara da baskı ve asimilasyon politikaları uygulamalarına neden olmuştu. Bulgar milleti ise bu durumdan kurtulabilmek için Rum milletine tâbi olmaktan çıkmak ve kendi milli kiliselerine sahip olmak için mücadele edecekti. Islahat Fermanı sonrası Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlerin idaresinde yaptığı köklü değişimler sonrası Bulgarların bu mücadeleleri daha da artmıştı. Netice olarak 1870 yılında Bulgarlar, Rum Patrikhanesi'nden ayrılarak kendi milli kiliselerinin devlet tarafından tanınmasını sağlamışlardı. Bu makalede Bulgarların milli kiliselerini kurmak için yaptıkları bu mücadeleler ve bağımsız Bulgar kilisesinin devlet tarafından tanınması sonrası yaşanan gelişmeler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan, Eksarhlık, Rum Patrikhanesi, Osmanlı Millet Sistemi

Abstract

The Ottoman State, administered non-Muslim citizens in a legal structure called the "Millet System". In the frame of this system non-Muslims were separated as three millets: Jews, Greeks and Armenians. Within this structure, all Christian subjects were divided into two as the Greek and Armenian millets. Christian communities not ethnically belonging to these millets were accepted as one of the Greek or Armenian millets according to their religious beliefs. In short, the Ottoman Millet system was a non-ethnic, religious structure. Hence the state recognized its citizens based on their religious identities. The Bulgarians, who are Orthodox Christians, also belonged to the Greek Patriarchate. This led to the implementation of the oppression and assimilation policies of the Greeks to Bulgarians, who belonged to the Greek Patriarchate. Thus, the Bulgarians has struggled to get rid of this situation and to have their national churches by getting out of the Greek millet. The radical changes in the administration of the Ottoman State regarding non-Muslims after The Imperial Reform Edict have increased the struggle of the Bulgarians. As a result, in 1870 the Bulgarians left the Greek Patriarchate and made their national churches recognized by the state. This article examines the struggle to establish the Bulgarian national church and the developments that have taken place after the recognition of the independent Bulgarian church by the state.

Key Words: Bulgaria, Exarchate, The Greek Patriarchate, Ottoman Millet System

Bağımsız Bulgar Kilisesi İçin İlk Faaliyetler

Osmanlı Devleti sınırlarında yaşayan Bulgarlar Ortodoks oldukları için, sonradan “Osmanlı Millet Sistemi” olarak adlandırılan bir hukuki yapı çerçevesinde Rum Patrikhanesi'nin sorumluluk dâiresine dâhildiler. Tebaasını dinî inançlarına göre “millet”lere ayıran Osmanlı Devleti nazarında tüm Ortodokslar – dolayısıyla Bulgarlar da – Rum milletine tâbi idiler. Rum Patrikhanesi tüm Ortodoksların dinî ve idari sorumluluğunu yürütmekteydi. Herhangi bir Ortodoks için devletle ilgili idari problemlerde muhatap makamı patrikhane idi. Diğer bir deyişle patrikhane, Osmanlı Devleti'ne karşı Ortodoks tebaayı, Osmanlı sınırlarında

¹ Bu makale daha önce aynı başlıkla yayımlanmış bir tebliğ metninin yeniden gözden geçirilmiş ve düzenlenmiş hâlidir. Ramazan Erhan Güllü, (2011), “Bulgar Eksarhlığı'nın Kuruluşu ve Statüsü”, *Balkan Studies II – History & Literature*, Macedonia – Skopje: Cyril and Methodius University, s. 120-134. Bu metin, benden kaynaklanan bir gecikme ve yayıncının da dikkatsizliği sebebiyle başlığından içeriğine kadar çeşitli maddi hatalarla çıkmıştı. Son haliyle çalışma, makale formatına çevrilmiş ve kısmen yapılan eklemelerle önceki metindeki eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır.

* Yrd.Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, r_erhangullu@yahoo.com.tr.

yaşayan Ortodokslar için de devleti temsil etmekteydi. (Clogg, 1982: s. 185-193)² Buna bağlı olarak da Bulgarların Osmanlı Devleti nazarında kendi adlarına faaliyette bulunan herhangi bir dini ve siyasi temsilcileri bulunmamaktaydı. Zaman içerisinde bu durumun Bulgarlar üzerinde bir Rum hegemonyasına neden olması dolayısıyla, özellikle 18. yüzyıla doğru patrikhanenin kendilerine yönelik politikalarını “baskıcı” ve “asimilasyona yönelik” olarak değerlendiren Bulgarlar, Rum Patrikhanesi’nden ayrı olarak kendi milli kiliselerini kurmaya yönelik faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardı. Bulgarların çoğunluk oldukları bazı bölgelerde dahi ibadet patrikhane tarafından Rumca yaptırılmakta, Bulgar çocukların devam ettikleri okullarda eğitim Rumca verilmekteydi. (Her yerde böyle bir durum söz konusu olmamakla birlikte şikâyet mevzusu olabilecek seviyede yaşanan problemler söz konusuydu.) Bulgarlar bu durumu, Ortodoks inançlarını korurken Bulgar etnik kimliklerinin kaybı olarak değerlendiriyorlardı. Patrikhanenin politikalarına karşı Bulgarlar arasındaki tepkiler yaygın bir hâle gelmişti. Böylece Bulgar milli hareketi ilk olarak Osmanlı Devleti’ne karşı değil Rum Patrikhanesi’ne karşı örgütlenmeye başlamış oluyordu. Bu itirazlar çerçevesinde, Bulgar milli kimliğinin oluşumu olarak tanımlanabilecek olan hareketlenmelerin başında da genel olarak Bulgar din adamları bulunmaktaydı. Örneğin, Paisiy Hilendarski isimli Bulgar keşişi 18. yüzyılda Bulgarlar arasındaki etnik bilinçlenmede katkısı olan önemli din adamlarındandı. Hatta Bulgar uyanışının öncüsü kabul edilmekteydi. (Şimşir, 1989: s. XXXII-XXXIII.; Crampton, 2007: s. 38-41) Özellikle merkezi bölgelerden uzak kırsal yerleşimlerde Bulgar papazları ayinleri Bulgarca yapmaya devam ettikleri gibi, dini ve kültürel faaliyetleri ile Bulgarcanın ahalinin hayatından çıkmasına mani olmuşlardı. (Crampton, 2007: s. 32) Eğitimin yaygınlaşması, okul sayısındaki artış ve 19. yüzyılda hızla artan yayıncılık faaliyetleri ile de Bulgarlar arasındaki milli uyanış daha da hızlanmıştı. (Crampton, 2007: s. 49-54)

18. yüzyılda gelişmeye başlayan ve 19. yüzyılda hızla yükselen etnik/milli bilinçlenme ve gelişme ile birlikte Bulgarlar devam eden süreçte patrikhaneye karşı kendilerini hâlâ güçsüz hissetmekteydiler. Özellikle batılı güçlü bir devletten bu konuda destek arayışında olan Bulgarlar arasında öncelikle, dönemin etkin güçlerinden Fransa’dan destek alabilme düşüncesi gelişmişti. Bu düşünce çerçevesinde, birçok bölgede yaptıkları dini/siyasi çalışmalarla bilinen Katolik misyonerlerin tesiri ile Bulgarlar arasında Rum Patrikhanesi’nin nüfuzunu kırabilecek en büyük Hristiyan güç olan Vatikan’a bağlı Katolik mezhebi yayılmaya başlamıştı. 1830 yılında Osmanlı Devleti tarafından Katolik mezhebinin resmen tanınması ve Ermeni Katolik Patrikliği’nin kurulması, Bulgarların Rum Patrikhanesi’ne tepkileri neticesinde daha yoğun bir şekilde bu mezhebe yönelmelerine neden olmuştu. Zira Katoliklik artık Osmanlı sınırlarında resmen temsil edilmekte ve Katolik mezhebine geçenler kendilerini ülke içinde de koruyacak bir otoriteye sahip bulunmaktaydılar. Bu gelişmelerden önce Katolik mezhebine geçmeye başlayan Bulgarlar da, Avrupa’nın güçlü Katolik ülkelerinin desteğiyle Ortodoks Rum Patrikhanesi’nin kendilerine yönelik olumsuz faaliyetlerine daha güçlü bir şekilde karşı koyabileceklerine inanıyorlardı (Ortaylı, 2017: s. 29-30). Zamanla Katolik Bulgarların sayısı artacak, İstanbul ve diğer bölgelerde de önemli bir cemaat oluşturacaklardı. Böylece kendilerine ait bir başepiskoposluğa sahip olmayı ve kendi kilise hiyerarşilerini oluşturmayı da başaracaklardı (Macar, 2002: s. 93-142).

1839 Tanzimat Fermanı’ndan sonra ise Ortodoks inancını devam ettiren Bulgar çoğunluğu kendi bağımsız kiliselerini kurmak için çalışmalarını hızlandırmışlardı. Hedef, öncelikle İstanbul’da Bulgarlara ait bir kilise açmak, sonra da devlet tarafından bu kilisenin ve

² “Osmanlı Millet Sistemi”nin nasıl bir yapılanma oluşturduğu tartışılmaya devam edilmektedir. Sistem hakkındaki genel görüşler ve eleştirilerle birlikte Osmanlı Devleti’nin gayrimüslimleri idare sisteminin aslında bir “iltizam sistemi” olduğunu vurgulayan önemli bir çalışma için bkz. M. Macit Kenanoğlu, (2007), *Osmanlı Millet Sistemi – Mit ve Gerçek*, İstanbul: Klasik Yayınları.

cemaatinin Rum Patrikhanesi'nden ayrı olarak tanınmasını sağlamaktı. Patrikhanenin, Bulgaristan'ın kimi bölgelerine Bulgarların istemedikleri kişileri metropolit olarak atamasından kaynaklanan bazı sorunlar da Rum Patrikhanesi'ne karşı Bulgarların elini güçlendirmişti. 1845 yılında hükümete yazılı bir dilekçeyle müracaat eden Bulgarlar, patrikhanenin bu şekilde istenmeyen uygulamalarına engel olunmasını talep ettikleri gibi bazı yerel talepleriyle birlikte başkentte resmî makamlarla temas kurmalarını sağlayacak bir temsilci bulundurma ve yine İstanbul'da bir Bulgar Kilisesi ile birlikte bir matbaa ve okul açılması talebinde bulunmuşlardı. Fakat Bulgarlar bu taleplerini elde edememişlerdi (Kostandov, 2011: s. 50-53). Buna rağmen çalışmalarını sürdürmeye devam etmişler, birkaç yıl sonra (1849'da) taleplerini yineleyerek, Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'ya bir heyet göndermişler ve Rum Patrikhanesi'nden ayrı ve millî bir kilise kurmak için tekrar resmî müracaatta bulunmuşlardı. Bulgar cemaatinin müracaatı üzerine Bâb-ı Âlî tarafından bağımsız bir kiliseye hemen izin verilmese de Bulgarlar'ın İstanbul'un Fener semtinde bir "papaz evi" kurmalarına müsaade edilmişti. Kurulan bu papaz eviyle aslında Bulgar Eksarhlığı'nın³ da temelleri atılmış oluyordu. Zira Osmanlı Devleti ilk defa dinî olarak Rum Patrikliği'ne bağlı olan ve Rum milleti içinde sayılan Bulgarları resmî olarak tanımış oluyordu (Ahmed Refik, 1341: s. 75-79; Jelavich, 1983: s. 343). Rum Patrikhanesi'nden ayrı bir örgütlenme için izin almayı başaran Bulgarlar bundan böyle dinî örgütlenmeleri açısından patrikhaneden kopmak için daha rahat imkânlarla sahip olacaklardı. Öncelikle Bulgarların artık bağımsız bir kiliseye sahip olabileceklerine dair inançları kuvvetlenmişti. Bu sayede daha yoğun bir şekilde çalışmalarını sürdüreceklerdi. (Koyuncu, 1998: s. 59-69; Aydın, 1996: s.70-74; Crampton, 2007: s. 57-58.; Kostandov, 2011: s. 55-56).

1860'lı yıllara doğru bağımsız kilise için mücadele daha yoğun bir hâl almıştı. Rum Patrikhanesi, özellikle Bulgarların yoğun yaşadıkları bölgelerde kilise işlerini yürütemez hâle gelmişti. Bulgar din adamları ile patrikhane arasında yaşanan problemler artmış, ahali patrikhanenin uygulamalarına açıktan itiraz eder hâle gelmişti. (Davison, 2005: s. 119-123.) Bulgar Eksarhlığı'nın kuruluşuna giden süreçte patrikhaneden ilk kopuş ise 1860 yılı sonlarında, önceki yıllarda mezhep değiştirmiş olan Bulgar Katoliklerin patrikhaneden ve Ortodoks idaresinden ayrılışının resmen kabulüyle olmuştu. Katolik Bulgarlar, artık resmî olarak İstanbul'da bulunan Katolik Ermeni Patrikhanesi'ne bağlı hale getirilmişlerdi. (Ahmed Refik, 1341: s. 80-84.; Engelhardt, 2017: s. 163-165) 1861 yılında ilk Bulgar Katolik Başepiskoposu olarak Josif Sokolski, görevi Papa tarafından da onaylanarak resmen atanmıştı. Böylece Vatikan'ın onayıyla bir Katolik Bulgar Patrikliği tesis edildiği gibi Bulgarlar arasından bir grup, kendi kilise merkezlerini oluşturmayı başarmış oluyordu. Bulgaristan bölgesindeki Katolik Bulgarlarla birlikte İstanbul'da da bir Katolik Bulgar nüfus oluştuğu için cemaat iki merkezli bir şekilde gelişmiş olmakla birlikte Bulgar Katoliklerin resmî cemaat işleri ile ilgili esas merkez yine İstanbul'du (Seyfeli, 2011: s.164-165)⁴.

Katolik Bulgarların ayrılışı sonrası Ortodoks mezhebinde kalan Bulgarlar patrikhaneye karşı mücadelelerini daha da hızlandırmışlardı. Bu mücadelede onları destekleyen en önemli güç ise Rusya idi. Bulgarlar, açıktan Rum Patrikhanesi'ni dinî otorite olarak tanımadıklarını

³ Yunanca 'Kral Vekili', 'Vekil', 'Teğmen', 'Başkan' gibi anlamlara gelen "Eksarhos"tan türetilen "Eksarh" kelimesi, Ortodoks Kilisesi'nin dinî hiyerarşisinde "patriğin altında, metropolitin üstünde yer alan din adamını, bağımsız bir kilisenin rûhânî başkanını tanımlamak için kullanılmaktadır." Aşkın Koyuncu, "Bulgar Eksarhlığı", Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Çanakkale 1998, s. 101. Bulgar Eksarhlığı ile ilgili en kapsamlı çalışma Aşkın Koyuncu'nun zikredilen tezidir. Eksarhlık fermânı ve konuyla ilgili diğer önemli belgeler de ilk kez onun çalışmasında yayımlanmıştır.

⁴ Georgi P. Kostandov, Bâb-ı Âlî'nin Katolik misyonerlerin faaliyetlerine imkân vererek onları desteklediğini, böylece de Bulgarların kendi aralarında bölünmelerinin önünün açıldığını ifade eder. Georgi P. Kostandov, (2011), *İstanbullu Bulgarlar ve Eski İstanbul: Geçmişten Günümüze Osmanlı Bakiyesi Bulgarlar Üzerine Bir Araştırma 1800-2000*, İstanbul: Kreatif Yayınları, s. 66.

beyan etmeye devam etmekteydiler. Yine 1860 yılında bir Bulgar heyeti Bâb-ı Âlî'ye giderek Rum Patriği'ni bundan böyle ruhani reis olarak tanımayacaklarını bildirmişlerdi. Daha sonra da bir Bulgar topluluğu Rusya Sefareti'nin önüne giderek Çar lehine gösteri yaparak ilahi ve şarkılar söylemişlerdi. (Engelhardt, 2017: s. 162-163.) Sürecin arkasında Rusya'nın olduğu açıktı. Bununla birlikte Bulgarlar arasında bir grup, Osmanlı Sultanı'nın da desteğini kazanarak bu mücadeleyi sürdürmek taraftarıyken diğer grup kütle olarak başkaldırmak ve gerekirse patrikhanenin Bulgar şehirlerine atadığı episkoposları şehirlerinden kovmak için çağrıda bulunuyordu. Özellikle Bulgarların çoğunlukta yaşadığı bölgelerde patrikhane otoritesini her geçen gün kaybetmekteydi. Birçok Bulgar kilisesinde ayinlerde Rum Patriği'nin adı zikredilmemekte, papazlar tarafından kendi adlarına doğrudan Padişah'ın kutsandığı ritüeller uygulanmaktaydı. Patrikhane ile bölge kiliseleri arasında tamamen bozulan ilişkiler hususunda yeni bir takım düzenlemeler yapılmakla birlikte problemler sonlandırılmamaktaydı (Koyuncu, 1998: s.80-83.; Tuğlacı, 1984: s. 63, 70-71). Yine aynı tarihlerde Bulgarların ayrı bir patriklik altında örgütlenmeleri için Bulgarların çoğunluk olarak yaşadıkları birçok bölgeden İstanbul'a, taleplerini hâvi birer mahzar ile birer vekil gönderilmişti. Artık Bulgar Kilisesi'nin Rum Patrikhanesi'nden tamamen ayrı bir yapı olarak örgütlenmesi ciddi şekilde talep ediliyor, yaşananlar da böyle bir yapılanmayı zorunlu hâle getiriyordu. (BOA. A.MKT.UM. nr. 477/15.; Kostandov, 2011: s. 65)

Diğer taraftan patrikhane de Bulgarların faaliyetlerine karşı kendi tavrından taviz vermiyor, Bulgarlardan gelen birçok talebi kilise kanunlarına aykırı olduğu gerekçesiyle reddediyor, hatta Patrikhane Sen Sinodu'na Bulgar din adamlarının da katılma taleplerini dahi reddediyordu. Bu konuyla ilgili olarak yapılan birçok toplantı ve iletilen talepler hep sonuçsuz kalmıştı (Kostandov, 2011: s. 67-68). Bulgarların talepleri genel hatlarıyla; Bulgar çoğunluğunun yaşadığı bölgelere Bulgar episkoposlarının tayin edilmesi, Bulgar-Rum ahalinin ortak yaşadıkları yerlerde episkoposların oylama usulü ile seçilmesi, patrikhane ile Bulgarlar arasındaki münasebetin sadece dinî meselelerle sınırlandırılması, Patrikhane Sen Sinodu'nun yarı yarıya Rum ve Bulgarlardan oluşturulması, Bulgar din adamları ile patrikhane arasında vasıta görevi görmek üzere İstanbul'da bir Bulgar başepiskoposu bulundurulması, İstanbul'da üyelerinin yarısı ruhani yarısı sivil olmak üzere, Osmanlı memurlarından birinin riyaseti altında bir meclis teşkil ettirilmesi ve bu meclisin Bulgarların menfaatlerini korumaktan sorumlu olması, yine bu meclisin sivil üyelerinden birinin de hükümet ile Bulgarlar arasındaki ilişkilerde "millet reisi" sayılması idi. Ancak bu talepler ne hükümet ne de patrikhane tarafından tamamen kabul edilir şeyler olarak görülmemekteydi. Osmanlı yetkilileri Rumlar ve Bulgarlar arasında bir uzlaşma sağlamaya çalışmakla birlikte, böyle bir uzlaşım mümkün olmamaktaydı. (Engelhardt, 2017: s. 276-277.)

Eksarhlığın Kuruluşu ve Eksarhlık Fermanı'nın Yayınlanması

Bulgar ve Rum din adamları arasında sürekli tartışmalar yaşanması kilise faaliyetlerinde önemli sorunlar oluşturmaktaydı. Patrikhanenin otoritesinden vazgeçmek istemeyerek sürdürmek istediği uygulamalar ve kimi Bulgar din adamlarına verdiği cezalar, bunlara karşılık Bulgarların tepkileri, sorunu her geçen gün daha da içinden çıkılmaz hâle getirmekteydi. Bunlarla birlikte Osmanlı-Yunan ilişkilerinde yaşanan kimi gerginlikler Osmanlı Devleti'nin Bulgarlara karşı daha ılımlı tavır almasını sağlamaktaydı. 1867 yılında Rum Patriği VI. Gregory'nin "Patrikhane içinde otonom bir Bulgar kilisesinin kurulması" şeklindeki teklifi Bulgarlar tarafından kabul edilmemekle birlikte patrikhanenin de artık Bulgar Kilisesi'nin ayrı bir örgütlenmeye gitmesinin kaçınılmaz olduğunu kabullendiğini göstermişti. (Crampton, 2007: s. 62) Bu gelişmelere bağlı olarak Sultan Abdülaziz birkaç yıl sonra - 11 Mart 1870 (8 Zilhicce 1286) tarihinde, Bulgarların uzun süredir talep ettikleri, Rum Patrikhanesi'nin idaresinden çıkma ve bağımsız Bulgar Kilisesi kurulması taleplerinin

kabulünü ilân eden “Eksarhlık Fermanı”nı yayımlamıştı. Toplam on bir maddeden oluşan fermanında genel hatlarıyla şu konulara yer verilmekteydi⁵:

Bir süredir Rum Patrikhanesi ile Bulgar ahalisi arasında meydana gelen olaylar üzüntüye sebep olmuştur ve bu olayları önleyebilmek için aşağıdaki kararlar alınmıştır:

1 – Bulgar Eksarhlığı adıyla, kendine ait metropolit, episkoposluk ile sâir bazı mahallere sahip olan ayrı bir rûhânî dâire teşkil edilmiştir.

2 – Bu dâiredeki metropolitlerin rütbece en büyüğü “eksarh” ünvanını hâiz olarak Bulgar sinodunun⁶ kanûnî başkanı olacaktır.

3 – Eksarhlığın ruhânî idaresi Bâb-ı Âlî tarafından tasdik olunan ve Ortodoks kurum ve usüllerine uygun bir nizamname ile belirlenecektir. Bu ruhânî idareye, özellikle de eksarhın ve episkoposların seçimi hususuna patrikhane tarafından ne doğrudan ne de dolaylı hiçbir müdahalede bulunulmayacaktır. Ancak eksarh olarak kimin seçildiği patriğe bildirilecek o da bunu tasdik edecektir.

4 – Eksarhlığa layık görülen kişi hakkında seçim yapılmadan önce Padişah’a konuyla ilgili bilgi verilecektir. Bunun üzerine seçilen eksarh padişah tarafından onaylanacaktır. Ayrıca eksarh ayinlerde patriğin adını anmaya mecbur olacaktır.

5 – Eksarh kendi dinî sorumluluğu altında bulunan bölgelere ilişkin problemlerde nizâm ve kanunlar çerçevesinde yerel yöneticilere ve icap ettiği takdirde Bâb-ı Âlî’ye müracaat hakkına sahiptir. Özellikle mâiyyetinde bulunacak rahiplerin atamaları onun isteğine göre yapılacaktır.

6 – Ortodoks mezhebine ait olup karşılıklı görüş alışverişini gerektiren konularda Eksarhlık Sinodu, Rum Patriği ve cemaat metropolitlerine müracaat edecek ve bunlar da gereken yardımın yapılması hususunda acele edeceklerdir.

7 – Eksarhlık, kiliselerde kullanılan kutsal yağ patrikhaneden sağlayacaktır.

8 – Eksarhlığa ve patrikhaneye tâbi olan piskopos ve metropolitler, diğerinin yetki sahası dâhilindeki bölgelere engellenmeden gidip gelebilecekler ve bu mahallerde ikâmet etme yetkisine sahip olacaklardır. Fakat bunlar kendi ruhânî dâireleri içinde olmayan Hristiyanların işlerine müdahale edemeyeceklerdir.

9 – Fener semtinde bulunan Bulgar Papazevi ve civarındaki Bulgar Kilisesi eksarhhaneye bağlı olacaktır. Zira aynı semtteki Kudüs-i Şerif papazhanesi de Kudüs Patrikhanesi’ne bağlıdır. Ayrıca eksarh gerektiğinde buraya gelerek ikâmet edebilecek ve ayin yönetebileceklerdir.

10 – Bulgar Eksarhlığı’nın dinî sorumluluk bölgeleri; Rusçuk, Silistre, Şumnu, Tırnova, Sofya, Vraca, Lofça, Vidin, Niş, Şehirköyü, Köstendil, Samakov, Velisa ve Varna şehirleri ile Köstence’ye kadar olan Karadeniz sahilinde bulunan ve ahalisi Bulgar olmayan yaklaşık 20 köy hariç olarak Varna, Ahyolu ve Misivri kasabaları, İslimye Sancağı ve sahilde bulunan köylerden başka Süzebolu Kazası, Filibe şehir merkezi ve civarındaki dinî merkezlerle beraber İstanimaka şehridir. Filibe şehir merkezindeki Panaya Mahallesi de Bulgar Eksarhlığına dâhil olacaktır ancak mahalle hakkında eksarhhaneye dâhil olmak istemeyenler olursa serbest bırakılacaklar ve konu patrikhane ile eksarhlık arasında dinî kurallara göre düzenlenecektir. Bu yerler dışında kalan ve ahalisi Ortodoks mezhebinde olan yerleşimlerin ahalisinin hepsi veya üçte ikisi dinî hususlarda eksarhlığa bağlı olmak isterlerse ve durum yapılacak tahkikatla sabit olursa, bu duruma izin verilecektir. Ancak bu durumdan fırsat sağlayarak ahali arasında ayrılık çıkarmak için uğraşanlar olursa kanun karşısında sorumlu olacaklardır.

11 – Eksarhlığın hududu içinde kalan ve kilise kanunlarına uygun bir şekilde patrikhaneye bağlı bulunan Rum manastırları önceden olduğu gibi patrikhaneye ait olmaya devam edecektir.

Fermanın sonunda da, yukarıda belirtilen maddelerin tarafların meşrû ihtiyaçlarını karşılayarak üzüntü verici anlaşmazlıkları ortadan kaldırmaya yeterli olduğu ifade edilerek, bundan sonraki ilişkilerde bu hususların esas tutulacağı, bunlara aykırı hareketlerden kaçınılması gerektiği vurgulanıyordu. Bulgar milletinin dinî lideri olan “eksarh” İstanbul’da ikamet edecekti⁷. Ayrıca seçilecek eksarhın seçim şekli ve rûhânî işlerin idaresi için

⁵ Bulgar Eksarhlığı’nın kuruluşunu onaylayan Fermân-ı Âlî sureti; *BOA. YA.HUS.*, nr. 333/6; *BOA. YA.HUS.*, nr. 377/92. Fermânın içeriği ve değerlendirilmesi hakkında detaylar için bkz. Aşkın Koyuncu, “*Bulgar Eksarhlığı*”, s. 98-107. Eksarhlığın sorumluluk bölgelerinde bulunan (fermanın onuncu maddesinde açıklanan) şehirlerin isimleri (farklı çalışmalarda da zikredilmekle birlikte) en doğru şekilde Aşkın Koyuncu’nun çalışmasında belirtilmiştir. Buraya da zikredilen çalışmadan aktarılmıştır.

⁶ Sinod; Ortodoks mezhebinin önemli din işlerini görüşen ve 8-12 metropolitten meydana gelen en yetkili meclise verilen isimdir. Mahir Aydın, (1996), *Osmanlı Eyaleti’nden Üçüncü Bulgar Çarlığı’na*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, s. 76.

⁷ Bulgar Eksarhlığı’nın tesisi sonrası, Fener’de bulunan Papaz Evi’nin eksarhlık tarafından kullanılacağı belirtilmişti. 1872 yılında da Ortaköy’de bir dâirenin idaresinin eksarhlığa devri üzerine burası eksarhlık merkezi

düzenlenecek nizamnameyi hazırlamak üzere ruhbanlardan oluşan bir komisyon kurulacaktı⁸. Gereken komisyonlar kurulup, hazırlanan nizamname mucebince gerekenler yerine gitirildikten sonra Vidin Metropolitisi Episkopos Antimos eksarh olarak seçilerek, I. Antim adıyla Bulgar dinî merkezinin başına geçmişti⁹.

Osmanlı İdari Yapısı Açısından Eksarhlık Fermanı

Fermânın ilanı Bulgar milliyetçileri için önemli bir zafer anlamına gelmekteydi. “Ayrı bir Bulgar Kilisesi kurma mücadelesi sırasında modern Bulgar ulusu da yaratıldı.” (Crampton, 2007: s. 64) Bâb-ı Âlî tarafından çıkarılan bu eksarhlık fermanı, aynı zamanda (kilise mücadelesi sonrası kendini kabullendirmeyi başaran) “Bulgar milletinin ayrı bir mevcudiyete sahip olduğunu gösteren ilk resmî vesika mahiyetinde” idi. Fermanın onuncu maddesi “Bulgar Eksarhlığı”nın hudutlarını çizirken aslında Bulgar milletinin de hudutlarını çizmekteydi (İnalçık, 1943: s. 17). Diğer bir ifadeyle, “Bulgar Eksarhı”nın yönetimi altına verilen bölge ile ileride kurulacak Bulgaristan’ın sınırları, dinî bakımdan çizilmiş oluyordu.” (Aydın, 1996: s. 78). Dolayısıyla Bulgar Kilisesi, Rum/Ortodoks Patrikhanesi’nin otoritesinden tamamen koparılmasa da (patriğin hâlen en üst dinî otorite olduğunun vurgulanması, patrikhanenin eksarhhaneye karşı devam eden otoritesinin göstergesiydi) elde ettiği yeni haklarla Bulgarlar, önce özerk ardından da bağımsız Bulgaristan’a giden yolda önemli bir aşama kaydetmiş oluyordular. (Anastasoff, 1944: s. 101-106)¹⁰. Ayrıca Bulgarların bu başarısı diğer Balkan milletleri için de örnek olarak kabul edilecekti. Ahmed Refik’in ifadesiyle, “Fener Patriği’nin dinî nüfuzundan ilk evvel ayrılan, Bulgarlar oldu. Balkanlarda milliyet fikirlerinin ilerlemesi Bulgarlarda dinî istiklâl ile başladı.” (Ahmed Refik, 1341: s. 74)

Bu dinî istiklâlin siyasi boyutu açıkça görülmekteydi. Patrikhane ve patrik, dinî olarak eksarhlığın ve eksarhın üstünde otoriteler olarak görülmeye devam edilmekle birlikte eksarhlığın kendi dinî yetki alanı içindeki bölgelerle ilgili sorunlarda yerel yöneticilere ve Bâb-ı Âlî’ye müracaat hakkı, eksarhlığın dinî alan dışına çıkan en bariz yetkilerindendi. Rum Patriği artık eksarhlığın sorumluluğundaki Bulgarlarla ilgili olarak devletle aracı makam konumunda bulunmayacaktı. Bulgarların önceden beri dile getirdikleri şikâyetlerin başında gelen konulardan birisi de patriğin bu konumu idi. Bu açıdan Bulgar ahali “Eksarhlık Fermanı”ndan son derece memnundu. Farklı yerlerdeki Bulgar ahali ve din adamları tarafından hükümete yollanan mektup ve mahzarlarla eksarhlığın kuruluşundan dolayı teşekkürler ve minnetler ifade edilmişti¹¹.

yapılmıştı. 1894 yılında bu dâireden ayrılmakla birlikte aynı bölgede çalışmalarına devam eden eksarhhâne 1906 yılında Eksarh Yosif tarafından Şişli’ye nakledilecekti. Aşkın Koyuncu, “Bulgar Eksarhlığı”, s. 148-149.

⁸ 28 Zilhicce 1286 (31 Mart 1870) tarihli irâde; *BOA. İ.HR.*, nr. 334/21468 lef 2.

⁹ 5 Receb 1288 (20 Eylül 1871) tarihli irâde; *BOA. İ.HR.*, nr. 334/21486 lef 3.

¹⁰ Feroz Ahmad, Bâb-ı Âlî’nin aslında “böl ve yönet” taktiği ile Rum Patrikhanesi’nin ve Rumların otoritesini azaltmak için eksarhlığa onay verdiğini ancak neticenin Bulgarlar’ın bağımsızlıklarını elde etmelerine neden olduğunu belirtir. “... 1870’de Bâbiâli klasik emperyalist “böl ve yönet” oyununu oynayarak, Rum Patriğinin yetkisinden bağımsız Bulgar Kilisesi’nin kurulmasına izin verdi, böylece Yunan-Rum otoritesinin zayıflamasını sağladı. Ancak Bâbiâli bunu yaparken, bir yandan da bir Bulgar “milliyeti” yaratmış oldu; onlar da kendi bağımsızlıkları için mücadele etmeye başlayarak Ekim 1908’de hedeflerine ulaştılar.”, Feroz Ahmad, (2017), *Jön Türkler ve Osmanlı’da Milletler: Ermeniler, Rumlar, Arnavutlar, Yahudiler ve Araplar*, (Çeviren: Ayşen Gür), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 6. Bulgar Kilisesi’nin tanınmasının, Bâb-ı Âlî’nin bir “böl ve yönet” taktiği olduğu genel olarak Rumların da ifade ettikleri bir görüştür. Kimi hatıralarda da bu görüş vurgulanır. Haris Spataris, (2011), *Biz İstanbullular Böyleyiz! 1906-1922*, (Çeviri: İro Kaplangı), İstanbul: Kitap Yayınevi, s. 177-178.

¹¹ Bulgar Din Adamları tarafından sunulan 25 Zilhicce 1286 (28 Mart 1871) tarihli mahzar; *BOA. İ.HR.*, nr. 334/21468 lef 1; Rusçuk’taki Bulgar Milleti muteberanı tarafından Padişah’a sunulan mazbata; *BOA. İ.MTZ.* (04), nr. 5/114.

Fermanın ilânıyla Osmanlı Devleti'nin idari sistemindeki dönüşümü net olarak gösteren şeyse, Bulgarları diğer Ortodokslardan ayırarak kendi milli kiliselerini oluşturmak suretiyle, Osmanlı Devleti'nin artık aynı dinî inanca sahip olan tebaasını ırk fark etmeksizin tek dinî lider altında bir millet olarak kabul eden klasik dönem anlayışından uzaklaştığının bir kez daha görülmesidir. Bununla beraber eksarhlık fermanında devletin, Bulgarların dinî konularda idari açıdan bağlı olacağı kurumla ilgili hükümler getirirken ve kendi yönetimi açısından en temel özelliklerinden birinden vazgeçerken, genel anlamda dinî meselere karışmama prensibini sürdürdüğü görülmektedir. Rum Patrikhanesi'nin eksarhlığa karşı mevcut tepkilerini hafifletme amacı olarak da yorumlanabilecek olan bu durum aslında Osmanlı Devleti'nin farklı toplulukların dinî serbestiyetine yönelik kadim politikasına uygun bir tavidir. Eksarhlığa bağlı kiliselerde kullanılacak kutsal yağın patrikhaneden sağlanması, eksarh seçilecek kişinin patrik tarafından da tasdik edilecek olması patrikhanenin dinî üstünlüğünü hâlâ korumaya devam ettiğini göstermektedir. Zaten kilise hiyerarşisi içinde de eksarh patriğin altında olan bir dinî kişiliktir. Buna rağmen patrikhane fermana karşı çıkarak, konunun Ortodoks mezhebinin bir iç problemi olduğunu ve devleti ilgilendirmediğini savunacak, Bulgarlar üzerindeki hem dini hem de siyasi nüfuzundan vazgeçmek istemeyecektir. (Koyuncu, 1998: s. 107-108; Aydın, 1996: s. 78; Kostandov, 2011: 68-72; Osmanağaoğlu, 2010: s. 181-187)

Rum Patrikhanesi - Eksarhhane Çatışmasının Devamı

Bulgar Eksarhlığı Fermanı'nın ilânından sonra Rum Patrikhanesi bu fermanı ve Bulgar Kilisesi'ni tanımadığını açıkladığı gibi, eksarhhâneye bağlı olan bütün Bulgar ahaliyi "şizmatik"¹² ilân ettiğini duyurmuştu. Eksarhlık da yayımladığı bir beyânnâmeyle hem Bulgar ahaliye hem de diğer Ortodoks kiliselerine, patrikhanenin bu kararını kabul etmediğini bildirmişti. Daha sonra Osmanlı Devleti de bu tür bir kararın devlet nazarında geçerli olamayacağını patrikhaneye bildirecek ve yine patrikhanenin itirazlarına rağmen eksarhhane tarafından birçok bölgede görevlendirilen metropolitlerin beratlarını vererek, eksarhlığın statüsünü koruyacaktı. (Kostandov, 2011: s. 73-74)

Patrikhane, Bulgar Eksarhlığı ile başlayan otorite kaybının artarak devam edeceğinin farkındaydı. Devam eden süreçte Sırp ve Romen kiliselerinin de patrikhaneden ayrılması, patrikhanenin kendi açısından duyduğu endişeleri haklı çıkarmıştı. Ancak patrikhanenin eksarhlığa yönelik bu muhalif ve sert tavrı Bulgarların elini güçlendirmekten başka bir işe yaramayacaktı. Bu tavır nedeniyle Bulgar Kilisesi çok daha bağımsız hareket edebilme imkânı kazanmış oluyordu. Dolayısıyla eksarhlık giderek kendi hudutlarını daha da genişletmeye başlayacaktı¹³.

Eksarhlığa yönelik politikada Rus ve Sırp kiliselerinin sinodları da Osmanlı Devleti'nin kararını desteklerken Rum Patrikhanesi'nin en büyük destekçisi İngiliz Hükümeti olacaktır. (Bozkurt, 1996: s. 191) Ancak patrikhane, İngiltere'nin olaya daha sert müdahalesini beklemesine rağmen böyle bir durum söz konusu olmayacaktı. "Rusya'nın Bulgarlarla olan yakınlığı karşısında bölgede Slav ırkının üstünlüğünü önlemenin tek yolunun Rum unsurunun güçlendirilmesi olacağı" politikasıyla İngiltere'nin desteğini uman patrikhane, "Bulgarların isteklerinin din hürriyetinden çok politik tecavüz olduğu" görüşündeydi. Bunun için de İngiltere'den taleplerini 1879 tarihli bir raporda özetle şöyle belirtmişti: "Eksarhın

¹² "Aforoz etmek" anlamına gelen bu durum iki kilise arasında, patrikhanenin eksarhlığı tanıdığı 1945 yılına kadar sürmeye devam edecektir. 1945'ten sonra iki kilise arasında ilişkiler düzelmeye başlayacaktır. Mahir Aydın, *a.g.e.*, s. 78.

¹³ Mahir Aydın, *a.g.e.*, s. 79. Eksarhlık Fermanı'nda belirtilen yerler hâricinde Üsküp, Ohri, Köprülü ve Nevrekop'ta da birer Bulgar Metropolitliği teşekkülüne dâir Adliye ve Mezâhib Nazırı'nın Dâhiliye Nezâreti'ne 17 Mayıs 1313 (29 Mayıs 1897) tarihli tezkiresi; *BOA. DH.MKT.*, nr. 2083/3. Fermanın ilânı sonrası yaşananlarla ilgili ayrıntılar için bkz. Aşkın Koyuncu, "Bulgar Eksarhlığı", s. 110 vd.

Bulgaristan'da yaşamasının sağlanması ve Makedonya, Trakya ve Avrupa Türkiyesi'nin diğer bölgelerindeki Bulgar kiliselerinin kendi yargı denetimine sokulması.” Fakar patrikhanenin çok fazla umut bağladığı İngiltere kendisine beklediği desteği vermemiştir. Patriğin tamamen Rum çıkarlarına yönelik olarak hareket ettiğini düşünen İngiliz Elçisi patriğin talepleri karşısında, özellikle eksarhlık fermanından bir süre sonra imzalanan Berlin Antlaşması'nda dinî gruplara verilen hürriyetten Bulgarların muaf tutulmasını istemenin mantıksız olduğunu yazıyordu. Osmanlı Devleti'nin uzun yıllardır idaresindeki topluluklara uyguladığı dinî serbestlik de patrikhanenin talepleri karşısında vurgulanıyordu. (Bozkurt, 1996: s. 191)

Neticede İngiltere'nin, Rusya'nın bölgede aktif güç olarak görülmemesine karşı bir strateji olarak patrikhanenin yanında görünmesi de patrikhaneye önemli bir kazanç sunmamıştı. Buna karşılık Osmanlı Devleti, ne tek başına eksarhlığın ne de patrikhanenin tarafında olmayıp her ikisine de genel politikası çerçevesinde eşit mesafede durmaya uğraşmaktaydı. Ancak ilk zamanlar patrikhanenin, bir süre sonra da eksarhlığın devletin politikalarına yönelik eleştirileri artmaya başlamıştı. Devletin her faaliyeti karşısında biri diğerinin gerisindeymişcesine şikâyetler geliyordu. Bu çatışma karşısında ise devletin eksarhlık fermanıyla oluşan statüyü her zaman korumak hedefinde olduğu anlaşılmaktadır. Patriğin daha üst bir dinî lider olması durumu da buna dâhildir. Örneğin patrikhane ile çatışmasını fırsat bilerek hudutlarını genişleten eksarhlığın, üstelik Bulgaristan'ın yönetim açısından da Osmanlı Devleti'nden ayrılmasından sonra, eksarhı da “patrik” olarak ilân ederek daha üst bir dinî lider konumuna yükselteceğine dair duyulan şayialar üzerine Osmanlı Devleti diplomatik yollardan bunu engellemeye uğraşmıştır¹⁴.

Ancak ne bu olaydan önce ne de sonra her iki milletin de sürekli kendilerine yönelik olumsuz hareketler olduğu yönündeki iddialar son bulmayacaktır. Bulgarlar yaşanan onca hadiseye ve ilk defa bağımsız ve milli bir kilise etrafında örgütlenmiş olmalarına rağmen Rum Patrikhanesi'nin devlet tarafından daha çok iltifat gördüğünü iddia edeceklerdir. Örneğin Eksarh I. Antim'den sonra eksarh seçilen I. Yosif Efendi'nin ilk zamanlar vazifesini düzenli şekilde yürütürken sonradan devlet kurumlarıyla vazifesi dışında problemler çıkardığı yönünde şikâyetler gelmeye başlamıştı. Eksarhın desteklediği bazı neşriyâtlarda “Devlet-i Aliyye'nin güya Bulgarlara mezalim uyguladığı” yönünde yazılar çıkıyor, eksarh ve taraftarlarınca “Rum Patrikhanesi'nin hükümet-i seniyyece mazhar-ı himaye olarak eksarhlığın tahkîr ve Bulgarların her yerde hukuku pâ-y-mâl edildiği ...” yönünde eleştiriler yapılıyordu¹⁵.

Osmanlı Devleti ise genel politikalarında, bir tarafa daha yakın ya da uzak durduğu görüntüsü vermemek için daha tarafsız politikalar yürütmeye uğraşıyordu. Örneğin 1895 yılında Padişah'ın Rum Patriği'ni bir nişanla taltifi gündeme gelince Sadaret, eksarhın bu durumu kendince olumsuz bir hareket olarak yorumlayabileceğini belirtmişti. “Rum Patriği murassa nişanla taltif edileceğinden, eksarh da taltif edilmezse bu durumun eksarhın mahzûniyyetine sebep olacağı” düşünülüyordu. Sadaret, iki kilise arasındaki soğukluğu büyütmek için, patrik ve eksarhın “birlikte nâil-i taltif olmaları”nın daha faydalı olacağını belirtmişti¹⁶.

Ancak iki toplum ve kilise arasındaki çekişme ilerleyen süreçte de artarak devam edecekti. 1908 yılında Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet idâresine dönüş, ülke genelinde

¹⁴ Hariciye Nezareti'nden Sadaret'e 30 Eylül 1325 (13 Ekim 1909) tarihli tezkire; *BOA. BEO.*, nr. 3651/273801 lef 2.

¹⁵ Kırkkilise Sancağı eski Mutasarrıf Vekili'nin Padişah'a konuyla ilgili jurnali; *BOA. Y.PRK.AZJ.*, nr. 19/78. I. Yosif Efendi'nin eksarhlık dönemi, eksarhlığı sürecince yaptığı faaliyetler ve o dönemde yaşanan problemler hakkında bkz. Georgi P. Kostandov, *a.g.e.*, s. 79-134.

¹⁶ Sadaret'ten Mabeyn Baş Kitâbet'e 3 Haziran 1311 (15 Haziran 1895) tarihli tezkire; *BOA. YA.HUS.*, nr. 330/80.

beklenen toplumsal birlikteliği uzun süreli olarak sağlayamadığı gibi özellikle Makedonya bölgesinde beklenen olumlu neticeleri vermemiştir. Kısa süre içinde yaşanan Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilânı, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ve Yunanistan'ın Girit'i ilhâkı gibi gelişmeler bölgede önceki dönemde var olan çatışmaları tekrar tırmandırmıştır. Dönemin Rum Patriği III. Yovakim, Bulgarlar'ın bu ortamda kimi bölgelerde Rum mektep ve kiliselerini zaptettikleri gerekçesiyle şikâyetlerde bulunuyordu. Patriğin gayesi, Rum Patrikhanesi'nin eksarhlığın ilânı öncesi statüsüne tekrar dönüş sağlanmasıydı. Fakat patriğin bu hedefi çerçevesinde yürüttüğü çalışmalar, onun beklentilerinin tersi şekilde neticelenecekti. Bu dönemde Rumlarla Bulgarlar arasındaki en önemli çatışma konularından birisi “Kiliseler ve Mektepler Kanunu” olmuştu. Anayasanın yeniden yürürlüğe girişi sonrası patrikhanenin ve genel olarak Rum ahalinin en çok itiraz ettikleri konuların başında 1910 yılında çıkarılan bu kanun gelmekteydi. Kanunun 3. maddesinde, Bulgar Eksarhlığı'nın tesisinden beri Rumlar ve Bulgarlar arasında ihtilaf konusu olan kilise ve mekteplerin, bağlı buldukları yerde bu iki cemaatten herhangi birinin sayısı toplam nüfusun üçte birinden az ise, sayısı çok olan diğer tarafa ait olacağı belirtiliyordu. Buna bağlı olarak, o tarihlere kadar Rum Patrikhanesi'ne bağlı olmaya devam eden birçok Bulgar kilise ve mektebi eksarhhaneye devrediliyordu. Dolayısıyla patrikhane bu kanunu, Ortodoks cemaat üzerindeki otoritesinde yeni bir kayıp olarak değerlendiriyordu. Hükümete verdiği birçok takrirle kanuna itirazını dile getiren hatta batılı devletleri kanunun durdurulması için Osmanlı Devleti'ne müdahale etmeye davet eden patrikhaneye karşı hükümet geri adım atmayacak ve neticede kanun uygulanacaktı. Kanunun uygulanışı da Bulgarlarla Rumlar arasında olduğu kadar her iki topluluğun devletle ilişkilerinde de yeni problemlere sebebiyet verecekti. (Koyuncu, 1998: s. 223-228; Şıvgın, 2004: s. 133-147; Kerimoğlu, 2007: s. 3-25; Kerimoğlu, 2012: s. 183-211).

Sonuç

Eksarhlığın Rum Patrikhanesi ile çatışması 1945 yılında iki kilise arasındaki çatışmanın bitirilmesine kadar devam etmişti. Patrikhane o tarihe kadar eksarhlığa karşı tavrını sürdürmüştü. Ancak yaşanan tüm çatışma ve çekişmeler, bağımsız Bulgaristan'ın temelinde bağımsız Bulgar Kilisesi olduğu gerçeğini değiştirmiyordu. Osmanlı Devleti'nden ayrılarak milli devlet statüsü kazanan Bulgaristan bu yolda ilk adımı öncelikle “milli bir kilise”ye sahip olarak atmıştı. 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanları'yla kendine özgü, klasik devlet yapısından uzaklaşmaya başlayan Osmanlı Devleti, himayesinde yaşayan tebaasını artık dinî tanımlamalarla belirlemekten vazgeçiyor, kendi içindeki etnik anlamda “milli” oluşumları tanımak mecburiyetinde kalıyordu. Bulgar örneğinde görüldüğü gibi bu yeni tanımlama sadece dinî kurumlarla sınırlı kalmayarak, bu toplumların etnik anlamda bağımsızlığa giden yollarının da temel taşlarından birini oluşturuyordu. Bu süreç içerisinde, özellikle Berlin Antlaşması'nda yer alan çeşitli maddelerle, milli anlayışla şekillendirilmiş dinî topluluklara daha fazla hürriyet ortamı sağlanacağına vaad edilmesi, Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslim toplulukların giderek daha yoğun bir şekilde bağımsızlık hedeflerine yönelmelerine yol açmıştı. 19. yüzyıl sonları, Osmanlı sınırlarında bu mücadelelerin sahnelendiği ve çoğu zaman kanlı neticelere sebebiyet veren kavgaların dönemi olmuştu.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

A.MKT.UM., nr. 477/15

BEO., nr. 3651/273801

DH.MKT., nr. 2083/3

İ.HR., nr. 334/21468; nr. 334/21486

İ.MTZ. (04), nr. 5/114

Y.A.HUS., nr. 330/80; nr. 333/6; nr. 377/92

Y.PRK.AZJ., nr. 19/78

Eserler

- Ahmad, F. (2017), *Jön Türkler ve Osmanlı'da milletler: Ermeniler, Rumlar, Arnavutlar, Yahudiler ve Araplar*, (çeviren: Ayşen Gür), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, M. (1996), *Osmanlı eyaleti'nden üçüncü Bulgar Çarlığı'na*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Bozkurt, G. (1996), *Gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının hukukî durumu (1839-1914)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Crampton, R. J. (2007), *Bulgaristan tarihi*, (Çeviren: Nuray Ekici), İstanbul: Jeopolitika Yayınları.
- Davison, R. H. (2005), *Osmanlı İmparatorluğu'nda reform, 1856-1876*, (Türkçesi: Osman Akınhay), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Engelhardt, E. P. (2017), *Türkiye ve tanzimat: Devlet-i Osmaniye'nin târih-i ıslahatı 1826'dan 1882'ye*, (Türkçeye Çeviren: Ali Reşad), (Günümüz Türkçesi'ne Uyarlayan ve Yayına Hazırlayan: Erol Kılınç), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- İnalçık, H. (1943), *Tanzimat ve Bulgar meselesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Jelavich, B. (1983), *History of the Balkans (eighteenth and nineteenth centuries)*, Cilt: I, United States of America: Cambridge University Press.
- Kenanoğlu, M. M. (2007), *Osmanlı millet sistemi – mit ve gerçek*, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Kerimoğlu, H. T. (2012), *İttihat-Terakki ve Rumlar: 1908-1914*, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Kostandov, G. P. (2011), *İstanbullu Bulgarlar ve eski İstanbul: geçmişten günümüze Osmanlı bakiyesi Bulgarlar üzerine bir araştırma 1800-2000*, İstanbul: Kreatif Yayınları.
- Macar, E. (2002), *İstanbul'un yok olmuş iki cemaati: Doğu Ritli Katolik Rumlar ve Bulgarlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2017), *Osmanlı'da milletler ve diplomasi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Osmanağaoğlu, C. (2010), *1862 Rum patrikliği nizamı çerçevesinde Fener Rum-Ortodoks patrikhanesi*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Spataris, H. (2011), *Biz İstanbullular böyleyiz! 1906-1922*, (Çeviri: İro Kaplangı), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Şimşir, B. N. (1989), *Rumeli'den Türk göçleri, belgeler: cilt: II, bir geçiş yılı 1879*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tuğlacı, P. (1984), *Bulgaristan ve Türk-Bulgar ilişkileri*, İstanbul: Cem Yayınevi.

Makaleler

- Ahmed Refik, (1341), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Fener patrikhanesi ve Bulgar kilisesi", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, On Beşinci Sene, nr. 8 (85).
- Anastasoff, C., (1944), "Bulgaria's national struggles", *The annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol.: 232, A Challenge to Peacemakers: Sage Publications, Inc. in association with the American Academy of Political and Social Science, pp. 101-106.
- Clogg, R. (1982), "The Greek millet in the Ottoman Empire", *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*, (Ed.: B. Braude – B. Lewis), Cilt: I – The Central Lands, New York - London: Holmes & Meier Publishers, Inc., pp. 185-208.
- Güllü, R. E., (2011), "Bulgar Eksarhlığı'nın kuruluşu ve statüsü", *Balkan studies II – history & literature*, (Published by Cyril and Methodius University), Macedonia – Skopje, s. 120-134.

Kerimoğlu, H. T. (2007), “Kilise ve mektepler kanunu örneğinde II. meşrutiyet döneminde İttihatçı-Rum ilişkileri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: VI, Sayı: 14, İzmir, s. 3-25.

Seyfeli, C. (2011), “Osmanlı devlet salnamelerinde Bulgar Eksarhlığı ve Bulgar Katolikler (1847-1918)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 52, Sayı: 2, Ankara, s. 157-190.

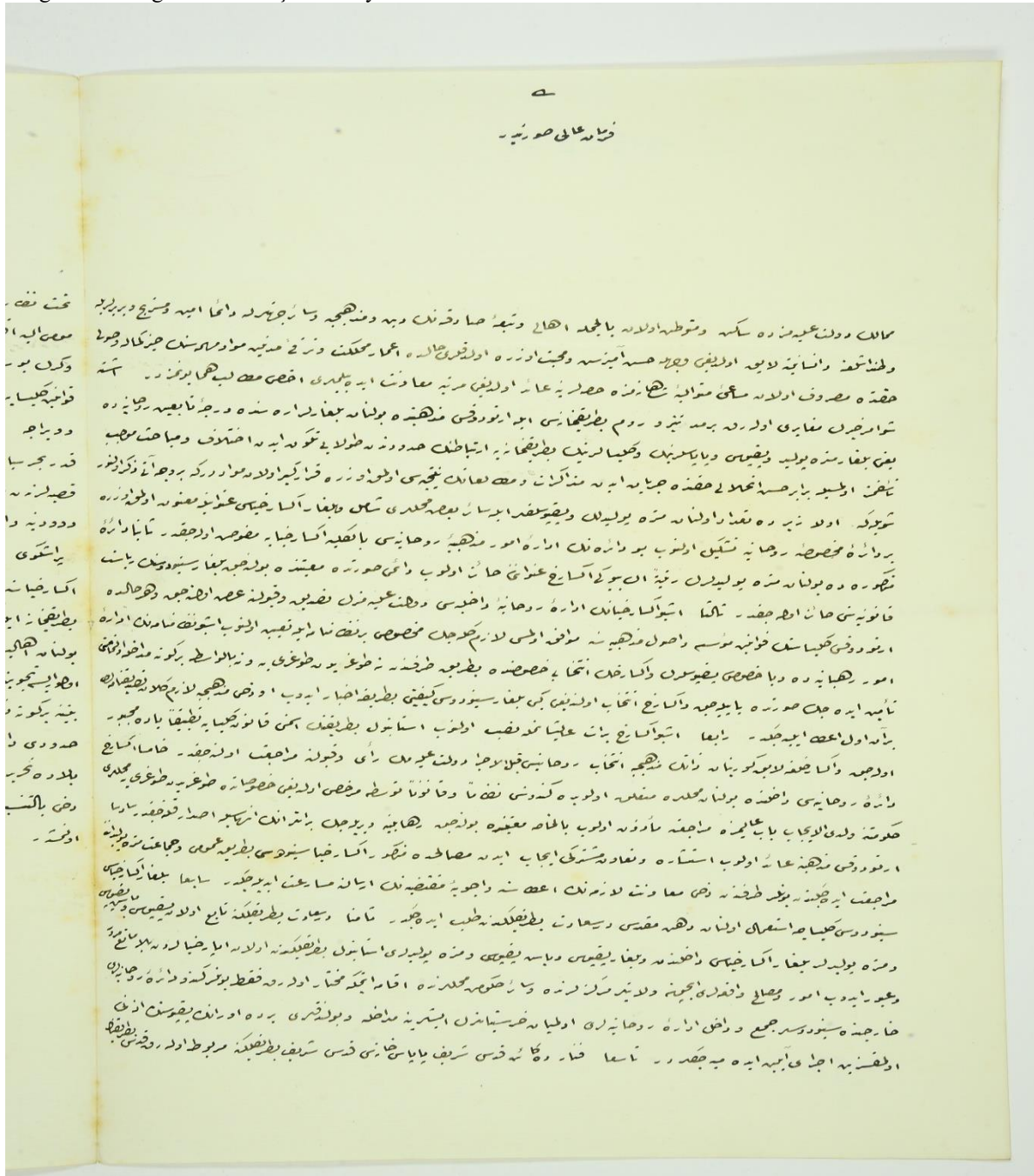
Şıvgın, H. (2004), “Kiliseler ve mektepler kanunu”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 148, İstanbul, s. 133-147.

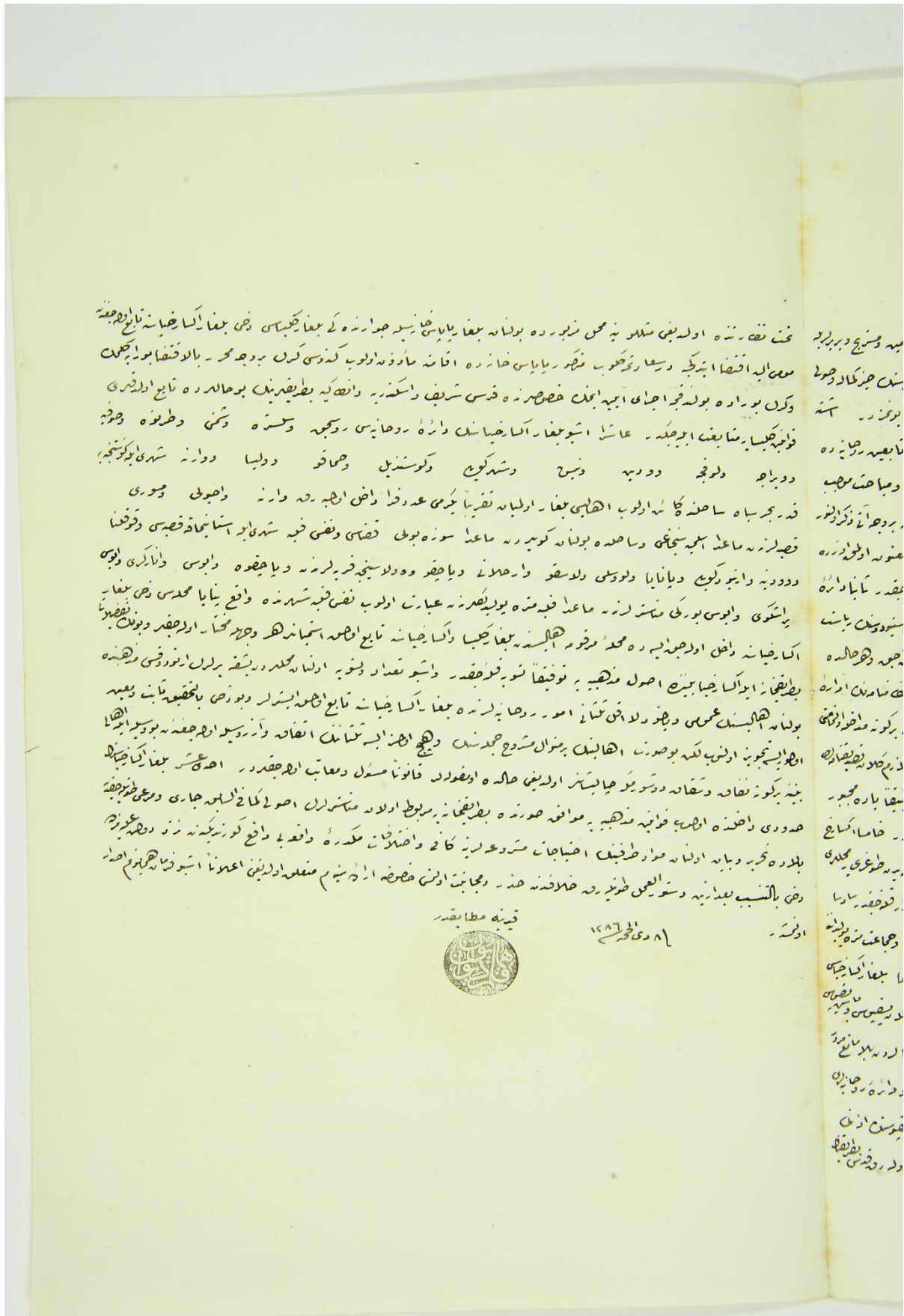
Tezler

Koyuncu, A. (1998), “Bulgar Eksarhlığı”, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Çanakkale.

Ekler

Bulgar Eksarhlığı'nın Kuruluşuna Onay Veren Fermanın Sureti

تحت نظر سده اوله یمن مملو نه من زبورده بولانه بغا یایا حسن جوارنه له بغا کجیسی نهی بغا ایسا حیانه تابعه
 موعنه ایداقضا ایتمکده سعارت و خوب مظهر یایا حسن خاندانده اقامنه ماردونه اولوب کدهسی کول برده محمد بالاقضا بولمکن
 و کول بولانه بولنه خراجای ایبه اعلیٰ حضرتنه قدسی شریف داسکدریه دانقنه کله بطریقین بوجالده ده تابع اولدی نهی
 قانیه کیسا یسابقه ابرجدر عاشر اسون بغا ایسا حیسانک دانه ده هایس روحیه و کسره دشمنی و طرهنه و حرم
 و دیار و لوجه و دریه و صبح و شام و کوشن و صفا و دولبا و وارنه سده بولمکن
 قدر جریانه ساهنه کانه اولوب اهلی بی بغا اولبانه تقریباً بومی عدوت و امن ایلدیه وارنه و صوبی موسی
 قیصرانه ماعدله ایتمکدهی و ساهنه بولانه کویورده ماعدله سوره بولی قضای و قضی قیه سده ایسایماده قضی و قضا
 و دودیه و ایبرکونج دیانا یا و لودلی و لاسقو و اهلان دیاققو و دلاسیجه قریب لرده دیاققو و ابوس و اناری و نهی
 استوی و ابوس بولی مستر لانه ماعدله قیصرانه عبارت اولوب نفس قیه سهرنده واقع یایا محمدس و نهی بغا
 ایسا حیانه و امن اولدیه بولمکن مقررده مقررده ایسایماده ایسایماده ایسایماده ایسایماده ایسایماده ایسایماده
 بطریقینه ایسایماده ایسایماده ایسایماده ایسایماده ایسایماده ایسایماده ایسایماده ایسایماده ایسایماده
 بولانه اهلیست عممی دیار لاقن کتای اعدا ده هایس لرده بغا ایسا حیانه تابع ایسایماده ایسایماده ایسایماده ایسایماده
 ایسایماده ایسایماده ایسایماده ایسایماده ایسایماده ایسایماده ایسایماده ایسایماده ایسایماده ایسایماده
 بینه بکونق قانیه و قانیه و سوریو حیالست اولدی حالده او فولد قانونا مسدل دعاب ایسایماده ایسایماده ایسایماده
 صدوی داندیه اولدی قانیه مذهبیه موافقه صدرنه بطریقینه مربوط اولدیه مستر لاری اصول کانه ایسایماده ایسایماده
 بلادده کجیه دیانه اولدیه موارطین ایسایماده ایسایماده ایسایماده ایسایماده ایسایماده ایسایماده ایسایماده
 نهی بالنسب بغدادیه دستور کویورده خلافتنه هند و مجانب اولدی حضرت ایسایماده ایسایماده ایسایماده ایسایماده

۸۱ دی ۱۲۸۶

Amerika Birleşik Devletleri Gazetelerinde Maraş Savunması

Defense of Marash in The Newspapers of United States

Mustafa ÇABUK*

Öz

Maraş'ın milli mücadelesinde, şehirde bulunan Amerikalı misyonerler dolayısıyla, Amerikan basını Maraş Savunması'na yakın ilgi gösterdi. Bilhassa şehirdeki misyonerlerin gönderdiği haberler, gazetelerde yer aldı. Türklerle Fransızlar arasındaki çatışmalarla ilgili misyonerlerin günlükleri gazetelerde yayımlandı. Ermenilerle ilgili birçok iddia, çatışmaların şehre verdiği zararlar, Fransız işgal güçlerinin şehirdeki durumu, işgal güçlerinin şehri terk edişi Amerikan gazetelerinde haber olarak yayımlandı. Ayrıca bazı Amerikan gazeteleri, Osmanlı yöneticilerinin Maraş'taki olaylarla ilgili açıklamalarına da yer verdi. Bu çalışmada; Ocak-Şubat 1920 dönemlerindeki hadiseleri konu edinen 20 farklı Amerikan gazetesinin haberlerine değinildi ve bunlar mukayeseli olarak değerlendirildi. Gazetelerin Maraş'la ilgili haberleri, çatışmaların başlaması, Osmanlı yöneticilerinin Maraş'taki çatışmalarla ilgili açıklamaları, işgalin şehre verdiği zarar, şehrin işgalden kurtuluşu, Ermenilerle ilgili iddialar, Fransız işgal kuvvetlerinin durumu gibi başlıklar altında sınıflandırılarak ele alındı. Söz konusu haberler incelenerek şehrin Milli Mücadele yıllarındaki tarihiyle ilgili farklı kaynakların ortaya konulması amaçlandı. Ayrıca Maraş'ta yaşanan olayların Amerika basınında nasıl ele alındığı ve Amerika kamuoyuna nasıl sunulduğu ortaya konulmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Basın, Maraş, İşgal, Fransa

Abstract

During the National Struggle in Marash, US press had paid great attention to Marash defense because of the American missionaries in the city. News sent by missionaries from the city published in the US press. The missionaries' diaries about the conflicts between Turks and French were published in the newspapers. Many claims about the Armenians, damages in the city caused by conflicts, the situation of the French occupation forces in the city, withdrawal of occupation forces from the city were published as news in American newspapers. In addition, some newspapers reported on the statements of Ottoman administrators about events in Marash. In this study; The news of 20 different American newspapers covering the events of January-February in 1920 were mentioned and they were evaluated as comparative. The newspapers' news were classified under the headings such as, the beginning of the conflicts, the Ottoman administrators' explanations about the conflicts in Marash, damage in the city caused by the invasion, the liberation of Marash from the occupation, the claims about the Armenians and the situation of the French occupation forces. The news of the newspapers about Marash was examined and it was aimed to reveal different sources of the city's history in the years of the National Struggle. In addition, this study was conducted to investigate how events in Marash were handled in American press and presented to American public.

Keywords: Press, Marash, Occupation, France

Maraş'ta Çatışmaların Başlaması

14 Nisan 1920 tarihli *Christian Science Monitor*, Yakın Doğu Örgütü (Near East Relief)'ün Maraş'ta bulunan çalışanı M. E. Dougherty'nin gönderdiği raporu yayınladı. Dougherty'nin raporuna göre Maraş'taki ilk çatışmalar, Fransızların Türk mahallelerini bombalamaları ve ateşe vermeleri üzerine başladı. Fransız taarruzundan sonra Türklerin Ermeni mahallelerine saldırdıklarını bildirdi. Dougherty çevre şehirlerdeki Ermenilerin Maraş'a gelerek buradaki Ermenilere ait olan gizli cephaneliklerden silah aldıklarını bildirdi. Dougherty gönderdiği raporda, Ermenilerin kayıpları üzerinde dururken Türklerin kayıplarına hiç değinmedi (McCarthy, 2010, s. 259). Maraş'taki millî mücadele sırasında şehirde bulunan Amerikalı misyonerlerden Kerr ve C.F.H. Crathern de Fransızların Ermenileri silahlandırdığını bildirmekteydi (Kerr, 1973, s. 259).

Evening Star 6 Mart 1920 tarihli haberinde çatışmalar sırasında Maraş'ta bulunan YMCA (Genç Hristiyanlar Birliği) misyoneri Crathern'in günlüğünü yayınladı. “*Amerikalılar Maraş'ta Sinir Bozucu Deneyim Yaşadılar*” başlığıyla verilen haberde; Maraş'ta Fransız

* Yrd.Doç.Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Tarih Bölümü, cabukm@yahoo.com.

kuvvetlerin Ermenilerin de desteğiyle şehri işgal etmek için Türklerle savaştıkları bildiriliyordu. Şehrin yarısından fazlasının yandığı ve şehirde 17 Amerika yardım çalışanının mahsur kaldığı bildiriliyordu. Crathern günlüğünde; 21 Ocakta dükkânların kapalı olduğu ve Türklerin şehirde küçük gruplar halinde konuştukları bildirildi. öğleyin Fransızların birçok önemli Türk memurunu tutukladığını, tutuklamaların ise çarpışmayı hızlandırdığı ve tutuklamalardan sonra şehrin her yanından silah sesleri duyulmaya başlandığını bildirdi. Çatışmalarda Amerikan hastanesindeki Fransız nöbetçinin öldürüldüğü, bir Fransız askerin ise yaralandığı, pusu ateşlerinin gece boyunca devam ettiği bilgisi yer aldı. 22 Ocak sabahına Amerikalıların silah sesleriyle uyandıklarını, 23 Ocakta da çatışmaların devam ettiği ve şehirdeki Ermenilerin misyonerlere ait binalara taşındığını yazdı.

24 Ocakta Amerikalı misyonerler Fransız General Querette ile görüşerek ona Ermenilerden öğrendikleri hikâyeleri anlattılar. Querette, misyonerlere durumu düzeltmeye çalışacağını söyledi. Ancak ateşkes için yapılan pazarlık sonuçsuz kaldı ve öğleden sonra Fransızlar ağır bombardıman başlattı. Günlükte, Amerikan misyonerlere ait binalarda 2000 mülteci ve yetimin bulunduğu belirtiliyordu. 24 Ocakta, Misyonerler Kolej binasına Amerikan bayrağı çektiklerini ve bunun üzerine çevreden bayrağın olduğu yere silahlarla atışlar yapılmaya başlandığını yazdı. Crathern bir dakikada 33 atış yapıldığını iddia etmekteydi. Crathern, 24 Ocakta İslâhiye'ye malzeme ve takviye güç için 5 haberci gönderdiklerini ancak bunların İslâhiye'ye ulaşacaklarından emin olmadığını, çünkü ülkenin her tarafında isyanların alevlendiğini belirtmekteydi.

31 Ocakta Kolej alanında 9 kişinin vurulduğu ve bazılarının yaralarının ciddi olduğu bildirilirken misyonerlerin buğdaylarının bol olduğu ve kadınların gün doğumundan gün batımına kadar çalışarak insanları doyurduklarını yazdı.

5 Şubatta, Amerikalı misyonerler, Fransızların hapsediği Türk memurlarla görüştiler. Türk memurlar Amerikalılara, serbest bırakılmalarına yardım ederlerse Türkleri ikna edip barış şartlarını görüşmelerine yardım edeceklerini bildirdiler. Ancak Fransız generalin barışa yanaşmayarak Türkleri serbest bırakmadığı ifade edildi. Ayrıca, Fransızların atları ve katırları öldürmeye karar verdiği, çünkü yem kalmadığı belirtildikten sonra, 5 Şubatta katır kavurması yediklerini ve tadının da at etinden daha güzel olduğunu yazmıştı.

6 Şubatta, şehre bir uçak geldiği ve uçaktan çok sayıda kağıt atıldığı, ancak şiddetli rüzgarın kağıtları Türklerin kontrolündeki alanlara götürdüğü bildiriliyordu. Ancak uçağın gelmesi, Fransızları, Ermenileri ve misyonerleri yardım geleceği hususunda umutlandırdığı belirtiliyordu.

7 Şubatta, uçaklardan şehrin hâkim tepelerine ateş açıldığı ve şehrin bombalandığı, 8 Şubatta, vadideki Fransız kuvvetlerinin tepelere ateş açtığı, 9 Şubatta ise General Querette'in misyonerlere, gece yarısı şehrin boşaltılması yönünde emir verdiği ifade ediliyordu. 10 Şubat; General Querette, şehrin boşaltılmasını 24 saat ertelediğini bildirdi. 11 Şubatta, akşam 18:00-21:00 saatleri arasında Fransız işgal güçleri ve bazı Ermeniler şehri terk etti. General ve mahiyeti ise gece 22:30'da şehri terk etti. Şehir alevler içerisindeydi. Toplar çekilişi gizlemek için tepeleri dövüyordu. Günlüklerin altındaki satırda ise YMCA çalışanı James Perry ile Frank S. Johnson'un olaylar nedeniyle öldürüldüğü yazıyordu. Crathern'de Fransızlarla birlikte Maraş'ı terk ederek, 15 Şubatta Adana'ya ulaştı (*Evening Star*, 6 Mart 1920, s.8).

Türkler şehri terk edenlere herhangi bir saldırıda bulunmadı. Crathern gazetelere gönderdiği haberlerde Ermenilerin çektiği acılarını dile getirdi. Fakat, şehirde çoğunluğu oluşturan ve birçoğunun evleri yanan Türklerin çektiği Acılara ve verdikleri kayıplara ise hiç değinmedi (McCarthy, 2010, s.259).

1 Mart 1920 tarihli *The New York Tribune*, haberinde şehirdeki Amerikalıların Türklerin Fransızlarla anlaşmaları için aracı olmak istediklerinde, Türklerin kendilerine “Bu yerel bir mesele değil milli bir meseledir.” dediklerini ve Türk ordularının başkomutanının talebinin de Fransızların teslim alınması olduğunu söyledikleri yazıyordu (*The New York Tribune*, 1 Mart 1920, s.5).

Arizona Republican 6 Mart 1920 tarihli haberinde başlık olarak “*Türklerin Kuşatma Altına Aldığı kentte Korku Katlanıyor*” ifadesini kullandı. *Evening Star* Gazetesi gibi, misyoner Crathern’in günlüğünden alıntılar yapılarak, Şubat ayının 1’inden itibaren Maraş’taki olaylarla ilgili haberler gün gün sunulmaktaydı. Ancak günlükteki haberlerin daha da abartıldığı ve insanların duygularına daha çok hitap edilmek istendiği anlaşılmaktadır. *Evening Star*’ın haberinde hastane ve yetimhanelerde 19 kişinin vurularak yaralandığı bilgisi yer alırken, *Arizona Republican*, hastane ve yetimhanelerde çok sayıda çocuğun vurularak öldürüldüğü şeklinde haberler yer alıyordu. 2 Şubatta Türklerin *Betel* yetimhanesini yakmak için girişimde buldukları, Fransızların da buna karşılık olarak, bu işi planlayan kişinin evini yaktığı bildiriliyordu (*Arizona Republican*, 6 Mart 1920, s. 2).

Ancak o yıllarda misyonerlerin işlettiği hastane ve yetimhanelerde sadece çocuklar değil aynı zamanda silahlı Ermeni güçleriyle birlikte Fransız askerler de ikamet etmekteydi. Maraş’taki yetimhaneler işgal sırasında Fransız askerlerinin karargâhlarından biri haline getirilmişti. Alman yetimhanesine Maraş’taki milli mücadele sırasında, Fransızlar 3 makineli tüfek ve 80 kadar asker yerleştirmişlerdi (Kerr, 1973, s.102). Savaşın sonra Kümbet yetimhanesinde 30 mavzer, birçok silah, çok sayıda bomba ve cephane bulundu (Özalp, Bilâ târih, s. 238). Alman yetimhanesine kurtuluş savaşı sırasında, misyonerlerce yerleştirilen ve gizlenen çok sayıda silah ise, ancak elli yıl sonra bir tesadüf eseri ortaya çıkarılmıştı (Özbaş, Tarihsiz, s.356).

Arizona Republican’de, *Evening Star*’den farklı olarak, 9 Şubat’ta generalin gece yarısı şehri boşaltacağını Amerikalı misyonerlere bildirdiği, Amerikalı misyonerlerin, generale baskı yaparak boşaltma işini ertelettikleri ve generalin çekilmeyi 24 saat ertelediği bildiriliyordu. Haberin devamında, Misyonerlerin Ermenilere yiyecek ve giyecek vererek onları seyahat için hazırladıkları ve Misyonerlerden Crathern, Dr. Elliot, Miss Schutz, Miss Powers, Miss Dougherty, Fransız güçleriyle beraber şehri terk ettikleri ve Crathern’in 2000-3000 Ermeninin şehri terk edeceğini tahmin ettiği bilgisi yer almaktaydı.

11 Şubatta, havanın sert ve soğuk olduğu bir günde işgalci Fransızların ve işbirlikçilerinin Maraş’ı terk ettikleri ve Fransızların boşalttıkları büyük kışlayı ateşe verdikleri, öğleden sonra saat 17:00’de de kafilenin Belpınar’a ulaştığı bildiriliyordu. Haberin devamında ise Maraş’ta hala 12 Amerikalı bulunduğu ve Yakınoğu Yardım Örgütü’nün bunlara yardım iletmeye çalıştığı bildiriliyordu (*Arizona Republican*, 6 Mart 1920, s.2).

Osmanlı İdarecilerinin Açıklamaları ve Amerikan Basınındaki Yankıları

Amerikan basınında Maraş ile ilgili olarak çıkan haberlerde bir ayrıntı dikkati çekmektedir. Gazetelerde, Ermenilerin iddiaları gerçek ve ispatlanmış haberler gibi sunulurken, Türklerin verdiği haberler, okuyucuya, *iddia ediyor, öyle olduğunda kendisi ısrar ediyor, katliam yapıldığı reddediliyor* gibi cümlelerle sunulmaktaydı.

The Sun And The New York Herald 12 Mart 1920 tarihli ve *Associated Press* kaynaklı haberde, “Ermenilerin Türkleri Katlettiğinde İsrar Ediyor” başlıklı yazıda, Safa Bey “*Müslümanların kendilerini savunan bir pozisyonda olduğunu iddia ediyor.*” cümlesiyle sunuluyordu. Haberde, Osmanlı Devleti Dış İşleri Bakanı olan Sefa Bey, Ermenilerin katliama uğradığı iddialarını şiddetle reddederek, Maraş’ta Hıristiyanlar gibi Müslümanların da öldüğünü bildirerek katliam iddialarıyla ilgili de en ufak bir belirti, ipucu veya kanıt

olmadığını bildirmekteydi. Sefa Bey, Ermenilerin kendilerini koruyan insanlara nefretle saldırdığını ve çevredeki Müslüman kabilelerin Maraş'a koşmasının sebebinin din kardeşlerine yardım etmek olduğunu ve şehirde en küçük bir katliam olmadığını, Ermeni ve Fransızların ise şehrin kenar mahallerine çekilerek, destek alarak, hiçbir ayırım gözetmeden şehri bombalamaya devam ettiklerini, şehrin 2/3'ünün yok edildiğini ifade etmişti. Müslüman köylülerin Ermenilerin kadın çocuk demeden katliam yapmasından endişe duyduklarını bildiren Sefa Bey, ayrıca işgalci İtilaf Devletlerinin Türk gazetelerine sansür uyguladığını, bundan dolayı Türk basınının Türklerin Maraş'ta maruz kaldığı haksızlıkları yazamadıklarını nakletti. Buna mukabil, Ermeni ve Rum gazetelerinin ise, hiçbir zorluğa maruz kalmadan iddialarda bulunmasına müsaade edildiğini bildiriyordu. Sefa Bey, hükümetin asayişini sağlamak için elinden gelenin en iyisini yaptığını, ancak ülkenin içlerine doğru yabancı güçlerin nüfuz etmesinin Maraş ve İzmir'de olduğu gibi asayiş bozduğunu ve insanları kışkırttığını, özgür insanların bu şartlarda kim olursa olsun kendini savunmak isteyeceğini bildirmişti. Maraş'taki olayların başlamasıyla ilgili ise Sefa Bey şunları söyledi:

İngilizler çekildikten sonra Fransızlar, çok sayıda Ermeni'yi jandarma olarak istihdam ettiler. Devriye gezen kuvvetlerinde Ermenilerden oluşturulması, Ermenilerin Maraş'taki Müslümanlara saldırılarda bulunmasına neden oldu. Maraş'ta ve çevre köylerde Müslümanlara karşı akıl almaz vahşice saldırılarda bulundular, cinayetler işlediler. Fransız siyasi memuru şüphesiz Ermenilerden etkilendi ve onların iddiasıyla Mutasarrıfı, Jandarma Komutanını ve şehrin ileri gelenlerini tutukladı. Fransız yönetici Hükümet Konağına giderek kendisinin yönetimi ele aldığını deklare etti. Bunun üzerine Müslümanlar, Hükümet Konağına gelerek durumu protesto etti. İyi niyetle orada olan bu Müslüman topluluğun üzerine güvenlik görevlisi olan Ermenilerce ateş açıldı. Bu Türk kalabalığı silahsızdı. Ancak üzerlerine silahla ateş açılınca, taş atarak kendilerini korumaya çalıştı. Bu olaydan kısa süre sonra Fransızların silahlandığı Ermeni askerler ve diğer Ermeniler, şehirde kadın çocuk ayırımı yapmadan bütün Müslümanlara saldırmaya başladılar. Bunun üzerine de Müslümanlar, kendilerini korumak için bu saldırılara cevap verdiler. Bunun üzerine derhal Müslümanların yaşadığı mahalleler, toprak ve makineli tüfeklerle ateş altına alındı. Yüzlerce Müslüman katledildi. Savaşın Türk mahallelerinde olması da Türklerin saldırgan olmadığını ve kendilerini savunduğunu kanıtlamaktadır. Maraş'ta Ermenilerin Türkleri katlettiği haberi üzerine kırsal kesimdeki Müslümanlar din kardeşlerine yardım için koşular ve bu çatışmalarda sivillerden 100 veya 200 kişi yaralanmış veya hayatını kaybetmiş olmalı" (*The Sun And The New York Herald*, 12 Mart 1920, s.5).

Albuquerque Morning Journal, 12 Mart 1920, tarihli ve "Türkler Maraş Olaylarını Küçümsüyor" başlığıyla verilen haberde, Osmanlı Dış İşleri Bakanı Sefa Bey'in olayla ilgili açıklamaları yer alıyordu. Sefa Bey, katliam iddialarını kesinlikle ret ederek, olaylar sırasında Müslümanlardan ve Hıristiyanlardan sivil olarak 100 veya 200 kişinin hayatını kaybetmiş veya yaralanmış olabileceğini belirtmişti. Aynı haberi, *The Sun And The New York Herald*, Bakan Sefa Bey'in 100-200 Ermeninin öldüğünü kabul etmiş gibisundu.

Bakan Sefa Bey, Maraş'taki olaylar sırasında Ermeni ve Fransızların şehrin dış dünya ile bağlantısını kestiğini ve bu kuşatma altında şehir halkının açlık terörüyle de boğuştuğunu belirtti. Sefa Bey Maraş'taki Ermenilerden yarısından fazlasının Fransızlarla birlikte şehri terk ettiğini dolayısıyla onların şehirdeki nüfusunun azalmasının Türklerle dayandırmanın yanlış olduğunu bildirdi.

Sefa Bey gerçeklerin ortaya çıkarılması için Osmanlı Devleti'nin ortak bir komisyon kurulmasını istediğini bildirdi. Sefa Bey, kötü niyetli raporların ortalıkta dolaştığını, bu iddiaların sahiplerinin amacının ise Avrupa'da Türkiye'ye karşı nefret uyandırarak barış konferansını etkilemeye çalışmak olduğunu bildirdi. Bakan ayrıca ateşkes antlaşmasından sonra Maraş'taki karşılıklı çatışma haricinde Anadolu'da Hıristiyanlara yönelik bir saldırı olmadığını belirtti (*Albuquerque Morning Journal*, 12 Mart 1920, s.3).

Laurens Advertiser, 10 Mart 1920 tarihli haberinde, Ermenilerin katliama maruz kaldığı söylentileri üzerine Osmanlı Dış İşlerinden bir açıklama yapıldığını haber yapmıştı. Açıklama şöyleydi:

Ermeni gazetelerinde gündeme getirilen katliam söylentileri tamamen asılsızdır. Bu yayınlar Avrupa kamuoyunda önyargıları artırmak için yayılmaya çalışılıyor. Böylece Türkiye'nin geleceğinin görüşüleceği konferansı etkilemek amaçlanıyor (*Laurens Advertiser*, 10 Mart 1920, s.1).

Topekka State Journal, 6 Mart 1920, tarihli, "Türkler İtilaf Devletlerinin Merhameti İçin Tüm Şansını Kaybetti" başlıklı haberde, Osmanlı Mebusan Meclisi Başkanı Arif Bey'in Amerika'dan bir komisyon göndermesini ve Maraş'ta olduğu iddia edilen katliamı araştırmasını istediği bildiriliyordu. Haberin devamında, İşgalci İtilaf Devletlerinin Türk gazetelerine sansür uyguladığından Türk gazetelerinin Maraş'ta neler olduğunu, Türklere neler yapıldığını yazamadığı, diğer yandan Rum ve Ermeni gazetelerin ise şehirde aslında olmayan katliamın raporlarını yayınladığı ve İstediklerini yazmalarına işgal güçlerinin izin verirken Türklerin ise bu raporları yalanlamalarına izin verilmediği, İngiliz, Fransız ve İtalyanların sansür uyguladığı, Amerikalıların ise bu işe karışmadığı bildirilmekteydi.

Haberde ayrıca, sınırları belli olmadan Ermenistan Cumhuriyetini kabul etmenin Türkleri rencide ettiğini ve bölgedeki Ermenilerin Adana dahil tüm Çukurova'nın Ermenistan sınırları içerisinde olduğunu iddia ettikleri ifade edilmiştir. Ayrıca Fransızların da çok sayıda Ermeni'yi kendi kuvvetleri içerisinde istihdam etmesinin de Maraş'ta Türklerle Ermenilerin arasındaki sorunları ve nefreti artırdığı ve Maraş'ta Fransızlarla Türkler arasında çatışmaların çıkmasına neden olduğu, Avrupalıların Türkiye'yi bölmekte ısrar etmesinin Maraş'takine benzer olayların başka şehirlerde de çıkmasına neden olacağı, çünkü Türklerin yoğun olarak yaşadıkları ve nüfusun çoğunluğunu oluşturdukları şehirlerin azınlıkların kontrolüne verilmesinden rahatsız olduğu bildiriliyordu (*Topekka State Journal*, 6 Mart 1920, s.1).

The Sun And The New York Herald, 7 Mart 1920 tarihli haberinde, Osmanlı Mebusan Meclisi Başkanı Arif Bey'in Amerika'dan bir komisyon göndermesini ve Maraş'ta olduğu iddia edilen katliamı araştırmasını istediği haberi yer alıyordu (*The Sun And The New York Herald*, 7 Mart 1920, s.3).

Maraş'ın Kurtuluşunun AmerikanBasınına Yansımaları

The Sun And The New York Herald, 20 Şubat 1920 tarihli haberinde, Mustafa Kemal'in bölgedeki Amerikalıların gözetilip korunması emrini verdiğini, Maraş'taki milli kuvvetlerin komutanının da Maraş'ta 11 Amerikalı olduğunu ve 5 Amerikalının da Fransızlarla birlikte şehri terk ettiğini, Amerikalıların iyi olduğunu çatışmalar sırasında da Amerikalıları bakıp gözettiklerini, Amerikalıların tavuklarının bile güvende olduğunu, Amerikalıların şehirde mutlu olduklarını, çikolata içip keyif yaptıklarını bildirdiğini yazmıştı. Aynı haber yer *New York Tribune* ve *Great Deals Daily Tribune* gazetelerinde de yer almaktaydı. Maraş'taki Milli Kuvvetler Komutanı ayrıca, Amerikalıların aracılığıyla, Maraş'ı harap eden 8500 silahlı Ermeniye Fransızlar gittikten sonra Müslümanların koruma altına aldıklarını, 450 kadın ve çocuğun ise bizzat Kuvveyi Milliye kuvvetlerince koruma altına alınıp bakıldığını bildirmişti (*The Sun And The New York Herald*, 20 Şubat 1920, s.3).

The Brattleboro Daily Reformer, 17 Haziran 1920 tarihli haberinde, Maraş'taki Amerikalıların iyi ve güvende olduklarını ve hiçbir yardıma ihtiyaçları olmadığı haberini aldıklarını yazıyordu. (*The Brattleboro Daily Reformer*, 17 Haziran 1920, s.8) *New York Tribune*, 29 Mart 1920 tarihli haberinde Fransızlar çekildikten sonra Maraş'ta durumun gayet sakin olduğunu bildiriyordu (*New York Tribune*, 29 Mart 1920, s.4).

The Sun And The New York Herald, 8 Mart 1920 tarihli haberinde, Maraş'tan İstanbul'a gönderilen telgraflarda Ermenilerin de imzası olduğunu ve Maraş'ta herhangi bir katliam olmadığını yalnızca Müslümanlarla Ermeniler arasında bir arbede yaşandığını ve bu olaylardan Fransızların ve Fransızların altınlar vererek kandırdığı bazı genç Ermenilerin sorumlu olduğu bildirilmekteydi. Haberin devamında yapılan yorumda ise şu ifadeler yer almaktaydı: "İtilaf Devletleri şu konuda hemfikirdiler ki Fransa Kilikya'da kaybettiklerini

hızlı bir şekilde ve maliyetsiz tekrar ele geçirmeli. Yoksa konferansta Türkler, İtilaf Devletlerinin savaş yorgunu olduğunu düşünecek ve İtilafların uyarıları ve notları pek dikkate alınmayacak.” (The Sun And The New York Herald, 8 Mart 1920, s.1).

Çatışmaların Şehre Etkisi

8 Nisan 1920, perşembe günü yayınlanan *The Fort Mill Times*, Maraş'taki binaların %40'nın yıkıldığı ve kullanılamaz hale geldiği bilgisi veriliyordu. *Evening Star* 6 Mart 1920 tarihli haberinde ise şehrin yarısından fazlasının yandığı bildiriliyordu. Ayrıca şehirdeki insanların zor durumda olduğu, erzak ve yaralılara bakacak hemşire eksikliğinin çok fazla olduğu haberi yer alıyordu (*The Fort Mill Times*, 8 Nisan, Perşembe, 1920; s. 5, *Evening Star*, 6 Mart 1920, s. 8).

Edgefield Advertiser, 31 Mart 1920 tarihli haberinde, Maraş'ta erzak, doktor ve hemşire ihtiyacının çok fazla olduğu bildiriliyordu. Mart ayı başlarında Antep- Maraş arasında bir Vagon Amerikan erzakının yağmalandığı haberi de yer alıyordu. Gazetede ayrıca, şehirdeki binaların %40 'nın yok edildiği, yıkıldığı ve oturulamaz duruma geldiği, dükkânların tamamına yakınının tahrip edildiği, camilerin ve kiliselerin ise yarısından fazlasının harabe haline geldiği haberi yer almaktaydı. Şehirdeki tepelerin silahlı gruplarla dolu olduğu bu nedenle şehirde hareket etmenin de imkânsız olduğu ve 2 Amerikalı doktorun da Türk Jandarmasının koruması altında Maraş'a gitmek için Adana'dan ayrıldığı haberi yer alıyordu (*Edgefield Advertiser*, 31 Mart 1920, s. 6).

The Sun And The New York Herald, 20 Şubat 1920 tarihli haberinde, Fransızların Askeri Kışla dâhil olmak üzere Maraş'ın 3'te 2' sini yaktığını ve Fransızların şehirde Gaz Bombası kullanarak çok sayıda sivil insanın hayatını kaybetmesine neden olduğu haberi yer alıyordu (*The Sun And The New York Herald*, 20 Şubat 1920, s.3).

İstanbul'daki Türk gazeteleri Maraş olaylarıyla ilgili haberleri İşgal güçlerinin sansürü nedeniyle yayınlamadılar. Yalnızca Amerika'da 4 Temmuz 1921 tarihinde yayımlanan *Chicago Tribune* verdiği haberde; Maraş'ta Ermenilerin Türklere karşı tüyler ürpertici zulümler yaptığını, Fransızların Türklerin silahlarını topladığını, olaylarda ölen Ermenilerin ise Türklere saldırırken öldüklerini yazdı (McCarthy, 2010, s. 261, *Chicago Tribune* 4 Temmuz 1921, s.8).

Maraş'taki Ermenilerle İlgili İddialar

Gazete haberlerinde Ermeni propagandası yapmakta ve misyonerlerin Amerikan kamuoyunu etkilemek için verdikleri ve genelde gerçeklerden çok uzak olan rakamlar yer almaktaydı. Gazetelerin bazılarının haber olarak verdiği Ermeni sayılarına bakıldığında şehirdeki Türkler de dahil olmak üzere şehrin toplam nüfusunun üzerinde insanın katledildiği gibi çok abartılı haberlerin sık sık yer aldığı görülmektedir.

Gazetelerin bu konudaki verdikleri rakamlara baktığımızda gazeteler arasında da çok fazla fark olduğunu görülmektedir. Bazı gazeteler ölen insan sayısının 2000 olduğunu bazısı ise 20.000 hatta 30.000 olduğunu iddia etmekteydi. Milli mücadele yıllarında şehrin toplam nüfusu Türkler de dahil olmak üzere 30000 kadardı. Bu durum da rakamların hayal ürünü olduğunu göstermektedir.

The Sun And The New York Herald 6 Mart 1920 tarihli haberinde olaylarda 20000 insanın hayatını kaybettiği iddia edilirken, aynı sayfada verilen başka bir haberde ise, Fransız yetkililerin ölenlerin sayısının 5000'ini geçmeyeceğini bildirdiği yazılıyordu. Gazetenin aynı sayfadaki haberi kendi içinde çelişmekteydi (*The Sun And The New York Herald*, 6 Mart 1920, s.1).

The New Scimitar, 13 Şubat 1920 tarihli haberinde, Maraş ve Antep'teki olaylarda 2000 Ermeninin öldüğünü iddia ederken. *Norwich Bulletin*, 13 Mayıs 1920 tarihli birinci sayfadan verdiği haberde, Maraş'ta 30.000 Hristiyanın katledildiğini iddia ediyordu. Bu rakam ise Türkler dahil şehrin toplam nüfusuna denkti (*The New Scimitar*, 13 Şubat 1920, s. 1, *Norwich Bulletin*, 13 Mayıs 1920, s.1).

The Fort Mill Times, 8 Nisan 1920 tarihli haberde Maraş'ta olaylarda 8000 Ermeni ve 150 Türk'ün öldürüldüğünü ve 10000 Ermeni mülteci durumunda olduğu ve bunlardan 2000 inin şehirdeki Amerikan kurumlarında barındığını iddia ediyordu (*The Fort Mill Times*, 8 Nisan, 1920, s. 5).

31 Mart 1920 tarihli *Edgefield Advertiser* ve 29 Mart 1920 tarihli *New York Tribune* gazetelerinde, Amerikalı misyonerlere dayandırılan haberde 8000 Ermeninin 15 Türkün öldüğü ve 10000 Ermeninin şehirde olduğu 2000 Ermeniye Amerikan kurumlarında bakıldığı haberi yer alıyordu. (*Edgefield Advertiser*, 31 Mart 1920, s.6 ve *New York Tribune*, 29 Mart 1920, s.4) *Evening Star*, 29 Mart 1920 tarihli haberinde, Amerikalıların şehirde 3000 Ermeninin öldüğünü tahmin ettiklerini yazıyordu. Türklerin kaybindan ise hiç bahsetmiyordu (*Evening Star*, 29 Mart 1920, s.11).

The New York Tribune Gazetesi, 1 Mart 1920 tarihli, "Ermenistan'da Amerikalılara Ateş Edildi" başlığıyla verilen haberde, misyonerlere ait kolej binasının yakıldığı, koleje sığınanların öldürüldüğü iddia edilmişti. Ancak, gerçekte ise Kolej binası yakılmamıştı (*The New York Tribune*, 1 Mart 1920, s.5).

Christian Science Monitor 23 Şubat 1920 tarihli haberinde Amerikalı misyoner Marion C. Wilson Maraş'tan gönderdiği telgraftaki iddiaları yayımlandı. Telgrafta, yüzlerce Ermeninin öldüğü, Maraş'ın dışarıyla bağlantısının kesik olduğu, bütün yolların kapalı olduğu bildiriliyordu. Ancak bütün bağlantıların kesildiği, yolların kapatıldığı bir ortamda Marion C. Wilson nasıl telgraf çekebilmişti. Wilson hiçbir katliam görmemişti. Fakat duyumlar üzerinden Batı kamuoyuna haberler iletliyordu. Wilson, şehirde kalan Ermenilere Türklerin dokunmadığını sadece silahlarını aldıklarını bildiriyordu (McCarthy, 2010, s. 259).

Amerikan basınında Ermenilerle ilgili diğer bir iddia da Fransız işgal kuvvetleriyle birlikte şehri ne kadar Ermeninin terk ettiği meselesiydi. Gazete bu konuyla ilgili iddia edilen rakamlar 2000-5000 arası değişmekteydi. *The New York Tribune*, 1 Mart 1920 tarihli haberinde, 3000 Ermeninin Fransızlarla birlikte şehri terk ettiğini yazdı. (*The New York Tribune*, 1 Mart 1920, s.5). *The Pensacola Journal*, 13 Haziran 1920, tarihli ve misyoner Dr. Mabel Elliot'tan alınan haberinde, yaklaşık 5000 Ermeninin Fransızlarla birlikte şehri terk ettiğini yazdı. (*The Pensacola Journal*, 13 Haziran 1920, s.10) *Washington Herald*, 1 Mart 1920 tarihli haberinde 3000 Ermeninin Fransızlarla birlikte şehri terk ettiğini yazmıştı (*The Pensacola Journal*, 13 Haziran 1920, s.10).

The Evening World, 27 Şubat 1920 tarihli haberinde, Maraş'ta Ermenilerin katledildiğiyle ilgili raporlar olduğunu ancak, bu raporların Ermeni mahallelerinde binlerce Ermeninin katledildiği iddialarını kanıtlamadığını bildiriyordu. Gazetede 26 Şubat 1920 tarihinde Avam Kamerasında İngiltere Başbakan Llyod George'a da Maraş'ta binlerce Ermeninin katledildiği yönünde iddialar olduğu sorusuna, İngiltere Başbakanının verdiği cevapta; bunların söylenti olduğunu ve kendisinin bu söylentilerin doğruluğunu gösterecek hiçbir şey duymadığını söylediği bildiriliyordu (*The Evening World*, 27 Şubat 1920, s.5).

Fransız İşgal Kuvvetlerinin Durumu

The Daily Times, 20 Şubat 1920 tarihli haberinde, Kilikya'daki işgal ettiği yerlerde Fransızların Amerikalı misyonerlere ait olan binalara ve okullara yerleştiğini çünkü bu binaların bölgedeki en iyi binalar olduğu ve savunmasının kolay olmasından dolayı

işgalcilerce tercih edildiğini yazıyordu. Haberin devamında ise, bu durumun bölge halkı nezdinde Amerikalıların Fransızlarla işbirliği yaptığı ve ikisinin de aynı olduğu düşüncesini yaydığı, aynı zamanda Fransızların, bölgede Ermenileri ve Senagalli askerleri kullanmasının da eskiden beri aralarında Ermenilerle husumet olan Müslüman kabileleri rahatsız ettiği, Ankara'daki Milli Mücadele liderlerinden Rüstem Bey'de Antep'e giderken öldürülen iki YMCA çalışanının Fransızlarla karıştırıldığını ve Amerikalıların Fransızlarla aralarına mesafe koyarlarsa kendileri için hiçbir tehdit olmadığını söylediği bildiriliyordu (*The Daily Times*, 20 Şubat 1920, s. 4).

13 Haziran 1920 tarihli *The Pensacola Journal*, misyoner Dr. Mabel Elliot'tan alınan haberde, Fransızların bulunduğu karargâhtan Amerikan Hastanesine bir siper açtıkları ve Fransızlar yaralıları bu siperden hastaneye gönderdikleri, Fransızların yaralılarının hepsinin Senegalli ve Faslı olduğu ve Senagallilerin özellikle de şiddetli soğuktan çok etkilendikleri belirtiliyordu. Amerikan hastanesinde Dr. Mabel Elliot, 900 adet donmuş ve yaralanmış ayak vakasına şahit olduklarını ve bunların çoğunun da donmuş olduğunu bildiriyordu (*The Pensacola Journal*, 13 Haziran 1920, s.10).

13 Mart 1920 tarihli *New Iberia Enterprise and Independent Observer*, Fransızların Maraş'ta savunma pozisyonunda olduğunu ve Maraş'taki durumu düzelterek gücü olmadığını bildirmekteydi (*New Iberia Enterprise and Independent Observer*, 13 Mart 1920, s. 3).

The Evening World Gazetesi, 27 Şubat 1920 tarihli "Fransızlar Türklerden Önce Çekildi" başlıklı haberinde Fransızların Maraş'taki şiddetli direniş karşısında, aceleyle, yaralı askerlerini dahi Maraş'ta bırakarak, çekilmek zorunda kaldığı bildiriliyordu. Fransızların yaralılarına ise Amerikan Kızılhaç'ının bakacağı haberde yer alıyordu (*The Evening World*, 27 Şubat 1920, s. 5).

Washington Herald, 1 Mart 1920 tarihli "Türkler 5000 Mülteciyi keser, Fransızlar Yenildi" başlığı ile ilk sayfadan verdiği haberde, Fransızların yenildiğini ve Maraş'tan çekilmek zorunda kaldığını bildiriyordu. Haberin devamında ise Anadolu'ya hem Fransa'nın hem de İngiltere'nin daha büyük oranlarda asker göndermesi gerektiği yoksa Anadolu'daki Fransız geri çekilmesinin bir bozguna dönüşeceği belirtiliyordu. Gazete, Amerikan hükümetinin İstanbul'da bulunana Amiral Bristol vasıtasıyla Osmanlı Hükümeti'ni protesto etmesini tavsiye etmekteydi. Ayrıca Amerikan vatandaşları için Amerikan savaş gemisi Destroyerlerin İskenderun'a gönderilmesi de tavsiye edilmekteydi (*Washington Herald*, 1 Mart 1920, s.1).

East Oregonian, 3 Haziran 1920 tarihli sayısında, Maraş'tan 6000 asker ile 3000 mültecinin ayrıldığını haber yapmıştı. (*East Oregonian*, 3 Haziran 1920, s. 4) *The Sun And The New York Herald*, 9 Mart 1920 tarihli haberinde, Fransızların Maraş'taki kayıplarının, 158 ölü, 279 yaralı ve 181 kayıp olduğunu yazmıştı (*The Sun And The New York Herald*, 9 Mart 1920,s.2).

New York Tribune, 29 Mart 1920 tarihli haberinde, Fransızların şehri geri almak için hazırlık yaptıkları yönünde raporlar olduğunu, ancak böyle bir saldırının Maraş'taki huzuru bozacağını ve şehirdeki Ermenilerin durumunu da tehlikeye atabileceğini bildiriyordu (*New York Tribune*, 29 Mart 1920, s.4) *The Ogden Standart- Examiner*, 23 Ağustos 1920 tarihli haberinde Fransızların Maraş'a saldırmak için Antep'ten hareket ettiklerini bildiriyordu (*The Ogden Standart- Examiner*, 23 Ağustos 1920, s.11).

Sonuç

Amerikan gazetelerinin haber kaynakları neredeyse tamamen misyonerlerden oluşmaktaydı. Misyonerler, şehirde Ermenilerle aynı binalarda ikamet etmekteydiler. Ermenilerden öğrendikleri söylentileri ve duyumları Amerikan gazetelerine servis ediyorlardı.

Misyonerlerin şehirdeki Türklerle yüz yüze görüşmeleri savaş boyunca pek mümkün değildi. Dolayısıyla misyonerlerin meydana geldiğini iddia ettikleri olayların tamamına yakınının kaynağı da Ermenilerdi. Bundan dolayı gazetelerdeki haberlerde genellikle Ermeni propagandası yapılmaktaydı. Sadece birkaç gazete Türklerin açıklamalarına yer vermişti.

Misyonerlerin Maraş'tan gönderdikleri raporlar gazetelerin birinci sayfasında yayınlanırken, Türk yetkililerin gönderdiği karşıt ve gerçek haberlere ise sadece bazı gazetelerin iç sayfalarında yer veriliyordu. Gazeteler, Ermenilerin öldüğünden bahsediyordu. Ancak şehirdeki Türklerin kayıplarından ve işgal güçlerinin ve silahlı Ermenilerin Türk halkına yaptıkları zulümlerden söz edilmemekteydi.

Türklerin vatan savunması için işgalcilere karşı verdikleri mücadele görmezden geliniyordu ve gazete haberlerinde Türkler, şehirdeki direnişlerinden dolayı saldırganlıkla suçlanıyordu. Amerikan gazetelerinin haber kaynağı olan şehirdeki misyonerler ise, olayları Hıristiyanlık taassubu ile bakıp değerlendiriyorlardı ve dindaşları olan Ermeniler hakkındaki kaygılarını gündeme getirirken şehirdeki sivil Türklerin içinde buldukları durumlar göz ardı edilmiştir.

Kaynakça

- Albuquerque Morning Journal*, 12 Mart 1920
Arizona Republican, 6 Mart 1920
Chicago Tribune, 4 Temmuz 1921
East Oregonian, 3 Haziran 1920
Edgefield Advertiser, 31 Mart 1920
Evening Star, 6 Mart 1920
Evening Star, 29 Mart 1920
Kerr, S. E., (1973), *The lions of Marash, Personal Experiences with American Near East Relief, 1919–1922*, State University of New York Press, Albany *Laurens Advertiser*, 10 Mart 1920
Mccarthy, J. (2010), *The Turk In America the creation of an enduring prejudice*, The University of Utah Press, Salt Lake City.
New iberia enterprise and independent observer , 13 Mart 1920
Norwich Bulletin, 13 Mayıs 1920
Özalp, Y. (Bilâ târih), Mustafa Kemal ve milli mücadelenin ilk zaferi, Semih Ofset, Anara
Özbaş, M.Y. (Tarihsiz), *Dava*, 1920 Maraşlı- Fransız harbi, Sema Matbaası, İstanbul
The Brattleboro daily reformer, 17 Haziran 1920
The Daily Times, 20 Şubat 1920
The Evening World, 27 Şubat 1920
The Fort Mill Times, 8 Nisan, 1920
The New Scimitar, 13 Şubat 1920
The New York Tribune, 29 Mart 1920
The New York Tribune, 1 Mart 1920
The Ogden Standart- Examiner, 23 Ağustos 1920
The Pensacola Journal Gazetesi, 13 Haziran 1920
The Sun And The New York Herald, 20 Şubat 1920
The Sun And The New York Herald, 6 Mart 1920
The Sun And The New York Herald, 7 Mart 1920
The Sun And The New York Herald, 8 Mart 1920
The Sun And The New York Herald, 9 Mart 1920
The Sun And The New York Herald, 12 Mart 1920
Topekka State Journal, 6 Mart 1920
Washington Herald, 1 Mart 1920

Sultan İzzeddin Mesud'un Emir Gazi'nin Çocukları ile Mücadelesi

Sultan Izzeddin Mesut's Struggle with Emir Gazi's Children

Abdullah BAYINDIR*

Öz

Ortaçağ'a damga vuran devletlerden biri olan Selçuklular, hüküm sürdükleri yıllarda birçok saltanat kavgasına sahne olmuştur. Yaşanan bu iç çekişmelerde devletin izlediği hakimiyet anlayışından kaynaklı etkenler olmakla beraber, hükümdar olacak kişiyi belirleyen kıstasların olmaması iktidar mücadelelerini körükleyen ana nedenlerden biri ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda da bir sultan döneminde bir veya birkaç saltanat kavgası yaşanmıştır. Hâkimiyeti süresince birçok devlet ile dış mücadeleler veren ve birçok başarılar kazanan Selçuklu gibi büyük bir güç, zaman zaman iç sorunlarıyla uğraşmak zorunda kalmıştır. İçerdeki meseleler genelde dönemin halifesi veya ordu komutanlarının bozgunculuğu şeklinde zuhur etmiştir. İçerdeki karışıklıklar çoğu zaman diğer devletlerin entrika ve kışkırtmalarıyla alevlenmiştir. Yaşanan bu iç meseleler devletin Ömrünün kılmasını önemli derecede etkilemiştir. Ele alınan konuda Selçuklu devleti sultanlarından I. Mesud dönemi (1116-1155) incelenmiştir. Özellikle Sultan Mesud'un saltanatı elinde tutmak için Emir Gazinin çocukları ile giriştiği mücadeleler dikkat çekicidir ki bu da çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu Devleti, Saltanat Mücadeleleri, Sultan İzzeddin Mesud, Emir Gazi.

Abstract

The State of Seljuks, which left her mark on Middle Ages, had been a stage to lots of Sultanate fights during her reign. These conflicts which were not only bounded to the sovereignty policy of the state but also the lack of rules for royalty caused one or more Sultanate fights during each sultan's era. During her reign the State which had to get in the outer struggles with other states, she had to deal with her own internal problems as well. These problems, which she lived in her own right, had occurred by the endeavours of the caliph of the period, and by army commanders and by the plots of the other countries. Unfortunately, these internal problems affected the lifespan of the State significantly. In the covered subject, the period of Mesud, who was one of the Seljuk State sultans, was investigated. Nominately, to keep control of the sultanate Sultan Mesud's struggle with Emir Gazi's children is remarkable and this struggle constitutes the centerboard of the study.

Key Words: Seljuki State, Sultanate Struggles, Sultan Izzeddin Mesud, Emir Gazi

Giriş

Yabgu Devleti ile arası açılan Selçuk Bey'in Cend Bölgesi'ne gelmesi ile başlayan süreç Anadolu'nun batı sınırlarına kadar uzanmıştır. Kuruluşundan yıkılışına kadar altı büyük sultan dönemi geçiren devlet, kuruluş yıllarını Sultan Tuğrul Bey ve kardeşi Çağrı Bey'in faaliyetleriyle tamamlamıştır.

Bu sultanarı Mütakiben Çağrı Bey'in oğlu Alparslan devrinde (1063-1072) de genişleme faaliyetlerine devam etmiştir. Tarihe yön veren en önemli hadiselerden biri olarak kabul edilen Malazgirt Meydan Muharebesi'nin kazanılması Türklerin, Anadolu coğrafyasında ebediyen kalmalarının anahtarı olmuştur. Yaşanan bu zafer akabinde Türkmen kitlelerinin Anadolu coğrafyasına akın etmesi, burada uzun yıllardır hüküm süren Bizans İmparatorluğu'nu da yerinden etmiştir. Öyle ki, köklü bir devlet yapısına sahip olan ve Selçuklu Devleti'ne karşı yenik düşen Bizans İmparatorluğu aldığı bu ağır darbe ile yavaş yavaş Anadolu topraklarını terk etmeye başlamıştır. Bu durum, Kutalmışoğlu Süleyman-Şah'ın Anadolu'ya kardeşleri ile beraber fetih politikaları mucibince bir daha bu topraklardan asla çıkarılamayacak bir Türk devletinin de temellerini attırıştır.

Türk-İslam Tarihinde ilk kez sınırlarını Çin'den Marmara Denizi'ne, Kafkasya'dan Mısır'a kadar (Türkistan, Harezmi, Afganistan, İran, Azerbaycan, Irak, Arap Yarımadası, Suriye ve Anadolu topraklarını içine alarak) genişleten Selçuklu Devleti, 120 yıl gibi çok kısa bir sürede geniş bir coğrafyaya hâkim olmuştur. Bu durumun en önemli nedeni Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar hânedân üyeleri arasında yaşanan taht

* Dr., Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, abdullahbayindir27@gmail.com.

mücadelesidir. Ardı arkası kesilmeyen mücadeleler devletin yıpranıp dağılmasına sebep olmuştur. Ele alınan konuda da yine Türkiye Selçuklu sultanlarından İzzeddin Mesud döneminde yaşanmış saltanat davaları işlenmiştir. Emir Gazinin çocukları ile yaşanan bu mücadelelerde Sultan Mesud, birçok farklı sorun ile karşı karşıya kalmıştır. Sultan Mesud döneminde son bulmayan Saltanat mücadeleleri onun ölümünden sonra da devam etmiştir.

Selçuklu Devleti dönemi boyunca birçok saltanat kavgasına sahne olmuştur. Yaşanan saltanat kavgaları devletin izlemiş olduğu yönetim politikası ile yakından alakalıdır. Yine bu durum Selçuklu Devletinin benimsemiş olduğu hakimiyet anlayışı ile yakından alakalıdır.

Selçukluların Hâkimiyet Anlayışına Dair

Eski Türk hâkimiyet anlayışında, hükümdar vasıflarının Tanrı tarafından verildiğine inanılan bir sistem vardı. Yani hâkim olan sistem “kut” (yönetme kudreti, iyi talih, baht, yönetme yetkisi)inancının etrafında şekillenmişti. Bu anlayışa göre Türk hükümdarlarına, devleti yönetme yetkisi Tanrı tarafından bir lütuf olarak verilmiştir. Başka bir söylemle; hükümdar kendisine Tanrı tarafından Kut verildiği için hükümdardır ve siyasi iktidar hakkına sahiptir. Buradan şu sonucu çıkarmak gayet tabidir; hükümdarın devleti idare etme hakkının ve yönetme kudretinin kaynağı Tanrıdır ve hâkimiyetinin mutlak menşei ilahi kökenlidir (Genç, 2002, s.33; Mircea, 1991: s.97; Güngör, 2002: s.261-263).

Bu bağlamda Asya Hun Devleti'nin unvanı *Gök-Tanrı'nın, Güneşin, Ayın tahta çıkardığı Tanrı Kut'u Tanhu*, Avrupa Hun Devleti lideri Attila'nın *Tanrı'nın Kılıcı* unvanını taşıması ve adeta yeryüzünde birer yansıması olarak kabul görülmesi ve yine Gök-Türk hakanlarının:

Tanrıya benzer tanrıdan olmuş Türk Bilge Kağan babam Kağan ile anam hatunu Tanrı tahta oturttu. Tanrı irade ettiği için, kutum olduğu için Kağan oldum. Öte yandan milletleri nizama soktuk. Tanrı güç verdiği için Türk askerleri kurt gibi, düşmanlar koyun gibi idi (Onat, 1978: s.25-27).

ifadeleri kut inancının Türkler arasındaki yaygınlık derecesini ve hükümdarlık geleneği ile ne kadar bağlantılı olduğunu göstermektedir (Nevin, 2001: s.133-137).

Aynı anlayış çerçevesinde Uygur hakanlarının unvanlarına baktığımızda da Kut'un etkisini görmekteyiz. Ayrıca, Tuna Bulgarları, İtil Bulgarları, Hazar Hakanlarının unvanlarına ve başa geliş şekillerine bakıldığında da tanrının müdahalesi manasında kut'un etkisini görmek mümkündür. Şöyle ki Bozkır Türk hükümdarı Tanrı tarafından kısmet ile donatıldığı için iş başına gelebilmektedir. Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere eski Türk devletlerinde siyasi iktidar kavramı Kut kavramı ile ifade edilmektedir. Diğer taraftan Kut'un kan vasıtasıyla da babadan oğula geçtiği kabul görülmektedir. Kabul görmüş bu anlayış hükümdarın ölümünden sonra evlatları arasında devam ettiği için taç ve taht kavgalarının da sebebi olarak bilinmektedir (Kafesoğlu, 2000: s.249).

Bu inanış ve anlayış, halk inançlarında gelişerek yüksek bir devlet düşüncesi ve felsefesi olmuş, ondan sonra da olgunlaşarak büyük devlet kurmuş olan Türklerde, halk kitlelerinin ruhlarına kadar inmiş ve onların günlük hayatını düzene sokmuştur (Koca, 1990: s. 25-33).788. Bu bağlamda Tanrı tarafından “il” (devlet) ve “kut” verilen hükümdarlar ve tebaası eğer Tanrı yolundan çıkarsa, kut ve ili elinden alınarak cezalandırılmaktadır. Bu cezalandırmaya örnek olarak 716 yılında Göktürk Kağanı İnel'in tahttan indirilmesi verilebilir (Taşağıl, 2014: s.180).

Konuyla ilgili, eğer hükümdar veya millet içerisinden birileri devlete karşı isyan eder ya da buna yönelik girişimlerde bulunurlarsa, Türk yönetim anlayışına göre; bilmediği için, yanıltığı veya kandırıldığı için isyan ettiği kabul görülüyordu ki bu konu ile ilgili Kül Tiğin yazıtında; *Bilmediği için, yanıltığı için, suç işlediği için Kağan öldü. Veziri ve Beyleri öldü.*

On Ok Milleti (Türgişler) çok zahmet ve acı gördü, şeklinde ifadeler yer almıştır (Arslan, 2014: s.25-37; Kafesoğlu, 2000: s.252).

Türkler, Tanrının cihan hâkimiyetini kendilerine emanet ettiğine yürekten inanmışlardır. Türk devlet anlayışına göre iktidar, gökten (Tanrı'dan) aşağıya doğru intikal ettiği için, devlet içindeki mevkiiler de yukarıdan aşağıya, sağa, sola doğru yayılmaktadır. Güneş ve aya verilen ehemmiyetten anlaşıldığı kadarıyla; eski Türk inancına da bu sağ ve sol istikametleri umumiyetle Doğu ve Batı cihetleri teşkil etmektedir. Güneşin doğduğu taraf Türklerce kutsal yön sayıldığından, hükümdar otağının doğuya açılması, hakanların tahtta doğuya yönelik oturmaları bu sebepten ötürüdür (Kafesoğlu, 2000: s.253; Karakaş, 2009: s.29-44).

Selçuklulara kadar kurulan bütün Türk devletlerinde, her defasında biraz daha gelişerek devlet anlayışı şekline dönüşen bu uygulamalar, Selçuklular için de vazgeçilmez uygulamalar olmuştur. Nitekim devletin bu uygulamaları ona başarılar getirdiği gibi her sultan değişikliği döneminde de taht kavgalarının fitilini ateşlemiştir. Çünkü Selçuklu hâkimiyet anlayışına göre devlet hanedanın ortak malıdır. Bu anlayışa dayanarak hanedan mensupları kendi aralarında birçok kez uzun süren mücadelelere girişmiştir. Haliyle diğer etkenlerle birleştiği zaman bu durum devletin yıpranmasına ve zarar görmesine sebep olmuştur.

Ele alınan konuda da yine bu sebepleri temel oluşturan hanedan mensupları arasında yaşanan mücadele anlatılmaya çalışılmıştır. Nitekim burada dikkat çeken bir nokta vardır ki yaşanan mücadele taraflarının ikisi de hanedan mensubu değildir. Sultan Mesud döneminde emirlik görevini yürüten Danişmendli emir Gazinin çocukları kendi saltanatlarını kurmak için Sultan Mesud ile mücadeleye girişmiştir.

Sultan İzzeddin Mesud Dönemi (1116-1155)

Sultan Mesud, I. Kılıçarslan'ın dört oğlundan ikincisidir (Demirkent, 1996: s.58-60). I. Kılıçarslan'ın vefatından sonra veliaht olarak tayin ettiği büyük oğlu Şahinşah (II. Melikşah) babasından sonra devlet yönetimini ele almıştır. Fakat hâkimiyet anlayışına dayanarak kardeşi Mesud'un saltanat istemi ile karşılaşmıştır. Mesud, ağabeyine karşı saltanat mücadelesine girişerek devlet yönetimini ele geçirmek istemiş fakat bu ilk kalkışmasında başarılı olamamıştır. Mesud'un giriştiği bu hamle neticesinde ağabeyi tarafından cezalandırılarak hapsedilmiştir. Bir müddet burada kalan Mesud esirlik hayatından bir yolunu bulup kurtulur kurtulmaz tekrar saltanat mücadelesine girişmiştir. Ağabeyi Şahinşah'ın Bizanslarla olan mücadelesini de fırsat bilerek harekete geçen Mesud, aynı zamanda Şahinşah'a muhalif durumda bulunan Danişmendli Emir Gazi'nin kızıyla evlenmiş ve bu sayede Danişmendlilerin de desteğini sağlamıştır. Şahinşah'a karşı oldukça güçlenen Mesud, kardeşinin üzerine yürüyerek onu bertaraf etmek istemiştir (Komnena, 2012: s.497-498).

İkinci kez harekete geçen Mesud, Emir Gazinin de destekleri ile hazırlıksız durumda olan ağabeyinin üzerine yürümüştür. O esnada yolda olan ve Mesud'a doğru hareket eden Sultan Şahinşah, Konya yörelerinde bulunmaktadır. Adamlarının da ihaneti üzerine 1116 tarihinde Konya yakınlarında Mesud'un ordusu ile karşılaşan Şahinşah, kurtulmak için Bizans İmparatorun yanına sığınmak istemişse de Mesud'un adamları tarafından yakalanmış ve gözlerine mil çekilerek cezalandırılmıştır. Aradan geçen bir yıllık süre zarfında da gözlerinin hala gördüğü dedikodusu çıkınca Mesud tekrar saltanat mücadelesine girişmesinden korktuğu kardeşi Şahinşah'ı boğdurarak hayatına son vermiştir (Cahen, 2014: s.104-105).

Böylelikle saltanat mücadelesine girişen kardeşlerden Mesud Konya'da bulunan tahtın da sahibi olmuştur. Nitekim Sultan olan Mesud, bir bakıma amatörce davranarak diğer kardeşleri Arap ve Tuğrul Arslan'a karşı bir önlem almamıştır. Ne yazık ki bu amatörce

tutumu Saltanatı süresince onun başına birçok sorun açmıştır. Nitekim öylede olmuştur. Sultan Mesud daha hükümdarlığının ilk zamanlarında kardeşi Arap'ın saltanat iddiasıyla karşılaşmıştır. Sultan Mesud'un Emir Gaziye karşı ılımlı tavır içerisinde olması ve Malatya'nın Emir Gazi kontrolüne geçmesinde ona destek vermesi kardeşi Arap tarafından şiddetle karşılanmıştır. Bunun üzerine 1125 tarihinde Melik Arap yaklaşık 30 bin kişilik bir kuvvetle sultan Mesud'un üzerine yürümüştür (Öngül, 2014: s.47; Sevim-Merçil, 2014: s. 541). Yapılan ilk savaşta Mesud'un yenilgiye uğraması Melik Arap'ı heyecanlandırmış ve tahtın artık kendisinde olduğuna inandırmıştır. Nitekim Sultan Mesud kayınbabası Emir Gazi'nin de desteklerini alarak kısa sürede toparlanıp kardeşine saldırmıştır. Neticede Arap yenilgiye uğramış ve çekilmek durumunda kalmıştır. Kilikya Ermeni hükümdarı Toros'a sığınan Melik Arap bir süre burada kaldıktan sonra Ermeni hükümdarından aldığı bir miktar destekle tekrar Anadolu'ya dönerek kardeşi Sultan Mesud'a tekrar saldırmıştır 1127 (Cahen, 2014: s.223-225).

Neticede Emir Gazi'nin kuvvetleri ile mücadeleye girişen Arap bir nevi Danişmendliler'in savunmasıyla karşılaşmıştır. Bu durum şahıslar arasında birçok irili ufaklı çatışmaya sebep olmuştur. Neticede mağlup olarak emellerinden vaz geçen melik Arap Bizans sınırlarına sığınmıştır (Keskin, 2003: s.35-38; Öngül, 2014: s.47).

Kaynaklara göre kardeşi Mesud ile üç defa karşı karşıya gelen melik Arap amacına ulaşamayacağını anlamış ve bir daha saltanat iddiasında bulunmamıştır.

İzzeddin Mesud ve Emir Gazi'nin Çocukları Arasındaki Çekişmeler

Mesud, kardeşlerinin taht iddialarından kurtulduktan sonra hâkimiyet alanını genişletmek için faaliyetlerine devam etmiştir. Nitekim müttefiki ve sürekli yardımlarını aldığı kayınbabası Danişmendli Emir Gazi'nin, 1134 yılında hayatını kaybetmesi, işlerin farklı bir boyuta taşınmasına sebep olmuştur. Emir Gazi'nin: Muhammed, Yağıbasan, Yağan ve Aynüddeve adlarında dört oğlu vardır (Öngül, 2014: s.48; Yınanç, 1979, "Danişmendliler": s.468-469).

Emir Gazi ölünce yerine büyük oğlu Muhammed geçmiştir. Nitekim diğer yandan ailenin damadı Sultan Mesud, miras hakkı gözeterek işlere karışmıştır. Bu durum Muhammed'in hoşuna gitmemiş ve bundan sonraki süreç boyunca; gâh barışık günler, gâh çatışmalı günler yaşamışlardır. Netice de Mesud 1143 yılına kadar Muhammed ile mücadele etmiştir. 6 Aralık 1143 tarihinde Muhammed'in ölümü üzerine bir nebze de olsa rahatlayan Mesud, bu sefer de Muhammed'in oğulları ve kardeşlerinin siyasi sıkıntıları ile uğraşmak zorunda kalmıştır (Sümer, 1978, "Mesud": s. 339-342).

Bu bağlamda Danişmendli Hükümdarı Melik Muhammed'in ölümünden sonra kardeşleri ve oğulları arasında taht kavgaları baş göstermiştir (Kafesoğlu, 2014: s. 58-59; Özaydın, 1993, "Danişmendliler": s.469-474). Buna göre Melik Muhammed'in oğlu Zennun, Kayseri'ye hâkim olurken, kardeşlerinden Yağıbasan Sivas'a, Aynüddeve de Malatya'ya hâkim olmuştur. Danişmendliler'in üçe bölünmesinden istifade etmek isteyen Sultan Mesud, Melik Muhammed'in oğlu Zennun'u desteklemeye kalkınca, Aynüddeve ve Yağıbasan kardeşler durumdan rahatsız olmuş ve ona karşı birleşerek hareket etmeye başlamışlardır (Turan, 2014: s.204; Sevim, 1987: s. 123-124).

Sultan Mesud, Sivas'ta bulunan Yağıbasan üzerine yürüyüp şehri zapt ettikten sonra Aynüddeve'ye yönelmiş ve kendisine itaat etmesi halinde hâkimiyet alanını genişleteceği vaadinde bulunmuştur. Aynüddeve ise durumu iktidar kaybı olarak görmüş ve karşı çıkmıştır. Karşı bir taktik geliştirerek Sultan Mesud'u ikna etmesi için onun kardeşi olan eşini, bu fikrinden vazgeçirmek için yanına göndermiştir. Sultan Mesud, kız kardeşini dinlemeyerek eniştesi Aynüddeve üzerine bir sefer başlatma kararı alarak uygulamaya geçmiştir.

Böylelikle, 17 Haziran 1143 tarihinde üç ay sürecek olan Malatya kuşatması başlamıştır (Sevim-Merçil, 2014: s. 543). Fakat Sultan, bu süre zarfında şehri ele geçirecek düzeyde bir saldırıya girişmemiştir. Bu esnada Aynüddeve'yi kurtaracak olan haber, Bizans İmparatorluğundan gelmiştir, İmparator İoannes'in Kilikya'da ölmüştür. Zira yerine geçen küçük oğlu Manuel Komnenos, Selçuklu topraklarına saldırılar başlatınca Sultan Mesud kuşatmayı kaldırmak zorunda kalmıştır (İbnü'l-Esîr, XI, s. 85-89; Kesik, 2002: s. 45-47). Bunun yanı sıra oldukça tecrübesiz olan, Bizans imparatorunun zaaflarından da faydalanmayı ihmal etmeyen Sultan Mesud, Aynüddeve'nin hüküm sürdüğü topraklar olan Elbistan ve Ceyhan'ı alarak oğlu II. Kılıçarslan'ı da buraya Melik tayin etmiştir (Turan, 2014: s. 204-205; Turan, 2003: s. 289-290).

Bütün bu gelişmelerden sonra Sultan Mesud 1144 yılında Malatya'yı ikinci kez kuşatmıştır. Bu kuşatma da ilki gibi üç ay sürmüş ve kuşatma devam ettiği esnada Sultana, Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'un büyük bir orduyla Selçuklu üzerine yürüdüğü haberi ulaşmıştır. Bu sebeple kuşatma, herhangi bir netice alınmadan 15 Ağustos 1144'te kaldırılarak son bulmuştur (Öngül, 2014: s. 51).

Sultan Mesud, artan Bizans ve Haçlı saldırıları ile uğraşırken Sivas'ta hüküm süren Yağıbasan 1151 tarihinde Karadeniz kıyılarını ele geçirmiştir. Aynı zamanda Aynüddeve'nin 12 Haziran 1152'de ölümüyle birlikte yerine oğlu Zülkarneyn geçince, yeni Danişmendli hükümdarı yeğeni Zülkarneyn ile de Mesud'a karşı bir antlaşma yapmıştır. Bu minvalde hareket eden Yağıbasan yeğenine ve yengesine, şehri Sultan Mesud'a vermeyerek ellerinde tutmaları gerektiğini söylemiş, anne ve yeğen de bu tavsiyeye uyararak, Mesud'dan gelecek saldırı ihtimaline karşı ellerindeki hayvan sürülerini Yağıbasan'a göndermişlerdir. Sultan Mesud, Zülkarneyn'in kendisine tabi olmayacağını ve buna da Yağıbasan'ın yol açtığını öğrendiği zaman oldukça öfkelenerek, büyük bir orduyu Yağıbasan üzerine göndermiştir. Yağıbasan bu durum karşısında paniğe kapılmış, Sultana biat ettiğini ve yeğenine hiçbir surette destek çıkmayacağını bildirerek af dilemiştir. Bunun üzerine Yağıbasan'ı affeden Sultan 24 Temmuz 1152 tarihinde yönünü Malatya'ya çevirmiş ve şehri üçüncü defa kuşatmıştır (Sevim, 1987: s.125-126; Sevim-Merçil, 2014: s. 545).

Muhasara uzadıkça halkın üzerindeki baskı da gittikçe artmış ve halk sıkıntılı günler içerirse girmiştir. Bunun üzerine egemenliğini tamamen yitirmek üzere olduğunu anlayan Zülkarneyn ve annesi çareyi Sultan a biat etmekte bulmuş ve huzuruna çıkarak itaatlerini arz etmişlerdir. Sultan Mesud tarafından bağışlanan anne-oğula şehrin yönetimi yeniden bahşedilmiş ve Sultan tarafından canları affedilmiştir.

Uzun uğraşlar sonunda Sultan Mesud, Malatya'yı almayı başarmıştır (15 Ağustos 1152). Öte yandan Kayseri'de hüküm süren Zünnun, Sultanın damadı ve müttefiki olduğu için ondan gelebilecek bir tehlike de kalmamıştır. Böylece üç kola ayrılan Danişmendlileri emirleri ile beraber kendine bağlayan Sultan Mesud, hâkimiyet alanında bulunan yerlerin sayısını arttırmış ve Anadolu'daki en güçlü devlet konumuna gelmiştir (Kesik, 2002: s. 541-542; Sevim, 1987: s.126; Öngül, 2014: s. 59).

Yoğun ve mücadelecî bir yaşam sonunda Sultan İzzeddin Mesud, Mayıs-Haziran 1154 tarihinde Kilikya'daki (Çukurova) Ermeniler üzerine yaptığı son seferden sonra hastalanmış ve yatağa düşmüştür. Ağır bir hastalık evresi geçiren Sultan Mesud 10 ay sonra hayatını kaybetmiştir (1155). Onun geride bıraktığı II. Kılıçarslan, Devlet (Dolat) ve II. Şahinşah adlarında üç oğlu ve kaynakların dediğine göre de dört tane de kızı vardır. O ölümünün yakın olduğunu hissederek yerini büyük oğlu Elbistan Meliki II. Kılıçarslan'a bırakmıştır (İbnü'l-Esîr, XI, s. 178-179; Sevim, 1987: s. 126; Turan, 2014: s. 291).

Sonuç

Selçuklularda saltanat kavgalarının ardı arkası kesilememiştir. Sultan İzzeddin Mesud'un ölümünden sonra da Anadolu'da bulunan Selçuklular uzun yıllar daha hâkimiyet mücadeleleri ile uğraşmışlardır. Ele alınan bu konu Selçukluların sadece küçük bir dönemini anlatmaktadır. Yalnızca bu döneme bakarak bile Selçukluların ne denli çetin süreçler geçirdiğini söylenebilir. Ortaya çıkan siyasi çekişmelere bakıldığında sadece saltanat mensuplarının taht için harekete geçmediği görülmektedir. Selçuklu sultanları saltanatının devamı için birçok farklı cenahla mücadele etmişlerdir.

Sultan Mesud'un 1155 yılında ölmesinin ardından Türkiye Selçuklular tahtına oğlu II. İzzeddin Kılıçarslan geçmiştir (Öngül, 2014: s. 64). Öte yandan Ankara, Kastamonu ve civarına melik olarak tayin edilen kardeşi II. Şahinşah ve Devlet ile enişterleri Danişmendli, Sivas ve Amasya Emiri Yağbasan, Kayseri Emiri yeğeni Melik Zennun da ona tâbi bulunmaktadırlar. Bu bölüştürme işini Sultan Mesud ölmeden önce Türk feodal ananesine göre ve ülkenin hanedan üyelerinin ortak malı olduğu örfüne uygun olarak yapmıştır. Kendi yerine veliaht tayin ettiği II. Kılıçarslan'ı devletin merkezi Konya'ya diğerlerini de yukarıda bahsedilen gibi ona tabi konumlarda vazifelendirmiştir (Turan, 2014: s. 223). Nitekim devletin hanedan üyelerinin müşterek malıdır anlayışına dayanarak çok geçmeden kardeşler arasında saltanat için mücadeleler baş göstermiştir. II. Kılıçarslan dönemi de taht kavgalarına sahne olan devirlerden geçmiştir. Gerek kardeşleri gerekse yeğenlerinin başkaldırısı ile karşı karşıya kalan II. Kılıçarslan bir yandan da Bizans saldırıları ile mücadele etmek durumunda kalmıştır.

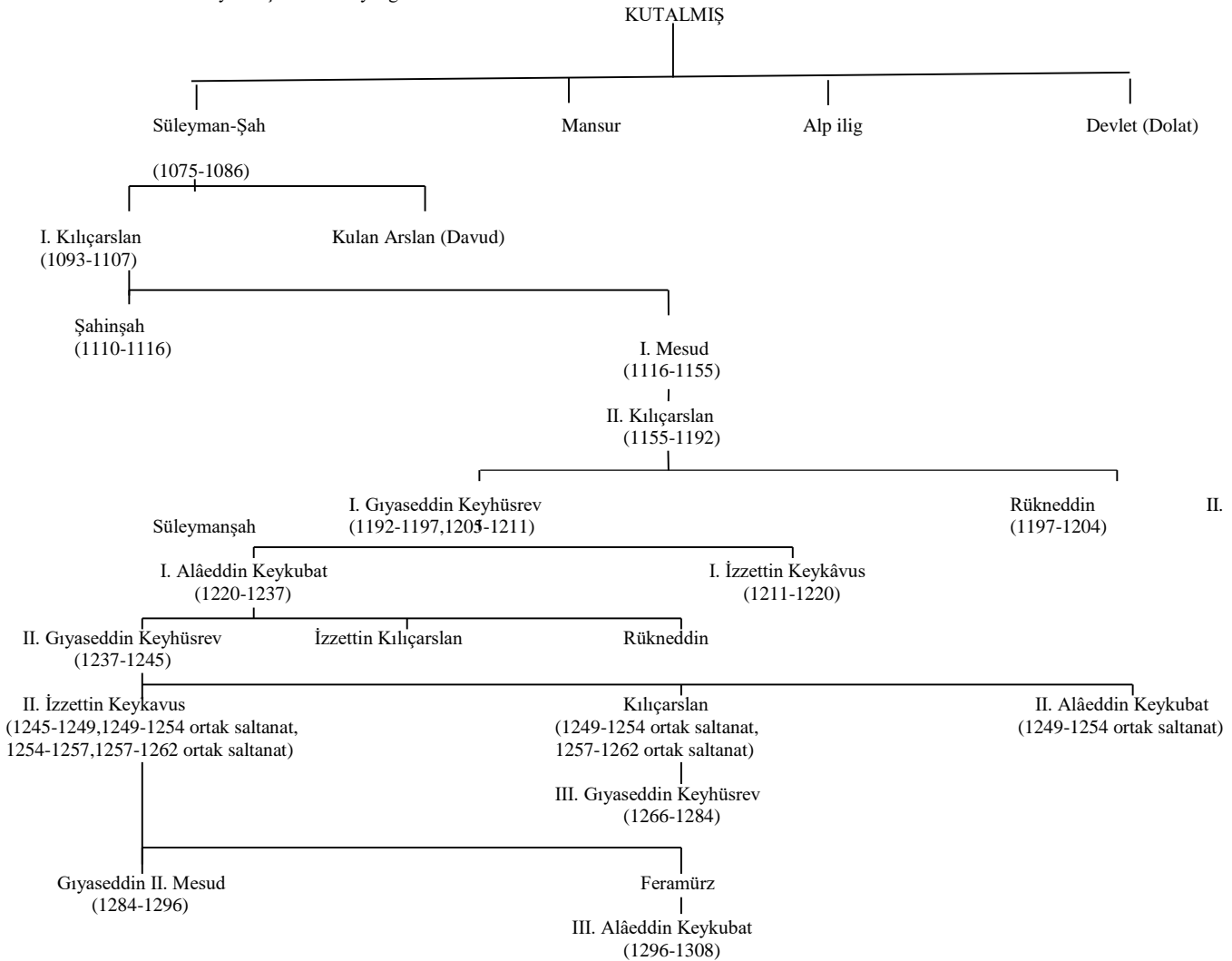
Kaynakça

- Arslan, M., (1987). *Kutadgu-bilig'deki toplum ve devlet anlayışı*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, , 131 s.
- Cahen, C., (2014). *Osmanlılar'dan önce Anadolu*, Çev.Yıldız Moran, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 420 s.
- Demirkent, I., *Türkiye Selçuklu hükümdarı sultanı Kılıçarslan*, Ankara, TTK, 1996, 92 s.
- Genç, R., (2002). *Karahanlı devlet teşkilâtı*, Ankara, TTK, 265 s.
- Güngör, H., (2002)., "Eski Türklerde din ve düşünce", Ankara, *Türkler*, C. III, ss. 261-263.
- İbnu'l Esir, *El-kâmil fi't -tarih*, Haz.,Carolus Johannes Tornberg, Beyrut 1966; Çev., Abdülkerim Özeydin, C. IX-XII, İstanbul, 1987.
- Kafesoğlu, İ., (2000). *Türk milli kültürü*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 466 s.
- Kafesoğlu, İ., (2014). *Selçuklular ve Selçuklu tarihi üzerine araştırmalar*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 376 s.
- Karakaş, S., (2009). "Kut-tanrı ilişkisi bağlamında Türklerde yönetim erkinin ilahi temelleri", Ankara, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2009, C.29, Özel Sayı, ss. 29-44.
- Kesik, M., (2002). "Türkiye Selçukluları ile Danişmendliler arasındaki ilişkiler", *Türkler*, VI, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, ss, 537-546.
- Kesik, M., (2003). *Türkiye Selçuklu devleti tarihi Sultan I. Mesud dönemi (1116-1155)*, Ankara, TTK, 184 s.
- Koca, S., (1990). *Türk kültürünün temelleri I*, İstanbul, Damla Neşriyat, s. 25-33.
- Komnena, A., (2012). *Alexiad-Malazgirt'in sonrası-imparator Alexios Komnenos döneminin tarihi*, Çev. Bilge Umar, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 568 s.
- Metin, T., (2010). *Türkiye Selçukluları devrinde Malatya*, Gazi Üniversitesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, Ankara, ss, 273.
- Mircea, E., (1991). *Kutsal ve dindışı*, Çev. Mehmed Ali Kılıçbay, Ankara, Gece Yayınları, 191s.

- Nevin, A. M., (2001). *İslam siyasi düşüncesinde muhalefet: Hz. Muhammed devrinden Abbasilerin ikinci yüzyılına kadar (h.1-232\ m. 622-846)*, Çev. Vecdi Akyüz, İstanbul, 422 s.
- Öngül, A., (2014). *Selçuklular tarihi II Anadolu Selçukluları ve beylikler*, İstanbul, Çamlıca Yayınları, 416 s.
- Özaydın, A., (1993). “Danişmendliler”, *DİA*, İstanbul, TDV, C. VIII, ss. 469-474.
- Sevim, A., (1987). *Anadolu'nun fethi Selçuklular dönemi (başlangıçtan 1086'ya kadar)*, Ankara, TTK, 133 s.
- Sevim, A., Merçil, E., (2014). *Selçuklu devletleri tarihi siyaset, teşkilat ve kültür*, Ankara, TTK, 768 s.
- Sümer, F., (1978). “Mes'ûd”, *İA*, İstanbul, MEB, C.VIII, ss. 134-142.
- Taşgöl, A., (2014). *Kök tengri'nin çocukları*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat yay. 2014, s. 180.
- Turan, O., (2003). *Selçuklular tarihi ve Türk-İslam medeniyeti*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 542s.
- Turan, O., (2014). *Selçuklular zamanında Türkiye*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2014, 762s.
- Yınanç, M. H., (1979). “Danişmendliler”, *İA*, C.III, MEB, İstanbul, ss. 468-479.

Ekler

Ek 1: Türkiye Selçukluları Soy Ağacı

Kaynak: Sevim, Merçil, 2014: s. 606.

Mondros'tan Ankara Anlaşması'na İskenderun-Antakya Bölgesinin Durumu, İşgallere Karşı Mustafa Kemal Paşa'nın Tepkisi ve Tayfur (Sökmen) Bey'in Faaliyetleri (1918-1921)¹

The state of İskenderun-Antakya Region From Mondros to Ankara Agreement, the Reaction of Mustafa Kemal Pasha Against the Invasions and Activities of Tayfur (Sökmen) Bey (1918-1921)

Yahya YILMAZ*

Öz

Osmanlı Devleti toprakları üzerinde menfaatleri olan ve biran önce buralara sahip olma isteği duyan I. Dünya Savaşı galibi sömürgeci devletler, 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması ile beklentilerine ulaştılar. Bu tarih Osmanlı'nın parçalanıp işgal edilmesinin başlangıcı, Osmanlı Devlet'in ise sonu olacaktı. Bu sonu getiren işgaller ise, en çok İngiltere ve Fransa tarafından istenen Güney Akdeniz ve Ortadoğu'da yoğunlaşacaktı. Bu bölgelerin gerek coğrafi konumları gerekse sahip oldukları zenginlikler, buraya sahip olma mücadelesini daha da keskinleştiriyordu. Devletin içine düştüğü bu işgal hali karşısında, ülkenin geleceğinden endişeye düşenler, bu durumu en az kayıpla atlatabilmek için mücadeleye çoktan başlamışlardı. Bu çalışmada, Mondros sonrası Mustafa Kemal Paşa'nın işgal girişimlerine karşı ilk tepkilerini ortaya koyulmaya çalışılırken, İskenderun-Antakya bölgesindeki mücadelede de Tayfur Sökmen'in faaliyetleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İskenderun-Antakya Bölgesi, Hatay, Antakya, Tayfur Sökmen, Fransa.

Abstract

The colonial powers of the First World War, who had benefits in the territories of the Ottoman Empire and who immediately wanted to have a provincial base, reached their expectations with the Mondros Armistice Treaty of 30 October 1918. This date was the beginning of the breakdown and occupation of the Ottoman Empire, and the end of the Ottoman Empire. The resulting occupations were mostly concentrated in the southern Mediterranean and the Middle East, which were desired by Britain and France. The geographical location of these regions, and the richness they possessed, made the struggle for ownership even more intense. In the face of this occupation that the state has fallen into, the ones who were worried about the future of the country had already started to struggle to survive this loss with the least loss. In this study, while Mustafa Kemal Pasha's first reaction against the invasion attempts are being tried to be revealed, Tayfur Sökmen's activities will be evaluated in flag of İskenderun-Antakya region struggle.

Keywords: İskenderun-Antakya Region, Hatay, Antakya, Tayfur Sökmen, France.

Giriş

Dünya, tarih boyunca bir çatışma alanı olmuş ve bu çatışma alanı üzerindeki paylaşımı da devletlerin gücü belirlemişti. Bu gücün şiddeti ise, elde edilecek yerin coğrafi konumuna göre değişiyordu. Osmanlı Devleti bu şiddeti arttırabilecek konuma sahipti. Özellikle Güney vilayetleri birçok devletin, Orta Doğu'daki ticari ve askeri çıkarlarını korumak ve devam ettirmek için çok önemli bir coğrafi konumdaydı. Onun içindir ki, I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası bu bölge sürekli güçlü devletlerin planlarına ve paylaşımlarına konu olmuştu.

Bu çalışmada, 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan, 1921 Türk-Fransız Antlaşmasına kadar, Osmanlı Devleti'nin genel olarak uğradığı işgal ve bu işgallere karşı oluşan tepkilere ve yapılan mücadeleye İskenderun-Antakya bölgesinden bakılmaya çalışılmıştır. Bu bakış açısında merkeze Mustafa Kemal Paşa ve Tayfur (Sökmen) Bey konmuştur. Zira Mustafa Kemal Paşa, İskenderun-Antakya bölgesi işgal edilmeden önce, Yıldırım Orduları Grup Komutanı olarak en etkin askeri isimlerden birisidir. Aynı zamanda bu bölgeyi iyi tanıyan ve buraların işgalinin ülke bütünlüğü için nasıl bir tehlike yaratacağının

¹ Bu makale, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde devam eden "Hatay Devleti Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen'in Siyasi Faaliyetleri (1935-1974)" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

* Okutman, İskenderun Teknik Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, yahyayilmaz_61@hotmail.com.

farkında olanlardandır. Onun içindir ki, Mustafa Kemal Paşa'nın Mondros Ateşkesine karşı tutumu ve davranışları önemlidir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Mondros Ateşkesine karşı tutumunu, İstanbul Hükümeti'ne ve Genelkurmay ile Ahmet İzzet Paşa'ya uyarılarını, yaptığı telgraf yazışmalarından yararlanarak vermeye çalıştı. Bu yazışmalar, aynı zamanda bölgede Mondros Ateşkes Antlaşması'nın uygulanışını, genel durumunu ve işgalin nasıl gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

Mustafa Kemal Paşa, ülke bütünlüğü için işgallere karşı mücadelesini verirken, aynı işgallere tepkiyi İskenderun-Antakya bölgesinde Tayfur Bey gösteriyordu. Tayfur Bey, bu bölgenin işgallere karşı teşkilatlanmasında büyük rol oynamış ve daha sonraları bölge ile Ankara arasındaki bağlantının kurulmasında da pay sahibi olmuştur. Onun bu bölgesel mücadelesi daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın Milli kurtuluş mücadelesiyle güç kazanacak ve İskenderun-Antakya bölgesinin de kaderini değiştirecekti.

İşgal Öncesi Paylaşım Planları

I. Dünya Savaşı ile birlikte Güney bölgelerinin şekillendirilmesinde rol alacak ülkeler, en çok Osmanlı Devleti'nin mirasını paylaşmak isteyenler olacaktır. İngiltere Fransa ve Rusya. Her ne kadar kendi aralarında tam bir fikir birliği olmasa da, hepsinin ortak yanı, Osmanlı Devleti'nden daha fazla menfaat elde etmektir. Her devletin kendince haklı dayanakları vardı. Bu duruma engel olabilecek çok fazla güç görünmüyordu. Kendi aralarında yaptıkları gizli anlaşmalar, bu paylaşımın ve savaş sonrası işgallerin zeminini hazırlıyordu. Bu hazırlanan zeminde Fransa ile İngiltere'nin yapmış oldukları gizli anlaşmalar bölgenin kaderinin belirlenmesinde en etkin rolü alacaktı. Bu kadere çizen devletler de, planlarına tarihi dayanak noktası gösterip işgal ve sahip olmanın haklı gerekçelerini göstermeye çalışıyorlardı. Her sömürgeci devlette geçerli olan bu durum Fransa içinde aynıydı.

Fransa, Ortadoğu'da yapmak istediklerini Suriye üzerinden gerçekleştirmek düşüncesindeydi. Bu düşüncüyü Fransa'nın Suriye sorumlusu Pierre-Etienne Flandin, 1915'te Senato'ya sunduğu Filistin ve Suriye konulu raporunda ortaya koyuyordu. Flandin, Filistin ve Suriye'nin asırlardır Fransa tarafından, Ortadoğu'nun Fransası'nı oluşturacak şekilde biçimlendirilmiş tek bir ülke olduğu iddiasındaydı. Bu iddiasına bin yıl önce, Suriye ve Filistin'de kurulan Haçlı Latin Krallıklarını da şahit gösteriyordu. Flandin'e göre, Fransa o bölgedeki "tarihi misyonu"nu sürdürmeliydi. Zira bu bölgenin sahip olduğu zenginliği çok büyük olduğundan, Fransa'nın oraya sahip olması tarihi ve coğrafi olduğu kadar ticari nedenlerle de çok önemliydi. Flandin'in bu düşüncesini paylaşan bir diğer isimde Picot'tu.² Picot'a göre, Fransa'nın Suriye ve Filistin'e sahip olmasının yolu Osmanlı Devleti'ni parçalamaktan geçiyordu. Fransa Osmanlı Devleti'ni parçalayıp Suriye ve Filistin'in kontrolünü ele almalıydı. Fakat Fransız Dışişleri Bakanlığı iç Suriye'yi denetlemenin Fransız kaynaklarını zora sokacağını biliyordu. Picot ile Hükümetinin en çok istedikleri şey doğrudan Fransız hâkimiyetini Akdeniz kıyılarına ve genişletilmiş bir Lübnan'a uygulamak, Suriye'nin geri kalanını kukla bir Arap hükümdarıyla denetim altına almaktı. Sonrasında da başarılıabilirse etki alanını doğuya, Musul'a kadar uzatmaktı (Fromkin, 1989, s.182-183).

² "François Georges Picot, sömürgeci bir Fransız aileden geliyordu. Babası Fransız Afrikası Komitesi'nin kurucusu, kardeşi ise Fransız Asyası Komitesi'nin saymanıydı. Fransa Başbakanlığındaki sömürgecilik yanlısı tarafın başarılı bir savunucusuydu ve Fransız Suriyesi fikrinin sadık yandaşıydı." D. Fromkin (1989). *Barışa Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*, (M. Harmancı, Çev.), İstanbul, s. 182.

Aslında bu durum İngilizlerin planlarına uygun da sayılabılırdı. Zira Sykes³ Fransız etki alanının Akdeniz kıyılarından doğuya, Rusların elinde olan bölgelere kadar uzanmasını istiyordu. Hatta İngiltere, Fransa'yı ateş hattına sürmek için, zengin petrol yatakları olan Musul üzerindeki iddialarından bile vazgeçebilirdi (Fromkin, 1986, s.182-183).

Bu iki devlet kendi menfaatleri için Osmanlı toprakları üzerindeki hesaplarını 26 Nisan 1916 tarihli gizli Sykes-Picot Anlaşmasıyla belirlediler. Güney vilayetlerinin işgalini öngören bu anlaşmayla Fransa, Suriye'nin yanında Çukurova, Sivas, Elazığ, Antep, Maraş ve Mardin'i alıyordu. Buna karşılık İngiltere ise Basra'dan Bağdat'a kadar tüm Mezopotamya'yı, Akka ve Hayfa limanlarını ele geçiriyor, bunun dışındaki yerlerde nüfuz bölgesi kuruyordu. (Armaoğlu, 1994, s. 125-126; Kurat, 1986, s. 20).

Bu iki ülkenin elde ettikleri bölgeler ve Filistin'in dışında kalan Ortadoğu'nun yönetilmesindeki planları, bölgede bir Arap devleti veya devletler konfederasyonu kurarak, bunları sözde bağımsız yapacak, fakat bu bölgeler aslında İngiliz ve Fransız etki alanlarına bölünmüş olacaktı (Fromkin, 1986, s. 185).

Bütün bu planlar Mondros Ateşkesi ile hızlanacak ve yukarıda bölüşülen bölgeler biraz değişikliklerle işgal edilecekti. Bu işgaller gerçekleşirken özellikle İngiltere, Türklere karşı Ermeni ve Kürt ayrılıkçı unsurları bu bölgelere yerleşebilmek için kullanacaktı. Böylece o bölgelerdeki Türk hakimiyetini yok etmeyi deneyecekti. Fransa'nın hedefinde ise, pamuk üretim merkezi olan Çukurova ve civar vilayetlerine yerleşebilmek vardı. Bunun için azda olsa İngiliz askeri desteğini alıyor, Ermenileri himayesine alıp onların koruyucusu görünüp, bölgedeki Türk egemenliğini etkisiz hale getirmek istiyordu. Bu iki devletin çıkarları için kullandıkları Ermeniler ise, güney vilayetlerindeki Türk nüfusunu azaltarak Kilikya Ermeni Devleti'ni kurmayı planlıyordu (İlter, 1989, s. 420).

Tüm bu planlardan, paylaşımlardan ve işgalden İskenderun-Antakya bölgesi de üzerine düşeni alacak, bu bölgede yaşayan Türk nüfusu da büyük ölçüde etkileyecekti. Tayfur (Sökmen) Bey,⁴ Mondros öncesi Antakya'daki karışık durumu şöyle anlatmaktadır:

Mondros Antlaşması öncesi Türk ordusunun Suriye'den çekilmesiyle daha önceden İtilaf Devletleri arasında kararlaştırılan, Hicaz emiri Faysal'ın başkanlığında bir Arap hükümeti Suriye'de kuruldu.⁵

³ "Sir Mark Sykes (d. 16 Mart 1879; ö. 16 Şubat 1919, Paris); İngiliz yazar, diplomat, asker ve gezgin. Birinci Dünya Savaşı başladığında Ortadoğu uzmanı olarak Savaş Bakanı Lord Kitchener'in çevresine dahil oldu. Sykes, parlamentoda bölgeyi bilen çok az politikacılardan birisiydi. Kitchner onu De Bunsen Komitesi'ne atadı. Komite üyeleri arasında Osmanlı topraklarını gezmiş ve ilk elden bilgiye sahip tek kişiydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının akıbetiyle ilgili olarak, İngiltere'nin önündeki alternatifleri açıklayan Sykes oldu." https://tr.wikipedia.org/wiki/Mark_Sykes, (10.2.2017).

⁴ "Tayfur Bey, Reyhanlı Aşireti reisi Mürselzade Mustafa Şevki Paşa'nın oğludur. 1892 senesinde Antep'te dünyaya gelmişti. Birinci Dünya savaşında yer alan Tayfur Bey, cephe gerisinde hizmet vermiş ve 1918'den sonra İskenderun ve çevresinin Fransızlar tarafından işgal edilmesiyle direniş hareketlerinin örgütlenmesinde önemli roller almıştı. Hatay Devleti'nin kuruluşuna kadar olan dönemde de (1918-1939) Hatay sorununun her zaman ön saflarında olmuştu. Hatay sorununu Türk kamuoyuna tanıtan Tayfur (Sökmen) Bey, Atatürk'ün de uygun görmesiyle V. Dönem (1935) Antalya milletvekili olmuştu. Tayfur Bey, Hatay sorununun çözümünde silahlı mücadele döneminde olduğu kadar diplomasi döneminde de faaliyet göstermişti. 1938 yılında Hatay Devleti'nin kurulmasıyla da Cumhurbaşkanlığına seçilmişti. Hatay'ın ana vatana katılmasından sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 1954 yılına kadar milletvekilliği devam etmiş, 1954 seçimlerine kendi isteğiyle girmeyerek aktif siyasetten çekilmişti. 1968 yılına kadar, kendi deyimiyle partiler arası çekişmeyi ve yıkıcı davranışları önlemeye çalışmıştı. 1968 yılında Cumhuriyet Senatosu seçiminde Cumhurbaşkanı kontenjanından senatör seçilmişti. 1975 sonrası siyasi hayattan çekilmiş ve 1980 yılında vefat etmişti." T. Sökmen (1992). *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, Ankara s. 17; M. Sökmenoğlu-V. O. Semenderoğlu (1992). *Doğumunun Yüzüncü Yılında Eski Hatay Devleti İlk ve Son Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen Diyor ki*, İstanbul, s. 4.; M. Tekin (2002). *Hatay Devlet Reisi Tayfur Sökmen*, Antakya; TBMM Arşivi: TBMM Azasına Mahsus Zat ve Sicil Dosyası, Devre: 5, Defter no:28, Sicil No: 875.

Kurulan bu hükümetten güç alan Antakya'daki bazı şahıslar da Faysal Hükümeti namına harekete geçtiler. Bu hareketin öncülüğünü de Türk asıllı ve Türk zabiti olan Asım Bey yapıyordu. Fakat bu hareket Hatay'ın diğer kazalarında olduğu gibi Antakya'da da beklediği karşılığı bulamadı. Bu durum Faysal Hükümetinin Antakya'daki temsilcilerini kızdırdıyordu. Bunun üzerine, Suriye'den gelen Arapları Amik ovasına hücum ettirdiler. Köylere baskınlar düzenlediler. İlk baskından sonra herkes durumun farkında olmuştu. Köylerin birbirlerine yardımıyla büyük kayıplar verdirilen Araplar, bir şey elde edemeyeceğini anladıklarından baskınlardan vazgeçtiler. Mondros Ateşkesi bu devrede imzalanmıştı (Sökmen, 1992, s. 20).

30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması, Osmanlı'nın parçalanıp işgal edilmesinin başlangıcı ve Devletin sonu olacaktı.

Galibiyetin Mükâfatı Paylaşıyor

Artık Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkmış, bir umut yapılacak anlaşmaya dayanarak ayakta kalmanın çarelerini aramaya kalmıştı. Bu çare hiç de beklediği gibi olmayacaktı.

Ateşkes görüşmeleri 27 Ekim 1918 tarihinde Yunanistan'ın Limni adasının Mondros limanı açıklarındaki İngiliz Agamemnon kruvazöründe yapıldı. Görüşmelerde Osmanlı heyetine Bahriye Nazırı Rauf Bey, İngiliz heyetine ise Amiral Calthorpe başkanlık ediyordu. Konferans, önerilen ateşkes şartlarının okunmasıyla başladı. Osmanlı heyeti sunulan bu koşulları tümüyle görmediklerinden şartların Osmanlı üzerinde yapacağı etkiyi de hemen anlayamadılar. Fakat görüşmeler maddeler üzerinde yoğunlaştıkça koşulların ağırlığı ortaya çıkacaktı. Her konuda Osmanlı heyetinin eli zayıftı. Durum böyle olunca Osmanlı'nın aleyhine olan maddelere Osmanlı heyetinin itirazları olsa da sonucu değiştirmek pek mümkün olmadı. Durumun farkında olan Rauf Bey anlaşmaktan başka bir çare göremeyip, 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. Antlaşma Osmanlı Devleti'nin bir teslimiyet belgesiydi. Zira anlaşma İtilaf devletlerine güvenliklerini tehdit eden bir durum karşısında işgal hakkı veriyordu. Durum bu kadar vahim bir şekilde ortadayken, Rauf Bey ve heyeti İstanbul'a dönünce ateşkesin bir teslimiyet anlaşması olmadığını ileri sürerek, ateşkes koşullarını olduğundan daha yumuşak göstermeye çalıştılar.⁶ Böyle yaparak daha sonraki düş kırıklığı ve huzursuzluk tohumlarını ekmiş oldular (Fromkin, 1986, s. 370).

Mondros, I. Dünya Savaşı yenilgisinden sonra son bir hamle ile ayağa kalkmaya çalışan Osmanlı Devleti'nin direncinin tamamen kırıldığı anlaşma oldu. Öyle ki, yıllardır Anadolu üzerinde hesap yapan emperyalizmin doyumsuz güçleri, galibiyetin mükâfatını geciktirmeden almak istiyordu. Yapılması gereken aslında çok önceden planlanmış, iş tatbik etmeye kalmıştı. Parsellenmiş Osmanlı toprakları yeni sahiplerini bekliyordu. Bu bekleyiş uzun sürmedi. Ülke toprakları yer yer işgal edilmeye başlandı. İskenderun-Antakya bölgesi de çok geçmeden işgal edilen topraklar arasına katıldı.

⁵ Faysal Hükümetinin kurulmasıyla ilgili bkz.: K. Kasalak (2007). "Irak'ta Manda Yönetiminin Kurulması ve Atatürk Dönemi Türkiye-Irak İlişkileri" *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, (9). s. 187-201; Ş. Yorulmaz (1998). "Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)'nın Sosya-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)", *Atatürk Yolu*, 6 (22), s. 231-259.

⁶ Rauf (Orbay) Bey hatıralarında Ateşkesin imzalanması sırasında meydana gelen gelişmeleri uzun uzun anlatmaktadır. O esnada İngiliz ve Fransız heyetlerinin kendilerine taahhüt ettiklerinin daha sonra tam tersi olarak karşılıklarına çıkmasını da "ne yazık ki, bu fikir ve kanaatlerinizde yanılmıştık" diyecektir. Bu anlaşmanın kabulünde İngilizlerin sözlerine Rauf Bey'in itimat etmesinin ve başka çıkış yolunun da olmamasının etkisi büyüktür. Bkz., R. Orbay (t.y.). *Cehennem Değirmeni, Siyasal Hatıralarım 1*, Emre Yayınları, İstanbul, s. 101-141.

Mondros Ateşkes Antlaşması 30 Ekim 1918 tarihinde imza edildiği vakit maddelerinde⁷ doğrudan işgali içeren bir ifade olmayışı biraz umut vericiydi. Ama çok geçmeden anlaşılacak ki yapılan bu ateşkes, müttefiklerin kendi aralarındaki gizli antlaşmaların bir an önce uygulanması için zemin hazırlayacaktı. Bölge üzerinde emellerini bildiğimiz İngiltere ve Fransa daha savaş bitmeden kendi aralarında yaptıkları gizli anlaşmalarla kâğıt üzerinde zaten bölgeyi bölüşmüşlerdi. Antlaşma maddelerinin tamamen yoruma açık olması ve belirsiz coğrafi terimler ülkenin tamamını tehdit altına sokuyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın Belirsizlikleri Anlama Çabası

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın yoruma açık maddelerinin doğuracağı sonuçların farkında olanların başında Mustafa Kemal Paşa geliyordu. Antlaşma gereği Türkiye'de bulunan Almanların ayrılmaları gerektiğinden, 30 Ekim 1918 tarihinde Ahmet İzzet Paşa, Yıldırım Orduları Grup Komutanı Liman Von Sanders'e bir telgraf çekerek görevini Mustafa Kemal Paşa'ya devrederek İstanbul'a gelmesini istedi. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa'yı Adana'ya çağıran Limon Von Sanders görevi 31 Ekim 1918'de Mustafa Kemal Paşa'ya bıraktı, görevi devraldığını da Mustafa Kemal Paşa Genelkurmay'a bildirdi (Onar, 1995, s.1).⁸ Aynı günkü yazışmada antlaşmanın imzalandığına ilişkin emri alan Mustafa Kemal Paşa, bu emirleri 2. ve 7. Ordu Komutanlıklarına tebliğ etti. Ordulara gönderilen bu emirde ayrıca, 7. Ordunun bulunduğu yerin egemenliğini sağlamasını ve keşif kollarının düşmanla çarpışmadan kaçınmasını, ayrıca Reyhanlı ve Harim'deki görevlilerin ve İskenderun güney kıyısındaki gözetleme postalarının kesinlikle yerlerinde kalmalarını istedi (Onar, 1995, s. 2).

Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay'dan antlaşmanın içeriğinden bahseden telgrafi aldıktan sonra, ilgili yerlere bunu ilettili ve Genelkurmay'dan antlaşmanın koşulları konusunda yazılı bir buyruk beklediğini bildirdi (Onar, 1995, s. 2).

Mustafa Kemal Paşa, yaklaşan tehlikenin farkında olarak, her ne kadar antlaşma koşullarını kesin olarak bilmese de, gidişatın bir asker terhisine varacağını düşünerek görüşlerini Genelkurmay'a bildirdi. Görüşlerinde, terhisin sınırlı tutulmasını, terhis edileceklerin iaşesinin karşılanmasını, ulaşımın sınırlı olduğundan terhis süresinin uzun tutulmasını, terhis işlerinin yapıldığı haberinin resmi ve özel basın ve yazılan yazılarda işlenmemesini, işlenirse asker arasında disiplinsizliğe ve firarlara sebep olacağını, bu tedbirler alınmaz ise birçok salgınlar, açlıklar, düzensizlikler yaşanacağını, bunun da ülke ve orduda büyük zararlara sebep olacağını söyledi (Onar, 1995, s. 4-5).

Mustafa Kemal Paşa, Yıldırım Grubu Komutanlığı'nın kontrolü⁹ dışındaki bölgeler için de ortaya koyduğu bu öneriler, aslında ülkenin ve ordunun içinde bulunduğu tehlikenin ağırlığını tespit ediyordu. Bu tehlikenin antlaşma koşullarını tam bilmemekten kaynaklı olduğu düşünülse de, koşulların bildirilmesinden sonra da belirsizlikler artarak devam etti.

Ümitsizliğe Düşmeden Çare Aramak

⁷ Ateşkes antlaşmasının tam metni ve ayrıntıları için bkz.: İ. Soysal (2000), *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, 1.Cilt (1920-1945), Ankara, s. 12-14; N. Erim (1953), *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri C. I, Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları*, Ankara; S. Meray - O. Olcay (1977). *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri (Mondros Birakışması, Sevr Antlaşması, İlgili Belgeler)*, Ankara.

⁸ Telgraflar için Mustafa Onar'ın eserini seçmemizdeki sebep, belgelerin günümüz Türkçesine uyarlanmış ve daha anlaşılır olmasıdır. Okuyucuya kolaylık sağlayacağı düşüncesindeyiz. Telgrafların orijinal metni için bkz.; Atatürk Araştırma Merkezi (1991). *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Ankara: Türk Tarih Kurumu. ve aynı eserin 2006 baskısı.

⁹ Yıldırım Ordular Grubunun hâkimiyet alanı, Kışlaçayı güneyi Küçükavare, Reyhanlı, Dirbalut, Basut, Ukbiye, Dircemal, Telrifat, Defterdar, Ahterin istasyonu genel çizgisindedir. Bu çizginin ilerisinde kimi yerlerde keşif kolları da bulunmaktadır. M. Onar (1995). *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları I*, s. 5; "Bu telgrafta yer almayan 'Antakya, Soğanek, Akibe' 3 Kasım 1918 tarihli telgrafta yer almıştır.", Onar, *a.g.e.*, s. 13.

Mustafa Kemal Paşa'nın, Genelkurmay'dan sürekli talep ettiği Ateşkes koşullarını içeren buyruk, 3 Kasım 1918 tarihinde geldi. Bu koşulların uygulanması için her ordunun üzerine düşen işleri acele ile yapması isteniyordu. Fakat Mustafa Kemal Paşa'ya göre bu koşulları uygulamaya başlayabilmek için pek genel olan maddelerin açıklanması gerekiyordu. Genelkurmay'dan açıklanmasını istediği maddelerden birisi 10. maddede¹⁰ yer alan Toros tünellerinin durumu idi. Bu maddede Toros tünellerinin işgal edileceği hükmü varsa da, kapsamı belirtilmiyordu. Hatta bu tüneller bölgesindeki demiryolunun kontrolünün kimde kalacağı ve bu tünelleri kontrol edecek askerlerin sayısının ne olacağı belli değildi. Anadolu'nun güneyden giriş kapısı olan bu tünellerin işgali Mustafa Kemal Paşa'yı endişelendirdiği gibi, Suriye sınırının belirsizliği de bir başka cevap bulması gereken soruydu (Onar, 1995, s. 9-10).

Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay'dan gelecek cevabı beklemeden, adım adım yaklaşan bu işgal karşısında -yapabilecekleri sınırlı olsa da- önlem alabilmek için, kendi Grup Komutanlıklarını yapılabilecekler hususunda gönderdiği bir telgrafla uyardı. Bu telgraftaki uyarılarında Grup Komutanlarına: “...yerel olarak alınacak kararlar için, Anlaşıkla'la görüşme zorunda kalacak ast düzeydeki komutanlar, ne denli kararlılıkla çevreyi görerek görüşmeyi yürütürlerse o koşulların ağırlığı bir ölçüde azalır.” diyerek, gerekli hassasiyetin bölgenin durumuna göre gösterilmesini istedi. Buna karşılık görüşmeler iyi yürütülmezse de, koşullar içinden çıkılmaz bir duruma gireceğinden, bu görüşmeler için hazırlık yapılmasını belirtti. Bu hazırlıkta dikkate alınacaklardan birisi olarak gördüğü, Suriye sınırını da çizdi. Telgrafın devamında bölgedeki dayanılacak halkı da işaret eden Mustafa Kemal Paşa, bu halkın, İskenderun, Antakya, Cebelseman, Katma ve Kilis'te yaşayan Türkler olduğunu hatta bunlara Arapça konuşmalarına rağmen Halep halkının dörtte üçünü oluşturan Türklerinde dahil edilmesini söylüyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın Grup Komutanlarına bir başka uyarısı da, anlaşma koşullarında yeterli açıklık olmadığından ayrıntıları belli olana kadar karaya işgal birliğinin çıkarılmaması hususunda idi (Onar, 1995, s. 11).

Mustafa Kemal Paşa, yukarıdaki emirleri ve alınması gereken tedbirleri birliklerine gönderirken, sadece bölgesel bir savunmanın veya direnişin hesabından ziyade, bütün Anadolu'nun savunmasını düşünüyordu. Zira güneyden gelebilecek bir işgal Adana üzerinden Toroslara, Toroslardan Anadolu'nun kalbine gideceğinden emindi. Bu eminliği, galip devletlerin bitmek tükenmek bilmeyen sahip olma arzularından kaynaklıydı. Böyle bir arzu içindeki devletler, hiç kuşku yok ki, ateşkesin Osmanlı için bütün belirsiz maddelerini, menfaatleri için kullanacaklardı.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu eminliği ve öngörülleri duyduğu endişeleri artırıyor ve daha çok hassaslaştırıyordu. Ateşkesin koşullarına dair Genelkurmay'dan istediği açıklamaları, her komutanın aynı hassasiyette istediğini söylemek zordur. Bu istekleri diğer komutanlarınkinden farklı kılan, başka bir bakış açısı ve düşüncede aramak gerekir. Anadolu'nun işgalini kabul etmeyişi elbette çoğu komutanda mevcuttu, fakat bu kabul etmeyişi önlemek için gösterilen çabayı aynı ölçüde hepsinde görmek mümkün değildi. Zaten böyle bir farklı yaklaşım olmasaydı, herhalde Mustafa Kemal Paşa'yı Milli Mücadele, kahraman yapmaz, bu endişelerin peşinden koşan başka bir ismi öne çıkarırdı.

İşgali Önleme Çabaları

Mustafa Kemal Paşa'nın endişelerin gerçeğe döndüğü ilk bölge İskenderun oluyordu. Artık bölge fiili işgalle karşı karşıyaydı. Çok geçmeden, önce İngilizler daha sonra Fransız birlikleri İskenderun'a girdi. İlk işgal girişimi, Fransızlar tarafından karaya asker çıkarma

¹⁰ Mondros Ateşkes Antlaşmasında 10. Madde şöyledir: “Toros tünellerinin Müttefikler tarafından işgali.” Erim, a.g.e., s. 521; Soysal, a.g.e., s. 13.

isteğiyle oldu. Bu durumu Mustafa Kemal Paşa tahmin etmiş olacak ki, 41. Tümen Komutanlığına 3 Kasım 1918 tarihli yazdığı buyrukta, anlaşmanın 2. maddesi¹¹ gereği Anlaşık Devletleri'nin isteklerinin kabul edilebileceği fakat karaya asker çıkarmaları konusunda açıklığın olmadığından, bu belirsizlik hakkında hükümetten başka bir bilgi verilinceye kadar belirtilen maddeye uyulmasını istiyordu (Onar, 1995, s. 12).

Mustafa Kemal Paşa anlaşmanın 2. maddesinde ki belirsizliğin giderilmemesinin İngiliz ve Fransızların İskenderun'a asker çıkarma bahanelerini güçlendirdiği görüşündeydi. Onun bu görüşünü destekleyen olay ise 3 Kasım 1918 tarihinde gerçekleşiyor, bu olayı Mustafa Kemal Paşa aynı tarihte Yıldırım Orduları Grup Komutanı olarak Genelkurmay'a rapor ediyordu. Bu rapor işgalin ilk sinyalinin de veriyordu.

Zira o gün bir Fransız torpido muhribi, Liman Başkanlığından anlaşmanın 2. maddesi gereği torpil taraması yapacaklarından, yerlerinin gösterilmesini ve torpiller tarandıktan sonra da İskenderun'a bir askeri birlik çıkarmayı önermişti. Mustafa Kemal Paşa anlaşma koşullarında karaya asker çıkarma ile ilgili bir hüküm bulunmadığından, bu isteğin geri çevrildiğini Genelkurmay'a bildiriyordu. (Onar, 1995, s. 12-13).

Fransızların bu karşılık bulamayan hamlesinden hemen sonra İngilizlerde İskenderun'u işgal için 4.11.1918 tarihinde bir öneride bulunuyorlardı (Onar, 1995, s. 16). İngilizlerin İskenderun'u işgal etme girişimleri arttıkça Mustafa Kemal Paşa'da bu duruma önlem almaya çalışıyordu. İskenderun'un bir oldubitti ile işgalinde askeri birliklerin İngilizlere teslim olma olasılığına karşılık, askerlerin daha güvenli bir yere gitmeleri için talimat verdi. Bu talimatın gerçekleşmesi için de herhangi bir işgal durumunda silahla karşılık verileceğini Genelkurmay'a bildirdi. Mustafa Kemal Paşa, 5 Kasım 1918 tarihinde Genelkurmay'a gönderdiği telgrafta, 20. Kolordu'nun bir gece yürüyüşüyle gizlice İslahiye'ye çekilmesini ve bu çekilmenin bitimine kadar da, İngilizlerin İskenderun'dan karaya asker çıkarmalarının ateşle önlenmesini bildirdiğini yazıyordu. (Onar, 1995, s. 17).

Mustafa Kemal Paşa, gelişen olayları dikkatle takip ediyor ve olasılıklar için Genelkurmay'dan bilgi almaya çalışıyordu. Genelkurmay'dan gelişmelere göre istediği cevaplar belki onların bile düşünmediği sorulardı. Cevabı olmayan, olsa da işgali engelleyemeyen bu sorular, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'un teslimiyetinin boyutunu öğrenmesi açısından da önem taşıyordu. Mustafa Kemal Paşa'yı özellikle tedirgin eden hususların başında stratejik öneme sahip Toros tünellerinin akıbeti idi. Zira anlaşma maddesinde yer alan Toros tünellerinin işgalini gerçekleştirecek İngiliz birliklerinin sayısı belirsizdi. Bu belirsiz sayı eğer Anadolu'yu işgal edebilecek kuvvette olursa buna izin verilecek miydi (Onar, 1995, s. 17).

Bu soru aslında Mustafa Kemal Paşa'nın Torosların işgalinden sonra Anadolu'nun işgalinin gerçekleşeceği endişesinin bir yansımasıydı. Sanki Genelkurmay'dan Anadolu işgal edilirse ne yapabileceklerini anlamaya çalışıyordu. Belki de bu sorular, Mustafa Kemal Paşa'nın kafasında bu mücadelenin İstanbul'un dışında yapılması gerektiğini, onların teslimiyetinin tescillendiğini netleştiriyordu.

Sorulacak sorular ve alınacak cevaplar çoğaldıkça belirsizlikler de artıyordu. Böylece işgalciler için işgalin alanı genişliyor ve Osmanlı'nın teslimiyeti hızlanıyordu. Bu belirsizliklerden bir diğeri de, Ateşkesin 16. maddesinde geçen "Kilikya" denen bölgenin sınırlarıyla ilgiliydi. Mustafa Kemal Paşa, yukarıdaki aynı telgrafta Kilikya sınırının neresi olduğunu da soracaktı (Onar, 1995, s. 17).

¹¹ 2. Madde Mondros Ateşkesinde şöyle geçmektedir: "Türk sularındaki tüm mayın tarlalarının, torpido kovanlarının ve öteki engellerin yerlerinin gösterilmesi ve bunların taranması ya da kaldırılması için, istemde bulunulunca, yardım edilmesi", Soysal, a.g.e., s. 12; Erim, a.g.e., s. 520.

Verilen cevapların hiçbiri Mustafa Kemal Paşa'nın endişelerini gidermiyordu. Her verilen cevabın oyalayıcı olduğu düşüncesi, Mustafa Kemal Paşa için İstanbul'un çaresizliğini gösteriyordu. Bu çaresizlik işgalcilerin her dediğini yapmakla devam ederse, Mustafa Kemal Paşa'ya göre, İngilizlerin ihtiraslarının ve isteklerinin önüne geçmek mümkün olmayacaktı (Onar, 1995, s. 17).

Nitekim de öyle oldu ve İngilizlerin her isteğine boyun eğilmesi, teslimiyeti getirdi. Bundan ilk nasiplenen de İskenderun olacaktı.

İngilizlerin İskenderun'u işgal için en son gerekçesi, Halep dolaylarındaki ordularının beslenmesi için İskenderun'dan yararlanma isteği idi. Mustafa Kemal Paşa İngilizlerin bu isteğini hiç de gerçekçi bulmuyordu. Bu konudaki düşüncelerini Genelkurmay'a 6 Kasım 1918 tarihli telgrafla ifade edecekti. Mustafa Kemal Paşa telgrafında, İngilizlerin asıl niyetinin Halep'teki orduyu beslemek olmadığını, bu gerekçe altında İskenderun'u işgal etmek ve 7. Ordunun önünü kesmek olduğunu bildirecekti. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay'a bu işgali önlemek için mahiyetindeki birlik komutanlarına, İngilizlerin her ne gerekçe ile olursa olsun İskenderun'a asker çıkarmaları durumunda ateşle karşılık verilmesi emrini verdiğini de bildiriyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın bu emri ve tavrı gerçekleşecek fiili bir durumda, İstanbul Hükümetini zora sokacağı kesindi. Zira İstanbul Hükümeti durumu idare etme yoluna gidiyor ve karşı hamle yapma gücünü kendinde görmüyordu. Bu tutumun farkında olan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay'a gönderdiği bu telgrafın sonuna, eğer İngilizlerin aldatici işlem, öneri ve davranışlarına karşı gelinmemesi kendisinden istenecekse, bu emirleri uygulamasına yaradılışının el vermediğini, bu emirlere uymayacağını ekliyordu. Ayrıca Genelkurmay'dan gerekirse yerine bu emirleri uygulayacak birisinin hızla atanmasını talep ediyordu (Onar, 1995, s. 20, Atatürk Araştırma Merkezi, 1991, s. 19).

Mustafa Kemal Paşa'nın bu çabaları ve uyarıları Genelkurmay'dan destek görmezken, güneydeki ordu kuruluşlarının yeniden düzenlenmesi ile ilgili istekleri de reddedildi. Aynı reddediş bu kez Mustafa Kemal Paşa tarafından yapıldı. Mustafa Kemal Paşa'da Sadrazam İzzet Paşa'nın 6 Kasım 1918 de gönderdiği telgrafta yapılmasını emrettiği isteklerini kabul etmedi. Bu emirler arasında Yıldırım Orduları Grubu'nun ve İkinci Ordu Karargahı'nın başka bir karargaha bağlanması vardı. Mustafa Kemal Paşa bu duruma karşı çıkarak, Genelkurmay'dan değişikliklerin yapılabilmesi için yerine Genelkurmay'ın görüşlerine uygun birisinin komutaya getirilmesini istedi (Onar, 1995, s. 21-22; Türkmen, 2000a, s.408).

Bu isteğin asıl sebebi, Mustafa Kemal Paşa'nın olaylara karşı bakışıyla, Genelkurmay'ın farklı duruşuydu. Mustafa Kemal Paşa işgallere karşı gelinmesi ve direnilmesi düşüncesinde iken, buna karşılık İstanbul, işgalcilere karşı hoşgörülü olmanın Barış Konferansında Osmanlı'nın lehine bazı çıkarlar sağlayabileceği görüşündeydi.

Nitekim Mustafa Kemal Paşa ile şiddetli bir telgraf tartışmasına giren Ahmet İzzet Paşa gelişmelerden endişe duyarak, olası bir problemi önlemek için, Adana'da bulunan Yıldırım Orduları Grubu Karargahı ile VII. Orduyu, 7 Kasım 1918'de lağvetti ve bu gruptaki 3. Kolorduyu mütareke konuş yeri olan Sivas'a gönderdi. Yıldırım Orduları Grup Komutanı Mustafa Kemal Paşa'da Genelkurmay emrine alındığından, ordular grubu ve bölge, II. Ordu Komutanı Nihat (Anılmış) Paşa'ya bırakıldı (Türkmen, 2000b, s. 623-624).

İskenderun'un Teslimi

Osmanlı Hükümeti'nin enerjisi tükenmiş ve sadece durumu idare etmekten ibaret bir siyasetle her yaptığı hamlede, Mondros Ateşkes şartlarını ihlal etmemeye çalışıyordu. Artık İskenderun limanına hakim olmak isteyen İngiltere'ye karşı daha fazla direnç gösteremedi.

İngilizler, Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncelerini teyit eden, İskenderun'un teslimi hakkındaki isteklerini nihayet bildirdiler. İngilizler ve Fransızlar, Rauf (Orbay) Bey'in imzaladığı Mondros Ateşkes şartlarını ihlal etmeye başlamışlardı. Ahmet İzzet Paşa, 8 Kasım 1918'de, Mustafa Kemal Paşa'ya: "*Şehri teslim teklifine hak ve salahiyetleri yoksa da, İskenderun şehri için Mütareke feshedilemeyeceğinden, müracaat halinde şehrin tahliye (boşaltılması) ve teslim edilmesini*" emretti. Mustafa Kemal Paşa, 8 Kasım 1918'de İskenderun'un boşaltılmasıyla ilgili, Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'dan aldığı emri, 15 ve 20. Kolordularla, 41. Tümen ve Adana vilayetine tebliğ etti (Kemal, 2010, s.383).

Mustafa Kemal Paşa'nın bütün çabalarına ve karşı çıkmasına rağmen, İskenderun'un teslimine ister istemez uymak zorunda kaldı. Bu teslimin doğurabileceği sonuçları da Ahmet İzzet Paşa'ya, 8 Kasım 1918 tarihli telgrafıyla bildirdi. Mustafa Kemal Paşa'ya göre, Mondros Ateşkesi hiçbir şekilde Osmanlı Devleti'nin korunmasını ve geleceğini sağlayıcı nitelikte değildi. Anlaşmanın açık olmayan maddeleri ise netleştirilmeliydi. Ona göre, eğer bu güne kadar İngilizlerin isteklerine karşı takınılan tavır devam ettirilirse, bugün Payas (Yakacık)-Kilis çizgisine kadar olan yeri isteyen İngilizlerin, yarın Toroslara kadar olan Kilikya (Adana Mersin) bölgesini ve daha ileride de Konya-İzmir doğrultusunun işgali önerisinin birbirini takip edeceği söyler. Hatta Mustafa Kemal Paşa bundan da daha karamsar bir tablo çizerek, İngilizlerin bu gidişle orduyu idare etmek ve Osmanlı yönetimini belirlemek teklifinin bile uzak olmadığını belirtir. Mustafa Kemal Paşa tespitlerini Ahmet İzzet Paşa'yla paylaşırken devletin güçsüzlüğünün ölçüsünü bildiğini söylese de, devletin buna rağmen yapmak zorunda olduğu özverinin ölçüsünü saptamak ve sınırlamak gerektiğinin altını çizer (Onar, 1995, s. 27).

Mustafa Kemal Paşa İngilizlerin niyetlerinin farkında olarak bazı uygulamalara karşı çıksa da yapabilecekleri sınırlıdır. Onun için Ahmet İzzet Paşa'nın 8 Kasım 1918 tarihli İskenderun'un İngilizlere teslimini emreden buyruğuna uymak zorunda kalacaktır. Böylece Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul nezdinde yaptığı bütün girişimler İskenderun'un İngilizlere teslimini önleyemedi. 9 Kasım 1918 tarihinde İskenderun, İngilizlerin on-on beş kişilik birliğince işgal edildi (Onar, 1995, s.29). İskenderun'un teslimi ile ilgili bir protokol yapıldı. Bu protokolün içeriğini 10 Kasım 1918 tarihinde Mustafa Kemal Paşa Genelkurmay'a bildirdi. Protokole göre, İskenderun ve çevresi 9.11.1918 tarihinde Osmanlı ordusundan alınacak, bütün birlikler Sarıseki'nin kuzeyine geçecek, 10.11.1918 tarihinden başlayarak güney ve doğu Amanos Dağları ile batı ve kuzeyde İskenderun Körfezi Payas'a kadar uzanan yerlerdeki Osmanlı birlikleri buraları boşaltacak, İskenderun bölgesinde kalmış askeri güçlerle, polis, İlçe ve liman memurları yerlerinde kalacaklardı (Onar, 1995, s. 30-31).

İşgale Karşı Direniş ve Tayfur Sökmen'in Faaliyetleri

Davanın Başlangıcı

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın hemen ardından başlayan ve anlaşmanın 7. maddesine dayanan işgaller, önce Kasım ayında İskenderun'da başladı. Türk Ordusunun bölgeden çekilmesiyle birlikte Aralık ayında Dört Yol, Mersin-Tarsus ve Adana sonra da Torosların işgaline kadar uzadı. 1919 yılına gelindiğinde bütün Çukurova, Fransız işgali altına girdi (Seyfeli, 1998, s. 71).

İskenderun'un İngilizlere teslimiyle ilgili Ahmet İzzet Paşa'nın 8.11.1918 tarihli emriyle ve bu bölgede bulunan 41. Fırkanın çekilmesiyle İskenderun'a 9 Kasım 1918 tarihinde önce İngiliz birlikleri girse de, çok durmadan çekildiler. Sonra 10 Kasım 1918 günü Fransızlar İskenderun'a asker çıkardı. Sayıca az olan ve öncü birlik niteliğini taşıyan ilk Fransız işgal kuvvetlerinin arkası 14 Kasım'da gelecekti. Fransızlar ilk olarak İskenderun limanının kontrolünü ele alarak, buradan sürekli asker çıkaracak ve Adana ile Halep dolaylarına sevk edecekti (Hatiboğlu, 2012, s. 13).

Mustafa Kemal Paşa'nın İskenderun'un işgali karşısında gösterdiği tepkiyi Tayfur Bey anlatırken:

Filistin'den, Halep'e, Halep'ten, Antep yolu ile Adana'ya gelen Mustafa Kemal Paşa, anlaşmanın tersine İskenderun Sancağının, (Hatay'ın) işgalini öğrenince Suriye'de bulunan müttefik orduları kumandanı Mareşal Allenby'e protesto telgrafi çektiği gibi, Harbiye nezaretine de yazmıştır. Bu suretle, (HATAY) davasına aziz Atatürk, daha o tarihte el koymuştur (Sökmen, 1992, s. 20-21).

diyerek, davanın başlangıcını o güne dayandırır.

Tayfur Bey'i umutlandıran bu el koyuş uzun zaman alacak, zira vatanın içinde bulunduğu zorluklar ve işgali düşünüldüğünde İskenderun-Antakya (Hatay) davasını halletmek o kadar da kolay olmayacaktı. Öncelik üzerinde direnilecek vatan toprağını elde tutabilmekteydi. Durum bu olsa da, ülkenin içinde bulunduğu umutsuzluğu Tayfur Bey gibi umuda dönüştürmeye çalışan vatansaverler, düzenli düzensiz direnişin ilk adımlarını İskenderun-Antakya (Hatay)'da atacaktı. Bu durum işgal sonrası denetimi sağlamaya çalışan Fransa'nın işini zorlaştıracaktı.

Bu zorluğu aşabilmek için Fransa, işgal sonrası Albay De Piepape vasıtasıyla işgal yönetiminde görev yapacaklara yönelik hazırlanan talimatnamede yerel halka *daha sonra geniş bir özerklikten yararlanacakları duygusunun verilmesini* istiyordu. Bu istek gelebilecek tepkileri hafifletmek içindi. Fransa işgal yönetimini de belirliyordu. Buna göre İskenderun kaymakamlığına ve belediye başkanlığına Hıristiyan olan Jozef Makzume'yi, Antakya kaymakamlığına ise Yahya Zade Adalı Hacı Mehmet Efendi'yi¹² atıyordu. (Ada, 2005, s. 29). Antakya'da yapılan bu görevlendirme Fransa'nın Arap eşraf üzerinde menfaat çatışmaları yaratarak kontrollerini kolaylaştırmak amacıyla yapıldı ve bunda da kısmî olarak başarılı olmuşlardı. Fransızlar bu atamaları eşrafın tepkilerine ve kendilerine sağladıkları menfaatlere göre sürekli değiştirerek, eşraf arasındaki dengeyi de rekabeti de buna göre ayarladılar.

Fransız İşgal Yöntemlerine Karşı Teşkilatlanma ve Direniş

Fransa işgal bölgelerini kontrol edebilmek ve halk içinde dengeleri kendi lehine çevirebilmek için değişik yöntemler denerken, Türk tarafında da artık Fransız işgaline ve Arap çete hareketlerine karşı ilk fiili duruş başladı. Bu karşı duruşun en önemli sebeplerinden birisi de, Fransız işgal askerlerinin içinde Ermenilerden oluşan bir birliğin olmasıydı. Bu birliğin varlığından güç alan Dört Yol'da tehcir sırasında yerleştirilmiş¹³ Ermeniler, taşkınlık yapmaya başlamışlardı. Bu durum işgallere karşı ilk silahlı direnişinde burada başlamasına sebep olacaktı¹⁴ (Ada, 2005, s. 29-30).

¹² Nuri Aydın Konuralp kitabında Adalı Hacı Mehmet Efendi'den bahsederken şöyle der: "*Arapçı eşraf içinde en çok Fransızlara sadakat gösteren bu zat idi. ...servet sahibi olmak istiyordu. İşte bu zatın Fransızlara karşı sadakati bundan ötürü idi. Fransızlar da bu zatı el altında bulundurarak diğer Arapçıların hareketlerini günü gününe haber almak ihtiyacında idiler. Bunu da ancak Adalı Hacı Mehmet Efendi vasıtasıyla yapabiliyorlardı. O, herkesin sakalına göre tarak vermenin ustası idi.*" Bkz.: N. A. Konuralp (1970). *Hatay, Kurtuluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi*, (A. Konuralp Yay. Haz.), İskenderun, s. 15. Anlaşıyor ki, Adalı Hacı Mehmet tiplemesi, Fransız işgal politikasının da karşılığıydı.

¹³ "*Birinci Dünya Savaşı sırasında Dört Yol'dan Suriye'ye çok sayıda Ermeni göç ettirilmişti. Savaşın Osmanlı Devleti'nin mağlubiyeti ile sonuçlanmasından hemen sonra, Fransızlar bu göç ettirilmiş Ermenileri yeniden Dört Yol'a yerleştirdiler. Kısa bir müddet sonra Dört Yol'daki Ermenilerin nüfusu 12.000 kişiyi aşmıştı.*" S. Hatiboğlu (1988) "Fransız İşgali Sırasında Çukurova'da Ermeni Mezalimi (1918-1922)-II", *Türk Yurdu*, s. 40.

¹⁴ Dört Yol'daki Ermeni olayları için bkz.: Konuralp, a.g.e., A. Melek (1966), *Hatay Nasıl Kurtuldu*; M. Tekin (1986). *Milli Mücadele'nin İlk Kurşunu ve Dört Yol'da Kara Hasan Paşa*; K. Arslan (2008), *Milli Mücadelede İlk Kurşun ve Dört Yol*; A. Halaçoğlu-M. Öztürk (1995). *Hatay'ın Anavatan'a Katılmasında Dört Yol'un Yeri ve Önemi, 1938 Suriye Olayları ve Halil İbrahim Efendi'nin Faaliyetleri*; S. Hatiboğlu (1992). "Milli Mücadele'de Dört Yol ve İlk Kurşun", *Sosyal Bilimlerde Araştırma*,1(5); E. Seyfeli (1996). "Milli Mücadele'nin İlk Kurşunu", *AAMD*, 12(34); Y. Demir (2007). "Fransız İşgalinden Sonra Antakya ve Civarına Ermenilerin Yerleştirilmesi"

Dörtyol'un 11 Aralık 1918 tarihinde Fransızlar tarafından işgal edilmesiyle birlikte Ermeniler, Fransız kuvvetlerinden de destek alarak, Türkleri yıldırım için kasaba ve köylerde zulüm ve işkence yapmaya başladılar (Umar, 2003, s. 13). İşte bu durum, güneyde Fransız-Ermeni işbirliği neticesi olarak ortaya çıkacak ve böylece, Ermeni mezalimi şiddetini arttırarak devam ettirecekti. Bunun sonucu olarak bölgedeki Türkler ile Fransız ve Ermeniler arasında şiddetli çarpışmalar görülecekti (Hatiboğlu, 1998, s.40).

Bu çarpışmaların ilki, Dörtyol ve çevre köylerden gelen halkın Özerli'de toplanarak, 19 Aralık 1918'de Fransız birliğine saldırmasıyla başladı. Bu saldırı bir baskın niteliğindedi ve gelecek çatışmalarında habercisiydi. Zira bu baskını Dörtyol-Hassa hattında başka çatışmalar da izleyecekti. Artık işgale karşı Dörtyol'da başlayan direniş Antakya'yı da sarmış, orada da teşkilatlanma başlamıştı. (Ada, 2005, s. 30).

Antakya'daki bu teşkilatlanmanın ilk öncülerinden birisi de Tayfur Bey'di. Tayfur Bey, Fransız idaresini kabul etmeyip, ilk fırsatta diğer akraba ve aşiret ileri gelenlerini bir araya getirerek mücadeleye başladı. Bu bir araya gelişi Hatay davasının başlangıcı olarak kabul eden Tayfur Bey, kendi akraba ve aşiretlerinin birleşmesini diğer aile ve aşiretlerinde bir araya gelmelerine öncü olduğunu, bu durumunda İskenderun-Antakya bölgesinde de mücadele ruhunu doğurduğunu söyler. Hatta Tayfur Bey, Reyhaniye'deki kendi akrabaları ve aşiretleri arasındaki bu birlik ve beraberliğin "*Hatay*" davasında Arapçuların dışında bütün İskenderun-Antakya bölgesi ve havalisini birleştirdiğinin de altını çizer (Sökmen, 1992, s. 22).

Bu davanın devamı için sürekli toplantılar yapılıyor ve neler yapılabileceği konusunda çareler aranıyordu. Bu çare arayışlarından biride Kodağı'ye köyünde Tayfur Bey, akrabaları ve Reyhanlı'nın ileri gelenleriyle¹⁵ oldu. Toplantıda genel durum hakkında uzun bir görüşme yapıldı. Bu görüşme sonunda, Fransız idaresinin kabul edilmeyeceği, fakat mücadeleye karar verilmiş olmasına rağmen sığınacak ve yardım görecektir bir imkân bulunana kadar da harekete geçilmemesi kararı alındı (Sökmen, 1992, s. 22-24).

Bu yardımın kendiliğinden gelmeyeceği kesindi. Bir çıkar yol bulunmalıydı. O çıkar yolu Tayfur Bey İngiliz işgalindeki Antep'te arayacaktı.

Antep'e Mürselzade İnyet Bey ile birlikte giden Tayfur Bey, burada mutasarrıf Ahmet Bey, Dai Ahmet Ağa ve diğer eşrafla konuşarak hem onlara kendi planlarını anlatmış hem de yardım istemişti. Fakat beklenen karşılık bulunamadı. Bunun üzerine Tayfur Bey ve beraberindeki heyet Reyhaniye'ye geri döndü (Sökmen, 1992, s. 24).

Destek ve yardıma karşılık bulamayan Hatay'daki direnişçiler¹⁶ buna rağmen çok geçmeden Harim Kalesindeki Fransız güçlerine saldırdılar. Baskın niteliğindeki bu ilk saldırı, uzun sürmesine rağmen sonuç alınamadı. Belki silahla alınamayan bu sonuç, Fransızları susuz bırakarak elde edilebilir ve teslimine zorlayabilirdi. Bunun için kalenin su kuyularını tahrip etmek gerekiyordu. Harekete geçilse de Fransızların üstün ateşi karşısında daha fazla dayanamadılar ve birkaç kişi yaralanarak geri çekilmek zorunda kaldılar (Sökmen, 1992, s. 25).

Saldırı başarısız olsa da, yapılan bu ilk hareket, Fransızları endişelendirmeye yetmişti. Zira Fransızlar şunu anladılar ki, bölgeye yerleşmeleri sandıkları kadar kolay olmayacaktı. Tayfur Bey ve arkadaşları daha sonra birleşmek üzere ayrıldılar.

Yönelik Faaliyetler", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*; (9); K. Çelik (1988). Milli Mücadelede İlk Kurşun ve Dörtyol'un Düşman İşgalinden Kurtuluşu", *AAMD 14*(41).

¹⁵ Toplantıya katılanlar ve görüşülen konular hakkında bkz.: Bkz; Sökmen *a.g.e.*, s. 24.

¹⁶ "*Tayfur Bey, Mürselzade Ahmet Bey, Kürtdağı ve Gavur Dağı çeteleri Maho ve arkadaşları, Amik'ten Faruk Cengiz, Mehmet Şahin ve arkadaşları.*" Sökmen; *a.g.e.*, s. 25

Milli Mücadele'nin Bölgeye Verdiği Umut

Bölgedeki bu kurtuluş çabaları gücü nispetinde umutsuz gibi görünse de, ana vatanın kurtulması için yapılan Erzurum ve Sivas Kongreleri bölge için umut olmuştur. Zira Tayfur Bey bu dönemden bahsederken şöyle diyecekti: “*Erzurum, Sivas kongrelerinin yapılması ve nihayet Ankara’da Kuvay-i Milliye hükümeti, bizim gibi işgale uğrayıp ta ümitsiz ve karanlıklar içerisinde çırpananlara büyük ümit ve cesaret vermişti.*” (Sökmen, 1992, s. 25).

Tayfur Bey’e bu ümit ve cesareti veren, Sivas Kongresi’nin 11 Eylül’de yayımlanan “*Umumi Kongre Beyannamesi*”nin birinci maddesi olduğu söylenebilir. Zira bu maddenin hükmü ile Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalandığı zamanki sınırların milli sınır kabul edilmesi, İskenderun Sancağı ve havalisini de bu sınırlar içine dahil ediyordu. Aynı beyannamenin altıncı maddesi de bu bölgenin milli sınırlar içinde olduğunu daha da netleştiriyordu (TBMM, 1993, s. 48). Bu netlik bölgenin direniş gücünü arttırdı. Zaten bölgenin işgali Mondros’un imza tarihinden bir hafta sonra idi. Bu durumda Sivas Kongresi, İskenderun-Antakya bölgesinin milli sınırlar içinde kaldığını kabul edilmiş oluyordu.

Aynı zamanda bu beyannamenin en önemli taraflarından birisi de, silahlı milli teşkilat kurulması için bazı direktifleri ihtiva ediyor olmasıydı. Düşmanla mücadele içinde olan bölgelerde sabit ve seyyar silahlı kuvvetlerin nasıl teşkil ve idare edileceği, nasıl silahlandırılacağı, giydirileceği gibi durumlar açıklanıyordu. Ayrıca milli teşkilatla ordu arasındaki irtibatın Heyet-i Temsiliye tarafından sağlanacağı bildiriliyordu (Atatürk, 1989, s. 1653-1657).

Yukarıdaki maddeler dahil, diğer hükümler değerlendirildiği zaman, Sivas Kongresi’nin, Milli Mücadele hareketi için bir dönüm noktası olduğu görülecektir. Kongre, Türk milli birliğini sağlamada dayanak noktası olmuştu. Milli cemiyetlerin birleştirilmesi ve Heyet-i Temsiliye, yeni Türk devletinin müjdecisi gibiydi. Milli Mücadele hareketini yürütenler, seslerini bu kongre ile daha etkili biçimde duyurabilmişlerdi. Ayrıca bu kongre, Damat Ferit Hükümeti’nin düşmesine yol açarken, yeni seçimlere gidilerek “*Misak-ı Milli*” kararının alınmasını sağlayacak Meclis-i Mebusan’ın açılması sonucunu da getirecekti (Kasalak, 1992, s. 211).

Kısaca, Anadolu’da işgallere karşı oluşan direniş, Erzurum ve Sivas Kongreleriyle daha teşkilatlı bir duruma gelmişti. Bu durum İngiltere ve Fransa’yı çoktan endişelendirmeye başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa hedefi çoktan belirlemiş, “*Ulus egemenliğine dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak*” (Atatürk, 1989, s. 19) için bütün ulusal güçleri harekete geçirmişti. Harekete geçen bu ulusal güçler, İstanbul Hükümeti ile barış görüşmeleri yapan İngiliz ve Fransızları tedirgin etmeye başlamıştı. Onun için bu devletler, kendilerine karşı silahlı direnişe geçen, milli egemenliğe dayalı bağımsızlığı hedefleyen bu hareketi dikkate almak zorunda kalacaklardı (Ada, 2005, s. 30).

Bu dikkate alışı bir diğer sebebi de, Mustafa Kemal Paşa’nın Suriye ve Irak’daki Araplar üzerinde etkisini artırmasıydı. Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası İngiltere ve Fransa, Osmanlı egemenliğinde yaşayan Arapların bağımsız milli hükümetler kurmalarına izin verdiklerini açıkladı. Arapları umutlandıran bu açıklamadan sonra, 18 Ocak 1919 tarihinde toplanan Paris Barış Konferansı’nda, İtilaf Devletleri Arapların isteklerini dikkate almadılar. Bunun üzerine Suriye ve Irak’taki Araplar İngiltere ve Fransa aleyhine tavır almaya başladılar (Umar, 2010, s. 446).

Alınan bu tavır Arapları, İngiliz ve Fransızlardan uzaklaştırırken, yönlerini Anadolu’ya çevirmiş ve Türklerle anlaşma isteği belirlemişti. Bir kısım Müslümanlar kendi bağımsızlıklarını istemişler fakat bir tarafıyla da Osmanlı’ya bağlı kalmayı arzulamışlardı. Özellikle Suriyeli bazı kesimlerde böyle bir istek mevcut idi. Bu isteği Mustafa Kemal Paşa

ile irtibata geçen, Emir Faysal'ın özel temsilcisi dile getirmişti. Bu temsilcinin maddi ve manevi talepleri karşısında Mustafa Kemal Paşa, “*Kaynaklarımızı milli sınırlarımız dışında israf edemeyiz*” diyerek reddetmiş fakat Suriye'nin sömürgeci güçlere karşı bağımsızlığını desteklediğini söylemişti (TBMM GCZ, 1920, s. 2-3).

Bu talepler reddedilmiş olsa da, Mustafa Kemal Paşa'ya göre Türklerin, Suriye'de etkili olduklarının elden geldiğince fiilen kanıtlanabilmesi ile sağlanabilecek siyasal çıkarlar büyük olacaktı. Bundan beklenen fayda ise, Fransızları Suriye'de uğraştırarak, iki cephe arasında bırakmak ve Fransız işgalindeki bölgelerde rahatça düşmana karşı mücadele verebilmektir. Sonuçta bu siyasetin etkisi görülmüş, Suriye'de Fransızlara karşı devam eden Arap mücadelesi neticesinde Fransızlar, Güney Anadolu bölgemizde işgal ettikleri bölgelere yeterince asker gönderememişlerdi (Yavuz, 1994, s. 52).

Şunu söyleyebiliriz ki, 1919 yılı sonlarında, İngiltere ve Fransa'nın planlarının istedikleri gibi gitmemesinde Mustafa Kemal Paşa'nın önemli bir rolü vardı. Bu durum karşısında, her geçen gün endişelenen Fransızlar, bir an önce çözüm bulmaya çalışıyordu. Milli Mücadelenin Anadolu hareketinin bu kadar güç kazanması, Arap dünyası üzerinde etkisini artırması, bu endişenin yersiz olmadığını gösteriyordu.

İskenderun-Antakya Bölgesi: Misak-ı Milli'ye Dahil miyiz, Değil miyiz?

Misak-ı Milli, Milli Mücadele'nin hedefini ortaya koymuş, milli ve bölünmez Türk vatanının sınırlarını çizmişti. Bu sınırların belirlenmesinde ölçü olarak Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihinde Türk ordusunun sahip olduğu sınırlar kabul edildi. Sınırlar belirlendikten sonra mücadelenin şeklide netleşiyordu.

Milli Mücadele'nin nasıl bir yol haritası izleyeceğini Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya geldiğinin bir sonraki günü 28 Aralık 1919'da şehrin ileri gelenlerine yaptığı uzun bir konuşmada ortaya koydu. Benimsenmesi ve sağlanması gereken sınırları da çizerek, bu sınırların çizdiği vatandan hiçbir taviz verilmeyeceğini belirtti. Buna göre Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imza edildiği tarihteki, Türk ordusunun kontrolü altında bulunan yerleri, sınır olarak kabul etti. Bu sınır: “*İskenderun Körfezi güneyinden, Antakya'da Halep ile Katma istasyonu arasında Cerablus Köprüsü güneyinde Fırat ırmağına kavuşur. Oradan Deyrizor'a iner; sonra doğuyu uzatılarak Musul, Kerkük, Süleymaniye'yi içerir*” şekilde ifade etti (Atatürk, 1989, s. 1735).

Osmanlı Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920 tarihinde açıldı. Temsil Heyeti'nin ve Mustafa Kemal Paşa'nın bu meclisten umutları vardı. Zira Osmanlı Mebusan Meclisi'ne giden milletvekilleri ile Ankara'da yapılan görüşmelerde, Mecliste izlenecek yol belirlendi. Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta anlattığı gibi, milletvekilleri arasında huzursuzluk ve tutarsızlık görünüyordu. Bu duruma bağlı olarak, Ankara toplantılarında yapılması gerekenlere tam uyulmadığı görüldü (Atatürk, 1989, s. 483). Buna rağmen, Misak-ı Milli'nin görüşülmesine gelindiğinde mecliste bir toparlanma oldu. Nihayetinde komisyondaki görüşmelerden sonra Misak-ı Milli, Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından 28 Ocak 1920 tarihinde gizli bir toplantıda kabul edildi.

Böylece kurtarılacak vatan sınırları belli oldu. Fakat bu sınırların netliği konusunda tereddütler vardı. Bu tereddüdün temel sebebi de, Mondros Ateşkesi Antlaşması'nın imzalandığı zaman hangi bölgenin işgal altında olduğu hangi bölgenin olmadığı noktasındaydı.

Mustafa Kemal Paşa, Büyük Millet Meclisi'nde Fransa ile yapılacak anlaşmanın görüşmeleri sırasında sınır konusundaki tartışmaları netleştirmek ihtiyacı duymuştu. Mecliste yaptığı konuşmada, en çok düşünülecek ve tetkik edilecek meselenin sınır meselesi olduğuna vurgu yapar. Sınırlar düşünülürken “*Misak-ı Milli'ye mutabık mıdır?*” önce bunun tetkik

edilmesi gerektiğini söyler. Bu uygunluğun ölçüsünü de Misak-ı Milli'nin sınırla alakalı maddesi olan birinci maddeye¹⁷ dayandırır (TBMM GCZ, 1921b, s. 354).

Bu maddeye dayanarak “*Hattı mütareke*” var mıdır, yok mudur tartışmalarına Mustafa Kemal Paşa verdiği cevapla, böyle bir hat çizgisinin olmadığını ortaya koyar. Bu durumu daha da detaylandırmak için, Harbiye Nazırı İzzet Paşa'ya böyle bir hattın varlığını sorduğunda: “*Binaenaleyh çizilmiş, tespit olunmuş, kağıda geçmiş hiçbir mütareke hududu yoktur.*” (Onar, 1995, s. 9) cevabını aldığını aktarır. Sonrasında ise Mustafa Kemal Paşa kafasındaki sınırı şu şekilde ifade eder:

Yalnız biz Erzurum Kongresini yaparken Anavatani düşünerek bir hudud olmak lazım gelir. O zaman dedik ki, hakim bulunduğumuz hat bizim hududumuzdur. Bu noktayı nazardan, İskenderun üzerinden Şarka doğru uzanan yerlerde benim kuvvetlerimin süngüsünün hakim olduğu hattı ben pekala bilirim (TBMM GCZ, 1921b, s. 354).

Mustafa Kemal Paşa konuşmasına devam ederken, Mersin Milletvekili İsmail Safa Bey: “*İskenderun mıntikasında kesif bir Türk var mıdır? Bizim hududu millimiz olacaktır.*” sorusuna verdiği cevap “*Bu hudud Misak-ı Millimize münafi değildir. Misak-ı Millimizde muayyen ve müsbet bir hat yoktur.*” olmuştur. Bu da bize gösteriyor ki, Misak-ı Milli'nin belirlediği sınırlar, her ne kadar tespit edilmemiş olsa da, bu sınırları belirleyecek olanı Mustafa Kemal Paşa konuşmasının devamında ortaya koyarak şöyle diyecekti: “*Kuvvet ve Kudretimizde tesbit edeceğimiz hat hattı hudud olacaktır*” (TBMM GCZ, 1921b, s. 355). Mustafa Kemal Paşa, hat çizgisini kafasında belirlemiş, bu hattın kesinliğini de kuvvet ve kudrete dayandırmıştı.

İskenderun-Antakya bölgesinin durumu konusunda ise Mustafa Kemal Paşa aynı konuşmasında, Mütareke'nin imzalandığı zaman İskenderun'da Türk kuvvetlerinin olduğunu, İngiliz ve Fransızların bu kuvvetleri oradan çıkartmak istediklerini, bu durumda gerçekleşmesi ile çoğunluğu Türk olan bu bölgenin Misak-ı Milli'ye uygun olmamasına rağmen terkedilmek zorunda bırakıldığını söyler. Mustafa Kemal Paşa yaptığı bu tespite rağmen, bu bölgenin Misak-ı Milli'ye dahil olup olmadığı konusunda net bir tavır takınmaktan çekinir (TBMM GCZ, 1921b, s. 355). Bunun sebebi, o dönemde Fransa ile yapılan görüşmelerin etkisi olarak düşünülebilir. Ama gerçekte Mustafa Kemal Paşa'nın kafasındaki düşünce hiçbir zaman bu bölgeyi Misak-ı Milli'nin dışında bırakmak olmadı. Zira bu düşünceyi İskenderun-Antakya bölgesi direnişçilerinin, “*Biz Misak-ı Milli sınırlarına dahil miyiz, değil miyiz?*” sorularına buldukları yanıtta görmek mümkündür.

Erzurum ve Sivas Kongrelerinden sonra Anadolu hareketinin daha teşkilatlı bir şekilde işgallere karşı durması, İskenderun-Antakya bölgesindeki direnişe de yansdı. Tayfur Bey, akrabaları ve aşiret ağaları sık sık toplanıp durum değerlendirmesi yapsalar da, halledemedikleri en önemli sorunlardan biri İskenderun-Antakya bölgesinin Misak-ı Milli sınırlarına dahil olup olmadığı konusuydu. Bu durumun netleştirilmesi için Tayfur Bey Antep'teki Müdafai Hukuk Cemiyeti yöneticileri ile görüşmek üzere akrabaları tarafından vazifelendirildi. Tayfur Bey, 1920 Mayıs sonunda Antep'e hareket etti. Burada görüştüğü yöneticiler durumdan haberdar olmadıklarını beyanla, eğer isterlerse bu durumu telgrafla Ankara'ya sorabileceklerini söylerler. Bunun üzerine Tayfur Bey, 29 Mayıs 1920'de Mustafa

¹⁷ Bu madde şöyledir: “*Osmanlı Devletinin, özellikle Arap çoğunluğunun yerleşmiş olduğu, 30 Ekim 1918 günkü Silah Bırakışımı(Mondros Mütarekesi) yapıldığı sırada, düşman Ordularının işgali altında kalan kesimlerinin (o sırada Hatay ve Musul bölgesi Türk egemenliği altında idi) geleceğinin, halklarının serbestçe açıklayacakları oy uyarınca belirlenmesi gerekir; sözkonusu Silah Bırakışımı çizgisi içinde, din, soy ve amaç birliği bakımından birbirine bağlı olan, karşılıklı saygı ve özveri duyguları besleyen soy ve toplum ilişkileri ile çevrelerinin koşullarına saygılı Osmanlı-İslam çoğunluğunun yerleşmiş bulunduğu kesimlerin tümü, ister bir eylem, ister bir hükümle olsun, hiçbir nedenle, birbirinden ayrılamayacak bir bütündür.*”. Soysal, a.g.e., s. 15-16.

Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek durumu sorar fakat bir cevap alamaz. 31 Mayıs'ta tekrar bir telgraf daha çekmiş ve telgrafında: “.....çevremiz, Kuvay-i Milliye'nin kudretli ve koruyucu kanadının gölgesi dışında görülüp ona sahip çıkılmayacaksa,Osmanlı Bayraklarının bulunduğu mahalle hicrete amadeyiz.” demişti. Cevap, Mustafa Kemal Paşa adına Miralay Recep Bey'den geldi. Cevapta, İskenderun-Antakya bölgesinin Misak-ı Milli hudutları içinde olduğunu, Maraş'ta bulunan İkinci Kolordu ile temas edilmesi gerektiğini bildirdi. Tayfur Bey bu cevabı aldıktan sonra Reyhaniye'ye dönerek, durumu akraba ve arkadaşlarına anlattı. Bu durum karşısında, mücadele içinde olanların maneviyatları daha da yükseldi (Konuralp, 1970, s. 62-63; Sökmen, 1992, s. 32-35).

Misak-ı Milli dahilinde sayılan İskenderun-Antakya bölgesi artık daha umutlu bir mücadelenin içine girdi. Bu umut, silahlı mücadelenin büyük bir hız kazanmasına da sebep oldu.

Amik Silahlı Mücadelesinde Tayfur (Sökmen) Bey (1920-1921)

İskenderun-Antakya bölgesinde silahlı mücadelenin tekrar başlaması, yeni bir dönemin de başlangıcı niteliğindedir. Zira bu bölgenin silahlı mücadelesinde iki dönem göze çarpar. Bunlardan ilki Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan 1920 yazına kadar olan dönemdir. Bu dönemde Türkler, Araplar ve Fransızlar vardı. Fransızlar bu bölgede hâkimiyet sağlama peşindeyken, Araplarda bir devlet kurup kendi varlıklarını ortaya koymaya çalışmaktaydı. Türkler ise, yenilgiyle çıkılan savaşın ağırlığıyla, yeniden dirilişin suskunluğunu yaşıyordu. Fakat Anadolu'da yanan bağımsızlık ateşi İskenderun-Antakya bölgesini de içine almış ve mücadele gücü artmıştı. İkinci silahlı mücadele dönemi diyebileceğimiz 1920'nin ikinci yarısı, Türk-Fransız mücadelesine sahne olacaktı. Zira Fransa'nın Temmuz 1920'de Halep'e girmesi ve Faysal Arap Hükümeti'ni ortadan kaldırması durumu değiştirmişti.

Bölgede bunlar yaşanırken, Vatan sınırlarını belirleyen Misak-ı Milli kabul edilmiş, kurtarılacak vatan toprağı belli olmuştu. Bu vatan toprağı içerisinde İskenderun-Antakya bölgesi de vardı. Artık işgalci güçlere karşı daha dirayetli ve güçlü bir şekilde karşı durmak gerekliydi. Bunun yolu da silahtan geçiyordu.

Bu durumun farkında olan Tayfur Bey, Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı emir karşısında heyecanlanmıştı. Emir, Maraş'ta teşekkül eden İkinci Kolordu Kumandanlığı ile temas edilmesini söylüyordu. Bu Tayfur Bey'in Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı ilk emirdi. Bu emir esaretin zincirlerini kırarak ve bölge Türklüğünü harekete geçirecek en büyük adımdı.

Bir an önce harekete geçmek isteyen Tayfur Bey, akraba ve arkadaşlarına “*Maraş'ta İkinci Kolordu Kumandanları ile temasa geçip, mücadeleye karar verdiğimizizi ve nasıl hareket etmemiz lazım geldiği hakkında direktif almak için gidilmesini*” teklif etti. Kabul gören bu teklifle Maraş'a hareket edildi (Sökmen, 1992, s. 35).

Maraş yolculuğu esnasında Tayfur Bey birçok kişi ile temas kurarak, Milli Mücadeleye hizmet yolunda karşılıklı fikir alışverişinde bulundu. Maraş'a vardığında Kuvayı Milliye teşkilatı ve İkinci Kolordu erkânı ile tanıştı. İkinci Kolordu komutanı Salahattin Adil Paşa¹⁸'ya, Mustafa Kemal Paşa ile kurulan temastan ve aldığı talimattan bahsetti. Mevcut

¹⁸ “Selahattin Adil Paşa, 1902 yılında Kurmay Yüzbaşı oldu. 1905 yılında Şam'daki 5. Ordu'ya, ardından Selanik'teki 3. Ordu'ya atandı. 31 Mart İsyanı sırasında Hareket Ordusu'nda görev yaptı. Trablusgarp ve Balkan savaşlarına katıldı. 1. Dünya Savaşı'nda Çanakkale ve Doğu cephelelerinde bulundu. Anafartalar Grup Komutanı Mustafa Kemal'in emrinde 12. Tümen Komutanlığını üstlendi. 1920 yılında Fransız işgal bölgesinde Kuvayı Milliye'yi yapılandırmak ve Fransız yayılmasını önlemek üzere Adana Cephesi Komutanlığına atandı. 1921 yılında Batı Cephesi'nde 2. Kolordu Komutanı olarak Sakarya Meydan Muharebesi'ne katıldı ve Paşa oldu. Daha sonra Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarlığı görevine getirildi. TBMM tarafından İstanbul Komutanlığı görevine getirildi. Savaştan sonra Kırmızı Şeritli İstiklâl Madalyası ile taltif edildi. 23 Eylül 1923 tarihinde Mirliya rütbesindeyken kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. TBMM IX. Dönem Ankara Milletvekili seçildi. TBMM

durum hakkında bilgi veren Tayfur Bey, “*Merak etmeyin, yakında takviye için birkaç arkadaş göndereceğim.*” diyen Selahattin Adil Bey, Fransızlarla yapılacak mücadele için de kuvvet ve mühimmat vaadinde bulundu. Bu durumdan memnun kalan Tayfur Bey teşekkür ederek Reyhaniye’ye döndü (Sökmen, 1992, s. 37; Türkmen, 1937, 995-997).

Bu mücadelede kuvvet ve mühimmat sözü Maraş’tan alınmış olsa da bilinen bir gerçek vardı ki, yerel halkın mücadeleye dahil edilememesi bu mühimmatın varlığını boşa çıkarırdı. Halkın daha etkin ve teşkilatlı bir şekilde mücadeleye dahil edilmesi gerekiyordu. Bu da bir an önce bölgede Kuvayi Milliye’nin aktif hale getirilmesiyle mümkündü.

Maraş’tan döndükten kısa bir süre sonra Selahattin Adil Paşa sözünü yerine getirerek, Binbaşı Kadir, Yüzbaşı Şahin ve Teğmen Talat Beylerle az bir kuvvet gönderdi (Sökmen, 1992, s. 38). Bu belki bir nebze Fransızlarla olan mücadelede katkı sağlayabilirdi, ama yeterli değildi. Daha fazla kuvvete ihtiyaç vardı. Bunun sağlanabilmesi için yapılan toplantılarda kurulmakta olan Kuvayi Milliye’ye halkı davet etmek için mutabakata varıldı. Kırıkhan, Belen ve İskenderun çevresindeki köylere birer mektup yazılarak her tarafa postalar gönderildi. Bu teşebbüste bulunan heyet¹⁹ daha sonra karargâhı Eşmişek Yaylasına taşıyarak, alınan kararı tatbik başlandı. Bölge halkına yapılan bu teklife katılımlar arttıkça yeni bir sorun vuku buldu. O da bu kadar kuvvetin sevk ve idaresi nasıl sağlanacaktı. Bunun için tecrübeli bir kumandana ihtiyaç vardı. Heyet bu ismin Antakya ve havalisi kumandanı Yüzbaşı Asım Bey²⁰ olabileceği konusunda mutabık kaldı. Görüşmek için İnyet Bey, Süleyman ve Dedebeş Zade Hakkı beyleri görevlendirdiler. Asım Bey ile görüşen heyet onu ikna edemedi. Asım Bey’in bu davete icabet etmeme gerekçesi de, “*Maraş’ta kurulan ikinci muntika kumandalığı da bizim gibi başıbozuk bir teşkilattır. Ben vakti henüz erken buluyorum. Zamanı gelince oraya iltihakı düşüneceğim*” oldu. Bu teklifi kabul etmeyen Asım Bey’in yerine bütün kuvvetlere komuta edecek Kadri Bey oldu (Konuralp, 1970, 64-65).

Bu gelişmeler olurken Fransızlar ile çarpışmalar da devam ediyordu. Bu çarpışmalardan biri, Atik’te Apışkaya mevkinde olmuştu. Kuvayi Milliye kumandanı Binbaşı Kadir Bey’in de içinde bulunduğu birlikler Fransızların üstün kuvveti karşısında fazla tutunamadılar. Geri çekilen kuvvetler Boklukaya mevkinde Hassa’dan gelen kuvvetlerle birleşerek taktikteki Fransızlara yeniden direnmeye başladılar. Bu defa arazinin sarp ve kayalık, kuvvetlerin de eşit olması nedeniyle yenilgiye uğrayan Fransızlar birçok kayıp vererek çekilmek zorunda kaldılar. Fransızlar bu yenilgiden sonra olayın sorumlusu olarak gördükleri birçok kişiyi tutukladılar. Bunların çoğunluğu da Tayfur Bey’in akrabalarıydı. Tayfur Bey’in de yakalanması için Reyhaniye’deki çiftliğini bastılar, fakat bulamayınca çiftliği yağma ettiler (Sökmen, 1992, s. 38-39).

Tayfur Bey daha sonra Kuseyr (Altınözü)’e hareketle Büyükburç köyüne geldi. Burada, Tayfur Bey ve arkadaşları Fransızlara karşı yapılabilecekleri müzakere ederek, bir idare heyeti oluşturdular. Buradaki kuvvetlere yeni katılımlar da oluyordu. Bu katılımlarla Tayfur Bey’in emrinde yüz kişilik bir süvari birliği oldu. Fransızlara karşı daha güçlü bir duruma gelinmeye başlandı ve bunun da ilk karşılığı Derküş civarında alındı. Fransızlarla girilen çarpışmada, bir Fransız Çavuş ve üç Cezayirli asker esir edildi. Bu bölgede Fransızları

İktisat Komisyonu Başkanlığı yaptı. 7 Temmuz 1953 tarihinde milletvekilliğinden istifa etti. 26 Şubat 1961 tarihinde İstanbul’da vefat etti.” Bkz.: T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı (1972). *Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, s. 117.

¹⁹ Bu heyet; “*Tayfur Bey, İnyet Bey, Kadri Bey, İnyet Bey, Dede Bey zade Hakkı, Nuri Aydın ve Cemil Beyler*”den ibaretti. Bkz., Konuralp, a.g.e., s. 64.

²⁰ “*Yüzbaşı Asım Bey Arap Hükümeti adına Suphi Bey’in desteği ile komutan olmuştu. Fakat Suphi Bey’in Halep’te Fransızlara teslim olması ve sonrasında Suriye Devlet Başkanlığına getirilmesi Asım Bey’e olan desteğini çekmesine sebep olmuştu. Bu da Asım Bey’in tepkisini çekmişti.*” Konuralp, a.g.e., s. 65; Sökmen; a.g.e., s. 38.

daha müşkül duruma düşürmenin bir yolu da ikmal yollarını vurmaktı. Fransızların en yoğun kullandıkları İskenderun-Halep-Antep yoluydu. Bu yolların sürekli Tayfur Bey kuvvetleri tarafından kesilmesi, Fransızların ikmallerini Beyrut ve Lazkiye üzerinden yapmaya zorlamıştı. Artık Tayfur Bey, Amik Ovası'nın önemli bir gücü durumuna gelmişti. İkinci Kolorduyla da bağlantısı devam eden Tayfur Bey, buradaki olayları Kolorduya rapor ederek, elde ettiği ganimetleri de Maraş'a gönderiyordu (Konuralp, 1970, s. 75; Sökmen, 1992, s. 40).

Tayfur Bey'de dahil olmak üzere Fransızlara karşı en büyük direnci gösteren Mursaloğlu ailesinden büyük rahatsızlık duyan Fransızlar, daha önce tutuklayarak İskenderun'a gönderdikleri İnyet ve Süruri Beyleri oradan Lazkiye'nin karşısındaki Arvat Adasına sürgün ettiler. Bununla da yetinmeyen Fransızlar daha önceleri Belen Kaymakamlığı görevinden ayrılarak milli kuvvetlere katılan İhsan Mursal Bey'i de gıyaben idama mahkûm ederek, büyük kuvvetlerle Amik köylerini yakarak yağma etmişlerdi (Konuralp, 1970, s. 90; Türkmen, 1939, s. 1003).

Bu arada Fransızların Kuseyr karargâhına bir baskın yapacağı istihbaratı alınmış ve bu doğrulanmıştı. Bunun üzerine hazırlık yapmak ve silah temin etmek için Tayfur Bey, yanına aldığı kuvvetleriyle 1921 yılının başında Maraş'a hareket etti. Kilis'in Kuvayi Milliye karargâhına geldikleri zaman İkinci Kolordu Kumandanı Selahattin Adil Paşa'nın Antep cephesinde olduğunu öğrenince yönünü oraya çevirdi. Burada Selahattin Adil Paşa ile görüşen Tayfur Bey, durumu anlattı ve yardım talebinde bulundu. Bunun üzerine Selahattin Adil Paşa, bir harekâta teşebbüs etmek üzere olduklarını, eğer başarılı olunursa bir atlı piyade taburu, makineli tüfek ve top verebileceğini söyleyerek, Tayfur Bey'in de harekâta katılmasını istedi. Yapılacak harekât, Fransızların Çobanbey tren istasyonuna gelen harp malzemelerini Antep'e ulaşmasını engellemek ve nakliye kolunu müsadere etmekte. İkizkuyu mevkinde sıkıştırılan Fransızlarla girilen mücadele de, Fransızların silah üstünlüğü netice alınmasını engellemiş ve başarısız olunmuştu. Bir olumsuz haber de Kuseyr'den geldi. Orayı da Fransızlar basmış, karargâhı dağıtarak birçok kişiyi de esir almışlardı. Bu haber üzerine Selahattin Adil Paşa, Tayfur Bey'e oraya giderek durumu yerinde görmesini ve kendisine bir rapor göndermesini istedi. Bunun üzerine Tayfur Bey Reyhaniye'ye hareket etti (Sökmen, 1992, s. 46-47).

Bu durum büyük bir moral bozukluğuna sebep oldu. Dağılan Kuvayi Milliye'yi yeniden toparlamak gerekiyordu. Bu arada Tayfur Bey, Fransızların elinde olan kardeşi İnyet Bey'i kurtarma çabasıdaydı. Bunun mümkün olabilmesi için Amcazadesi Kadir Bey'le yaptığı görüşmede, Fransızlarla temas kurulması konusunda görüş birliğine vardılar. Zira Tayfur Bey'in Fransızlarla olan mücadelesi hızlanınca, Fransızlar kardeşi İnyet Bey'i tutuklayıp Lazkiye civarındaki Arvat Adası'na göndermişlerdi. Temas için Kadir Bey İskenderun'a gitti ve Fransız General Gobo ile görüştü. Yapılan görüşmeden sonra Kadir Bey Gobo'ya "*İnyet Bey Arvat adasından getirilip tahliye edildiği takdirde Mürselzade Tayfur Bey'i size getiririm*" demişti. Tayfur Bey bunu duyunca "*Gidersem beni hapsederler, İnyet Bey'i de bırakmazlar.*" demesi üzerine Kadir Bey "*Askerlik şerefi üzerine söz verdi*" deyince Tayfur Bey İskenderun'a gitmeyi kabul etti.

General, Tayfur Bey'den mücadeleyi bırakmasını ve işleriyle meşgul olmasını istedi. Buna karşılıklı İnyet Bey'i bırakacağını söyledi. Tayfur Bey de bu teklifin tam tersini önerdi. Önce İnyet Bey serbest kalacak sonra mücadele bırakılacaktı. Bunu kabul etmeyen General'e Tayfur Bey de "*Başka şekilde yapamam*" cevabını verdi. Bunun üzerine General'in: "*İskenderun'da ve yanımda olduğunuzu unutmayın*" tehdidine karşılık, "*....benim kefilim generalin şerefi askeriyesi üzerine verdiği sözdür*" cevabını verdi. General ayağa kalkarak "*Buyurun gidebilirsiniz*" dedi ve Tayfur Bey İskenderun'dan bir sonuç alamadan ayrıldı (Sökmen, 1992, s. 48).

Kuseyr karargâhının baskın yemesi ve oradaki Kuvayi Milliye güçlerinin dağılması Fransızlar için önemliydi. Zira bütün çabalarına rağmen bir yıldır elde edemedikleri Kuseyr'e hakim olmuşlardı. Şimdi bu durumdan kurtulmak için bir yol bulunmalıydı. Bu yol da yine Maraş'tan İkinci Kolordu Komutanlığından geçiyordu. Tayfur Bey ve arkadaşları yeniden Maraş'ın yolunu tuttular.

Maraş'a varan ve Selahattin Adil Paşa ile görüşen Tayfur Bey, yaşananları ve Kuseyr olayını etraflıca anlattı. Bunun üzerine Selahattin Adil Paşa, Kuseyr baskınında kaçmak zorunda kalan Bedri Bey'in yerine Özdemir Bey'i tayin etti.²¹ Kürtdağı ve havalisi Kuvayi Milliye komutanlığına da Tayfur Bey'i görevlendirdi (Sökmen, 1992, s. 49).

Maraş'tan ayrılıp Kürtdağı'na hareket eden Tayfur Bey, artık Kürtdağı ve havalisi Kuvayi Milliye Komutanı idi. Bu görev, onun sorumluluğunu bir kat daha arttırdı. Görev bölgesine vardiktan sonra karargâh kurmadan seyyar hareket etmeye başladı ve her geçen gün daha da güçlendi.

Bu güçlenmenin ilk karşılığı Yeniköy'de Fransızlarla yaşanan çatışmada görüldü. Tayfur Bey'e gelen bir haberde Fransızların Hamam'daki kuvvetleri ile bir baskın yapacakları bildiriliyordu. Bunun üzerine mahiyetindeki kuvvetleri mevziye sokan Tayfur Bey, Hamam'dan gelen bir müfrezenin hücumu geçmesiyle çatışma başladı. Çatışma esnasında olumsuzluklar yaşanmış ise de, Tayfur Bey'in üstün gayretleriyle Fransızlar hayli kayıp vererek çekilmek zorunda kaldılar. Fransızların geri çekilmesiyle, buradaki baskılardan kurtulmak için Tayfur Bey, çoğunluğu akrabaları ve arkadaşlarıyla Maraş'a ikamet etmek için hareket etti. Geçici bir süre de olsa Maraş'a yerleştiler (Sökmen, 1992, s. 52-53; Türkmen, 1939, s. 1025).

Tayfur Bey, iki-üç hafta Maraş'ta kaldıktan sonra tekrar görev yerine dönse de, sonrasında gelişen olaylar yeni bir dönemin habercisiydi. Zira İkinci Kolordu Komutanlığından aldığı emirde, Kolordu'nun Sakarya Savaşı'na katılmak için hareket edeceği, Fransızlarla yapılan geçici bir ateşkesten dolayı da Fransızlara karşı yapılacak hareketin durdurulduğunu yazıyordu. Bu durumda kendilerinin de Maraş'a gitmelerinin uygun olacağı söyleniyordu. Bunun üzerine Tayfur Bey ve Kuvayi Milliye kuvvetleri Maraş'a hareket ettiler. Özdemir Bey de kendi mıntikasından geldi. İkinci bir emre kadar Maraş'ta beklemeye başladılar (Sökmen, 1992, s. 55-56).

Bu bekleme silahların bırakılmasına kadar devam edecek ve yeni bir dönemi başlatacağı. Mücadele İskenderun ve Antakya bölgesinden Ankara'ya taşınacak, savaşlar diplomatik olacaktır.

Silahlı Mücadele'den Diplomasiye, Türk-Fransız Yakınlaşması

İskenderun-Antakya bölgesinin Fransızlar tarafından işgal edilmeye başlaması ve bu işgaller karşısında bölgedeki kararlı direniş, Fransızlar açısından bölgeye hakim olmanın hiç de kolay olmayacağına sinyallerini veriyordu. 1919 yılında bölgede yaşananlar, 1920'li yılların başında Fransa'nın Milli Mücadele güçleriyle ilk resmi yakınlaşmasının da başlangıcı olacaktır.

Milli Mücadele'yi Fransa'nın ilk dikkate alışı ve ilk ciddi teması, Mustafa Kemal Paşa ile Aralık 1919'da Sivas'ta görüşen F.C. Picot vasıtasıyla olmuştu. Picot'un, Paris Konferansı'na katılmak için hareket ettiği bir zamanda, bu görüşmeyi gerçekleştirmiş olması, bölgedeki durumun Fransa'nın istediği gibi gitmediğinin bir göstergesiydi. Picot'un, Suriye ve Ermenistan Fransız Fevkalade Komiseri olarak görev yapıyor olması ve bölgeyi iyi

²¹ Özdemir Bey'in faaliyetleri için bkz.; G. Nur (2008), *Özdemir Bey'in Hatay ve Musul Harekatı*: Antakya.

tanınması görüşmeyi daha da önemli kılıyordu. Bu özel görüşmede, Mustafa Kemal Paşa, Kilikya, Urfa, Maraş, Ayntab'ın Mondros Ateşkesi'ne aykırı olarak işgal edilmesini ve buralarda Ermenilerin yaptığı zulümleri protesto etti. Bu haksız işgallerin önlenmesi için bütün maddi ve manevi gücünü kullanacağını söyledi. Mustafa Kemal Paşa'nın bu söylediklerine karşılık Picot, hareketinden önce Ermeni askeri birliklerinin yeni işgal olunan bölgelerden çekilmesini emrettiğini, ayrıca Adana'da kendilerine sağlanacak ekonomik menfaatler karşılığında, Kilikya, Urfa, Maraş bölgesiyle beraber Kilikya'nın da boşaltılabileceğini, hatta bu durumun gizli kalması şartıyla, Paris Konferansı'nda diğer devletlerin işgallerini kaldırmalarına çalışacaklarını da taahhüt etti (Atatürk Araştırma Merkezi, 1991, s. 141).

Anlaşılacağı üzere, bazı bölgelerin boşaltılması karşılığında Picot, net bir şekilde ekonomik menfaat temini istemişti. Bu da şunu gösteriyordu ki, Fransa ekonomik istekleri karşılansa bir anlaşma zemini oluşturulabilirdi. Mustafa Kemal Paşa bu istek karşısında, "...bizim için bir Kilikya bir de Türkiye meselesi gibi iki mesele yoktur. Bir mesele vardır. O da Türkiye meselesidir. Binaenaleyh bizim halline çalıştığımız mesele budur." cevabını verecekti. Mustafa Kemal Paşa, "Halline çalıştıkları meselenin vatanın tamamını ve bu vatanı yaşayan milletimizin istiklalini temin etmektir" diyerek, Fransızlarla ancak bu noktai nazardan anlaşabileceklerini bildirdi (TBMM GCZ, 1920, s. 5-6).

Fransa'nın galip devlet olarak bu kadar kısa süre içerisinde bir anlaşma zemini hazırlama çabası erken gibi görünse de, aslında gelişen olaylar Fransa'nın aleyhine işledi. Zira Suriye ve Kilikya konusunda izlediği siyaset, askeri olarak onu zor duruma soktu. Bunun yanında İngiltere'nin Ortadoğu politikası da Fransız menfaatleriyle çatışmaya başlamıştı.

Fransa bölgedeki zor durumunu düzeltmek için çaba gösterse de, olaylar hiç de onun istediği gibi gitmedi. Ekim 1919'da Picot'un yerine Suriye ve Kilikya Yüksek Komiseri olarak atanan General Gouraud, bölgede düzeni sağlamaya çalışsa da, Suriye'deki politikasını benimsemeyen Araplar da Fransızlara karşı topyekün bir silahlanma içine girdi. Kuzeyde ise Kuvayi Milliye güçleri her geçen gün daha düzenli ve teşkilatlı bir şekilde Fransız işgal güçlerini sıkıştırıyordu. Bu arada Şubat 1920'de Fransa Maraş'tan çekilmek zorunda kaldığı gibi, General Gouraud'da orduyu bir türlü istenilen sayıya ve güce ulaştıramadı. Bölgede bunlar olurken Fransız kamuoyunda da Anadolu Hareketine karşı bir sempati oluştu. Bu sempati ve bölgede gelişen olaylar General Gouraud'u Türkiye ile uzlaşmadan yana bir tavır içine soktu. Bunun somut adımı da, yardımcısı Robert de Caix'yi Mayıs 1920'de Ankara'ya ateşkes imzalamak üzere göndermesiyle oldu. 20 gün sürecek ateşkes 30 Mayıs 1920'de imza edildi. Bu iki tarafında çatışmaya bir çözüm arayışı olarak görülebilir. Fransa bu ateşkesle Faysal'a karşı direncini yükseltmeye uğraşırken, Türkiye ise Batı Cephesine kuvvet biriktirmeye çalışıyordu. İki devlet arasında küçük adımlar olarak görülen bu uzlaşmalar zamanla sorunların çözümünde önemli aşamalar olacaktı (Ada, 2005, s. 39).

Fransa, Ankara ile bu temasları kurarken, İstanbul da, İtilaf Devletleri ile Sevr Barış Antlaşması'nı 20 Ağustos 1920'de imzaladı. İmzalanan bu antlaşmayla İskenderun-Antakya bölgesi, Suriye sınırı dahilinde kalıyordu. Buna göre çizilen sınır şöyleydi: "Akdeniz kıyısında, aşağı yukarı, Karataş burnundan başlayarak Osmaniye, Bahçe, Gaziantep, Birecik, Urfa, Mardin ve Nusaybin'i epey güneyde ve Suriye topraklarında bırakan bir sınır" (Atatürk, 1989, s. 1003). Bu durum bölgenin Fransa'nın kontrolüne verildiği anlamına geliyordu. Zira antlaşmanın 97. maddesi bunu öngörüyordu. Maddede: "Bağıtlı Yüksek Taraflar, kendi başlarına yaşayacak duruma gelinceye kadar, bir mandataire'in öğütleri ve yardımı yönetimlerine yön vermek koşuluyla... Suriye ile Mezopotamya'nın bağımsız Devlet

olarak geçici tanınmaları konusunda karara varmışlardır.”²² diyerek çizilen sınırı manda idaresine dahil ediyordu.

İstanbul ile imzalanan antlaşmaya rağmen Fransa, Ankara ile teması kesmemiş, zaten Sevr de uygulanamamıştı. Bu durumun önemli bir sebebi olarak Fransa-İngiltere arasındaki görüş ayrılığı gösterilse de, diğer önemli bir sebep Ankara'nın etkin diplomatik girişimleri idi (Ada, 2005, s. 41).

Gelişen olaylar ve elde edilen başarılar Milli Mücadelecilerin ellerini güçlendiriyordu. Zira Sevr sonrası, Ermeniler'in yenilgiye uğratılması, Çerkez Ethem ayaklanmasının bastırılması, bir de I. İnönü Savaşı'nın kazanılması Büyük Millet Meclisi'nin itibarını iyice arttırdı. Bu durum Sevr'i yeniden gözden geçirmeyi gerektirecek kadar İtilaf Devletleri'ni endişelendirdi.

Milli Mücadele'de elde edilen başarılar İtilaf Devletleri'ni Sevr'i yumuşatma çabasına sokmuş ve bunun için Londra'da bir konferans toplanmasına karar vermişlerdi. Bu konferansa çağrılan Osmanlı Devleti'nin oluşturacağı heyette, Ankara'dan da temsilcilerin yer almasını istediler. Ama bu durum Ankara tarafından reddedildi. Ankara, konferansa ancak özel olarak çağrılırsa katılacağını bildirdi. Böyle de oldu. Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlığında bir heyet hazırlandı ve konferansa katıldı. Konferans 27 Şubat-12 Mart 1921 tarihleri arasında yapıldı ve olumlu bir sonuç vermedi (Atatürk, 1989, s. 771). Sonuç vermemesine rağmen bu Konferansa çağrılıncaya kadar, Ankara'nın Fransa ile Rusya'nın da İngiltere ile temas ve görüşmeleri oluyorsa da, iki taraf da bu temas ve görüşmelerin içeriklerini pek bilmiyorlardı. Ankara'nın konferansa çağrılması, hem Fransızlarla hem de İngilizlerle temas kurmasını sağlamıştı (Bayur, 1965, s. 152).

Türk Heyeti'nin Konferansa gitmesi müttefiklerin de Ankara Hükümeti'ni dolaylı da olsa tanınması anlamına geliyordu. Her ne kadar müttefiklerin niyeti Serv'i yeniden gözden geçirmek ise de, Ankara'nın hedefinde tümüyle reddettiği Serv'i yeniden görüşmek değil, Misak-ı Milli'nin anlamını onlara anlatmaktı (Ada, 2005, s. 42). Her ne kadar Ankara'nın amacı bu olsa da Bekir Sami Bey, bir takım görüşmeler yapmış hatta konferansın bitimine yakın, Fransa ile bir antlaşma dahi yapmıştı. Fakat Ankara bu antlaşmayı reddetti. Bu reddedilişin sebebini Mustafa Kemal Paşa şu sözlerle anlatacağı: “Bizim Misak-ı Milli muhteviyatıyla taban tabana zıttı. Bizim kan dökerek müdafî olduğumuz davayı asliyemizi bütün bütün ihlal eden şaraiti ihtiva ediyordu. O itilafname bizim reddettiğimiz Sevr ahidnamesini kabul ediyordu” (TBMM GCZ, 1921b, s. 351).

Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami Bey'in kendi kanaatini kullanarak, İngiltere, Fransa ve İtalya ile yapmış olduğu sözleşmeleri daha geniş bir şekilde Nutuk'ta anlatır (Atatürk, 1989, s. 787).

Bu sözleşmenin genel hükümleri dışında asıl önemli tarafı İskenderun-Antakya bölgesini ilgilendiren yanındı. Sözleşmeye göre Fransa, İskenderun-Antakya bölgesinde özel bir idari rejim kurulmasını, bölgedeki Türklere kültürlerini geliştirmeleri için haklar verilmesini ve resmi niteliğe sahip Türk dilinin kullanılması hususunda kolaylık gösterilmesini öngörüyordu.²³ Sözleşmede her ne kadar İskenderun-Antakya bölgesini Fransa'ya bırakan bir madde bulunsun da, asıl görülmesi gereken husus İskenderun-Antakya

²² “Sevr Barış Antlaşmasınının 27. Maddesi sınırları belirliyor, 97. Maddesi de manda idaresinin gerekçesini ortaya koyuyordu.” “Müttefik ve Ortak Devletlerle Türkiye Arasında 10 Ağustos 1920'de Sevres'de İmzalanan Barış Andlaşması”, http://sam.baskent.edu.tr/belge/Sevr_TR.pdf, s. 12-29, (27.03.2017).

²³ Anlaşma maddeleri için bkz.: *Düster*, Üçüncü Tertip, C. 2, İstanbul 1929, s. 152-171; *İskenderon-Antakya Meselesi*, Ankara 1936, s. 1-4; BCA, (030.10.224.510.12) 402/456, 4 Temmuz 1938; “20 Teşrinievvel 1921 tarihli Ankara İtilafnamesi”; Soysal, *a.g.e.*, s. 48-63.

bölgesinin ayrı görüşme konusu olması ve Fransa'nın Türklere kültürlerini geliştirmek için güvence vermesiydi. Bu sözleşme her iki ülke meclisleri tarafından onaylanmamış ise de, daha sonra yapılacak barış antlaşmasının bir adımı oluyor, daha önce müttefikler arasındaki çekişmeyi kopma noktasına getiriyordu (Ada, 2005, s. 43-44).

Sonuçta şunu görmekteyiz ki, Londra Konferansı ve yapılan fakat kabul görmeyen sözleşmeler, müttefiklerin Ankara'yı muhatap olarak kabul etmek zorunda kaldıklarının bir göstergesiydi. Bu muhatap alış daha sonra kendisini 1921 Ankara Antlaşması'nın imza edilmesinde gösterecekti.

Fransa ile Ankara arasında ki yakınlaşma ve antlaşmaya dair beklentiler, bölgedeki silahlı mücadeleyi durdurmuştu. Ankara'dan gelecek haberler, hareket alanının niteliğini de belirleyecekti. Bunun için beklemede kalan Tayfur Bey ve arkadaşları yeni bir durumun değerlendirmesinde idiler. O durum da, bir müddet önce hazırlanan mebusluk mazbatalarıyla seçilen mebusların Ankara'ya hareketiydi. Seçilen mebuslardan Türkmenzade Ahmet Ağa, Sadık Efendi ve Emin Arifi Bey Ankara'ya gitmek istemediler. Mürselzade İhsan ve Abdurrahman Bey'ler mazbatayı alarak 1921'in Eylül ortalarında Ankara'ya hareket ettiler (Sökmen, 1992, s. 57).

Bu arada Ankara'dan Ramazanoğlu Niyazi Bey'in Türkmenzade Ahmet Ağa vasıtasıyla gönderdiği mektupla alınan haber, bölgenin de kaderini etkileyecekti. Mektupta, Sakarya Savaşı'nın başarıyla sonuçlandığını, Fransızların, eski bakanlarından Franklin-Bouillon'u, ateşkesi antlaşma ile sona erdirmek için Ankara'ya gönderdiğini yazıyordu. Bu durum bölge için yeni bir başlangıçtı. Bu başlangıçta Fransızlarla yapılacak olası bir antlaşma da, İskenderun-Antakya bölgesinin durumunu anlatmak için Tayfur Bey ve arkadaşları 1921 Eylül sonunda Maraş'tan Ankara'ya hareket ettiler (Sökmen, 1992, s. 57-58).

Franklin-Bouillon aslında Ankara'ya ilk gelişi 9 Haziran 1921 tarihinde olmuştu. Hiçbir resmi görev üslenmediğini belirten Bouillon, Mustafa Kemal Paşa ile iki hafta süren görüşmeler yaptı. Bu görüşmelerde Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'le Fevzi Paşa da bulundu. Mustafa Kemal Paşa görüşmelere temel olacak noktanın belirlenmesi gerektiğini söyleyerek, bunun Misak-ı Milli'nin kapsamı olduğu ilkesini ortaya koydu. Fakat Bouillon, böyle bir belgeden haberdar olmadıklarını, Bekir Sami Bey'in de bundan bahsetmediğini söyledi. Bunun okunup anlaşılmasından sonra görüşmelere devam etmenin daha doğru olacağından bahsetti. Görüşmelere belli bir zaman ara verildi. Geçen zamanda Misak-ı Milli ile ilgili bütün maddeler okundu ve tartışıldı. 21 Haziran'da Mustafa Kemal Paşa, Bouillon'a yeni bir antlaşma taslağı önerisinde bulundu. Mustafa Kemal Paşa önerilen taslağın ve temel prensiplerin özünü şu sözlerle ifade ediyordu:

Tam bağımsızlık, bizim bugün üzerimize aldığımız görevin özüdür. Bu görev, bütün ulusa ve tarihe karşı yüklenilmiştir.... Tam bağımsızlık demek, elbette siyasa, maliye, iktisat, adalet, kültür... gibi her alanda tam bağımsızlık ve tam özgürlük demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk, ulusun ve ülkenin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından yoksunluğu demektir. Biz, bunu sağlamadan ve elde etmeden barışa ve esenliğe erişeceğimiz kanısında değiliz (Atatürk, 1989, s. 834-835).

Bu görüşmeler sonunda Mustafa Kemal Paşa'ya göre, Franklin-Bouillon ile düşüncelerde, duygularda ve tutumlarda birbirlerini anladıklarını fakat Fransa Hükümetiyle yapılacak kesin andlaşma için biraz daha zamana ihtiyaç olduğunu söylüyordu (Atatürk, 1989, s. 834-835).

Mustafa Kemal Paşa'nın yeni önerileri karşısında Fransız Hükümeti'nin görüşünü almak isteyen Franklin-Bouillon, Ankara'dan haberleşmenin güç olduğunu, Mersin ve Suriye'den daha kolay olacağını öne sürerek Temmuz 1921 başlarında Adana üzerinden Beyrut'a geçti. Bouillon'un Paris'ten önce Beyrut'a gitmesinin nedeni ise Beyrut'ta bulunan

Yüksek Komiser Gouraud ile görüşmek olabilir. Zira Ortadoğu ve Anadolu'yu yakından tanıyan Gouraud, hükümet ve parlamentonun istediği şekilde bir barışın Ankara Hükümeti ile yapılarak tarihsel Türk-Fransız dostluğunun gerçekleştirilmesinden yanadır. Temmuz sonuna doğru Bouillon Adana'ya dönerek Mustafa Kemal Paşa'nın ona sunduğu yeni anlaşma taslağına karşılık, kendi hükümetinin hazırladığı karşı önerileri 27 Temmuz 1921'de Ankara'ya iletmek üzere Münir Bey'e verdi. Bu arada Kütahya-Eskişehir Savaşları (10-24 Temmuz 1921) devam ettiği için Bouillon'nun verdiği bu anlaşma taslağına karşılık kesin bir cevap verilemedi. Bunun üzerine de Bouillon ağustos başında Paris'e dönerek Ankara Antlaşması'na temel teşkil edecek olan son anlaşma taslağını Fransa Başbakanı Briand'la görüşerek ortaya koyacaktı (Yavuz, 1992, s. 286-288).

Yukarıda bahsedilen görüşmelerde Franklin-Bouillon, Ankara'ya hiçbir resmi görev üslenmeden gelmiş, yapılan görüşmelerin de gayriresmi ve kişisel olduğunu özellikle vurgulamıştı (TBMM GCZ, 1921a, s. 311). Fakat Ankara'nın düşüncelerini öğrenmek ve bir taslak oluşturmak için önemli bir süreç olmuştu. Franklin-Bouillon, bu görüşmelere resmiyet kazandırmak ve imza yetkisi almak için Paris'e dönmeden, Türklerin Yunanlılara karşı kazanacakları yeni zaferler ve İngilizlerin yeni önerilerinin Fransa'nın elini zayıflatacağı düşüncesindeydi. Onun için Fransa'nın bu konuda acele etmesini istiyordu. Nitekim bu görüşünde haklı olduğu, zaman içinde ortaya çıkacaktı. Bu arada Franklin-Bouillon 15 Temmuz'da başbakanından Ankara ile anlaşmak için istediği yetkiyi almıştı (Ada, 2005, s. 48).

Nihaî anlaşma öncesi Ankara'da bunlar yaşanırken, Tayfur Bey ve arkadaşları Ankara'ya gelip Taşhan Oteline yerleştiler. Burada kalan Mürselzade İhsan ve Abdurrahman Bey'le görüşerek onlarında henüz Meclis'e gitmediklerini öğrendiler. Tayfur Bey burada daha önce gıyaben tanıştığı Ramazanoğlu Niyazi Bey'le İskenderun-Antakya bölgesinin durumu hakkında uzun uzun konuştular. Sonraki günlerde Meclis'e giden Tayfur Bey ve arkadaşları, her gördükleri ve tanıştıkları milletvekilinden, Fransızlarla yapılan görüşmelere İskenderun-Antakya bölgesinde dahil edilmesi ricasında bulundular (Sökmen, 1992, s. 59-60).

Bu sırada Mareşal Fevzi (Çakmak) ile de tanışma fırsatı bulan Tayfur Bey, İskenderun-Antakya bölgesinin durumunu uzun uzun ona da anlattıktan sonra, ondan "*Alakadar olurum*" sözünü aldı. Tayfur Bey, anlaşmanın imzalanacağı güne kadar Mecliste görüşmelerine devam ederek, durumu merakla takip etti (Sökmen, 1992, s. 60).

Yukarıda da anlatılmaya çalışıldığı gibi aslında bir bütün olarak olaylara bakıldığı zaman, Fransa ile Ankara'yı kalıcı bir antlaşmaya götüren pek çok sebep vardı. Hem Fransız tarafı hem de Türkler, böyle bir antlaşma ile neler elde edeceklerinin farkındaydılar. Bouillon, Ankara'daki görüşmelere ara verilince, 1921 Haziran başında Paris'e gitti ve tekrar görüşmeler için Ankara'ya Sakarya Zaferi'nden sonraya geldi. Sakarya Zaferi, Kurtuluş Savaşı'nda iç ve dış dengelerin değişmesi konusunda önemli bir dönüm noktası oldu. Denilebilir ki, Fransız Hükümeti'nin Ankara Hükümeti ile barış görüşmelerinin tekrar başlaması ve hızlandırılmasında önemli bir etkendi (Yavuz, 1992, s. 288). Bunun üzerine Franklin-Bouillon Ankara'ya tekrar geldi ve 24 Haziran'da görüşmelere yeniden başlandı (Özakman, 2008, s. 130).

Franklin-Bouillon, Ankara'ya gelirken elinde yeni bir anlaşma taslağı vardı. Bununla birlikte, Mustafa Kemal Paşa'ya verilmek üzere Başbakan Briand tarafından yazılan yetki mektubunu da beraberinde getiriyordu. Ankara'daki antlaşmaya nihaî sonucu verecek

görüşmeler bir hayli zor geçti.²⁴ Bütün bu görüşmelerin sonunda Türkiye-Fransa arasında Ankara Antlaşması 20 Ekim 1921 tarihinde imza edildi (Ada, 2005, s. 50).

Sonuç

Ankara Antlaşması'nın imzalanması İskenderun-Antakya bölgesindeki silahlı mücadelenin de büyük ölçüde bittiğini gösteriyordu. Belki antlaşma İskenderun-Antakya bölgesini Türkiye'nin dışında bırakarak Türk halkı üzerinde büyük bir hayal kırıklığı yaratmış olsa da, bu durumu o günün koşullarında Türkiye'nin gücü nisbetinde bir zaruret gibi görmek ve genel anlamda kazandırdıklarına bakmak gerekir.

Mustafa Kemal Paşa antlaşma sonrası Tayfur Bey'le olan görüşmesinde, antlaşma ile ilgili durum değerlendirmesi yapmış ve ileride yapmak istediklerini de ortaya koymuştu. Bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa, Tayfur Bey'e memleketin içinde bulunduğu durumu anlatarak, böyle bir savaş ortamında Avrupa'nın büyük bir devletiyle yapılan anlaşmanın önemini vurgular. Fransa'nın işgal ettiği Adana, Mersin, Osmaniye, Kilis, Antep'i tahliye etmesinin ne derece önemli olduğunu söyleyen Mustafa Kemal Paşa, İskenderun-Antakya bölgesinin tahliyesi için çok çaba gösterilmesine rağmen şimdilik bir şey yapılamadığını, ancak orası için özel bir idare kurulması için taahhüt alındığını söyler. Mustafa Kemal Paşa sözlerinin sonunda "*İnşallah sizleri de kurtaracağız*" diyerek Tayfur Bey'e umut verir, onlardan memleketlerine giderek çalışmalarını, zora düştükleri zamanda yardım talebinde bulunmalarını ister (Sökmen, 1992, s. 63).

Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözleri Misak-ı Milli sınırları dışında kalmanın hayal kırıklığını yaşayan Tayfur Bey ve arkadaşlarına kurtuluş için ümit verir. Bu konuşma Mustafa Kemal Paşa'nın İskenderun-Antakya için yapmak istediklerini çok net ortaya koymaktaydı. O gün yapmak istedikleri, dönemin şartlarında gerçekleşmemiş olsa da, onun kafasında hep vardı.

Bölgenin ana vatana katılma süreci incelendiğinde görülecektir ki Mustafa Kemal Paşa o gün yapamadıklarını zamana yayarak yapmış ve büyük bir diplomatik zafer kazanmıştı. Bu zaferin ipuçları antlaşma öncesi Franklin-Bouillon'a İskenderun-Antakya bölgesi için kabul ettirmek istedikleri taleplerinde saklıydı. Mustafa Kemal Paşa Meclis'te Franklin-Bouillon'la olan görüşmelerini anlatırken, bölge için taleplerinin ne olduğunu da ortaya koyacaktı. Bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa'nın bölge için ilk talebi İskenderun ve Antakya'yı tamamen ilhak etme düşüncesi idi. Bunu da esas dava olarak gösteriyordu. Mustafa Kemal Paşa, bu bölge için niyetini gizlememiş ve çok net bir şekilde ortaya koymuştu. Bu önerinin kabul görmemesi bir sonraki talebi öne çekmiş ve bu bölgede bağımsız bir Türk Hükümetinin kurulması teklif edilmişti. Bunlar o günün şartlarında Fransa'nın kabul edebileceği istekler değildi. Öyle de oldu. Fransa bunları kabul etmese de, bir sonraki öneri olan, o bölgede bir muhtariyet idaresi kurulması teklifini, kağıt üzerinde olmasa da prensipte Fransa kabul etmişti. Ayrıca Franklin-Bouillon'la olan bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa, bu bölgedeki Türkiye'nin hukuki haklarından vazgeçmeyeceğini ve Fransa'nın idaresini asla kabul etmeyeceğini de beyan edecekti. (TBMM GCZ, 1921c, s. 364).

Bu kabul etmeyişi İskenderun-Antakya bölgesinin kurtuluşuna kadar devam edecekti. Bu kurtuluş Mustafa Kemal Paşa'nın taleplerinin zaman içinde aşama aşama ortaya koyulmasıyla nihayete ulaştıracaktı. Ama şimdi Türkiye'nin zamana ihtiyacı vardı. Şimdilik bu antlaşma ile ilk kez Batılı bir devlet tarafından tanınması önemli bir diplomatik başarıydı. O

²⁴ Ankara Antlaşması'nın maddelerin Büyük Millet Meclisi'nde görüşülmesi ve tartışmaları için bkz.; TBMM GCZ, 4,12,13,16,18 Ekim 1921'de yapılan görüşmeler. Ayrıca Antlaşma sürecinde yapılan müzakereler hakkında bkz.; Y. K. Tengirşenk (1981). *Vatan Hizmetinde*, s.232-239; B. Yavuz (2000). "1921 Tarihli Türk-Fransız Antlaşmasının Hazırlık Aşamaları", *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, s. 205-241; M. Budak (2000). "Ankara İtilafnamesi Sürecinde Suriye Sınırı Üzerindeki Tartışmalar", *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, s. 243-271.

dönemi değerlendiren Bulgar Gazetelerinden Utro bunun analizini şöyle yapacaktı: “Fransa ‘Kemalizm’ hareketinin Anadolu’daki kuvvetini hisseder etmez, ...Mustafa Kemal’le anlaşma yolunu tuttu. ...aktettiği bir Muahede mucibince, Fransa Anadolu Hükümetini resmen tanıdı.” (BCA, 030.10.224.511.5).

Bu tanıyış, müttefiklerin aralarındaki mevcut ayrılıkları daha da derinleştirdi. Diğer yandan Misak-ı Milli’nin bu antlaşma ile Fransa tarafından kabul edildiğinin de bir kanıtıydı. Güneydeki sınır sorunlarının İskenderun-Antakya bölgesi dışında diplomatik yollarla çözüme kavuşturulması, buradaki güçlerin batıya kaydırılmasına da imkan verdi (Yavuz, 1992, s. 292).

Artık bu güce dayanarak Mustafa Kemal Paşa, işgalcilere karşı daha güçlü bir duruma geliyordu. Bu işgaller bir teslimiyet değildi. Mücadele artık güçle direnmeye gelmişti. Bu direnme, önce Ankara’yı dikkate almaya, sonrada işgalcileri uzlaşmaya yaklaştırmıştı. Bu uzlaşmanın, ilk karşılığı Ankara Antlaşması olsa da, sonrasında kurulan Milli Devletin tapusu Lozan Andlaşması’yla alınacaktı. Her iki antlaşma İskenderun-Antakya bölgesini, Misak-ı Milli sınırları dahilinde olmasına rağmen dışarıda bırakması, bölge insanını umutsuzluğa düşürse de, Tayfur Bey gibi kahramanların mücadeleleriyle umuda dönüşmüştü. Bu umudu yeşerten, Mustafa Kemal Paşa’nın “İleride sizleri de kurtaracağız” sözü, zamanın şartlarında biraz gecikse de 1939’da gerçekleşti.

Kaynakça

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Belge no: 030.10.224.510.12, 402/456, 4 Temmuz 1938; “20 Teşrinievvel 1921 tarihli Ankara İtilafnamesi”.

Belge no: 030.10.224.511.5, 12 Temmuz 1938; “Harici Matbuat Bülteni”, Bulgar Matbuatı, Sofya, Utro 7.7.1938.

TBMM Arşivi

Tayfur Bey’in TBMM Cumhuriyet Senatosu Üyelerine Ait Özlük Dosyası, Sicil No: 314, Kütük Sıra No.:3/4.

TBMM Azasına Mahsus Zat ve Sicil Dosyası, Devre: 5, Sicil No: 875 Defter no: 28, Kutu numarası: 4.

TBMM GCZ, C.1, İ: 1, 24 Nisan 1336 (1920), Celse: 4.

TBMM GCZ, C.2, İ: 2, 13 Ekim 1337 (1921a), Celse: 3.

TBMM GCZ, C.2, İ: 2, 16 Ekim 1337 (1921b), Celse: 1.

TBMM GCZ, C.2, İ: 2, 18 Ekim 1337 (1921c), Celse: 1.

Tetkik Eserler

Ada, S. (2005). *Türk-Fransız ilişkilerinde Hatay sorunu (1918-1939)*. İstanbul. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.

Armaoğlu, F. (1994). *20.yy.Siyasi tarihi (1914-1980)*. Ankara: Türkiye İş Bankası.

Arslan, K. (2008). Milli mücadelede ilk kurşun ve dörtyol, İskenderun: Dörtyol Belediyesi.

Atatürk, M. K. (1989). *Nutuk söylev vesikalar/belgeler*. (I-II-III. cilt), (İ. Arar, U. İğdemir, S. N. Özerdim Yay. Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Atatürk Araştırma Merkezi (1991). *Atatürk’ün tamim, telgraf ve beyannameleri IV*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Bayur, Y. H. (1965). *Birinci genel savaştan sonra yapılan barış ve anlaşmalarımız*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

DÜSTUR. (1929). Üçüncü tertip, C. 2, İstanbul: Milliyet Matbaası.

Erim, N. (1953). *Devletlerarası hukuku ve siyasi tarih metinleri, (Osmanlı İmparatorluğu andlaşmaları)*, C. I. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Fromkın, D. (1989). *Barışa son veren barış, modern ortadoğu nasıl yaratıldı? 1914-1922*, (M. Harmancı Çev.). İstanbul: Sabah Kitapları.
- Halaçoğlu, A. ve ÖZTÜRK, M. (1995). Hatay'ın ana vatana katılmasında Dört Yol'un yeri ve önemi, 1938 Suriye olayları ve Halil İbrahim Efendi'nin faaliyetleri, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Hatiboğlu, S. (2012). *Milli mücadele ve anavatan katılım sürecinde Hatay*, Ankara: Mustafa Kemal Üniversitesi.
- İğdemir, U. (1999). *Sivas kongresi tutanakları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İskenderon-Antakya Meselesi*. (1936). Ankara: (y.y)
- Konuralp, N. A. (1970). *Hatay, kurtuluş ve kurtuluş mücadelesi tarihi*, (A. Konuralp Yay. Haz.). İskenderun: Hatay Postası.
- Kurat, Y. T. (1986). *Osmanlı imparatorluğu'nun paylaşılması*. Ankara: Turhan.
- Melek, A. (1966). *Hatay nasıl kurtuldu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Meray, S. L. ve OLCA, O. (1977). *Osmanlı imparatorluğunun çöküş belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Antlaşması, İlgili Belgeler)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Nur, G. (2008). *Özdemir Bey'in Hatay ve Musul harekâtı*. Antakya: Hatay Folklor Araştırmaları Derneği.
- Onar, M. (1995). *Atatürk'ün kurtuluş savaşı yazışmaları I*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Orbay, R. (t.y.). *Cehennem değirmeni, siyasi hatıralarım I*, İstanbul: Emre.
- Özakman, T. (2008). *1981-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi: açıklamalar, kaynaklar, temel belgeler ve devrim yasaları*. Ankara: Bilgi.
- Seyfeli, E. (1998). Milli mücadele'de Hatay (silahlı mücadele devri) 1918-1923, Yayımlanmamış Doktora Tezi, A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Soysal, İ. (2000). *Tarihçeleri ve açıklamaları ile birlikte Türkiye'nin siyasi andlaşmaları*, 1.Cilt (1920-1945). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sökmen, T. (1992). *Hatay'ın kurtuluşu için harcanan çabalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sökmenoğlu, M. - Semenderoğlu, V. O. (t.y.). *Doğumunun 100'üncü yılında eski Hatay Devleti ilk ve son cumhurreisi Tayfur Sökmen diyor ki*, İstanbul: V.O.S.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (1993). *Anadolu ve Rumeli'de Gerçekleştirilen ulusal ve yerel kongreler ve kongre kentleri bibliyografyası*, (1. Cilt), Ulusal (Kongreler), Ankara: T.B.M.M. Kültür Sanat ve Yayın Kurulu.
- T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı (1972), *Türk İstiklâl harbine katılan tümen ve daha üst kademelerdeki komutanların biyografileri*, Ankara: Genelkurmay.
- Tekin, M. (1986). *Milli Mücadele'nin ilk kurşunu ve Dört Yolcu Kara Hasan Paşa*, Antakya. (2002). *Hatay devlet Reisi Tayfur Sökmen*. Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi.
- Tengirşenk, Y. K. (1981). *Vatan hizmetinde*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Türkmen, A. F. (1939). *Hatay manda tarihi silahlı mücadele devresi, C. 4*. İstanbul: Tan.
- Yavuz, B. (1994). *Kurtuluş savaşı döneminde Türk-Fransız ilişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri Açısından) 1919-1922*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Makaleler

- Budak, M. (2000). "Ankara itilafnamesi sürecinde Suriye sınırı üzerindeki tartışmalar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 13 (38), s. 243-271.
- Çelik, K. (1988). "Milli mücadelede ilk kurşun ve Dört Yol'un düşman işgalinden kurtuluşu". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 14 (41), s. 477-486.
- Demir, Y. (2007). "Fransız işgalinden sonra Antakya ve civarına Ermenilerin yerleştirilmesine yönelik faaliyetler". *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, (9).
- Hatiboğlu, S. (1998). "Fransız işgal sırasında Çukurova'da Ermeni mezalimi (1918-1922)-II", *Türk Yurdu*. (1992). "Milli mücadele'de Dört Yol ve ilk kurşun", *Sosyal Bilimlerde Araştırma*, 1(5).

- Kasalak, K. (2007). “Irak'ta manda yönetiminin kurulması ve Atatürk dönemi Türkiye-Irak ilişkileri” *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, (9), s. 187-201.
- Kemal, C. (2010), “Mustafa Kemal'in Mondros Mütarekesi'ne tepkisi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 12 (46), s. 367-400.
- İlter, E. (1989). “Milli mücadele'de ‘doğu lejyonu’nun Fransız işgal bölgesindeki Fonksiyonu”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (3), s. 419-436.
- Seyfeli, E. (1996). “Milli mücadele'nin ilk kurşunu”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12 (34), s. 397-405.
- Türkmen, Z. (2000a). “Mustafa Kemal Paşa ve Yıldırım orduları grup komutanlığı”, *Atatürk Araştırma Merkezi*, 16 (47), s. 395-419.
- (2000b). “30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasına göre Türk ordusunun kuruluş ve kadrosuna bir bakış”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 11, s. 615-632.
- Umar, Ö. O. (2003). “Hatay ve çevresinde Ermeniler'in faaliyetleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, (146), s. 121-142.
- Yavuz, B. (1992). “1921 Tarihli Türk-Fransız anlaşması'nın hazırlık aşamaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8 (23), s. 273-308.
- Yorulmaz, Ş. (1998). “Fransız manda yönetimi döneminde İskenderun sancağı (Hatay)'nın sosya-ekonomik ve siyasal durumuna ilişkin bazı kayıtlar (1918-1939)”, *Atatürk Yolu*, 6 (22), s. 231-259.

Elektronik Kaynaklar

- “Müttefik ve ortak devletlerle Türkiye arasında 10 ağustos 1920'de Sevres'de imzalanan barış andlaşması”, http://sam.baskent.edu.tr/belge/Sevr_TR.pdf. (27.3.2017).
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Mark_Sykes, (10.2.2017).
- Tavukçu, S., “Sivas kongresi kararları'nda ‘manda ve himaye kabul edilemez!’ Cümlesi Yoktur” <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/sivas-kongresi-kararlarinda-manda-ve-himaye-kabul-edilemez-cumlesi-yoktur/1091>, (01.03.2017).
- Umar, Ö. O., “Milli mücadele dönemi Atatürk'ün Ortadoğu politikası”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20/1, 2010, s. 446 <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt20/sayi1/443-470.pdf>, (15.03.2017).
- Yavuz, B., “Kurtuluş savaşı dönemi Türk-Fransız ilişkileri açısından Pierre Loti”, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/tr,80373/bilge-yavuz.html>, (7.04.2017).

Trabzon-Beşikdüzü Mektuplarında Sosyokültürel Yaşam (1932-1942)

The Sociocultural Life in The Letters of Trabzon-Besikduzu (1932-1942)

Mevlüt KAYA*

Öz

1932-1942 yılları arasında yazılmış olan, Trabzon-Beşikdüzü yöresine ait yedi adet özel mektup, ilk kez bu çalışmada incelenecektir. Mektuplardan ilki 1932 yılına, ardından incelenen beş tanesi 1942 yılına ait olup, en sonuncusu ise tarihsiz bir mektuptur. Bu mektuplardan Trabzon yöresinin ve dolaylı olarak Anadolu'nun belirtilen on yıllık süreçteki sosyal durumuna dair çıkarımlar elde edilecektir. Yakın tarihin toplumsal yaşamdaki bazı bilinmeyenlerine dair veriler içeren bu mektuplar, tarih ve kültür araştırmaları açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda mektuplar incelenirken, mektupların tarihe ve tarihçiliğe katkıları da değerlendirilmeye çalışılacaktır. 1932-1942 döneminde yazılmış mektuplar, Trabzon yöresinin geçmişteki sosyal yaşantısı hakkında bilgiler verirken, bugünkü durumuyla mukayese olanağı da tanımaktadır. Yörede ve Türkiye'deki ortalama seksen yıllık toplumsal değişimin anlaşılmasında bu mektupların önemli olduğu düşünülmektedir. Çalışmada incelenen yedi mektupta tarihe, edebiyata, sosyolojiye ve folklorla katkı sağlayacak pek çok veri bulunmaktadır. 1928'deki Harf İnkılabı'ndan sonra, içerik ve şekil bakımından kırsalda yıllarca sürdürülen Osmanlı'nın son dönemine ait mektuplaşma kültürü, Türkiye'de askerlik ve askerde alınan eğitimin sivil yaşamda mesleğe dönüşümü, hayvancılık ve yaylacılık, yörede fındık, buğday ve mısır üretimi, yaşanan kıtlık, kuraklık ve salgın hastalıklarla bunların halk üzerindeki etkileri gibi konular, bu çalışmada incelenen mektupların içeriğini teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, Beşikdüzü, Şalpazarı, tarih yazımı, mektuplar.

Abstract

The special seven letters belonging to Trabzon-Besikduzu region that written in between the years of 1932-1942, will be examined at this work for the first time. The first of these letters is belonging to 1932, the following five letters examined are belonging to 1942 and the last one is an undated letter. It will be achieved some inferences about social situation signified at the decennary process of Trabzon region and implicitly Anatolia from these letters. The letters including donnees about some mysteries at social life of late history, are pretty important with regard to the studies of history and culture. In this context, while examining the letters, it will be attempted to evaluate the contributions to history and the historicism. The letters written at the period of 1932-1942 make possible to comparison with its recent situation, while informing about the social life of Trabzon region. It is thought that the letters are important to make sense of the social evolution meaning eighty-year period in the region and Turkey. There are many donnees will contribute to the history, literature, sociology and the folk at the seven letters examined. After the Alphabet Reform in 1928, the subjects are formed the content of the letters that examined in this study like the culture of correspondence belonging to the last period of Ottoman perseverated for years at the country side in point of the content and form, the soldiery in Turkey and its transformation of the education achieved at military service to the career at civilian life, husbandry and transhumance, the production of hazelnut, wheat and corn at region, famine encountered, drought and epidemics and their effects for the public.

Keywords: Trabzon, Besikduzu, Salpazarı, historiography, the letters.

Giriş

Osmanlı'nın son döneminde art arda pek çok siyasi kargaşa ve savaşla karşı karşıya gelen Anadolu toplumu, uzun yıllar süren bu zorlu sürecin etkisinden Cumhuriyetin ilk yıllarında da henüz kurtulamamıştır. Savaşın getirdiği olağanüstü durumlar, yaşanan etnik çatışmalar, kuraklık, açlık ve ölümcül salgın hastalıklar toplum üzerinde derin bir yara oluşturmuş, uzun yıllar belleklerden silinememiştir. Söz konusu dönemin sosyokültürel tarihini aydınlatmada en önemli veriler arasında yer alan mektuplar, Türkiye'nin yakın geçmişinde yaşanan önemli ayrıntıları içermektedir. İçtenlikle yazılmış olan bu özel mektupların içerdiği sayısal, sosyal ve kültürel veriler, dönemin daha iyi anlaşılmasında birincil kaynaktan; bizzat yaşayan kişi tarafından oluşturulmuş bir bilgi havuzu niteliğindedir.

* Okutman, Giresun Üniversitesi, Eynesil Kamil Nalbant Meslek Yüksekokulu, tarihmeltemi@hotmail.com.

1932-1942 sürecinde yazılmış olan, Trabzon-Beşikdüzü'nde bulunan mektuplar, bu on yıllık süreçte yörenin sosyoekonomik ve kültürel durumuna dair değerli bilgiler vermektedir. Söz konusu mektuplarda Cumhuriyet'in ilk yirmi yılında yaşanan toplumsal değişimin etkilerine açıkça rastlamak mümkündür. Bu değişikliklerin yanı sıra 1942'lerde son dönem Osmanlı toplumunun kültürel yaşantısının yazıda, dilde ve üslupta hâlâ etkili olduğu görülmektedir.

Ağasar Vadisi Hakkında Genel Bilgiler

Ağasar Vadisi genel olarak, Trabzon'un batısındaki Beşikdüzü ve Şalpazarı ilçelerinin teşkil ettiği tarihi ve kültürel havzayı ifade etmektedir. Ağasar Vadisi'nde yer alan bu iki ilçe, tarihsel birlikteliklerine bağlı olarak sosyokültürel ve ekonomik açıdan bir bütünü teşkil etmektedir (Emecen, 2010, s. 16).

Beşikdüzü'nün eski adı Şarlı'dır. 1834'e kadar köy olan Şarlı, bu yılda nahiye statüsüne kavuşmuştur. Şarlı, batısında bulunan ve o yıllarda Trabzon'a bağlı bir kaza olan, yaklaşık yirmi iki kilometre uzağındaki Görele'ye bağlı kalmıştır. 1914'teki genel savaş ortamında bir süre Vakfikebir'e bağlanan Şarlı, bir süre sonra doğrudan doğusundaki Trabzon merkezine bağlanmıştır. 1987'de ilçe statüsüne kavuşmuştur. İlçenin Trabzon merkezine uzaklığı elli iki kilometre, Görele'ye uzaklığı ise yaklaşık yirmi iki buçuk kilometredir. Bir kıyı yerleşkesi olan ve yüz yirmi bir kilometre kare yüzölçümüne sahip olan ilçenin rakımı beş metre, nüfusu 21.692'dir (<http://www.besikduzu.gov.tr/ilcemizin-tarihcesi> Erişim: 27.07.2017). Beşikdüzü'nün başlıca yaylaları; Oğuz, Kızılağaç, Şahmelik, Şarlı, Kefli, Sis, Küçükköy, Erikbeli, Baldıran, Akkese, Kazmadere, Mandagöz, Bayırmahalle ve Zion'dur (www.besikduzu.bel.tr/besikduzu Erişim: 27.07.2017).

Ağasar Vadisi'ndeki Şalpazarı ilçesi, 1908'e dek Trabzon sancağına bağlı olan Görele kazasının bir bucağıdır. Bir süre sonra yirmi iki buçuk kilometre uzaklıkta ve kuzeydoğusunda bulunan Vakfikebir'e bağlı Şalpazarı, 1987'de ilçe statüsüne kavuşmuştur. İlçenin, Trabzon il merkezine uzaklığı altmış dokuz, Görele'ye ise otuz altı kilometredir. Başlıca yaylaları Kadirga, Sıdağı ve Alaca'dır. Bu yaylalardaki onlarca obada, geleneksel hayvancılık faaliyetleri yürütülmektedir (<http://www.trabzon.gov.tr/salpazarı> Erişim: 27.07.2017). Ağasar Vadisi halkının geçim kaynakları çay, fındık ve sebze tarımı, yaylacılık ve hayvancılık, arıcılık, balıkçılıktır.

Mektupların Tarih Araştırmalarına Katkıları

Mektuplaşma, bugünkü iletişim imkânlarının bulunmadığı ya da az olduğu dönemlerde en önemli iletişim seçeneğiydi. Geçmişte yaygın olan bu iletişim aracı, kendine özgü bazı özelliklere sahip olmuştur. Anılara, biyografilere ve otobiyografilere göre sansürlenme oranı çok daha düşük olan ve genelde içten bir dile sahip olan mektuplar, gerçeği yansıtmada genellikle bir adım daha ileridedir. Dolayısıyla mektupların tarihe sağladığı veri katkısı oldukça önemlidir.

19. yüzyılda bir süre Osmanlı hizmetinde bulunan Prusyalı asker ve devlet adamı Helmut Von Moltke'nin (1800-1891) Türkiye gezisini içeren mektuplar (Beydilli, 2005, s. 267-268) tarihsel açıdan önemli veriler barındırmaktadır. Anadolu'da unutulmuş birçok yer adı, 19. yüzyılda sosyoekonomik ve kültürel yaşam, yabancı gözüyle Anadolu coğrafyasının jeopolitiği ve halkın genel durumu, Moltke'nin Türkiye Mektupları'nda yer alan bilgiler arasındadır (Moltke, 1969, s. 34-93).

Birinci Dünya Savaşı'nda ve Milli Mücadele'de önemli görevler üstlenmiş, pek çok cephede görev yapmış olan Teğmen Cemil Zeki'nin 20. yüzyıl başlarından 1950'lere dek yakınlarına yazıp gönderdiği mektuplardan da Osmanlı'nın son dönemindeki askeri ve toplumsal duruma dair veriler elde etmek mümkündür (Berber, 1994, s. 28-92).

Ahmet Haşim'in 1919'da Anadolu köylüsünün sosyal durumunu anlattığı mektubu, yakın tarihi aydınlatan en önemli verilerdendir (Bilgegil, 1980, s. 489; Güzel Yazılar-Mektuplar, 1997, s. 67-72). Haşim, İaşe-i Umumiye İdaresi Heyet-i Teftişiyesi'ndeki görevi dolayısıyla gittiği Niğde'den, arkadaşı Manisa milletvekili Refik Şevket İnce'ye yazdığı mektupta, Anadolu'da görüp yaşadıklarını öznel bir tutumla anlatmıştır (Soyak, 2015, s. 18). Haşim'in o yıllarda kaleme aldığı bu özel mektup, bir bakıma yoksul ve eğitimsiz haldeki Anadolu halkının yakın geçmişine dair sosyokültürel ve ekonomik bulgular sağlamaktadır. Haşim, Şevket Bey'e yazdığı bir başka mektupta ise öncekine nispeten "olumlu bir Anadolu imajı" sergilemiştir (Oğuz, 2012, s. 933). Bu mektuplar, olumlu ve olumsuz yanlarıyla değerlendirildiğinde yakın dönem Anadolu tarihine önemli bir veri kazandırılmış olacaktır.

1921'de Kütahya Birinci Süvari Fırkası On Dördüncü Alay Serbaylarından Yüzbaşı Halim'in, Numune Mektebi Muallimi Mustafa Uluğ (İğdemir)'a yazdığı mektuptan da İnönü muharebesi başta olmak üzere Kurtuluş Savaşı'nın mücadele safhalarına dair önemli veriler elde edilmektedir (Türk Kurtuluş Savaşıyla İlgili Bir Mektup, 1974, s. 359-363).

1925-1926 yıllarında Atatürk'ün eşi Latife Hanım'ın yakın arkadaşı (Ali Fethi Okyar'ın eşi) Galibe Hanım'a yazdığı yedi adet mektup, Balkaya tarafından yayınlanarak yakın tarihin bilinmeyen ayrıntılarına ışık tutulmuştur (Balkaya, 2014, s. 1-22).

İsmail Hakkı Tonguç'un, Köy Enstitüsü yıllarında İlköğretim Genel Müdürü iken yazdığı mektuplar da Türkiye'nin bir dönemki eğitim tarihine ışık tutan önemli belgelerdir. Bu mektuplar, 1935-1946 sürecinde Tonguç tarafından çalışma arkadaşlarına, milli eğitim müdürlerine, köy enstitüsü müdürlerine, öğretmen ve öğrencilere, bazı idarecilere, yazar ve düşünörlere yazılmıştır (Tonguç, 1976, s. 9-239). Her alanda olduğu gibi eğitim tarihine de katkıları büyük olan eski mektuplar, toplumların edebiyat, kültür ve bilim alanındaki geçmişlerine, dolayısıyla bugünlerine dair çok önemli veriler sunmaktadır. Bu doğrultuda 1930-1940'lı yıllarda Türk Milli Eğitimi'nin gelişmiş batılı ölkelerin eski metinlerine yönelmesi ve geçmişlerini incelemek istemesi olağan bir sonuçtur. Türkiye'nin bu dönemde istediği aslında, Anadolu insanı tarafından batının bilimsel metodunun öğrenilmesi ve uygarlık düzeyine erişilmesidir. Bu doğrultuda, Türk Milli Eğitimi'nin yetkilileri tarafından Fransızların 17. yüzyılda yazdığı mektuplar tercüme edilerek Türkiye'de bunlardan istifade sağlanmak hedeflenmiştir (On Yedinci Yüzyıl Fransız Edebiyatından Seçme Mektuplar, 1947, s. 1-275).

1940-1950'li yıllarda Nazım Hikmet'in (1993) Kemal Tahir'e hapisshanededen yazdığı mektuplarında, Türkiye'nin bu dönemdeki gündemine, cezaevlerinin genel durumuna ve sosyal yaşama dair pek çok veriyi bulmak mümkündür.

1955'ten 1980'li yıllara uzanan süreci kapsayan Aziz Nesin ile eşi Meral Çelen arasındaki mektuplaşmalar (Nesin, 1998), Türkiye'nin bu karmaşık dönemine her alanda ışık tutan ayrıntıları kalıcı kılmıştır. Ayrıca Aziz Nesin'in oğlu Ali Nesin'le yaptığı mektuplaşmalar da (Nesin, 1998) Türkiye'nin yakın tarihine kaynaklık eden bazı verileri kalıcı kılmıştır. Burada zikredilen mektuplaşmaların, Aziz Nesin'in isteği doğrultusunda kitap olarak yayınlandığı bilinmektedir. Bu özel mektupların, Türkiye'nin ortalama yarım asrına ışık tutacağı düşüncesi, muhtemelen Nesin'in mektupların kitaplaştırılması yönündeki talebinde bir ivme olmuştur. Söz konusu iki "mektuplaşma" kitabından, Türkiye'nin yarım asrını kapsayan siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel sonuçlara ulaşılacağı gibi, dönem aydınlarının yaşadığı zorluklara ve bazı çevresel faktörlere de ulaşılabilmesi mümkündür.

Türkiye'nin siyasi ve ekonomik bakımdan çok çalkantılı olduğu 1965-1975 sürecinde, şair Ataol Behramoğlu ve İsmet Özel arasında yapılan mektuplaşma (Behramoğlu & Özel, 1995), ölkenin bu dönemde içinde bulunduğu geniş yelpazeli açmazların anlaşılmasına dair

önemli metinler doğurmuştur. Bu bakımdan Anadolu tarihine kaynaklık eden bir veri niteliği taşıyan mektuplar, ülkenin sosyal tarihine ilişkin değerli ayrıntıları ihtiva etmektedir.

Tarih araştırma ve yazımına mektupların sağladığı önemli katkılara dair yukarıda verilen örneklerden sonra, çalışmanın merkezini oluşturan Trabzon yöresine ait mektuplar için de aynı durumun geçerli olduğunu örneklerle belirtmek gerekir. Bu mektuplardan anlaşıldığına göre, 1932'de askerde çavuşluk görevinde bulunan bir kişinin maaşı 10 liradır. On yıl sonra, 1942'de bu maaş 48 liraya yükselmiştir. Aynı yılın Temmuz ayında bir erin maaşı, henüz 2 liraya yeni yükselmiştir. Çalışma kapsamındaki mektuplardan bir kısmını yazan asker Kadem Karadeniz'in görev yaptığı Gaziantep-Fevzipaşa'da yumurtanın tanesi 6 kuruş, yağın kilosu 2 lira, etin kilosu ise 170 kuruştur. Yani, bir erin maaşı bir kilodan biraz fazla ete, 33 yumurtaya veya bir kilo sıvı yağa tekabül etmektedir. Aynı yerde, bu yılda bir koyunun fiyatı ise 30 liradır (Kaya, 2017, s. 368). Bu da bir erin maaşının 15 katıdır.

Trabzon yöresinde 1937'de 70 dönüm tarla 3000 lira civarındadır. Döneme ait bir mahkeme tutanağından¹ edinilen bilgilere göre, kırsaldaki yedi kişilik bir ailenin, yıllık iâşe bedeli 1500 lira civarındadır. Yine bu verilerden anlaşıldığına göre, 1937'lerde Trabzon kırsalında yaşayan bir kişinin yıllık asgari iâşe bedeli ortalama 215 lira, aylık ise 18 lira civarındadır. Er olarak görev yapan bir asker bu yıllarda aldığı maaş 2 liradır. Ancak çalışmanın ileriki sayfalarında görüleceği üzere askerler, memleketlerine gönderdikleri mektuplarda parasızlıktan şikâyet etmemişlerdir.

Trabzon yöresinin 1932-1942 yıllarını kapsayan sürecine ışık tutan mektuplarda yer alan bilgilere göre, 1942 Haziran'ında gıda fiyatları hızla yükselmeye başlamıştır ve bir sonraki yılda Anadolu'da kıtlığın daha fazla hissedileceği tahmin edilmektedir. Haziran 1942'de Trabzon yöresinde yağın kilosu 120 kuruş, fasulyenin kilosu 40 kuruş, mısırın kilosu ise 13-14 kuruştur (Bülbül, 2006, s. 7). Mısırlar kuraktan ve dondan etkilenerek mahsul vermediklerinden, bir sonraki yılda mısır buhranının ve gıda fiyatlarının artacağı düşünülmektedir. Bu düşünceyi dönemin istatistik verileri haklı çıkarmıştır: 1938-1945 yıllarını kapsayan süreçte Türkiye'de ekmeğin kilosunda % 228.6'lık bir artış gerçekleşmiştir (Bülbül, 2006, s. 7).

Yöre halkının gelir sağladığı iki önemli kaynak fındık ve mısırdı. Bu yıllarda kabuklu fındık, kilosu 15-21 kuruş arasında bir fiyatla ihraç edilmekteydi (Anadolu, 10 Mayıs 1940). Doğal olarak tüccarlar fındığı, üreticiden daha düşük bir fiyata alıyorlardı (Akgün, 17 Eylül 1935). Fındık, zaten kuraklıktan ötürü verimsizdi ve fındık bahçeleri bugünkü kadar yaygın değildi. Dondan ve aşırı sıcaklıktan zarar görmediği takdirde 300-500 kilo civarında fındık satabilen bir aile, 1935-1940 döneminin ortalama piyasasıyla 3.000-5.000 lira kazanabiliyordu (Akgün, 11 Eylül 1935; Akgün, 25 Eylül 1935). Gıda ürünlerindeki hızlı fiyat artışı, un ve

¹ “7 Nüfusa senede 80 kilo mısır: Beşikdüzü'nde M. A. D.'e 700 lira ile kain ve mısırcı borçlu aynı köyden K. M. oğlu A.'in borcundan dolayı tapunun Kanunusani 936 tarih ve 26 numarasında kayıtlı tarlanın haczine karar verilerek mezkur köyü 14-4-937 tarihinde mahallinde yapılan haciz muamelesine karşı borçlu tarafından 70 dönüm olmayı, daha az olduğu addedilmiş ve bu sebeple icra muamelesine karşı şikâyet edilmiş olmakla mahalline gidilmek suretiyle yeniden nisbet ve kıymet takdim ve ölçülmesine ve bu 3000 lira kıymetinde gayri menkulun 7 nüfuslu bir aileye tamamen terki caiz olmayıp yedisinin cemisiyle yarısının borçlunun iâşesine terk edilmesine 5-6-937 tarihinde müracaata karar verilerek yeniden 6-6-937 Pazar günü saat 11 de muamelenin olması için erbabı kaş tapu memuru K. Ş. ile birlikte mezkur köye gidilerek aşağıda imzaları mevcut şahitlerle birlikte tarlanın bulunduğu mahalle gidildi. Tapu refiki K. Ş. hudutları nisbet ve tapu kıymetini uygun olduğu olduğu icab edilmiş ahali vukuaları ifadelerinden anlaşılmıştır. Bu gayrimenkulun yarısı olan 8 dönümün 1750 lira kıymetinde olan diğer yarısı 8 dönümün de alacaklıya terk edilerek avdet olunduğunu mübeyyin mahallinde tutulan işbu zabıt varakası hazirun tarafından imza ve ta'lik edildi...”; Hazırlanma tarihi ve numarası bulunmayan, harf inkılabından yıllar sonra Osmanlıca el yazısıyla yazılmış olan bu belgenin orijinali arşivimizdedir.

ekmek fiyatlarının misliyle zamlanışı karşısında fındıktan kazanılan yıllık 3.000-5.000 lira halkın zorunlu ihtiyaçları için oldukça yetersizdi.

İncelenen dönemdeki buhranın yalnızca doğal koşullardan oluşmadığı, 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla tüm Anadolu'yu etkisi altına aldığı görülmektedir. Savaşa katılmadığı halde, savaşa katılmış kadar ekonomik olumsuzluk yaşayan Türkiye, dış politikada önemli bir gelişme izlemiş olsa da bu süreçteki iç politikaları bugüne dek eleştirilmiştir. 1938-1945 sürecinde gayri safi milli hasılda % 27'lik, sanayide % 23'lük, tarımda % 35'lik bir gerileme gerçekleşmiştir. Bu durum özel teşebbüsçüler ve halk üzerinde kaos yaratmış, devlet bazı sert uygulamalara başvurmak zorunda kalmıştır. Milli Korunma Kanunu ve 1942'deki Varlık Vergisi uygulamaları bunların içeride ve dışarıda en çok tartışılanı olmuştur (Öztürk, 2013, s. 136-137). Çok tartışılan başka bir konu ise devletin 1941-1942 yıllarında mısır, arpa, buğday, yulaf ve çavdar gibi mahsulata istediği anda el koyabileceğine ve mahsulatın ücretinin Toprak Ofis tarafından üreticilere ödeneceğine dair aldığı karar olmuştur (Anadolu, 18 Haziran 1941).

Dönemin gıda fiyatları üzerinden, çalışmada ele alınan mektuplara yansıyan ekonomik buhranın, insanları siyasi yakınma ve tartışmalardan ziyade gündelik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik muhakemeye yönelttiği görülmektedir. Ancak 1930'lu yıllarda gazeteler, halkın içinde bulunduğu buhranı sıkça haber vermişlerdir (Akgün, 28 Mayıs 1936).

Anadolu halkı, sosyal ve ekonomik buhranlara alışkındır. 20. yüzyılın başlarından itibaren Anadolu halkının halkın yaşamış olduğu savaş, göç, salgın hastalık ve açlık hali bu çalışmadaki mektuplardan da anlaşılacağı üzere, yurt insanını "kadenci" bir çıkış yoluyla düşünmeye sevk etmiştir. Tüm dünyayı saran 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, bir bakıma Anadolu halkını İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği gıda buhranlarına ve yoksulluğa hazırlamıştır. Ancak büyük bunalım, pek çok insanın açlık ve açlığa bağlı hastalıklardan dolayı yaşamını yitirmesine, kentlerdeki bazı kişilerin de intiharına neden olmuştur (Gözcü, 2007, s. 85-101)

İkinci Dünya Savaşı yıllarında siyasal hazırlıklara öncelik veren Türkiye, savaşa ekonomik olarak hazırlanamamıştır. Bu süreçte Türkiye'de bir buçuk milyonu bulan askeri kadro oluşturulmuş olduğundan, tarımsal nüfusta azalma yaşanmış, tarımda verim düşmüştür (Bülbül, 2006, s. 4). Buna bağlı olarak halk, tarım dışında başka meslekler ve uğraş alanlarına yönelmek için çaba sarf etmiştir.

02 Mart 1932 Tarihli Mektup

Bu mektup 2 Mart 1932 tarihinde, Beşikdüzü nüfusuna kayıtlı bir asker olan Mehmet tarafından babasına gönderilmiştir. Mektubun giriş cümlesi yeni Türk alfabesiyle, geriye kalan kısmı ise içerikteki bazı rakamlar dışında, Arap alfabesiyle yazılmıştır. Metinde, Osmanlı'nın son dönemine ait mektup dili hâkim olmakla birlikte, mektubu yazanın memleketi olan Trabzon-Beşikdüzü yöresi ağız etkindir. Yöre ağzının metne yansımaları, bir ölçüde metnin çevirisi için yöre ağzına yabancı olmama koşulunu beraberinde getirmiştir. Ayrıca mektubun yazıldığı 1932 yılında Harf İnkılabı'nın üzerinden fazla zaman geçmemiş, Arap alfabesi henüz yazı dilindeki etkinliğini kaybetmemişti. Asker Mehmet'in yazdığı bu mektup, Osmanlı ile Cumhuriyet arasındaki yazın kültüründe, içerik ve şekil bakımından toplumun yaşadığı geçiş dönemini gözler önüne sermektedir. Mektubun çevirisi şöyledir:

Sevkili [sevgili] babacığım

Selam eder ellerinden öperek güzel hatr-ı şeriflerinizi her an sual etmekteyim. Egerce taraf-ı acizelerimden sual edecek olursanız hamdolsun sizlerden başka bir kederim yoktur. Muhterem babacığım daha ne işinde ne yaparsınız? İnşallah çok iyisiniz pederim. Size çok defalar mektup gönderiyorum. Hiç birinin cevabına bir türlü nail olamıyorum. Esbabı nedir? Yoksa tarafınıza vusul bulmuyor mu? Doğrusu çok merak ve endişe içinde kaldım. Bu mektubun vusulünde hemen cevap

yazmanızı çok rica ederim. Bir de koyunlarımız nasıldır? Aldınız mı yoksa gene Hasan Ağa ile yaylaya gönderiyor musunuz? Benden sual edecek olursanız hiç merağa mucib olmayınız. On iki lira daha param vardır. Ondan sonra bakalım daha ne gösterir de babacığım. Burada çavuş kursu vardır. Beni de kursa yazdılar. Eğer kazanırsam on lira para maaş alacağım. Fakat yirmi dört ay tasarruf edeceğim. Böylece malumunuz olsun. Ben geçen mektupla resmimi göndermişim. Haçen almıştırsınız. Eğer aldınız ise bana yazarsınız. Validem hanımın ellerinden öperim. Misli misli kardeşlerinin gözlerinden öperim. Hemşirelerim hanımlara selam ederim. Kuzucu Hasan Ağa'ya selam ederim. Diğer komşu ve köylülerin cümlesine selam ederim. Tebliğ edesiniz. Pederciğim berpa pek acele olarak yazdım. Kusura kalmayınız. Cevabını eyi [iyi] yazarım. Yani hürmetle ellerinden öperek mektuba nihayet veriyorum babacığım. Fi sene 2 Mart 932.

Oğlunuz Mehmet tarafından

Adresim

Alay 14 Tabur 4 sevk 11 amele-i askerisinde diye yazınız.

Bıyıkoglu Hasan Ağa'ya ziyadesiyle selam ederim. Mahdumlara analara selam ederim. Bu iş yerim olacaktı, esas olduysa bildir. Her ne havadis varsa bana bildirirsiniz.

Mehmet. [İmza]

Mektupta Arapça kökenli sözcükler, 1950'lerdeki mektuplara göre oldukça fazladır (Kaya, 2016, s. 117-144). Asker Mehmet, ailesinin halini hatırladıktan sonra kendisinin iyi olduğunu bildirmiş, mektuplarına neden cevap yazılmadığını sormuştur. Bu yıllardaki mektupların çoğunda giriş kısmının aynı tarzda olduğu görülmektedir. Aile fertlerinin hatırlanması, mektubu yazanın –kötü şartlarda olsa da- iyi olduğunun bildirilmesi, mektupların cevabının geciktiği veya ulaşmadığı gibi hususlar 1918'deki mektuplarda da sıkça rastlanılan bir giriş tarzıdır. Bu durum tümüyle dönemin iletişim kültürü ve olanakları ile ilgilidir.

Asker Mehmet, mektubunda babasına koyunlarını sormaktadır. Mektubun yazıldığı tarihte yörede hayvancılık ana geçim meşgalesi olmakla birlikte, yaylacılık² yaşantısı mevcuttur. Yöre insanı Kadırğa, Sisdağı, Gâvurdağı ve Kazıkbeli denilen yaylalara çıkarak hayvanlarını yazlatmakta, buna bağlı ekonomik uğraşlarını sürdürmekteydi. Bugün ise hayvancılık yöre yaşantısında ikinci plandadır ve yaylacılık yarı oranda gezi ve tatil amaçlı yapılmaktadır. Mektupta da değinildiği gibi koyunculuk yapan kimselerden, yazları yaylaya çıkamayacak durumda olanlar sürülerini, yaylacılık yapanların sürülerine katarak yazlatmaya çalışırlardı. Bunun da bir bedeli vardı: “Güdü parası”. Sürü sahibi, başka sürüye dâhil ederek yaylaya gönderdiği koyunlarından, kısır olanlar için güdü ücreti öderdi. Ayrıca, sütü olan koyunların ürünlerinden bu süreç içerisinde sahibi yararlanamazdı. Yalnız, Nisan-Haziran ayları arasındaki “kırkım zamanında” sürüsünün yünlerini keserek alabilirdi. Mektupta asker Mehmet, aslında bu zorlu süreçten haber almak istediğini bildirmiştir.

Mehmet, çavuş kursuna yazıldığını, eğer başarılı olursa on lira maaş alacağını ve yirmi dört ay burada kalıp para biriktireceğini, mektubun ilerleyen satırlarında beyan etmiştir. 21 Haziran 1927 tarihinde Askerlik Kanunu'nda alınan bir karara göre, jandarma sınıfı için askerlik süresi iki buçuk yıl (30 ay) olmuştu. Bu süre, 30 Kasım 1935'te ve 14 Temmuz 1950'de askerlik kanununda yapılan değişikliklerden de etkilenmemiştir (Bulut, 2010, s. 1).

Mektubun son cümleleri dilek ve selamlardan oluşmaktadır. Bazen mektupla birlikte fotoğraf gönderdiğini belirten Mehmet, ailesinden de fotoğraf istemektedir. Ardından cevap için adres yazmıştır. Ailesinden beklediği cevap veya fotoğraf gelmediğinde ise üzüldüğünü belirterek sitem etmiştir.

Kâğıdın az bulunduğu, bu nedenle değerli olduğu ve tasarruflu kullanıldığı bu dönemlerde, genelde mektupla cevabı aynı kâğıdın farklı yüzlerinde yer almaktadır. Aylarca saklanan mektubun arkasına, başka birinin yeni bir mektup veya cevap yazarak tekrar muhatabına gönderdiği görülmektedir. Asker Mehmet'in mektubunun arkasına üç ay sonra,

² Mektubu yazan Mehmet ve dayı tarafı olan Karamustafazade'lerin yaylası Gâvurdağı'ndaki Dikme Obası'dır.

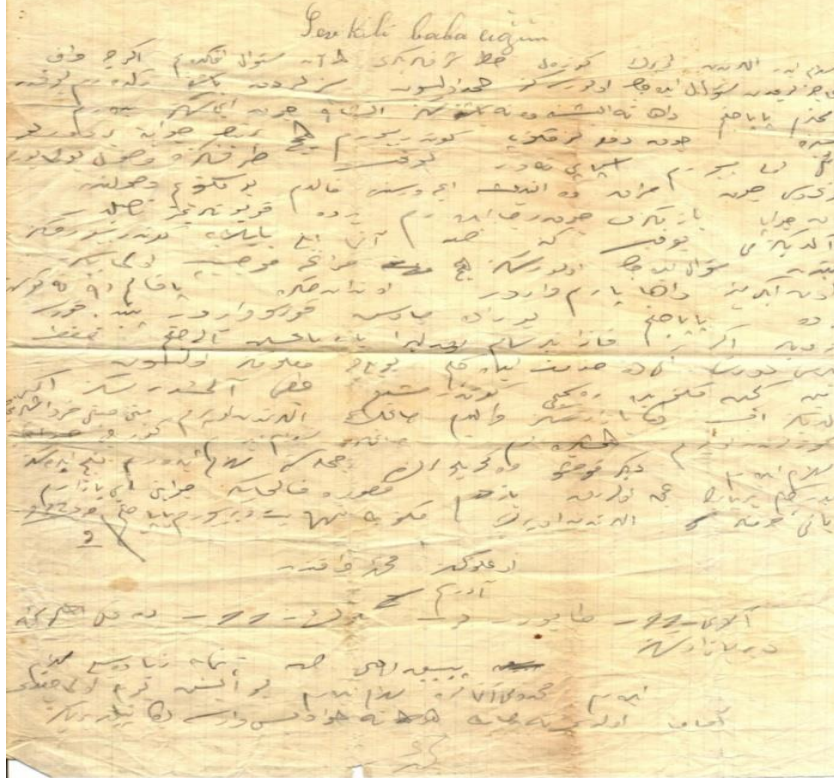
askerdeki bir yakını tarafından bir not düşülerek memleketine gönderdiği görülmektedir. Yani Mehmet'in yukarıdaki mektubu memleketine ulaşmış, arkasına cevap yazılarak askerdeki Temel Oğlu Ali'ye gönderilmiş, o da Mehmet hakkında bilgi vererek tekrar memleketine göndermiştir. Bundan sonraki süreçte ise Mehmet'le ailesi arasındaki mektuplaşma büyük ebatlı bu kâğıt üzerinde bir süre daha devam etmiştir. Temel oğlu Ali'nin, Mehmet'in mektubunun arkasına Arap harfleriyle yazıp memleketine yolladığı not şöyledir:

Muhterem Temel dayıcığım

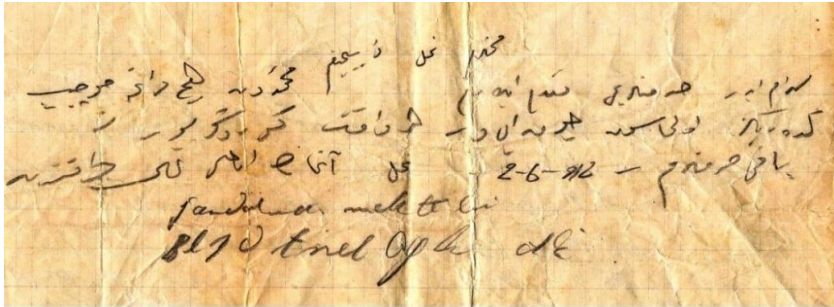
Salam eder hürmetlerimi tevdi ederim. Mehmet'ten hiç merak-ı mucibi kederiniz olmasın. Çok eyidir. Her vakit görüşüyoruz. Baki hürmetlerimle. 2-6-932.

Jandarma mektebi

3190 Temel oğlu Ali.

02.03.1932 tarihli mektubun ilk sayfası.

02.03.1932 tarihli mektubun arkasında, 02.06.1932 tarihli başka bir mektup.

25 Mayıs 1942 Tarihli Mektuplar

Bu kısımda incelenen mektupları kaleme alan asker Kadem Karadeniz, 1908'de Beşikdüzü'nün Beşikdağ³ mahallesinde doğmuştur. Beş kardeşten biri olan Kadem, vatani görevinin bir kısmını Bitlis'te, bir kısmını Gaziantep-İslahiye'de, bir kısmını ise Denizli-

³ Eski adı Hüdela'dır.

Sarayköy’de yapmıştır. Kardeşlerinden biri çocuk yaşta ölmüştür. Babası Karamustafazade Mustafa’nın ve annesi Emine’nin doğum tarihleri bilinmemektedir. Annesinin ölüm tarihi 20 Temmuz 1918, babasının ölüm tarihi 10 Ağustos 1918’dir. Kadem Karadeniz, askerden döndükten sonra bir süre memleketinde çiftçilik yapmış, 1942’de ölmüştür. Kısa bir yaşam süren Karadeniz’in Zehra, Fatma ve Emine⁴ adında üç kızı olmuştur. Doğum, askerlik ve ölüm yılları göz önünde bulundurulduğunda; Kadem’in askere bilinmeyen bir nedenle geç yaşlarda gittiği, terhis olduktan kısa bir süre sonra öldüğü anlaşılmaktadır.

25 Mayıs 1942’de Kadem tarafından kardeşi Mahmut’a cevaben yazılan mektubun başındaki tarih Arap harfleriyle yazılmıştır. Mektubun geriye kalan kısmı tamamen yeni Türk harfleriyle yazılmıştır. Mektubun giriş kısmında bulunan “ciğer güşem” ifadesine 1918 yılına ait mektuplarda da rastlanmaktadır (Kaya, 2016, s. 117-144). Böylelikle Osmanlı’nın son döneminde Türk toplumundaki iletişim dilinin 1940’lara dek etkisini kaybetmediği açıktır. Bu mektupta Kadem, annesine yaptığı yardımlar için kardeşi Harun’a teşekkür ederken, annesi hakkında üzücü haberler vermemesini talep etmektedir. Gerekçe olarak da annesine karşı son derece “kıyımsız” yani duygusal bir yapıya sahip olduğunu yazmıştır. Mektubun ilk sayfasında “başka yazacağım yoktur” notunu düşükten sonra arka sayfaya geçerek birçok şey daha yazmıştır. Bunlardan ilki, memleketinde bulunan “Müezzin Hasan” ve yakını Ahmet’e selam gönderdiği cümledir. Aslında yazacak başka bir şey olmadığını bildirdikten sonra, pek çok şeyi daha ilave etme durumu bu mektuba özgü olmayıp, adeta geleneksel bir hâl almıştır. Bu durum herhalde uzaktakilerin, aklına gelen her yeni şeyi son ana dek metne ilave etme gereksiniminden doğmuştur.

Mektubun arka sayfasında bazı maniler ve asker Kadem tarafından kaleme alınan küçük şiirler bulunmaktadır. Asker mektuplarının komutanlarınca okunarak denetimden geçirildiği bu dönemlerde, mektuplarda her şey açıkça yazılamıyor, bu hususta dikkatli olunması gerekiyordu. Mektubun rütbelilerce kontrol edilmesinin, mektuplaşmanın devam ettiği 1990’lı yıllara dek sürdüğüne dair gayri resmi örneklerle ulaşabilmek mümkündür. 1942’deki bu mektupta hem Osmanlı Türkçesinin hem de Trabzon ağzının izlerine rastlanmaktadır:

25.5.942

Muhterem kardaşım Mahmut Ağa’ya

Ciğer güşem yazmış olduğunuz [mektubu] görünce ne kadar sevindim. Sen, güzel validem, ben üçümüz birlikte çarşutan eve konuşarak geliyorduk. Kardaşım yazmış olduğun mektupta valideme çok büyük yardım ettiğini yazıyorsun. Bu hususta ne kadar çok sevindiğimi laf ile tarif edemem. Kardaşcan fındıklar yandı yazıyorsun. Hiç mi kalmadı? Bana yaz ve fotoğrafını gönder. Ben de sana göndereceğim. Ciğer güşem yazıyorsun ki gözü yaşlı validem tarafımdan böyle yazıp da beni niçin alatarsın [ağlatırsın]. Bana kahır verecek mektup yazmayın. Biliyorsun ki benim yüreğim kıyımsızdır. Başka yazacağım yoktur.

[Arka sayfa]

Müezzin Hasan’a ve Ahmet’e selam eder iki gözlerimden öperim. Zarfın üstünü müezzi[n] Hasan yazmış. Yazısını tanıdım. Bütün arkadaşlara selam söylersin. Bagi selam ile iki ellerinden sıkır gözlerimden öperim kardeşim. Seni candan seven kardeşiniz Kadem.

Git mektubum güle güle

Cevabın gelsin al el acele

Kardeşim İslahiye merkezine yirmi er düşük. Kukuloğlu Ahmet bir de Çarlaklı⁵ köyünden Ustalioğlu Yusuf onbaşı var. Kardaşım Mahmut bizim Niyazi asker oldu mu? Mehmet yazar çifte mektup buyurup.

İmza.

Kardeşim bu mektup yanınızda kalsın geldiğim zaman okuruz.

İslahiye⁶ dağları dumanlı dağlar

Sılada validem ah çeker ağlar

⁴ Kadem, annesinin adını kızı Emine’ye vermiştir.

⁵ Çarlaklı: Trabzon-Şalpazarı’na bağlı köy.

⁶ Gaziantep’in ilçesi.

Karip bülbüle kalmış gülüstan bağlar

[Mektubun devamı; karşı sayfa]

Kardeşim mektuba yaramaz bir şey yazmayın. Yüzbaşı açıp okuyor mektupları. Hep kontrol diyor yaramaz mektup olursa yırtıyor.

K. Karadeniz

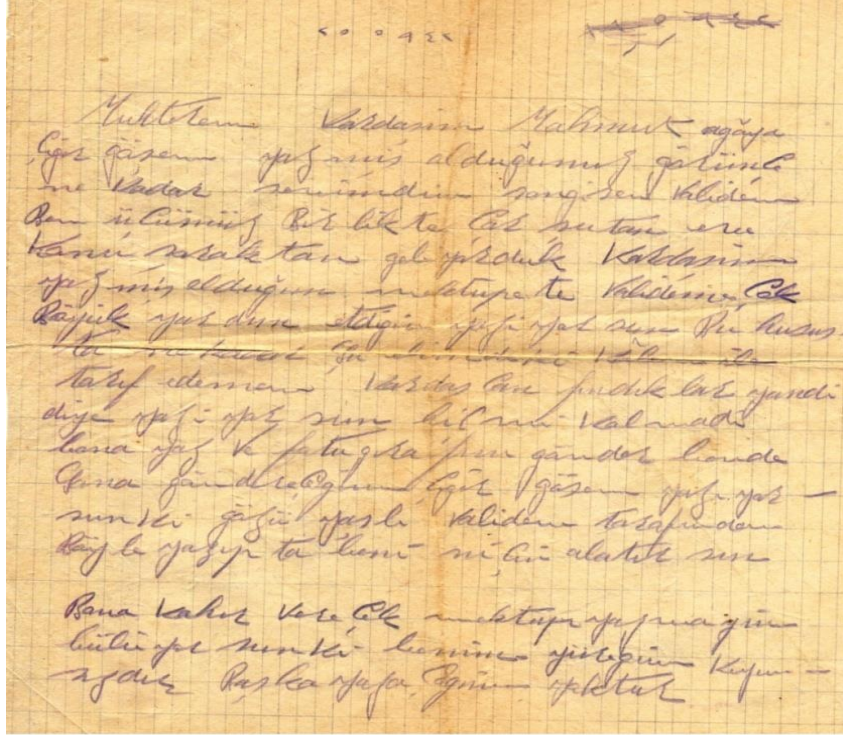
Ala kavurtan⁷ Ahmet oğlu Abdullah Bayraktar karakolda arkadaşımıdır. Çok çok selam eder ve gördüğün Ağasarlıya selam söyle.

Geçtim Karadeniz'i geldim buraya

Yazdım erkamı karib sılaya

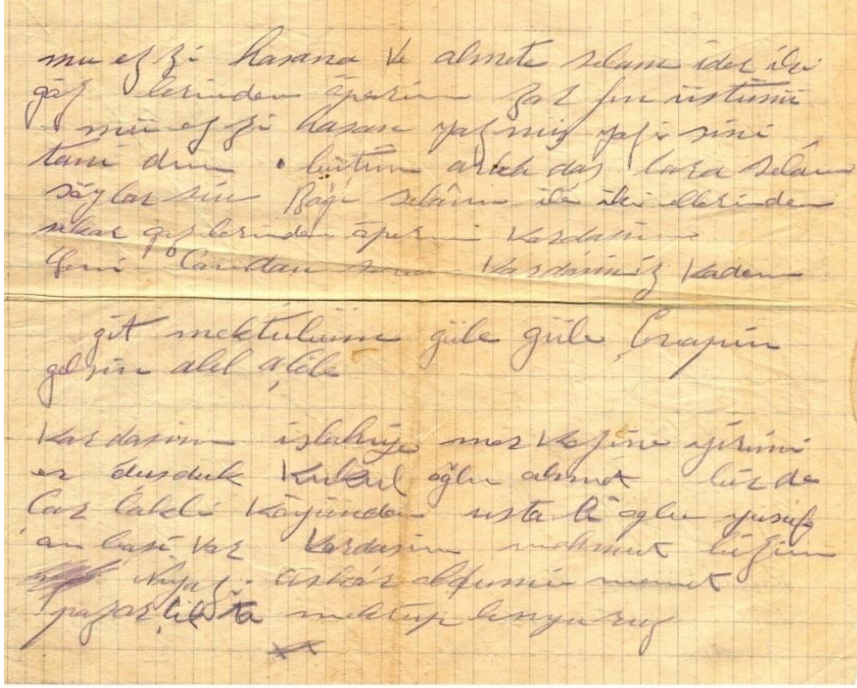
Kurbetin halından hiç kimse bilmez

İhtiyat askerlik asla tükenmez.

25.05.1942 tarihli mektubun ilk sayfası.

⁷ Alagâvur: Trabzon-Şalpazarı'nda bir mevki.

25.05.1942 tarihli mektubun ikinci sayfası.

25.05.1942 tarihinde Kadem Karadeniz'in askerden yazdığı bir başka mektup da aynı zarfta yer almış ve annesine yazmış olduğu mektuptur. Annesi okuryazar olmasa da bilen birisi askerın mektubunu annesine hitaben okuyacaktır. Mektup, diğerleri gibi hem Arap alfabesi hem de yeni Türk harfleri ile yazılmış olup büyük oranda Trabzon yöresi ağzıyla yazılmıştır. Osmanlı'nın son dönemindeki çoğu özel mektuplarda olduğu gibi, "ey iki gözüm" diye başlayan bu mektup, geleneksel biçimde yazanın iyiliğinden haber vererek başlamıştır.

Mektubunda annesinden gelen mektuba çok sevindiğini ifade eden Kadem, ardından memleketinden kendisine iletilen bilgilerden bahsetmiştir. Gelen en son mektupla, ailesine ait arıların öldüğünü ve ineğin doğurduğunu öğrenen Kadem, aslında daha önceleri bu iki olayı rüyasında birebir gördüğünü ve önceki mektubunda da onlara anlattığını hatırlatmıştır. Annesini teselli etmek isteyen Kadem, bu mektupta yöresel bir söylemle "öldü, öldü; biz sağ olalım" yorumuyla telkinde bulunmuştur. Ancak yine de bu tür üzücü olayların, kendisine iletilmemesinin daha doğru olacağını belirtmiştir.

Mektuptan öğrenilene göre, 1942 yılında yörede fındıklar yanmıştır⁸. Kadem bu habere karşılık annesini yine teselli ederek "rızik ne ise ayrılmıştır" telkininde bulunmuş, annesinin üzülmemesini istemiştir. Gönderdiği mektupta annesi Kadem'e "10 kot mısır kaldı" demiştir. Mısırın ve fındığın, yörenin yaşam standartları açısından en belirleyici etken olduğu yıllardır. Açlık ve sefalet yaygındır. Salgın hastalıklar kitlelerin ölümüne neden olmaktadır.

Kadem, ailesine ait mısırın azaldığını öğrenmiş, buğdayın ne kadar olabileceğine yönelik tahminde bulunmalarını istemiştir. Askerlik yaptığı yerde de halkın büyük bir açlıkla karşı karşıya geldiğini bildiren asker Kadem, burada köylülerin kırlarda ot yayılarak beslenmeye çalıştıklarını yazmıştır (Kaya, 2017, s. 58-81). Gelecek sene açlığın daha da artarak son haddine ulaşacağına şüphe olmadığını belirtmiştir. Çünkü kuraklık artmaktadır. Ekinler susuz kalarak yok olmaktadır. Bir kilo et 170 kuruşa çıkmıştır. Yağ 2 lira, yumurta 6 kuruş, koyunun bir tanesi 30 liradır. Gıda malzemesi oldukça azdır. Ancak bu koşullarda asker Kadem, annesine henüz rahat olduğunu bildirmiştir. Mektupta yazdığına göre,

⁸ Fındık mahsulünün, mevsim normallerinin üzerindeki ani ısı değişikliklerinden; dondan, aşırı soğuk ve sıcaktan, olumsuz etkilenecek verimsiz olması yöre halkı arasında "fındığın yanması" olarak ifade edilmektedir.

yüzbaşından rica ederek yaşam koşulları iyi olan bir karakola gitmiştir. Ancak bu bilginin, Kadem'in ailesini rahatlatmak adına verilmiş olabileceği ihtimalini de göz önünde bulundurmak gerekir.

Kadem, annesine askeri maaşını henüz almadığını yazmıştır. Ayrıca kendisinden fotoğraf isteyen annesine, “merkez”e gittiğinde çekinip göndereceğini bildirmiştir. Kadem, annesinden de ailedeki küçük çocuklarla birlikte çekindiği bir fotoğrafı göndermesini talep etmektedir. Aynı mektubun arkasına cevap yazarak memlekete göndermesini isteyen annesine cevaben Kadem, bunu yapamayacağını, çünkü ileride o mektuba bakarak hasret gidereceğini beyan etmiştir. Yakınlarına selam göndererek adresini yazan Kadem, hastaneye gittiğini ancak endişelenecek bir durum olmadığını ve iyileştiğini belirtmiştir. Kadem'in annesine yazdığı mektup şöyledir:

Ey iki gözüm validem hamt olsun ki tam iki ay üzere mektubunu aldım. Ve yeni açan gül gibi koklandım. Ah benim iki gözüm kıymetli validem bedeklerin [peteklerin] öldüğünü ve sığırın doğurduğunu otuz nisan gecesi rüyamda görmüştüm. Bundan evvelki mektupta yazmıştım. Validem bedeklerin [peteklerin] öldüğünü bana yazmasanız eyi [iyi] olurdu. Öldü öldü, biz sağ olalım. Validem, fındıkların yandığını yazıyorsun. Rızık ne ise ayrılmıştır validem. On kot mısır kaldı diyorsun. Buğday nasıl kaç kot olur? Bana yazın. Bu tarafta büyük açlık var. Köylüler yüzde ellisi kırlarda ot yayılıyor. Ellisi de şöyle böyle. Gelecek seneye daha fazla açlık olacağına şüphe yoktur. Çünge [çünkü] kurak kayet [gayet] fazla. Susuz ekinler kıyıya çıktı. Edin [etin] gilosu [kilosu] yüz yetmiş kuruş. Yağ iki lira, yumurta altı kuruş, bir koyun otuz lira. Yiyecek kayet [gayet] kıt. Fakat ben çok rahadım [rahatım]. Yüzbaşuya ricada bulundum. İstedğim karakola beni verdi. Şimdi rahat ettim. Validem taha [daha] maaş almadı [almadım]. Benden fotoğraf istiyorsun. Merkeze gidende çekip gönderirim. Kıymetli validem sen de münasip bir şekilde ufak yavrularını yanına alıp birlikte gönder. Validem kendinizi görmek imkanı yoktur. Bari hayalinizi göreyim. Kendinizi görmüş olurum. Validem kendinize iyi bakın. Hastalığımı eşitmiyeyim [işitmeyeyim].

Validem yazıyorsun ki mektubun arkasını yaz gönder. Buna imkan yoktur. Memleket aklıma gelende ve seni görmek istediğim zaman mektuba bakacağım. 30.4.942 tarihinde yazdığınız mektubu bostaya [postaya] üç mayısta atmışsınız. On beş mayısta beni buldu. İlk mektubunuz da budur. Validem hastaneye gittiğimi yazmıştım. Yazmaya hacet yoktur. Şimdi çok iyiyim. Her hafta mektup yazın. Başka yazacağım yoktur. Bagi [baki] selam ile iki ellerinden ve iki gözlerinden öperim.

[Osmanlı Türkçesi ile yazılmış kısım] Kardeşim Ahmet ve İbrahim ağalara selam eder iki gözlerinden öperim. Kardeşim Mahmut Efendi'ye çok çok selam eder iki gözlerinden öperim.

Adresim şudur:

Bay Kadem Karadeniz

Mustafa oğlu

Fevzipaşa [Gaziantep]

25.5.942

Seni candan seven oğlunuz Kadem

Hamt olsun mektubunuzu aldım.

Eşim için yazılmış bu mektup, el yazması ve kalemle yazılmıştır. Mektupun başında "25.05.1942" tarihi yazılmıştır. Mektupun içeriği, yazarın ailesiyle ilgili duydukları haberler, özellikle kardeşlerinin durumu ve ailenin geçimiyi sürdürme çabaları üzerine odaklanmaktadır. Yazıda, yazarın ailesini düşünen ve onların iyiliğini isteyen bir şekilde yazdığını belirtmektedir. Mektupun son kısmında, yazarın ailesine olan sevgisini ve onları düşünmesini rica eder.

25.05.1942 tarihli, "valideye" yazılan mektup.

Bu mektup, "valideye" yazılan mektubun ikinci sayfasıdır. İlk sayfa ile devam eden mektup, yazarın ailesine olan sevgisini ve onları düşünmesini rica eder. Mektupun başında "25.05.1942" tarihi yazılmıştır. Mektupun içeriği, yazarın ailesiyle ilgili duydukları haberler, özellikle kardeşlerinin durumu ve ailenin geçimiyi sürdürme çabaları üzerine odaklanmaktadır. Yazıda, yazarın ailesini düşünen ve onların iyiliğini isteyen bir şekilde yazdığını belirtmektedir. Mektupun son kısmında, yazarın ailesine olan sevgisini ve onları düşünmesini rica eder.

25.05.1942 tarihli, "valideye" yazılan mektubun ikinci sayfası.

04 Haziran 1942 Tarihli Mektup

Osmanlı belge geleneğinin bir yansıması olan "Hu" ile başlayan bu mektup, Haziran 1942'de askerdeki Kadem'e, memleketteki kardeşi tarafından yazılmıştır. Mektupta öncelikle selam yazarak kendisinin iyi olduğunu yazan Mahmut, Kadem'in kendisine yolladığı mektuptan çok memnun olduğunu, komşuların, Kadem'in çocuklarının ve annesinin iyi olduklarını bildirmiştir. Yakınlarından olan Ahmet'in Şebinkarahisar'dan döndüğünü ve bir işle meşgul olmadığını yazan Mahmut, "istifade yok" tabirini kullanmıştır.

Kadem'e gelen bu mektupta, tarlaların kazıldığı, yalnızca askerdeki Kadem'in tarlasının kazılacak kaldığı yazılmıştır. Buradan anlaşılan şudur: Yörede, eskiden evlilikler çok erken yaşlarda gerçekleşmektedir. Ekonomi toprağa dayalıdır. Birey askere gitmeden önce evlenmekte, çoluk çocuk sahibi olmakta ve aileye ait araziler kardeşler arasında paylaştırılmaktadır. Bugün ise yöre ekonomisi toprağa endeksli olmadığından, yörede

evlilikler çoğunlukla yirmi-otuz yaş aralığında yapılmakta, arazi paylaşımı genellikle otuzlu yaşlardan sonra yapılmaktadır.

Mektuba, Kadem'in tarlasını 26 Mayıs'ta kazacaklarını yazmıştır. Bu tarih, yörede ekinlerin yabancı otlardan arındırılması için kazıldığı zamana rastlamaktadır. Halk arasında buna "ot yonma" veya "ot kazıma" denmektedir. Bir önceki safha ise "ekin ekme"dir. Eylül-Ekim aylarında ise tarlalardaki mısırlar biçilir. Yörede bu aya "Darı ayı", hasat sezonuna ise "döküm zamanı" denir.

1942 yılında mevsim normallerinin üzerinde yağan kar, fındık mahsulünde önemli ölçüde yanık oluşturmuştur. Mektupta anlatılana göre, fındık az olacaktır. Kadem'in ise 500 kilogram fındığı olabileceği tahmin edilmiştir. Mektupta Trabzon yöresi ağzıyla "Kopricik" diye geçen yer adı, Beşikdüzü'ndeki "Köprücük" adlı mevkiidir. Köprücük'ten aşağıda fındık olmadığı belirtilmiştir. Bu durumda fındıkları yakan karın sahil boyunda etkili olduğu, iç kesimlere zarar vermediği anlaşılmaktadır. Tokmeşe⁹ mevkiindeki fındık bahçesiyle ev yanındaki fındık bahçesinden ancak 150 kilogram fındık alınabileceği de mektupta verilen tahminler arasındadır. Köylerde ise fındık durumunun kıyı kesimlere nazaran iyi olduğunu yazan Mahmut, mektubu yazdığı tarihteki bazı gıda fiyatlarını şöyle nakletmiştir: Yağ 120 kuruş, fasulye 40 kuruş, mısır 13 ve 14 kuruş.

Mahmut, Kadem'e ineğinin öldüğünü yazmıştır. Belli ki bu zamanlarda, insanlarda olduğu gibi, ölümcül hastalıklar hayvanlar üzerinde de etkilidir. Yakınları olan Ahmet, ineklerinden biri olan sarı ineği Kadem'in ailesine vermiştir. Kadem'e baş sağlığı dileyen Mahmut, görevini iyi yapmasını ve başka bir şey düşünmemesini yazmıştır. Kadem'in ailesinin yiyeceklerinin bir ay kadar daha yeteceğini bildirmiştir. Buğdayların durumunun iyi olduğunu belirten Mahmut, en çok bir ay sonra buğdayların çıkacağını yazmıştır. Mektubuna son verirken, bir kez daha annesinin, çocuklarının ve komşularının iyi olduğunu ve selam gönderdiklerini yazan Mahmut, Kadem'in çocuklarının adlarını yazarak her birinin parmak izlerini adlarının karşısına bastırmıştır. Mahmut son olarak Kadem'e, yazdığı mektubun arkasına cevap yazarak geri göndermesini bildirmiştir. Söz konusu mektup şöyledir:

4/6/1942

H [Hu]

Huzur-u aliyenize

Sevgili kardeşim Kadem, evla [evvela] selam edip iki ellerinden sıkırım. Benden sual ederseniz hamt olsun tarih-i mektuba kadar sıhhatte olup sizlerin de kemal-i afiyet üzere olmanızı dilerim. Kardeşim bir mektubunuzu aldım. Çok memnun oldum. Okurken gözlerim yaşardı. Kardeşim çocuklar eyidir, validen eyidir ve cümle komşular eyidir [iyidir]. Ahmet Karahisar'dan geldi iş yapmadı. İstifade yok. Tarlaları kazdık yalnız senin bağken [bahçen] kaldı. Onu da 26 Mayıs bazar artesi [pazartesi] günü kazaçayız [kazacağız] kardeşim. Kopricik'ten [Köprücük'ten] aşağıda fındık yok. Kar yaktı senin belki 500 kilo fındığın olur. Tok meşe ev bahçesi [bahçesi] 150 kilo fındık yapar. Köylerde fındıklar eyidir. Tokmeşe idare vaziyedi [geçim durumu] oralar gibi müşkül kardeşim. Yağ 120 kuruş, fasulye 40 kuruş, mısır ofis 13-14 kuruş. Siirin [sığırın] öltü [öldü]. Ahmet sarı siiri [sığırı] onlara verdi. Başın sağolsun kardeşim. Sen gendi [kendi] vazifene bak. Burayı tüşün [düşün]. Şimdilik yiyecekleri bir ay daha yeter. Boğtalar [buğdaylar] eyidir [iyidir]. Fakat bir ay sonra en çok çıkar. Tekrar yazıyorum çocuklar ve validen çüm [cümle] komşular iyidirler. Ayrı ayrı selam ederler çocukların.

Zehra [parmak izi]

Fadime [parmak izi]

Emine [parmak izi]

Validen [parmak izi]

Ayrı ayrı selam ederler.

Kardeşim müsadenizle mektuba nihayet veriyorum. Bagi selam.

Sevgili kardeşiniz Mahmut Karadeniz

İmza

Arkasını yaz gönder."

⁹ Tokmeşe adlı mevki tespit edilememiştir.

4/6/1942

Kaymakam Beyimize

Gayet iyi Karadeniz Kademleri evlat selâmı ediy iki ellerim
den size selâmı Benden selâmı eder ve siz hanım al selâm
değerli mektubunu bekler bekler de alıp sizlerin de kâma
3. afiyet üzere almanız için selâmı Karadeniz
Bir mektubun size aldım çok memnun oldum öfkeye
gözlerim yarıyor Karadenizler çok iyi dir vâle den
eyi dir ve şimdi komutan eyidir Ahmet Kara-kışar den
İstedi iş yapardı isdiye yakı tarları boğulmuş gelmiş
sizin bakın bakın denizden 26 Mayıs bazar ardeye gâsin
Kademler kaymakam Karadeniz. Karadenizden axada fındık
güle bakın yakı denizden 120 kilo fındık gâsin
Tahmese en bakın denizden 120 kilo fındık gâsin kâsin de fındık
Kademler eyidir tahmese idare yazıyor denizden aralar gâsin yazıyor
Karadenizden yaz 120 kilo fındık 40 kilo misir ahıs 93-veg 6 ka
gi irim al den Ahmet sarı sarı onlara verdi Başın sağ al selâm
Karadenizden sen gendi vazifeye bakın buraya hüsum gâsin denizden
gâsin denizden Bir ay daha gider Başın denizden eyi dir fâkât
Bir ay daha gider Başın denizden eyi dir fâkât
ve vâle den ve şimdi komutan eyidir Ahmet Kara-kışar den
eder den Ahmet ve Karadenizden ve gâsin denizden ayri ayri
selâm eder den gâsin denizden

Yehra
Kademine
Emine
Validen

ayri ayri selâm eder den

04.06.1942 tarihli mektup.

07 Temmuz 1942 Tarihli Mektup

Asker Kadem Karadeniz, Mahmut'un 04.06.1942 tarihli mektubuna cevaben 07.07.1942'de bu mektubu kaleme almıştır. Mektubun girişinde Kadem, yanırlıkla "3 Haziran 1942"de Mahmut'un yolladığı mektubu aldığını yazmış, çok uzun bir süre mektubun yolda kaldığını yazmıştır. Ancak Kadem'in, Mahmut'un yolladığı mektubu aldığı tarih büyük olasılıkla 3 Temmuz 1942'dir. Burada tarihle ilgili bu çelişki daktilo hatasıdır. Kadem, mektubunu daktilo ile yazmıştır. Mektupta, daktilo hatalarına çoğu kez rastlanılmakla birlikte, Kadem'in yer yer yöresel telaffuzla sözcükleri yazmış olması, metnin anlaşılabilirliğini kısıtlamaktadır. Elbette bunu belirtirken, Kadem'in tahsilini ve okuryazarlık düzeyini de göz önünde tutmak gerekmektedir.

Memleketinden Mahmut tarafından yazılan mektup eline geçince uygulandığını anlatarak yazmaya başlayan asker Kadem, çocuklarının parmak izlerini görünce ağladığını bildirmiştir. Ancak parmak izi yerine fotoğraf istediğini belirten Kadem, bu işi ihmal etmemelerini vurgulamıştır.

Kadem, durumunun gayet iyi olduğunu yazmıştır. Çoğunlukla mektuplarında ailelerine, hep iyi oldukları yazan askerlerin, genelde kaygıları mektuplarının üstleri tarafından okunmasıyla ilişkilidir. 1918-1922 yılları arasında Göreleli Kâtip Rüstemzade Abdülhamit Efendi'nin askerden ailesine yazdığı mektuplar bunun açık bir örneğidir (Kaya, 2016, s. 117-144).

Kadem, mektubunda "kimseye muhtaç olmayacak kadar harçlığı olduğunu" beyan etmiştir. Sıtmaya yakalanarak birkaç gün yattığını ve ardından iyileştiğini yazmıştır. Bununla

birlikte bulunduğu yerde havanın çok sıcak olmasından, hiç yağmur yağmamasından “gündüz kuşlar uçamıyor” diyerek yakınmıştır. Ancak her şeye rağmen kendine iyi baktığını yazmıştır.

Mektubun devamında memleketteki yakınlarının, fındıkların ve buğdayların olgunlaşma durumunu sormuştur. Kendi fındığının bu yılda kaç kiloyu bulabileceğini ve tarlasının durumunu sorarak mektuba devam etmiştir. Ardından, memleketinin genel durumunu da sorularına eklemiş; tüm sorularına ayrıntılı bir şekilde cevap yazılmasını istemiştir.

Asker Kadem, Mahmut’un çocuklarının sağlıkları hakkında bilgi isterken Harun’un ne işle meşgul olduğunu ve memleketteki pahalılık karşısında nasıl idare ettiklerini yazmasını istemiştir. Kadem, aldığı mektuptan sığırının öldüğünü öğrendiğini ama müteessir olmadığını bildirirken, “gelen mala gelsin, biz sağ olalım daha iyisini alırız” diyerek, annesinin ve ev halkının da üzülmemeleri gerektiğini belirtmiştir.

Asker Kadem’in aslında ineğinin ölmesine üzüldüğü açıktır. Fakat o, kaderci bir yaklaşımla ailesini teselli etmek zorunda kalmıştır. Mektupta, ineğin ölümünü “geberdi” eylemiyle ifade eden Kadem, yöre ağzında insanlar için “ölmek”, hayvanlar için “gebermek” eyleminin kullanıldığına açık bir örnek teşkil etmiştir. Eski Türk toplumunda hayvanların, insanlar için sadece geçim sağlamada kullanılan bir “mal” olarak kabul edilmesi, yöre halkının sözlü kültürüne yansımıştır. Mektupta, sığırın ölümü için “gelen mala gelsin” şeklinde kullanılan ifade, yine insanlar gibi can taşıyan bir hayvanı “mal/eşya” gibi görmenin bir sonucudur. Bu da göstermektedir ki, hayvancılığa dayalı yaşam tarzında, hayvanlar ticari birer mal sayılmışlar, hobi amacından uzak beslendiklerinden, sahipleriyle aralarında bugünkü manada duygusal bir bağ oluşmamıştır.

Kadem, karakolda görev yaptığını, durumunun iyi olduğunu tekrar belirttikten sonra, maaş için karakoldan çıktığında mektup gönderdiğini bildirmiştir. Mahmut’tan da her zaman mektup yazmasını istemiştir. Mektubunda yazdığına göre Kadem’in maaşı 2 liraya yükselmiştir. Bunu bildirdikten sonra, “başka yazacağım yoktur” notunu düşen Kadem, hayır dualarını beklediği annesine ve ailesine selamlarını göndermiştir. Aslında çoğu mektupta olduğu gibi, “başka yazacağı olmayan” askerin yazmak istediği pek çok şey vardır ve mektubu bitirdiğini belirttikten sonra aklına gelenleri yazmaya devam eder. Asker Kadem de çoğu mektubunda bu duruma örnek teşkil etmiştir. Yazacağı başka bir şey olmadığını söyledikten sonra ailesine, çocuklarına ve komşularına uzun uzun selam yazmış, askere gelirken Trabzon’dan ayrılışını anlatmıştır. Aktardığına göre, Trabzon’dan askerlik için ayrılırken vapura binmiştir ve Yoroç’dan aştığında hava bozuktur. Kadem, evi ve bulunduğu tepeyi görmüştür. Zeytin Burnu’nu¹⁰ aşincaya kadar geriye bakmıştır. Görele’ye vardığında tekrar aynı manzarayı görebilmiştir. O zamana dek memleketinin kıymetini hiç bilmediğini vurgulayan Kadem, duygulanarak bu duruma ağladığını yazmıştır. Bu ana kadar hep ağladığını, hiç gülmediğini belirtmiş, “şu dünyada bir gün yüzü görmedim” diyerek tekrar “başka yazacağım yoktur” yazmıştır. Ardından tekrar selam göndermiş, adresini yazmıştır.

4.6.942 tarihli mektubunuza cevaptır

Sayın ve sevgili ciğer güşem Mahmut Efendi’ye

Kardaşım, bu mektubu 3 Haziran’da aldım. Çok gecikti. Ne kadar yollarda kalmış. Ciğer güşem çocukların ve validemin barmak yerlerini [parmak izlerini] görünce gözümde yaşlar akmaya başladı. Ciğerim ben sizden parmak resmi [parmak izi] istemiyorum. Fotoğraf istiyorum kardaşım. Bu işi ihmal etmeyin. Çok rica ederim valideme söyle benim için hiç merak etmesin. Ben çok rahatım. Birkaç gün sıtma tuttu isa da [ise de] şimdi eyiyim [iyiyim] ve gimsaya [kimseye] muhtaç olmayacak kadar harçlığım vardır. Lagin [lakin] sıcak kayet [gayet] çoktur. Hiç yağmur yağmadı. Gündüz kuşlar uçamıyor. Fakat ben gendimi eyi [iyi] bağıyorum. Ciğerim siz nasılsınız, eyi misiniz? Eyi olmanızı canabu haktan dilerim. Kardaşcan fındıklar döktü mü? Benim son ne kadar fındığım olacağını bana

¹⁰ Beşikdüzü’ndeki Adacık’ın denize doğru uzayan burnuna “Zeytin Burnu” denilmektedir.

yazasın. Bir de tarlam nasıldır? Buğday ne kadar oldu ve nasıldır bana yaz. Memleket vaziyeti nasıldır? Ayrı ayrı izahat isterim. Çocuklarınız eyi mi? Ne işle meşkulsun? Ne yaparsın? Bu seneki bahalık karşısında nasıl idare ettiniz çigerim? Ben sığırın geberdiğini eşitdim [işittim]. Bu hususta hiç mütehsir [müteessir] olmadım. Ve validem ve hanem de [ailem] olmasın. Sizler de olmayınız. Gelen mala gelsin. Biz sağ olalım daha iyisini alırsız kardaşım. Her dayim mektup yazamıyorum. Ben ise karakoldayım. Maaşa gittikçe mektup atıyorum. Sizler her tayim [daim] yazın. Bugün maaşa hareket ediyoruz. Şimdi maaşımız iki liraya çıktı. Başka yazacağım yoktur. Valideme selam eder her iki ellerinden öperim. Hayırlı duvasını peklerim [duasını beklerim]. Çocukların gözlerinden öperim. Kardaşım Ahmet'e çok selam ederim. Ellerinden öperim. Miniye [Mine'ye], Mustafiye [Mustafa'ya], Aysiye [Ayşe'ye], Fadimiye [Fadime'ye] çok selam ederim. Çigerim hanen tarafına [ailene] çok selam ederim ve gözlerinden öperim. Biraderim İbrahim'e selam ederim ve çocukların gözlerinden öperim. Ah kardaşım Trabzon'dan vapurla hareket ettiğim zaman haçan Yoroç'dan actım [aşım] heva [hava] bozduktu. Evi ve toruğu [doruğu]¹¹ gördüm. Zeytin burnunu aşınçeye [aşınçaya] kadar seyettim [seyrettim] ve Görele üstünden yine doruğu gördüm. Memleket kıymetini hiç bilmedim. Bu ane [ana] kadar akladım [ağladım]. Hiç gülmedim. Şu dünyada bir gün görmeyerek emrimi geçirdim. Bir dem sürmedim. Başka yazacağım yoktur. Musaadenizle mektuba nihayet vererek kıymetli selamlarımı sunar ellerinden sıkır, gözlerinden öperim ve kıymetli mektubunu peklerim. Aderesim [adresim] şudur:

Tarih: 7/7/942

Adresim:

Kadem Karadeniz

Jandarma Merkez Karakolu'nda

İslahiye [Gaziantep]

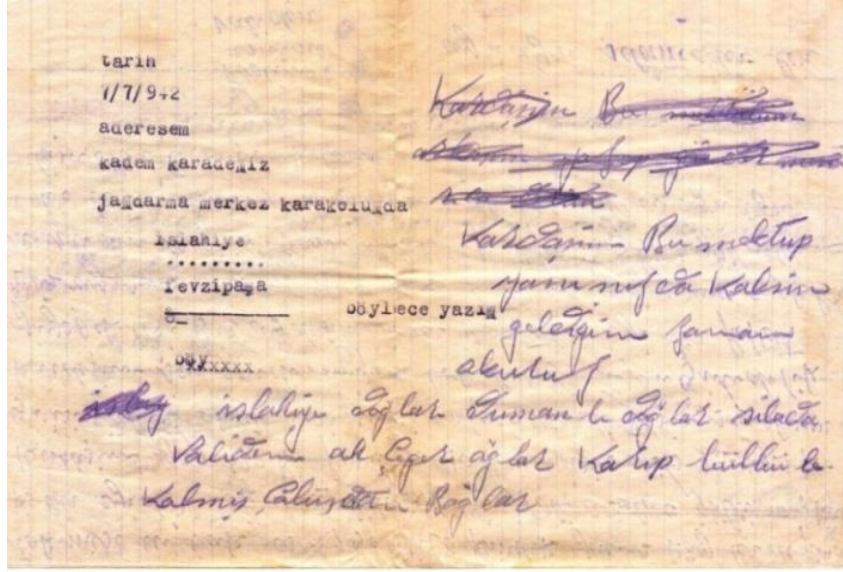
Fevzipaşa

Böylece yazım.”

4/5/942 tarihli mektubunuza cevaptır
 sayın vesevelli çiger göşem mahmut efendiye
 kardaşım bu mektubun hazırlanışında sızım çok gecikti çekadar yıllardakal
 meşğul çiger göşem çocuk lar-ın ve validemle çarmak yerleriğe gördüğe gözün
 den yaşlar almaka başladı çigerim den sızdeğ parmak rema istemiyorum
 lotuğrai istiyorum kardaşım bu iyi imai etmeyiş çok rica ederim valide
 me söyle beğim için hic merak etmesiş den çok rahatım sız kacı gılı satma
 tutdu isada şimdi eyiym ve gımsiye müntac olmu cak kadarnacı l-g-svar
 dar lağıd sızak kayet çoktur hic yağmur yağmadı sızatiz kuşlar ucami
 yer fakat den gendimi eyi yağ-yorum çigerim sız kasıis-ın-iz eyimisiğiz
 eyi olmağizi çagacı naktağ dilirim kardaşcağı l-ğ-daklar oktuğm beğim
 den çekadar fagağam olacağığa sızga yazasız birde tarlam nasıldar
 beğday çekadar oldu ve nasıldarlar beğayaz memleket vaziyeti nasıldar
 ayrı ayrı izahat isterim çocuk lar-ız eyim de işle meş kulsun neya
 parsız bu seğeki bahalık karşısında nasıl idare etdiğiz çigerim den
 sızırın çözer diğizi eğitdim bu hususta hic mütehsir olmadım ve vali
 den ve beğemde çarmak sızlerce çarmakiz gelen mala çisiğiz sağ
 olalım dana eyisiğiz sızarız kardaşım her dayim mektup yazamıyorum den
 ise karakoldayım maaşa gittikçe mektup atıyorum sizler her tayim yazıa
 uğığ maaşa hareket ediyoruz şimdi maaşımız 2. liraya çıktı başka
 yazacağım yoktur valideme selam ederim iki elleriğdeğ öperim hayırlı
 duvasını peklerim çocuklar-ın gözleriğden öperim kardaşım annete çok
 selam ederim çigeriğdeğ öperim niğiye mm mustafiye aysiye fadimiye
 çok selam ederim çigerim haçan tarafına çok selam ederim ve çocuklar-ın
 gözleriğden öperim biraderim İbrahim'e selam ederim ve çocuk lar-ın göz
 leriğden öperim ah kardaşım trabzon dan vapurla hareket etdiğim zaman
 haçan yoroçdağ actım heva çoz uktu evi ve toruğu gördüm zeytin burğu
 gu ağ-ın çöye kadar ağlayarak s e ye ta im ve göre le üsüğüden yine
 doruğu gördüm ne müket kayme tağı hic bilmedim bu çekadar çok
 akladım hic güme dim şu dünyada bir gün görmeyerek emrimi geçirdim
 bir dem sürmedim başka yazacağım yoktur musaderizle mektube nihayet
 ve re rek kıymetli selam larım sunar elleriğden sıkır gözleriğden
 öperim ve kıyme tli mektu duğı peklerim
 ad eres em şud ur

07.07.1942 tarihli mektup.

¹¹ Doruk sözcüğü, yörede “çam ağacı” ve “tepe” anlamlarında kullanılmaktadır.

07.07.1942 tarihli mektubun arka sayfası.

18 Mart 1942 Tarihli Mektup

Bu mektup, üç sayfa halinde 1942 Mart'ında kaleme alınmıştır. Mektup, Karamustafazade Temel'in oğlu F. Ali¹² tarafından, Ahmet adındaki yakınına yazılmıştır. "Çiğer güşem" şeklindeki Osmanlı mektup dilinin bir yansıması olan giriş cümlesinin ardından, selam yazılmıştır. Ahmet'in ikinci mektubunu aldığını ve bundan büyük bir mutluluk duyduğunu ifade eden Ali, üstü kapalı biçimde "dostum ben senin durumunu biliyorum" demektedir. Belli ki burada tamamı mektuba yansıtılmayan bir konu bulunmaktadır. Mektuptan anlaşıldığı üzere bu konu, arazi veya mesken sorunuyla ilgilidir. Burada "honkar kafa" diye bir deyim geçmektedir. Metnin akışına göre "boş, akılsız, eksik" gibi anlamlara tekabül eden bu deyim, büyük olasılıkla Trabzon-Beşikdüzü yöresine özgüdür. Giresun'da kullanımına rastlanmamıştır. 1932-1942 yılları arasındaki Beşikdüzü menşeli mektuplarda, dostlar arasında "kardeş can" hitabının kullanılması da dikkat çekicidir.

Ali, mektubunda Ahmet'in ev yapacağından bahsettiğini yazmıştır. Aralarındaki samimiyet ve sevgi bağına vurgu yaparak ve Ahmet'e "akıl vermek"ten öte tavsiyede bulunarak bu konuda sitem etmektedir. Ahmet'e "malım değil, canım feda" diyen Ali, mevcut evin onun olduğunu, neden ev yapmaktan bahsettiğine mana veremediğini yazmıştır. Bu konuda Ahmet'e gücendiğini bildiren Ali, teyzesinin Ahmet'ten aynı/nakdi herhangi bir şey alıp almadığını sormuş, almak isterse de vermemesi gerektiğini vurgulamıştır. Ali, Ahmet'e Haliloğlu'nun bahçesi diye bilinen araziye de "etmesinin" iyi olacağını yazmıştır. Bahçe, fındık bahçesidir. "Etmek"ten kastı ise bahçeyi işlemek, karşılığında gündeliğini veya mahsulünü almaktır. K... 'in¹³ kendisine yardım edip etmediğini soran Ali, "onun zaten insanlıkla alakası olmadığını" savunarak kızgınlığını dile getirmiştir.

Ali mektupta önce Ahmet'in, sonra teyzesinin ve Karaahmetoğulları'nın bu yıl yaylaya gidip gitmeyeceğini sormuştur. Karaahmetoğulları'ndan kırtıl alıp almadıklarını da ayrıca sormuştur. Kırtıl, yaylalardaki çayır sahiplerince, otlığı kullanandan alınan ücrettir. Ali, Karaahmetoğulları'ndan kırtıl alınamadığı takdirde, Ahmet'in isteği doğrultusunda mahkemeye şikâyet ederek kırtıl ücretini alabileceğini yazmıştır. Yaylaya gidiyorlarsa bu işin daha iyi olacağını ve kırtıl tahsilatı için mahkemeye başvurma konusunu düşünmesini ve

¹² Beşikdüzü'lü Karamustafazade Temel'in oğlu Ali, Kadem Karadeniz'in amcasının oğludur.

¹³ Kişi adı gizli tutulmuştur.

kendisine bildirmesini istemiştir. Mektubun ilk sayfasını böylece bitiren Ali, “lütfen arkaya” notunu düşerek, mektuba ikinci sayfadan devam etmiştir.

İkinci sayfada Ali tüm tanıdıklarına, komşularına ve akrabalarına ayrı ayrı selam göndermiş, kısaca kendi namını yazmıştır. Son anda aklına gelmesiyle, Ahmet’le birlikte babalarının mezarlarının başına diktikleri selvi ağaçlarının büyüyüp büyümediğini sormuştur. Selvi ağacı İslam kültüründe, “elif” harfine benzetildiğinden ve tanrının birliğini temsil ettiğinden dolayı mezarlıklarda yaygın bir haldedir. Bunun örneklerine Trabzon’da, Giresun’da ve daha pek çok yerde rastlanmaktadır. Kesin tarihi bilinmeyen ve F. Ali tarafından Ahmet’e yazılan mektup şu şekildedir:

Kardaşım Ahmet Ağa’ya
Çiğer köşem

Selam eder gözlerimden öperim. Sevgili kardaşım göndermiş olduğun ikinci mektubu aldım. Derecesiz memnun kalarak okudum. Çok ve çok çok teşekkür ederim çiğerim. Biraz garip mektubunuz beni çok müteessir eyledi. Muhibim [dostum] ben senin ehvaline [hallerine] vakıfım. Fakat ne edeyim bizim honkar kafamız istikbalimize [istikbalimize] küclük [zorluk] verdi. Lakin buna hiç müteessir olmak vefa [fayda] vermediği gibi müsteri [müsterih] olmak lazımdır. Kardeşcan gerçe [gerçi] ben zati alinize akıl vermek fikriyle yazmıyorum. Aramızda olan samimi sevgimiz ve kardaşlığımız münasebetiyle yazıyorum. Yoksa hattim [haddim] değildir. Evvelce de yazmıştım malım değil canım feda. Bunun böyle olduğunu sen de bilirsin. Oninçün [onun için] hiç şüphən olmasın. Sonra ev yapacağından bahs ediyorsun. Ahmet beni deli edecek oliyorsun [oluyorsun]. Ev senindir kim sana ne diyecek bunu bana yazmakta mana nedir? Bu hususta çok gücendim. Bir de benim tarlamdan teyzem senden bir şey aldı mı? Her halde almaz, verme. Haliloğlunun bahçesini de edebilsen ne eyi [iyi] olur çiğerim. K...¹⁴ sana muavenet [yardım] etti mi? Onun zaten insanlıkta alakası yoktur ki... Bir de bu sene yaylaya gidebilecek misin? Teyzem gidiyor mu? Karaahmet oğulları gidecek mi? Onlardan kirtil felan aldınız mı? İstersen ben şikayet edip paranın tamamını alayım. Hem de buraya mahkemeye celp edeyim istersen. Yaylaya gidiyorlarsa daha eyi [iyi] olur. Düşün bak bana yaz. Çok selam ederim. Lütfen arkaya [İkinci sayfa]

Hacı Bekir zade İmam Osman Efendi’ye ve Mustafa kardaşıma çok selam ederim tebliğ edesin. Abdülkazi oğlu büyük Mustafa’ya selam ederim. Berber aziz ve İsmail efendiye selam ederim. Rasim efendiye selam ederim. Civelek Ahmet efe (efendiye) selam ederim. Velhasıl cümle ahbablara selam ederim.

Kardaşım

Şarlı’da¹⁵ Kara Mustafa zade Temel Ağa’nın oğlu Ali T.

Ahmet aklıma geldi babalarımızın başına yanına bir zelfi (selvi) dikmiştik nasıl oldu büyüdü mü? Hatırdan çıkarma.

F. Ali [İmza].

Mektubun üçüncü sayfası Arap alfabesiyle yazılmış, son birkaç cümlesi ise yeni Türk harfleriyle kaleme alınmıştır. Ali, mektubuna Osmanlı dönemi belge geleneğindeki “Hu” sembolü ile başlamıştır. Mektubuna yazılacak olan cevapta, her türlü durumdan haberdar edilmesini istemiştir. Kendi tarafında önemli bir hadisenin olmadığını, sağlığının iyi olduğunu yazmıştır. Memlekette iken vücudunda bulunan sancının geçtiğini ve bedenen iyileştiğini bildirmiştir. Altmış beş kilo¹⁶ olduğunu, zekâ yönünden ilerleme kaydettiğini bildirmiştir.

Ali’nin bildirdiğine göre, eğitim gördüğü jandarma mektebinde bulaşıcı hastalık vardır. Bu nedenle yüz gündür karantinaya alınmış durumdadırlar. Karantina süresi bundan sonra yirmi bir gün daha uzatılmıştır, hatta belirsiz süreli karantina uygulanabilme ihtimali bulunmaktadır. Erzurum’dan Erzincan’a bir doktorun gelip, kendilerini tedavi edeceğini yazmıştır. Mektupta yazılana göre, Erzincan’da pek çok doktor vardır ama bu hastalığın uzmanı olan bir doktor yoktur. Karantina süresince bulaşıcı hastalıktan çok kişinin ölmediğini yazan Ali, tek tük ölümlerin gerçekleştiğini bildirmiştir. Ali’nin memleketinde yaygın bir

¹⁴ Kişi adı gizli tutulmuştur.

¹⁵ “Şarlı” Beşikdüzü’nün eski adıdır.

¹⁶ Mektupta eski hesaptaki ağız alışkanlığıyla “65 kıyye” olarak yazılmıştır. Kıyye: 1.282 kilogram; 65 kıyye; 83.330 kilogramdır.

hastalık vardır. Mektubunda bu yaygın hastalığın adını ve bulaşıcı olup olmadığını ayrıntılı olarak kendisine bildirmelerini istemiştir. Sonra, Erzincan'da eğitim görmekte olduğu jandarma mektebinin kapatılma ihtimalinin olduğunu yazmıştır.

Ali, mektubunda meslek öğrenme amacıyla sıhhiye kursuna gideceğini bildirmiştir. Ahmet'e bu konudaki fikrini sormakla birlikte, en azından kursa giderek "bir sanat elde edeceğini" vurgulamıştır. 1930-1940'lı yıllar, askerde öğrenilen mesleğin, sivil yaşamda uygulandığı dönemlerdir. Bu dönemlerde, askerlik süreçlerinde mesleki eğitim alan kişiler, askerden geldiklerinde bir alanda zanaat sahibi olarak görülmekte ve toplumda saygın bir statü elde etmektedirler. Bunların en gözde olanlarının başında "sıhhiye" mesleği gelmiştir. Askerde belli ölçüde sağlık bilgisi, ilkyardım ve iğne yapmayı öğrenenler, memleketlerine döndüklerinde bu deneyimlerini sağlık görevlilerinin bulunmadığı kırsal yerleşimlerde uygulamaktaydılar. Bazıları bu işi gönüllü olarak yaparken, bazıları da gelir getiren bir mesleğe dönüştürmüş, köyde halk hekimliği yapmıştır. 1930-1940'lı yıllarda sağlık ve tıpla ilgili uzmanların sayıca az olması, vasıfsız bireylerin askerlik sırasında eğitilmesi yoluyla telafi edilmeye çalışılmıştır.

Ali, mektubunda sıhhiye mektebinden sonra Gedikli mektebine yazılmayı düşündüğünü bildirmiştir¹⁷. Osmanlı askeriyesinde 1890'lı yıllardan Cumhuriyet'in 1950'li yıllarına kadar astsubaylara "gedikli erbaş" denilmekteydi. Gedikli mektebi ise erbaş ve astsubay yetiştiriyordu. Ali, gedikli mektebine onbaşı rütbesiyle girip, eğitimini tamamladıktan sonra çavuş olarak çıkacaktı. Bu dönemde çavuş maaşı 48 liraydı. Bu zamanlarda, çavuşluk tahsili almış olmanın hem askeriyede hem de sivilde büyük avantajları vardı. Buna binaen Ali, mektubunda "tahsil için" bu mektebe gitmek istediğini belirtmiştir. Ancak her koşulda, "kardeşim" dediği Ahmet'ten fikren destek istediğini, onun sağlayacağı fikrî destekle bu yola gireceğini yazmıştır. Ardından bir kez daha "tahsil"inin yararına dikkat çekmiştir. Eğitim süreci hakkında kısa bir bilgi veren Ali, eğitimden sonra üç sene zorunlu hizmeti olacağını, on dört ay eğitim alacağını ve ardından istediği memuriyete geçebileceğini yazmıştır. Fikrinin iyi olup olmadığını soran Ali, bu yoldaki amacını "geleceğini temin etmek" olarak belirtmiştir. Mektubun üçüncü sayfasının sonunda, "başka diyeceğim yoktur" cümlesinden sonra klasik biçimde ailesine, yakınlarına, dostlarına ve komşularına ayrı ayrı selam göndermiştir. Son olarak yeni Türk harfleriyle acele cevap beklediğini belirtmiş, kısaca tarih ve adres yazmış ve imzasıyla mektubunu noktalamıştır.

Hu

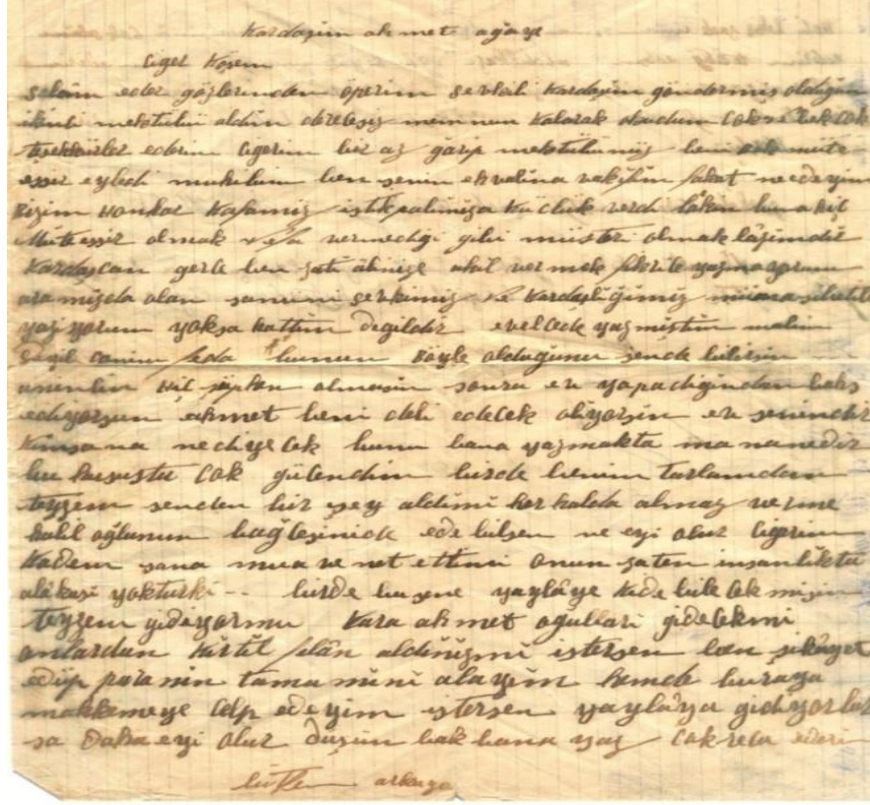
Bir de kendinizin ehvali ve her hususanızı yazınız. Muhterem kardeşcan buralarda şayan-ı ehemmiyet bir havadis yoktur. Beni sorarsanız hamdolsun. Tarih-i mektuba değin vücudum kesb-i akıbet üzeredir. Evvelce memlekette bende bir sancı vardı. Tabi sen de biliyorsun hamd olsun ki ondan da kurtuldum. Vücutça çok iyiyim. Altmış beş kıyye kadar geliyorum. Zekâm da o nispette arttı demektir. Yalnız mektepte sarı [bulaşıcı] hastalığı vardır. Bu hastalık yüzünden yüz gündür karantina altında kaldık. Gene yeniden yirmi bir gün daha tazelandı ve bir rivayetle bila müddet olmak ihtimali vardır. Erzurum'dan bir doktor gelecek bizi tedavi edecektir. Gerçi burada doktorlar çoktur. Fakat bu hastalığın mütehassısı yoktur. Hâlihazırda çok vefat yoktur. Gelen tek tek ölmektedir. Bizim orada olan hastalığın ismi nedir? Bulaşık hastalık mıdır? Bana güzelce izahını bir mektuba yaz. Sonra mektebin buradan kalkmak ihtimali vardır. Kardeşim ben sıhhiye kursuna gideceğim. Hiç olmazsa bir sanat elde etmiş olurum. İyi değil mi nasıl olur? Sen de bir karar ver. Ondan sonra da gedikli mektebine gitmek arzu ediyorum. Şimdi onbaşı olarak gideceğim. Oradan çavuş olarak çıkarım. 48 lira maaşı vardır. Sonra tahsili istifadedir. En fazla tahsil için gitmek istiyorum. Yalnız kardeşimden bu husus için bir karara muntazırım. Bakınız burada sıhhiye ve onbaşı istifadeli değil de tahsil-i istifadesi vardır. Bundan sonra üç sene mecburi hizmet edeceğim. Bundan sonra üç sene mecburi hizmet edeceğim. On dört ay okuyacağım ben bu tahsili ikmal eder hizmetini ifa ettikten sonra herhangi bir memuriyeti arzu edersem

¹⁷ Gedikli mektepleri, Osmanlı'nın son döneminde askeriyede astsubay yetiştirme okulları olarak kurulmuştur. Astsubaylara "gedikli erbaş" denilmektedir. İlk gedikli mektebi 1890'da kurulmuştur. 1950'li yıllara dek gedikli mektepleri astsubay yetiştirmiş ise de bu tarihten sonra Amerikan sisteminin etkisiyle astsubay tanımlamasına geçilmiştir; (Kulak, 2011, s. 1).

kabul olunuyorum. İyi değil mi? Maksat istikbali temin etmektedir. Başka diyeceğim yoktur. Teyzemin, gelin ablamın, Mine'nin, Bahşiş'in ellerinden öperim. Ağa amcamların hepsine selam eder istika-yı hatr eylerim. Küçüklerin gözlerinden öperim. Kadem, İbrahim, Rıza, Osman, Niyazi, Hamit, Ahmet, Ali, Fırıncı Mahmut, Hacı Selam, Hüseyin, Hasan, Kara oğlana selam. Yusuf efendilerin hepsine selam eder, diğer komşuların cümlesine selam ederim. Baki hürmetlerimi takdim eder, gözlerinden öperim kardeşim. 18 Mart 1942.

Vusulunda serian cevap imza.

Erzincan jandarma mektebi birinci bölük muallimlerinden kardaşın F. Ali. [İmza]"

18.03.1942 tarihli mektubun ilk sayfası.

babasına yazılmıştır. Mektupta, diğerlerinde olduğu gibi Trabzon yöresi ağzı hâkimdir ve imla, noktalama, metin bütünlüğü gibi hususlara dikkat edilmemiştir.

Hürmetle babasının ellerinden öptüğünü yazarak mektubuna başlayan Kadem, halini hatırını sormuştur. Kendisinin iyi olduğunu yazmış, ailesi için iyi dileklerde bulunmuştur. Görev yaptığı yerde her şeyin yolunda gittiğini bildiren Kadem, memleketindeki genel durum hakkında bilgi istemiştir.

Askerde “iyi derece” ile diploma aldığını bildiren Kadem, babasına ev yapım işinin bitip bitmediğini sormuş, bu konuda ondan bilgi istemiştir. Bu gelişmelerden habersiz bırakılmasının canını sıktığını dile getirmiştir. Babasından üç aydır mektup almadığını, ailesinin geceleri rüyalarına girdiğini, gündüz ise aklından çıkmadığını yazmıştır.

Annesinin ellerinden öptüğünü yazan Kadem, bunun annesine iletilmesini istemiştir. Ardından, askerlik için memleketinden ayrılırken annesinin kendisine “her hafta mektup yaz” dediğini hatırlatmıştır. Ancak aradan geçen üç ayda ailesinden bir mektup alamayan Kadem, annesinin sözlerine atıfta bulunarak “demek ki hülyaymış, biz geldikten sonra hepsini unuttu” diyerek sitem etmiştir.

Teyzesine, kardeşlerine, bu mektubu kendilerine yüksek sesle okuyan kişiye ve diğer yakınlarına selam gönderen Kadem, mektubun arka sayfasında acele cevap beklediğini ve adresini yazarak mektubuna son vermiştir.

Ey benim canı gönülden pek sevgili pederim

Hasiretle ve hürmetle iki mübarek ellerinden öperim. Pederim, nasılsın eyi misin? Eyi olmanı yüce [yüce] tanrıdan dilerim. Eğer ki ben oğlundan soracak olursan bu tarihi mektuba kadar vücudum sıhhattadır. Sizlerin de kemal-i afiyet üzere olmanızı yüce tanrıdan dilerim. Eğer ki bu taraftan soracak olursan hiçbir yaramaz havadis yoktur. O tarafta her ne havadis varsa bana yaz pederim. Ben çok iyiyim. Yalnız benim iyi olmamla [olmamla] olmaz. Sizin de iyi olmanızı ulu tanrıdan dilerim. Şimdi ise şatatnamemi [şahadetnamemi] aldım. Eyi [iyi] derecede kazandım. Evi tamamlayabildin mi bir şey yazmıyorsun. Çok canımı sıkıyor. Üç aydır bir mektubunuzu alamadım. Gündüz hayalimden gece rüyamdan çıkmıyorsunuz. Büyük ballı validemin gülden nazik ellerinden öperim. Beş vakit namazda hayır dualarını beklerim. Anneme böyle söyleyin. Ben gelirken oğlum her hafta mektup yaz eğer yazmazsan çok canım sıkılır diyordu halbuhusa [hâlbuki] hülyaymış. Biz geldikten sonra hepsini unuttu. Diyezem [teyzem] Hatice hanıma ayrıca selam ederim. Kardeşim Fadime ve Ayşe hanımlara ayrıca selam ederim kardeşim. Temel efendiye iki gözlerinden öperim. Tozunum [tosunum] Zehra ve Fadime ve Emine'nin her üçünün kara gözlerinden öperim. Emucem [amcam] İbrahim efendiye çok (selam) ederim. Karga oğlu Mahmut Ağa'ya ayrıca [ayrıca] selam ederim. Bütün akrabaların çümlesine ayrıca ayrıca selam ederim. Okuyan efendiye dinleyen camahata [cemaate] bana selam yok mu diyen komşuların cümlesine ayrıca ayrıca selam ederim. Elbaki selam ile iki mübarek ellerinden öperim. Açe cevap peklerim [beklerim].

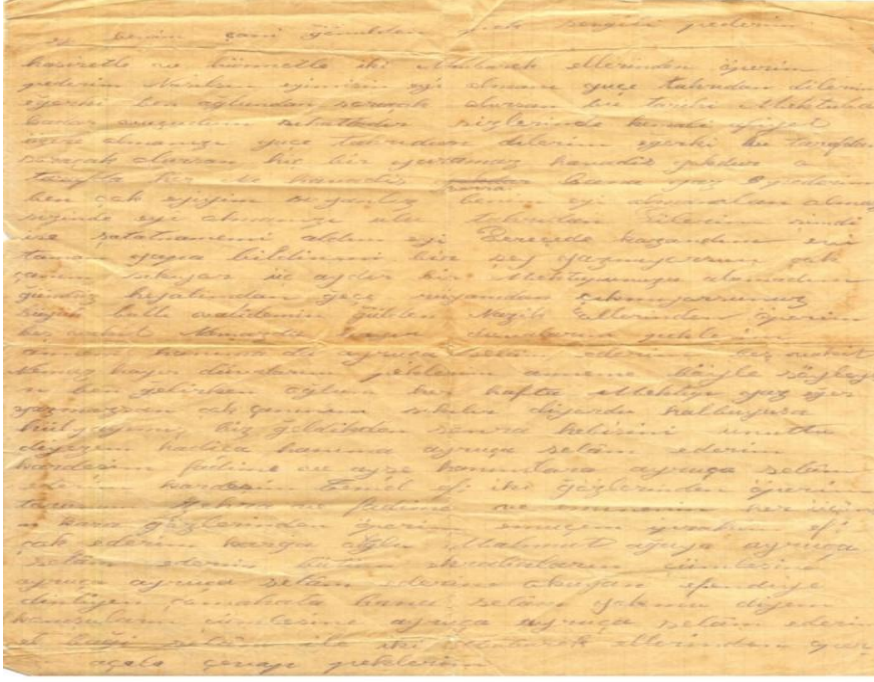
Adresim şudur:

As. Posta no: 14716

Sıra no: 1346

Denizli

Sarayköy diye yaz.

Tarihsiz mektubun ilk sayfası.

Tarihsiz mektubun arka sayfası.

Sonuç ve Öneriler

Çalışmada Trabzon yöresine ait birkaç adet mektuptan pek çok tarihsel veri elde edilmiştir. Yakın tarihe dair değerli bilgiler içeren ve daha ziyade toplumsal sonuçlara götüren bu mektuplarda, çalışmada görüleceği üzere; 1932-1942 dönemindeki bazı maaş tutarları, gıda, hayvan ve tarla fiyatları, hastalıklar, ailenin sosyal yapısı, kuraklık, kıtlık ve halkın içinde bulunduğu çaresizliklere dair veriler bulunmaktadır. Sayıca az olsa da özelden Trabzon, genelde Anadolu'nun toplumsal tarihine katkıda bulunan bu mektuplar gibi, kırsalda pek çok mektup bulunmaktadır. Bir iletişim aracı olarak günümüzde moda dışı kalan bu tür özel mektuplar, aslında tarihsel veri değeri giderek yükselen belgelerdir. Çünkü mektup kültürü artık yok olmakta, bu veriler günden güne azalmaktadır.

Modern çağda özel mektupların bir iletişim aracı olmaktan uzaklaştığı görülmektedir. Teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak, dünya genelinde mektuplaşma kültürü iletişim ağının dışında kalmıştır. Tarihe kaynaklık eden mektupların, yoğun olarak 16-20. yüzyılları kapsayan süreçte yazıldığı anlaşılmaktadır.

Mektup, modern çağda kendisinin yerine geçecek elektronik iletişim sistemlerine göre daha kalıcı, daha içten, daha gerçekçi olduğundan, tarih yazımına veri sağlamada önemli bir kaynaktır. Her şeyden önce yazanın karakterini taşır. Dönemine göre nadiren daktilo veya

bilgisayarla yazılan özel mektupların dışında, yazanının kim olduğu el yazısından kolayca anlaşılabilen mektuplar, geçmişe ait pek çok ayrıntının gün yüzüne çıkmasında önemlidir.

Tarih araştırma ve yazımında özel mektuplara başvurmak, tarihçinin kurguya teslim olmak yerine doğrudan nesnellige ulaşmasına ve olay örgüsünün bütününde tarihsel determinizmi yakalamasına yardımcı olacaktır. Tarih yazımında anılar, günlükler, biyografiler ve otobiyografilere göre daha nesnel olan özel mektuplar, bunların içinde sansür oranı en düşük olanıdır. Buna bağlı olarak özel mektupların tarih araştırma ve yazımına sağladığı katkılar küçümsenmemelidir. Özellikle aile fertleri arasındaki mektuplaşmalarda oluşmuş metinlerin geçmiş dönemin sosyoekonomik ve kültürel yaşantısına büyük oranda ışık tutacağı açıktır.

Mektupların tarihin aydınlatılmasına sağladığı katkılar göz önünde bulundurularak;

- 1- Tarih yazımında yalnızca resmi arşivlere ait belgeler değil, özel arşivlere ait mektup, anı ve benzer belgelere de erişmek gerekir.
- 2- Geçmişe ışık tutacak mektupların önemli bir kısmı, kırsalın en ücra köşelerindeki yerleşim yerlerindedir. Bunlara ulaşıldığı oranda tarih araştırma-yazım safhasının ve ulaşılan sonuçların daha toplumsal bir boyut kazanacaktır.
- 3- Mektuplar, geleceğe belge bırakmak kaygısıyla yazılmadıklarından, daha ziyade yaşanan döneme dair samimi bilgiler içerirler. Bu bakımdan bazı resmi tutanaklarda yer almayan gerçeği, mektuplarda bulabilmek mümkündür.
- 4- Tarihe, edebiyata, folklor, müziğe ve sosyoloji gibi insani bilimlere önemli katkılar sağlayacak mektuplar bir proje dâhilinde derlenerek yerel veya ulusal çapta bir mektup müzesi oluşturulmalıdır. Böyle ortak bir veri havuzu oluşturulduğunda, araştırmacıların mektuplara erişimi kolaylaşacağı gibi, ulaşılan sonuçların nesnellige ve bilimselliğe daha yakın olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akgün. 11 Eylül 1935.
 Akgün. 17 Eylül 1935.
 Akgün. 25 Eylül 1935.
 Akgün. 28 Mayıs 1936.
 Anadolu. 10 Mayıs 1940.
 Anadolu. 18 Haziran 1941.
 Balkaya, İ. S. (2014). Atatürk'ün eşi Latife Hanım'dan Ali Fethi Okyar'ın eşi Galibe Hanım'a mektuplar. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 55, 1-22.
 Behramoğlu, A., & Özel, İ. (1995). Genç bir şairden genç bir şaire mektuplar, *Oğlak Yay.* İstanbul.
 Berber, E. (1994). Kendi kaleminden Teğmen Cemil Zeki (Yoldaş): Anılar-Mektuplar, *Arba Yay.* İstanbul.
 Beydilli, K. (2005). Helmut Von Moltke. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 30, 267-268.
 Bilgegil, M. K. (1980). Ahmed Haşim'e dair bazı vesikalar. *Yakınçağ Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, 11, 483-494.
 Bulut, M. (2010). Askerlik süresi şimdiye kadar 26 kez değişti. <http://www.memurlar.net/haber/165712/askerlik-suresi-simdiye-kadar-26-defa-degisti.html>(Erişim: 14.05.2017).
 Bülbül, İ. (2006). İkinci dünya savaşı'nın Türkiye'de sosyal hayata olumsuz yansımaları. *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 9, 1-51.
 Emecen, M. F. (2010). Ağasar vadisi: Şalpaazarı-Beşikdüzü. *Serander Yay.* Trabzon.

- Gözcü, A. (2007). Bir intiharın sosyo-ekonomik arkaplanı: Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Örneğinde Gündelik Yaşama Yansımaları. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 6/14, 85-101.
- Güzel yazılar-mektuplar (1997). *Türk Dil Kurumu Yay.* Ankara.
- Kaya, M. (2017). Giresun tarihinde bir ayrıntı: Köseoğlu Osman'ın hatıraları (1906-1935)". *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/1, 58-81.
- Kaya, M. (2016). Göreleli Rüstemezâde Abdülhamid'in mektuplarında askerlik ve sosyal hayat (1918-1921). *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 2/2, 117-144.
- Kaya, M. (2017). Eynesil tarihi ve kültürü. *Arı Sanat Yay.* İstanbul.
- Kulak, A. (2011). Çelik yürekli leventlerin okulu: deniz astsubay okulu. <http://www.emekliassubaylar.org/haberler/item/234-celik-yurekli-leventlerin-ocagi-deniz-assubay-okulu> (Erişim: 05.07.2017).
- Moltke, H. V. (1969). Moltke'nin Türkiye mektuplari. (Çev. Hayrullah Örs). *Remzi Kitabevi Yay.* İstanbul.
- Nazım, H. (1993). Mapusaneden Kemal Tahir'e mektuplar-3. *Adam Yay.* İstanbul.
- Nesin, A. (1994). Aziz Nesin-Ali Nesin mektuplaşmaları-1. *Düşün Yay.* İstanbul.
- Nesin, A. (1998). Aziz Nesin-Meral Çelen mektuplaşmaları. *Düşün Yay.* İstanbul.
- Oğuz, O. (2012). Ahmet Hâşim'in 'Frankfurt seyahatnamesi'nde batı imajı. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/3, 929-950.
- On yedinci yüzyıl fransız edebiyatından seçme mektuplar. (1947). (Çev. E. D. Deriş). *Milli Eğitim Yay.* İstanbul.
- Öztürk, İ. M. (2013). İkinci dünya savaşı Türkiye'sinde olağanüstü ekonomik kararlar: Milli korunma kanunu ve varlık vergisi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32/54, 136-137.
- Soyak, M. (2015). Ahmet Haşim'in bir mektubu üzerine düşünceler. *Hece Taşları*, 5, 18.
- Tonguç, İ. H. (1976). Mektuplarla köy enstitüsü yıllari. (Haz. E. Tonguç). *Çağdaş Yay.* İstanbul.
- Türk Kurtuluş Savaşıyla İlgili Bir Mektup. (1974). *Türk Dili Mektup Özel Sayısı*, 274, 359-363.
- <http://www.besikduzu.bel.tr/besikduzu> (Erişim: 27.07.2017).
- <http://www.besikduzu.gov.tr/ilcemizin-tarihcesi> (Erişim: 27.07.2017).
- <http://www.trabzon.gov.tr/salpazari> (Erişim: 27.07.2017).

JSS

GANN

P-ISSN: 1303-0094
E-ISSN: 2149-5459

ISSN 1303-0094

9 771303 009007

ISSN 2149-5459

9 772149 545001